

A NEMZETKÖZI MUNKÁSMOZGALOM TÖRTÉNETÉBŐL

Évkönyv • 2005

XXXI. évfolyam

Magyar Lajos Alapítvány
2004

Szerkesztőbizottság

Bebesi György
Harsányi Iván szerkesztő
Havas Péter
Horváth Jenő
Jemnitz János szerkesztő
Juhász József
Moharos Éva
J. Nagy László
Niederhauser Emil
Szarka László
Székely Gábor szerkesztő
Szőke Károly
Vadász Sándor

E kötetünk a
Munkásmozgalom-történészek Nemzetközi Egyesülete,
a Károlyi Mihály Társaság,
a Lukács György Alapítvány,
a Politikátörténeti Alapítvány
és a Vas- és Fémmunkások Szakszervezetének
támogatásával jelent meg.

Dieser Band erscheint mit der Unterstützung
der Internationalen Tagung der Historiker der Arbeiterbewegung (ITH),
der I.G. Metall Ungarn,
der Georg Lukacs Stiftung
und der Gesellschaft Michael Karolyi

Az Évkönyv 2004. és 2005. kötetének teljes szövege megtalálható
You can find the whole text of Yearbooks 2004 and 2005
<http://www.magyarlajos.fw.hu/>

ISSN 0 133476 X
© Harsányi Iván, Jemnitz János, Székely Gábor
(4546)
PTINY

Az Évkönyv nemzetközi tanácsadó testülete:

Agosti, Aldo (Torino)	Miller, Susanne (Bonn)
Avineri, Shlomo (Jeruzsálem)	Narihiko, Ito (Tokio)
Babicsenko, Leonyid (Moszkva)	Panaccione, Andrea (Milano)
Broué, Pierre (Grenoble)	Parsons, Steve (Sonderborg, Dánia)
Buschak, Willy (Brüsszel)	Peiren, Luc (Gent)
Callesen, Gerd (Koppenhága)	Pelz, William A. (Chicago)
Chakravarti, Sudeshna (Calcutta)	Rojahn, Jürgen (Amszterdam)
Degen, Bernhard (Basel)	Schwarzmantel, John (Leeds)
Elorza, Antonio (Madrid)	Skrzypczak, Henryk (Berlin)
Garscha, Winfried (Bécs)	Šolle, Zdenek (Prága)
Grass, Martin (Stockholm)	Studer, Brigitte (Lausanne)
H. Haraszti, Éva (London)	Sumrikova, Ludmila (Dnyepropetrovszk)
Halstead, John (Sheffield)	Sylvers, Malcolm (Velence)
Hudson, Kate (London)	Tych, Feliks (Varsó)
Iszlamov, Tofik M. (Moszkva)	Vuilleumier, Marc (Genf)
Jevzerov, Robert (Moszkva)	Weill, Claudie (Párizs)
Johnstone, Monty (London)	Wessmann, Lars (Stockholm)
Kircheisen, Inge (Halle)	Wolikow, Serge (Paris/Dijon)
King, Francis (Norfolk, Anglia)	Young, James D. (Stirling)
Konrad, Helmut (Graz)	
Maderthaner, Wolfgang (Bécs)	
Mészáros István (Rochester)	

RENDKÍVÜLI ÉLETUTAK

Dan (Gurvics), Fjodor Iljics (1871-1947)

Dan (aki Gurvics családi néven született) Szentpéterváron látta meg a világot 1871. október 19-én, asszimilálódott zsidó családban. Apja patikus volt, második férje az édesanyjának, aki már egy fiúgyereket hozott a házasságba; új férjének további két fiút szült. A házaspár mindhárom fiúnak biztosította a házon kívüli iskoláztatást.

Dan gyermek- és kora ifjú éveit nem teltek zavartalanul. Az apa nehezen viselte el, hogy kapott fia jobban „brillírozik”, mint a sajátjai. Így a kapcsolat némileg elhidegült. Azért Fjodor is megkapta az anyagi támogatást továbbtanulásához (noha ezt később már nővére biztosította neki). Dan azonban erről nem panaszkodott.¹ Az anyagi támogatást megkapta első, 1904. évi emigrációjáig.

A gimnázium elvégzése után az egyetemen orvosi tanulmányokat folytatott. Diplomáját 24 éves korában szerezte, és orvosként első munkahelyét is szülővárosában, a híres obuhovói kerület kórházában kezdte meg.

Még az egyetemen bekapcsolódott a szociáldemokrata mozgalomba (erről Martov is megemlékezik korai leveleiben). Akkoriban (pontos dátum nincs) megnősült, egy, a diákmozgalomból ismert, s tragikusan magára maradt fiatalasszonyt vett el. Mindez még az 1890-es évek első felében történt.

Pontosan nem is lehet tudni, „hogyan kezdődött”. Az bizonyos, hogy még egyetemi éveiben ismerkedett meg a marxizmussal és a „pityeri” (szentpétervári) tanulókörök munkájával. Bizonyos viszont, hogy 1895 végére Dan már a szociáldemokrata párt tagja, propagandamunkát végez, és már ír különféle kiadványokba.

Hamarosan kitűnt teoretikus ismereteivel is. Martov őt jelölte utódjául a „pityeri” szervezet vezetésére, arra az esetre, ha őt letartóztatnák. Ekkor már a „Harci Szövetség a Munkásosztály Felszabadítására” párt munkájáról volt szó. S ekkoriban találkozott Dan nemcsak Martovval, hanem Leninnel is – a közös munkában. 1896 tavaszán tartóztatták le először.

Dan előzőleg részt vett az 1895. tavaszi, nagy feltűnést keltő „pityeri” sztrájkban, a munkások melletti propagandában. Ennek során találkozott (még hozzá ugyanezen sztrájk kapcsán, fegyvertársként) Alekszandr

¹ Ezekről a részletekről Borisz Szapir, Dan tisztelője és ismerőse, fegyvertársa és életrajzírója számol be. Szapir életútját és munkásságát lásd Évkönyv 1992.

Potreszovval.² Mint Szapir megállapítja, Dan ekkor, az ő révén ismerkedhetett meg „a tőle jobbra kialakult szociáldemokrata ideológiával” és helyzet-elemzéssel. (Dan és Potreszov kapcsolata a későbbiekben „érdekesen” alakult. Három évet töltöttek el együtt a távol északi, szibériai száműzetésben, ahol kiderült, mekkora különbség van Dan, „az új fiú” és a „régí harcos” között. Mindemellett mind ekkor, mind később, amikor már Dan lett a párt vezetője – és az ellentétek megmaradtak – a személyes jó viszony mégsem romlott meg közöttük.)

Danra ez a magatartás mindig is jellemző volt: Később is így alakult kapcsolata idősebb mestereivel, Pavel Akszelroddal és Karl Kautskyval.³ Mindkettejükkel a későbbiekben lényegi kérdésekben támadt nem kevés vitája – de személyes, meleg barátságuk megmaradt.

Dan felfutó politikai karrierjének „jó szolgálatot tett” az első bebörtönzés, száműzetés, majd a szökés. Miután társai segítségével emigrált, Berlinben telepedett le, a berlini orosz szociáldemokrata csoport vezetője lett. Innen elég sűrűn utazott Münchenbe, Svájcba és Franciaországba.

1900-ban Berlinben jelentették meg a híres orosz szociáldemokrata periodikát, az *Iszkrát*, amelynek Dan lett az egyik szerkesztője. Szerepének megítéléséhez elég áttekinteni Lenin levelezését az *Iszkra* szerkesztőségével (ezt a levelezést Moszkvában 1959-ben adták ki).

1901-ben Dan részt vett a különféle csoportokat egyesítő konferencián, ám ez az egység az emigrációban nem tartott sokáig. Dan azután az „iszkrások” körében a többséggel tartott, akiket a mozgalomban „ökonómistáknak” is neveztek.

Ebben az időben már nemcsak börtönviselt, száműzötti múltja, szervezői és szerkesztői tehetsége kölcsönzött tekintélyt neki, hanem az is, hogy kiderült: a többi teoretikustól eltérően volt érzéke az élet valós dolgai iránt is.

Dan részt vett az OSZDMP 1902. évi konferenciáján, amelyen a párt-program kialakítása körül már két csoport alakult ki, az egyik Plehanov, a másik Lenin vezetésével. Dan maga ekkor nem csatlakozott egyik csoporthoz sem. Ezen a kongresszuson azt a feladatot kapta, hogy vezesse és tartsa össze az *Iszkra* szerkesztését – amit remekül meg is oldott.

1903-ban azután az OSZDMP híres II. pártkongresszusán Dan az iszkrások képviselőjeként vett részt. A kongresszus előtt már beválasztották az irányító OK (Szervező Bizottság) tagjai közé. Ebben az időben Martovval működött együtt a legszorosabban. A II. kongresszus üléseinek

² Potreszov életútját lásd Évkönyv 1994.

³ Akszelrod életútját lásd Évkönyv 2000., Kautskyét 1979.

vége felé tartóztatták le újra, ítélték el, ezúttal kelet-szibériai száműzetésre. Ezt az Angara partjain töltötte, amíg 1903 őszén sikerült újra megszöknie, és újra külföldre jutnia.

Ezúttal Dan a genfi „központba” került, ahol már parázslott a küzdelem a majdani mensevik és bolsevik csoportosulás között. Dan maga egy ideig igyekezett „béketeremtő” lenni a két áramlat között. Adottságai szerint azonban ekkor már egyértelműen a mensevikek felé hajlott: Praktikizmus folytán is és azért is, mert ő tényleg a létező tömegmozgalmat kívánta befolyásolni, vezetni.

Minthogyan 1903 nagyobb részében Oroszországban volt (és száműzetésben), így nem vett részt az emigrációban fellángolt harcokban. Meglepetéssel látta, hogy az *Iszkra* tábora is kettészakadt az 1903-as „szakító” kongresszus után. Így egy ideig még az „egyesítő” és a „békítő” szerepében léphetett fel. Jellemző módon maga is terjesztette és juttatta Oroszországba Lenin frissen megjelent munkáját, a „Mi a teendő?”-t.

Dan, ahogy Genfben ért, mindjárt „munkához látott”. Megkereste mind Plehanovot, mind Lenint, a két frakció vezetőjét. Meggyőzte őket, hogy az *Iszkra* további életben tartásához vissza kell hívni a szerkesztőségbe az egykori veterán munkatársakat, Akszelrodot, Vera Zaszulicsot⁴ és Potreszovot, és persze Martovot. Dan olyan megoldást is kidolgozott, hogy a szerkesztőségben egyik áramlatnak se lehessen többsége. Ezt a javaslatát azonban nem fogadták el.

Alig másfél hónappal később azonban Plehanov rászorította Lenint és híveit az *Iszkra* elhagyására, s a szerkesztőségbe bevonta a Dan által felsorolt mensevikeket. Dant magát is bekapcsolták a lap szerkesztésébe, s ettől kezdve jelentek meg cikkei az *Iszkra* hasábjain.

Ekkor szövődött mély barátságba Martovval, amely egész életre szólt, még ha később fontos kérdésekben másfajta politikai következtetésekre jutottak is. Így mindjárt 1905-ben, az orosz forradalom konkrét megítélésében Dan Trockij⁵ véleményéhez közelített, míg Martov, Plehanov és Akszelrod ezt elvetette és szilárdan kitartott a régi, „hagyományos” mensevik koncepció mellett, miszerint Oroszországban polgári forradalom van soron.

Dan szerepét az *Iszkránál* az orosz munkásmozgalmában barát és ellenlábás egyaránt fontosnak, sőt nagyon fontosnak ítélte. Olyannyira, hogy ebben az időben Lenin is bizalmasan azt írta: az *Iszkránál* Dan mindenkit az ujjá köré csavar, még Martovot is.

⁴ Zaszulics életútját lásd Évkönyv 1974.

⁵ Trockij életútjához lásd Évkönyv 2004.

Az 1905-ös orosz forradalom előtt és közvetlenül utána valóban ő volt a mensevikek egyik fő szervezője, taktikai tervek kidolgozója, propagandistája, kiáltványok szövegezője. Ő sürgette még 1904 telén a zemsztvók nyújtotta lehetőség kihasználását, s ő ajánlotta Zaszulicsnak, hogy a „pityeri” egyetemek auditóriumait használja ki gyűlések tartására – mindezt az alkotmányozó parlament összehívása érdekében. Majd a forradalmi hullám elmúltával egyik kezdeményezője a bojkott-taktika alkalmazásának.

Szapir jellemzése szerint Dan ekkor valósággal a mensevikek „vezérkari főnöke” lett: nemcsak teoretikus képzettsége, hanem gyakorlati szervezőképessége folytán is, továbbá nem utolsósorban azért, mert remekül tudott lavírozni az emigrációs frakciók között, és jól kijött a veteránokkal.

A helyzetét azonban nem szabad leegyszerűsíteni. Ebben az időben Martov, legfőbb és a pártban „idősebb” szövetségese, a következőket írta a veterán Potreszovnak Danról, mint „pártvezérrel”: „Az emberek inkább tisztelik, semmint szeretik őt”.⁶ Martov ugyanebben a levelében megjegyezte, hogy „a bolsevikok mindenkinél jobban gyűlölik Dant”.

Dan különben az 1905-ös forradalom „liberalizáló” szakaszában hazatért, és a III. Duma tagjává is megválasztották. Az ellenforradalom győzelme után, amikor 1907-ben „a lába alatt égni kezdett a talaj”, finn területre menekült, majd 1908. januárjában tovább kellett menekülnie, és megkezdődött új emigrációs időszaka Németországban.

Sajnos ilyen részletességgel nem követhetem nyomon Dan életútját, aki minden jel szerint továbbra is elsősorban az orosz, és ezen belül is az orosz mensevik mozgalomban játszott prímhegedűsi szerepet – mint Szapir írta –, úgy is, mint teoretikus és stratégia, de úgy is, mint gyakorlati szervező. Ugyanakkor mintha a II. Internacionálé fórumain nem szerepelt volna. Persze ott a mensevikek nevében rendszeresen Plehanov és mellette Akszelrod vitte a szót. Így nem véletlen, hogy Buchinger „visszaemlékezésében”, amelyben Európa szocialista vezetőiről írt, a két nagy nevű orosz mellett még Trockijnak jutott fejezet, míg Dan „a futottak még” felsorolásban szerepelt⁷, akiről terjedelmi okokból már nem tudott megemlékezni. Nagy kár!

Ez az űr nemcsak Buchingernél mutatkozik a II. Internacionáléval kapcsolatban; Braunthalnál is, aki sokak által mintának tekintett feldolgozásában a korai korszakra éppen csak a forrásmunkák között említi Martov és Dan nevét és munkáját együtt⁸.

⁶ Theodore Dan: Letters 1898-1946. Szapir bevezetője. XLIII. old.

⁷ Buchinger Manó: Találkozásom Európa szocialista vezetőivel. Budapest, Népszava, 1938. 11. old. (Új kiadása: Napvilág Kiadó, 2003.)

⁸ Julius Braunthal: History of the International. 1864-1914. London, 1966. 229. old.

Ezt a Dan-hiánytörténetet érintve – de távolról sem kimerítve – említhetem James Joll II. Internacionálé-történetét, amelyben ugyancsak hiába keresné az érdeklődő Dan nevét.⁹ Persze vannak más összefoglalók is, amelyekben Dan jobban járt. De nem sokkal!

Az első világháború előtt a belső orosz fejlődés nyomán Dan újra a Duma tagja lett – szinte csak azért, hogy a világháború kirobbanása után a háború és a cári kormányzat ellen tiltakozó bolsevik és mensevik tagokkal együtt Dant is orvosként a frontra küldjék, majd száműzzék. Dan és a mensevik Duma-frakció ismerten egyetértett az orosz mensevik emigráció Martov irányította csoportjával, és a „Zimmerwaldi többséggel”, illetve a párizsi *Nase Szlovo* fő irányzatával, de ez nem változtatott azon, hogy Lenin és a bolsevikok többsége élesen támadta őket.¹⁰

Az igazi nagy fordulatot természetesen az 1917. februári forradalom hozta. Szinte „természetszerűen” Dan került a párt élére, és a mensevik többségnek ismét ő lett a fő stratégája és propagandistája. Ő lett a „forradalmi honvédők” fő ideológusa, amint a vele egy irányban gondolkozó Cereteli lett hamarosan az Ideiglenes Kormány „erős embere”, Csheidze pedig a Szovjet elnöke.¹¹

Ami különleges propagandamunkáját illette, Dan lett a mensevikek központi napilapjának, a *Rabocsaja Gazetának* a főszerkesztője, vezércikkírója – és ebben a lapban szabta meg (persze nem egyedül) a párt tagjainak is a mértékadó irányelveket és a válaszokat a felmerülő kérdésekre. Ennek során Dan ismét szembekerült Martovval, a mensevikek balszárnyának, az internacionalista, háborúellenes szárnynak a vezérével, de szembekerült a hajdani veterán Plehanovval és Potreszovval is, akik a helyzetet lényegileg másként ítélték meg, s a forradalom és az Ideiglenes Kormány vezetését átengedték volna a burzsoáziának.

Ez igazán sorsdöntő korszak volt. Hiszen még tovább éltek az alulról jövő és nagyon markánsan munkás forradalmi mozgalmak, s tekintélyes részüket (éppen Plehanovval és a mensevik jobboldaliakkal szemben!) Dan és a többség maga is vállalta. Így született például a nyolcórás munkanap bevezetéséről szóló törvény, s felállították az üzemi bizottságokat. Maga Dan is élesen fellépett Miljukov imperialista törekvései ellen ugyanúgy, mint a forradalom másnapján jelentkező ellenforradalmi szervezkedésekkel, kísérletekkel szemben. S ez csak maréknyi a súlyosabbnál súlyosabb

⁹ James Joll: *The Second International*. London, 1956.

¹⁰ Mindennek nagy irodalma van még magyarul is. Többek között lásd Vadász Sándor: *Lenin és a Zimmerwaldi Baloldal*. Budapest, 1973.; Jemnitz János: *A nemzetközi munkásmozgalom az első világháború éveiben*. Budapest, 1975.

¹¹ Cereteli életútját lásd Évkönyv 1982.

kérdések közül – amelyekre Dan maga is szignós cikkekben reagált a *Rabocsaja Gazetában*. Sajnos a Dan-féle mensevik többségi alternatíva részletesebb elemzésére sem nyílik itt mód, pedig több mint 80 év múltán is tanulságos, hogy az igazán bonyolult helyzetben ő milyen feleleteket adott a gazdasági és szociális kihívásokra.

Az orosz forradalom és Dan nyakába szakadt a háború folytatódása, amit Dan és a „honvédő mensevikek” az odalátogató nyugati (angol, belga, francia) szocialista vezetőkkel (Henderson, Vandervelde, de Brouckère, Albert Thomas)¹² összhangban vállaltak is. Ezzel azonban együtt jártak a háború szörnyű következményei (éhség, nélkülözések, új véráldozatok, valamint a földosztás elnapolása).

A helyzet hétről hétre, hónapról hónapra változott, s az igazi Dan-kép felrajzolásához legalább a *Rabocsaja Gazeta* hasábjain megjelent cikkeit kellene gondosan végigkísérni és elemezni. S ez csak egy forrás lenne a nélkülözhetetlen sok közül.

Mindenesetre e súlyok felmorzszolták a hajdani mensevik többséget, de a mensevikeknek nem a jobb-, hanem a baloldala erősödött meg 1917. őszére. Magán a mensevik pártkonferencián is. (Íme, egy újabb feladat, amellyel Dan életrajzírójának szembesülnie kell!)

Az októberi forradalom újra merőben új helyzetet teremtett a mensevik számára, olyannyira, hogy a belső frontok is újrarajzolódtak. A mensevikek közül akkor csak kevesen csatlakoztak a bolsevikokhoz, s még az olyan hajdani mensevik is, akik már „átálltak”, mint David Rjazanov¹³, másfajta megoldásokat kerestek. A nagy veteránok közül pedig többen nemcsak határozottan szembefordultak a „bolsevik államcsínnyel”, hanem mint Plehanov, vagy a „higgadtabb” Akszelrod, készek voltak elfogadni a nyugati fegyveres beavatkozást, intervenciót is. Martov és Dan azonban ezt mindig a leghatározottabban elutasította, és azt hirdette, hogy az orosz munkások forradalmát meg kell védelmezni mind a külső, mind a belső ellenforradalommal szemben. Ugyanakkor a leghatározottabban felléptek a bolsevikok és az új kormány ellen az egy ideig élő Alkotmányozó Nemzetgyűlésben és a még ideig-óráig élő mensevik szervezetekben, fórumokon, lapokban. Dan „persze” egyúttal lelke lett a gyakorlati újjászervezési, mensevik pártszervezésnek. Nem sokáig, mert mindkettőjükre – Lenin jóváhagyásával – az újabb száműzetés, az újabb emigráció várt. (Megjegyzendő: Dan 1917 után a forradalom legfőbb szervének, a Petrográdi Szovjet VB-

¹² Henderson életútját lásd Évkönyv 1979., A.Thomas-ét 1978., Vanderveldéét 1991., de Brouckère-ét 2002.

¹³ Rjazanov életútját és munkásságát lásd Évkönyv 1995.

nek választott, delegált tagja volt, de ez az 1920-as években már nem jelentett semmit). Dannak már szembesülnie kellett azzal, hogy a bolsevikok a mensevikek nagy csoportjait üldözik, bebörtönzik. Őt magát végül 1922-ben utasították ki az országból.

Dan Martov oldalán ismét visszakerült Németországba, és ott mindketten az orosz mensevik emigráció java részének vezetői lettek. Ez az emigráció természetesen nem volt egységes. Egy részük az októberi forradalom utáni egész fejlődést egyszerűen „blanquista puccsnak” és bolsevik „pártdiktatúrának” ítélte. Mint ismeretes, Kautsky is csak negatívumokat látott benne.

Dannak az orosz mensevik emigrációban játszott szerepe hosszú, hosszú történet, sok belső emberi szakadással is, de ugyanakkor nagyon gazdag a szellemi hagyatéka, s magyarul alig-alig ismert.

Mindenesetre az új németországi emigrációs korszak kezdetén az igazi nagy elemző és stratégia még Martov volt, s Dan Martov mellett csak másodhegedűs lehetett. Martov azonban 1924-ben meghalt, s „természetszerűleg” Dan lett ennek az emigrációnak a legnagyobb súlyú vezetője – aki a nagy politikai kérdésekben a lépéseket diktálta.

Az orosz mensevik emigráció azonnal visszatalált a nemzetközi szociáldemokrata mozgalomhoz és szervezeteihez. Kezdetben a bécsi „két és felesekhez”, majd a két Internacionálé 1923-as egyesülése után az oroszok az SZMI-ben játszottak kezdetben igen aktív szerepet. Később azonban (jobbára az 1930-as években) emigrációs csoportjaikat jobbára marginalizálták. Ebben nem kis szerepet játszott az, hogy az SZMI-ben a baloldalon helyezkedtek el (mint ahogy, amint ismeretes, Martov és Otto Bauer¹⁴ között is személyes, de lényegileg nagyon elvi, hasonló történeti helyzetelemzésre épült barátság szövődött). Az 1930-as években az angolok, a skandinávok, a hollandok szorították vissza a baloldaliakat. Ez a történet, s ezen belül az orosz mensevikek helyzete, szereplése – s még tovább személyesen Dan helye – igen kevésbé ismert.

Még az 1920-as évek elején Berlinben jelent meg az orosz mensevikeknek az a kéthetes periodikája, amely méltán nagy feltűnést keltett, s nem csak az oroszok körében. A folyóirat címe a *Szocialisztycseszkij Vesztnyik* volt; szerkesztője és leggyakrabban a nagy elvi „állásfoglaló” cikkek írója is Dan volt. Persze nem egyedül; e periodika körül elsőrendű szerzőgárda „verődött” össze. Tagjai egykor nagyon ismertek voltak, mint Borisz Nyikolajevszkij¹⁵, a történetíró, munkásmozgalom- és Marx-Engels-kutató, vagy Jugyin. Mindketten mindvégig, belső vitáik ellenére is kitar-

¹⁴ Otto Bauer életútját lásd Évkönyv 1981.

¹⁵ Terveztük Nyikolajevszkij bemutatását, már anyagot is kaptunk, de a közlés egyelőre elmaradt.

tottak Dan és irányvonala mellett. Cikkeiket (Danéval együtt!) átvették a nemzetközi szociáldemokrata orgánumok, így a magyar *Szocializmus* is.

Dan és munkatársai igyekeztek árnyaltan megvilágítani az orosz helyzetet. Ennek során sokszor hírt adtak a demokratikus formák kiüresedéséről, a diktatúra és az üldözések, sőt egyenesen megsemmisítések, kivégzések tényeiről; másfelől szóltak egy új társadalom megszületéséről, amelyben sok pozitívumot is láttak, és amelyet a kialakuló sztálinizmus ellenére is féltettek az ellenforradalomtól, sőt a polgári (burzsoá) visszafordulástól is – amit ugyanúgy ellenforradalomnak láttak volna.¹⁶

Dannak meg kellett szólalnia a korai perek kapcsán is, amikor fegyveresen leverték a grúz mensevik köztársaságot, majd amikor jöttek a kollektivizálások, a gyorsított iparosítás. Elemzése egyik esetben sem leegyszerűsíthető; e valós kérdésekkel kapcsolatban az orosz mensevik emigrációban is új törésvonalak jelentkeztek és jelentkeztek is.

Ugyanakkor az is jellemző, hogy az emigrációs „belvillongások” ellenére Dan ott volt Potreszov temetésén, el is búcsúztatta őt – holott mindenki tudta, hogy hosszú évtizedeken át alapkérdésekben mennyire szembekeřültek egymással.

Az újabb fordulatot mindenki életében Hitler és a náciizmus hatalomra kerülése hozta – Dan és a berlini oroszok életében különösen. Dan maga Franciaországban, Párizsban telepedett le. A *Szocialisztycseki Vesznyikben* elemezte a német, majd az osztrák, bécsi 1933-as, majd az 1934-es tragédiát. Ám a folyóirat pénz híján hamarosan elhalt.

Dan neve azonban már annyira ismert, befolyása oly nagy volt, hogy felkérték ama brosúra szerzői közé, amely az új viszonyok között alternatívát kínált az SZMI-nek. A szerzők: Otto Bauer, Zyromski, Henry Noel Brailsford és Dan.¹⁷

E neves teoretikusok a fasizmus „egyszerű” létezésén túl azzal is szembenéztek, hogy Európának és a világnak mit kell tennie, egy nagyon is valószínű európai és világháború esetén. Dan nagyon határozottan letette a voksát a Szovjetunióval kialakítandó széles nagy antifasiszta szövetség mellett. (Ezt a politikai felfogást és stratégiai irányvonalat – noha Fritz Adler, az SZMI főtítkára is támogatta – az SZMI mérvadó, befolyásos többsége elvetette.)¹⁸ Ez nagyon fontos elaborátum, benne az új stratégiai felfogás, amely

¹⁶ Dan idevágó írásából ebben a Dan-körképben még idézni fogunk.

¹⁷ Brailsford életútját lásd Évkönyv 1998., Zyromskiét 1996.; L'Internationale et la Guerre. Thèses de Otto Bauer, Théodore Dan, Amédée Dunois, Jean Zyromski. Préface par Frederic Adler et H.N. Brailsford. Paris, 1935. – A. Dunois hajdanán még Jaurès munkatársa volt a L'Humaniténél. F.Adler életútját lásd Évkönyv 1979.

¹⁸ Lásd Jemnitz János: A szocialista mozgalom és a Komintern VII. kongresszusa. In: A Kommunista Internacionálé VII. kongresszusa. Kossuth Könyvkiadó, 1985.

hamarabb született meg, mint a Komintern VII. kongresszusának határozatai. Ám Sztálinék évtizedekig feledésre ítélték. Az események szinte kergettek egymást. 1936-ban hatalomra került a francia és a spanyol népfront, majd áradni kezdtek az új nagy „moszkvai perek”, ami persze új reakciókat váltott ki az orosz mensevikek táborából is. Már csak azért is, mert a moszkvai perekbe nagyon is belekeverték a mensevikeket (Dant a maga személyében is), még hozzá a leglehetőlenebb korabeli sztálinista kiadásban, miszerint „a náccikkal” kollaborálnának, nekik „dolgoznának”. Dan és a mensevikek persze nyomban reagáltak: kimutatták a perek lefolytatásának hihetlenségét, hazug voltát. Mindez persze újra felszakította a régi sebeket és felújította a vitát a szovjet rendszer egészének megítéléséről. Az új sebek és az új szörnyűségek ellenére Dan kitartott régi koncepciója mellett: a szovjet rendszer nagyon szükséges, de belsőleg demokratizálni kell. Szociális és kulturális eredményeit elismerte, minden fenntartása ellenére is.

Következett a müncheni egyezmény, minden következményével. Ami viszont ennél is rosszabb volt, következett 1939, a világháború és a hallatlan Sztálin-Hitler-paktum. Ez robbanást eredményezett még a leszűkült mensevik táborban is. Dan és néhány társa jócskán magára maradt, de a dolgok még tovább rosszabbodtak. Franciaország összeomlott. Dannak újra menekülnie kellett – ezúttal az USA-ba.

Emigrációs élete Amerikában 1941-ben kezdődött. Akkorra már sok európai szocialista menekült oda. Ott élte meg a kettős fordulatot: az USA hadba lépését és azt, hogy a hitleri csapatok átlépték a szovjet határt. Természetesen ezáltal Dannak merőben új helyzettel kellett szembenéznie.

Ez a korszak azonban csak rövid ideig tartott. Dannak még New Yorkban kellett megélnie 1943/44-ben az új bajok felfakadásának kezdetét, 1945-ben pedig az új, háború utáni világ születését, sok reménységgel, de már a sokféle illúzió szertefoszlásával is – beleértve persze azt, hogy a Szovjetunióban a győztes háború vége sem hozza meg a belső demokratizálódást, amiben Dan annyira bízott.

Dan az USA-ban élte meg a hidegháború fokozódó elmérgesedését, s ott is halt meg 1947. január 22-én.

A New Yorkban megjelenő *Novij Puty*, amelynek alcímében az áll, hogy „Orosz szociáldemokrata orgánus”, 1947. évi 1-2-es dupla számát teljes egészében Dan emlékének szentelte. A vastagon szedett közös cím is így szólt: „A vezér és a tanító emléke.”

A lapban az első cikk még Dan tollából került ki, s a világválságot, a fájdalmas új jelenségeket elemezte. Az első igazi megemlékező cikk Anton Jugov¹⁹, az egyik legrégebbi barát és a szó szoros értelmében vett mense-

¹⁹ Mozgalmi álnév. Igazi neve Aron Abramovics Frumanszon (1886-1954).

vik harcostárs (mind otthon, mind az emigrációban, így hajdanán a *Szocialisztycseszkij Vesztnyik* hasábjain is Dan munkatársa) írta. A jó barátok persze nagyon jól tudták, milyen közeli a vég, a csapás mégis szörnyű – kezdte a cikket. – Az ő szemükben Dan testesítette meg „a fiatalságot és a harcot”. „A veszteség pótolhatatlan számukra, s ezt ők mindannyian azonnal megértették.” Jugov hozzátette: ez a hiány a közeljövőben mindannyiuk számára még érezhetőbb lesz, hiszen Dant nem fogják tudni pótolni, hiszen az elmúlt fél évszázadban maga volt a tevékenység, a mensevik mozgalom lelke és szervezője.

Ezután következett egy mondat, amely fölöttébb jellemző volt mind Danra, mind Jugovra – de egész nemzedékükre, sőt még az 1947-es évre is, amikor kelt: Jugov ugyanis már előre felé pillantva írta, hogy „Dan a jövő forradalmi munkásvezetőit nevelte fel”. Ez csodálatos hit volt, de újabb fél-század elteltével visszapillantva kevés, nagyon kevés valósult meg belőle. Ezekben az évtizedekben az idő nem Dan „neveltjeinek” dolgozott.²⁰

Ugyanebben az emlékszámban megjelent egy nagyobb szerkesztőségi cikk is, amelyben a szerzők aláhúzták, hogy „Dan egyike volt az orosz szociáldemokrácia alapítóinak, ámde mégsem nevezhető veteránnak, mert nem a múltnak élt, hanem a jelennek és a jövőnek”.²¹ Ezekből a sorokból is ugyanaz a remény, sőt bizonyosság sugárzott a jövőt illetően. Dan bizonyosan ebben a szellemben hagyta itt társait.

Danra így emlékeztek más orosz és nem orosz kortársak is – s ezek az emléksorok tudtommal szintén nincsenek még összegyűjtve. Ide kívánczik mindenestre az orosz születésű, sőt az orosz munkásmozgalomban szárnyat bontó Charles Rappoport, aki azután a francia szocialista mozgalomban „nőtt nagyra”, s ott mindig is orosz „szakértőnek” számított. Rappoport is megemlékezett Danról; ő is a legnagyobbakkal, Plehanovval, Akszelroddal és Martovval egy sorban említi.²²

Jemnitz János

²⁰ A. Jugov: Fjodor Iljics Dan. Id. forrás.

²¹ Zavescsanyije F. Dana (Uo.)

²² Ch. Rappoport: Une vie révolutionnaire. 1883-1940. Paris, 1991. – Életútját és munkásságát lásd Évkönyv 1991.

CLAUDE WEILL**A mensevikek egységfikciója 1917-ben²³**

A mensevikek és az eszerek története az elhanyagolt, elfelejtett, „szegény rokon” történetére emlékeztet, méghozzá nemcsak a „győztes” bolsevikokéhoz, hanem a bolsevikokat ellenző tábor más csoportosulásaihoz képest is. S újabban a mensevikek mintha ellenfeleik, a bolsevikok gyakorlatától is diszkreditálódtak volna. Most persze nem egyszerűen arról van szó, hogy rehabilitáljuk a mensevikeket, hanem arról, hogy rendet teremtsünk a dolgok, a tények, a fogalmak körül.

Az „egység fikciója” fogalmat George Denikétől kölcsönöztem. Denike (Denicke) régi kazanyi bolsevik volt, később mensevik; utóbb az 1917 utáni mensevik emigráció egyik neves alakja lett. Megírta a mensevikek történetét.²⁴ Denicke hangsúlyozta: az „egységfikció” valamennyi szocialista párt, csoportosulásra igen jellemző volt, mindenekelőtt az 1917. februári/márciusi forradalom utáni első időszakban, amikor valamennyi párt és csoportosulás igazi vezető élgárdája vagy még külföldi emigrációban vagy szibériai száműzetésben volt. Az a feladat, hogy sorra vegyük ezeket a szocialista pártokat, s megnézzük hogyan tudták magukat újjászervezni a háború után.

Denicke szerint a februári forradalom utáni napokban minden pártnak úgyszólván a semmiből kellett újjászületnie. Elsőként a szociáldemokrata szervezetek ocsúdtak, immár zömmel tisztán mensevik és tisztán bolsevik szervezetek ... Ám akadtak egyes szervezetek is, amelyek tagjai kezdetben még várták, miként is születnek meg maguk a szocialista pártok. Ennek a korszaknak – amikor sokakban még erősen élt a remény és az illúzió, hogy egységes szociáldemokrata párt alakul – egyértelműen és végérvényesen Lenin hazaérkezése és a híres áprilisi tézisek közzététele vetett véget.

Mindemellett több szervezetben, munkásszervezetben ezután is tovább élt az egység gondolata és reménye, s ezt a fajta „attentizmust” Denicke szerint maguk a mensevikek is tovább éltették, míg a másik oldalról a bolsevikok hideg vizet nem zúdítottak a nyakukba.

A periodizációs viták szinte mindig lezáratlanok. Denickének valószínűleg mégis igaza van, hogy ebben az „egységfikció” kérdésben Lenin haza-

²³ Claude Weill az Évkönyv régi szerzője, Tanácsadó Testületének tagja, az írást maga adta nekünk.

²⁴ Lásd róla Leo Hamosn(ed): *The Mensheviks. From the Revolution of 1917 to the Second World War*. Chicago University Press, Chicago-London, 1974.

térése és az áprilisi tézisek tényleg szakaszhatárt jelentettek. Ám emlékezni kell arra is, hogy a nevezetes 1903-as pártszakadás sem teremtett végleges „kínai falakat” az orosz munkásmozgalomban, s főként a mensevikek táborában.

Az egység-problematikát „melegen tartották” a II. Internacionálé fórumain is. Olyannyira, hogy ez ügyben az 1914 augusztusára tervezett nemzetközi bécsi kongresszusnak is valamilyen eredményt kellett volna hoznia – Lenin nem nagy öröme. S a fikció továbbélését, sőt szívós továbbélését mutatta, hogy a háború alatt újabb kooperáció valósult meg még a Zimmerwaldi Mozgalomban is a bolsevikok és az internacionalista mensevikek között.²⁵

A februári forradalom másnapján sokan vélték úgy, hogy a régi viszályokon túlléphetnek, azok mostanra elavultak, csak az „emigrációs betegség” okozta viták voltak, és most következnek az új, közös feladatok. Ennek az érzésnek, felfogásnak adott hangot Iraklij Cereteli²⁶, aki a grúz mensevikek nevében a Petrogradi Szovjet március 19-i ülésén ebben a szellemben mondott beszédet. Hangsúlyozta: „Most mi valamennyien, bolsevikok és mensevikek egyaránt, szociáldemokrata küldöttek vagyunk itt a Szovjetben.” S mi több, ez a sajátos egységfikció még sokkal később, az 1920-1930-as években sem tűnt el teljesen. Erre jellemző az oly emlékezetes másik híres orgánus, az emigrációs mensevik Szocialiszticeszkij Vesztnyik példája, amely egyfelől kiváló forrás a Szovjetunió belső történetéhez is, de másfelől nyilvánvaló, hogy a lap szerkesztői elsőrendű értesüléseket kaptak, amelyeknek olykor magasabb helyekről kellett származniuk.²⁷

Mint ismeretes, 1917 márciusa után a mensevikek maguk is mélyen meghasonlottak egymással; éles szakadékok választották el a Martov vezette internacionalista mensevikeket Potreszovtól és híveitől; Plehanov és az általa szerkesztett Jegyinsztvo körül tömörülők kis, jócskán elszigetelt csoportot alkottak; s ott volt az akkori többség, a „forradalmi honvédők” áramlata, akik általában szembefordultak az imperializmussal, de a támadó német háborús gőzhengerrel szemben elfogadták a forradalom fegyveres védelmét. Ehhez a főáramlathoz tartozott, sőt ennek egyik vezéregyénisége volt Fjodor Dan is.

Mindenesetre ez az „egységfikció” egészen az októberi forradalomig tovább élt a mensevikek körében, s mint Denicke hangsúlyozza, a „tömegek” között is.

²⁵ Lásd a Nase Szlovo esetét is. E híres lapról lásd Évkönyv 1991.

²⁶ Cereteli életútját lásd Évkönyv 1982.

²⁷ André Liebich: *From the other Shore. Russian Social-Democracy after 1921.* Cambridge-Massachusetts-London, 1997.

Mindehhez még hozzá kell tenni: a mensevik pártban a helyi pártszervezetek nagyfokú önállóságot élveztek. Megvolt a saját akaratuk, amihez erősen ragaszkodtak – miközben jóval kevésbé kapcsolódtak a csúcson kialakult frakciókhoz, még kevésbé azokhoz, amelyek „hajdanán” az emigrációban kikovácsolódtak.

Az USA-ban művelt aktív menseviktörténet-kutatásnak köszönhetően sok archív anyag vált végre publikussá: olyan elsőrendű forrásanyagok is, mint az 1917. májusi első mensevik pártkonferencia és az 1917. augusztusi mensevik „egyesítő” kongresszus jegyzőkönyve! Mindennek jelentőségét alig lehet felbecsülni ...²⁸

FRANCIS KING²⁹

***Fjodor Dan önéletrajza a hadikommunizmus éveiből:
„Za dva goda szkitanyi”.***

Fjodor Iljics Dan a mensevikek egyik legismertebb és legbefolyásosabb vezetője volt 1903-tól egészen a kora 1940-es évekig. Még négy évig maradt Oroszországban azután, hogy a bolsevikok magukhoz ragadták a hatalmat, s minden legális módszerrel folytatta harcát – már azokkal, amelyek még rendelkezésére álltak. Dan a bolsevik hatalom számára állandó irritáló elem volt, aki a maga részéről megtapasztalhatta a fenyegetéseket, a bebörtönzést és a belső száműzetést is. Végül száműzték az ország határain túlra – 1922-ben, abban az évben, amikor számos más ismert ellenzéki értelmiségit is elűldöztek akarata ellenére.

Dan ezután Berlinben csatlakozott más mensevik vezetőkhez. Tagja lett a Külföldi Bizottságnak. Berlinben jelentette meg 1919-1922-es tapasztalatairól készített önéletrajzát „Za dva goda szkitanyii” (A hányódások két éve) címmel. Saját élményein és a mensevik kereteken túl fényt vet a hadikommunizmus éveire (ahogyan ő látta), de egyúttal arra is, hogy miként próbálta Lenin elhallgattatni bírálóit és az ellenzéket (alkalmasint még a szovjetekben is).

²⁸ Terjedelmi okokból Claudie Weill írásának itt csak kisebb részét tudtuk közölni.

²⁹ King az Évkönyv Nemzetközi Tanácsadó Testületének tagja, írását a Dan-fejezethez készítette.

Dan munkája nagyon olvasmányos könyv. Nem annyira a mensevik ideológia kifejtését tartalmazza, inkább a személyes élményeket, és pontosan ez teszi érdekesebbé és értékeesebbé. Dan a maga módján így sokkal jobban bizonyítja a bolsevik rendszer abszurditásait, mint azt megannyi határozat, nyilatkozat vagy teoretikai elemzés tehetné.

A könyv egy 1920. május munkásgyűlés meglevenítésével kezdődik, amelyet a mensevik befolyás alatt álló nyomdászszakszervezet tartott. Az ok pedig az volt, hogy hivatalos brit munkáspárti küldöttség érkezett Moszkvába. A gyűlés egyik érdekes fordulópontja az volt, hogy egyszersak megjelent Viktor Csernov, az eszerek egyik legismertebb vezetője, aki ekkoriban mély illegalitásban élt, s akit a VCSK „halálra” keregett. Dan jókedvűen és színesen idézi fel, hogy a munkásgyűlésen jelenlévő bolsevikok milyen hisztérikus jeleneteket rendeztek, amikor kiderült, hogy a felszólaló valójában Viktor Csernov. Ennek az epizódnak persze nagy hatása volt a brit delegációra is.³⁰ Mindez azonban megpecsételte az addig még független nyomdászszakszervezet sorsát.

Nyomon követhető a könyvben, miként mozgott Dan Szovjet-Oroszországban városról-városra, intézményből intézménybe. Formailag ekkor a Moszkvai Sebészorvos Csoport tagja volt, amely az Egészségügyi Ellátás keretében dolgozott, s az Egészségügyi Népbiztossághoz tartozott.

Nem sokkal ezután olyan vádat is emeltek a mensevikek ellen, hogy az új „lengyel háborúban” a lengyeleket támogatják. Dan e vád miatt lemondott tisztségeiről; egyébként a fenti epizód után, mint állami alkalmazott orvost Jekatyerinburgba vezényelték, ahol nem sokat tudott tenni. Rövid időre térhetett vissza Moszkvába egy konferenciára, majd orvosként Minszkbe, utóbb Szmolenszkbe, a lengyel front hátszágába vezényelték.

1920 végén Moszkvában is részt vehetett a szovjetek 8. kongresszusán, majd átvezényelték Petrográdba. Nem sokkal odaérkezte után robbant ki a kronstadti felkelés, s ennek nyomán Petrográdban is tömegsztrájkok kezdődtek. Ezután a bolsevikok minden ellenzékit letartóztattak. Ezért könyvének második része már arról szól, hogy milyen volt az élete a különböző szovjet büntetési intézményekben, milyen tapasztalatokat szerzett egészen 1922-ben bekövetkezett kiutasításáig.

Dan nagyon élesszemű megfigyelő volt. Így a könyv igen érdekes részletekkel gazdagítja azt, amit az ország, az új szovjet hatalom első éveiről tudunk. A vörös szalag mindenütt divatban volt, de továbbélt a korrupció is. Dan erre egy sor példát említ saját tapasztalataiból, az egészségügyi

³⁰ British Delegation to Russia 1920 Report. TUC Labour Party, London 1920. 63-73. old.; Dan: *Za dva goda szkitanyii*. Berlin, 1922. 1-11. old. A brit jelentés külön megemlékezik arról, hogy az említett gyűlésen Csernovot mennyire megéjlenezték.

szférából, fel egészen a Népbiztossáig. Elmondja például, hogy amikor a halgazdaságok központjában orvosként dolgozott, hálából nagy rakomány halat kapott – és ezt mindenki teljesen „normálisnak” tartotta.³¹

Ugyanígy a mindennapi élet lehetetlenségeit kelti életre, amikor elmondja, hogy minden intézményben ott voltak a VCSK emberei, akik mindenbe beleszóltak. Nagyon nehéz volt kisiparosokat és javítókat találni, mert mindent központilag ellenőriztek, vezényeltek és bürokratizáltak. El lehetetlenítették a kiskereskedelmet is, mert kis tételek esetén is „papírt” kellett kitölteni, mind az eladó, mind a vásárló egész sor adatát feltüntetve. Ez a rendszer is melegágya lett a korrupciónak és a „többlétszámlázásoknak”. Így végeredményben a teljes államosítás és a hadikommunizmus korában is vidáman tovább éltek a kis „magánszámlázások” és „egyéni gazdaságok”.³²

Az, hogy Dan az 1890-es évektől a mensevik vezetők közé tartozott, azt is jelentette, hogy nagyon sok embert ismert. Olyanokat is, akik 1917 októbere után az új szovjet hatalomban magas posztokat töltöttek be; közülük sokat 1918 után csatlakoztak a bolsevikokhoz. Néhányuk megjelenítése nagyon érdekes. Talán nem meglepő, hogy Dannak nem volt túl jó véleménye a bolsevikok „új szerzeményeiről”, a „neofitákról”. Az egyik ilyen új bolsevik egy jekatyerinburgi orvos volt, aki azért tisztelte a bolsevikokat, mert „helyreállították a rendet” és félresöpörték „a rengeteg bizottságot”; ám ugyanő néha ilyen kérdésekkel lepte meg Dant: „Ki is volt ez a Jaurès?”³³

Liebich, André: From the Other Shore. Russian Social Democracy after 1921. Cambridge – Massachusetts – London, 1997.

André Liebich: Mensevikek a túlparton. Az orosz szociáldemokrácia 1921 után.

³¹ Dan: Za dva goda szkitanyij. Berlin, 1922. 16-17. old.

³² Uo. 18-19. old. F. King hangsúlyozza, hogy a VCSK anyagaiból az orosz archívumokban nagy és értékes anyag maradt fenn a gazdasági kapcsolatok vonatkozásában is.

³³ Sajnos, terjedelmi okok miatt King írásának is csak kis részét tudtuk itt közreadni.

Számomra most az a legfőbb, hogy kitartsunk!

*(Theodor Dan)*³⁴

„Az orosz szociáldemokrácia negyvenedik születésnapjára” címmel – a müncheni egyezmény évében – Karl Kautsky biztató prognózist adott a bolsevikok által részben illegalitásba, nagyjából emigrációba kényszerített párt jövőjére nézve. Egy modern állam – biztosította elvtársait – nem fejlődhet szabad munkások nélkül. „Ha rabszolgák munkájára építene”, Oroszország, mihelyt nagyobb erőpróbának lenne kitéve, szükségképpen meginogna, „végül pedig összeomlana”. Ezzel szemben mihelyt a munkásmozgalom visszanyeri a szabadságát, ez „szükségképpen a demokratikus marxizmus új fellendüléséhez vezetne”, amely „az önálló munkásmozgalom legteljesebb, mélyen átgondolt megtestesülése” lenne. Akkor majd az orosz szociáldemokrácia „uralkodó befolyásra tesz szert az államban, a gazdaságban, és a társadalomban”.³⁵

Hatvan évvel később, a párt centenáriuma már tudjuk: Kautsky egyik jóslata mára beteljesült. A Szovjetunió, amely a második világháború erőpróbájából még a győztes nagyhatalmak egyikeként került ki, a rendszerek versenyében végül mégiscsak alulmaradt. Lenin nagy kísérlete a múlté. Ami viszont Kautsky második előrejelzését illeti, ez, legalábbis ezidáig, tévesnek bizonyult. Az orosz szociáldemokráciának a demokrácia meghirdetése után sem adatott meg, hogy – mint Kautsky írta – „erőtlen új életre keljen, új győzelmek és diadalmok magaslataira emelkedjék”. Sőt: Julij Martov, Theodor Dan és Rafael Abramovics pártjának a koncepcionális hagyatékát a természetes örökösök félrelökték. A „demokratikus marxizmus pártjának” cselekvési potenciálját, a maga kétfrontos harcával – a bolsevizmussal és a pusztán pragmatizmussal egyaránt szembeeszegezett attitűdjével – idejétmúltnak kielejtették.

Hogy milyen lényegbevágóak azok a javaslatok, amelyekről többé vagy kevésbé megfeledkeznek, most kiderül egy könyvből, amelynek tartalma a címből első pillantásra távolról sem világlik ki. Ám André Liebichnek az orosz szociáldemokrácia 1921 utáni történetéről írott könyve most a figyelem középpontjába került, oda, ahonnan a mensevizmus témáját már régen mellékvágányra tolták. Miután az oroszországi illegalitásban a párt

³⁴ Dan egy Kautskyhoz intézett, 1924. december 24-i leveléből. In: Theodor Dan, Letters (1899-1946). Boris Sapir kiadása, Amsterdam, 1985. 329. old.

³⁵ Karl Kautsky: Der demokratische Marxismus. Zum vierzigsten Geburtstag der russischen Sozialdemokratie. In: Dan, Letters (1899-1946). 606-611. old. (Az id. rész.: 607. old.) Kautsky életútját lásd az Évkönyv 1979-es kötetében.

oly hamar marginális jelentőségűvé zsugorodott, hogy az 1931-es moszkvai látszatperben már fiktív nagyságúra kellett növesztetni, a mensevik vezetőség emigrációs aktivitásának a határfoka is állandóan hanyatlott. Az út berlini állomáshelyéről, ahol még az anyaországhoz kapcsolódó, messze-menően érintetlen információs csatornái voltak, Párizson, mint átmeneti szálláshelyen át, a menekülés utolsó állomásáig, New Yorkig, tevékenységének a folyamatos visszaesés képét mutatja.

Ehhez járul még, hogy a szerző látószögének az előterében egy speciális kérdés: az emigrációs mozgalmak természete és befolyásuk alakulása áll. Az adott esetben ez azt jelenti, hogy egy létszámát tekintve nem túlságosan számottevő csoportra összpontosít. „A mi mensevikjeink” – ez 1933-ban, a birodalmi főváros elhagyásakor alig több mint 70 személyt jelent, egy az újonnan belépőktől hermetikusan elzárkózó csoportot, amely még a párizsi mensevikkekkel való 1940-es összeolvadása után is alig több mint 80 embert számlált. Ráadásul erős szociális homogenitása miatt alig reprezentálta az egykori tömeges szervezetet. A csoport szinte kivétel nélkül asszimilált zsidó értelmiségiekből állt. Ám e politikai „család” jelentőségét egyáltalán nem lehet pusztán mennyiségi ismérvekkel mérni.

Az a csoportosulás, amely a régi, elvesztett tömeg maradványaként a kicsi, de igen tartalmas és informatív félhavi folyóirat, a *Szocialisztycseszkij Vesztnyik* – *Sozialistischer Bote* körül tömörült, sajátos élcsapat volt. Miután még a cári idők elnyomása idején, majd a hadikommunizmus szorításában megacélozódott, mind a párt „Külföldi Képviselőtében”, mind az OSZDMP e vezető grémiumának a holdudvarában számos kiváló koponya gyűlt össze. A vezető mag, és nemcsak Martov, utóbb közvetlen utóda, Dan, vagy Abramovics, a demokratikus szocializmus nemzetközi arénájában, és részben azon túl is tekintélyt élvezett, odafigyeltek rá. Rajtuk kívül David Dallin, Borisz Nyikolajevszkij, Aron Jugov, „Szasa” Schwarz, Peter Garwy és többen mások is, a szovjet politikai színtér ismerőiként a maguk mensevik ügyének megbízható terjesztői voltak.

Ám semmiképpen nem csak a két- és többoldalú gyakorlati mozgalmi kapcsolatok kölcsönöztek ennek a mensevik csoportnak létszámát jócskán meghaladó helyi értéket. Legalább annyira az is, hogy nyugati elvbarátaiknál lényegesen jobban ismerték a bolsevik uralmi módszereket és a szovjet valóságot. A csoport tagjai, akik valamennyien marxista gondolatvilágot és célrendszert képviseltek, az orosz szociáldemokrácia irányzatai közötti küzdelem kezdeteitől rákényszerültek arra, hogy elhatárolódás céljából konfrontáljanak a lenini elméleti tételekkel. Az ennek során kikovácsolt érvrendszereket a nemzetközi szociáldemokrácia elsősorban nekik köszönhette. És itt kerül szembe Liebich a második nagy kihívással. Állandó-

an béklyózza őt az, amit ő – a marxizmus válságjelenségei fényében – „a marxizmus sorsának” nevez. Ezáltal ugyanis új problémamező keletkezik, éspedig az: milyennek látszott a Szovjetunió mensevik szemmel, és hogyan hatott ez a vetület a Nyugat magatartására.

Miután a vizsgált csoport tagjainak az életpályáit is megvizsgálja, Liebich messzemenően gazdagítja ennek a politikai családnak az oroszországi szociáldemokrácia kialakulásának előzményeiig visszatekintő pályarajzát. Minden tömörsége dacára az 1903 és 1921 közötti éveket ábrázoló bevezető fejezet szakszerű útbaigazítást ad a későbbi események történelmi háttéréről. Vizsgálatnak veti alá a közkeletű kliséket, és értelmezési banalitásokat; nyomon követi a szakadás folyamatát az első, még cseppfolyós súrlódásoktól a frontok későbbi fokozatos megmerevedéséig. Egyszermind nyomatékos magyarázatát adja annak, miért volt ennek a maga legitim öntörvényűségét már bizonyított mensevik vezető csoportnak a számára az emigráció az egyetlen, a mind elviselhetetlenebb és tartalmatlanabb alternatívákat kizáró kényszerű kiút.

Végül is az emigráció, amelyet eleinte – az oroszországi helyzet remélt későbbi normalizálódásáig – csupán ideiglenes manővernek képzeltek, tartós állapotnak bizonyult. A mensevik vezetők, akik már a száműzetés kezdetétől hadsereg nélküli tisztikar szerepét játszották, értettek hozzá, hogy korlátozott játékkerületet sikeresen használgák ki. Legalább a húszas évek, de (bár csökkenő mértékben) a weimari köztársaság haldoklásának az évei is számukra a heves konjunktúra évei voltak. Kezdetben a német Független Szociáldemokrata Párthoz (USPD) kapcsolódtak, majd ennek a többségi szociáldemokráciával való egyesülése után az SPD nemhivatalos gyámsága alatt álltak. Voltak azonban egyéb, segítséget jelentő kapcsolataik is. Így a demokratikus szocializmus pártjainak a nemzetközi színpékében hamarosan figyelemreméltó pozícióra tettek szert. Ehhez hozzájárult forradalmi múltjuk nimbusza, valamint a Szovjet-Oroszországra vonatkozó kétségbevonhatatlan vitaképességük. Álláspontjuk messzemenően alkalmas volt arra, hogy többségek tengelyévé váljon a Szocialista Munkásinternacionáléban. Ez nem utolsósorban kettős szerepükön nyugodott. Az egyik oldalon kiméletlen bírálói voltak a szovjet irányvonal cikk-cakkjainak, utópikus célkitűzéseikkel és terrorisztikus kísérőjelenségeikkel. Másrészt szembeszegültek minden differenciálatlan antikommunista tendenciával. A „Martov-vonal” jegyében sohasem voltak partnerek a szovjethatalom megdöntését, intervenciós terveket szövő manőverekhez. Állandó figyelemmel kísérték a szovjethatalom vívmányait is, és a szovjethatalom fokozatos békés átalakítását vették célba, mindenekelőtt a proletár tömegek általuk remélt növekvő nyomása révén.

Noha, mint láttuk, a politikailag velük rokon és azt körülvevő közegbe a mensevikek szilárdan beágyazódtak, a száműzetés már első szakaszában sem bizonyult idillinek. Ám csak az ezt követő időszakban vált igazán borongóssá, majd borult be fölöttük istenigazából az ég. Az első felhőfront akkor jelent meg, amikor a nagy világválság az elnyomorodó nyugati proletariátust mind jobb közeggé tette a „munkás- és parasztállam”, az ötéves terv vívmányainak a befogadására. Amikor Otto Bauer³⁶, a maga ausztromarxista tekintélyével, mindenfajta ellentétes előrejelzés ellenében, ennek a gigantomániás tervzetnek a viszonylagos sikerét hirdette, ezzel olyan következtetéseket tett kérdésessé, amelyek megingása hosszabb távon maguknak a mensevikeknek a létjogosultsága alól húzta ki a talajt. Hitler hatalomra jutása után pedig a növekvő háborús veszély, majd Moszkva álláspontjának a módosulása, átlendülése a munkás egységfront és a népfront felülvizsgálatot jelentő új álláspontjára – mindez újabb terhelési és szakítópróbának tette ki a csoportot. A választható lehetőségek száma hirtelen kettőre csökkent. Nem jöhetett számításba a szocialista potenciál bármely részének a megsemmisítése, sem az a szempont nem sikadhatott el, hogy a szocialista társadalmi rend jelenlévő olyan-ilyen kezdeményének a túlélését biztosítani kell, a demokratikus struktúrákra való későbbi áttérése reményében. Ilyen helyzetben a döntés milyensége magától adódott. Mindenesetre így látta ezt Dan, és közeli híveinek ebben az időben szűkülni kezdő köre. A csoport többsége azonban nem tudta követni ezt a gondolatmenetet, amely egyébként az akkoriban mind cselekvőképtelenebbé váló SZMI-ben is kőkemény ellenállásba ütközött. Heveny szakaszába lépett a már régen a hamu alatt parázsló válság, amely nemzetközi síkon is a száműzetésbe szorult pártok státuszának elvesztésével járt. A „családban” szakadás állt be, amely a Hitler csapatai által előzőnlt Franciaországból való menekülés után is jövátehetetlennek bizonyult.

A mensevikeket, mint a politikai döntésekben számításba veendő tényezőt, „leírták”, noha ezt ők maguk nem voltak hajlandók tudomásul venni. Alig ért a lábuk úgy-ahogy talajt az irántuk bizalmatlan újabb menedékhelyen, máris hallatták a hangjukat, immár egymásnak is ellentmondva. Erre éppen elegendő okuk volt: előbb a Hitler-Sztálin paktum, amely a mensevik lelkeket is megosztotta; utóbb a Szovjetuniót ért náci támadás. Ez ugyan a Kreml-despotizmus irritáló témáját korántsem vette le a napirendről, ám kétségkívül a prioritások sorrendjének a megváltoztatását követelte. Végül fontos mozzanat a háború utáni kor megannyi fejleménye,

³⁶ Bauer életművéről lásd az Évkönyv 1981-es kötetét.

koncepcionalisan, de konfliktuskeltő, a hidegháborúba torkolló realitásaikkal is.³⁷

Hegyeket korábban se mozgattak, most azonban belső ellentéteik évről évre sterilebbek lettek, hírnevük görbéje lefelé hajlott. Boris Souvarine³⁸, aki jobb napokból is ismerte őket, úgy jellemezte a mensevikek new yorki kolóniáját mint merő örültek házát, és vette a fáradságot, hogy közelebbről leírja az örülteknek ezt az asylumát. Aki ezekhez a veterán politikusokhoz eleve jóindulattal közeledett, akár úgy is érezhette, hogy a szívének kedvesen beszélnek, de igazat aligha adhatott nekik. Némi pozitívum lehetett még a mérleg serpenyőjében, hogy életük során felgyűlt dokumentumait gondosan őrizték, hogy számtalanszor szolgáltak szóbeli tanúságtétellel. Kísérleteket tettek arra is, hogy saját történetüket kutassák és földolgozzák, az önigazolás vagy a beszámolás igényével. Nem utolsósorban pedig az, hogy világos kifejtését adták annak, amit később – különböző előjellel – szovjetológiának neveztek. Egyesek teljesítménye e téren valóban figyelemre méltó. Azt az igényüket azonban, hogy pártként funkcionáljanak (akár csak várakozó pozícióban is, de a teljes értékű párt igényével), mindez együtt sem tudta alátámasztani. Legjobban talán az USA igazságügyi minisztériumának az az 1942. évi megállapítása illik rájuk, hogy ez az Oroszországban elfelejtett, Amerikában pedig minden reális gyökeret nélkülöző miniszervezet főként az emlékek őrzésére, és tagjai mentálhigiénés ápolására szolgálhat.

A mensevizmus és képviselői, mint a tudományos kutatás tárgya ügyében még korántsem mondták ki az utolsó szót. Ezt az itt elemzett példás mű alkotója is egyértelműen kimondja, óriási forrásbázissal alátámasztott, analitikus eljárást alkalmazó írásában. A kezdődő NEP-korszak és az utána következő illegális évek tekintetében valóban új, szűz területeket tárhat föl az orosz levéltárak általa remélt nagyobb vonalú megnyitása. Ám egyébként is sor kerülhet helyesbítésekre, akár a hangsúlyok áthelyezése, akár a tények tekintetében.³⁹

³⁷ Erről bővebben lásd Andrea Panaccione: Szocialisták a második világháború próbakövéen: Pietro Nenni és Fjodor Dan. In: A demokratikus és szociális megújulás 1942-1945. Magyar Lajos Alapítvány, Budapest, 1997. 110-115. old.

³⁸ Souvarine életrajzát ld. az Évkönyv 1995. évi kötetében.

³⁹ Így pl. kevésbé megvilágítottunk látszik Theodor Dan ambivalens viszonya a „bécsi nagyközhöz” általában, különösen pedig Otto Bauerhez. Lásd ehhez Dan: Letters. 341., 386. és 426. old. Mint az Oroszországot érintő vita kiobbantóját nem elégséges itt Kautsky 1930-as írására (Der Bolschewismus in Sackgasse”) utalni. Inkább Emile Vandervelde egy sajtó-megszólalása (ugyanannak az évnek az elején) lehetett az indíték. Erről röviden lásd Henryk Skrzypczak: Ein Präsident auf Reisen. Erste Annäherung an ein verdrängtes Kapitel des Sozialistischen Arbeiter-Internationale.

További tisztázást igényel továbbá ez a vita a későbbi fejlemények fényében. A reflexió szálát onnan kell továbbgöngyölíteni, ahol az akkori vitaellenfelek elejtették. Ehhez az ideológiai kritika olyan módszerére van szükség, amely utánanéz az érdekeltséghez kötött gondolkodás tudat alatti gyenge pontjainak és megvizsgálja ezek deduktív következményeit. Mint-hogy társadalmi kiinduló tapasztalatuk szinte azonos vagy nagyon hasonló volt, egyrészt értelmezési mintáik és keretfeltételeik, másrészt frakciós ellentéteik jellege szempontjából a mensevikek messzemenően predesztinálva vannak arra, hogy ilyen vizsgálat alá vegyék őket.

Ez már Dan számára sem volt idegen megközelítési mód. Komoly gondot okozott neki az, hogy a vágyak a realitásokat torzító várakozások és a valóságot szem elől tévesztő gondolati építmények szülőatyjává lehetnek, amiből az objektív helyzetnek meg nem felelő cselekvés születhet. „A bolsevizmus története minden újabb szakaszával – állapította meg 1930-ban – újabb illúziók is születnek a proletárok és a szocialisták soraiban: nem csak az elmosódott érzelmi szocialisták és az ultraradikális sznob értelmiségiek, hanem a legképzettebb marxisták körében is.” Miután az akkori jelenig követte, „hogyan foszlatta szét az orosz fejlődés az egyik illúziót a másik után, hogy azután újabb illúziók váltsák fel őket”, nem kerülhette meg azt a meghökkentő felismerést, hogy „mundus vult decipí! A szocialista világnak s z ü k s é g e van arra, hogy becsapják!”. Ez a belátás nem óvta meg attól, hogy a későbbi években további illúzióktól kelljen megválnia. Képes volt például fölismerni Otto Bauer „orosz víziójának” a kérdéses voltát, „amely, mint minden messianisztikus vízió, csak illúzió”. Ez a józan szemlélet viszont attól nem óvta meg, hogy utóbb, történeti végrendeletében, mégis fölmelegítse Alexander Herzen „prófétikus vízióját Oroszországról”.⁴⁰

Ez a visszahátrálás egy régen meghaladott megismerési horizont mögé a legkevésbé sem értékeli le korábbi éveinek az ideológiakritikai fölismeréseit. Legfeljebb annak a kihívásnak a méretét jelzi, amelyet a történettudomány számára az a feladat jelent, hogy minden konkrét esetben a gyökerekig kell hatolnia. A történésznek, időben eltávolodva, a korszakhatárok ismeretében összehasonlíthatatlanul nagyobb esélye van a problémák reális megközelítésére, mint a fejlemények kellős közepén tájékozódni próbáló cselekvő személyeknek. Akár nyíltan kimondták a mensevikek, akár nem: a Szovjetunióknak a nagy sztálini fordulat során bekövetkezett viszonylagos

⁴⁰ Theodor Dan: Revolution – umgekehrt! Der Kampf, 23. évf. (1930), 211-215. old. Az id. helye 214. old. – Herzen életrajzát lásd az Évkönyv 1987-es kötetében, Niederhauser Emil tollából.

konszolidációja, minden prognózist meghazudtoló fölemelkedése szembeötlően elmaradt országból félelmetes világhatalommá, hosszú időn át ható kételyeket ébresztett teoretikus fegyverzetükkel szemben. Nincs-e mégis valami hiba azzal, amit Dan „a szocialista gondolkodás legérettebb gyümölcsének” nevezett?⁴¹ Nem kell-e az erőszak történelmi szerepét némileg Marxtól eltérően meghatározni? Persze annak, aki látta a Szovjetuniót gazdasági deficitjének hosszútávú hatásai következtében összeomlani, nem kell okosabbnak lennie ahhoz, hogy ezt jobban tudja.

Tudományos oldalról egyébként más szempontból is parancsoló szükségesség az ideológiakritikai megközelítés. Az elmélet és a gyakorlat egysége szempontjából ez egy átfogóbb követelménybe illeszkedik, amely – ismét csak Dan szavaival – „mindenekelőtt a kiméletlen ‘önkritikát’ ” írja elő, „a szó valódi, nem bolsevik értelmében”.⁴² Ennek a célját viszont Kunfi Zsigmond határozta meg, oly módon, amellyel Dan teljes egészében azonosult. „Ilyen súlyos vereségek és csalódások után a legfőbb parancsolat tudományos és erkölcsi fegyverzetünk szigorú felülbírálata, és mindannak a kiméletlen, könyörtelen elejtése, ami túlhaladott, túlélte magát.”⁴³

Henryk Skrzypczak

FJODOR DAN

A háború veszélye és a Szovjetunió (részlet)

Több mint tizenhat éve az utolsó háborúnak, és a háborús veszedelem nem múlt el. Ellenkezőleg: nagyobb, mint valaha. Nem szabad e tekintetben illúziókat táplálnunk és tévedésbe esnünk. Teljes erővel folyik a szárazföldi és a légi fegyverkezés. Azután, hogy felmondja majd a washingtoni egyezményt, Japán kifejleszti majd a tengeri fegyverkezést is. Lázasan munkálkodnak szerződéseken és szövetségeken, és mindezeknek az a célja, hogy a békét fenntartsák. Minden államnak joga van ahhoz, hogy e szerződésekhez csatlakozzék. Szép rendesen, ahogy illik, bejelentik e szerződéseket a Népszövetség titkárságánál, ott nyilvántartásba kerülnek.

⁴¹ Uő.: Kunfis Vermächtnis. Der Kampf, 23. évf. (1930). 214. old.

⁴² Uő.: Revolution – umgekehrt. 104. old.

⁴³ Uő.: Kunfis Vermächtnis. 215. old.

Párhuzamosan haladnak azonban ezekkel a nyilvános szerződésekkel az ellenőrizhetetlen és lajstromozhatatlan, de annál fontosabb és döntőbb vezérkari megállapodások. Igen, maga a Népszövetség is, amelynek hivatalos és nyilvános ülésein a legsúlyosabb és legsorsdöntőbb megbeszélések és döntések folynak, inkább a jövőendő hadviselő államok vezérkarához, semmint a magasztos templomhoz hasonlít, ahol a nemzetközi ellentéteket békeességesen mérlegelik és harmonikusan kiegyenlítik úgy, ahogyan ezt az intézményt az illúzióktól áthatott polgári pacifizmus megálmodta.

Két háborús veszélygóc parázslik a világon. Az egyik Európának azokban az államaiban, amelyekben a robbanásig fokozott bel- és külpolitikai feszültség fasiszta és félfasiszta – keletkezésére és lényegére nem stabil, kalandor és agresszív – uralmak létesülésére vezetett; ezek közül az országok közül jelenleg a hitleri Németország a világbéke fő veszedelme. A másik gyújtópont a Csendes-óceán. Itt viszont a japán imperializmus robbanthatja a puskaporos hordót. A két háborús gócot számos látható és láthatatlan kanóc köti össze. Akárhonnan is robban fel a lánc, tűzbe borítja az egész világot. És e láng tüze, akár nyugaton, akár keleten piroslik is fel először, mindenekelőtt a Szovjetunió elhamvasztásával próbálkozik.

A Szovjetunió jelenleg minden fenyegető háborús veszedelem középpontjában van. Már ez is elég lett volna arra, hogy közte és a világproletariátus között a szolidaritás széttéphetetlen kötelékei keletkezzenek. Mert minden eljövendő háborúban a legtöbb szenvedés és a legtöbb veszedelem a Szovjetunióon kívül a dolgozó tömegekre vár. Nemcsak abban az értelemben, hogy ebben a háborúban – csakúgy, mint mindegyik másban – a legtöbb véráldozatot és a legnagyobb ínséget neki kell elszenvednie. Ezen túl is, minden elkövetkező háború azzal fenyeget, hogy a dolgozó tömegek felszabadulási vágyát fasiszta rabszolgaságba és barbárságba süllyeszti ...

Forrás: Dan szövege megjelent a Szocializmus 1935. évi 2. számában, 56-62. old. (A cikk hangja, mint látható, teljes mértékben összezseng Bauer, Dan, Zyromski, Adler és Brailsford említett „kiáltványával”. Nyilván Mónus Illést dicséri, hogy ezt az írást igen hamar meg is jelentette, súlyát messzemenően megértve.)

Részletek F. Dan leveleiből

(1) Kedves Adler elvtárs!

Berlin, 1927. szeptember 15.

Mellékelten küldöm a határozatot a halálos ítélet⁴⁴ ellen. Valószínűleg mind a Vorwärtsből, mind az Arbeiter Zeitungból, valamint más szocialista orgánumból is kimaradt az „Oroszországban” c. írás.

Ezt a sajnálatos kimaradást az egész orosz szociáldemokrácia úgy fogja föl, hogy része annak a gyalázatos hecckampánynak, amely az orosz szociáldemokrácia és személyesen ellenem folyik. Bizonyos vagyok, hogy Ön ezt Brüsszelben szóvá fogja tenni. Amint ellenőriztem, az I.I.-ben⁴⁵ a cikket helyesen kinyomtatták ... Éppen ezért kérem, hasson oda, hogy az I.I.-ben utaljanak a mulasztásra. A Vortwärtsnél és az Arbeiter Zeitungnál én magam szóltam.

(2) Dan Levele Friedrich Adlerhez.

Berlin, 1927. szeptember 28.

... „Noha Seydewitz elvtárs többször keményen írt orgánumban ellenünk is, azért közreműködésünket ezután is adjuk ...

Austerlitz, Bracke, Otto és Käthe Leichter már megerősítették, hogy a lapban közreműködnek majd. Remélem, ezt Ön is megteszi ... Balabanova írását a belső orosz pártviszályokról nem nyomtatták ki.⁴⁶

Ilyen körülmények között a lemondáshoz való ragaszkodás megalapozatlan magatartás lenne a német „baloldaliakkal” szemben. S Németországban amúgy sem ragyogóak és szívélyesek a megszólalás lehetőségei ...

(3) Dan Karl Kautskyhoz.

Berlin, 1929. június 10.

Kedves Kautsky elvtárs! Éppen megkezdtük a nyaralást, éppen ezért eszembe sem jut, hogy hosszabb levéllel terheljem. Ámde utolsó levelében két olyan pont volt, amely különösen fájdalmasan érint engem.

1. A „szektasság”. Mondanom sem kell: teljes mértékben egyetértek Önnel, hogy Oroszországban is nagy munkás tömegpártok kialakítására van szükség, s a magam részéről is mindig erre törekedtem. Ezt továbbra is teljes felelősséggel vállalhatom Victor Adler szellemében, s ez igaz volt az

⁴⁴ Adler életútjáról Évkönyv 1977.; Sacco és Vanzetti elítéléséről van szó. Erről lásd Évkönyv 2002.

⁴⁵ I.I. – Internationale Information. Az SZMI kéthetente megjelenő hivatalos közlönye; Friedrich Adler (és Rónai Zoltán) szerkesztette.

⁴⁶ Austerlitz életútját lásd Évkönyv 1987., A. Bracke-ét 1986., Otto Leichterét 1988., Balabanovát 2003. A kérdéses lapot Karl Seydewitz jelentette meg, a német SPD hivatalos irányvonalának baloldali ellenzékeként. Dan valóban rendszeresen írt e lapban.

orosz munkásmozgalom minden áramlatára. Én ebben a kérdésben már sokszor elmondtam a véleményemet. Bizonyos vagyok, hogy Potreszov is vissza fog találni a párthoz. Hogy mi a helyzet az eszerekkel⁴⁷, azok után a súlyos csapások után, amelyeket Kerenszkijtől kellett elszenvedniük, erre a kérdésre nem tudok válaszolni. Ám hajlok arra, hogy a forradalom óta az eszerek többsége eltért a proletár szocializmus útjától, s nagy mértékben a polgári radikalizmus felé tolódott el. Hogy ez mennyire igaz, azt a jövő mutatja majd meg.

Most azonban nem a munkás tömegpárt megteremtése van napirenden Oroszországban (amivel annak idején Victor Adlernek kellett megküzdenie). Jelenleg a feladat a szocialista előkészítés, a propaganda, a gondolatok tisztázása a fejekben, a forradalom utáni alaphelyzet elemzése. A munkás tömegpárt megteremtése csak ezután következhet. Ez is politikai feladat, de úgynevezett politikai-teoretikai munka. És azt bizonyosan Ön is elfogadja, hogy jelenleg a különböző csoportosulások összefogása nemcsak szubjektíven, hanem objektíven is másfajta feltételek között lehetséges és szükséges, mint amelyek között hajdanán ezt Victor Adlernek kellett megtennie.

Jelenleg az egész mozgalom csak emigránsokat tömörít, akik mögött – s ez érvényes a mi szociáldemokrata pártunkra is – Oroszországban abszolút nem áll senki és semmi. S ami még ennél is súlyosabb, teljességgel hiányzik az, hogy milyen lehetséges fejlődési folyamatot tudnánk alternatívaként felkínálni, amely már a jelenben is gyümölcsözőnek ígérkezne. Legalábbis a történelmi tapasztalatokból ez következne. Mert éppen Marx és Engels közelítették oly „opportunistá” módon az igazi munkásmozgalom kérdéseihez, és vizsgálták az esetleges szövetséges partnerek kérdését, illetve a kompromisszumok ügyét.

(4)F. Dan Karl Kautskyhoz.

Berlin, 1930. május 6.

Kedves Kautsky elvtárs! Teljes sietségben küldöm Önnek azt a Memorandumot, amelyet külföldi delegációnk most juttatott el éppen a VB⁴⁸ következő ülésére. Ez a Memorandum két kérdéssel foglalkozik: a nemzetiségi kérdéssel a Szovjetunióban, és a fenyegető háborús helyzettel a Közel-Keleten. Legnagyobb meglepedésemre ebben a kérdéskörben én és a pártom nem csak Bauerhez, hanem de Brouckère-hez is csatlakozhattam. Minden lényeges kérdésben így történt, és a VB ilyen értelemben is határozott.

⁴⁷ A Szociálforradalmár (eszer) Párt ugyancsak az SZMI tagpártja volt.

⁴⁸ Az SZMI VB-ről van szó.

(5) Dan Friedrich Adlerhez. Párizs, 1934. június 9.

Kedves barátom! Egy bizonyos Rappoport Rigából ugyancsak ideérkezett, s beszámolót küld neked az ottani viszonyokról. Ezenkívül Sturmthal, a lett szociáldemokraták képviselőjében is átadott egy beszámolót az Ön számára, azzal a kéréssel, hogy juttassa el az ASZI-hoz;⁴⁹ ez a lett szak-szervezeti vezetők helyzetéről szól.

Ugyanakkor teljesen megbízható és befolyásos lett szociáldemokrata vezetőktől kaptunk egy levelet, amelyben arra figyelmeztetnek, hogy ne bízzunk Rappoportban, ő nem képviseli a pártot, s menekülése Rigából teljesen személyes jellegű ...

(6) Dan levele Luise Kautskyhoz.⁵⁰ Párizs, 1934. szeptember 6.

Nagyon nagy öröm számunkra L.O. Dannal együtt⁵¹, hogy levelet kaptunk Önöktől, s hogy mindketten jól vannak. Mi sem panaszkodhatunk. Ugyanakkor meg vagyok győződve arról, hogy mindannyian még szebb napokat is fogunk látni. Hiszen a történelem a mi korunkban óriásléptekkel halad előre – még ha ezt látszólag visszafelé teszi is.⁵²

Forrás: Theodor Dan Letters (1899-1946). Amsterdam, 1985.

Közlő és jegyzeteltes: Jemnitz János

Dan utolsó üzenete

Az üzenetet a Cahiers Internationaux, illetve szerzője, V. Souhomline (Viktor Szuhomlin) a következő szavakkal vezette be:

Az üzenet 1946. június 4-én kelt, amikor a Dant követő („disszidens”) mensevikek csoportja, amely a Novij Puty kiadvány körül csoportosult, elvált a „Delegáció” csoporttól. Ez utóbbihoz tartozott Jugov, Anatolis Dubois, Dubnova-Erlich polgártársnő, Kobe, Schifrin⁵³ és mások. A Dan ve-

⁴⁹ Az Amszterdami Szakszervezeti Internacionálé.

⁵⁰ Luise Kautsky, Karl Kautsky felesége, akivel 1933 után Prágába menekültek.

⁵¹ Lidia O. Dan, Fjodor Dan felesége.

⁵² Világos utalás a német és az osztrák tragédiára.

⁵³ Jugov (igazi neve: Aron Aronovics Frumenszon) 1886-1954. Az 1920-as évektől mensevik emigráns, vezető publicista, a Szovjetunió gazdasági helyzetének elemzője. Cikkeit az európai (így a magyar) szociáldemokrata sajtó is átvette; Alekszandr Mihajlovics Sifrin (Schifrin) 1901-1951, mensevik filozófus, az 1920-as évektől emigráns. Írásait a nemzetközi és a magyar sajtó is átvette.

zette csoport kiáltványt tett közzé „A szocializmus jelenlegi feladatai” címmel, Dan szerkesztésében. Úgy véljük, a szöveg érdemes arra, hogy teljes egészében közöljük.

*

1.A Hitler-ellenes háború és következményei világossá tették, hogy a világban két rendszer alakult ki, két gazdasági és társadalmi rendszer: a szocialista rendszer, amelynek a Szovjetunió a lelke és mozgó ereje (force motrice), és a kapitalista rendszer, amelynek élén az Egyesült Államok áll.

2.Jelenleg a tartós és szilárd béke e két szembenálló rendszertől, illetőleg attól függ, hogy ezek milyen viszonyt tudnak egymással kialakítani. Egymással való vetélkedésük nyílt konfliktus formáját is öltheti. Ám ugyanúgy kompromisszumra, sőt békés együttélésre is vezethet. A két rendszer együttélése verifikálhatja egész Európa és Ázsia nagy részének a szocialista rendszer irányába mutató fejlődését.

3.A Biztonsági Tanács és a párizsi konferencia kudarca azt bizonyítja, hogy a békés együttélésnek eddig nem volt sok sikere. Előre lehet látni, hogy a két szembenálló rendszer között a hosszabb-rövidebb ideig tartó „fegyveres béke” korszakába lépünk. Ez idő alatt mindegyük gazdasági és katonai eszközöket fog felhasználni, hogy megvédje magát a másik ellen, illetve hogy a versenyben megállja a helyét. Az azonnali, vagy a többé-kevésbé távoli veszély az, hogy kirobbanhat egy atomháború, amely ebben a periódusban az egész világcivilizáció pusztulására vezetne.

4.Ez a veszély teljes mértékben reális. Éppen ezért a Szovjetunió – amely minden más országnál többet szenvedett a háborútól, s éppen ezért szüksége van a tartós békére, s arra, hogy egy ilyen katasztrófa esetére is felkészüljön – megerősíti a maga stratégiai hadállásait Európában csakis úgy, mint a Távol- és a Közel-Keleten, a Balkánon csakis úgy, mint a Földközi-tenger térségében.

Ám az atomháború veszélyének egy másik és még világosabb bizonyítéka, hogy az Egyesült Államok külpolitikájában egyre nyilvánvalóbbá válik egyfajta tendencia. Ezt a tendenciát így lehet jellemezni:

a)koncentrálják és monopolizálják az offenzív stratégiai eszközöket (atombombákat, katonai és légi támaszpontokat);

b)az ország kolosszális gazdasági erejét kihasználják arra, hogy megbénítsák Európa és Ázsia szocializálását, és a világot a kapitalista rendszer keretei között tartásák;

c) makacsul törekszenek arra, hogy bizonyos európai országokat a kapitalista rendszerben tartsanak, így Angliát, Franciaországot, Olaszországot és Németországot, mindezt pedig ezeknek a népeknek a saját gazdasági és szociális törekvéseivel ellentétben. Ez a tendencia teremti meg azután a „nyugati blokkot”, amelynek tartalma kapitalista, s amely szemben áll a Szovjetunióval, illetve azon országokkal, amelyek a szovjet politikai-ideológiai befolyás alatt állnak, de az összes szocialista tendenciákkal is.

d) Az ENSZ-t átalakítják úgy, hogy elsősorban a győztes nagyhatalmak érdekeit képviselje, és azután a többi országot is ebbe az irányba tereljék. Máris megfigyelhető az ENSZ felhasználása arra, hogy a Szovjetuniót diszkreditálják és elszigeteljék, s azután ebben a formában állítsák a „közvélemény” elé. Ám holnap ez már eszközül szolgálhat arra is, hogy a Szovjetuniót megkíséreljék térdre kényszeríteni a kapitalista rendszer előtt, illetve, hogy létrehozzanak ellene egyfajta katonai szövetséget.

5. Egy dezorganizált, tönkretett, lefegyverzett Európában a gazdasági nyomásnak olyan „megédesített” eszközei is vannak, mint a pénzügyi kölcsönök, hitelek, gazdasági és élelmiszersegélyek, melyek bénítják a szocializmus felé irányuló fejlődést. Ezek az eszközök még az olyan országok bel- és külpolitikáját is ilyen irányba tudják befolyásolni, mint Franciaország és Anglia. Ez annak a politikának cégére alatt történhet, amelyre a demokrácia és a szabadság jelszava van felírva, s amely a szocializmus megfékezésére irányul. Ez még az elkötelezett szocialista vezetőket is megteveszti e gazdaságpolitika tartalmát illetően, amelynek valódi vesztesei az európai tömegek.

6. Igaz, a szovjetellenes gazdasági és katonai intervenció tapasztalatai már a múltban is bebizonyították, hogy semmiféle külső nyomás nem tudja feltartóztatni a szocializmus felé fejlődést egy olyan országban, amely létének és saját önvédelmének ez a forradalom volt a feltétele. Ez a külső nyomás nem akaszthatja meg Európa szocializálódását, azét az Európáét, amelyben a kapitalizmus stagnálását figyelhettük meg az utóbbi harminc éven, s amely kapitalizmusra legutóbb a hitleri faizmus mért halálos csapást.

Ám ez a külső nyomás a folyamatot lassíthatja, fájdalmasabbá és robbanékonyabbá teheti, és nagyon nagy veszélyeket gerjeszthet az európai dolgozók, a Szovjetunió és az egész emberiség számára. Létfontosságú érdek, hogy ezt a veszélyt kiküszöböljék.

7. Ennek érdekében el kell érni, hogy a fegyveres béke állapotából eljussunk a békés együttélés állapotába. A két rendszernek ez a békés együtt-

élése nem képzelhető el az egész világ ráhatása, elsősorban Európa ráhatása nélkül, amely így együttesen fejlődne a szocializmus felé, minden gazdasági, politikai, morális erejét szolidárisan megfeszítve ...

Forrás: Le dernier message du Dan. Cahiers Internationaux, 1949. május 5. sz. 66-67. old.

Közlí és jegyzetelte: Jemnitz János

Gorkij, Makszim (Alekszej Makszimovics Peskov) 1868-1938

JEMNITZ JÁNOS

Néhány adalék és gondolat Gorkijról

Természetesen itt nem akarjuk újra felfedezni Gorkijt. Sok mindent írtak róla. Egy időben nagyon-nagyon ismert író volt. Azután eljött az a bizonyos „mostantól minden másként volt” kor, amikor Gorkij életére árnyak, súlyos árnyak vetültek. Sok mindent újraírtak, sokféle dokumentum került elő. A páratlan nagyságú író, politikus, közéleti személyiség, stb. élete valószínűleg még hosszabb ideig viták és kutatások témája lesz. Mi ehelyütt (jócskán megkésve és elkésve a 125. évfordulót) elsősorban fel szeretnénk hívni a figyelmet rá. Torzított beállítások után mintha a fiatal generációkat már nem is érdekelné, nemigen olvassák a műveit. Moszkvában eltűnt az általunk oly jól ismert Gorkij-utca név is, s azon nyomban Budapesten is eltűnt a Gorkij fasor elnevezés. Ez, mint tudjuk sokhelyütt, például Franciaországban elképzelhetetlen lenne. Ezért is hisszük, hogy ez a felhívás az újraolvasásra nem indokolatlan.

A mi nemzedékünk hajdan, még a Horthy-érában, Gorkij „Gyermekéveim”-en nőtt fel. A könyv és a sors feledhetetlen, kár, hogy a mai fiatalok ezt elmulasztják. Hogy Gorkijt és általában a klasszikusokat mennyire nem olvassák, azt könyvtári statisztikákkal ki lehet mutatni – sajnos már nincs kö-

zöttünk hajdani szerkesztőtársunk, a gondos Gáliczky Éva, aki ezt az adatot előteremténé.

Azt azonban, amikor az „Egyetemi éveim”-et olvastuk, még nem tudtuk, hogy Gorkij már húszas éveiben tevékenyen részt vett a munkásmozgalomban és a marxista olvasóköroökben, s hogy a 1890-es évek elején már börtönbe is került. Így valóban nagyon hamar kijárta „egyetemi éveit”.

Már híres íróként lett annak az *Iszkrának* egyik szerzője, amelyet olyan nagyon ismert személyiségek szerkesztettek, mint Julij Martov, Lenin, Fjodor Dan, G. V. Plehanov és mások.

És eljött az e kötetünkben is tárgyalt 1905-ös forradalom ideje, amely annyira meg- és felrázta Oroszországot. Önmagában arról is külön nagy és gondos tanulmányt kellene közölnünk, miként élte meg Gorkij ezt, s mi volt a szerepe, egyúttal mint új lapszerkesztőt is (ekkor jelentette meg először a *Novaja Zsizny*-t), és ekkoriban miként működött együtt, egyúttal hogyan súrlódott a bolsevikokkal és persze Leninnel.

És itt elérkeztünk Gorkij egy izgalmas, a munkásmozgalomba mélyes belenyúló korszakába: emigrációs éveibe. Ám akár az amerikai, akár az olaszországi évekre gondolunk, elsősorban a fehér foltokat kell jelezniünk. Olasz éveiről sokan írtak, egy áttekintést nekünk is ígértek, de egyelőre nem kaptuk meg szerzőtársunktól. Holott ezek nagyon izgalmas évek Gorkijnak a bolsevikokhoz való kapcsolata szempontjából.

Ugyanígy USA-beli éveit is hézagosan ismerjük. Előadásokat tartott a népes orosz emigráns kolóniában, de hogy mennyit és miről, nem tudni; az egykorú USA-beli orosz szocialista orgánumokat nemigen ismerjük. Gorkij bizonyára sok szocialista és nem szocialista demokratikus orgánumban megszólalt. Mindenesetre erről az USA Szocialista Pártjának akkori legbefolyásosabb, orosz/balti származású vezére és teoretikusa is hangsúlyosan emlékezik önéletrajzában. Morris Hillquitről⁵⁴ van szó és a „Loose Leaves from a Busy Life”-ről. De hogy Gorkij miként érintkezett, találkozott más orosz csoportokkal – például az anarchistákkal, a szakszervezetiekkel – azt nem tudjuk meg a könyvből⁵⁵.

Maholnap 100 éve (1906-ban) vagyis mindjárt a forradalom másnapján jelent meg világhíres könyve, az „Anyá”. E könyv egykori és későbbi utóélete is megkövetelne egy nagyobb, önálló tanulmányt is (ez, valószínűleg több is, bizonyára meg is született, talán ki is nyomtatták, de nem kapni, nem üzlet a könyvesboltoknak).

⁵⁴ Hillquit életútját lásd Évkönyv 1994.

⁵⁵ Reméljük az Évkönyv következő, 2006. évi kötetében, újabb Gorkij-blokkunkban kiegészíthetjük ezt a képet.

Gorkij a háború előtti nehéz éveknek sok nagy, feledhetetlen munkájában állított emléket, illetve mondott róluk kritikát – hogy kifejezett politikai pamfletjeiről, híres kiáltványairól ne is szóljunk. Az „Éjjeli menedékhely”-et a világ színpadjain azóta is állandóan játsszák, Budapesten legutóbb Veres István rendezésében mutatták be nagy sikerrel. Kiváló a „Jegor Bulicsov és a többiek” című színdarab, amelyben Sulyok Mária és Somlay Artúr nyújtott feledhetetlen alakítást, illetve a „Kispolgárok” című regény és az ennek alapján készült színpadi mű. A sort hosszan folytathatnánk.

Újabb börtönévek után hosszabb emigrációs korszak következett. Nagy téma, miként jelent meg Gorkij a világsajtó, a nemzetközi szocialista irodalom hasábjain, így a *Népszavában* is, s mikor hogyan írtak róla.

Az 1917-es februári forradalmat megelőző mély erjedés egyik tükre, egyben erjesztője éppen a Gorkij szerkesztette és jórészt általa is írt, 1916-ban megjelent *Letopisz* nevű havi folyóirat⁵⁶ volt.

A *Letopisz*nak már akkora volt a hatása és a tekintélye, hogy a mensevik párt akkori, jobbszárnyán állók neves, régi, úttörő teoretikusa, Alekszandr Potreszov minősítette a *Gyelo* nevezetű mensevik orgánumban a lapot „riválisnak”, szélsőségesnek és „anarcho-szindikalistának”⁵⁷. Mindezt elsősorban Gorkijra, a *Letopisz* főszerkesztőjére vonatkoztatta.

Mindenesetre jellemző, hogy Gorkij az orosz forradalmár szocialistákhoz hasonlóan minden kritikus kérdésben vállalta a nyílt harcot. A *Letopisz* első számában például közöltek egy közvéleménykutatási felmérést az oroszországi antiszemitizmusról, amelyet Gorkij a kor másik nagyon ismert radikális (és enyhén szólva furcsa pályát bejáró) írójával, Leonyid Andrejevvel együtt jegyzett. Véggkövetkeztetésük, hogy az országnak meg kell szabadulnia ettől a csapástól.

Gorkij a *Letopisz* megjelentetését a februári forradalom után is folytatta. Ekkor, a viharos 1917. tavaszi időkben, az áprilisi konferenciához kapcsolódva, azt kommentálva, Gorkij hangsúlyozta: sokféle nemzeti kultúra lehet, de a tudomány eleve internacionális, és most, úgyszólván a forradalom másnapján, nagyon bizakodóan tekint mind a művészet, mind a tudomány felvirágzása elé. Majd mindezt szélesebb perspektívába állította, hangsúlyozva: „a szépség” és a haladás segítheti az új demokratizmus megerősítését⁵⁸.

⁵⁶ A *Letopisz*ról lásd Évkönyv 1991; valamint Jemnitz János: Fordulat a világháború történetében. Akadémiai Kiadó, 1983.

⁵⁷ Potreszov életútját lásd Évkönyv 1994.; A *Gyeloról* lásd Jemnitz János: Fordulat a világháború történetében, id. m. 205-233. oldal

⁵⁸ *Letopisz*, 1917. 5-6. szám, Gorkij szavait pontosabban és részletesebben idézi Évkönyv 1992. 283. oldal

Gorkijnak ugyanebből a cikkéből még két elem kívánczik kiemelésre, minthogy mindkettőnek nagyon modern, mai a kicsengése. Hangsúlyozta, hogy a tudományt Oroszországban nemcsak a cári rendszer kötötte gúzsba, hanem a vallás, adott esetben konkrétan a pravoszláv vallás is. S miközben e béklyók lehullását üdvözölte, visszanyúlt a nagy történelmi előzményekhez, az 1917-ben Oroszországban sokszor felidézett „példaképhez”, „a nagy francia forradalomhoz” – az ész és a racionalizmus nagy győzelméhez.

Ezekben a hónapokban fáradhatatlan volt. A július-augusztusi 7-8-as kettős számban kitűnő irodalmi válogatást tett közzé, amelyhez hozzáadta saját novelláját is. Emellett az akkor megszületett tudományos ismeretterjesztő társaságban is beszédet mondott, s a szöveg egy szerkesztett változatát a *Letopisz*ban is közölte.

Gorkij mindjárt az első forradalom utáni (3.) számban megpendített egy érdekes, önkritikus és egyben bizakodó gondolatot. Nevezetesen azt, hogy „valamennyien régi emberek vagyunk”, akiket megfertőzött a régi rendszer. Abban bízott, hogy a forradalom megnyitotta új korban „új emberek” – tiszta emberek – jönnek majd⁵⁹. Gorkij itt, mondhatni, a legjobb orosz hagyományok szellemében szólalt meg, hiszen a belső megtisztulásnak ez a gondolata tolsztojánus, vagy a kropitkini szellemi örökség is volt.

*

Gorkij és az 1917-es orosz forradalmak kapcsán eszembe jutott: Budapesten már 1920-ban megjelent egy válogatás Gorkijnak ezekre a hónapokra, eseményekre, reményekre és csalódásokra visszapillantó és azonnal papírra vetett írásaiból⁶⁰. Az alábbiakban néhány passzust közlünk ebből a könyvből, amely mára ritkaságszámba megy és az érdeklődő aligha találja meg közkönyvtárban.

A kis könyv egyfajta napló: Gorkij e sorokkal kezdte:

„Az orosz nép frigyét kötött a Szabadsággal. Reméljük, hogy testileg és lelkileg elkínzott országunkban ebből a frigyből új, erős emberek fognak támadni.”

S ezután hangsúlyozza: „bízunk abban”, hogy a cári „rendőrhatalmaskodás” által megnyomorított nép felébred, és „értelmére” hallgat.

⁵⁹ Makszim Gorkij: Piszmo k csitatelju. *Letopisz*, 1917. 2-4. szám (Pontosabb, hosszabb idézet az Évkönyvnek a lapot ismertető 1992-es kötetében.)

⁶⁰ Maxim Gorkij: Forradalom és kultúra. Budapest, Révai Kiadó, 1920. 9. oldal

Ez a nyitó fejezet nyilvánvalóan még Gorkijnak 1917 nyarán elhangzott, a *Letopiszban* is megjelent beszéde alapján íródott. Majd így folytatódik: „Ne feledjük, hogy valamennyien a tegnap emberei vagyunk, hogy országunk újjraépítése olyan emberek kezében van, akik a múltban az egymás elleni bizalmatlanság, egymás meg nem becsülése szellemében nevelkedtek ...”⁶¹

Gorkij ismeretesen 1917-ben sokfelé hadakozott, a régi renddel szemben csakúgy, mint Lenin elképzelései, törekvései ellen (aminek Lenin írásaiban is sok nyoma van). Célja egy új, demokratikus és legalábbis szociális Oroszország megteremtése volt. Szinte minden sora aktuális közel nyolcvan évvel később is.

Kortársaink eszmefuttatásaiban alig-alig lelhetők fel olyan sorok, amikben Gorkij a régi rendszer híveinek utóvédharcát taglalta, támadta (hiszen az is nagyon offenzív volt): „Némely emberek mindjárt a forradalom első napjaiban elárasztották az utcákat piszkos brosúrákkal, az „udvari életből” vett ocsmány elbeszélésekkel. E brosúrákban a sötét múlt különféle alakjai tűnnek fel. Nem ismertetem e füzetek tartalmát, mert az hihetetlenül szennyes.” S Gorkij e szavakkal zárja a gondolatsort: „Igen kevés az olyan könyv, amilyenekre most szükség volna.”⁶²

Azt is hozzátette: „ez a szennyes irodalom különösen káros” most, amikor az ország „gazdasági válságban” van, és ennek következtében is elkerülhetetlen ennek társadalmi következménye, a „társadalom felbomlása”. Egyidejűleg „az emberekben felébredtek a sötét ösztönök”.⁶³ A múltat még nem dolgozták fel, a régi beidegződések, hatások tovább élnek.

Még egy szomorú és régióra ugyancsak nem szűkíthető megfigyelés: „Kétségtelen, hogy Oroszországban olyan pedagógusok nevelték és nevelik (a népet – J.J.), akik politikailag még éretlenebbek, mint a közönséges emberek.”⁶⁴

Gorkij nagyon kritikusan és önkritikusan szemlélte a múltat és a jelent. Kijelentette, hogy keveset tettünk a régi rendszer és hatalom ellen, pedig neki személyileg igazán nem volt oka a szégyenkezésre és az önvádra. Mindenesetre egyik visszatérő gondolata volt: „A haza nem lenne olyan nagy veszélyben, ha több lenne a kultúra.”⁶⁵

Gorkij 1917. késő tavaszán-nyarán már sok szempontból elégedetlen, csalódott volt, kora tavaszi lelkes, csupa reménytől áthatott szavaihoz, gon-

⁶¹ Uo. 9. oldal

⁶² Uo. 19. oldal

⁶³ Uo. 19. oldal

⁶⁴ Uo. 20. oldal

⁶⁵ Uo. 57. oldal

dolataihoz képest. Ezt sokféle tapasztalat, az emberekkel való szüntelen érintkezése is alátámasztotta.

Így például felidézi beszélgetését azzal az ügyvéddel, aki a monarchia idején is bátran, „előmenetelével nem törődve” vállalt politikai pereket, amelynek során maga is elkerülhetetlenül élesen bírálta a cári rendszert. Most, az új viszonyok között az ügyvédnek megint ugyanazt kell tennie. Vagyis Gorkij már-már eljutott a közhelyszerű „igazsághoz”, hogy nem sok dolog változott. Ámde nem lett volna Gorkij, ha nem teszi ki az ellenponthoz is: „Mert utoljára is a józan ész fog győzedelmeskedni.”⁶⁶

S íme az örökké elégedetlen és korholó Gorkij egy másik megfigyelése: van valami, ami „örökségként” végigkísérte az orosz történelmet, és különböző időkben váltakozó erővel újra és újra lánggra kapott: ez a pogromok és a fosztogatások ismétlődő ténye, Gorkij szavaival „esztelensége”, amit a huligánok (Gorkij egykori terminológiája) követnek el. A forradalom másnapján, bármennyire lelkesedett is, az „értelem” elsőprő és gyors sikerét várva, az „esztelenségek” miatt nagyon elkese⁶⁷redett. Annyira, hogy ezt írta: „Mindezért a felelősség a proletariátust terheli”, amiért ezt a fekélyt „nem tudja kiirtani a maga soraiból”.⁶⁸ Ismét az „örök” (?) orosz önkorbácsolás?

Ugyanebben a nagyon kritikus és önkritikus szellemben írt Gorkij magáról „a munkásságról” is. A téma a már akkor mutatkozó új jelenség, hogy a munkásosztály összetétele maga is változik, márpedig ez 1917-ben több ok miatt nagyon felgyorsult. Gorkij ennek tudati tükröződéseit nagy empátiával érezte át és jelenítette meg, részint abban az összefüggésben is, hogy a munkásság különböző rétegeinek mennyire eltérő lehetett a viszonya a munkához és a „gyárakhoz”.⁶⁹

Gorkij nem fukarkodott azzal, hogy a proletárság másfajta rosszízű felvizeződéséről és felvizezettségéről is írjon. Sőt, figyelmét nem kerülte el az az ugyancsak „öröknek” tűnő kérdés, hogy milyen a munkások és a liberálisok, az akkor Oroszországban jó ideig még népszerű kadetek viszonya. E tárgykörben is volt mondanivalója.

A könyv utolsó része már az októberi forradalom utáni korszakról szól, kritikusan, sőt elutasítóan, sok esetben személy szerint is lesújtóan a népbiztosokról, még olyanokról is, mint Lunacsarszkij. Olyan szenvedélyes, vallomásszerűen kirobbanó mondatot is leír, hogy a népbiztosok „akár ki-

⁶⁶ Uo. 62-63. oldal

⁶⁷ Uo. 77. oldal

⁶⁸ Uo. 80-82. oldal

⁶⁹ Uo. 82-84. oldal

nevethetnék is érte, de szenvedélyesen szeretem Oroszországot és az orosz népet”.

Ám e szenvedélyes kifakadással együtt ezeket az oldalakat végigkíséri Gorkijnál az éles szétválasztás, sőt szembeállítás, miszerint „a népbiztos urak” nem azonosak a proletariátussal, s ne beszéljenek annak nevében. E megfogalmazás nemcsak Gorkijnál jelent meg – de nála is!

Gorkijnak ugyancsak 1917-ben rendszeresen jelentek meg cikkei a szintén általa főszerkesztett híres *Novaja Zsizny* napilapban. Többek között erősen kritikai „széljegyzeteit” is itt közölte „Időszerűtlen észrevételek” címen. Minthogy úgy tudom, ezek az írások magyarul nem olvashatók, s mivel nagyon figyelemreméltók, a következő kötetünk Gorkij rovatában vizs-
szatérünk rájuk.

TANULMÁNYOK

TONY BENN

Old Labour (*A régi Munkáspárt – részlet*)

A hullám irányának megfordítása

Az utóbbi években a Labour Party baloldalához tartozók defenzív politikát folytattak, mert úgy hitték, hogy az LP azoknak az érdekeit védi, akik megteremtették. Az 1970-es években hatalmas kampány bontakozott ki ellenük, amelynek jegyében az IMF nyomására megtörténtek a bér-befagyasztások és lefaragások¹, s ez a hullám a torikat segítette hatalomra. A thatcheri évek alatt azután harcot folytattunk a szakszervezetek és a helyi önkormányzatok védelmében, később pedig harcoltunk az Öböl-háborúval szemben². Margaret Thatcher is azt állította, hogy politikájának nincs alternatívája. Ez demoralizálóan hatott, olyannyira, hogy sokan, akik eredetileg a baloldalt támogatták volna, de féltek attól, hogy elbuknak, inkább hátat fordítottak mindenfajta politikának, mindenekelőtt a szocializmusnak, a munkásmozgalomnak. Inkább a liberálisok és a „puha” konzervatívok felé orientálódtak, olyan megfontolással, hogy ez állítólag elkerülhetetlen, ha egyáltalán vissza akarunk kerülni a hatalomba, a kormányba. Ez 1997-ben gyakorlatilag meg is történt. A baloldal az LP-ben azután arra törekedett, hogy megakadályozza a pártvezetést a pálfordulás és a szocializmustól való elfordulás végrehajtásában, és abban, hogy az LP-ből „közép-pártot” csinál, amely a „harmadik utat” választja. Ebben a korszakban bennünket, baloldaliakat a média „kikezdett” vagy marginalizált, mint „régilabouristákat”, akiknek a véleményét semmibe lehet venni, hisz nincs semmiféle relevanciájuk és tömegtámogatásuk.

Számos jó szocialista elveszítette illúzióit, és kiszorították őket a pártmunkából. Mások tényleg eltávoztak, de néhányan továbbra is arra töreksenek, hogy kiépítsenek egy új szociális szövetséget, s még jelölteket is próbálnak állítani az új parlamenti választáson. Akik ezen az új nyomvonalon haladnak, kijelentették: az LP halott, s egyedüli reménységünk abban van, hogy az LP-t ugyanúgy lecseréljük, ahogy évekkel ezelőtt az LP lecserélte a liberálisokat.

¹ A Wilson és a Callaghan kormány végéről lásd Évkönyv 1977-79.

² Az Öböl-háborúról lásd Évkönyv 1992.

Természetesen e kritikák közül igen sok az LP-n belül hangzik el. Nem akarom saját sajnálkozásomat hangsúlyozni, mégis nagyon sok jó származna abból, ha ez a baloldal az LP-n belül megerősödne. Természetesen mindenki indulhat a parlamenti jelöltségért, aki akarja ezt, és érdemes is rá. Ezzel az LP baloldalához tartozó jelöltek meggyengítik majd az LP hivatalos jelöltjeit néhány választókerületben, s azzal, hogy a választókat megosztják, hozzájárulhatnak ahhoz, hogy ezekben a választókerületekben a liberálisok, vagy a konzervatívok győzzenek. A gazdasági harcokban sokszor emlékeztetnek minket a régi igazságra, az egységben az erőre, s én úgy vélem, hogy ez a politikai harcokra is áll. Ám lehet, hogy a legerősebb érv az egység mellett az, hogy az ár most megfordul, és nincs semmi okunk rá, hogy úgy érezzük, újra kikerültünk a sivatagba, a politikai lehetlenségek senkiföldjére. A közvélemény megmozdult és hajlik arra, amit a baloldal korábban mondott, például a vasutak újraállamosításáról, a légi közlekedés és a londoni földalatti privatizálása ellen, illetve az egészségügy és az oktatási intézmények részleges privatizálásának ügyében.

Jelenleg az egész politikai mezőnyben nincs olyan ember, aki ne látná a veszélyeket, amelyeket az amerikai rakétavédelmi elképzelések jelentenek; ne lenne tisztában vele, mekkora veszedelmek rejlenek az európai biztosok ama rendszerében, amelyet nem mi választottunk és nem is tudunk leváltani.

Ugyanakkor sok fiatal országunkban és széles e világban jól látja, hogy milyen kárhozatos a demokráciára a globalizálás.

A baloldanak éppen ezért előre kell néznie, és harcolnia kell a választási harc idején és utána is azért, hogy azt a politikát, amelyet kívánatosnak tartunk, ténylegesen alkalmazzák is, ki is szélesítsék, és olyan támogatást szerezzünk, amely messze túlnyúlik a párt keretein. Úgy vélem, pontosan ez is fog történni, ha az a politika, amelyet felkínálunk valóban pozitív, mint például a békemozgalom, vagy a nyugdíjasok esetében. Hiszen, amit mondunk, az közhelyszerű igazság, s így is fogadják el az emberek.

Évek során a politikai vezetők eltökélten munkálkodtak azon, hogy le szállítsák a politikai várakozásokat. Nagyon sikeresnek is bizonyultak abban, hogy elterjesszék a defetizmust és a csüggedést. Következésképpen csökkent a szociális igazságosságot követelő nyomás alulról. Hosszabb ideje súlykolják nekünk, hogy nagyon sikeres gazdaságban élünk, egyidejűleg pedig azt: nem engedhetjük meg magunknak, hogy olyasmit valósítsunk meg, amire szükségünk van. Mindezt keményen cáfolnunk és támadnunk kell és ez nagyon lényeges, minthogy az LP ezen a nyáron megkezdí második forduló kormányzását. Természetesen egyetlen szocialistának sem szabad visszariadnia attól, hogy hangosan kimondja, amiben igazán hisz,

mivel a szűk kereteken kívül nagy hallgatóság várja, hogy meghallhassa ezeket a szavakat.

(2001. március 16.)

Tiszteletkőr a brit kommunistáknak

Chesterfieldben népes tömeggyűlést tartottak Fred Westercoat, a most meghalt kommunista aktivista tiszteletére, aki egész életét a szocializmus ügyének szentelte. Fred egy időben fizetett pártszervező volt, mindenki számára lelkesítő példa, aki csak ismerte, mindenekelőtt nekem.

Mintegy húsz éve érkeztem ebbe a városba, s most úgy érzem, tisztelettel kell szólnom nemcsak róla, hanem mindazokról, akik a kommunista pártnak dolgoztak, s egyben óriási munkát végeztek a szakszervezeti és a békemozgalom javára is.

Itt az ideje, hogy ezt elismerjük és feljegyezzük, minthogy a kommunistákat denúciálta mind a brit establishment, mind számos munkáspárti vezető. Főként így volt ez az orosz forradalom vonatkozásában, amelyet a kommunisták támogattak. S így a hidegháború, a boszorkányüldözés idején, amelyet McCarthy szenátor indított az amerikai baloldal ellen, minden kommunistát feketelistára tettek a munkáltatók. Együttal felügyelet alá helyezték őket a biztonsági szolgálatok, mint potenciális árulókat és felforgató elemeket. Mindezzel el akartak ijeszteni mindenkit a politikai, illetve szakszervezeti mozgalom támogatásától és mindentől, ami a szocialista ügyet szolgálja. Nagy-Britannia Kommunista Pártja (CPGB) mégis tovább élt egy ideig, mint az LP „csatlakozó” része. Együttal egyfajta munkás- és szakszervezeti „egyetem” is volt, és hozzájárult ahhoz, hogy a marxista gondolatok napirenden maradjanak. Korábban, az 1930-as években a KP játszott vezető szerepet abban a harcban, amely a Spanyol Köztársaság védelmében és a Franco-diktatúra ellen folyt, együttal a híres nagy-britanniai munkanélküli-mozgalmakban is.

Amögött, hogy a CPGB-t egyszerűen a Kreml eszközének tekintették, meghúzódott egyfajta félreértés: mégpedig az, hogy a Szovjetunió valóban védelemre szorult nagyon sokféle ellenséggel szemben.

Igaz, a CPGB hibát követett el, amikor opponálta, hogy a brit kormány hadat üzent a náci Németországnak, és csak akkor változtatott ezen a politikáján, amikor Németország 1941-ben megtámadta a Szovjetuniót. De az

az állítás, mintha a CPGB támogatta volna az összes sztálinista szörnyűséget, nem állja meg a helyét, egyszerűen mert ezek jó része nem volt széles körben ismeretes. Még a Szovjetunióban sem ismerték, egészen addig, amíg Hruscsov híres beszédében azokat le nem leplezte. Ám az is tény, hogy a kommunista mozgalomban általános volt a mély gyűlölet mindenki ellen, aki egyetlen jó szót is ejtett Trockijról³ – noha az utóbbi egykor sok kommunistát lelkesített, és jelenleg is sok baloldali fiataalt tud lelkesíteni.

A legnagyobb csapás a CPGB-t belülről érte, mégpedig a posztmodern gondolat, amelynek a Marxism Today⁴ adott hangot, meglehetősen széles körű hatással. A kommunista „modernizálók” közül azután többen helyet találtak maguknak a Millbank Towerben.⁵

Mindezzel szemben Fred Westercoat és a CPGB-ben harcolók nagy szolgálatot tettek az igazi baloldalnak. Így volt ez éppen abban az időben, amikor többen kezdtek gondolkodni azon, hogy hol is vétettük el a lépést, hol kezdődtek a bajok. S ez akkor történik, mikor egyesek éppen azokra terhelik a felelősséget, akik azon gondolkodnak, hogy miként forduljanak a kapitalizmus ellen, míg mások feladják elveiket és „lefekszenek” a kapitalizmusnak, a bankoknak és az IMF-nek.

Ha felidézem azokat, akik keményen harcoltak a békéért, a nyugdíjasok védelmében, a szakszervezeti jogokért, a teljes foglalkoztatásért és a demokráciáért – akkor meg kell mondanom, hogy köztük igen sok volt a kommunista. Én, aki egész életemet az LP-ben töltöttem el, azt mondhatom, szívesebben láttam volna ezeket az embereket az LP-ben. Ám nem engedték be őket, s ők sem készültek arra, hogy belépjenek. Még hozzá azért nem, mert úgy vélték, ez csak elveik feladásával lehetséges.

Ha előre pillantunk a következő évtizedre, bizonyos, hogy a Széles Baloldalnak el kell gondolkodnia azon, miként erősítheti, növelheti befolyását, ahogyan ezt annak idején, egy évszázaddal ezelőtt Keir Hardie⁶ kutatta és hirdette.

És ahhoz, hogy mindezt valóban el is ériük, nagyon sok olyan emberre lenne szükségünk, mint amilyen Fred Westercoat volt.

(2001. április 12.)

³ Trockij életéről lásd Évkönyv 2004.

⁴ A Marxism Today-hez lásd az Évkönyv kötetét az 1980-as évekből.

⁵ Ez az Új LP központja.

⁶ Keir Hardie életútját lásd Évkönyv 1981.

A választás után a munkás- és szocialista mozgalom rádöbbsent, milyen munkát kell majd elvégeznie. Amikor az LP hatalomra kerül, figyelembe kell vennie a globális gazdaság kereteit, amelyeket az EU és az IMF ellenőrizz. A privatizálás kiterjed majd az egészségügyre és az oktatásra is, és azt mondják majd nekünk, hogy ez a közjót szolgálja, miközben csak egyeseknek hoz hasznot.

Ez a politika egyszerűen szétveri majd az LP-t. Csakis a kapitalizmust erősíti és neki kedvez. Ezt alig-alig enyhíti a jóléti politika, amellyel a szegényeken próbálnak segíteni. Ahhoz, hogy ezt a kihívást ellensúlyozhassák, a szocialistáknak fel kell vállalniuk a demokrácia védelmét, és a kormányt rá kell szorítaniuk, hogy azokon a területeken is vezessék be a népi ellenőrzést, ahol korábban soha nem létezett.

Az államosított iparágakban növekedhetett a tőkebefektetés, javulhattak a munkafeltételek, és elismerték a szakszervezeti jogokat; de azért soha nem érték el a kívánt demokratikus szintet, lévén, hogy ezekben sem érvényesült igazán a demokratikus munkásellenőrzés és beleszólási jog. Mind ezt egybevehetjük azzal, amit 1990-ben Norman Stracjer, a Northumberlandi Bányász Szakszervezet főtitkára mondott: szerinte „minden bányásznak legyen joga beleszólni a menedzsment dolgaiba, és éreznie kell azt, hogy az iparág tulajdonképpen az ő érdekében és irányításával dolgozik, hogy a bányászat a szén az osztársadalom javára állítja elő, nem pedig a kevesek profitjának növelésére”.

Vagyis a gazdaságban a demokráciát valóságosan ki kell alakítani, és ezt a törvényeknek is tükrözniük és védelmezniük kell. Ez a legjobb útja annak, hogy a nagy multikat beszámoltatásra lehessen kényszeríteni, nemcsak a részvényesek, hanem mindazok előtt is, akik ezeket az anyagi javakat tulajdonképpen előállították. Egyedül így csökkenthetjük a multik érdekeinek érvényesülését az olyan nagyvállalatok révén, mint a Ford, a Motor-Line.

Az államosított iparágakban is kell a sztrájkjog. Ám ha ez létezik is, még akkor is nagyon kicsi az ipari-gazdasági demokrácia. Előfordul, hogy éppen azok, akik segíteni akarnak a munkásokon, elidegenítik azokat, akiket segíteni akartak. Amikor például az RMT ASLEF⁷ röpcédulákat terjesztett a biztonság növelése és a vasutak visszaállamosítása érdekében, és ennek érdekében felvetette az esetleges munkabeszüntetést is, ezzel nagyon megnehezítette azoknak a dolgát, akik ténylegesen a vonatokon dolgoztak, és féltő volt, hogy megtorlást alkalmaznak ellenük.

⁷ A vasutasok és a mozdonyvezetők különálló, de együttműködő szakszervezetei.

Hasonló volt a helyzet az egészségügyben is, ahol a nővérek és az orvosok léptek fel a privatizálások ellen, s az ellen, hogy a menedzserek kapjanak teljhatalmat. Akkor hasonlóan szembekerültek azzal a követelménnyel, hogy megértsék, hogy ők egyúttal a közjó érdekében lépnek fel. Az oktatásban pedig előfordult, hogy a szervezett tanárok és tanítók jelezték, sztrájkba lépnek. Akkor őnekik is szembesülniük kellett az olyan szülőkkel, akiknek gyermekei éppen vizsgára készültek, és akkor felvetődött: miként mehet tovább az intenzív oktatás, ha a sztrájk beindul.

A szakszervezeti jogok megkövetelése hívószó lehet Európa számára is, ahol felléphetünk a közös szakszervezeti, szociális jogok védelmében. És persze ennek jogi formáit is el kell fogadtatni az EU-val és minden tagorság minden érintett parlamentjével.

Azt is követelnünk kell, hogy az EU parlament minden tagját előbb válasszák meg saját országában, választásokon. Azután az EU parlamentnek kell megválasztania a Biztonsági Tanácsot, amelynek meg kell adni a jogot és lehetőséget, hogy ellenőrizze a WTO-t, az IMF-et és a nagy multikat.

Amikor mindezt követeljük, nem teszünk többet, mint amennyit a chartisták már több mint 150 éve megtettek⁸, vagy amit az Afrikai Nemzeti Kongresszus⁹ megtett.

Mi, szocialisták, a demokráciát és az internacionalizmust központi feladatnak tartjuk, s csak így kényszeríthetjük a globális kapitalizmust visszavonulásra. Áll ez azokra is, akik ezt a globális kapitalizmust az Új Labour padosoraiban képviselik és védelmezik.

Forrás: Tony Benn Free Radical. London, 2003. A kötetben ez az Old Labour fejezet. 1-9. old.

PETER BIRKE

„Mi vagyunk a 21. század szociáldemokráciája”

Megjegyzések a dániai jobboldali pártok előretöréséhez¹⁰

Skandináviában tovább folyik a szociáldemokrácia hegemoniájának fölmozdítása. Mind Norvégiát, mind Dániát több mint egy éve olyan polgári

⁸ A chartisták történetének hallatlan nagy irodalma van, még magyarul is. Az Évkönyv 1974., illetve 1975/76. évi kötete is tárgyalta.

⁹ A Dél-afrikai Köztársaság kormányzó pártja.

¹⁰ A cikket a szerző, Évkönyvünk rendszeres munkatársa kötetünk számára írta.

pártok kormányozzák, amelyek sorsa a jobboldali populista pártok mindenkorai támogatásától függ. A Socialdemokratiet, a dán szociáldemokrata párt (SP) 1924 óta első ízben csak a második legerősebb párt a Folketingben, a dán parlamentben. A Venstre, ez a jobboldali liberális párt a 2001. novemberi választás után kisebbségi koalíciós kormányt alakított a konzervatívokkal. Azóta a legtöbb törvényt a jobboldali rasszista DFP, a Dán Néppárt segítségével hozták tető alá, amely párt a szavazatok 12%-át kapta. A dán parlamentarizmus hagyományaitól elkanyarodva azóta szilárd „polgári blokk” alakult, amely az SP-t messzemenően kiszorította a hatalom gyakorlásából. Anders Fogh Rasmussen másfél évvel hivatalba lépése után is szilárdan ül a karosszékében.

A jobboldali pártok förlévelésének egyik oka, hogy találékonyan fáradoztak a korábbi szociáldemokrata szavazók megnyerésén. Mind a DFP, mind a Venstre sikeresen cserélte föl neoliberais arculatát „szociálisabb” külsőre. A DFP ismételten azt az igényét hangoztatja, hogy ő akar „a 21. század szociáldemokráciája” lenni.¹¹

Lehetetlen eltekintenuk az intézményes munkásmozgalom hanyatlása és a politikai jobboldal fölemelkedése közötti összefüggéstől. A továbbiakban arra teszek kísérletet, hogy pontosabban körvonalazzam ezt az összefüggést, amely egyben számos más nyugat-európai ország helyzetére is fényt vet.

A thatcherizmustól az „új szociáldemokrácia” felé

Már Az 1980-as évek elején vita folyt arról, hogy mekkora része van a szociáldemokrata politikának a jobboldal sikereiben. Akkor a brit kommunis-ták *Marxism Today* című folyóirata bocsátotta rendelkezésre hasábjait ehhez a vitához.¹² Amikor a toryk 1979-ben átvették a brit kormányt, a szak-szervezeti és a demokratikus jogok, a jóléti állam vívmányai elleni támadá-sok európai méretekben addig nem látott hullámát indították el. Ez mind-össze néhány hónappal az után volt, hogy a közszolgálati dolgozók olya heves sztrájkokat folytattak a munkáspárti kormány ellen. Ez ellentmon-dani látszott annak, hogy Thatcher győzelmét többek közt bizonyos mun-kásválasztók szavazatainak köszönhette. Ezek a szavazók azért, közelebb-ről vizsgálva, nem voltak minden további nélkül azonosíthatók a „munkás-

¹¹ Lásd Rune Engelbreth Larsen: Det nye højre i Danmark. (A dániai új jobboldal.) København, 2001. 141. old.

¹² A *Marxism Today* e számára az 1980-as években többször visszatértünk az Évkönyv kö-teteiben.

osztállyal”. Akkor is, akárcsak most, a populista elemek retorikájukat és gyakorlatukat mindenekelőtt a fehér bőrű, bérből élő férfi dolgozókhoz címezték, többnyire az idősebbekhez.¹³

1979 után a toryk ügyesen megtanulták, hogyan kell a politikai baloldali szokásos témáit „gyarmatosítani”. (Stuart Hall kifejezése.) Egyrészt átvettek, szélesebb összefüggéseikből kiragadtak, és politikai tartalmuktól megfosztottak egyes emancipációs elképzeléseket. Másrészt jól kapcsolódtak azokhoz a várakozásokhoz, amelyek szociáldemokraták általi teljesítésében nagy tömegek csalódtak. Az államba vetett hit, az a vélekedés, hogy szociális problémákra bürokratikus-technicista válaszok adhatók, továbbá a pártapparátus harca az olyan szociális mozgalmak ellen, amelyek ki akarták vonni magukat a pártvezetés ellenőrzése alól – nos, ez volt az előfeltétele annak, hogy, mint Stuart Hall már akkor, 1983-ban megállapította, „a labourista szocializmusnak ezekből a gyengéiből a radikális jobboldal kovácsolt tőkét.”¹⁴

A New Labour arra tett kísérletet, hogy leküzdje ezeket a súlyos gyengeségeket, és újraépítse a szociáldemokrácia európai hegemoniáját, megváltozott körülmények között. A koncepció egyszersmind arra a legitimációs válságra is választ keresett, amelybe a kapitalista társadalmak kerültek az államszocializmus összeomlása után. Az 1990-es évek második felének szociális konfliktusai, amelyek a nagy franciaországi sztrájkokkal indultak, de a németországi Helmut Kohl-kormány elleni 1997–1998-as tiltakozást és sztrájkokat is áthatották, hozzájárultak ahhoz az átbillenéshez, amely néhány éven belül szinte minden nyugat-európai országban a szociáldemokrata pártokat juttatta hatalomra. Ennek az „új szociáldemokráciának” a politikája annyiban mindenképpen eltért a thatcherizmustól, hogy egyes vonatkozásokban ismét hangoztatta, sőt a középpontba állította az állami szabályozás szükségességét.¹⁵

A kormány átvétele után azonban a keynesiánus politika maradványai a legrövidebb idő alatt szinte teljesen eltűntek. Azóta is egyre erősödik a privatizációnak, az életkockázatok egyénre hárításának a tendenciája, a jóléti

¹³ Gruppe Blauer Montag. Revolution der Kleinbürger. New Labour, Rechtspopulismus und die Suche nach Hegemonie. In: *analyse und kritik*, 2002. 1. (465.) sz., Hamburg, 22. old.

¹⁴ Stuart Hall–Martin Jacques: The Politics of Thatcherism. London 1983. 33. old. – Hall független baloldali teoretikus, akkoriban a *Marxism Today* gyakori szerzője.

¹⁵ Joachim Hirsch már a Schröder-kormány első törvényhozási időszakának az elején egy könyvében hangoztatta, hogy a „dereguláció” már a Kohl-korszak alatt sem volt azonos az állam „eltűnésével”. Ellenkezőleg, bizonyos szektorokban észrevehetően nőtt az állam tevékenysége, mint pl. a növekvő mértékben elnyomó jellegű „helyszínbiztosításban”. (J. Hirsch: Vom Sicherheitsstaat zum nationalen Wettbewerbsstaat. Berlin 1988.)

állam szabályozási modelljének egyértelmű rombolása. Eközben, függetlenül a kormányok mindenkori összetételétől, az állami szabályozáson egyre inkább csak merő *szociális technikákat* értenek. Ez nem jelenti, hogy az európai országokban „éjjeliőrállamok” jönnének létre. A kormányzó erők megtanulták, hogy maga a szociális biztosítás *individualizálása* is olyan feladat, amely nem hajtható végre az *állam* közreműködése nélkül. Ezek után senkit sem lephet meg, hogy a politikai jobboldal, ahol átvette a kormányzást, a New Labour- típusú projektumokat töretlenül folytatta. Még maguk a jobboldali populisták is főleg a válságból kivezető utak eddigi keresését „radikalizálják”, noha kevés minőségileg új mozzanatot tudtak hozzátenni.¹⁶ Ezek a pártok legfeljebb a motor szerepét játsszák a reakciós politika dinamizálásában. Így hát a New Labour, amely maga is a neoliberais „társadalomtalanítás” kudarcára keresett alternatívát, halálra győzte magát, és a politikai jobboldal ismét „kamatoztatni tudja a baloldal súlyos gyengeségét”. Ha ez a Szövetségi Köztársaságban nem érződik ilyen élesen, azzal függ össze, hogy hogy még élnek a Vörös/zöld koalíció 2002-es választási győzelméhez fűzött illúziók. Ám az a nagykoalíció, amely ma valójában – ha formálisan nem is – az NSZK-t kormányozza, alig különbözik az európai jobboldali főáramtól. Eközben a baloldal válasza erre a nyomorúságra – Németországban és másutt is – alkalmanként az, hogy követelik a visszatérést a jóléti állam politikájának régi értékeihez. Az én tézisem viszont az, hogy ez a megoldás – és ezt a legjobban éppen Dánia, mint „mintaország” példája mutatja – nem valósítható meg.

Új Labour Koppenhágában?

A híres Blair–Schröder koncepció 1999. évi vitái idején Skandináviában hevesen állították, hogy ezeknek az országoknak a szociáldemokráciája „más eset”. A svéd Szociáldemokrata Munkáspárt (SAP) akkor elutasító állásfoglalást adott ki, és a dán párt is kételyeit hangoztatta. A mögött azonban, ami az akkori vitákban olykor ezeknek az univerzális modellnek számító jóléti államoknak a specialitásaira utalt, valójában már akkor is két, eléggé eltérő valóság rejlett. Míg a svéd Göran Persson a gyakorlatban még valóban olyan álláspontot volt kénytelen képviselni, amely bizonyos mértékű elhatárolódást jelentett a neoliberális tendenciáktól, a dán szociáldemokrácia már néhány évvel európai testvérszervezetei előtt járt. Amikor Gerhard Schröder letette esküjét a német szövetségi alkotmányra, a dán SP már öt éve kormányon volt. A szociáldemokraták és a baloldali liberális Radikale

¹⁶ Lásd erről a Gruppe Blauer Montag idézett tanulmányát, 23. old.

Venstre koalíciója, rövid neokeynesiánus időszak után, 1994-ben magáévá tette „a stabilizációs politika” célkitűzését. A következő években pedig az anticiklikus, keresletorientált modell elképzelését végképp kidobta hajójából. Egyértelmű prioritásává, mint ez az 1990-es években egész Európában történt, a pénz tömegének ellenőrzését, és az államháztartás konszolidációját tette. Különösen a bérfejlesztést támadták, azzal az érveléssel, hogy ez fűti az inflációt. Ez már 1998-ra a jövedelmek nagy mértékű átrendezését eredményezte a tőketulajdonosok javára. Ezt a fejleményt, enyhén csökkenő, de változatlanul tömeges munkanélküliség mellett, úgy magyarázták, hogy az infláció leküzdését szolgálja. A teljes foglalkoztatás célját „leírták”. Ehelyett arról beszéltek (és beszélnek mindmáig), hogy a munkanélküliséget olyan szinten kell tartani, amely egyetlen szektorban sem vezet a munkaerőkínálat (bérnyomást eredményező) szűkösségére.¹⁷ Az új politika újabb csapást mért az „univerzális jóléti államra”, amelyet korábban büszkén, mint a szociáldemokraták által kialakított „dán modellt” emlegettek. A szociális alapjogok elleni támadás azonban, speciális dán (bizonyos fokig speciális skandináv) formájában csak úgy érthető meg, ha föltárjuk a jóléti állam „történeti”, „univerzális” modelljének eredeti gyengéit és ellentmondásait. A következőkben erre teszek kísérletet.

Az ember a szociáltechnikai fáradozások középpontjában

Az az elképzelés, hogy az állam szociáltechnikai beavatkozásai lehetővé tehetik az átmenetet egy igazságosabb, demokratikusabb társadalomba, már az 1950-as években a többnyire kormányon lévő dán szociáldemokrácia ideológiájának egyik középponti eszméje volt. A termelés emelése (a munkaerő nevű áru jobb felkészítésével), egyidejűleg az állami garanciák kiszélesítése a beteg- és az öregkori biztosítás területén – ez volt a háború utáni dán jóléti állam képlete. Az 1956-os nyugdíjreform és a szociális ellátás számos már területén elért jelentős javulás ezt az elképzelést igen széles társadalmi körben elfogadottá tette. Egyszersmind az „a la Danemark” történelmi kompromisszummal szemben ott állt az a szintén általános meggyőződés, hogy növelni kell a tőkefelhalmozást, főleg a nemzetgazdaság szempontjából döntő exportáló ágazatokban. Az új szociális mozgalmak kibontakozásával, különösen a fokozódó munkaügyi küzdelmekkel viszont 1969-től Dániában is repedezni kezdett a háború utáni konszenzus. Az 1970-es évektől pedig a dán szociáldemokrácia (éppúgy, mint más

¹⁷ Kalle Blomkvist: (Fast) ein Generalstreik in Danemark. In: *analyse und kritik*, Hamburg, 1998. 5. sz. 12. old.

európai országoké) módosítani kezdte a politikáját. Egyre többen beszélt az „ipari és gazdasági demokráciáról”, amely harmadik utat volt hivatott törni a kapitalizmus és a szocializmus között.¹⁸

„Mennesket i centrum!” „Az embert a középpontba!” Ez volt az 1977-es pártprogram fő jelszava, amely azonban eleve kétértelműséget rejtett. Egyrészt megpróbálta fölkarolni a szociális mozgalmakban megfogalmazott törekvéseket (szociális igazságosság, azonos esélyek, politikai emancipáció). Másrészt az „ember” emlegetése már előre vetette, hogy a régi szociáltechnikai utópia helyett a párt hosszabb távon ki akarja nyitni a kaput ennek az utópiának az *individualizálása* előtt.

A gyorsuló társadalmi változások, a gazdasági válság és a technológiai újítások okozta megpróbáltatások az államot a késői '70-es években amúgy is abba az irányba taszigálták, hogy a kormánypolitikában az egyes ember alkalmazkodását, átképzését próbálja biztosítani, és szorítsa vissza a szociális követeléseket, amelyek még az erős, folyamatos fellendülés éveiben fogalmazódtak meg. Az ülések napirendjén az emancipatorikus célokat is egyre hátrább szorították. Az a paternalista eszme, hogy válságos időben az állami bürokráciának kellene átstrukturálni a munkaerőpiacot, elsősorban a fiatal, általában az első generációs munkásokat fordította el a szociáldemokráciától.

A bérből élők egy része, paradox módon, úgy fejezte ki a tiltakozását, hogy az „új”, az államtól távol álló és szélsőségesen piacbarát politikusokat kezdte támogatni. Az 1973-as katasztrófális választás, amely a DFP elődjének, az úgynevezett Fremskridtspartinak (FP) a győzelmét hozta, előre jelezte a skandináv Új Jobboldal látványos előretörését. Ez egyfajta válasz volt a bürokrata-produktivista koncepciókra.¹⁹

Búcsú a szociális állampolgári jogtól

Ennek a koncepciónak az alapján a jobboldal fokról-fokra bevezette szóhasználatába a jóléti állam *univerzalizását*. A konzervatív Schlüter-kormány 1993-ban újabb lépéseket tett a szociáldemokrata individualizációs startégiában még fellelhető emancipációs elemek eltávolítására. Az

¹⁸ *Niels Dalgaard*: Ved demokratiets graense. Demokratisering af arbejdslivet i Danmark 1919–1944. [A demokrácia határán. A munkásélet demokratizálása Dániában.] Kopenhagen, 1956. 236. old.

¹⁹ Erdemes megemlíteni: még a Fremskridtsparti is szükségesnek látta, hogy retorikájába és jelképrendszerébe átemelje a szociáldemokrata hagyomány egyes elemeit. Gerd Callesen hívta föl a figyelmemet arra, hogy az FP akkori vezetője, Mogens Glistrup megrendezte a párt saját május elsejét.

olyan jelszavaknak, mint a „gazdasági demokrácia” a gyakorlatban semmi megfelelője nem volt. Az „embert a központba” szlogen tartalmát minden kollektív téren kívülré helyezték, az „önmagáért felelős emberre” vonatkoztatták. Hozzáköötték viszont a kapitalista értéktermelő folyamathoz, ami azzal a különös eredménnyel járt, hogy így korábbi bírálói is elfogadták. Eközben rövidítették a munkanélküli segély jogosultságának az időtartamát, és növelték a nyomást a munkanélküliekre, hogy fogadjanak el bármely, nekik följánlott munkát. A „saját felelősség” elve kezdett represszív formát ölteni. Az államigazgatás kezdte az állásnélküliek személyiségének „deficitjében” keresni munkanélküliségük okát, és anyagi létalapjuk megvonásának fenyegetésével próbálta őket feltételek nélkül munkába állítani. Egyre több szó esett a „természetes mértékű munkanélküliségről”, amely – úgymond – mindaddig nem okoz nemzetgazdasági problémát, amíg az esetleges ágazati munkaerő-alulkínálat leküzdhető.²⁰ A „workfare” politikája ugyan az 12990-es években az USÁ-ban és a legtöbb EU-tagállamban fő árammá lett, de alig van ország, ahol olyan korán és olyan következetesen érvényesítették volna, mint Dániában. Egy elv, amely az az emberhez méltó élet jogát az egyén államilag tesztelt „teljesítményképességéhez” köti, szöges ellentétben áll az univerzális szociális jogokkal. Ám a szociál-liberális kormány utóbb, 1994 táján folytatott privatizációs politikája maga is az „individualizáció” jegyében állt. A közületi tulajdonban lévő vállalatok eladása a konzervatív időszakban kezdődött, de a szociál-liberális kormány idején jutott el az áttörésig.²¹ 1985 és 1993 között három állami vállalatot adtak magánkézbe teljesen és egyet részben. A szociál-liberális kormány alatt viszont erre a sprsra került a kopenhágai repülőtér, a TELEDanmark állami TV-csatorna, egy állami bank, az állami adatfeldolgozó központ, egy állami tulajdonú konfekcióüzem, az osztálysorsjáték, az Állami Biztosító, a HT és a DSB közlekedési nagyvállalatok, beleértve az átkelőhajókat és az autóbuszvállalatot, továbbá teljesen vagy részben a villanyáram-ellátás és a kikötői berendezések.²²

A szociáldemokraták kongresszusain minden alkalommal hangsúlyozták, hogy ezek az eladások nemcsak az állami bevételeket növelik, hanem (és főleg) a szolgáltatások közötti választás lehetőségét és ezek hatékonyságát is, az úgynevezett „lágyszolgáltatásoknak” (kórházi ápolás, öreggon-

²⁰ Kalle Blomkvist: (Fast) ein Generalstreik in Dänemark. In: *analyse und kritik* (Hamburg), 1999. 8. sz. 12. o.

²¹ Søren Kolstrup: Velfærdsstatens og socialdemokratiets markedstilpasning. [A jóléti állam és a szociáldemokrácia alkalmazkodása a piaci viszonyokhoz.] In: *Arbejderhistorie* (Kopenhagen), 2000. 2. sz.

²² Uo. 8. old.

dozás) pedig állami kézben kell maradnia. Ám ezt az iránymutatást is kétségbe vonták a szociáldemokrata párt legutóbbi, 2002. Szeptemberi kongresszusán. Ott a küldöttek egy része, Nyrup Rasmussen volt miniszterelnökkel az élen javasolta, hogy a „többletszolgáltatásokat” az ezeket igénybe venni kívánók fizessék meg, legalábbis az állami szolgáltatóknak. Az, hogy idős emberek megvásárolják saját ápolási szükségleteiket, teljes szakítás a mindenki számára hozzáférhető szociális ellátás elvével, még ha hangsúlyozzák is, hogy ez az alapellátásra nem vonatkozhat. Az SP megfontolásaiban is egyre többször köszön vissza a „saját sorsáért felelős ember” szlogenje. Eközben a munkanélküliek körül egyre szorosabb hurkot csomóznak a növekvő munkakényszer formájában, a szociális állam „fogyasztóit” pedig az általuk kívánt áru állandó hozzáférhetőségével biztatják (természetesen, ha fizetőképes). A neoliberális áttöréssel végső soron az SP-ben az 1990-es évektől érvényesülő tendencia teljeseedik ki, amely növekvő mértékben az új középrétegeket tekinti fő közegének, az „öreg” betanított és tanulatlan munkásokat viszont kihaló fajnak tekinti.²³

Azért ez a vonal nem érvényesíthető egészen simán. Az SP legutóbbi kongresszusán volt egy egyharmadnyi kisebbség, amelynek tagjai kételyeket hangoztattak a kollektív szociális garanciák további gyengítésével szemben. A jellemző mégis az, hogy az ellenzéki fellépés dacára még a retorika színtjén sem zajlott le a pártban semmiféle „balra át”, ami plédául a Francia Szocialista Pártban érzékelhető volt. Az SP-ban azért is olyan gyenge az ellenzéki mozgás, mert a szociális állampolgári jogok leépítése ellentmondásos, elhúzódnó folyamat. Az *univerzális* jóléti állam egyes elemei az 1990-es években érintetlenek maradtak, közülük a gyermekellátás és -gondozás még erősödött is. A legerősebb tiltakozás az idősekről való gondoskodás leépítésével szemben bontakozott ki. Ezért mindeddig az új kormány is azt hangoztatja, hogy biztosítani akarja az „általános emberi kockázatok” ellensúlyozását, pl. az öregségi szolgáltatások terén nem kíván korlátozásokat bevezetni. Annál inkább megteszi ezt az általa „egyéninek” minősített kockázatok esetében, amelyek költségeit egyre inkább az egyénnek kell viselnie. Hogy azonban mit tekintenek „egyéninek”, annak nincs meghatározott ismérve, hanem a mindenkori költségvetési szempontok diktálják, ezért a határai tetszés szerint „odébbtolhatók”. Semmi sem biztosítja, hogy akár a közeli jövőben is a betegséget és az öregséget is ide ne sorolják. Marad a szegények „jókra” (a maguk szegénységében, úgy-

²³ *Gerd Callesen*: Ikke megen forbindelse mellem Socialdemokratiet og arbejderklassen. [Vajmi kevés a kapcsolat a szociáldemokrácia és a munkásosztály között.] In: *Solidaritét* (Kopenhagen), 2002. 5. sz.

mond, vétlenekre) és „rosszakra (vétkesekre) való fölosztása. A szociáldemokrácia alternatívájaként fellépni kívánó Új Jobboldalon ez a dolgozó osztályokon belüli „hierarchia” rendező elve.

A szociáldemokrácia – az Új Jobboldal pártja?

A mostani dán kormány és elődje között fennálló folyamatosság azt tükrözi, hogy csökken a különbség a szociáldemokraták, a liberálisok és a DFP között. Nincs éles törésvonal a korábbi szociáldemokrata belügyminiszter, Thorkild Simonsen között, aki a bevándorlók számára alacsonyabb (általában cinikusan „beilleszkedési juttatásnak nevezett) szolgáltatásokat vezetett be, valamint első utóda, a valaha baloldali radikális Karen Jespersen között, aki a „bűnös” menekülteket egy „magányos szigetre” száműzte volna. De a jelenlegi belügyminiszter, Bertel Haarder sem különbözik tőlük sokban, aki rendkívül „érdes” menekültpolitikáját ismételten rasszista érvekkel támasztotta alá. Már a régi, Nyrup Rasmussen-féle kormányt is az ENSZ egy bizottsága Jörg Haiderrel egy kalap alá vonva bírálta. Ugyanez vonatkozik a mostani Fogh Rasmussen-kormányra. A menekültek család-egyesítésének a korlátozása, a bevándorlók harmadrendű szociális státusának hét évre való meghosszabbítása, olyan, külföldiekkel összeházasodott dán állampolgárok kiutasítása, akik „életvitelének fő színtere” más országban van – ezek az eddigi csúcspontjai a már az 1990-es években megkezdődött eltolódásnak. A menekültek dániai jogfosztása szögesen ellentmond annak a képnek, amely pl. az NSZK-ban a skandináv államok „türelmes” és „egalitárius” államairól él.

2003. január elseje óta az ismét bevezetett „beilleszkedési juttatást” annak az összegnek a felére csökkentették, amelyet a dán állampolgárok létfenntartási minimumként kapnak. A világ egyik leggazdagabb országában ez oda vezetett, hogy emberek tömege képtelen rendszeresen táplálkozni. Ez ismételten szerepel a menekültek szervezeteinek a petícióiban is. A kiéheztetés és a kiszopprítás politikája következtében a bevándorlók száma Dániában 2033-ban a felére csökkent. Talán mert az ilyen politika első lépéseit még a szociál-liberális kormány tette meg, az SP eddig nem határolódott el az újabb, keményebb lépésektől. Ezen az alapon beszél Engelbreth Larsen az SP-ről, mint az Új Jobboldal pártjáról.²⁴ Kérdés, hogy ez a minősítés a szociáldemokrata politika központi elemeire nézve helytálló-e.

Tény, hogy a szociáldemokrácia, azzal a kísérlettel, hogy a kirekesztés bizonyos elemeit megpróbálta politikája eszközévé tenni, hozzájárult ah-

²⁴ Engelbreth Larsen: id. m. 9–13. old.

hoz, hogy a menekültkérdés tárgyalásában a jobboldal retorikája váljon uralkodóvá. El kellet azonban választani a „hasznossággal” és a „hatékonysággal” operáló érvelést a menekültpolitika egészétől. Nyrup Rasmussen miniszterelnök a menekültekhez ugyanúgy közeledett, mint az állálatlan, illetve a szociálisan segélyezett dánokhoz. „Nem hagyunk benneket sokáig ölbe tett kézzel ülni – mondta –, mert ez nektek is ártalmas.”²⁵

Az SP diskurzusa az 1990-es évek végén annak a botránynak a jegyében alakult, amely egy összehasonlító jellegű ENSZ-jelentés nyomán robbant ki. Azt állapították meg, hogy a menekültek helyzete az Unió országai közül Dániában a legrosszabb. Ezt a ténymegállapítást Nyrup Rasmussen, az egész szociáldemokrata politika fő tendenciájával összhangban, „individualizálta”. „Az államnak – mondta – feladata, hogy integrálja a bevándorlókat, ám integráló képessége elsősorban a bevándorló beilleszkedési készségén múlik.” Noha érzékelhető az áthallás az ilyen beállítás és a hagyományos, normatív rasszizmus között, a kiindulópontok mégis különböznek. A szociáldemokraták ugyanis, figyelembe véve bizonyos munkaerőpiaci szükségleteket, egyes keresett foglalkozásdi ágakban ösztönzik meghatározott kategóriák bevándorlását. A jelenlegi jobboldali dán kormány viszony arra játszik, hogy a legkeresettebb szakmák külföldi képviselői is kerüljék el országát.

A mai integráló politika és a kirekesztés között még van némi egynsúly, ám Dánia új, jobboldali kormánya a kettő közül a hangsúlyt egyértelműen a kirekesztésre helyezi. A mindkét politikával szembeni valódi alternatíva azonban csak az egyenjogúság, és a demokratizálás lehet, mégpedig az ún. „többségi népesség” esetében is.²⁶

NYIKOLAJ BUHARIN–INESSZA JAZSBOROVSKAJA

Lengyelország: a szociáldemokraták kísérlete belső válságuk leküzdésére

Azoknak a gondoknak a jelentős része, amelyekkel Kelet-Közép-Európa szociáldemokrata pártjai ma küszködnek, egy paradoxonnal kapcsolatosak. Míg ugyanis a nyugat-európai szociáldemokrácia a kapitalizmus ellenzékeként formálódott, a közép-európai szociáldemokratáknak viszont ma

²⁵ Uo. 184. old.

²⁶ A rendkívül érdekes elemzés befejező részét következő évi kötetünkben közöljük.

általában a kapitalizmus kiépítésében és megszilárdításában kell részt venniük. Ennek az a következménye, hogy ha kormányra kerülnek, nincs módjuk rá, hogy következetesen védelmezzék azoknak a társadalmi rétegeknek az érdekeit, amelyek általában a baloldalt támogatják.

2001–2003-ban ezt az igazságot erősítették meg a kormányon lévő Baloldali Erők Demokratikus Szövetsége (SLD) lengyelországi tapasztalatai is. Ám a lengyel eset egyben annak a jeleit is mutatja, hogyan próbálhatja meg egy kormányra került baloldali párt megállítani és megfordítani a számára kedvezőtlen tendenciákat.

Az SLD visszatérése a kormányra egybeesett a lengyel társadalom egész szociálpszichológiai klímájának markáns változásával. A lakosság többsége belefáradt az átalakításokba, kiábrándították a velük járó gondok. Nyoma sem maradt annak a lelkesedésnek, amely az új Lengyelország első éveit jellemezte. Egyre szélesebben terjedt az a vélemény, hogy a lengyel rendszerváltás Európa egyik legigazságtalanabb társadalmi rendszerét hozta létre. Minden tizedik lengyel a biológiai létminimum alatt él. A munkaképes állampolgárok egyötödének nincs munkája. Az emberek észlelték, hogy az igen nagy szociális különbségek már rögzültek, és így a jövőben is fennmaradnak. Mindez a demokráciával szemben is ellenérzést keltett, megrendítette az iránta táplált reményeket. Ezért elfordultak a politikai közélettől, különösen a tevékeny részvételtől. Nő a váltás előtti múlt iránti nosztalgia is. A 2003-as közvélemény-kutatások szerint a megkérdezettek 39%-a inkább a szocializmusban szeretne élni, és alig több, csak 42% a mai Lengyelországban.

A nehéz és bonyolult gazdasági helyzetben, amely részben a Szolidaritás jobboldali kormánypolitikájának a következménye volt, az SLD nem láthatott hozzá kormányprogramjának a megvalósításához. Ráadásul ebben a helyzetben megígérte a gazdasági növekedés újraindítását, a nép életkörülményeinek a javítását. A Szövetség a kampány során úgy képzelte, hogy az ország minden problémája az előző, jobboldali kormány politikájából ered, nem pedig a létrehozott társadalmi-gazdasági rendszer sajátoságaiból. Ám hamarosan rá kellett ébrednie, hogy a baloldali kormány nem képes megbírkózni olyan óriási problémákkal, mint a munkanélküliség és a szegénység. Az egész 2002-es év azzal telt el, hogy megpróbálták megteremteni a költségvetési válság leküzdésének a feltételeit, és elindítani a gazdaság fölélnkítését. Ez azonban csak jókora késéssel, 2003-ra sikerült.

Az SLD politikusainak egy része már az 1990-es években egyre szorosabban kapcsolódott a megindult vállalkozói tevékenységhez. Elkerülhetetlen volt, hogy pártnak és az üzleti életnek ez az összefonódása előbb vagy utóbb kedvezőtlenül befolyásolja a párt pozícióit. Ez már 2001–2003-

ban érezhető volt, és csökkentette az SLD-nek azt a jobboldallal szembeni fölényét, amely a baloldali első kormányperiódusában, 1993–1997-ben érezhető volt, hogy tudniillik nálánál nagyobb hatékonysággal kormányoz és igazgat. 2001-ben a választók egy része a Szövetségben elsősorban hatékonyabb hatalmi apparátust akart látni, amely alkalmas a rá, hogy megbírkózzon a bonyolult gazdasági helyzettel.

Egyidejűleg összetett folyamatok indultak el magában a szociáldemokráciában. 1999-ben a Baloldali Erők Demokratikus Szövetsége, amelynek a magja a Lengyel Köztársaság Szociáldemokráciája (SdRP) volt, egységes párttá alakult. Kétségtelen, hogy az SLD mint párt létrejötté segítette az SdRP önmagába zárkózásának föloldását, amennyiben kikényszerítette a nyitást új rétegek és csoportok irányában. 1999 és 2001 között az SLD taglétszáma 60 000-ről 150 000 főre nőtt. Az új párt tagjainak köre meglehetősen ösztönösséggel alakult ki, különösebb eszmei követelmények nélkül. A tömegpárttá alakult szociáldemokráciában új emberek jelentek meg, köztük olyanok, akik sohasem vettek még részt baloldali mozgalmakban. Olyanok is, akik a pártban karrierjük ugródeszkáját, a hatalomhoz való hozzáférést, az egyéni vagy csoportos gazdagodás eszközét látták.

Ráadásul Leszek Miller kormánya, akárcsak jobboldali elődje, az elért győzelemhez úgy viszonyult, mint valami harci tróféához, és hozzálátott ahhoz, hogy az állami tisztségek nagy részébe az SLD tagjait ültesse. Így kerülhettek egyes posztokra ellátásukra alkalmatlan, más esetekben becsúszott, kapcsolataikkal visszaélő emberek. Folytatódott az állam pártosodásának a folyamata, noha ezt a lengyelek többsége előzőleg már jobboldali változatában is elítélte. Mindez a hatalommal való visszaéléshez, botrányokhoz, korrupciós esetekhez vezetett a központi és a helyi hatalmi szervezetekben is. Az SLD 2003. júniusi II. kongresszusán a vezetés egy füzetet adott a küldöttek kezébe, olyan sajtócikkek szemelvényeiből, amelyek párttagok visszaéléseiről szóltak. Elkövetők között a párt különböző szintű választott képviselői, polgármesterei, helyi igazgatási testületek elnökei, vállalati felügyelő bizottságok tagjai szerepeltek.

Emellett Miller kormánya 2001–2003-ban többször következetlennek is bizonyult. Mind gyakrabban kényszerült arra, hogy a közvélemény vagy egyes csoportok nyomása alatt visszakozzon elhatározott intézkedéseitől. A *Dziś* című baloldali havi folyóirat 2004. januári száma szerint a szociáldemokraták elfelejtették, hogy „feltétlenül meg kell őrizniük bizonyos távolságot a bankok tárgyalótermeitől és a tőke oligarcháitól, a média bohémjaitól és a szerencsejáték-biznisztől. Az SLD vezetés pedig minden botrányra hitelvesztést eredményező késéssel reagált, a jogi normák feltétlen tisztelete és az ügyek kulissák mögötti megoldása között ingadozva.”

A jobboldali ellenzék kihasználta a kezében lévő nagyszámú újságot és egyéb tájékoztatási eszközt arra, hogy a lehető legnagyobb tőkét kovácsolja az SLD-tagok által elkötetett több tucat visszaélésből. Sikertelenül ezek kapcsán lendületes, végsőkéig élezett tónusú propagandakampányt kibontakoztatnia. Ennek az alaphangja az volt, hogy míg az egyszerű emberek nagy nehézségek közepette élnek, a hatalmon lévő párt felső rétege az állam rovására gazdagodik. Maga az ismert baloldali politikus és publicista, Mieczysław Rakowski így nyilatkozott: „Részünk volt benne, hogy elterjeszthessék a véleményt, miszerint az SLD az apparatcsikok, a botrányhősök és a csirkefogók pártja.”

Gondot okoz az is, hogy mint kiderült, a közvélemény a baloldali párttól többet várt, mint jobboldali ellenfeleitől. Felfogása szerint az ilyen pártnak védelmeznie kell a nincsteleneket és a szenvedőket, harcolnia az igazságtalanságok ellen. Most pedig azt kellett látniuk, hogy az SLD emberei sok esetben korántsem társadalmi küldetesként fogják föl a hatalom birtoklását.

Miller kormányának hatalomgyakorlási módszerére 2002–2003-ban az is jellemző volt, hogy többször hozott kulisszák mögötti döntéseket. Ezáltal a nyilvánosság nem lehetett tisztában a döntésekért viselt személyi felelősséggel, minden kedvezőtlen hatásukért az egész kormányt, az egész pártot tekintette felelősnek.

Az SLD kormánya ezekért a jelenségekért drágán fizetett: elvesztette korábbi szavazóinak egy részét. 2002 októberétől pedig a közvélemény-kutatások szerint már nem a legtöbbször választott párt. Ezt a pozíciót a konzervatív-liberális Polgári Platform vette át. Ráadásul ehhez közeledett az Önvédelem nevű jobboldali-populista párt. Az előző választás másnapján az SLD a választók 35, a Polgári Platform 10%-ának a bizalmát élvezte. 2004 januárjában viszont az állami Közvéleménykutató Központ (CBOS) adatai szerint ez az arány 21:29.

A bonyodalmak, a Miller-kormány balsikerei és a jobboldal éles agresszivitása elkerülhetetlenül erjedéshez vezetett magának az SLD-nek a soraiban is. Annakidején, a választási győzelem után szinte az SLD egész vezetése „átköltözött” a kormányba és a szejmbe. Elmondható, hogy a párt vezetés nélkül maradt. A pártszervezetek tevékenysége alábbhagyott. Az SLD-nek mint pártnak úgyszólván semmi befolyása nincs a kormányra, nem képes számonkérni tőle programja végrehajtását.

A Szövetség tagjai a párt eszmei arculatával is elégedetlenek. Az SLD másodszor van kormányon és másodszor is fölvetődik a kérdés, hogy valamilyen értékek képviselője vagy egyszerűen hatalmi gépezet. És a párt másodszorra sem volt képes értelmes, hiteles választ adni erre a kérdésre.

Úgy tűnik, mintha a hatalom öncéllá válna, a program pedig egyszerűen a választók megnyerésének az eszköze lenne, főleg a szavazás előestéjén.

További gond, hogy a Miller-kormány első két éve elidegenített a párttól számos olyan egykori tagot, akik eszmei alapon csatlakoztak hozzá. A Szövetséget elhagyók egyike, Maciej Rakowski, a lódzi önkormányzati testület képviselője így értelmezi a helyzetet: „1999-ben, amikor az SdRP átalakult a Baloldali Demokratikus Erők Szövetségévé, sok minden megváltozott a pártban. Azelőtt fontosak voltak a baloldali értékek. A politikai tevékenységet a társadalom szolgálataként fogtuk föl. Ma Leszek Miller kormányában nehéz baloldali értékeket fölfedezni.” A II. kongresszuson Miller így védekezett: „Választás előtt állunk: éljünk saját sztereotípiáink és dogmáink jegyében, legyünk elméleti szociáldemokraták, avagy legyünk a gyakorlat vérbő, szilárdan a talajon álló szociáldemokráciája, álmokkal, de illúziók nélkül.” Végül a kongresszus állásfoglalásába az a fogalmazás került be, hogy „az eszmék pártját” kell kialakítani.

A tagság soraiban hallatszó bírálat másik fontos eleme, hogy az SLD képtelen megvalósítani saját gazdaságpolitikáját. S valóban, a bonyolult gazdasági helyzet a pártot abba az irányba sodorja, hogy hogy inkább liberális gazdasági vonalat kövessen. Az alsóbb szervezetek tagsága viszont követeli, hogy döntse el a pártvezetés: az egyszerű emberek érdekében politizál vagy a liberálisokkal és a nagy üzlet embereivel kokettál. 2003 szeptemberében az SLD Összlegyel Tanácsának ülésén Miller így válaszolt bírálóinak: „Elkerülhetetlen, hogy támogassuk és fejlesszük a vállalkozásokat és a szabad piacot, mert csakis így teremthetjük elő az eszközöket szociális programunk megvalósításához. Ennek a politikának liberális jelleget kell öltenie, mivel a piac előnyei csak a gazdasági szabadság körülményei között érvényesülhetnek. Egyszersmind azt is el kell kerülnünk, hogy a piacra hárítsuk szociális feladatok megoldását.”

2003 tavaszán, az országban létrejött helyzet nyomán, a pártban vita kezdődött, amely ősszel és télen folytatódott. Ez hozzájárult ahhoz, hogy megkezdődjön a párt fájdalmas újjászületése, és olyan stratégia kialakítása, amely megállíthatja a párt szavazóbázisának a szűkülését. A vezetés arra a következtetésre jutott, hogy ez csak úgy oldható meg, ha a párt változtat politikáján, megújítja vezető gárdáját, és javítja kapcsolatát a társadalommal. Emellett a pártban olyan mechanizmusokat hoznak létre, amelyek biztosítják jobb működését. Módosul a pártvezetők és a képviselők kiválasztásának a rendje. Végül esetre pedig, ha tovább csökkenne a miniszterelnök elfogadottsága (aki egyben pártelnök is), fölvetődött, hogy állítsák vissza az SLD-ben a kollektív vezetés gyakorlatát. Fölvetődött, hogy a pártonkívüliekkel tartott kapcsolat erősítésére hozzanak létre az

SLD körül társadalmi mozgalmat. Az Európai Parlament 2004-es választásain a párt ún. társadalmi listát indít, amelyen vegyesen szerepelnek tagjai és baloldali pártonkívüli hívei.

Abból kiindulva, hogy csak az győzhet, aki harcba száll, a párt az utóbbi időben keményebben védi magát politikai ellenfeleivel szemben, Megpróbálja bizonyítani, hogy a ciklus végén Lengyelország jobb állapotban lesz, mint az elején volt.

A párton belüli viszonyok rendezése végett úgy határoztak, hogy az SLD lehet viszonylag kisebb létszámú, de tömörebb és erkölcsileg tisztább szervezet. Ez biztosíthatja, hogy még választási verség esetén sem kerül sor a pártból való tömeges kilépésre, és szervezetei nem bomlanak fel. Ezt célozta a 2003. második felében lebonyolított úgynevezett fehérkesztyűs párttisztítás. A párttagoknak az akció során meg kellett erősíteniük a párt-hoz való tartozásukat, és kitölteniük egy űrlapot, amelyen megjelölik iskolai végzettségüket, foglalkozásukat, társadalmi és politikai tevékenységük színhelyeit. A kampány végére az SLD-t 71 000 tag hagyta el, azaz a tagok mintegy 45%-a. Többségük nem is kívánta kitölteni az űrlapot. A mostani létszám 79 ezer fő.

Az akció megszabadította az SLD-t a «holt lelkektől» és más személyektől, akiknek a jelenléte a pártban nem kívánatos, túlnyomórészt anélkül, hogy a kizárás eszközéhez kellett volna nyúlni. Voltak azonban olyanok is, akik bírálathoz dacára minden áron maradni akartak. Az alsóbb szervezetek rendszerint engedtek az ilyen óhajnak, a kerületi és a vajdasági szervek azonban, kellő vizsgálódás után, csak egy részük tagságát erősítették meg. Kis számban, de a kizárást is alkalmazták.

Voltak, akik eszmei okokkal magyarázták kimaradásukat, mondván, hogy nem így képzelték el egy baloldali pártot. Mások az SLD-be népszerűségének a csúcán léptek be, és az esetleges 2005-ös választási balsiker távlatában nem látják biztosítva jövőjüket a pártban.

Határozat született a tagok kormányzati és parlamenti tevékenységének a javításáról is. Megújul a köztük és a párt egésze közötti kapcsolat mechanizmusa. A kulcs a pártprogram végrehajtása. Ebben a szellemben helyreállítják a miniszterek és a képviselők fegyelmi kötelmeit és pártellenőrzését. Kidolgozás alatt áll a vezető tisztségeket betöltők időnkénti beszámoltatásának és értékelésének a rendszere.

Változik a kormány és a parlamenti frakció kapcsolata is. Korábban, törvények elfogadása esetében, előfordultak az egyeztetés hiányából eredő zavarok. Ez mindkét szerv tekintélyét csorbította. A frakció alapján passzív támogatást nyújtott a kormánynak. 2003-ban, amikor kiderült, hogy az ellenzék a párttal szemben előnyben van a tömegkommunikáció terén, a ve-

zetés úgy döntött, hogy a frakciót új politikai központtá fejleszti. A törvényhozási folyamat kiszolgálása és a kormány támogatása mellett saját kezdeményezésekkel kell fellépnie, továbbá magyaráznia a közvéleménynek a kormány politikáját. A frakció új vezetője, Krzysztof Janik azzal a megjegyzéssel látott munkához, hogy a frakciónak a kormány igényes és értelmes partnerének kell lennie; a párt ellentámadását a frakciónak kell vezetnie. Közvetlenül részt kell vennie a kormánypolitika meghatározásában is. 2003 őszén ezért a miniszterelnök titkárságán külön posztot létesítettek a frakcióval tartandó kapcsolat bonyolítására.

KATE HUDSON

Tito évei. Az el nem kötelezettség.

Titóék 1948 után arra törekedtek, hogy új hazai gazdasági és szociális rendet alakítsanak ki, amely az önrendelkezésen alapul. A külpolitikában viszont ügyesen próbáltak kialakítani kapcsolatrendszert. A koreai háború utáni időszakban Jugoszlávia visszautasította, hogy csatlakozzon akár a Marshall-tervhez, akár a keleti KGST-rendszerhez. Az 1950-es évek végén elnyerte a megfigyelői státust az OECD-ben és a KGST-ben is. Az 1970-es évek végére megkapta az EFTÁ-ban a tagsági jogot. Az 1960-as évek elején Titónak nagy szerepe volt abban, hogy tető alá hozta az „el nem kötelezett” országok mozgalmát – akkor Nehru Indiájával és Nasszer Egyiptomával együtt –, amely alternatívát jelentene a szuperhatalmakkal szemben. Az 1960-as és az 1970-es évek konferenciáin megvitatták a korszak nagy morális és politikai kérdéseit. A korai konferenciákon, így Belgrádban 1961-ben és Kairóban 1963-ban a nukleáris leszerelés és a kolonializmus lett a fő téma. Az 1970-es években a harmadik világ országainak, a szegény országoknak a gazdasági szükségletei kerültek a megbeszélések homlokterébe. 1967-ben India, Egyiptom és Jugoszlávia megegyezett abban, hogy csökkentik a vámokat egymás között, amit egyúttal példának szántak a harmadik világ valamennyi országa számára.

Az USA-t nem lelkesítette, hogy Jugoszlávia csatlakozott az „el nem kötelezett országok” táborához. Ezért a gazdasági segélyezését megkurtította. Ahogy Susan Woodward mondta, ez az „el nem kötelezett” mozgalom a nemzetközi életben egyfajta osztályharcot jelentett. Jugoszlávia ezután a békés együttélésnek a hirdetője lett, de egyúttal annak is, hogy a gazdag országok támogassák a szegényeket. Ezt a rendszert az Új Gazdasági Rend

(New Economic Order) keretében képzelték el, s a direkt világforradalom helyett hirdették meg.

Jugoszlávia fenntartotta magának a jogot az önállóságra, miközben változatlanul szocialista irányban kívánt haladni; ám ez azzal járt, hogy kizárták a szovjet blokkból. Miközben fenn óhajtotta tartani nyugati kapcsolatait is, külpolitikája elmozdult a harmadik világ és az ottani forradalmi mozgalmak felé. A mozgalom általában a harmadik világ nagy morális elismerését élvezte, de valójában soha nem ért el olyan sikert, hogy alternatívát tudott volna nyújtani akár a nyugati, akár a szovjet blokkal szemben. Ez volt az a lecke, amelyet az olyan vezetőknek, mint Nkrumah, le kellett szűrniük (főleg amikor a pánafrikai mozgalom gazdaságilag életképtelennek bizonyult), minthogy sem gazdaságilag, sem katonailag nem volt elég ereje ahhoz, hogy tényleges „harmadik utat” kínáljon.

Jugoszlávia arra törekedett, hogy fenntartsa valamiféle egyensúlyt, azaz megőrizze jó kapcsolatait a Nyugattal, hiszen szüksége volt kölcsönökre és a fejlett nyugati technológiára, és ápolja a jó viszont a szovjet blokkal is, ahonnan fegyvercserére, ipari áruk cseréjére és tüzelőanyag-cserére számított. 1958-ban a jugoszláv külkereskedelem 17%-a irányult az „el nem kötelezett” országok felé, 1971-től ez 6%-ra csökkent. Közben jól fejlődtek nyugati kapcsolatai. Ez tette lehetővé, hogy a jugoszláv gazdaság versenyképes maradjon. Ahogy Woodward rávilágított, ez viszont azzal a következménnyel járt, hogy a jugoszláv termelők és fogyasztók egyaránt függő helyzetbe kerültek az exportpiacoktól, valamint a nyugati technológiától és hitelektől, s nyomasztotta őket a kereskedelmi egyensúlyhiány.

Az országok és az alkotmányok

Alkotmányjogilag Jugoszlávia soknemzetiségű szövetségi ország volt, amely határai között különféle kisebb autonóm nemzetiségi egységeket is összetartott. Jugoszlávia elsősorban a hat nagy elismert nemzetből alakult meg ... Ezt az 1971-es alkotmány a népek között konszenzussal szentesítette ...

A kommunista autoritás megerősítése

Amikor a horvát nacionalizmus és függetlenedési törekvés 1971-1972 után felerősödött, ez a többi szövetségi köztársaságra is hatott. A cél a decentralizálás volt, és a hatalom részleges átengedése a szövetségi köztársaságoknak, sőt magát a Jugoszláv Kommunista Szövetséget is a föderalizálás írá-

nyába igyekeztek eltolni. Tito megkísérelte, hogy a nacionalizmust megfékezze a köztársaságokban.

Ez a törekvése – a szövetségi kapcsolatok megerősítése és a széthúzó erők gyengítése – indította az új módszer „kitalálására”, arra, hogy a hatalmi csúcsokon bevezessék a „rotálást”. Ez különösen jól működött Szerbiában és Szlovéniában. Tito a párt ligává alakításával is erre törekedett, mivel jól látta, hogy az országban felerősödtek a rendszer ellenségei.

Tito változatlanul arra törekedett, hogy a délszlávokat ténylegesen összefogja egyfajta külső dominanciával szemben. Ennek során egyaránt küzdött a különféle szeparatista törekvések, de egyúttal a nagyszerb hegemonisztikus törekvés ellen is. Ebben az összefüggésben Tito nagyon sikeres volt, főként ha eredményeit a háború előtti rendszerrel vetjük össze. Rendszere ebben a vonatkozásban is kitartott az ő élete végéig. Eredményes volt az „önigazgatási rendszere” is, amelyet nemzetközileg is sokan csodáltak. Mindezt olyan országban érte el, amelyet a második világháború nagyon elpusztított. Ugyanakkor gazdasági bajok mutatkoztak, elsősorban a nyugati bankokkal, vállalatokkal szembeni eladósodás. További nagy gond volt ezen a rendszeren belül az erősödő „nyugatosodás” és „piacosodás”, hiszen ez aztán nagy lehetőségeket nyújtott a Nyugatnak arra, hogy a jugoszláv társadalomban ezeket a támpontokat a kommunizmus bukása után a maga hasznára fordítsa.

Politikai instabilitás

Az 1980-as években Milan Planinc vezetésével hozzáálltak egyfajta gazdasági és politikai újracentralizáláshoz. A folyamat egyfajta fiskális és monetáris politika megvalósításával párosult. Mindez azt is kívánta, hogy megerősítsék a politikai autoritást a gazdasági rend fölött, ami ellentétes volt az 1970-es évekre jellemző, nagyon jellegzetes szélsőséges területi decentralizációval. Arra törekedtek, hogy a szövetségi kormány gazdasági befolyását megerősítsék az egyes szövetségi köztársaságok felett, s kevés esélyt adtak bármifajta újratárgyalásra.

Így például a központi Belgrádi Bank visszanyerte az ellenőrzést a külső bankoperációk és kereskedelem fölött, míg öt évvel korábban ezt a jogot átengedték az egyes köztársaságoknak. Számos tanácsadó érvelt azzal, hogy meggyorsíthatják a gazdasági döntéseket, ha a központi kormány hatáskörébe kerülnek. Az újracentralizálást többen, többféle okból erősen opponálták. A gazdaságilag tehetősebb köztársaságok gazdasági jogaik elvesztése miatt, a szegényebbek pedig kifejezetten politikai jogaik csorbu-

lása miatt aggódtak. Viszonyuk alakulása a gazdasági kérdéseken, a nagyon köztársaságok között újrafelosztásán múltott. Ez nagyon erősen jelent meg Horvátországban és Szlovéniában, ahol a befektetések és a termelési eredmények átcsoportosítása a szegényebb köztársaságok javára bizonyos fokú gazdasági válságra is vezetett, hiszen ez az átcsapolás kölcsönök, segélyek és alapok révén történt. A monetáris hivatalok döntése ebben nagy szerepet játszhatott. Az 1980-as évek folyamán tehát az egyes köztársaságokban elmélyült a gazdasági válság. Belejátszott ebbe az IMF nyomása is, amely szintén a decentralizálás irányába hatott. Ez viszont a központi kormány gyengüléséhez vezetett. A leggazdagabb köztársaságok lázadoztak mind a központi kormány, mind ama rendszer ellen, hogy őket megcsapolják a szegényebbek javára. Ezt a lázadást Szlovénia vezette, s követte Horvátország. Egyszerre mélyült el a gazdasági válság és nőtt egyes köztársaságok gazdagodása. Ez Szlovéniában nyomban egyfajta Jugoszlávia-ellenes színezetet kapott. A szlovének egyre élesebben támadták az összes szövetségi intézményt; új szövetségi rendszer kialakítását szorgalmazták, amelyben Szlovénia kivételes helyzetet élvezett volna.

1985. júniusában a szlovén és a horvát parlament három törvényt hozott a külföldi kölcsönökről, s ezzel deklarálta közvetlen gazdasági külkapcsolatait. Ez azt is jelentette, hogy magukhoz ragadták a döntéshozatalt, és megtorpedóztak volna mindenfajta konszenzust a szövetségi kormánnyal e kérdésekben. Igyekeztek magukhoz édesgetni a külföldi hitelezőket és felgyorsítani a gazdasági reformokat. Szlovénia gazdasága ekkorra már jócskán integrálódott a nyugati országok gazdaságába, s már nem is Jugoszláviába és a jugoszláv gazdaságba kívánt betagozódni, hanem kifejezetten a nyugati orientációt képviselte. Horvátország is ellenezte a centralizációt, és ugyancsak fellépett a szegényebb köztársaságok javára történő „megcsapolás” ellen.

Ami Szerbiát illeti, ott teljesen más volt a helyzet mind gazdaságilag, mind politikailag. Gazdaságilag az 1970-es években átlagosan fejlett volt, miközben nagy munkanélküliséggel és nagy migrációval kellett szembeülnie. Ezt kiegészítette Koszovo különleges terhe. Szembesülnie kellett a reformok kényszerével. Politikailag Szerbia a recentralizációt pártolta. Az IMF-et is csak ennek jegyében engedte be, s egyúttal az egyes köztársasági szeparatizmusokat próbálta ellensúlyozni, gyengíteni. Az 1974-es alkotmány a Vajdaságnak és Koszovónak autonómiát biztosított, beleértve a költségvetési önállóságot is. Az alkotmány elment odáig, hogy a két autonóm területnek vétőjogot is adott e gazdasági kérdésekben Belgrád ellenében – míg fordítva ezt nem adta meg. Komoly közgazdászok úgy vélték, hogy mindez nem életképes.

Ez az ellentmondás – a recentralizáció, az IMF jelenléte, továbbá az egyes gazdag köztársaságok szeparatizmusa között – egyre inkább elmélyült. Egyidejűleg az északi köztársaságok politikusai is mind többször nyúltak a nacionalizmus fegyveréhez, hogy alátámasszák követeléseiket és politikájukat. Így érkeztek el az 1990-es választók, amikor már a többpárti pluralizmus kérdése is felvetődött.

Forrás: Kate Hudson: Breaking the South Slav Dream. The Rise and Fall of Yugoslavia. London-Virginia, 2003. 48-64. old.

BORISZ KAGARLICKIJ

Oroszország, a választás, a kommunista párt válsága és az Új Baloldal *(Rövidítve)*

Moszkva. Egy évvel ezelőtt úgy látszott, hogy Oroszországban minden stagnál. Putyin elnök megválasztásával mintha az ország számos kérdését megoldották volna. A kommunista párt látszólag belenyugodott, hogy nem is gondolhat a hatalom átvételére. Anatolij Baranov, az ismert politikai szemleíró úgy ítélte, hogy a KP nem is párt, hanem valamiféle állami monopólium, amelyet arra „találtak ki”, hogy a lakosságnak megadja az ellenvélemény, a csoportosulási lehetőség látszatát. Ebben az értelemben nem is lehet állítani, hogy a KP igazán baloldali párt, annak igazi értelmében.

A KP vezetői időnként beszéltek ugyan a nép szenvedéseiről, de semmi féle jelét nem adták annak, hogy a nép bármely részét rábírnák az igazi harcra. Nem szóltak szocializmusról, csak hazafiságról és arról, hogy a nagy kapitalista oligarchák körében túl nagy a zsidók aránya. Ez megdöbbenően emlékeztetett a fasiszta propagandára. Miközben nacionalista és antiszemita szövegeket hangoztattak, úgy tűnt, hogy a KP vezetői a régi rituálékát követik.

A vezetés élén egy csoport öregedő ember áll, akik elsősorban arra töreksenek, hogy élen maradjanak ebben az álparlamentben (amely nagyon szigorú szabályok alapján jön létre), s azután magas nyugdíjakkal vonulhassanak vissza. Ezeknek az embereknek a nagy szerencsétlenségére Putyin első csapata megváltoztatta az egész politikai felállást. Azok, akik Borisz Jelcin eltávolítása után átvették a Kreml vezetését, nagy belső frusztrációt éreztek. Sok év múlt el, s még nem láthatták politikájuk semmiféle komoly következményét. Most elérkezett az idő a vagyonok igazi újraosztására.

Az oligarchák arra kényszerülnek, hogy a privatizálásból részint az olajból szerzett nagy vagyonukat megosszák az új, fiatal csapattal, amelynek tagjai annak idején lekésték a vállalatok és olajmezők privatizálásának első felosztását és rohamát. Az természetesen szóba sem került, hogy ezeket újra államosítsák, avagy átengedjék a lakosság számára. Mindazonáltal az oligarchák első és második hulláma közötti viszály jócskán destabilizálta a politikai rendszert.

A demokrácia menedzselése

Amikor a Putyin-csapat megkezdte annak a felülvizsgálatát, miként is történt a szétrablás, megkezdte a gyeplők szorosabbra húzását is. Jelcin arra törekedett, hogy az egymással küzdő oligarcha csoportok között lavírozzon, illetve azokat manipulálja.

Putyin, aki megértette, hogy a demokrácia menedzselésére van szükség, a pártokon túllépve egyetlen szimpatikus irányt jelzett és engedett meg: az elnökét. A számos parlamenti képviselő, illetve csoportosulás és ezek elmentői szintén megkönnyítették Putyinnak, hogy ebbe az irányba haladjon.

Miközben a KP igyekezett megőrizni függetlenségét, szóba se került, hogy bevonják ebbe a hatalmi játékba. Ellenkezőleg: kiszorították a Duma különféle bizottságaiból

A kép azáltal is bonyolódott, hogy a helyi kormányzók, akik korábban különféle frakciókhoz kötődtek, ezúttal „átmentek” az elnök csapatába.

Ugyanakkor egyes oligarchák – akik kegyvesztettek lettek Putyinnál, vagy ők vesztették el benne a hitüket – kezdték anyagilag is támogatni a KP-t, mivel remélték, hogy meg tudják fékezni az elnök korlátlan, autoritív hatalmát. A KP azonban, noha részben megkapta a pénzt, a Kremlről nem tudott lemondani. Ám képtelen volt igazi politikai harcra. S ami még rosszabb, a KP elvesztette régi hagyományos bázisát, az öregeket, akik még a régi szovjet rendszerben nőttek fel, és azt kívánták vissza, valamint a fiatal karrieristákat, akik a Dumában vagy más hivatalokban foglaltak el posztokat.

Társadalom, amely balfelé mozog

Az orosz társadalom balfelé mozog. Ezt különféle tanulmányok, illetve közvélemény-felmérések bizonyítják, s az is mutatja, hogy növekvő mértékben terjednek az olyan szerzők újra kiadott művei, mint Lukács György, Herbert Marcuse, Kowam, Chomsky, Naumi, Klein.

A KP, amint megmerevedett, fő akadálya lett annak, hogy a baloldal továbbfejlődjön. Általában a szavazatok 25-30%-át kapta, ami önmagában véve igen figyelemreméltó. Ám tudni kell, hogy az oroszok 60%-a tulajdonképpen baloldali értékekre szavazna.

Nyugaton, Európában és Latin-Amerikában a baloldali pártok szavazóikat általában a nagy ipari városokban és az egyetemi centrumokban szerzik. Oroszországban viszont a KP támogatóinak többsége a falvakban és a kisvárosokban él. A tradicionális baloldal nemzetközileg általában a fiatalok között erős, míg a KP bázisát a nyugdíjasok képezik. A baloldal általában a munkásokra és az értelmiségiekre támaszkodott (olyanokra, mint az egészségügyiek és a tanárok), Oroszországban viszont ezek a csoportok nagyon határozottan elutasítják a KP-t.

Így olyan helyzet állt elő: a fiatalok, s mindenekelőtt az egyetemisták körében erősödik a baloldali hajlandóság. A KP-hez való kötődésről, s még inkább a belépésről viszont a fiatalok hallani sem akarnak.

A baloldaliakat tulajdonképpen mindenütt meg lehet találni: a környezetvédők, az emberi jogokat védelmezők és a trockisták között is – csak a KP-ban nem. Egyeseket a párt sztálinista módszerei, másokat nacionalista retorikája taszít. A legtöbb embernek azonban a KP túl mérsékelt, és ami még fontosabb, tökéletesen hatástalan.

A lakosság legszélesebb tömegei egyáltalán nem kívánnak szavazni, vagy ami Oroszországban szintén jellemző, valamennyi párt ellenében adják le szavazataikat. Ez a két csoport mennyiségben egyre nő, márcsak azért is, mert e balfelé tendálók úgy találják, hogy a politikai sakkasztáblán egyetlen olyan párt, szervezet sincs, amely az ő véleményüket képviselhetné.

A KP és a modernizáció

Természetesen a párt vezetői is tudják, hogy a modernizáció „életbevágóan fontos”. Így azután a KP is – egyébként teljesen logikátlanul – posztmodern lett. Avégett, hogy a pártnak „új arcot adjanak”, a KP technokratái – mint Ilja Ponomarjov – kétségbeesett kísérleteket tesz arra, hogy a párt arculatát megvédjék.

A KP nagy erőfeszítéseket tett arra, hogy „széppé és fiatallá” tegye magát, s egyúttal modern és radikális is legyen – azaz alkalmas arra, hogy meghívják az Európai Szociális Fórumra²⁷, és hogy megnyerje azokat a szavazókat is, akik már belefáradtak a sokféle és sokszoros csalódásba.

²⁷ Az Európai Szociális Fórumról lásd e kötet másik rovatát.

Ponomorjov és csapata erőfeszítései azonban hajótörést szenvedtek a KP bürokrata belső szerkezetén. Az új csapatot félreszorították, minthogy a KP vezető csoportja ragaszkodott hozzá, hogy a fő terep a parlamenti választásoké, amelyeket december 7-én ejtettek meg.

Nagyon kemény ellentmondás mutatkozott. Az egyik oldalon ott állt Ponomarjov és csoportja, akik az antiglobalistákkal akartak közös frontot teremteni, és azok a fiatalok, akik a Frankfurti Iskola munkáit tanulmányozták, illetve a Trockisták; a másik oldalon ott álltak a KP fundamentalistái, közöttük „Papa” Kondratyenko, aki arról nevezetes, hogy tüzes, harcos beszédeket mond a zsidók ellen, egyúttal ki akarja szorítani a pártból mindazokat, akik nem engedelmeskednek az ő ellenőrző hatalmának.

Számos új teória is született a párt különféle csoportjaiban. Ámde azok az emberek, akik ezeket képviselték, egyáltalán nem voltak vonzóak. Így azután megindult a harc a KP-n belül. Az ideológiai különbségek nem is olyan fontosak. A lényeges, hogy „kinél van a kasszakulcs”. A párton belüli küzdelmek java része akörül folyt, hogy ki kap helyet a parlamentben. Egymillió dollárról volt szó!

Mindemellett a KP a független baloldal létét is megnehezítette. Korábban egyszerű volt bírálni a KP opportunizmusát és szélsőséges, vad poszt-modernségét; most ez nagyon nehezzé vált amiatt, hogy a KP vezetői is vállalták a modernizálást.

Golicino-fórum

Június 20-22-én tartották meg a bal fórum első ülését Golicinóban, a Moszkvához közeli kisvárosban. Ez politikai átcsoportosulást jelzett. A gyűlés nagy lelkesedés közepette folyt. Több mint 130 ember vett részt rajta. Közöttük ott voltak az „új baloldaliak”, de a KP belső megújításának képviselői is.

A közös alap, ahogyan azt a baloldali szociáldemokrata Viktor Torez írta, a „golicinói konszenzus” volt. A résztvevők mind elítélték az autokráciát és a totalitarianizmust, és valamennyien elismerték a demokráciát, mint alapértéket. Mindannyian hangsúlyozták, hogy kivezető utat, megoldást csakis antikapitalista alapon és a szocialista alapelvek szerint lehet találni.

A baloldal helyreállítaná mind az internacionalizmust, mind pedig a párt munkásjellegét. A fórum tekintettel lenne a különvéleményekre. Tudja, hogy az optimális lehetőség jelenleg olyan szövetség kialakítása, amelyben a különböző tendenciák tovább létezhetnének, élhetnének. Ez az ideális megoldás azonban nem érvényesült.

Novemberben, a bal fórum félsikere után, az „új baloldal” összehívta második fórumtalálkozóját, de ezen sem sikerült eredményt elérni. Az eredménytelenség oka nemcsak az ideológiai véleményeltérésekben, valamint az elemi politikai kultúra hiányában keresendő. Abban is, hogy a mozgalom lent, a gyökereknél, a bázison is igen gyenge.

A baloldaliak ahelyett, hogy a munkásokhoz és szervezeteikhez közelednének, s azokban vennének részt, sokszor formátlan parlamenti csoportosulásokhoz csapódnak, amelyek minden esetben terméketlennek bizonyulnak. A hivatalos hatóságok nem is titkolják, hogy a választásokra úgy tekintenek, mint olyan lehetőségre, amikor az ellenzéket „megbüntethetik”. Ehhez minden eszközt felhasználnak, azt is beleértve, hogy a választási eredményeket meghamisítsák. A KP mégis a régi vágányon halad tovább, és várja sorsának beteljesülését.

Mindennek ellenére is van ok az optimizmusra. A jelenlegi válság távlatilag lökést adhat egy új baloldali mozgalom kialakulásához, amely mentes a nacionalista demagógiától, a gyávaságtól és a provincializmustól. E lehetőségekkel a baloldal csak akkor élhet, ha megszabadul a választási játékoktól, és híven támaszkodik szociális bázisára.

Forrás: Boris Kagarlitzky: Russia: The elections, the crisis of the CP and the new left. Green Left Weekly, 2003. december 10.

1905

VARGA LAJOS

Szociáldemokraták az orosz forradalomról 1906–1907-ben

G. V. Plehanov, az oroszországi szociáldemokraták általánosan elismert vezéralakja, 1906. október 11-én az oroszországi forradalommal kapcsolatban három kérdést intézett Európa szociáldemokrata vezetőihez, teoretikusaihoz. 1. Az orosz forradalomnak mi az általános ismertetője, jellege. Milyen forradalom, polgári vagy szocialista forradalom előtt állnak? 2. Milyen legyen a szociáldemokrácia viszonya a burzsoá demokráciához, amely a maga módján harcol a politikai szabadságért? 3. A szociáldemokrata párt milyen taktikát folytasson a Duma választások idején: Miképpen tudná, kihasználni a polgári ellenzéki pártok erejét a régi (a cári – V. L.) rendszer elleni harcban? Plehanov kísérőlevelében aláhúzta az oroszországi politikai helyzet összetettségét, bonyolultságát, megértésének nehézségeit és súlyát, s úgy vélte, hogy a remélhetően gyorsan megérkező válaszok nemcsak az oroszországi, hanem a nemzetközi szociáldemokráciának igen hasznosak és tanulságosak lehetnek.¹ A kérdéseket és néhány szocialista vezető – Turati, Ferri, H. Quelch, Guesde, Lafargue, Vandervelde és mások – válaszát a Szovremennaja zsizny c. Moszkvában megjelent folyóirat 1906–1907-es számaiban közölték. (R. Luxemburg, K. Liebknecht, G. Rolland-Holst címére Plehanovtól nem érkezett felkérés.)

Plehanov kérdéseire adandó válasz elől elzárkózott Bebel, Jaures, Kautsky pedig egész tanulmányban válaszolt. (Erről bővebben lesz szó.)

Rövid válaszaikban² Turati és H. Quelch arra utaltak, hogy Oroszország gazdasági, társadalmi viszonyainak elmaradottsága aligha teszi megalapozottá azt a véleményt, hogy a lezajlott forradalom szocialista jellegű lenne. Mégis nem lehet figyelmen kívül hagyni a szocialista szellemiség hatását, hisz Oroszországban nagyon is érződik a munkáskérdés jelentősége, de hogy „burzsoá-kispolgári keveredésben mekkora súlya vagy aránya lehet a szociális főerőknek – megállapítani szinte lehetetlen. H. Quelch mindehhez még hozzátette, hogy a szocialista pártot semmiképpen sem kompromittálhatja a polgári demokráciával való együttműködése az önkényuralmi rendszerrel szembeni harcban. Ami pedig a Duma választások idején folytatandó taktikát illeti, a szociáldemokraták indulhatnak önálló pártként, de

¹ Filoszovszko – lityeraturnac naszlegijije G. V. Plehanova. 2. k. Moszkva, 1973. 354–355.

választójogi blokkot is képezhetnek valamely polgári párttal vagy pártokkal.

E. Ferri az orosz forradalmat egyértelműen polgári forradalomnak értékelte, amelyben ugyanakkor erőteljes szocialisztikus sajátosságok is kifejeződnek. Oroszország azonban nem ugorhatja át a kapitalista korszakot és a polgári liberalizmus uralmát.

E. Vandervalde arra hívta fel a figyelmet, hogy jobb lenne, ha az orosz szociáldemokraták mielőbb beszüntetnék az elméletieskedő szörszálhasogatást és minél előbb részt vennének a Duma tevékenységében. Erre annál is inkább nagyobb szükség lenne, mert az orosz burzsoázia minden gyengesége ellenére is az önkényuralom elleni harc egyik nélkülözhetetlen tényezője. A cári kormányzat gyenge, engedékeny Dumát akar látni, a szociáldemokraták kötelessége, hogy radikalizálják ezt a választójog alapján választott testületet.

A Nemzetközi Iroda titkára, K. Huysmans véleménye szerint a forradalom minimuma, hogy Oroszország Európa típusú alkotmányt kap (bizonyára alkotmányos monarchiára gondolt), de az is lehetséges, hogy a társadalom széles rétegeit érintő agrárválság mélyebb társadalmi változásokhoz vezet. Szerinte a forradalom legfőbb termékeny ereje a proletariátus. Nem kevés fenntartásai voltak a kadet párt vezetőivel szemben, de a választásokon természetesen a veszélyesebb, reakciósabb jelölt ellen szavazzanak.

P. Lafargue válaszában azokat a különbségeket elemezte, amelyek az angol, a francia és az oroszországi forradalmak között fennálltak. Az orosz forradalom fő erői a viszonylag gyenge kereskedő-ipari burzsoázia, a föld magántulajdonáért fellépő hatalmas parasztság, s az európai szocializmuson felnőtt szervezett ipari munkásság. Szerinte a liberális burzsoázia a proletariátus hatalmas mozgalma nélkül aligha tudta volna elszánni magát az önkényuralmi rendszerrel való szembenállásra. De a forradalom végkimenetele mégis azt eredményezi, hogy a forradalom fő hasznélvezője a burzsoázia lesz. Mivel az orosz proletariátus nem kerülheti meg a polgárság parlamenti hatalmát, a szociáldemokrácia tevékeny részvételével elérheti, hogy a (1906 vége) cári rendszer nem szállítja le jelentőségét vagy meggátolhatja annak szétkergetését.

P. Vaillant-Couturier szerint az orosz forradalom fő vonásai a hatalmas arányú társadalmi-szociális kiterjedtsége, hisz valamennyi társadalmi osztályt, csoportot, s a nemzetiségeket is megmozgatta. A párizsi kommuné után harcosa óvott minden szektás bezárkózottságtól, ugyanakkor felszólította az orosz szociáldemokratákat minden, az önkényuralmi rendszer ellen irányuló népi ellenállásban, tiltakozásban való aktív részvételre.

J. Guesde, Plehanov közeli barátja úgy vélekedett, ha csak Oroszország egyharmadában, a nagy és modern ipari körzetekben vizsgálnák a forradalmat, akkor egyszerű lenne a válasz: hatalmas, minőségi szociális tartalommal lezajló társadalmi forradalomról van szó. Ez azonban legjobb esetben is Oroszország lakosságának egyharmad része. Vagyis Oroszországban mind burzsoá, mind proletárforradalom zajlik, hisz mindkét osztály az önkényuralmi rendszer által elnyomott, sanyargatott, s együtt lép fel e renddel szemben, s ugyanakkor másutt már egymással is harcol. Mégis Oroszország egészében mindenütt az önkényuralmi rendszer maradványai ellen lépnek fel. J. Guesde szerint ebből következett a liberálisok és szocialisták megegyezésének taktikája különösen a Duma választások idején. Nem kell félni a kadet párttal való megegyezéstől, amikor a régi rendszer felszámolásáról van szó.

K. Kautsky 1906. november 24-i Plehanovhoz írt levelében³ küldte meg tanulmányát a feltett kérdésekre kissé ugyan megkésve „... no de nekem mint németnek kissé nehéz volt megtalálni a választ”.

Kautsky tanulmányának is beillő írásában⁴ öt témát vetett fel: 1. Az agrárkérdés és a liberálisok; 2. A tőkehiány Oroszországban; 3. Az agrárkérdés eldöntése; 4. Liberalizmus és szociáldemokrácia; 5. A proletariátus és szövetségei a forradalomban.

Kautsky ebben a kb. egy nyomdai ívnyi terjedelmű munkájában gazdasági és történelmi összehasonlítást tett Nyugat-Európa és Oroszország között. Megítélése szerint a 18. század végi Franciaország saját korában nem tartozott az elmaradott európai országok közé, míg a 20. század eleji Oroszországot Európa elmaradott országai között tartják számon. Az Orosz Birodalom hatalmas államadósságot halmozott fel, s pénzügyeinek rendezése szinte kilátástalan. Az ország – többek közt – nagyarányú tőkehiánytól szenved.

Kautsky a gazdasági-társadalmi átalakulás kulcskérdésének az agrárkérdés megoldását tartotta. Csak a földesúri nagybirtok, a cári birodalmi-kincstári birtokok kisajátítása és a gazdálkodásuk megszüntetése és szabaddá tétele helyezheti a orosz gazdaságot új alapokra. Ám a parasztságnak nemcsak föld kell, hanem a szükséges eszközök mellett óriási tőkére is szüksége van. Világosan kijelenti, hogy Oroszországban a parasztság

² A válaszokat röviden foglalja össze: Sz. B. Tyutyukin: *Pervaja rosszijszkaja revoljuciju i Plehanov*. Moszkva, 1981. 289–294.

³ *Filoszovszko – lityeratura*... i. m. 2. k. 180.

⁴ K. Kautsky: *Triebkräfte und Aussichten der russischen Revolution – Die Neue Zeit* Jhr 25. (1906–1907) 9–10. sz. 1906. nov. 28., dec. 5.

képviseli a forradalmi erőt, s a parasztságtól függ a forradalom kimenetele, s aktív céltudatos részvétele nélkül, a forradalom sikere nélkül nem számíthat. Az agrárkérdés kezelésében szerinte a probléma abban van, hogy az idejétmúlt faluközösségi gondolkodás – a mir – nem képezheti a modern árutermelés alapját, míg a liberálisok is irtóznak a földesúri nagybirtok megszüntetésétől. Kautsky az agrárfejlődésben a kapitalista viszonyok széles arányú kibővítését szorgalmazza, hisz az orosz paraszti gazdaságok sem kerülhetik meg a nyugat-európai tapasztalatokat. Mintegy figyelmeztetésül a forradalmár túlzóknak is címezve jelenti ki: a parasztságtól nem szabad elvárni mindenféle „szocialista” célkitűzést. Kautsky csak hipotézisként nyomtatékosította azt a megjegyzését, ha esetleg a szociáldemokrácia a kormányruánál lenne, akkor sem tehetne a parasztság érdekeivel szembenálló intézkedéseket. De ez egyáltalán nem aktuális kérdés. Idősebb az, szögezi le Kautsky, hogy a szociáldemokrácia a liberális erőkkal csak olyan együttműködést köthet, amely nem kersztezi a parasztsággal való szövetkezést. Nem szabad veszélyeztetni a forradalom össznemzeti jellegét, s ez a parasztság ellenére nem biztosítható.

Kautsky szerint – bármennyire is furcsának tűnhet – a forradalom fő mozgatója a nagy tömegmozgalmakban szervezettségével kitűnt munkás-ság, valamint az antifeudális célokért fellépő parasztság. Az orosz burzsoázia már nem töltheti be azt a szerepet, amelyet a 18–19. századi forradalmakban a polgárság betöltött. Az orosz liberalizmus nem hasonlítható a nyugat-európaihoz, hisz jelentős része az ellenforradalom tartaléka lett. Az orosz liberális burzsoázia – állapítja meg Kautsky – természetesen gyűlöli az abszolutizmust, de még inkább a forradalmat; s az önkényuralmat is azért, mert benne látja a forradalom fő okozóját. A kispolgárság egy része pedig inkább az európai lumpenproletariátussal rokonítható, amely elsősorban antiszemita pogromjaival tesz szolgálatot a reakció erőinek. A nagybirtokosok egy csoportja csak addig hangoztat liberális eszméket és követeléseket, ameddig nem érintik a feudális nagybirtokot. Ezáltal az orosz polgárság mozgásteret igen korlátozott, s nem állhat a forradalom élére.

Ami a forradalom általános kérdéseit valamint a Plehanov által felvetett problémákat illeti, Kautsky részben határozott, részben kitérő választ adott.

A forradalom nemzetközi jelentőségére vonatkozóan leszögezte, hogy a forradalomnak nem csak helyi jelentősége óriási, hanem nagy hatása van az európai politikai mozgalmakra is, de hogy ez mit indíthat el, azt előre senki nem tudhatja, s ennek visszahatása az orosz folyamatok alakulására végképpen megválaszolhatatlan. Egy azonban megállapítható: ez a forra-

dalom a közeljövőben (1906 vége) nem lehet előkészítője a szocializmus valamiféle bevezetésének, szó nem lehet arról, hogy a szociáldemokrácia kormányra jutna, s hozzáfogna a szocializmus bevezetéséhez. Mégis, a lezajlott forradalom sajátságos folyamat, amely magán viseli a polgári és szocialista társadalom határeseteit. A forradalom sem nem polgári, sem nem szocialista. Az viszont kizárt dolog – szögezi le Kautsky –, hogy az orosz burzsoázia a forradalom mozgótereje lenne. A munkásság kezdettől fogva önállóan lépett fel, s már csak ezért sem alkalmazható az 1848-as forradalom taktikája és gyakorlata, amikor a munkásság a burzsoázia tartaléka volt, s legjobb esetben a polgári pártok balszárnyaként lépett fel. Kautsky óvott minden tapasztalat sablonos alkalmazásától. Határozottan állapította meg, hogy a forradalomban az önálló erőként fellépő munkásság saját politikáját képviselje, ám az nem jelentheti – hisz Oroszország erre teljesen felkészületlen, s nem prognosztizálható az európai válasz vagy támogatás – a forradalomnak valamiféle permanenciáját. A felszabadító harcban az egyetlen lehetséges taktika a demokratikus szociáldemokrata erővel való szoros együttműködés az önállóság megőrzésével.

Kautsky tanulmánya nem kis meglepetést, de inkább némi fejtörést okozott. Plehanov, ha kimondatlanul is, a mensevik párt által képviselt koncepció és gyakorlati politika megerősítését várta. Mint Kautsky tanulmányából kiderült, ő, más szocialista vezetőktől eltérően a forradalom jellegének összetettségét hangsúlyozta, s főbb vonatkozásban a bolsevik értékeléshez állt közel. Lenin ezt azonnal észrevette, s öt nappal Kautsky tanulmányának megjelenése után „A proletariátus és szövetségei az orosz forradalomban” című cikkel jelentkezett a *Vperjod c.* folyóiratban. Kautsky cikkét lefordították s még 1906 december végén Lenin előszavával megjelentették.⁵

Plehanov Kautsky tanulmányával a nyilvánosság előtt nem foglalkozott, ám egyik Axelrodhoz intézett levelében megjegyezte, hogy Kautskynak az orosz forradalommal foglalkozó munkáiban mintha R. Luxemburg hatása érvényesülne.

A mensevik párt álláspontját Kautsky cikkével szemben. J. Martov foglalta össze 1907 elején megjelent tanulmányában.⁶ A terjedelmes írásban Martov tömören összefoglalta Kautsky elemzésének főbb következtetéseit, sérelmesnek tartotta, hogy Kautsky nem adott egyértelmű választ a forradalom jellegéről.

⁵ Lenin Összes Művei. 14. k. Kossuth Könyvkiadó, 169–174., 213–219.

⁶ J. O. Martov: K. Kautsky i ruszkaja revolucija. Izdatvelsztov „Otkliki” II. k. Szentpétervár, 1907.

Martov szerint Kautsky értékelései bizonytalanok, határozatlanok, képlekenyek és módszertanilag is elhibázottak. Kautskyval szemben Martov a forradalmat kategorikusan polgárinak tartotta, hisz a forradalom a kapitalista viszonyok kiterjedését elmélyítését szolgálja. (Ezt Kautsky is így látta.) Ehhez még hozzátette, hogy az a forradalom, amely az agrárkérdésben a kapitalista viszonyokat erősíti, nem lehet más csak polgári. Martov szerint az orosz burzsoáziának Kautsky adta értelmezése azért is elhibázott, mert egészében tekinti azt konzervatív társadalmi-politikai tényezőnek. Martov szerint Kautskynak az orosz burzsoáziáról alkotott véleménye az eszerek álláspontjával rokonítható. Ugyanakkor Martov elismeri, hogy Kautsky teljesen helytállóan írja le a nagybirtokos osztály „reakcióssá váló” folyamatát, hisz a parasztság a nagybirtok megsemmisítésére törekszik, míg ipari-kereskedői burzsoázia „reakcióssága”, konzervativizmusa már nem olyan egyértelmű mint a nagybirtokosoké, hisz – így Martov – a munkásság nem törekszik a tőkés profit teljes kisajátítására, hanem csak mérséklésére. A burzsoázia nagy része – állapítja meg Martov – távol tartja magát attól, hogy az októbristák vagy az „igazi orosz emberek szövetségéhez” csatlakozzon. Az ipari-kereskedői burzsoázia, nem is szólva a lengyel, a zsidó, az örmény vállalkozókról nagyjából a liberális kadet párt támogatói. Ezek a jelenségek és tények nem igazolják Kautsky bírálatát az ipari burzsoázia reakciósságáról. Martov szerint lehet, hogy az orosz burzsoázia ugyan nem fő mozgatója a forradalomnak, de – szerinte – mindenképpen közreműködője.

Martov visszautasította Kautskynak az oroszországi kispolgárságról alkotott elmarasztaló véleményét. Úgy vélte, hogy néhány antiszemita, „fekete százas” megnyilvánulásból nem szerencsés a kispolgárságot egészében a reakció erőihez kapcsolni. Az I. Duma választások idején a kispolgárok a „baloldali” pártokra szavaztak, s az 1905. decemberi harcokban a forradalmárokat támogatták. Martov úgy vélte, hogy a forradalom harmadik ereje a középosztály volt. Ez a harmadik erő különösen a forradalom első – előkészítő – időszakában játszott fontos szerepet. Ez a nagy társadalmi erő tulajdonképpen hidat képezett a burzsoá-földesúri liberalizmus és a népi-proletár mozgalom között, ami különösen érződött a forradalom (1905) januártól-októberig tartó időszakában. Kár – írja Martov –, hogy Kautsky erről a fontos társadalmi rétegről megfeledkezett, ám ez nem lehet véletlen, mivel Kautsky a parasztságot egységes forradalmi tömegként ábrázolja. Pedig a valóságos helyzet az – állítja Martov – hogy a birtokát mindinkább bővíteni szándékozó paraszt és a falusi nincstelen közötti vízváltó egyre mélyül annak ellenére, hogy a nagybirtok és az abszolutizmus elleni harc a parasztságon belüli ellentmondásokat ugyan átmenetileg

mérsékelheti, de bizonyos közös sikerek után ezek csak tovább bonyolódnak. Ezek, a parasztságon belüli ellentétek nemcsak a lengyel, a balti területeken nyilvánultak meg élesen, hanem az orosz kormányzóságokban is. Így azután teljesen természetes, hogy a parasztság különböző kispolgári-paraszti pártokhoz csapódik. A parasztság politikai megosztottsága is lehetővé teszi, hogy a városi kispolgári demokrácia a parasztmozgalmak élére álljon.

Egyetértett Kautskynak azzal az álláspontjával, hogy a munkásság gyenge saját hatalmának megteremtéséhez, de elutasította azt a felfogást, amely a parasztsággal valamiféle új – állítólag demokratikus – hatalmi rendszer létrehozásához vezethet. A mozgalomban meglévő blanquista módszerek kaotikus, anarchista állapotot idézhetnek elő. Martov szerint a forradalom fő célja a burzsoá demokrácia megteremtése, melynek során világosabbá válik a paraszti tömegek politikai célkitűzése is, s közeledése, politikai együttműködése a szociáldemokráciával.

Martov szerint Kautsky több következtetése (a forradalom jellege, s a képlékeny demokratikus diktatúra) Lenin és a bolsevikok felfogásához került közel, jöllehet, s ezt Martov Lenin mindenféle, még az 1905-ös évből származó írásából vett idézetekkel igazolta, Lenin is a forradalom burzsoá jellegét hangsúlyozta. Martov arra hívta fel a figyelmet, hogy az ún. átmeneti hatalom (a munkás-paraszt diktatúra) Kautsky felfogásában nem jelöl meg szocialista célokat, s Lenin is a polgári köztársaság megszilárdítását állította előtérbe.

De nem így Parvus és Trockij, akik a forradalom megszakítás nélküli továbbfejlesztéséről, a munkáskormány „szocialista” intézkedéseiről szóló felfogásukkal közvetlen feladatként határozzák meg a szocialista célkitűzést. Ezt már – állapítja meg Martov – Lenin és az őt követők sem fogadhatják el. Ám Kautsky cikke – Martov szerint – Leninnek lehetőséget adott arra (a nem burzsoá forradalom tétel) hogy egy újabb lépést tegyen az eszerek felé és lebontsa az utolsó falat, amely közötté és Viktor Csernov között még fennállt. (Martov úgy értelmezte Lenin felfogását, hogy a leendő – munkás-paraszt demokratikus hatalom idején a munkásság lemond „saját” célkitűzéséről.)

Nos, teszi fel a kérdést Martov, milyen vita folyhat Lenin és Trockij között Kautsky cikke nyomán?

A Lenin-féle Kautsky értelmezés szerint a szocializmust mi nem láthatjuk; Trockij meg arra hivatkozik, hogy ha a forradalom a burzsoá és a szocialista határán van, hát akkor már könnyű a határon átlépni. Komolyra fordítva a szót, Martov úgy látja, hogy Kautsky mind Lenin, mind Trockij felfogását elveti.

Kautsky joggal állítja, hogy az a forradalom, amelyben a proletariátus hatalomra jut nem polgári forradalom. De Leninnek is igaza van, aki szerint a forradalom gazdasági-szociális tartalma szerint polgári forradalom, amely nem vezethet a proletariátus politikai hatalmához. De a forradalom győzelme esetében a proletariátus különféle akadályokba ütközhet saját érdekeinek érvényesítése során. És ebben Kautskynak van igaza. De Trockij is joggal állíthatja, hogy a hatalomban is részesülő proletariátus nem teheti, hogy nem törekszik a társadalom, a gazdaság szocialista átalakításához. De ezt a taktikát – írja Martov – amely a proletariátusnak a veregségéhez vezet – a szociáldemokráciának el kell utasítania.

Ezek Kautsky cikkének tanulságai a bolsevikok és Trockij sémáival kapcsolatban – zárja polemikus írását Martov.

A forradalom idején a mensevikekhez tartozó Larin (Lurje M. Z.) egyik 1906 elején írt tanulmányában⁷ azokat az elképzeléseket bírálta, amelyek forradalmi ideiglenes kormányról, a felkelők és a forradalmi bizottságok által választott képviselők diktátorai teljhatalommal felruházott testületéről szóltak különösen az 1905-ös évben. Ugyanakkor Larin elismerte a különféle bizottságok – pl. a petrográdi munkás szovjet jelentőségét. Larin lehetetlennek tartotta az egész országra (Varsótól az Uralig) kiterjedő forradalmi központ létrehozását, az állami Duma törvényhozói tevékenységének meggátolását. Szerinte a forradalmi pártoknak az lenne a feladatuk, hogy helyi önkormányzati autonomista bizottságokat, testületeket alakítsanak, amelyekből egyes régiók szerinti ideiglenes parlamentek alakulhatnak. Az Állami Duma nem töltheti be a falusi parasztság, a városi kispolgárság szervezését és képviselését, s egyedül a szociáldemokrata párt is képtelen a feladatra, csak az együttműködés az egyetlen megoldás. Az ipari munkásság (amely ugyan a legszervezettebb és politikailag is a legképzettebb) nem követelheti programjának célkitűzéseit (a kispolgárság jelentős része nem kis ellenszenvvel fogadná pl. a 8 órás munkanap bevezetését), ám a demokratikus pártokkal való szövetkezés helyi vagy kormányzósági szintű testületekben valamiféle népi „parlamentet” eredményezhetne. Feltételezése szerint az ilyen, nem a központból elrendelt testületek előfutárai lehetnének alulról szerveződő „népi” alkotmányozó gyűlésnek. Larin fontosnak tartotta az ösztönös lázongások visszaszorítását, a hatalom idő előtti megragadását. Larin különösen óvta az orosz munkásság képviselőit – s ez elsősorban Parvusnak és Trockijnak szólt – a Párizsi Kommün példájától.

Larin a parasztság, a kispolgárság, a munkásság együttműködését, összefogását új demokratikus hatalmi – helyi törvényhozói intézmények létrehozásával kívánta megszilárdítani.

⁷ Ju. Larin: Buducsee ruszkoj revoljucii. Otkliki szovremenaosztji, 1906. 2–3. sz.

Ugyancsak ekkoriban a mensevikekhez tartozó N. A. Rozskov a forradalom jövőjét a parasztság igényének és kívánságának megfelelő módosított agrárprogramban vélte felfedezni.⁸

Rozskov is az agrár, a parasztkérdés megoldását tekintette a kibontakozás fő kérdésének még az 1907. júniusi sztolipini fordulat előtt. Lehetségesnek tartotta a lefelé hanyatló forradalom megállítását új, az éppen csak 1906-ban elfogadott agrárprogram felváltásával.

Rozskov szerint az oroszországi szocialista társadalom megteremtése a távoli jövő célkitűzése lehet, de a szocialista átalakulás a belátható időben lehetetlen, s céltalan valamiféle permanens forradalomról elmélkedni. Az oroszországi forradalom továbbra is polgári jellegű, ám – s ez is egyik paradoxona az oroszországi helyzetnek – az orosz burzsoáziára nem lehet úgy számítani, amint azt Plehanov teszi. A polgári átalakulás egyik leglényegesebb kérdése az agrárkérdés. Rozskov szerint sem a maszlovi municipalizálás, sem a lenini nacionalizálás nem felel meg a gazdasági-társadalmi viszonyoknak, illetve a parasztság érdekeinek. Az OSZDMP-nek a föld municipalizálásról szóló programja már csak azért sem felel meg a parasztságnak, mert a különféle szintű municipikumok élére a liberális zemsztvók, városi emberek kerülnek, s félő, hogy a földhasználat joga a városi polgárok vagy a túlságosan is meggazdagodott, elpolgárosodott kupec-parasztok kezére, s nem a dolgozó parasztok kezére jut. Ez a burzsoáziával való együttműködést szorgalmazó plehanovi felfogást testesíti meg.

Ugyanakkor – állapítja meg Rozskov – a parasztság elutasítja a föld nacionalizálását. A parasztoktól ugyan távol áll a szocialista gondolkodás, márpedig a nacionalizálást a szocializmus erőszakolt bevezetésével azonosítják. A nacionalizálás erőltetése árthat a munkásság és a parasztság együttes politikai fellépésének. Rozskov szerint a nacionalizálás a népi hatalom meggyengítéséhez, megszüntetéséhez vezetne. Ezért a szociáldemokráciának teljesíteni kell a parasztság igényeit, amelyek, figyelembe véve az Orosz Birodalom hatalmas méreteit területenként eltérők. Az ún. központi kormányzóságokban az obscsina vagy a magántulajdon az uralkodó, hozzáteszi, hogy az obscsinában is lényegében individuális gazdálkodás folyik, különösen ami a termelői tevékenységet illeti. Az ország déli és nyugati kormányzóságaiban főleg az agrárnépesség szegényebb rétegeiben a fő követelés a bérek emelése, a munkafeltételek javítása, míg a Baltikumban, Grúziában a paraszti földtulajdon erősítése. De általában támogatni kell a vállalkozói paraszti gazdálkodást, hisz a mezőgazdaság kapitalista fejlődése lassúbb mint az iparban, s a paraszti földtulajdonlás bővülése és

⁸ N. Rozskov Szugybi ruszkoj revoljucii. Szentpétervár, 1907.

a bér munkások alkalmazása általános tendenciája a mezőgazdaságnak. Ezért ezt a folyamatot nacionalizálással keresztezni nem szabad. Rozskov ugyanakkor megállapítja, hogy a kormányzati agrárpolitika az obszcina meggyengítésével egyfelől igyekszik az ellenforradalmi rendszer társadalmi bázisát bővíteni, másfelől növeli a parasztságon belüli ellentéteket, s egyben képtelen kielégíteni a parasztság földigényét. Rozskov felhívta a figyelmet a különféle szövetezések támogatására, de nem kell valamiféle szocialista illúziót kelteni, amint azt az eszközök teszik. Szerinte az életképes nagyüzemeket nem kell szétzilálni, s hagyni kell a kapitalista gazdálkodás előretörését. Mindazonáltal továbbra is a parasztságban látta a munkásság legfontosabb szövetségését.

Leninnel és Rozskovval szemben Martinov terjedelmes cikksorozatában⁹ a parasztsággal kapcsolatos illúziókat bírálja. Az illúziók egyik oka – szerinte – a bolsevikok következetlenségében keresendő, akik a századfordulótól 180 fokos fordulatot tettek. Míg korábban legfeljebb a „lehasított” földek visszaadását tartották lehetségesnek, s a kapitalista viszonyok térhódítását hangsúlyozták, s ennek megfelelően a liberális burzsoáziával is teoretikusokkal (Sztruve, Tugan, Baranovszkij, Bazarov) jutottak közös nevezőre. Ennek megfelelően lebecsülték az obszcina hagyományt, a feudális maradványokat, s a narodnyikság és a „paraszt” szocializmus elméletének bírálata került előtérbe. A forradalom idején az értékelés hirtelen, inkább ösztönösen megfordult, s a parasztság forradalmivá vált, az „egyenlősítő” eszközök szövetségessé, a liberális burzsoázia pedig ellenforradalmivá lett. Mindehhez még Kautsky cikkei is hozzájárulhat – írja Martinov. Pedig az orosz forradalom vereségének egyik fő tanulsága, hogy a parasztság, s általában a falusi népesség körében gyorsított tempóban erősödnek az individuális törekvések és háttérbe szorultak az obszcina-egyenlősítő formációk, ami egyben az ellenforradalom, a reakció erőit növeli. A vereség ellenére – írja Martinov – a kapitalizmus, a modernizálódás fő hordozója a burzsoázia, melynek konszolidálódását erősítheti, hogy az intelligencia nagy része eltávolodik a szocialista pártoktól a szocialisztikus mozgalmaktól. Martinov szerint a fő társadalmi erők szervezetlensége mellett taktikai hibák, támadások és mesterkélt támasztott illúziók is hozzájárultak a forradalom vereségéhez. Reménykeltő lehet a kapitalista viszonyok gyorsuló kiépülése, s ennek nyomán a társadalmi erők majdani, újabb átcsoportosulása.

⁹ A. Sz. Martinov: Dvizuscsaja szila ruszkaj revoljucii, Golosz szocialgyemokrata, 1908. február. 1–7. sz.

VADÁSZ SÁNDOR

Orosz levéltári dokumentumok az 1905-ös oroszországi forradalomról és az európai forradalmi megmozdulásokról

Az alább ismertetett levéltári dokumentumok lelőhelye egy kivétellel a mai Szentpétervári Központi Levéltár, korábban Leningrádi Központi Állami Történeti Levéltár (Centralnij Goszudarsztvennij Isztoricieszkij Arhiv, Leningrad – CGIAL) 1275. és 1276. fondja. Bár a szövegek önmagukért beszélnek, néhány előre vetett megjegyzés mégis ide kívánczik.

Az iratok információi Oroszország határain túlra mutatnak, a forradalom igen erőteljes külső visszhangjára, a széles körben megnyilvánuló szolidaritásra és a forradalmárok külkapcsolataira vetnek fényt. Másrészt nemcsak az oroszországi, hanem az ausztriai, a magyarországi, a holland, a német, az olasz az angol, a cseh mozgalom eseményei is megjelennek bennük, persze egy sajátos vetületben, hiszen jórészüket cári diplomaták vetették papírra. Bár az orosz diplomácia nem egyszer korábban is fölfigyelt a cári hatalom emigráns ellenfeleinek a tevékenységére, ezúttal a szóban forgó jelentések egyértelműen és vitathatatlanul a forradalom nagy nemzetközi jelentőségéről vallanak. Megkockáztatható az az állítás is, hogy a cári Oroszország társadalmi küzdelmei a 19. és a 20. század fordulóján valamelyest hasonló szerepet játszottak a nemzetközi küzdőtéren, mint Franciaország eseményei 1789 és 1871 között. Mindannak, ami e téren történt, már nem csak helyi vagy országos hatása volt, hanem világjelentőségre tett szert. A forradalom eseményeinek a messzeható kisugárzása sem vitatható: az akkor még távolinak tűnő országból érkező híreket a hatalom számos képviselője, a politikai elit és a sajtó is élénken vitatta minden európai fővárosban. Végül, harmadsorban, e forrásokban markánsan jelenik meg a korabeli munkásmozgalom reményeinek és a polgári világ félelmeinek a hullámváza a szentpétervári és a moszkvai forradalmi fejlemények, nemkülönben a Nyugat- és Közép-Európában zajló erjedés kapcsán. Esetenként elgondolkodtató a jelentések művelt készítőinek társadalmi, gazdasági és politikai pozícióik és kötődéseik által meghatározott szűk szempontrendszere.

A közölt dokumentumok tájékoztató jellegű címei e sorok szerzőjétől származnak. Az olykor terjedelmes, kiadványunk számára érdektelen részleteket is tartalmazó dokumentumokból csak az Évkönyv profiljába tartozó részeket ismertetem.

Vl. P. Tyimosenko, letartóztatott egyetemi hallgató angol segélyügye (1905. június 4.)

IV. 4-én tartóztatták le a Vasziljevszkij szigeti nyomda ügyével kapcsolatban, miután olyan röpiratokkal árasztották el a munkásokat, amelyeket az OSZDMP helyi bizottsága adott ki. Tyimosenko az egyik technikai munkatárs volt. A házkutatás során csak sajátkezű feljegyzése került elő. Eszerint „az angol munkásszervezettől (Labour Representation Committee)¹⁰ 60 fontsterling érkezett a Vperjod¹¹ szerkesztőségének közvetítésével a január 9-én Szentpétervárott elesett munkások özvegyei és árvái javára. A szerkesztőség azzal a kéréssel küldte át ezt az összeget, hogy kivétel nélkül minden munkásbizottságot értesítsünk erről az adományról. Ezek a bizottságok maguk segíthetnének a pénz szétosztásában. Kíváncsinos lenne, hogy maguk a munkások értesítsék angliai elvtársaikat a pénz megérkezéséről. A napokban kézhez kapott összeget átküldjük Pityerburgba, mivel ott egyeseknek vannak barátai Londonban, és közöljük velük MacDonald titkár pontos címét is.”

Vallomása szerint Tyimosenko ezt a szöveget egy röplapról másolta le, amelyet a Technológiai Intézet ebédlőjében talált.

CGIAL, f. 2075. op. 6. jegy. hr. 174.

A szentpétervári polgármester (gradonacsalnyik) jelentése orosz forradalmárok külföldi kapcsolatairól (1905. I. 17.)

Január 11-én letartóztatták a forradalmárok ideiglenes bizottságának tagjait. A szabadlábon maradtak ideiglenes irodát hoztak létre, amely már 11-én Prokopovics lakásán ülésezett. Rövid fennállása dacára ez az iroda igen erőteljes agitációt folytatott. Delegátusokat irányítottak külföldre kapcsolatok kiépítése végett. Többek között Berlinbe, hogy az ottani szociáldemokrata párt közvetítésével fölvegyék a Reichstagban a kérdést: milyen tevékenységet fejtett ki az orosz kormány Pityerburgban a január 9-i lázadások elfojtása során.

CGIAL, f. 2075. op. 6. jegy. hr. 7/a.

M. Reiszner professzornak, a Ruszszkoje Bogatsztvo tudóstíójának Berlinből küldött levelei Ivanics-Piszarjevhez

1904. február 19. „Németországban jelenleg mind Vilmos császár, mind pedig a polgárság többsége reszket Oroszországért, sőt rendkívüli intézke-

¹⁰ A parlamenti munkásképviselet növelését célzó, 1900. februárjában létrehozott brit Munkás Képviselői Bizottságról (LRC), mint a Labour Party megalakításának előzményéről lásd pl. az Évkönyv 1981. évi kötetét.

¹¹ A bolsevik irányzatú Vperjod szerkesztősége azidőtájt Genfben volt

désekre is készak annak érdekében, hogy nekünk segítsenek... Titokban elterjedt a hír, hogy Németország szentet fog küldeni nekünk – ingyen... Oroszország vereségétől itt azt várják, hogy hogy a felszabadító harc föllendüléséhez vezet, amely még a junker Poroszországot is megrendítheti, sőt győzelemre vezetheti az itteni szociáldemokráciát.”

1905. március 2. „Rendkívüli időket élünk. Az összes polgári párt, a szélső radikálisoktól a jobboldalig egyesült a kormány vezetése alatt a hárommillió párt¹² ellen. A Reichstag szétkergetését várják.”

1905. december 10. „A németek nem hisznek az orosz tavaszban, sőt bizonyos lapokban erősen propagálják, hogy «Oroszország megérett».”

Puskinszkij dom, f. 114. op. 2., jegy. hr. 389.

Jelentés Szergej Juljevics Vitte miniszterelnöknek a külföldi követségek kéréseiről (1905. november 7.)

A rendzavarásokkal kapcsolatban sazinthe naponta érkeznek jelentések a Külügyminisztériumba a követségek elképzeléseiről, hogyan lehetne biztosítani a külföldiek életét és vagyonát. A legutóbbi időkg ezt a nyugtalanságot egyrészt a szélsőséges pártok bűnös cselekedetei, másrészt a lakosság részéről ellenük megnyilvánuló – gyakran erőszakos – reakciók váltották ki, sokszor a külföldiekre is áterjedtek.

Most egy harmadik forrása is vana rendzavarásoknak, amely a másik kettőnél is veszélyesebb és a Birodalom alapjait fenyegeti. Ez a veszély az Összorosoz Parasztszövetség [Vszerosszijszkij Kresztjanszkij Szozuz] képeben nyíltan jelentkezik. Sok agrárszervezet csatlakozik hozzá, így összparaszti mozgalmat akarnak létrehozni.

CGIAL, f. 1276., op. 1., jegy. hr. 66.

Muravjov államtitkár jelentése a forradalmi események olaszországi visszhangjáról (1905. október)

A vasutassztrájkot, a szentpétervári és a moszkvai sztrájkokat itt úgy értékelik, mint hazánk forradalmi állapotának jeleit. A lapok címei: «Forradalom», «Forradalmi helyzet Oroszországban». De ha eltekintünk a velünk szemben engesztelhetetlen és ellenséges orgánumoktól, a sajtó viszonya az orosz ügyekhez egészében mégis békésebb és jobb indulatú, mint ahogy korábbi példák alapján várható volt.

Utaltunk a nemrégi milánói vasutassztrájkra, amely szintén vért követelt, flymódon sikerült ésszerű álláspontot kialakítani. Az október 17-i kiáltványt teljes együttérzés fogadta, amint ezt nekem néhány szaktekintély

¹² Utalás a Németország Szociáldemokrata Pártja (SPD) által elért választási eredményre.

kifejtette, Másként ez nem is lehetne, minthogy ebből az állami leiratból következett az az itteni közvélemény számára rokonszenves következtetés, hogy Oroszország mostantól kezdve rálépett a nyugat-európai alkotmányos és parlamentáris útra.

Élénken vitatták az eseményeket a képviselőknek parlament megnyitása előtti ülésein a Monte Citorioiban. De Marinis tekintélyes képviselő véleménye érdemel figyelmet: a cár tovább nem mehet, mert az orosz nép két részre oszlik. A kisszámú értelmiség fejlett, és megelőzi a cárt istenítő tudatlan tömeget, amelynek fogalma sincs a politika szabályairól. A forradalmi mozgalom néhány ipari központra korlátozódott. Ezért nem sietett megadni a cár a politikai szabadságot.

Amennyiben rajtam múlt, igyekeztem kihasználni az olasz közvéleményben az október 17-i átalakulás nyomán kialakult új hangulatot, a legelőnyösebb és számunkra legelőnyösebb módon magyarázva azt. Ez utóbbit akadályozták a kronstadti lázadásról és az európaiak elleni rendzavarásokról érkező hírek. A párizsi *Matin* tendenciózus és túlzó távirata, amelyet átvettek, erős felindulást keltett Rómában. Ezért fontosnak tartottam, hogy tájékoztassam az első, hírekért hozzám forduló szerkesztőséget (az *Italiáét*), és óvjam a következtetések levonását illetően. X. 27-i [november 10-i] kategorikus kijelentéseimet le is közölte, és ezt más újságok is átvették. Így megnyugtató hatást keltettek, amiről a nagy ebéden (a király születésnapján), X. 28-án is meggyőződhettem.

Az antiszemita pogromok következményei még mélyebbek, mivel Olaszországban a zsidók jelentős szerepet játszanak a gazdasági és a politikai életben. Ezzel magyarázható, hogy a *Tribuna* nevű orgánumban demonstratív módon helyezték el a Párizsban alakult „A forradalmárok és zsidók oroszországi lemészárlása ellen tiltakozó bizottság” [Komitety protyeszta protyiv izbijenyija revoljucionyerov i jevreev v Rosszii] kiáltványát, helyeslő kommentárokkal.

Véleményem szerint erkölcsi szempontból a helyzet nehézségeit mélyíti, hogy folyamatosan híján vagyunk a pontos és részletes tájékoztatásnak az oroszországi helyzetről.

CGIAL, f. 1276. op. 1., jegy hr. 66.

6. Nyelidov párizsi orosz nagykövet jelentése a forradalmi események visszhangjáról (1905. november 3.[16.]

A francia közvélemény feszült érdeklődéssel követi az eseményeket, és együttérez azokkal a liberális áramlatokkal, amelyek legutóbb nálunk megnyilvánultak. Kedvező visszhangja van Vitte kormányfői kinevezésének. Az október 17-i kiáltvány hatására a tőzsdén emelkedett az orosz rész-

vények árfolyama, ám az utóbbi napokban ismét „zuhant” a tőzsde. Ehhez hozzájárultak a kronstadti és a vlagyivosztoki lázadás hírei, s főként a zsidópogromok. A másik bizonytalansági forrás az európai helyzet: lázongások Lengyelországban, német csapatösszevonások határainkon.

Kihasználva a miniszterelnök tegnapi fogadását, felhívtam figyelmét az értékpapírjaink csökkenését célzó, ismert oldalról jövő kísérletekre. Remélhetőleg az ő közbelépése jótékonyan fog hatni a börzére, ahol az általános nyugtalanság annyira megerősödött, hogy a tőkék ismét elrejtőztek. A japán kölcsön kibocsátását is a következő hónapra halasztották.

CGIAL, f. 1276., op. 1., jegy. hr. 66.

*Uruszov herceg bécsi követ jelentése a Monarchia különböző pontjain kibontakozott munkás megmozdulásokról
(1905. november 3[16])*

Ciszlajtánia belső helyzete, amely a munkáskérdés és az általános választójog követelése miatt sok félelmet keltett, az utóbbi két hétben sokat javult. A múlt hónap végén szinte minden ausztriai városban forradalmi tüntetések voltak, Bécsben és Prágában ezek fenyegető jelleget öltöttek. Néhány halottja és sebesültje is volt az összecsapásoknak.

A kormány által tanúsított hidegvér és szilárdság szemmel láthatóan meggyőzte a szocialistákat arról, hogy a megfelelő időpontban elálljanak a heves utcai tüntetésektől. A munkások közötti agitáció kevésbé éles formát öltött, és jelenleg főként csak a sajtóban és a gyűléseken nyilvánul meg.

Az általános választójog kérdése mindkét országrészben bonyolult helyzethez vezet. Becsületes alkalmazása esetén a német és a magyar elem elveszti uralkodó helyzetét.

Báró Fejérváryra keserűen panaszkodnak amiatt, hogy elsőként vette be a kormányprogramba a választójog kiszélesítését Magyarországon, amit az osztrák radikálisok is azonnal el akarnak érni. Mindkét kormány törekvése korlátozni a választójog elkerülhetetlen kiszélesítését, hogy beillesssék azt a német és a magyar elsőbbség bizonyos mértékig korlátozott feltételei közé.

A radikális lapok nem kételkednek az általános választójog bevezetésében. A mérsékelt zsidó-német újságok kissé eltávolodtak tőlük. Őket csak a kérdés őket közelebbről érintő oldala foglalkoztatja.

Uo.

*Uruszov herceg jelentése az osztrák vasutasok érdekharcáról
(1905. november 3[16])*

Az osztrák vasutak munkásai és alacsonyabb rangú tisztviselői régóta elégedetlenkednek a szolgálati szabályzat elégtelenségei miatt, a vezetőség

azonban nem figyelt panaszaikra. Két-három hete a helyzet kiéleződött, és erős agitáció kezdődött. A munkások a „passzív ellenállást” választották, azaz nem vállaltak olyan munkát, amely nincs előírva a szabályzatban. Ez utóbbi teljesen elavult. A kormány félt, mert a munkások eredménytelenség esetén általános sztrájkot helyeztek kilátásba. Engedmények révén létrejött a megegyezés. Kizárólag a gazdasági helyzetről volt szó, mivek a munkásoknak nem voltak politikai követelései.

A szocialista újságok üdvözlik a munkásokat a ragyogó győzelem alkalmából, amelyet a szocialista eszme befolyásának tulajdonítanak. Szerintük ez készítette elő a talajt bármiféle demokratikus követelés sikeréhez.

Uo.

9. A pénzügyminiszter berlini titkos ügynökeinek jelentése az orosz proletariátus támogatásáról (1905. december 16[29.])

A Nemzetközi Szociáldemokrata Bizottság¹³ nemrég felhívást adott ki (ez a mellékelt Deutsche Tageszeitungban olvasható) az összes országok munkásaihoz, hogy nyújtsanak erkölcsi támogatást a megemlékezéshez január 9-e [22-e] évfordulóján. Ajánlása: ezen a napon és előtte (hétfőn vagy vasárnap) szervezzenek gyűléseket, tömeges felvonulásokat.

Ez a felhívás Németországban is együttérzést váltott ki, nagy tüntetések voltak. Az orosz zsidók is besegítettek, akik naponta érkeznek, hihetetlen számban. Ez a nép soraiban kétségkívül az Oroszországban garázdálkodó szélsőséges elemek iránti rokonszenvet erősíti.

Ezért szerintem kívánatos lenne ellenhatást kifejteni, hogy akadályozzuk részint a kiáltvány terjesztését, részint a tüntetés megvalósítását. Mivel feltételezhető, hogy a német kormány nem rokonszenvez a szélsőséges forradalmi eszmékkel, szerintem diplomáciai úton lehetne rá hatni.

Uo.

Osztén-Szaken gróf berlini követ távirata az oroszországi forradalmi események visszhangjáról (1905. november 4[17])

A közvélemény növekvő félelemmel figyeli az erősödő szocialista mozgalom jeleit Oroszországban. A forradalmi tan „csírái” félelmet keltenek, a liberálisokat is megijeszti. A helyi szocialista sajtó nyíltan rokonszenvez az orosz szocialistákkal, látható elégedettséggel utalva a tömegsztrájkokra, mint „a meghirdetett szociáldemokrata program sikeres megvalósításának szemléletes példáira”.

¹³ A „Bizottság”, valójában a Nemzetközi Szocialista Iroda (BSI) létrejöttéről lásd az Évkönyv 2002-es kötetét.

A jénai pártkongresszus vitái ismét leleplezték e párt igazi céljait, amely az általános sztrájkban látja a fő fegyvert romboló céljai elérésére.

Az oroszországi eseményeket értékelve a szocialista sajtó arra biztatja a német forradalmárokat, hogy ne maradjanak el kitartásban orosz elvbarátaik mögött, hogy segítsenek nekik, és az ő példájukon lelkesülve adott esetben éljenek ugyanazokkal az eszközökkel, mint ők.

Az ausztriai vasutassztrájk és az általános választójogért folytatott utcai tüntetések is hatottak. Ennek kapcsán Breslauban [Wrocław] szocialista gyűlések voltak. A helyi vezetők azonban – katonai megtorlástól tartva – nem hajtották végre az utcai tüntetésekre felszólító határozatot.

Uo.

Salvatore Cortesi olasz újságíró¹⁴ levele Vitte miniszterelnökhöz
(1905. október 31.)

Párizstól New Yorkig kísértem Önt. Csodáltam Portsmouthban is. Ön az egyetlen, aki meg tudja menteni Oroszországot a forradalomtól. Ha Eminenciád el tudna jönni Itáliába, a legnépszerűbb orosz lenne, aki valaha is nálunk járt.

Lapjainkban nagy a keveredés, sok forrásból érkeznek hírek, nem tudjuk magunkat mihez tartani. Ha Savurin vagy Barannikov tájékoztatná a külföldi sajtót, nagy hatással lehetnének rá, Oroszország javára. Oroszország és Olaszország között jelenleg több fontos, megoldásra váró kérdés van, ezekről beszéltem a külügyminiszterrel. 1. A kereskedelmi egyezmény; 2. A cár római látogatása; 3. Közös külpolitikai érdekeink Ausztriával szemben; 4. A második hágai (béke)konferencia.

P. S. Egy kis szakmai titkot árulok el: Az Associated Press igen elégedett lenne, ha Ön kinyilvánítaná elégedettségét azokért a szolgálatokért, amelyeket Portsmouthban tettünk Önnek, ha Ön kitüntetné kollégámat, Thompsonot.

Csatolt irat: Vitte átirata „V. N.”-hez:

Írtak nekem, hogy Thompsonnak valami kitüntetést kellene adni szolgálataiért. Célszerűnek látnám, ha valamiféle érdemérmeket adnánk az AP-nek, ecélből Önhöz fordulok a kéréssel.

CGIAL, f. 1276. op. 1. gy. 168.

¹⁴ Az Associated Press olaszországi irodájának vezetője.

Benkendorff londoni orosz követ jelentése az oroszországi események angol sajtóvisszhangjáról (D. n.)

Lord Lansdowne-nal beszélgetve felolvastam Spring Rice táviratát, aki felhívta a kormány figyelmét az angol sajtó Oroszországgal kapcsolatos véleményének a fontosságára. A befolyás, amelyet ez a sajtó a radikális pártokra gyakorolhatna, amelyeknek a szemében ezek a megítélések kompetens útmutatások lehetnének, kifejezné a helyzet súlyosságát. Lord Lansdowne-t meglepte a kérdésnek ez a vetülete. Megígérte, hogy beszélni fog a vele kapcsolatban álló újságok igazgatóival. Evidens, hogy az angol közvélemény alkotmányos beállítottságú. Az orosz birodalmat egyik oldalról úgy tekintik, mint történelmi szükségszerűséget a világ számára, a másíkról viszont szocialista katasztrófának, amelytől az Isten mentsen meg bennünket, s amely arra készül, hogy tovább terjedjen.

Uo.

Benkendorff londoni jelentése az angol közvéleményről (1905. október 20[november 2])

Oroszország megítélése kissé megváltozott. Általában kevésbé érettnak tekintik az új rendszerre, de ezzel ellentétes vélemény is kezd gyökeret verni. Meg kell különböztetni a cári kiáltvány előtti és utáni időszakot. Az utóbbi ugyan még rövid, de az angolok szemében megerősítette a szervezetek életképességét, a nemzet tekintélye és a rokonszeny gigantikus előrelépést tett. Kiterjesztettem kapcsolataimat a tekintélyes lapok kiadóival, s minden esetben a legszívélyesebb fogadtatásra találtam.

CGIAL, f. 1276. op. 1., jegy. hr. 178.

Benkendorff titkos távirata (1905. november 9[22])

Egy alkotmányozó gyűlés összehívásának gondolata tökéletesen ellentmond az angol szellemnek, maradéktalanul félnek tőle.

Uo.

Csarikov hágai követ jelentése a szocialisták gyűléséről (1905. november 7[20])

A nemrégiben Amszterdamban tartott szocialista gyűlésen a zsidó küldöttek kijelentették, hogy Oroszországban ők vezetik a forradalmat. Fel kellett készíteni az itteni közvéleményt arra a hírre, hogy az orosz népi tömegek körében kezdődött forradalomellenes mozgalom mindenekelőtt zsidópogromokban fejeződött ki. A zsidók befolyása Hollandiában csekély, ez magyarázza a hollandok közönyét a pogromok iránt. A zsidók sorsa iránt közömbös hollandok azonban megijedtek a legújabb oroszországi za-

vargásoktól, mint a kezdődő anarchia jeleitől. A tőzsdén esett az orosz részvények árfolyama.

Uo.

Uruszov herceg jelentése Bécsből a szocialisták rendkívüli tüntetéséről (1905. november 16[29])

Tegnap zajlott le; a szocialisták előre meghirdették, hogy erőteljes nyomást akarnak vele kifejteni a közvéleményre. A párt vezére szerint békés utcai felvonulásra szorítkoznak, a rendet nem fogják megzavarni. A kormány a legkisebb jelenléttől is tartózkodott. Körülbelül 200 ezren voltak a résztvevők. Minden csoportnál vörös zászlók; vörös szalagok a gomblyukban. A tömegből kivált egy küldöttség, amely a Herrenhaus¹⁵ elnökéhez ment. Mindkét Ház elnökei megígérték, hogy komolyan meg fogják vitatni a munkások kívánságait. Gautsch szerint a nyugalom és a rend megőrzése gyorsíthatja leginkább a választójogi reform bevezetését. A tüntetés után azonnal kinyitottak az üzletek.

A főváros lakossága, amely addig félelemben élt, szívélyes volt, és megnyugvással vette tudomásul a szocialisták józanságát és szelídségét. Óriási hatalmat mutattak a szocialista bizottságok: egyedül Bécsben 200 000 embert vittek az utcára, a párt szervezettsége és fegyelme csodálatba ejtette a legborongósabb felfogású politizáló embereket is.

Ugyanezen a napon más városokban is tüntetéseket tartottak, a szocialisták azonban nem mindenütt voltak ilyen mértéktartók és fegyelmezettek. Cseh- és Morvaországban komoly lázongásokra került sor, épületeket rongáltak meg, tüzek voltak, gyári gépeket zúztak össze. Zsidópogromokat is rendeztek. Néhol a hatóságok a katonasághoz folyamodtak, úgy hogy a sebesülteken kívül néhányan meg is haltak.

Uo.

17. Samuel Gompersnek, az Amerikai Munkásszövetség¹⁶ elnökének washingtoni távirata Vitte miniszterelnökhöz (1915. október 25[november 7])

Az egész világ tapsol az orosz munkások nagy tettének, amelyet a szabadság kivívásának hatalmas műve keretében hajtottak végre. Az amerikai munkások szíve fölforrósodott a szabadság és az igazság ügyétől. Nem lenne szabad beszennyezni atrocitásokkal és bűnökkel. Ha az orosz munká-

¹⁵ A korabeli osztrák parlament főrendiháza.

¹⁶ Gompers életrajzát lásd az Évkönyv 2001., az Amerikai Munkásszövetségről (AFL) szóló írást 1993. évi kötetében.

sok komolyan élnek teljes egyesített erejükkel, hogy megakadályozzák az emberélet elleni tömeges mészárlásokat, kiérdemlik és továbbra is megőrzik az amerikai munkások köszönetét és tartós rokonszenvét. Bármilyen hitű legyen is valaki, katolikus vagy zsidó, élete legyen biztonságban. Az igazi szabadságot nemcsak kivívni kell, hanem fenntartani is. Nemcsak a hárommmillió szervezett munkás, hanem az egész amerikai munkásszótály nevében adja át ezt az üzenetet honfitársainak. Samuel Gompers, az Amerikai Munkásszövetség elnöke.

CGIAL, f. 1275. op. 1., gy. 168.

JEMNITZ JÁNOS

Töredékek az 1905-ös orosz forradalom nyugat-európai szocialista visszhangjából

Ezt a visszhangot igen nehéz lenne feldolgozni (bár erre sokféle kísérlet történt), annyira szerteágazó. Hiszen a szocialisták érthetően mindenütt azonnal megszólaltak, amint hallották a januári „véres vasárnap”, a régen várt nagy forradalom hírért. Új perspektívák megnyílását remélték, és a szinte ezernyi összefüggést taglalták. S persze minderről megannyi értékelés született, sokféle visszhang támadt.

Ebből a tengernyi irodalomból nagy önkényességgel szemezgetve elsőként a belga Louis de Brouckère azonnali, Brüsszelben megjelent írását említem. Kis broszúráját még január 8-án kezdte írni, tehát a „Véres vasárnap” előestéjén. Ám nem csupán e vasárnap eseményei – no meg a szolidaritás az orosz munkássággal – készítették, hanem az, hogy „a hivatalos orosz politika és diplomácia, de a nyugati sajtó egy része is úgy állította be a lezajlott eseményeket, mintha „ez a cár nagy győzelme lett volna”.¹⁷

De Brouckère fel is sorolja „e győzelem” ismérveit: lebontották a barikádokat, a munkások „visszamentek az üzembe, a vonatok közlekedtek, a bankok kinyitottak.” Csupa olyasmiről van itt szó, amire az ismert angol politikai terminológiában azt szokták mondani: „business as usual”, de a szerző szerint mindez csak a felszín.

¹⁷ L. de Brouckère: *La Revolution Russe*. Bruxelles, é.n. (1905) 1. oldal. De Brouckère életét látás Évkönyv 2000.

Brouckère így folytatta: „Nagyon naivak lennénk, ha hitelt adnánk a kormányok és a nagy hírügynökségek e tendenciózus beállításainak”. Megint egy nagyon érdemi és akkoriban szocialista körökben szinte általános dolog: a „mi” és az „ők” hangsúlyozása. Ez olyan világos megkülönböztetés, amelynek ma alig-alig van nyoma.

Majd következnek de Brouckère igen jó meglátást bizonyító sorai: „az orosz forradalom most egész Európa reménysége”, és az a nagy kérdés, sikerül-e Európa szervezett munkásságát szolidaritásakcióra bírni az orosz forradalom mellett, a cári megtorlások ellen.¹⁸

De Brouckère nem maradt meg az általános végkövetkeztetéseknél. Nagyon mélyre hatóan tárgyalta az orosz forradalom menetét és megannyi részletét, összefüggését. Méltatta, hogy a forradalmárok milyen szervezetten védekeztek, milyen jól el tudták magukat látni fegyverekkel, és ha kellett, milyen jól, szervezetten tudtak visszavonulni.

Napjainkban furcsa újraolvasni de Brouckère okos gondolatait. Hiszen azóta a történelem, elsősorban Oroszországban, valóságos duplaszállót hajtott és hajtatott végre. Így például de Brouckère-nek 1905-ben igaza volt, amikor megállapította, hogy az 1905-ös orosz forradalom „halálos sebet” ejtett a cárizmus rendszerén, még ha „most azonnal hiába reménykedtünk is barátaink sikerében”. Majd így folytatta: „Mindez csak azután következhetett be, hogy a kapitalizmus győzedelmesen teret nyert Oroszországban is”. Azaz kitermelte a proletariátust, sőt a forradalmár proletárokat is. Mindezt de Brouckère történeti perspektívába ágyazta, mert mint írta a múltban „bármily kitűnő, értelmes és önfeláldozó forradalmárok” támadtak is a cárokra és a cári rendszerre – ezek nem érthették el a célt. Ez a történeti gondolatmenet megtámadhatatlan (és nem véletlen, hiszen a belga szocialisták, sőt a progresszív értelmiségiek mindig megmozdultak a múlt lázadó hősei, a Perovszkajak és megannyi társuk védelmében). Ámde, ahogyan de Brouckère mindezt akkor összekötötte a kapitalizmussal (talán jobban is, mint Plehanov), ez 100 évvel később furcsa árnyakat rajzol ki.¹⁹

S ezután következett még néhány közhely a marxista történetiszemléletből, amelyek pontosan illettek az akkori orosz folyamatokra. Mind arra, hogy honnan vannak a nagy orosz vagyonok, amelyek a kapitalizmus győzelméhez kellett – és amelynek további szárnyalásához újabb lehetőségek, térre volt szüksége –, de egyúttal a szabad és nincstelen kiszolgáltatott proletárookra is.

¹⁸ Uo. 2. oldal

¹⁹ Uo. 4. oldal

S de Brouckère-nél már ekkor, az orosz kapitalisták vizsgálatánál nagyon modern meghatározást adott az extra értéktöbbletre: a tőketulajdonosok a termelési folyamatban sokszor 20-40%-os, sőt olykor még nagyobb profitok révén gazdagodtak meg.

De Brouckère külön fejezetet szentelt az orosz forradalom nemzetközi összefüggéseinek. E szempontból lényeges, hogy a cári rendszert önmagát túléltnek, „halottnak” ítélte. Sőt a POB (Belga Munkáspárt) egyik legbefolyásosabb teoretikusaként azt is megállapította, hogy az orosz forradalom kétségtelenül „egyfajta szociális forradalmat” indított el, sokféle folyamatot, amelyek nem korlátozódhatnak csupán a politikai demokrácia megteremtésére.²⁰ (S akárhogy is, megannyi megrázkódtatással és előjelváltozásokkal – ez az igazság egy évszázadon át is igazság maradt!)

S miközben nem szabad elfeledkeznünk arról, hogy a *Revue Socialiste* ideológiailag nagyon meghatározott helyet foglalt el ekkor a szocialista pártban, elvéve Jaurés is írt ide, (de Guesde, Lafargue és a baloldaliak soha), megszülettek más, baloldali szocialista folyóiratok is. Ám éppen az orosz 1905-ös forradalom esetében a Jaurés szerkesztette napilap, a *L'Humanité* gondos áttekintése lenne mérvadó feladat.

Magát ezt a nemzetközi szocialista visszhangot természetesen sokféleképpen lehet és kell árnyalni, országok és pártok, pártokon belüli csoportosulások szerint. Zömében általában tollforgatók és teoretikusok szólaltak meg. Ezek igen nagy arányban értelmiségiek voltak, de akadtak közöttük olyan volt kétkezi munkások, akik ekkor már egy vagy több évtizede szintén politikusok, parlamenti képviselők, avagy tartósan lapszerkesztők lettek, mint Harry Quelch, Keir Hardie, avagy August Bebel és néhány belga és spanyol társuk. Azután ott voltak a „nemzetközileg jegyzett” szocialista folyóiratok, mint a német *Die Neue Zeit*, a másik póluson a *Sozialistische Monatshefte*, és a megfelelő angol, francia és olasz lapok. Nem szabad elfeledkezni az osztrákokról és más régiókn-béliekről sem. S azután ott van még a szakszervezeti világ. Ugyancsak izgalmas és fontos terület: milyen volt ennek a forradalomnak a visszhangja a parlamentekben? S ez ugyancsak lenyomozható terület.

Clara Zetkin²¹ és Rosa Luxemburg többször is foglalkozott az oroszországi forradalmi folyamattal, s ez a magyarul megjelent válogatott írásaiban is olvasható. Mondani sem kell, hogy őket nem általában „a demokra-

²⁰ Uo. 18-20. oldal

²¹ Zetkin életútját lásd Évkönyv 1982; R. Luxemburgét az Évkönyv Luxemburg-rovataiban, 1998., 2002.

tikus fejlődés”, hanem a proletariátus és a forradalom egyfajta szocialista továbbfejlődésének lehetőségei érdekelték.

Megintcsak önálló és nagyon alaposan kidolgozott tanulmányt érdemelne, hogy a II. Internacionálé Nemzetközi Szocialista Irodája hányszor és miként foglalkozott az oroszországi forradalommal, hány hivatalos körlevelet, nyilatkozatot tett közre a cári megtorlás ellen, akár a szűken vett Oroszországban, akár az orosz/lengyel Varsóban történt is az. További kérdés, hogy e nyilatkozatok mind megjelentek-e a Népszavában. Azután az, hogy az Iroda ülésein ki, hogyan ítélte meg magát a forradalmat, annak minden velejárójával. Az ülések egyébként nagyon szűkszavú, hivatalos jegyzőkönyvei azonban – tudomásom szerint – sohasem jelentek meg magyarul. Franciául Georges Haupt jelentette meg (Claudie Weill hasznos közreműködésével).²²

Hauptról és az NSZI-ről szólva nem feledkezhetünk meg egy idevágó dokumentumkötetről, amelyet ugyancsak Haupt állított össze és jelentetett meg. Ez a kötet Lenin és Huysmans levelezését tartalmazza – éppen 1905-től.²³ Ismeretes, hogy Lenin „kimenő” levelei többször is kiadásra kerültek; a hozzá írt levelekből azonban nagyon kevés.

Huysmansra és az NSZI-ben játszott szerepére bővebben visszatérünk az Évkönyv 2006-os kötetében. Ami viszont az Internacionálét és az orosz forradalmat illeti: az általános sztrájk témája már évek óta foglalkoztatta az Internacionálét, és az 1904. évi amszterdami kongresszuson ezt az egyik fő vitakérdésnek fogadták el.²⁴ Az 1905-ös orosz forradalom, mint az egyik tanulságos, meggyőző példa szerepelt ebben a vonatkozásban. Ez és ennek a gondos bemutatása önmagában véve is egy tanulmány témája lehet. Mindenesetre a visszahivatkozás az 1907-es stuttgarti kongresszuson is nyomon követhető.

Ami pedig a hallatlanul szerteágazó nemzetközi szocialista visszhangot illeti, erre csak példaként említem, hogy a francia szocialista párt havonta megjelenő elméleti folyóiratában, a *La Revue Socialiste*-ben már a februári számban vezető írás elemzi az orosz forradalmat.²⁵

²² Bureau Socialiste International. Comptes rendus des réunions, Manifestes et Circulaires. Tome I. 1900-1907. Szerk.: Georges Haupt. Paris – La Haye, 1969.

²³ Correspondance Lénine et Camille Huysmans. 1905-1914. Paris – La Haye, 1963.

²⁴ Erről lásd Évkönyv 1979, valamint a II. Internacionálé kongresszusi jegyzőkönyvek, 1889-1912. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1989.

²⁵ E. Semjonov: La Révolution Russe. La Revue Socialiste. – Megvallom, Szemjonovhoz nincsenek adataim. De hozzáveendő, hogy a folyóiratot ekkor szerkesztő Eugene Fornièrenek a folyóiratban állandó rovata volt a politikai eseményekről, amelyben ő maga is foglalkozott az orosz forradalommal. A *La Revue Socialiste* „elhelyezéséhez”, születéséhez lásd Évkönyv, 1994.

A szerző mindamellett, hogy tárgyilagos kép felvázolására törekedett, jócskán még a múlt történeténél tartott, amikor azt ismertette, hogy a Föld és Szabadság (Zemlja i volja) szervezetből miként váltak ki és szakadtak szét az irányzatok. Majd ugyanígy, „professzori” tárgyilagossággal tért ki arra, hogy kiket követnek „a parasztok”, s (ezektől függetlenül) a liberális pártok, illetve az egyetemek új „forradalmi ifjúsága”.²⁶ (Ha jól emlékszem, egy bizonyos Szemjonov a szentpétervári liberális folyóiratok egyikének, alighanem a *Szevernij Vesztnyiknek* állandó politikai szemleírója volt. Persze több Szemjonov is lehetett, de ez aligha lehetett mensevik!)

Visszatérve Szemjonov cikkére, ennek többféle jellegzetessége volt. Mindenekelőtt megállapította, hogy ez a forradalom immár harminc éve tart (!). A szerző persze nagyon széles értelemben használta a forradalom szót – mindent belevéve, ami a cári rendszer ellen irányult –, hiszen fordítva azt is jelezte, hogy a cári rendszer, annak rendőrsége és bírósága is leűjt mindazokra, akik a rendszert veszélyeztetik.

Szemjonov az elmúlt harminc év keretében úttörőként persze a Franciaországban – a jórészt Párizsban otthonos Turgenyev révén is – jól ismert nihilistákat jelölte meg. A következő fordulóban már a narodnyikok, majd a marxista szocialisták feltűnését jelezte, akik már a városi proletariátusra támaszkodtak. Vagyis nagyon széles vásznon, nagyon nagy intervallumban mutatta meg a forradalom régebbi előfutárait és jelenlegi harcosait – miközben a szerző és a folyóirat célja is elsősorban az általános tájékoztatás volt.²⁷

A francia szocializmus nagyjainak megszólalásait illetően nem szabad meglepedkezni Édouard Vaillant-ról, akinek életrajzához egyik nagy veterán történetírója, Maurice Dommanget terjedelmes cikk-válogatást is mellékel; ebben Vaillant az orosz forradalomról is megemlékezett.²⁸

Az orosz forradalom ügye szerepel a francia szocialisták pártkongresszusainak kiadott jegyzőkönyveiben is. Nem lehet meglepedkezni Hilbert Lagardelle-ről és a köteteinkben ismertetett *Le Mouvement Socialiste*-ről²⁹ sem.

Végül érintőleg a brit munkásmozgalmi visszhangról. Itt is egyfelől az ILP kongresszusi jegyzőkönyveihez kell nyúlni, másrészt a parlamenti viták kiadott anyagához. Az orgánumból is csupán egy nyomot jelzek itt: nevezetesen James Keir Hardie-nak azt az 1906-ban kelt és a *The Labour*

²⁶ L. de Brouckère: id. m. 131. oldal

²⁷ L. de Brouckère: id. m. 129. oldal

²⁸ Maurice Dommanget: Édouard Vaillant. Paris, 1956. – Vaillant életútját lásd Évkönyv, 1990.

*Leaderben*³⁰ megjelent írását, amelyben amiatt tiltakozott, hogy VII. Edward Szentpétervárott az orosz cárnál tett látogatást.

Hardie hasonló értelemben szólalt fel a parlamentben is. S 1906-ban ennek a lényege már az volt (furcsa visszacsengése a történelemnek), hogy az elfojtott orosz forradalom és a megfékezett orosz munkásság után a királyi látogatással együtt miként indult meg az oroszországi angol tőkebefektetések, bankkölcsonök hulláma, és hogy ez miként tükröződik a moszkvai tőzszeindex mozgásán.³¹ Íme, 1905 tanulságainak többféle értelmezése.

JUDITH HARRISON – LIAN O’SULLIVAN

A művészek felforgatók?

Az orosz avantgard és az állam 1905-1924.

Az a tiszta individualista hozzáállás, amely füstszerűen ráakódik mindenre, ami emberi erőfeszítés, nem más, mint sznobság. Ugyanolyan hamisan cseng egy művészeti alkotásban, mint egy történeti munkában. Ám magának a valóságos életnek a mélyén ott húzódik valamilyen mélységes irónia. És a művészettörténész feladata éppen az, hogy ezt felszínre hozza. Mint ismeretes, a bolsevikoknak, de különösen Leninnek központi gondolata volt az, hogy a XX. század elején az oroszországi felgyorsuló kapitalista fejlődés lehetővé teszi azt a proletárforradalmat, amely megnyitja az utat a szocialista rendszer kiépítéséhez. A paradox helyzethez tartozott, hogy ez végül is egy elmaradott országban történt, így azután a későbbi Szovjetunióban sokakat büszkeséggel töltött el, hogy ennek az országnak a polgárai.

A politikára ezekben a kis körökben úgy tekintettek, mint ami maximálisan sürgőssé vált. Sok radikálisban született meg a politikai, esztétikai és morális forradalom gyakorlati megvalósításának a gondolata is, de az absztrakt megközelítés is. Különösen erős volt ez a törekvés az értelmiségiek és a művészek körében. Sok radikális értelmiségi gondolta, hogy egy-

²⁹ A Le Mouvement Socialiste-ről lásd Évkönyv, 2001. – Lagardelle életútját lásd Évkönyv, 2000.

³⁰ Keir Hardie életútját lásd Évkönyv, 1981. – A The Labour Leader bemutatását lásd Évkönyv 1989., 1995.

³¹ Keir Hardie’s Speeches and Writings (1888-1915) É.n., h.n. 135-136. oldal

fajta munkás- és paraszthatalomnak, „diktatúrának” kell majd megszületnie, de még a bolsevik vezetők sem gondoltak arra, hogy ez milyen elkésredett és kegyetlen harcokkal járhat együtt.

Egy sor további súlyos ellentmondás, ellentmondásos folyamat is jellemzi e kort. Mindenki hangsúlyozta az orosz világ különlegességét, a hatalmas paraszti világ mozdulatlanságát, de egyúttal bomlását is. Eközben a két nagyváros, Moszkva és Szentpétervár hallatlan gyorsasággal ugrott meg, iparosodott és urbanizálódott – amire az orosz művész értelmiség nagyon is figyelt. Kialakult a „modernizálók” és „nyugatosok” új tábora, s ezen belül az orosz avantgárd is. További kérdés, hogy milyen kapcsolat alakult ki a művész és a politikai avantgárd között, miközben folyt a küzdelem az oroszok lelkéért és mindennapi boldogságáért.

Ami a művészeti avantgardistákat illeti, ebben a nehéz korszakban ezeket az ellentmondásokat nagyon nehezen élték meg. Sorsuk telis-tele van drámaikkal, tragédiákkal, hosszú külföldi utazásokkal, meglepő túlélésekkel. Történetek menekülések, és nagyon heves, éles viták zajlottak – amelyek hatása, utóélete egészen máig nyúlik. Ugyanekkor hatalmas energiák is feszültek és a letargikus hangok mellett sok esetben az öröm és a várakozás is meghatározó volt. Sokan érezték úgy, hogy merőben új világ megszületése előtt állnak.

Mindehhez hozzátartozik, hogy egy új generáció is színre lépett, amely új dolgokat hozott a festészetben, a szobrászatban, a költészetben és a drámairodalomban, az építészetben, a színházak megjelenítő művészetében, a dramaturgiában, a táncban, a zenében – vagyis mindenben. Újfajta fotózás kezdődött. Megjelentek a mozgófilmek, és másként kezdték oktatni magát a művészettörténetet is. Mindezt kiegészítette az új média, az emberek közötti újfajta kommunikáció, és persze az új divathullámok.

Az egész ellentmondásos folyamatot át- és átszötte, hogy magában Európában is nagy változások folytak ekkor, a „modernizmus” ott is utat tört magának, új irányzatok keletkeztek. Hogyan került át mindez Oroszországba, ahol az egész rendszer válsága egyre világosabban tudatosodott egyre többek számára, s ahol ugyanez a haldokló rendszer elég masszív erővel tudott megtorlást alkalmazni és elhallgattatni embereket?

Az új Nyugat-Európában vászonra került új festmények igen hamar, már a XX. század első éveiben átkerülhettek Oroszországba – a két főváros gazdag kultúrákedvelő gyárosai, milliomosai révén. Fordítva is igaz volt ez: ezekben az években jutott ki nyugatra először a Gyagilev vezette Orosz Ballett – amely ott is maradt, állandó és ugyancsak sokrétű állandó kapcsolatot teremtve az orosz és a nyugati kultúra között, amelyet egyúttal egyfajta modern kozmopolitizmus lengett be.

Keletre vándoroltak Picasso, Braque és Martinetti képei, itt is megjelent a futurizmus és a kubizmus. Mindezt kiegészítette, hogy ezekben az években Picasso és Martinetti is hangosan anarchista nézeteket vallott.

Megjelent az ibseni és a nietzschei hatás is. És ekkor jelentkezett képeivel Mihail Larionov és Natalja Goncsarova. Mindketten mélyen az orosz életből és lélekből festettek – s mindkettejük képei azonnal kijutottak Gyagilev révén a párizsi kiállítótermekbe. Mindkettejük művészetét mélyen áthatotta a hagyományos orosz népművészet – ugyanakkor mindketten dolgoztak Párizsban Gyagilev számára. Otthon azután (az ellentmondásos fejlődést is bizonyítva) ők lettek az első orosz absztrakt festők.

A két művész „kubofuturistának” nevezte magát, így tettek a körülöttük csoportosuló fiatalok is, akik kiáltványban szövegezték meg, hogy tudatosan másfajta ruhákban „és másfajta autókban” járnak, amelyek mind újak, „modernekek”. Ugyanakkor Goncsarova képein alig-alig jelentkezett a futurista hatás, noha igaz, hogy másként festett, mint mások.

Kialakultak más körök is, így a Numo Gabo „vezette” konstruktivistáké, akik szintén részét képezték a futuristák széles áramlatának, s akik olykor nyílt politikai megnyilvánulásokra is készek voltak. Ehhez a táborhoz tartozott a valamivel később kibontakozó Kandinsky is. A „modernekek” is úgy vélték, hogy ők nemcsak a művészet új szakaszát képviselik, hanem egyúttal ez az utolsó fázis is, ami után már nem következhet semmi, főként semmi új. S a „modernekek” és a futuristák úgy vélték: egyúttal a parasztság és a munkásság javára is dolgoznak.

Ez a művészet erősen átpolitizálódott – aminek Oroszországban megvoltak a Csernyisevskijhez³² hasonló előfutárai. Alkotói erősen „néppártiak” voltak és élesen szembefordultak a cári renddel. Ez áll az olyan ismert nagyokra is, mint Ilja Rjepin, aki az akadémikus művészetbe is bevonta a népet. S így a futuristák mellett nagy erővel virágzott ki a realizmus is; alkotóinak képei az „egyszerű” emberek mindennapjairól szóltak.

Az 1905-ös forradalom veresége mély csalódást váltott ki a művészek körében általában. Sokan ekkor visszatértek természetképek festéséhez, illetve sokszor ahhoz a témához, hogy emberek miként kerülnek szembe a természettel. Azért megmaradt az autokrácia elleni harc témája is, amely egész Európában fájoan napirenden volt.

Mindezt ezekben az években egészen 1914-ig kiegészítette a francia impresszionisták és post-impresszionisták, expresszionisták műveinek fel-

³² Ezekből a képekből egy csoport (Larionov, a David testvérek és Baljuk) néhány évvel később Moszkvában kiállítást is szervezett – aminek további hatása volt a fiatal orosz alkotókra.

vásárlása. Olykor megrendelésre is készültek képek, mintegy 200 alkotás készült így: Renoir, Monet, Manet, azután Derain, Gauguin, Picasso munkái.³³

Ez a művészeti avantgárd azonban a háború és forralom előtti években gyorsan változott, sokszor átalakult.

Mindezt kiegészítették személyi mozzanatok, rivalizálások is. Így volt ez Kazimir Malevics és Vlagyimir Tatlin esetében is. Mindketten ennek az avantgárdnak emelkedő csillagai voltak, hol ennek, hol annak volt nagyobb befolyása, és nem eveztek egy csónakban. Persze ennek az igazságnak is minden mozzanata tovább elemezhető.

Forrás: Judit Harrison and Lian O'Sullivan: Artist as Subversive? Russian avant-garde and the state. 1905-1924. In: Socialist History, 18. London – Sydney – New York, 2000. 50-58. oldal

³³ E felvásárolt művek hosszú évtizedek óta láthatók, részben a moszkvai Puskin Múzeumban.

1927-1930

ALDO AGOSTI

Az Olasz Kommunista Párt 1927-1929 között

Az Olasz Kommunista Párt (PCI) – a Komintern meghirdette ún. „harmadik periódus”¹ igen kényes szakaszában – éppen a párt belső újjászervezésével, politikai irányvonala újragondolásával foglalkozott, amikor a fasiszta kormány kibocsátotta hírhedt „kivételes törvényeit”. Ezek lerombolták a törvényesség addig úgy-ahogy érvényesülő, szűkre szabott kereteit is, amelyek között a pártnak sikerült túlélnie Mussolini 1922-es hatalomra jutását. Antonio Gramsci² főtítkárt és minden fontosabb vezetőt bebörtönöztek. Egyedül a Moszkvában tartózkodó Palmiro Togliatti (Ercoli) menekült meg. A szervezeti bázist szétszórták, hallgatásra kényszerítették a párt sajtóját, militánsok ezreit jelentették fel az Államvédelmi Különleges Bíróságon. Így kezdődött a PCI földalatti életének hosszú szakasza³.

A párt vezetését kettős síkon szervezték újjá: egyrészt a külföldi központ révén, Togliatti titkárságával Párizsban, másrészt a belföldi központ által, ezt kezdetben Camilla Raverára bízva, aki Itáliában irányította a földalatti tevékenységet. Annak ellenére, hogy a PCI-t is meglepték a „kivételes törvények”, talpon maradt, mint az egyetlen olyan párt, amely militánsaival együtt vállalta az illegalitást, kialakította földalatti szervezetét, összekötő hálózattal rendelkező logisztikai és operatív bázisát. Ennek köszönhetően a párt néhány hónapon át főként újságjainak és röpcéduláinak széles körű terjesztésével lázas propagandát tudott kifejteni.

Ez a vakmerő tevékenység összefüggött a fasizmus belső ellentmondásaira épülő bizakodással, amely közelinek látta a rendszer bukását, és ösz-

¹ A „harmadik periódus” jelszava azt jelentette, hogy az 1917-23 közötti forradalmi időszak és az utána kezdődő „stabilizációs” periódus után máris kibontakozóban van a harmadik, ismét forradalmi szakasz.

² Gramsci életútját lásd: Évkönyv, 1991., Togliattiét 1994.

³ A PCI történetének rekonstruálása ebben a szövegben alapvetően az olasz nyelvű történetíráson alapul, a következő műveken: *P.Spriano: Storia del Partito Comunista italiano*. Vo. II. Gli anni della elandestinità, Torino, Einaudi, 1968.; *E.Ragionieri: Palmiro Togliatti. Per una biografia politica e intellettuale*, Roma, Editori Riuniti, 1976.; *A.Agosti: Palmiro Togliatti*, Torino Utet, 1966.; Angol nyelven még ajánlhatók az alábbiak: *E.H.Carr: A History of Soviet Russia. Foundations of a Planned Economy 1926-1929*. Vol. III. tome II. London and Basingstoke, Macmillan, 1976.; *E.H.Carr: The Twilight of Comintern 1930-1935*, London and Basingstoke, Macmillan, 1982.

szefüggött azzal a szándékkal, hogy a párt mindenáron fenntartsa szilárd jelenlétét az országban. A párt tevékenysége kétségkívül hozzájárult ahhoz, hogy a PCI a fasiszmus elleni leggharcosabb erőként emelkedjék ki, miáltal az ellenzék többi pártja gyakorlatilag eltűnt az olasz színtérről, emigránsok csoportjaira leredukálódott. Ezek az erőfeszítések azonban hamarosan megszakadtak: 1927 májusában Itáliában mintegy 10.000 kommunista volt, nagyjából Északra koncentráltan; az év második felében a párt sok káderét bebörtönözték, vagy internálták. Bár a belső központ hálózata minden letartóztatás után nagy türelemmel újjáépítették, azonban mélységébe behatoltak a fasiszta rendőrség agent provocateurs, akik együttműködést létesítettek – ez nemrégiben tudódott ki – a Politikai Iroda olyan élvonalbeli tagjával is, mint Ignazio Silone. A belső központ a 20-as évek végére a militánsok rendkívül törékeny szövvényére zsugorodott.

A párt számára így vált mind fontosabb erőtenyezővé az emigráns munkások tömegében létrejött konzisztens bázis, főként Franciaországban, Belgiumban és Svájcban. Gazdasági és politikai emigrációról volt szó, sok, jól képzett munkással, akik a munkáltatói diszkrimináció, vagy a rendőrségi üldöztetés miatt kényszerültek elhagyni hazájukat. A kommunista aktivistáknak nem volt önálló szervezete, ellenben (eleget téve a Komintern határozatának) 1923-tól beiratkoztak a menedéket nyújtó ország pártjába és az ún. „olasz nyelvű csoportokba” tömörültek. Feladatuk a propaganda volt, valamint a tagtoborzás az emigráns munkavállalók körében. A fogadó ország pártjába való betagozódás, különösen a Francia KP esetében, nem volt mentes a súrlódásoktól, a PCI számára mégis fontos erőforrást jelentett a támogatásuk.

A PCI kapcsolatát a többi olasz antifasiszta párttal hosszú időn át kölcsönös bizalmatlanság uralta; nyílt ellenségeskedés is előfordult. A kommunisták nem csatlakoztak, sőt keményen szembehelyezkedtek a Franciaországban 1927-ben alakult Antifasiszta Koncentrációval, amely 1934-ig nehézségek árán fennmaradt, összegyűjtötte a szocialista, a köztársaságpárti és a radikális erőket. Nélkülözött azonban – néhány jelentéktelen kivételtől eltekintve – a katolikus és a liberális antifasizmus szétszórt elemeit. Olaszországban az illegális erők együttműködése nem haladta meg az „egységfront” gyorsan elvetéldő kísérleteit – kommunistákról és a „Szabadság és Igazságosság” (Giustizia e Libertà – GL) mozgalomból kiváló csoportokról lett volna szó. Ez utóbbi demokratikus irányzatot képviselt, és bizonyos befolyása volt az értelmiségnek arra a körére, amelyben együtt éltek a szocialisztikus és a mérsékeltbb tendenciák.

Ebben a helyzetben a Kominternnel való kapcsolat az olasz kommunistákra igen erős befolyást gyakorolt: egyrészt azért, mert a „forradalom vi-

lágghadseregéhez” tartozni az erkölcsi kohézió tényezőjét, a nehéz időkben a jövőbe vetett reménységet jelentette, másrészt azért, mert a Komintern anyagi segítsége és apparátusa a párt túlélésének nélkülözhetetlen eszköze volt.

Természetesen ennek a köteléknek az ereje nem akadályozta meg, hogy a PCI és Moszkva kapcsolata viharos periódusokban bővelkedjen. Az olasz párt Amadeo Bordiga⁴ irányítása alatt csökönnyösen ellenezte a KI 1921-es III. kongresszusának „egységfront” taktikáját, és Gramsci irányítása alatt is – aki a Komintern támogatásával, fáradságos munkával aláásta Bordiga tekintélyét – fenntartásait fejezte ki Moszkva utasításaival szemben, melyek szerint egyesülnie kéne a reformista szárnyat 1922-ben soraiból kizáró Szocialista Párttal. Komoly nézeteltérések voltak a KI VB és a PCI között a Matteotti-gyilkosság után alkalmazandó taktikáról is, különösképpen arról, hogy a kommunisták leváltak a többi antifasiszta párt által elhatározott parlamenti bojkottról. Az olasz kommunisták fenntartással viseltettek az azal szemben, ahogy a bolsevik vezető csoportban Lenin halála után fellángolt konfliktust lezárták: 1926. Októberében, letartóztatása előtt néhány héttel Gramsci aggállal ítélte meg a szovjet párt belső harcának fejleményeit, s óvatosságra intette a szovjet vezetőket, mondván, hogy a hatalomért való viszályokban felőrlődnek, és elvesztik funkciójukat a világ proletariátusa előtt, amelynek pedig a tájékozódási pontját képezik. Maga Togliatti – aki Moszkvában, a PCI delegátusának pozíciójában elkerülhetetlennek tartotta ezt a konfliktust, és nem táplált kétségeket afelől, hogy a PCI a többség mellett sorakozzék föl – a KI VB VIII. plénumának megnyitásakor (1927. Május) elutasította Sztálin indítványának aláírását, amely elítélte Trockij kritikáját a Komintern Kína-politikájáért és ki akarta záratni őt a VB-ből. De 1927. Novemberében, néhány héttel azután, hogy Trockijt⁵ és Zinovjevet kizárták az SZKP Központi Bizottságából, Ercoli elejtette fenntartásait, és éppen ő fejezte ki világosan pártja feltétel nélküli csatlakozását a „szocializmus egy országban” jelszavával jellemezhető doktrínához: „Az orosz és a világforradalom stratégiai terve – írta – oly szorosan kapcsolódott egymásba, hogy egyetlen ügyet képviselnek. Ha elvész Oroszországban a szocializmus győzelmes építésének lehetősége, akkor összeomlik a Kommunista Internacionálé alapjává tett történelmi és politikai koncepció... Ha elhagyjuk ezt a koncepciót, két lehetőség előtt állunk: visszatérés a szociáldemokrácia koncepcióira, vagy zuhanás a romantikus

⁴ Bordiga életútját lásd Évkönyv 1989., Matteottiét 1985.

⁵ Trockij életéhez lásd Évkönyv 2004., Zinovjevéhez 1983.

forradalmiságba, amely az infantilizmus dadogásával váltja fel a valóság fölötti értelmet és uralmat.”⁶

Úgy tűnt, hogy a PCI-t és az Internacionálét szembeállító hosszas vita 1921 és 1925 között nagyrészt elült. A Komintern jóváhagyta a Lyonban 1926. februárjában tartott III. kongresszus irányvonalát, ami tagoltságában és árnyalásaiban gazdagabb elemzésre épült, és jobban figyelt a különböző társadalmi erők és politikai kifejeződések közti viszonyokra. Gramsci és elvtársai letartóztatása után, a párt illegálisba vonulásával ezt az irányvonalat a Togliatti körül tömörülő vezető csoport később tovább pontosította. A csoport 1927–1928-ban számíthatott Angelo Tasca, a párt „jobboldala” legtekinélyesebb vezetőjének teljes együttműködésére. 1927. január 28-án az Internacionálé Elnöksége határozatot fogadott el Olaszország gazdasági és politikai helyzetéről, a PCI feladatairól. Megállapította, hogy a fasiszta rezsim „csak a munkások és a parasztok, valamint a középosztályok velük szövetséges néhány rétegének csapásai alatt omolhat össze”, és hogy ennek a „népi forradalomnak” az átfelbomlása „proletárforradalom” nem lehet „sorszerű és automatikus”. Többnyire attól függ majd, hogy a kommunista párt milyen szerepet tud betölteni a munkás- és paraszttömegek megnyerésében, illetve hogyan halad a harcot irányító vezető képességének előkészítése. A határozat végső formájában kompromisszum gyümölcse volt, amit három hétig elhúzódó vita után érleltek ki: az eszmét, mely szerint az olasz forradalomnak (egyszerűen mondva) nem kellene proletárforradalomnak lennie, hanem két szakaszban kell fejlődnie, eleinte vitatta az Internacionálé néhány vezetője, Dmitrij Manuilszkij, Szolomon Lozovszkij és Satszkin. Csatlakozott hozzájuk az Olasz Kommunista Ifjúsági Szervezet képviselője, Luigi Longo is. Togliatti viszont Ruggiero Grieco, Tasca és a svájci Jules Humbert-Droz támogatásától kísérvé energikusan védte az alábbi tételt⁷:

„Jelenleg nem dolgozhatunk egyetlen távlat, a proletárforradalom jegyében – állapította meg a bizottság január 5-i ülésén –, mint ha azt állítanánk, hogy minden forradalom elkerülhetetlenül proletárforradalom lesz. Ez túlzottan leegyszerűsítő. A proletárforradalom annak arányában következik be, ahogyan sikerült aktivizálnunk a tömegeket, és ahogyan élcsapati munkánkkal a forradalmi mozgalomban biztosítani tudjuk a munkásosztály vezető szerepét. Nem adhatunk pártunknak merev perspektívát olyan periódusban, amelyben a tömeg passzív.”⁸

⁶ P.Togliatti: *Rottura necessaria*. (A szükséges szakítás): *Opere*. Vol. II. Roma, Editori Riuniti, 1972. 266. O.

⁷ Manuilszkij életútját lásd Évkönyv 1983., Humbert-Drozét 1992., Longóét 1982., Buharinét 1988.

⁸ Intervento alla Commissione italiana dell’Internazionale comunista. Felszólalás a Kommunista Internacionálé olasz bizottságában. In *Opere*. II. 138. O.

A perspektívának ezt az értelmezését azonban a PCI-ben egyáltalán nem osztották egyhangúlag. Togliatti és legközelebbi munkatársai – Tasca és Grieco – elemzését elutasították Longo és az ifjúsági szervezet vezetői, főként Pietro Secchia és Edoardo D’Onofrio. Az „ifik” valójában a lyoni kongresszuson kidolgozott felfogást vitatták az olasz forradalomról: elvetették a „munkás- és parasztbizottságokból alakított köztársasági alkotmányozó gyűlés” jelszavát, amelyet Lyonban tűztek ki, és gyanúperrel éltek a „népi forradalom” formuláját illetően. Szemükben az Aventinóhoz (1924-25) kapcsolt parlamenti kivonulás csődje, a szociáldemokrata és a liberális ellenzék eltűnése tovább radikalizálta az olasz helyzetet, ezért (irrealisztikusan) alkalmatlannak nyilvánítottak minden közbülső jelszót. Szerintük nyilvánvalóvá kell tenni a forralom osztály-meghatározását és jellegét, szocialista kimenetelét a „munkás- és parasztkormány” jelszavával, abban az értelemben, amelyet a KI V. kongresszusa adott neki: azaz hogy egy lényegében a proletárdiktatúra szinonimája.

Togliatti, Grieco és Tasca nem tértek el az olasz helyzet perspektíváját illető pozícióiktól: még 1928. júniusában, a Komintern folyóiratában írt cikkében a párt főtitkára úgy foglalt állást, hogy valószínűnek tart „egy olyan periódust, amelyben a fasizmus elleni nyílt tömegharcban a nem kommunista (demokratikus, szociáldemokrata) antifasiszta erőknél sikerülni fog a tömegek, vagy egy részük élére állni, és komolyan ellensúlyozniuk a mozgalom kommunista és proletár vezetését.”⁹

Ez az irányvonal lényegében a Buharin irányítása alatti Komintern rugalmasabb magatartásával összhangban jelent meg. Buharinnal Togliatti és Tasca különösen szoros bizalmi viszont létesített. Mindazonáltal 1927 folyamán az Internacionáléban radikálisabb hangok kezdtek hallatszani, és ezeknek maga Buharin is némi engedményt tett, amit megerősítettek a KI VB IX. plénum vitái és határozatai (1928. február 9–25.). Ebből az alkalmából Togliatti fenntartás nélkül elfogadta a francia és az angol pártoknak előírt irányvonalbeli korrekciókat. Ezek arra kötelezték őket, hogy hagyjanak fel az addig alkalmazott választási taktikával és a labourista, valamint baloldali szocialista jelöltek támogatásával. Az olasz pártot azonban egészében véve, természetesen nem lehetett besorolni a „baloldali” fordulat mellett fellépő pártok közé. Előzőleg például ellenállt az Internacionálé nyomásának, amely az Általános Munkásszövetség (CGL) föloszlatása, majd kommunista kezdeményezésre történt illegális újjászervezése után arra irányult, hogy a szövetség hivatalosan szakítson az amszterdami Nem-

⁹ Osservazioni sulla politica del nostro partito (Megjegyzések pártunk politikájáról). In: Opere. II. cit. 404. O.

zetközi Szakszervezeti Szövetséggel, és nyíltan csatlakozzék a vörös szakszervezetek internacionáléjához, a Profinternhez. Ercoli a IX. plénumon ellenezte a szociáldemokrata szakszervezetek szétszakítását és a kommunisták által ellenőrzött „független” szakszervezetek alakítását: a szakszervezeti bizottság egyik ülésén Lozovszkijjal vitatkozva, tévesnek ítélte a tendenciát, mely „arra irányul, hogy mindenütt szakszervezeteket hozzanak léte ..., megteremtsék azt a szakszervezeti magot, amelynek alapján elmondható: íme, van egy másik szakszervezeti központunk, kiszélesítettük ezen a téren a befolyásunkat.”¹⁰ A szakszervezetekbe nem tartozó tömegek szervezésének munkája nem kerülhetett szembe a szakszervezeti egység elvével.

Az Internacionálé VI. kongresszusán, 1928 nyarán, a PCI a Komintern-direktívák vonalában elhelyezkedő szekcióként jelent meg, ám általában hajlamos volt annak óvatosabb interpretációját segíteni. Vezető csoportja (Tasca néhány fenntartásával) elfogadta a kongresszusi tézisek prognózisát az október utáni osztályharc fejlődésének „harmadik szakaszáról”, annak közeli kezdetéről, amelyet a Szovjetunió elleni háború növekvő fenyegetése, a kapitalista társadalmak belsőellentmondásainak éleződése, következképpen a tömegek forradalmasodó feszültségeinek radikalizálódása jellemzi. Volt azonban egy fontos pont a PCI pozíciójában, amely bizonyos távolságot tartott az Internacionáléban, különösen a Német Kommunista Párt többségében teret nyerő tendenciától; ez a pont a fasizmus elemzése volt. 1926. Májusától kezdve (a Komintern elméleti folyóiratában „A fasizmus szociális bázisa”¹¹ című cikkében) Togliatti, ragaszkodva a „differenciált elemzés” szükségéhez, kritizálta azt a szokást, amely a „fasizmus” terminusát oly általános jelentésben alkalmazza, hogy az csak a reakciós burzsoá mozgalmak különböző formáinak megjelölésére szolgál, és megelőzi az egyes, fasizmushoz közelítő mozgalmak sajátosságainak általánosító azonosítását, ennek bármilyen kísérletét. Nem tagadván a burzsoá állam hangsúlyozottan reakciós irányzatú átalakulási folyamatát, még a kongresszus előestéjén rámutatott arra, hogy ez a folyamat csak meghatározott feltételek esetén öltheti magára a fasizmus sajátos formáit: a gyenge gazdasági struktúrák esetében, amelyek rákényszerítik a burzsoáziát, hogy intenzívebb nyomást gyakoroljon az országa politikai és gazdasági élete fölötti „teljes ellenőrzés” fenntartásáért, és hogy „a falusi és városi kis- és középburzsoá tömegek mozgalmában eltolódást váltson ki.” Rögzítette azo-

¹⁰ Intervento al IX Esecutivo allargato dell'Internazionale comunista (Felszólalás a Kommunista Internacionálé IX. kibővített VB-ülésén). In: Opere. II. 329-337. O.

¹¹ Opere. II. 28-38. O.

kat a sajátosságokat, amelyek a „tipikus fasizmust”, vagyis az olaszt jellemzik, amely végső következményként a „formális demokratikus szabadságjogok”, a parlamenti rendszer teljes elsorvasztásával és szétfűrésztésével maga után vonja a szociáldemokráciával való mindennemű kompromisszum visszautasítását.¹² Togliatti a VI. kongresszuson mondott beszédében elvetette a fasizmus és a szociáldemokrácia azonosítását, amit sokan nemcsak mint tendenciát, hanem már mint meglévő folyamatot véltek érzékelni.

Ercoli ezen felül hangot adott aggodalmainak afölött, hogy az Internacionáléban és szekcióiban hiányzik „az igazi belső demokrácia”. A felszólalók közül egyedül ő utalt Buharin jelentésének ilyen értelmű tartalmára, erre vezetve vissza a KI szekcióinak munkájában gyakran megnyilvánuló hiányosságokat: a bürokratizmust, az alacsony ideológiai színvonalat, a vezető csoportok instabilitását stb., melyek korrekciójáért azonban vajmi kevés történt. Sajnálkozott azon, hogy a nyílt politikai vita módszerét túl sok esetben helyettesítik a „különböző csoportok közti kompromisszumokkal és elvtelen harcokkal”, továbbá a haldokló Goethe utolsó szavaira hivatkozva (Több fényt!) nem habozott kinyilvánítani aggodalmát az orosz pártot tipró belső, „földalatti” harc miatt, és előrevetítette a jövő szinte drámai árnyékát: „A proletariátus élcsapata nem harcolhat a sötétben! A forradalom vezérkara nem formálódhat elvtelen harcokban!”¹³

Ezt a végső kiáltványát Ercoli nem mondhatta el a küldöttek előtt, mert a rendelkezésére álló időt túllépte, és megvonták tőle a szót. Az átélt preszsió ellenére azonban nem mondott le arról, hogy a jegyzőkönyv hivatalos kiadásában az idézett mondatok helyzet kapjanak. Kétségtelenül bátor és meg nem alkuvó beszédéről volt szó egy olyan kongresszuson, ahol az uralkodó hangulatot a hangsúlyozott radikalizmus és a diadalittas egyhangúság uralta. Az olasz kommunisták sem az egyik, sem a másik hangulatnak nem kívántak engedményt tenni.

A VI. kongresszus másnapján mégis úgy tűnt, hogy a PCI-t fölemészti az immár több mint egy éve a pártot körbefogó súlyos szervezeti válság és az a tudat, hogy ezen túl kell jutnia, helyre kell állítania megfogyatkozott kapcsolatait Itáliával. A párt központi bizottsága által kifejtett elemzés (az ország helyzetéről, a fasiszta rendszer képességéről, ahogyan a líra leértékelését követő gazdasági válsághoz viszonyult, maga körül hozva létre a vezető olasz kapitalista csoportok egységét), a rendszer „nem rövid élettart-

¹² A proposito del fascismo (A fasizmus kapcsán). In: Opere. II. 542-559. O.

¹³ L'orientamento del nostro partito nelle questioni internazionali. (Pártunk orientációja a nemzetközi kérdésekben). Uo.

tamára” következtetett, ami realizmusról tanúskodott. Ha úgy vélték is, hogy a fasizmus szilárdsága éppen a megoldatlan ellentmondások mélyülésével és felhalmozódásával fog megrendülni, az utóbbi két évben kidolgozott politikai irányvonalat nem tették vita tárgyává. Mind nagyobb súlylyal vetették föl viszont a törvényes lehetőségek kihasználásának problémáját, jelesen a fasiszta szakszervezetekben végzendő munkát.

Ez az irányvonal azonban nem élhetett túl hosszú ideig. A PCI és a Komintern kapcsolatai 1929 elején újabb rideg fordulatra váltottak. A Párt VI. kongresszusának döntése Angelo Tascát jelölte az Internacionálé végrehajtó bizottságába, aki a párt vezetői között a legközelebb állt Buharinhoz. Tasca akkortájt készülődött Moszkvába, amikor a Német KP-ban k9törta „Wittorf-ügy” miatti krízis, amely Thälmann főtitkár időleges leváltásában ért tetőfokára. Togliattit aggodalommal töltötte el az eset nyomán előálló helyzet: október 6-án „bizalmas és személyes” levélben felhívta Tasca figyelmét arra, „hogy semmiképp se hagyja magát belerántani az ügybe, mivel az egyik csoportnak a másik elleni harca miatt parázsluk a tűz és ég a talaj, és csak veszteni lehet rajta.” Ha viszont „az általános irányítás alapján maradunk – tette hozzá –, talán provinciálisnak, vagy óvatoskodónak tűnhetünk, de bizonyosan minimális befolyást tudunk gyakorolni most vagy a jövőben”.¹⁴ Ercoli valószínűleg számot vetett a PCI előtt is elkerülhetetlenül és világosan jelentkező, nem késlekedő dilemmával: vagy csatlakoznak az Internacionáléban felülkerekedő pozíciókhoz, vagy vállalják a nyílt konfliktust. De Tasca, ahogy Moszkvába ért, nem érezte szükségét, hogy kövesse a mérsékletre intő tanácsot. A KI Elnökségének december 19-i ülésén tartózkodott a szavazástól annál a határozati javaslatnál, amely a Német KP néhány jobboldalinak nyilvánított vezetője elleni fegyelmi intézkedések egész sorát helyezte kilátásba; ezért azzal vádolták, hogy az olasz pártot a Komintern ellen „mozgósítja”. Személy szerint Sztálin is nagyon keményen támadta, elmarasztalva őt és Humbert-Drozt a „hitvány oppor-tunizmus” vádjával. Nem sokkal később, amikor az SZKP-ban már folyamatban levő ütközet áttevődött a KI VB-be, Tasca nyíltan Buharin mellé állt. Megbírálta Sztálinnak a mezőgazdaság erőltetett kollektivizálására és a gyorsított iparosításra vonatkozó pozícióit, nyíltan állást foglalt a Komintern belső rendszerének eltorzulása ellen, amelyben az SZKP többségének vonalával való azonosulás lett a feltétele annak, hogy a többi párt vezető csoportjai tovább működhessenek. A pártvezetés visszahívta Tascát Párizsba, és szigorú bírálatban részesítette, ám pillanatnyilag tartózkodott attól, hogy fegyelmi intézkedést foganatosítson vele szemben.

¹⁴ Istituto Giangiacomo Feltrinelli. Annali, 1966. 515. O.

Amikor a buharini „jobboldal” minden fronton vereséget szenvedett, a KI VB X. plénúmán a PCI a vádlottak padján találta magát. Togliatti a plenáris ülésen tett első felszólalásában hiába alkalmazkodott az általános légkörhöz, fenntartás nélkül társulva Sztálinnak az orosz kérdésekben elfoglalt álláspontjához, és prognosztizálva az olaszországi „proletárforradalom” napirendre kerülését. Az Internacionáléban az olasz párttal szemben kialakult „leszámolási” hangulat megváltozásához az önkritika nyilvánvalóan nem volt elegendő. A finn Otto Kuusinen tetemre hívta Togliattit, és kérte: tegye félre „a szentimentalizmust, az apolitikus tapintatot”, amelyet Tasca irányában tanúsít. Emlékeztetett rá, hogy ugyanezt a „tapintatot” tanúsította (Togliatti) a VIII. plénumon Trockijjal szemben; ezzel kapcsolatban a Német KP egyik új vezetője, Walter Ulbricht inszинуálta, hogy „talán a tapintatnál többről van szó”; egy másik német, Heinz Neumann azzal ironizált, hogy Serra (Tasca) „túlhaladt az opportunizmus Herkules-oszlopain”.¹⁵

Togliatti álláspontjának védelmezése nélkül vonult vissza, a vádak sorozatának tüze alatt. Egy hozzá közelálló témában például, a szakszervezeti taktika kérdésében július 16-án hozzászólt Thälmann és Lozovszkij beszámolóikhoz, még egyszer hangsúlyozva az egyes országok differenciált elemzésének szükségességét. Elutasította, mint „tisztán leegyszerűsítő anarchoszindikalista” nézetet azt, hogy egyedül a kicsiny vörös szakszervezetek létrehozásával megnyílnak a gazdasági harcok győzelmi perspektívái; elvetette az előadók egy másik megállapítását is arról, hogy immár hasztalan meghódítani a szakszervezeti apparátust, amennyiben már visszafordíthatatlan folyamat a burzsoá államapparátus és a reformista szakszervezetek összeolvadása. Ellenvetésének lényege az volt, hogy a szakszervezeti organizáció nemcsak a csúcsvezetőségből áll, hanem közbülső és alsóbb fokozatokból is, amelyeket türelmes munka árán kommunista hegemonia alá lehet vonni.¹⁶

Július 19-én, a plénum végén Togliattit megbízták a zárszó megtartásával. Ez egyelőre fontos szerepének elismerése volt, talán a kritikák ellensúlyozását is szolgálta. Ám egyúttal annak az eszköze is, hogy ő és pártja feltevélek nélkül, maradéktalanul és nyilvánosan csatlakozzanak a szentesí-

¹⁵ La Correspondence internationale, 1929. Szeptember 27-n'94. 1292-1293. O. (Szójáték: Hercules=Ercoli, vagyis Togliatti fedőneve.) – Kuusinen életútját lásd Évkönyv 1981., Thälmannét 1974.m Ulbrichtét 1993.

¹⁶ P.Togliatti: Intervento sulla questione sindacale al X. Esecutivo allargato dell'Internazionale comunista (Felszólalás a szakszervezeti kérdésről a KI kibővített VB X. ülésén). In: Opere. II. 748-759. O:

tett irányvonalhoz. Ercoli szürke és lendület nélküli beszéde ebben az értelemben megfelelt a várakozásoknak. Ugyanazon a napon azonban az olasz bizottság ülésének menete megilágította a helyzet másik oldalát.

A bizottsági ülésen Togliatti bevezető előadása főleg a PCI illegális munkájának szervezeti aspektusaival, valamint a párt olaszországi újjászervezésének nehézségeivel foglalkozott. Ez utóbbiakat egyébként úgy ítélte meg, hogy megszüntetésük folyamatban van. Az ülést követő vita – melyben Grieco, Giuseppe Di Vittorio, Manuilszkij, Ulbricht és a KI két tekintélyes funkcionáriusa, Vasziljev és Sztyepanov szólaltak fel – intenzív és helyenként nagyon feszült volt. Tasca kizárásának elmaradása csak a kisebb vádponttá vált: explicit formában felvetődött a PCI Gramsci-féle vezetésének kezdeteitől kikristályosított politikai vonala egészének a revíziója. Manuilszkij célba vette az átmeneti jelszavaknak, különösen a munkás- és parasztbizottságok alapján elképzelt köztársasági alkotmányozó gyűlés jelszavának túlértékelését és nem helyénvaló használatát. Bírálta azt a „határozatlanságot” is, amely a proletariátus hegemoniájának problémájánál volt tapasztalható. Vasziljev őt visszhangozta és sajátosan ragaszkodott ahhoz, hogy az olasz szociáldemokráciára is alkalmazni kell a „szociálfasizmus” címkéjét. Az olasz küldöttek energikusan kiálltak pártjuk tapasztalatának érvényessége mellett. Nem fogadták el a fasizmus és a szociáldemokrácia közé tett egyenlőségelet. („Nem mondhatjuk azt, hogy Matteotti került hatalomra, és az utcán lövették a munkásokra” – vágott vissza Togliatti Vasziljevnek, majd kifejtette, hogy ha az olasz szociáldemokrácia egy része ki is egyezett a fasizmussal, másik része viszont antifasiszta állásponton maradt.) Az olaszok változatlanul hangsúlyozták a különböző helyzetek differenciált elemzésének szükségességét. Az olasz forradalom jellegével kapcsolatban Togliatti így válaszolt Manuilszkijnek:

„Helyes-e vagy nem az elvtársainkkal való vitákban ezeket a problémákat középpontba állítani? Ha a Komintern azt állítja, hogy nem helyes, akkor mi nem tesszük ezt; közülünk mindenki gondolkodni fog ezeken a dolgokon, de nem fog beszélni róluk; csak azt fogjuk mondani, hogy az antifasiszta forradalom proletárforradalom. Azonban közülünk mindenki azt fogja gondolni: távolról sem biztos az, hogy az első pillanattól fogva kezünkben lesz majd az irányítás, azt csak a harc folyamán hódíthatjuk el.”¹⁷

Később pedig Manuilszkij vádjára riposztozva, miszerint a PCI „kivételesnek hiszi magát”, ezeket mondotta:

„Mindig azt mondtuk, hogy pártunk feladata Olaszország sajátos helyzetének tanulmányozása ... Ha a Komintern kéri tőlünk, hogy ne tegyük,

¹⁷ Interventi alla Commissione italiana del X. Esecutivo allargato dell'Internazionale comunista (Felszólalás a KI X. kibővített VB-jének olasz bizottságában). In: Opere, II. 794. O.:

nem tesszük többé ... Ha ez az eljárás a „kivételezés”, akkor elállunk ettől; de miután nem akadályozható meg a gondolkodás, ezeket a dolgokat megőrizzük magunkban, és általánosságokban mozgó megállapításokra szorítkozunk.”¹⁸

Ezek a mondatok, amelyeket gyakran a Togliatti-féle veleszületett „ketősség” megnyilvánulásaként értelmeznek, ékesszólóan tanúsítják, milyen légkör alakult ki a Kominternben, illetve általuk világosan nyomon követhető, milyen korlátok között zajlott a továbbiakban a PCI politikai vonalának kidolgozása. Az Internacionálé fegyelmé oltárán fizetett ár nyilvánvalóan igen magas volt, de egy illegális, a Kominterntől financiálisan függő kicsiny pártnak nem volt más választása, föl kellett öltenie a KI fegyelmének egyenruháját azon az áron is, hogy feláldozta autonómiájának egy sávját. Togliatti megértette ezt, és valószínűleg úgy vélte, hogy csak a lyoni vezető csoport nyílt szakadását elkerülve lehet fenntartani bizonyos elgondolásainak folytonosságát. 1929. Novemberében (a pártból addigra már kizárt) Tasca felfedte, hogy a „PCI Titkárságának egyik tagjától” értesült Ercoli alábbi szignifikáns bizalmas közléséről: „Engednünk kell az orosz és nemzetközi kérdésekben, hogy megmentjük pártunk olasz politikáját. Ha nem, Moszkva nem fog aggályoskodni, hogy a leninista iskola néhány ifjoncából összehozzon egy baloldali vezetést, ami lerombolná többéves munkánkat.”¹⁹

Valójában az 1926-1928-as évek politikai vonalából szinte semmit nem lehetett megmenteni, és a lyoni kongresszuson választott vezető csoport egysége is néhány hónap leforgása alatt darabokra tört. Tascát 1929. Szeptemberében kizárták a pártból, és pillanatnyilag úgy tűnt Togliatti pozíciója is erősen megrendült. Azért történhetett ez meg, mert addigra védelmébe vette a „harmadik periódus” teóriáját, maga is azt a nézetet képviselte, mely szerint Olaszországban érlelődnek „az akut forradalmi válság elemei”. A „szociálfasizmus” elméletét kiterjesztette az olasz szociáldemokráciára és a „Szabadság és Igazságosság” (GL) mozgalomra; elvetette a fasizmus bukása és a proletárforradalom közötti közbülső demokratikus szakasz hipotézisét.²⁰

¹⁸ Uo. 796-797. O.

¹⁹ Istituto Giangiacomo Feltrinelli. Annali, 1966. 982. O.

²⁰ Agosti tanulmányának második részét terjedelmi okokból csak az Évkönyv következő, 2006-os kötetében tudjuk közölni.

JEMNITZ JÁNOS

H. G. Wells és a „William Clissold világa” (The World of William Clissold)

Wells sok szempontból „korunk hőse” lehetne – ha nem felejtették volna el. Hajdanán rengeteg könyvéből igen sokat azonnal lefordítottak magyarra, s ezek elég széles körben népszerűek voltak. Ma, amikor az általa felállított „credo”-követelmények közül oly sokat újra emlegetnek – akár az Európai Unió, akár a modernitás, az elitszemlélet, a technikai értelmiség s a nyitás a technokrácia felé –, ez igazán az „ő ideje” lehetne. Csakhogy egész életében „magányos farkas” volt. Éles szemű megfigyelő, sőt olyan kritikus elme, hogy új világunkat se találhatná boldogítónak.

Wellsnek ismeretesen rendkívül sok „periódusa” volt, és sokféle mondanivalójában hol ez, hogy az került előtérbe. Egykor, már nem ifjúként és nem is a húszas éveiben, hanem már „befutott” tanárként, majd újságíróként, sőt megjelent könyvek szerzőjeként lett a Fábíánus Társaság (Fabian Society) tagja. Ám csak rövid időre, mert azonnal előterjesztett reformterekvései nem fértek össze a társaság alapító nagyjaitól, Sidney Webb-el²¹ és G. B. Shaw-val. Bebizonyosodott, hogy „három dudás egy csárdában” nem tud megférni.

Wells „általában” mindig a szociális, baloldali és internacionalista progresszió térfelén mozgott, írt, hadakozott. De ez sem ilyen egyszerű. Az első világháború kitörésekor dühödt nacionalista, háborúpárti, „németfaló” lett belőle, hogy két évvel később már ne csak kritikus kételkedőként, hanem már a háborúellenes „pacifista” ellenzék ismert szószólójaként is tűnjen fel.

Wells nagyon sok helyen megfordult, sok emberrel, vezető politikusokkal találkozott. Így Leninnel és Sztálinnal is. A Leninnel való találkozásáról készült írása egykor ugyanúgy „világszenzáció” volt, mint „levélváltása” Sztálinnal.

A hosszú, érdekes életből és életműből most csak annyit idézek, amennyi éppen ebbe a korszakba vág – és igen jelentős és jellemző is. A szeizmográf érzékenyséű és egyben mindent sokféleképpen megíró Wells ekkoriban készítette el „William Clissold” című könyvét, amely megközelítéseivel ma igazán „bestseller” lehetne. S ez a könyve, érdekes módon, soha nem jelent meg magyarul.

²¹ Webb életútjáról és a fábíánusokról lásd Évkönyv 1984.

Ahogy Wells az előszóban megjegyzi, a kétkötetes, terjedelmes életrajzi regényt (amely úgy életrajzi, mint hajdanán Tolsztoj „Háború és békéje”), 1924 őszén verte írógépbe. Hogy melyik évben jelent meg, nem tudni pontosan. Nekem már a sokadik, az európai kontinensen egykor igen jól terjedő Tauchnitz Kiadónál 1927-ben megjelent példány került a kezembe.

Wells 1866-ban született, tehát akkor már megette kenyere javát, több fordulatot megélt. Ezúttal az „új korszaknak” megfelelően „jobbra nyitott”: a szervezett kapitalizmus, de nem a politikusok, hanem a gyárosok, a bankárok, a technikai értelmiségiek – vagyis a technokraták – által szervezett új és jobb világ felé.²² Mindehhez hozzátehető: Wellsre sohasem volt jellemző a demokrácia túlbecsülése, és a tömegmozgalmak tartós erejében sem hitt. Éppen ezért megközelítéseiben mindig is kiemelt helye volt az „erős embereknek” – ezúttal a technokratáknak.

A regény természetesen „kulcsregény” – amivel Wells olvasóit, sőt a világot is befolyásolni akarta. (Más kérdés, hogy pontosan ez a „technokrata”, elitista világ és világkép miként omlott össze, Wells ezt hogyan élte át, s ez új írásaiban hogyan mutatkozott meg.)

Mindenesetre ez a regénye is kitűnően megírt, fordultatos, ha ezúttal nem is a szocialista/szocialisztikus irányba tájékozódó Wells tolla alól került ki.

Jóllehet Wells maga eléggé „alulról jött”, történetei általában a „felső középosztály” régióiban játszódnak, amelyet jól ismert. William Clissold is idevaló. De azért Wells nem lenne Wells, ha hőseit időnként nem ütköztetné vitákban (!) szocialistákkal (persze többnyire fiatal és diákszocialistákkal, nem munkásokkal). Ám, megint csak Wellsre jellemzően, a regény végén némi szomorkás és fanyar fintorral nemcsak „eltemeti” Clissoldot, hanem azt is hozzáfűzi, hogy már „nem is nagyon emlékeznek rá”. Vagyis ebben az „irányregényében” is nyitva hagyja az ajtót-ablakot arra, hogy a történelem majd úgyis továbblép mindenkin – sőt az elképzeléseken is.

²² E fordulatot hangsúlyozza az ismert baloldali szocialista és ugyancsak nagyon független és szabadszellemű Boris Kagarlitzky (Kagarlickij), Wells jelentős életrajzírója (The life of H.G. Wells. London, 1966.).

Részletek Filippo Turati levelezéséből

1. *Vandervelde*²³ levele *Turati*hoz, 1927. november 23.

(Részlet)

Végtelenül sajnálom, hogy nem tudok elutazni Párizsba, megünnepelni 70. születésnapod. Bizonyára ez lesz az utolsó levél, amelyet a külügyminisztérium levélpapírján kapsz, és ez egyfajta vidámsággal és örömmel tölt el ... Ezután ismét jobban koncentrálhatok a mi internacionális akciónkra.

Amikor ezeket a sorokat írom, visszaemlékszem első találkozásunkra Reggio Emiliában, a szíves fogadtatásra, hogy milyen szeretettel vettek körül ... Ugyanakkor azt olvashattam az újságokban, hogy Rómában lesznek, akik nagy meglepődéssel fogják fogadni lemondásomat. Én azonban azokra az internacionális kötelékekre gondolok, amelyek összefűznek olasz barátainkkal, akik oly sokat szenvedtek a szabadságért.

Teljes szívemből barátian ölellek.

2. *Wilhelm Ellenbogen*²⁴ *Turati*hoz, Bécs, 1927. november 23.

Kedves barátom!

Ezekben a szomorú pillanatokban, amikor nehéz harcban álltok a politikai állammal Olaszországban, fogadd őszinte szocialista együttérzésemet. Folytassátok bátran ellenállásotokat, úgy, ahogyan azt régi szeretett barátunk, Filippo Turati is teszi ...

3. *Turati Therese Bonnier Renaudel*hez²⁵ *Paris*, 1927. november 6.

Kedves asszonyom és barátnőm!

... Azért fordulok Önhöz, mert Ön is tagja a VB-nek és most este fogjuk megtartani azt az ülésünket, amelyről beszéltünk, s amelyet minden két hónapban megszervezünk ...

4. *Lapierre elvtársnak*, a *CGT főtitkárhelyettesének*.

Kedves Lapierre elvtárs!

A napokban olvastam az újságokban, hogy a munkaügyi miniszter úgy nyilatkozott: Olaszországból egyesek a francia határt az útlevél- és vámellenőrzés kikerülésével lépik át. Ez a nyilatkozat fölöttébb ártalmas és veszélyes menekülő elvtársaink számára ... Kérem közbenjárását két ilyen

²³ Turati életútját lásd Évkönyv 1982., Vanderveldéét 1991.

²⁴ Ellenbogen életútját lásd Évkönyv 1988.

²⁵ Therese Renaudel Pierre Renaudel lánya. Az utóbbi életútját lásd Évkönyv 1996.

menekült érdekében, akik az utóbbi időben érkeztek útlevel nélkül, hogy tartózkodási engedélyt és munkaengedélyt kapjanak ...

5. Karl Kautsky Turatihoz. Bécs, 1927. november 25.

Kedves Turati barátom!

Holnapután emlékezünk meg az Ön magas évszámú születésnapjáról. S ezt a napot Ön száműzetésben éli majd meg. Hazája a brigantik bandájának lett a zsákmánya, Olaszország munkásosztályát megbilincseltek, vagy megfojtották. Ez a helyzet az Ön ünnepének nagyon komor hangulatot ad.

Ám ez a nap ne múljon el öröm nélkül az Ön számára. Neve remény a megfáradtaknak ... Önt szeretik, és a neve megbecsült Olaszországban és az egész Internacionáléban. Mindenki tudja, hogy egész életét és fáradságos munkáját ügyünkért áldozta. S ez a munka meg is hozza majd édes gyümölcseit. Jelenleg azonban mindent elöntött a fasiszta áradat. De ez nem lesz így mindig. A demokrata progresszió az egész világban előrehalad, s ez alól Olaszország sem vonhatja ki magát hosszú ideig.

Remélem, hogy az a periódus, amelyben élünk, amikor a reakció győzött, a közeli években véget ér, a közeli belga, francia, német és angol választásokkal ...

6. F. Turati Rudol Hilferdingnek²⁶. Paris, 1928. április 11.

Kedves elvtársam és kollégám!

A Les Journalistes Italiens Giovani szervezet, amelynek elnöke vagyok, s amely tömöríti az összes külföldre menekült antifasiszta újságírókat, akik Olaszországban egy lapnál vagy folyóiratnál sem tudtak dolgozni – ahol, mint azt Ön pontosan tudja, nincs többé szabad sajtó – elhatározta, hogy részt vesz a jövő május elsején rendezendő kölni nemzetközi sajtókiállításon. Teszi ezt azért, hogy sajtóanyagokkal és fotóanyagokkal lássa el az ott megjelenő lapok, folyóiratok szerkesztőseit arról, hogy Olaszországban a lapok és folyóiratok szerkesztőseit miként dúlták fel, s eme orgánumok munkatársait hogyan ölték meg, börtönözték be, vagy vonták házi őrizet alá, ahogyan megtették ezt barátunkkal, Gaetano Sakvemin professzorral, volt parlamenti képviselővel is ...

Forrás: Filippo Turati e i corrispondenti stranieri. Lettere 1883-1932. Bari-Roma, 1895. 286-323. old.

Közlő és jegyzeteltes: Jemnitz János

²⁶ Hilferding életútját lásd Évkönyv 1977.

JEMNITZ JÁNOS**Emlékeztető**

Az 1927–1930-as évek a munkásmozgalom szempontjából – néhány ország kivételével – nem voltak a nyugalom évei. Nem voltak Kínában, Indiában, de az USA-ban sem, ahol szocialisták és kommunisták – lásd Morris Hillquit, Algernon Lee, avagy Bill Haywood és William Foster²⁷ egykori levelezéseit és publikációit – új irányokban kerestek válaszokat és megerősödést a háborút követő kemény terror után.

Nagy-Britanniában éppen túl vagyunk a korszak legnagyobb politikai, szociális válságán, az 1926. évi brit általános sztrájkon.²⁸ Eljöttek a „csodálatos” „mondizmus” évei, amikor úgy tűnt, „a Munka és a Tőke kibékül és kooperál” – amíg az egész össze nem omlott. Ennek az irányzatnak legmarkánsabb alakjai az angol Munkáspártban James Ramsay MacDonald és Philip Snowden²⁹; ez utóbbi kitűnő – és persze önigazoló – önéletrajzban elevenítette fel ezt a korszakot is. Másfelől rendelkezésünkre állnak Beatrice Webb érdekes naplói, feljegyzései, amelyekben másképp látja a dolgot, kritikusabban és szélesebb síkon, noha nem tartozott a Labour radikális, baloldali ellenzékéhez.

Ám ez az ellenzék nemcsak a „közkatonák”, a militánsok sorában volt kemény, és nem is egyöntetűen ellenezte az újfajta, liberális irányba való tájékozódást, amelyben jókora volt a merő pragmatizmus, egyszersmind a szocialista elvek félretolása.

Az ellenzékben persze ott voltak a kommunisták, az akkoriban Tom Mann³⁰ vezette Kisebbségi Mozgalom (Minority Movement) a szakszervezetekben, de ismeretes, hogy az első munkáspárti kormány (1924) két renitens baloldali tagja, John Wheatley és Charles Trevelyan is más-más irányba igyekezett hajózni.³¹

Azután ott voltak az ILP, a Független Munkáspárt befolyásos „nagyágyúi”, mint James Maxton, Fenner Brockway és Henry Noel Brailsford, de Fred Jowett is velük tartott. Ők vállalták, megkísérelték az LP-ről való leszakadást (úgy érezték, erre rá vannak kényszerítve), és világos, más alternatíva kijelöl-

²⁷ Haywood életútját lásd az Évkönyv 1978., Hillquitét 1994., A. Lee-ét 1998., Fosterét 1981. évi kötetében.

²⁸ A sztrájkhoz lásd Évkönyv 1975/76., valamint Jemnitz János: Az 1926. évi angol általános sztrájk előzményeihez, Akadémiai Kiadó, 1962.

²⁹ Snowden életútját lásd Évkönyv 1989.; B. Webbét 2003.

³⁰ Tom Mann életútját lásd Évkönyv 1981.

³¹ Wheatley életútját lásd Évkönyv 1996.; Trevelyanét 1986.

lését. Ehhez többek között segítségükre lehetett a *New Leader* hetilap is, amelynek ekkoriban Brailsford volt a szerkesztője.³²

Létezett még a független Fábiánus Társaság vezetését ekkoriban átvevő csoportosulás, amelynek élén G. D. H. Cole állt, vele felesége, Margaret, s őket támogatta ekkor William Mellor³³ és az egyben a kommunista „vezérkarban” is ott ülő Robin Page Arnot.

Ezek az emberek mind határozottan szembefordultak a „kapitalizmust elfogadó”, abba „legalábbis most” beletörődő irányzattal. S ez ugyanúgy igaz a szakszervezeti mozgalomban, de az értelmiségiek között is továbbélő szindikalizáló hajlamú személyekre és csoportokra, mint azokra, akik a nemzetközi politika egész színterén (fegyverkezés, India, Kína, stb.) fordultak szemben az „establishmenttel”, mint a már említett Brailsford és Brockway mellett Konni Zilliacus.³⁴

A személyek és az ellenalternatívák e felsorolása korántsem teljes.

A brit térséget nem lehet elhagyni úgy, hogy ne érzékeltessük: az értelmiségi területen az erjedés sokkal szélesebb volt, s távolról sem volt általános a liberálisok felé „hajózás”. Itt megemlíthetjük a mindig is a maga útját járó Raymond Postgate³⁵ esetét, aki már ebben az időben is publikált. S ott volt Orage *The New Age*³⁶ lapjával s ekkoriban már lendületét veszti „guildszocializmusával”. Ez a kapitalizmus elleni lázadás, másfajta alternatíva-keresés újra és újra kivirágzott a brit értelmiség soraiban. Erre kiváló példa John Galsworthy és híres családtörténete, hiszen a „Forsyte-Saga” második sorozata, a „Modern Idők” éppen ebben a korszakban játszódik, és fiatal „hősei” éppen ezeket az utakat járják be.

Ha a szakszervezeti területet nézzük – amely Angliában mindig oly perdöntő volt –, akkor korántsem általánosíthatjuk a dolgokat. Szép számban vannak, akik ekkoriban „jobbra” mozdultak, és feladták régebbi radikalizmusukat. Feltűnt az új, mindenható befolyásos vezető, Walter Citrine³⁷, aki ugyancsak elsősorban pragmatizmusával jeleskedett. Ám ugyanerre a korszakra jellemző, hogy a másik oldalon feltűnt Ernest Bevin robusztus alakja. Bevin az alapkérdésben (főként ekkoriban) nem volt a tőkés rendszerrel való „megbékélés” híve. S ha az értelmiségiek körében gyengült is a

³² Az ILP megalakulását lásd Évkönyv 1983.; Maxton életútját 1985.; Brockwayét, Brailsfordét 1998.

³³ G. D. H. Cole életművét lásd Évkönyv 1989.; M. Cole-ét 1994.; Mellorét 1988.

³⁴ Zilliacus életútját lásd Évkönyv 1999.

³⁵ Postgate életútját lásd Évkönyv 1996.

³⁶ Orage életútját lásd Évkönyv 1998.; a *The New Age*-ről 1997.

³⁷ Citrine életútját lásd Évkönyv 1987.; Bevinét 1981.

szindikalizmus, a szakszervezeti militánsok és „középvezetők” körében nem ez volt a helyzet. Erre jó példa Jack Jones³⁸ életútja.

Nem feledkezhetünk meg a szocialista nőmozgalomról sem, amelynek ismételten megvoltak a maga fellángolásai. Hajdanán ezt az ILP és LP csúcán Keir Hardie is istápolta; valamint az LP egy másik tisztelt, s ugyancsak mindig is egyéni útját járó vezetője, a mélyen keresztényszocialista és antikapitalista George Lansbury.³⁹ Ebben a korban is érezhető még Marion Phillipsnek a hatása. A par excellence értelmiségi Beatrice Webb és Margaret Cole nem a nőmunkásmozgalomban játszott szerepet, de ugyanúgy megvolt a kisugárzásuk, mint az ekkoriban feltűnő új „csillagnak”, a valóban „alulról” érkező „Vörös Ellennek”, Ellen Wilkinsonnak.⁴⁰ Wilkinson ekkor már sok helyen megfordult, s már életnyitására is a tőkés rendszerrel való ütközés volt a jellemző, hiszen a tartós „dekonjunkció” és a munkanélküliség sújtotta régióban nőtt nagyra.

Az alapkérdésnek, a létező kapitalista világ „jobbá tételének”, vagy az egész rendszer megkérdőjelezésének és megváltoztatásának persze még sok változata és egyéni megszólaltatása volt, amelyek persze messze túlmennek a szervezett munkásmozgalom keretein. Ez ugyancsak nagy téma.

A másik nagy nyugat-európai országban, Franciaországban az ilyen jobbra fordulásnak ezekben az években még nem volt markáns nyoma. A párt elismert „gazdája” és vezére, egyben a szocialista párt (SFIO) lapjának főszerkesztője Léon Blum volt, aki ezekben az években, éppen az 1924-es tapasztalatok nyomán, nagyon határozottan fogadtatta el azt, hogy a szocialista párt többé nem lép be olyan kormányba, amelyet a francia liberálisok pártja (a Radikális Párt) vezet, mert az nem lesz elég határozott a nagytőkével szemben.⁴¹

A szocialista párt (SFIO) jobbszárnyán viszont kezdett kialakulni egy jobboldali (éppen a parlamenti frakcióban számottevő) csoport, melynek legismertebb alakja Pierre Renaudel⁴² lett.

Az 1920-as évek utolsó harmadában a szocialisták körében már kiformálódott az a kemény baloldali, nagyon határozottan marxista csoportosulás is, amely az új világ kihívásaira is „új módon” marxista válaszokat keresett és adott is. E csoportosulás élén – a megfelelő orgánumok többszöri főszerkesztőjeként, politikai szerkesztőjeként is – Alexandre Bracke⁴³ állt, de

³⁸ Lásd Jones remek önéletrajzi írását: *Union Man*. London, 1986.

³⁹ Keir Hardie és Lansbury életútját lásd Évkönyv 1981., illetve 1984.

⁴⁰ Wilkinson életéről lásd Évkönyv 1991.

⁴¹ Blum életútját lásd Évkönyv 1997. Magyarul részletesebben írt róla Jemnitz János: Léon Blum. Budapest, 1993.

⁴² Renaudel életútját lásd Évkönyv 1997.

⁴³ Bracke életútját lásd Évkönyv 1986.

már feltűntek az új „fiatalok” is, akik egyben a legfontosabb Szajna-megyei, illetve párizsi szervezeteket is maguk mögé tudták állítani: Jean Zyromski és Marceau Pivert.⁴⁴

Erről a korszakról szólva nem lehet megfeledkezni Európa munkásmozgalmi, szocialista „nagyhatalmáról”, Ausztriáról. Hiszen csak a minap fogadtatta el Otto Bauer a híres radikális és offenzív linzi programot.⁴⁵ Ám egy évvel később a híres-hírhedt „sortűz” és a félbemaradt visszavágás nyomán bekövetkezett a megtorpanás. Sőt, ahogyan lelepleződött a szociáldemokrata párt és mozgalom gyengesége, a jobboldal mind agresszívebben támadott. Felül, kormány szinten csakúgy, mint „lent” az utcán, a Heimwehr révén csakúgy, mint a katonaság, a rendőrség és csendőrség, vagy másfajta szélsőjobboldali szervezetek részéről. Mindenesetre az osztrák párt meggyengülésének volt visszhangja és következményei is lettek Ausztria határain túl is.

A „kivételes” régió, ahol a szociális előrehaladás folyamatosnak ígérkezett – sőt kis megszakításokkal és Finnország kivételével annak bizonyult – Skandinávia volt. Ám a régió e korszakának eseményeibe itt nem tudunk belemenni. (Évkönyvünk néhány írása korábban érintette ezt a fejlődést, s néhány kulcsszereplő, Zeth Höglund, Karl Lindhagen, Karl Kilbom, Martin Tranmael, Thorwald Stauning, stb. életútja természetesen sok fogódzót ad e folyamatok megértéséhez.)

SZENDE PÁL

Pártharcok és pártélet Franciaországban II.⁴⁶

... Néhány szót a pártok földrajzi megoszlásáról. Az 1928. évi választásoknál – Kelet, Észak, a szén- és a textilvidékeket kivéve – az észak-nyugati reakciós és középpártok többsége, amíg a Dél-kelet és Dél-nyugat, Dél- és Közép-Franciaország a baloldali pártok mellett döntött. Párizs és környéke reakciós többséget szállított. Ez a földrajzi beosztás természetesen csak nagy vonásokban helyes, s nem is volt mindig ilyen. Hosszú ideig a keleti megyék szállították a köztársasági pártoknak a legbiztosabb csapatokat. Keleten még mindig érezhetők a négyéves háború és a német megszállás utó-

⁴⁴ Zyromski életútját lásd Évkönyv 1996.; Pivert e kötet Életutak-rovatában.

⁴⁵ Erről lásd Évkönyv 1975/76., valamint Kerekes Lajos: Ausztria története, Kossuth Könyvkiadó, 1975.; Bauer életútját lásd Évkönyv 1981. Az 1927-es osztrák eseményekről lásd Évkönyv 1977.; valamint Szocializmus, 1927.

⁴⁶ Szende Pál írásának első részét lásd Évkönyv 2004.

rezgéseit, ami a nacionalizmust erősíti; az északi és északnyugati departamentokban pedig a papság befolyása erős.

Az 1928. évi parlamenti választásokon leadott szavazatokból a szocialistákra jutott 21%, a kommunistákra 13%, a radikálisokra 26%, a kisebb baloldali csoportokra 3-4%, a baloldali szavazatok aránya tehát összesen 64% volt. Dacára ennek, az alsóházban a közép- és jobboldali pártok vannak többségben. Ez az eltérés elsősorban a kommunista választási taktikának a következménye. 1927-ben visszaállították Franciaországban a kerületi választási rendszert (*scrutin d'arrondissement*). Ha a választáson egyik sem kap abszolút többséget, akkor pótválasztásnak van helye, amelyen azonban nemcsak a két legtöbb szavazatot kapott, hanem az összes jelölt részt vesz, sőt újak is felléphetnek. Moszkvai utasításra a kommunista párt kimondta, hogy a pótválasztáson mindenütt, ahol szocialista és baloldali polgári jelöltek reakciókkal állanak szemben, fenntartja a saját jelöltjeit. Mivel a pótválasztásnál abszolút többség nem szükséges, hanem a viszonylag legtöbb szavazatot nyert jelöltet jelenti ki megválasztottnak, a kommunista taktika eredménye az lett, hogy 50-60 kerületben a reakciós pártok győztek. Ha a kommunista párt teljesen reménytelen jelöltjeit visszalépteti, akkor 612 képviselő közül legalább 320 lett volna megbízhatóan baloldali. Ez még legalább 30-40 képviselőnek a csatlakozását eredményezte volna, akik mindig a győzteshez szegődnek. Számos esetben azonban a kommunisták nem elégedtek meg jelöltjeik fenntartásával, mert a baloldali jelölt ennek dacára is a legtöbb szavazatot kapta volna, hanem párthíveik egy részét egyenesen leszavaztatták a reakciós pártokra. Ez az eszeveszett taktika azonban elsősorban rajtuk bosszúlta meg magát, s a kommunista parlamenti csoport 27-ről 13 képviselőre olvadt. Mivel 1924-ben még a meghamisított lajstromos szavazás volt érvényben, a szocialisták a legtöbb kerületben a radikálisokkal és a szociálrepublikánusokkal együtt, közös listákon vonultak a választási küzdelembe. A kommunisták e tényből kiindulva, arra hivatkoztak, hogy a szocialisták háta mögött nem állanak nagy tömegek, s mihelyt a baloldali kartell megszűnik, a párt össze fog zsugorodni. Ezt az állítást, amelyet különben a jobboldali sajtó is előszeretettel terjesztett, az 1928. április 22-én lefolyt választás kézzelfoghatóan megcáfolta, mert a szocialisták 1.717.212, a kommunisták csak 1.050.334 szavazatot kaptak, s a kamarában 13 kommunistaival 101 szocialista képviselő állt szemben. Még a kommunista párt szavazói között is található az ipari munkásokon kívül nagyszámú kispolgári elem, főleg a forgalmi adók miatt elkeseredett kiskereskedők és kisiparosok, nemkülönben az értelmiségi osztályok számra is gyakran jelentős csoportjai. A kommunisták a választások alkalmából magukat orosz mintára munkás-paraszt blokknak, B.O.P. (*Bloc ouvrier-paysan*) nevezik, de azért

parasztok csak elenyésző számban vannak soraikban. A szocialista párt mögött tömörül az ipari munkásság túlnyomó többsége mindazon megyékben, ahol a nagyipar túlnyomó, azonkívül (Párizst kivéve) a legtöbb nagyvárosban: Marseille, Brest, Lyon, Toulouse, Bordeaux, Clermont-Ferrend, Creusot, Saint-Étienne, St. Nazaire, Lille, Roubaix, stb. Elzász-Lotharingiában is erősebbek a szocialisták, mint a kommunisták, de az utóbbiak szövetkeztek az autonomistákkal, a klerikális reakció legszélsőbb jobbszárnyával. Ez a vörös-fekete blokk a most lefolyt községi választásokon, a párizsi nacionalista sajtó alig titkolt öröme, számos mandátumot hódított el a szocialistáktól. Haute-Vienne megye (jelentős porcelán-, s egyéb iparral, székhelye Limoges), 1928-ig joggal viselte a „vörös departement” nevet, mert összes képviselői és szenátorai, a megyei és községi tanácsosok többsége a szocialista párthoz tartoztak. Itt 1928-ban a kommunisták és az összes polgári pártok – főleg a szociálrepublikánusok – összejártsága folytán a szocialisták elvesztették összes képviselői mandátumaikat. A szocialista pártnak kispolgári tömegei is vannak, de még sokkal nagyobb számban paraszti választói; a tisztán agrár megyékben is sok kerületet, s a mostani községi választásokon is nagyszámú mandátumot hódított. Azok a szocialisták, akik azt várják, hogy 1932-ben a szocialista párt mint legerősebb párt vonul majd be a parlamentbe, elsősorban a paraszti tömegek csatlakozására számítanak. Ha a kommunista párt a moszkvai taktika megfordulása folytán feladná különállását, s a munkásság egysége helyreállana, akkor az sem volna lehetetlen, hogy a szocialista párt megkapná a mandátumok abszolút többségét. Egyenlőre azonban a kommunista taktika szocialistaellenesebb, mint valaha.

Forrás: Századunk, 1929. 340-341. old.

G. B. SHAW

Fábiánus vezérfonal a szocializmushoz

***G.B.Shaw: The intelligent woman's guide to socialism.
London, 1928.***

A mű első kiadása 1928. elején, a második június végén látott napvilágot. Nem dogmatikus összefoglalása a szocializmusnak és nem is szellemeskedés a szocializmus problémái körül, hanem tanítás, felvilágosítás a szó leg-

nemesebb, legkomolyabb értelmében. A legszorosabban összefügg Shaw egész oeuvre-jével. Shaw ama ritka írók közül való, akiknek a mondanivalója mindig nagyon mélyről, szívük legbelsejéből jön. Ő nem volt egy percig sem a szürkék hegedűse, sem a cézárok mulattatója.⁴⁷ A próféták közül való. Félelmetes vízióban mutatta meg neki magát a valóság ... A „Widover”s house-tól” hatalmas merész ívben fekteti le a „Back to Matuselah”-ig világszemléletének alapjait.

ÉRDI LAJOS

A MEGA megjelenésének 75. évfordulója

Ha a MEGA-t ma kiadnák, az esemény aligha váltana ki akkora érdeklődést, mint egykor. Pedig nemrégiben nyugaton kiadták, a réginél alaposabb munkával. A 75 évvel ezelőtti könyvismertetést nem a *Szocializmusból* vesszük át,⁴⁸ hanem abból a *Századunkból*, amelynek indító lelke Vámbéry Rusztem volt. A *Századunk* mindenben a hajdani *Huszadik Század* követőjének tekintette magát, s amolyan szociáldemokrata, radikális, liberális „koalíciós” folyóirat volt. A cikk szerzője, Ormos Ede hajdanán, 1914 előtt, a *Szocializmus* cikkírója volt. Az ismertetésnek, csak kisebb részét tudtuk átvenni.

A teljes Marx-Engels. Marx-Engels Gesamtausgabe. Schriften. Briefe. Im Auftrage des Marx-Engels Instituts, Moskau. Herausgegeben von D. Rjazanov. ⁴⁹Frankfurt-A.M.

Minden marxista tudja, hogy ami most Oroszországban történik, az nem marxizmus. Sőt tudják ezt a bolsevizmus gondolkodó hívei is, hiszen tudniok, érezniük kell, hogy hatalmuk a diktatúrán és az orosz paraszt földbirtokán, tehát az orosz cárizmus és feudalizmus romjain alapszik. Az

⁴⁷ A *Századunk* 1928. évi 9. számában megjelent könyvismertetésből csak egy kis részt tudunk közölni. Shaw alakja, szerepe minden bizonnyal bonyolultabb, olykor ellentmondásosabb. Ám jellemző, hogy a *Századunk* azonnal a megjelenés után ismertetést tudott adni a könyvről, már csak azért is, mert akkori főszerkesztője, Vámbéry Rusztem, maga is fábiánus volt.

⁴⁸ A *Szocializmus* hasábjain a MEGA megjelenéséről Mónus Illés írt.

⁴⁹ Rjazanov életútját és munkásságát lásd Évkönyv 1995.

is bizonyos, hogy a belföldi ipari és kereskedelmi kapitalizmus ledöntése után az ország gazdasági életébe erősebb, egészségesebb vérkeringést csak a külföldi kapitalizmus és a kapitalizmusnak egy új fajtája, az állami kapitalizmus hozott. Az új keretekben föltűntek már az új kapitalisták is; bármennyire elkésérítette is ez a modern munkásmozgalom híveit.

Az egész modern munkásmozgalmat terhelő mulasztást pótol most az orosz tudományos irodalom; de ha a megjelent első kötet előszavát és a kötetet csak kicsit is áttekintjük, s a vállalkozás tervezetéről és kivitelezéséről némileg is tájékozódunk, be kell látnunk, hogy oly óriási föladattal állunk szemben, amely egy állam pénzügyi áldozatkészségével aligha lett volna megoldható ... Így történt, hogy míg a marxizmus irodalma könyvtárakat tölt meg, Marx és Engels művei teljes egészükben még most sem közismertek ... még most sem hozzáférhetők, hiszen nagy részük régi folyóiratok avult hasábjain, vagy kézirati gyűjtemények kincsei között kutathatók föl ...

Forrás: Századunk, 1928. 6-7. szám, 385–386. oldal

KÁLDOR GYÖRGY

Briand memoranduma az európai államszövetségről

Briand jegyzéke, hivatalos nevén: „Mémoire sur l'organisation d'un régime d'union fédérale européenne”, melyet május 17-én 26 európai állam kormányához juttatott el a francia diplomácia, történelmi nevezetességű dokumentum. Históriai jellege mindenekfelett abban áll, hogy először jut benne kifejezésre a nagypolitika területén az európai népek egyesülési vágya. Briand jegyzéke az első hivatalos cselekedet, melyben az európai egység gondolata testet öltött. A múlt évi népszövetségi közgyűlés európai reggelije ugyanis még csak magánjellegű tanácskozás volt, a francia kormány nevében hivatalos felelősséggel most lépett Briand először a nyilvánosság elé. Feltétlen bámulat, elismerés és dicsőség illeti meg őt e nemesen bátor gesztusért, a civil courage e lelkesítő példájáért. A háború utáni diplomácia fáradt quietizmusa ólomsúllyal nehezedik immár tíz év óta e szerencsétlen földrész népeire – győzőkre és legyőzöttekre egyaránt ...

Forrás: Századunk, 1930. június, 326. old.

KASSÁK LAJOS**Az ifjúság seregszemléjéhez**

Az ifjúság problémáival talán sohasem foglalkoztak olyan intenzíven, s egyben annyira zavaros szempontok és klikkérdések szerint, mint ma. S csak érthető, hogy ezen a területen is a leghangosabb trombitát a politikusok fújják. Úgy a jobb-, mint a baloldal vezéralakjai, valamint a klikkek hivatássszerű agitátorai rávetették magukat a kérdésre, s valamennyien élőködni akarnak az ifjúság válságán. Általános a káosz, és általános a törekvés ennek a káosznak minden irányból való elmélyítésére és kiszélesítésére. Kortünet ez és kortünet; csak a helyzet éles megvilágításával, a társadalmi kritika szigorú és következetes hangoztatásával közelíthetjük meg a dolgok lényegét, s idézhetjük fel kezdeti folyamatát, az észszerű változtatásokat.

Aki az ifjúság kérdéseihez komolyan hozzá akar szólni, annak előbb tisztában kell lennie azzal, hogy ifjúságon most nem kort, hanem állapotot kell érteni. A korhatárok eltolódtak. A háború előtt a 18-22 éveseket neveztük felelőtlen aranyifjúságnak, ma az ifjúság fogalma alá tartoznak a gazdaságilag el nem helyezkedett, a politikai jogokból kirekesztett, s szexuális problémákkal bajlódó 30 évesek is ...

Forrás: Századunk, 1930. június, 339-340. old.

A Jospin korszak

Martine Aubry¹ 2002-re munkához lát *(Rövidítve)*

Tízéves horizont az, amelyet a Szocialista Párt (PS) „2002. évi tervé”-ben szándékozik felépíteni. Ennek a PS Országos Irodájában május 15-én bemutatott tervnek a metodikáját és kidolgozott naptárát 2002. január végén vagy február elején egy nemzeti megállapodás fogja elfogadni. Martine Aubry hangsúlyozta, hogy egyszerre fogja az elnökválasztáson a szocialista elnökjelölt szerepét vállalni, s egyben pártját azzal kívánja szolgálni, hogy egy törvényhozási szerződést fog előterjeszteni.

Az országos titkár, akit ennek a tervnek a koordinálásával bíztak meg, meghirdette „elszántságát a társadalom átalakítására”, és „nemes becsvágyat, amely nem korlátozódik csupán egy jó társadalom, hanem egyszerűen egy jól élő társadalom kialakítására is”. Május 19-én, szombaton ezeket a vitákat 80 megyében fogják lefolytatni, mégpedig „a demokrácia, az ifjúság és az élet minősége” témakörökben.

A négy tengely

Aubry asszony megismételte kérdéseit, amelyeket január 28-án nyújtott be a PS szekcióinak titkárságain. Ezek négy tengely köré csoportosulnak. Ezek: a béke és a fejlődés; a növekedés, a teljes foglalkoztatás és harc az egyenlőtlenségek ellen; az élet minősége és keretei. „Mi nem maradunk meg, mint egyesek, az általános szónoklatoknál” – jelentette ki válaszul Jacques Chiracnak „a demokrácia és a polgárjogok” című indítványára. A lille-i polgármesterasszony szerint „nem lehet mindent megoldani a politika útján”. A franciáknak – mondta – „segíteniük kellene bennünket a társadalom továbbhaladásában”. De még harcolni kell az ellen a benyomás ellen, amelyet bizonyos gazdasági és pénzügyi érdekkörök kiváltságai sugallnak, hogy „a politika visszavonul”.²

Nem sokkal ezután egy szocialista klubvitában, amelyen mintegy 60 képviselő vett részt, Jacques Delors is hallatta szavát, kijelentve, hogy „a politika nem képes mindenre, de nem halt meg”.

¹ M. Aubry –a szocialista párt vezetésének tagja, Lille polgármestere.

² Utalás arra az állításra, hogy a Jospin-kormány visszavonult volna eredeti terveitől.

Delors úr, az Európai Bizottság egykori elnöke szorgalmazta, hogy „az elnökválasztás alkalmából” fogadjanak el „valódi középlejáratú szerződést a társadalommal”, hogy küzdjenek a szegénység ellen, amely jelenleg a lakosság közel 7 százalékát érinti. Delors elismerését fejezte ki a miniszterelnöknek: „Jospin alatt nem nőtt az egyenlőtlenség; a szegénység stabilizálódott, és a munkanélküliség is visszahúzódott”. Egyszersmind „rémítőnek” nevezte a népi osztályok távolmaradását a legutóbbi községtanácsi választásoktól.

Forrás: Michel Noblecourt: Martine Aubry met au travail pour 2002. Le Monde, 2001. május 17.

Közli és jegyzelte: Havel Józsefné Sziki Vilma

A francia választások első fordulója, ahogy a brit baloldali labouristák látták.

„A Le Penre leadott szavazatok megrázták Franciaországot”

A franciaországi választások április 21-i első fordulója meghökkentő tiltakozó (protest) szavazás volt a vezető politikusok és politika ellen. Rekordszintet, 29%-ot ért el a távolmaradók aránya, közel 20%-ot a szélső-jobbra és 11%-ot a három trockista jelöltre leadott szavazatok aránya. Chevènement mozgalma 5%-ot kapott, még a vadászat jegyében indult jelölt is 4%-ot szerzett.

Az a körülmény, hogy a Szocialista Párt, Lionel Jospin és a vele koalíciós kormányban részt vevő kommunisták (PCF) vereséget szenvedtek, azt is jelentette, hogy a Nemzeti Párt és Le Pen lesz május 5-én Chirac ellenfele a köztársasági elnöki választáson.

A protestszavazatokat a Szocialista Párt és a Francia Kommunista Párt koalíciós kormánya ellen adták le. Mindkét párt igen súlyos veszteséget szenvedett el, éppen bázisterületeiken, ahol a szavazók a szélsőjobbra szavaztak. Jospin úgy jutott hatalomra, hogy megígérte a 35 órás munkahét bevezetését, a közszolgáltatások javítását, és az államosított szektor megvédését. Jospin valóban bevezette a 35 órás munkahetet, de a kisüzemekben nem. Egyidejűleg kaput nyitott a privatizálás előtt, és a közszolgáltatások területén ez olyan méreteket öltött – az EU-direktívák alapján is –, amit korábban még a francia jobboldal sem tudott volna elképzelni.

Jospin túlzott mértékben pénzügyminisztereinek a befolyása alá került: előbb Dominique Strauss-Kahn-nak, majd Laurent Fabiusnek,¹ aki rászorította az adókedvezményekre, amelyek csak a gazdagoknak voltak jók. A közkiadásokat viszont szigorúan a maastrichti küszöb alatt tartotta.

Noha Jospin olyan választási programmal lépett fel, amely a nyugdíj, a foglalkoztatási és a lakásépítési politikára épült, s ez világosan eltért Chiracétól, aki további adóengedelményeket szorgalmazott, Jospin mégis olyan választási kampányt folytatott, amelynek fő stratégiája egy „public relation” guru volt. Ez a szakértő azt ajánlotta Jospinnek, hogy koncentráljon személyes eltökéltségére az elnöki szerep vállalása és megszerzése érdekében, és „felejtse el” a szocialista szölamokat. Jospin ezután kezdte mondogatni, hogy az ő programja nem szocialista program. Ami ezt követte, nem volt több, mint személyes verseny. Hiányzott belőle mindenfajta távlati terv a baloldal számára.

Ami a Francia Kommunista Pártot (PCF) illeti, ez a párt az állandó hanyatlás és belső zavar állapotában van 1981-től, amióta a PS megelőzte, most pedig csak a megalázó 3,5%-os eredményt tudta elérni. Ez mostani orientációját és vezetőségét is megkérdőjelezi.² Amíg képviselői a kormányban voltak, alig-alig emelték fel a szavukat az adócsökkentés vagy a privatizálások ellen.

Miután a szegény kétkezi munkásokat a baloldali pártok „elfelejtették”, ezek vagy Le Penre, vagy Laguillere-re³ szavaztak. Le Pen sok olyan célt jelölt meg, amelyet sokan osztottak: így a rend és a törvényesség megteremtését, a munkanélküliség leszorítását, a szociális kirekesztettség elleni küzdelmet.

Le Pen a választási kampánya során nem beszélt a bevándoroltakról. Ellenben megszólította a munkásokat, akiket az elmúlt 25 év alatt a „globalizáció” tönkretett. Le Pen azt mondta, hogy ő szociális kérdésekben baloldali, gazdasági kérdésekben jobboldali, és alapjában véve nacionalista.

S minthogy a baloldalon senki sem akarja Le Pen győzelmét, Chiracé már biztosra vehető. Chiracnak egyedül nem lenne elég ereje a sikerhez, szüksége van a parlamenti többség támogatására. Ám úgy tűnik, a baloldalon hiányzik az erő az egyesüléshez és a baloldali többség megteremtéséhez. Az a fajta baloldal, amely egykor a PCF körül tömörült, mára romok-

¹ Fabius már játszott nagy (és a PS számára szomorú) szerepet 1983-ban a nevezetes szigorpolitika beindításával. Lásd erről az Évkönyv 1983., ill. 1984. évi kötetét.

² Robert Hue, a PCF főtitkára (megválasztásáról lásd az Évkönyv 2003-as számát) a választási kudarc után lemondott.

³ A francia trockisták egyik régi eminense. Róla és tőle bővebben lásd Évkönyv 2001.

ban hever. S Franciaország, úgy tűnik, azon országok sorához csatlakozik, amelyek „a harmadik út” kudarca után jobboldali vágányra kerültek.

Forrás: Le Pen votes shokes France. Socialist Campaign Group News, 2002. május.

Közlí és jegyzetelte: Jemnitz János

MICHEL NOBLECOURT

Franciaország június 16-a után¹ (Rövidítve)

***Hollande² keresi a belharcok elkerülését,
hogy a PS-t újra indítsa***

Az első tét a szocialista csoport elnökének kijelölése a Nemzetgyűlésben.

Június 16-án a PS enyhítette a veszteségeket, megszerzett 141 helyet. François Hollande kétszeresen is fellélegzett: egyszer maga miatt, mivel új-raválasztották Corrèze-ben, az 1. sz. választókerületben, ahol egymaga állta a szemrehányásokat az országos kampány feladása miatt. Ezzel megmentette képviselői székét és főtitkári posztját; másodszor, a PS szerint „tisztességes” vereséget élt meg. „A corrèze-i csata után egyszerűen visszatér a hétköznapi életbe, és megkezdí a meghallgatásokat” – kommentálta a párt egyik vezetője.

Anélkül, hogy elhamarkodná a dolgokat, s anélkül, hogy átengedné a kezdeményezést, Hollande szemben áll azzal, amit a Solferino utcában, a PS székházában ma már úgy hívnak, hogy „Herkules hét feladata”: rendezni a parlamenti csoport elnökségének a kérdését; a PS „elefántjainak”³ helyet teremteni, hogy egyrészt jobban kapcsolódjanak a vezetéshez, másrészt jobban lehessen ellenőrizni őket; rendezni a vesztesek sorsát, mivel 27-en voltak és 14-en maradtak az országos titkárságon; előkészíteni az „újjaépítést”; megszilárdítani egy vezetőt a baloldalon Lionel Jospin távo-zása után anélkül, hogy a meggyengült partnereket megsértenék; Működ-tetni az ex-baloldal többségét ott, ahol még reális lehetőségekről álmodott (a tartományi) és a községtanácsokban.

¹ A 2002-es parlamenti választás napja.

² François Hollande a PS főtitkára.

³ A PS-ben és általában Franciaországban így nevezik a PS élvonalbeli, ma már idősebb vezetőit.

Hollande úr Ayrault-t és Fabius-t fogadva reményét fejezte ki, hogy a választás „demokratikus” lesz. Fabius tartózkodott bármiféle nyilvános nyilatkozattól. Úgy értékelte, ő maga „jól játszott” a törvényes választási kampány idején, főleg a főttkár távollétében, aki Corrèze-re koncentrált, és joggal várja, hogy ezért hálások legyenek neki. Hollande érzékeny az érvelésre anélkül, hogy lelkesedést mutatna az iránt az ötlet iránt, hogy ismét olyan frakcióelnök gyámsága alatt találja magát, aki ellenlábasa lenne a főttkárságban.

A PS főirányzata a szocializmus és a demokrácia. A jospino-rocard-isták, akik Dominique Strauss-Kahn⁴ és Alain Richard köré tömörülnek, elhatározták, hogy Ayrault-t támogatják. Számításaik szerint a Fabius-hívek csupán 35 vagy 25 százalékát képezik a frakciónak, így a volt gazdasági miniszter valószínűleg vereséget szenved. Ezzel szemben Ayrault-nak azt javasolhatják, hogy a nagy vitákban a PS fő szóvivője legyen.

Az „újjászervezést” illetően Hollande nem siet, s 2003 tavaszára kongresszust akar összehívni, amelyet különböző fórumok készítenek majd elő.

A megoldás Hollande számára sem a „visszatérés egészen balra”, sem egy szociál-liberális modell, hanem az, amit „megújult szocializmusnak” nevez. Ez „új koncepciót” feltételez és legalább azt, hogy újból meghatározzák a PS identitását, amely tétovázva vállalja szociáldemokrata mivoltát.

Forrás: Michel Noblicourt: M. Hollande cherche a éviter les guerres internes pour relancer le PS. Le Monde, 2002. június 19.

Közli és jegyzelte: Havel Józsefné Sziki Vilma

A baloldal egy hosszú rekonstrukció műhelyeit nyitja meg (Rövidítve)

Az április 21-i földrengés, Lionel Jospin lemondása és Jacques Chirac május 5-i győzelme a többségi baloldal régi partnereit arra indítja, hogy átgondolják stratégiájukat és szövetségeiket. A PS, a PCF, a Zöldek a mozgalmi jellegű baloldal (la gauche mouvementiste) felé fordulnak.

⁴ Michel Rocard a PS egyik vezetője volt az 1970-es évek végétől, egy időben miniszterelnök. Mint sokaknak, neki is volt és van külön „uszálycsoportja”. Strauss-Kahn a Jospin-korszak első felének fő gazdasági stratégiája, minisztere volt.

*

A két forduló, amely megrendítette a baloldalt, az április 21-i, majd a május 5-i sokk, amely megpecsételte Lionel Jospin politikájának sorsát, a második fordulóban Jacques Chirac újraválasztását eredményezte 82%-kal – mindez láncreakciószerű visszhangot keltett. A baloldali kormány kudarca számos olyan kérdést vetett föl, amelyekkel az új ellenzéknek foglalkoznia kellene.

Azóta, hogy a baloldal kudarcot vallott az elnökválasztáson, számos helyen igyekeztek felmérni ezeknek az eseményeknek a jelentőségét, hogy választ találjanak a történetekre.

Ebben a mezőnyben a kormány baloldalát büntették az urnák. Úgy tűnt, hogy ezt a legrosszabbul viselte el, de erősen elszánt, hogy újjászerveződjék. A PS, domináns pozícióban lévén partnerei körében, elindította az ideológia újra alapozását. A PCF folytatja szabadesését. A Zöldek, jóllehet haladnak előre, de gyengék maradnak.

A mozgalmi baloldal nem szűnt meg a vészcsengőt nyomni, észelve, hogy végül is meghallották, mit mond. A szélsőbal pedig magyarázatot reklamál.

A PS uralkodó pozíciója szerinti válaszok

Az elnökválasztás két fordulója között a Zöldek kezdeményezték fórum létrehozását, amelyet „Az egész baloldal”-nak kereszteltek el. Legközelebbi összejövetelükre június 23-án kerül sor Párizsban. A kommunista újralapítók, a „Baloldali szocialisták” tagjai, a szocialista mozgalom képviselői ezen egyéni minőségben vesznek részt, míg több folyóirat, mint a *Mouvements*, a *Multitude*, a *Regards*, a *Transversales* és a *Vacarme* biztosítják a koordinációt, nehogy egyetlen párt tegye rá kezét az egészre.

A kommunista résztvevőknek éppúgy, mint a Zöldeknek, egyfajta „alternatív baloldali pólust” kell alkotniuk, ellensúlyozva a PS súlyát. Mielőtt a tartalomról vitáznának, első a célkitűzés: működésbe hozni a gyakorlati politika új formáit – „Jospin öt éve után, amely megcsontosította a szétválást a kormány baloldala és a mozgalmista baloldal között” –, amint ezt az egyik résztvevő mondta. A párbeszéd ezalatt törekeny, minden résztvevő megveti egyik vagy másik partnere hátsó gondolatait.

A szélső baloldalon ez a fellépés erős fenntartásokat szított. Az LCR becslése szerint „két baloldal van”: az egyik a „liberalizmust követi”, a másik „antikapitalista”, ezért „a szükséges tisztázásnak végbe kell mennie közöttük”.

Az LCR az újjászervezés versenyében a maga részéről felhívást adott ki, hogy megalakuljon egy „új, antikapitalista, ökológiai és feminista politikai erő”, amely már most szeptembertől helyi csapataival jelenik meg a decentralizált, közösen szervezett fórumokon, „de szociális, szakszervezeti egyesületi alapon.”

Forrás: La gauche ouvre les chantiers d'une longue reconstruction. Le Monde, 2002. június 15.

Közli: Havel Józsefné Sziki Vilma

BERNIE MOSS

A jobboldalnak sikerült Franciaországot a markába szorítania *(Némi rövidítéssel)*

Személyes megdicsőülésének ismétlődése jegyében Jacques Chirac, Franciaország újraválasztott elnöke győzelmet könyvelhet el a parlamenti választáson is. A szenátusi választáson egyenesen abszolút többséget sikerült szereznie új egyesített pártja, az UMF számára. A parlamenti választáson a szocialisták elvesztették parlamenti mandátumaiknak mintegy a felét, és a kommunistáknak (PCF) éppen csak sikerült a parlamentben maradniuk.

A baloldal ama jelentősebb vezetői között, akik kibuktak a parlamentből, ott volt Robert Hue, a PCF vezére, Martine Aubry¹, Jacques Delors² leánya, aki a 35 órás munkahétről szóló törvényt kidolgozta és beterjesztette, és Jean-Pierre Chevènement, a baloldali nacionalista, aki megindította a maga saját Köztársasági Mozgalmát.³ A szélsőjobb, illetve a szélsőbal pártjai közül – amelyek oly jól szerepeltek az elnökválasztási küzdelem első fordulójában – most egyik sem került be a parlamentbe. E pártok támogatói közül sokan, miután meg voltak győződve arról, hogy a rájuk adott szavazat egyszerűen „elveszett szavazat”, inkább nem mentek el választá-

¹ Aubry-ról lásd a 2002-es és a jelen Évkönyv más fejezetét, illetve e rovat elejét és következő részeit.

² Jacques Delors hosszú ideig a Brüsszeli Európa Bizottság „mindenható” vezetője, elnöke volt.

³ A Köztársasági Mozgalomról és Chevènement-ről bővebben lásd az Évkönyv 2002-es és 2003-as kötetét.

ni. A tartózkodók aránya rekordot döntött, elérte a 40%-ot. Amikor 2002 februárjában Jacques Chirac bejelentette, hogy újra indul az elnökválasztáson, a legtöbb ember azt hitte, hogy azon Lionel Jospin, a PS vezetője biztosan győzni fog. Chirac vereségére számítottak, nem utolsósorban politikai korrupciós ügyei és azon megszólalásai miatt, amelyekkel kiérdekelte a „szuper hazudozó” jelzőt. A vereség helyett azonban sikerült kivívnia az Ötödik Köztársaság egyik legnagyobb, legbiztosabb parlamenti többségét.

Chirac, aki az elnökválasztás első fordulóján csak a szavazatok 20%-át kapta meg, most úgy győzhetett, hogy a baloldal nagyon megoszlott, távolról sem volt következetes. Miután Jospin az első fordulóban kibuktatta, minden erő összefogott Le Pen ellen, és Chirac 81%-kal lett elnök. E győzelem után nagyon valószínűtlennek tűnt, hogy a parlamenti választáson a pártja vereséget szenvedhetne.

Az, hogy Le Pen kiűthette Jospint – a baloldaliak nagyon megbecsült vezetőjét és jelöltjét, aki miniszterelnöksége idején bevezette a 35 órás munkahetet, és akinek sikerült a munkanélküliséget 11%-ról 9-re leszorítania – valósággal sokkolta a baloldalt. Ám Jospin ezen túl nagyon keveset tett azért, hogy a bérből élők alacsony keresete emelkedjen és megszűnjön munkahelyük bizonytalansága. Mintegy a 35 órás munkahétért cserébe befagyasztotta a béreket. Jospin több vállalatot privatizált, mint a két megelőző konzervatív kormány együttvéve, és olyan adóreformot kínált fel, amely a gazdagoknak volt előnyös. Jospin mélyen az EU által megengedett szint alatt tartotta a béreket, és éppen a legutóbbi időben szüntette meg azt a reformot az EU nyomására, amely oly becses volt a franciáknak: nevezetesen, hogy 60 év volt a nyugdíjkorhatár.

Jospin hangsúlyozta, hogy az ő programja nem szocialista, s a Szocialista Párton belül nem határolódott el a modernizálóktól, Laurent Fabiustól és Dominique Strauss-Kahntól, akik azt szorgalmazták, hogy a közösségi szektorból és a közszolgáltatásokból újabb ágakat privatizáljanak.

A baloldalon a legnagyobb veszteséget a PCF szenvedte el, mivel a parlamenti választás során az 5%-os küszöb alatt maradt. Amióta a Szocialista Párt lekörözte a PCF-et az 1976-as, majd az 1981-es választáson, a PCF mindig is az ideológiai zűrzavar állapotában leledzett, miközben állandóan fogyott a tagsága. A választásokon is megcsappant a rá leadott szavazatok száma.

Chirac a maga részéről rendet, a törvényesség betartását – és adócsökkentést ígért. Minthogy az elnökválasztás első fordulójában gyengécske 22%-ot kapott, nagyon óvatos lesz, és nem kezd a szociális kiadások kemény lefaragásába: jól emlékezhet rá, hogy amikor ezt 1995-ben megtette,

mekkora felzúdulást és ellenállást váltott ki vele. A baloldal számára a probléma és a feladat az, hogy visszahódítsa a munkások bizalmát és támogatását. Ehhez újjá kell alakítani a PCF-et is, vagy teljesen új szervezetet kell létrehozni.

Forrás: Bernie Moss: Right secures grip on France. Socialist Campaign Group News, 2002. július.

Közlő és jegyzeteltes: Jemnitz János

JEAN PAULS DUFOUR

Martine Aubry a kritikák tűzében (Rövidítéssel)

„Határtalan aktivitása ellenére Lille polgármestere nem győzte meg az északi metropolis minden lakóját.”

Aubry Lille-be azért jött, hogy „újra feltöltődjék” a három és fél éves „miniszteri bezártság” után, amely – mint mondta – „kiszárította” őt. Visszatérése örökre fogadott városába sokkal nehezebb, mint gondolhatta. Pillanatszerűen nem hozta meg számára az óhajtott megbékülés. A tévé előtt vasárnap este elhullatott néhány könnycsepp eléggé bizonyítja Martine Aubry zavarát a parlamenti választáson elszenvedett veresége miatt. Hiszen ő már nem az a 32 éves közjegyző, aki szinte mind ez ideig teljesen ismeretlen volt pártján és lakókerületén kívül. De Aubry támadó hírnevéhez híven, nagyon gyorsan újra összeszedi magát.

„Nem állítom, hogy ezt a bukást könnyen éltem át, de továbbra is városomban fogok dolgozni a PS újjászervezésén és az ötödik választásra készülvén” – mondta. – Erre bízatták a vasárnap este óta mindenfelől érkezett üzenetek. „Mindenki azt mondta: ne inogj meg, szükségünk van rád.”

A lillei szocialisták örülnek ennek az elhatározásnak. Északon¹ ugyanis a PS összes helyi szervezete a lille-i városházára tekintett, a szocialisták onnan ellenőrizték mindig a térséget, kivéve egy rövid időszakot, a felszabadulás utánit, amelyet mindenki el akar feledni. Mindenki ugyanarra a hajóra szállt fel. Martine Aubry tehát ma úgy érezheti, hogy ő a kapitány, és

¹ Északon a PS hagyományosan mindig erős volt.

feltétlenül neki kell jó kikötőbe hajóznia a következő, 2007-es községtanácsi választásokon. Ám ez egyáltalán nem lehet akadálya, sőt elősegíti azt, hogy kritizálják vezetési módszerét.

„A pártmunkások igénylik, hogy kifejezhessék véleményüket – mondja egyikük. – A megyei pártvezetésben még a „nem”-nél tartanak. Az emberek szeretnék aggódalmukat kifejezni a 2007-es községtanácsi választásokra tekintve, s őszintén megmondani Martine-nak, hogy változtatnia kellene stílusán, ezeket a fájdalmas szavakat azonban még nem merik kimondani.”

Névtelenül azonban hangot kaptak ezek a „fájdalmas szavak”.

Ez a vereség kétségtelenül nagyon fájdalmas neki, de ez nem fogja igazán zavarni abban, hogy továbbra is vezesse a polgármesteri hivatalt, és a PS-ben jelentős országos szerepet játsszon. Ezzel szemben nagyon üdvöztető lehet ez a bukás arra, hogy önkritikát gyakoroljon, s az emberekkel való kapcsolataiban fejlődjön. A politikában az ember, ha megvan az akarata a túlélésre, és ha a vereségéből levonja a tanulságokat, mindig talpra áll, különösen ha megvannak mindazok a kvalitásai, amelyek Martine-nak.”

A flamand² metropolis büszke sajátosságaira, és nem szereti az ejtőernyősöket. Mindmáig egyetlen „idegen” sem jött ide. Martine Aubry státusza ettől eltérő. Pierre Mauroy³ maga választotta ki őt utódjául. 1994-ben hívta maga mellé – meséli egy hozzá közelálló. – „Az ifjúság szellemét hozta magával, elsöpörve az RPR⁴-es Alex Turck érveit, aki összes kritikáját a lille-i Szocialista Párt hatalmának az elhasználódására alapozta.”

Ennek köszönhetően az 1995-ös önkormányzati választásokon „ha nem is ért el tetemes pontarányt, de igen nehéz helyzetben győzött”. Első helyettesét kinevezve máris munkához látott.

Aubrynak nagyon gyorsan sikerült akcióba lépnie, annak ellenére, hogy a lille-i Szocialista Párt helyi nagyjai nem igazán támogatták. Az 1997-es választásokon az olyan berögződött „területeken”, ahol több évtizedes pártmunkások működnek, nem törték magukat, hogy neki adják át a helyüket. Így végül is az egyik külterki, félig mezővárosi kerületet kapta meg, amelyről bevallotta: „Természetesen jobban szerettem volna egy kis darab Lille-t, de nem engedték nekem a választást.”

A folytatás sokkal kaotikusabb volt. Miután a kormányban kapott megbízatást, helyettesére kellett hagynia választókerületét, aki – mint barátai megerősítik – nem éppen határtalan aktivitást mutatott. Amikor a község-

² Nyilvánvaló újságírói túlzás.

³ Mauroy 1981 után egyúttal miniszterelnök, később a Szocialista Internacionálé elnöke is. Az Évkönyv több írását közölte.

⁴ Chirac újgaulle-ista pártjának rövidítése.

tanácsi választás után visszatért, meg kellett elégednie a községtanácsi ügyek igazgatásával, a szocialista program előkészítésével. Mindamellett minden fronton jelen van, nevezetesen a „kerületekben”, ahol a közbiztonság problémáinak kezelését bírálja és helyükre teszi az állam a „polgári fórumokat” („forums citoyens”). Sokat fáradozik azért, hogy megvédje a „szociális terv” munkavállalói áldozatait.

Mindennek ellenére úgy tűnik, határtalan aktivitása nem győzte meg a lille-i metropolis minden lakóját. „Mennydörgős visszatérése” valószínűleg meglepettette a lille-ieket, akik „diszkrét emberek” – mondja egy felelős szocialista személyiség.

Nagyon gyorsan szemére vetették, hogy megmaradt „párizsinak”. Ez a vád az 1996–1997-es évektől már elterjedt. Az is igaz lehet, hogy ezt a reakciót néhány súlyos politikai hiba is táplálta. Végül is – teszi hozzá egy másik – „soha, egyetlen lille-i polgármester sem hagyta el a városát három egymást követő estén a választások idején csak azért, hogy a párizsi televízió pódiumán tündököljön. Ez teljesen megtöri a hagyományt.”

A parlamenti és a községtanácsi választásokon mindenütt lehetett őt látni. „Gyorsan, nagyon gyorsan haladt. Ez politikai sztahanovizmus. A mennyiséget részesíti előnyben a minőséggel szemben – mondja egy helybéli. – Ez súlyos hiba. Az emberek színvonalára kell ereszkedni, azt a benyomást kell kelteni bennük, hogy kedvükre cserélhetnek néhány szót vele; nem pedig megelégedni azzal, hogy a sirámaikat feljegyezzük, és kész megoldásokat javasolunk nekik.”

Legendás temperamentuma is vita tárgya. Korrigálnia kellene „pitbull természetét” – mondják. – Ám ez számára csak egy módszer, hogy elrejtse „törékenységet” – nevet egyik hűséges munkatársa. „Nem viseli el a bírálatot, senkiben sem bízik, kivéve két vezető embert a közvetlen csapatából. Megvan a sikkje, hogy gyorsan hátat fordítson a legjobb szocialista barátainak” – mondja közeli ismerőse, Pierre Mauroy. „Az ember nem úgy irányít egy várost, mint egy minisztériumot. Ide hálózatokat kell építeni, támaszkodni a politikai barátokra, akiket nem szabad egyszerű munkatársaknak tekinteni. Az aktivistáknak (ilyenek a lille-i szekcióban ezren vannak, telve büszkeséggel) vezetőre van szükségük. És ezek odaadónak hiszik, hogy ő ezt a szerepet betölti. Azzal a feltétellel, hogy úgy tekinthetik, mint egyet közülük. Ehhez az szükséges, hogy kilépjen abból a burokból, amelybe magamagát zárta be.”

Ezek a bírálatok erősen hasonlítanak a kiábrándult csodálók ajánlásaihoz. Martine Aubry vajon meghallja ezeket? Bátran vállalja a „felelősség rá eső részét” addig a pontig, hogy tagadja, mintha a baloldali többség bukásának indirekt áldozata volna. Nem veszi a szívére a vádat, hogy párizsi kö-

telezettségei miatt elhanyagolta a választókerületét. Azzal vigasztalódik, hogy a baloldal 6 pontot szerzett a lille-i községtanácsi választásokon, intra muros; ez kétségtávol annak a bizonyítéka, hogy legalább „jól dolgoztunk”.

Nem az első vereség ez – emlékezik vissza. „1993-ban totális volt a bukás: akkor megszerveztem az alapomat, hogy a szakszervezetekkel és a társaságokkal dolgozhassam együtt”. Ma a városházán horgonyoz le, hogy „a legjobban szolgáljon a mandátumokért.” Tökéletesen meg van győződve az „új indulásról”. Új inspirációt lát a gondolkodásra és a kísérletezésre. Ezt a többségi baloldal pártjainak és a szociális mozgalomnak „minden érzékenységgel” akarja tenni, hogy kidolgozza az „új módszerű politikát”. E tekintetben a polgármester szerepe izgalmas lehet, ha „jól csinálja” a dolgát. A polgármesteri hivatal csapatának tagjai, szocialisták vagy a többségi baloldal szövetségesei, készek az indulásra. „Folytatni kell a munkát, nagy műhelyeink vannak. Párizsban ezek a műhelyek a választókat a baloldal jelöltjei felé terelik” – bizonygatja Eric Quiquet, a lille-i Zöldek vezetője.⁵

Forrás: Jean Pauls Dufour: Martine Aubry sous le feu des critiques. Le Monde, 2002. június 2.

Közli és jegyzetelte: Havel Józsefné Sziki Vilma

MICHEL ROCARD¹

Hogyan lehet újra elindulni egy jó ballábbal? *(Részlet)*

Az április 21-i dráma után, majd a törvényhozó választásokon elszenvedett, logikusan következő súlyos csapás után nem csupán a Szocialista Pártot, hanem az egész baloldalt újra kell szervezni.

Egy pillanatig sem hiszem, hogy ez a vállalkozás lehetséges volna anél-

⁵ A Le Monde tudvalévően nem szocialista lap, e cikk olvasásakor erről nem szabad elfeledkezni.

¹ Michel Rocard a PS régi vezetője, az 1981-es „nagy változás” egyik főszereplője, többszörös szocialista miniszter, majd miniszterelnök. Jospin más vonalat képviselt, kormányzása alatt Rocard visszavonult. A cikk a 2002-es vereséget elemzi.

kül, hogy feltennénk az összes kérdéseket, s mindenekelőtt azokat, amelyek fájdalmat okoznak. Mert a szerencsétlen eredmény, amit most könyvelünk el, nem meglepetés, hanem hosszú egymásra rakódás terméke, amely a stratégiai szituációt tekintve nyugtalanítóan jut kifejezésre: a PS viszonylagos visszavonulása, amelyet partnerei a párt összeomlásaként ragoznak, a legalacsonyabb vízszintet mutatja, a baloldal a szavazatok 35%-át hozta. Ez rosszabb, mint 1993-ban volt. Ilyen kiindulási alappal nincs semmi lehetőség a győzelemre jó tíz évnél előbb, és csakis teljes rekonstrukció árán.

Az apály a fejlett országokban világhíres, nem Franciaország sajátosága.

Ha összehasonlítjuk Franciaországot és Olaszországot a többi fejlett demokráciákkal, megfigyelhető, hogy a legjobban azok a nagy erők állják a sarat, amelyek nevükkel is jelzik irányultságukat: a munkáspártiak, a demokraták, a szocialisták, a szociáldemokraták. A legjobban azok a koalíciók omlottak össze, amelyeknek az osztódása akkora, hogy az egyetlen lehetséges közös felhívás sem a programot, sem a lényegét, sem a hagyományt nem elevenítette fel, csak egyszerűen az egymáshoz való viszonyukat mutatta. A „baloldal” a „jobboldalhoz” való kapcsolatában határozódik meg, nem pedig önmagában.

Szocialista vagyok. Nemcsak azt hallom meg, hogy maradjak, de azt is határozottan bebizonyítom, hogy meggyőződéseim fokához viszonyítva a többieknek kell alkalmazkodniuk, és nem nekem kell ő hozzájuk.

Robert Hue,² Noël Mamère, Christiane Taubira-Delannon, barátaim, mit mondanának arról, kit szolgáltak Önök a legutóbbi elnökválasztásnál? Volt-e olyan érzésük, hogy valami ügyet vittek előbbre, különösen azt, ami az önök saját barátainak a politikája? Mindez Chirac számára volt jó munka. Önök meg vannak komolyan győződve arról, hogy mint a hatalom urai és asszonyai, akik értenek a kormányzáshoz és tudják, hogy ezt kizárólag a PS-sel képesek megtenni, vajon elengedhetetlenül fontosnak ítélik, hogy életben tartsák a struktúrákat, a pártokat, amelyeknek magányos létezése gyengíti az egyetlen pártot, amely képes önöket hatalomra vezetni?

Rendben van, tudom, hogy a PS kevésbé rokonszenves. Erről bőven gazdagíthatnám információikat. Ez az öreg személyszállító hajó mindenféle léket kapott, és lassú a manőverezéshez. Sok idő, harc és krízis kell ahhoz, hogy érzékeny hajóként elfogadtassék. De választhatunk? És az önök butikjai? De őszintén, valóban annyira lelkesek, demokratikusak, megfelelő-

² Robert Hue a PCF (Francia Kommunista Párt) vezetője és elnökjelöltje volt az ország 2002. tavaszi elnökválasztásán. A PCF katasztrófális veresége után le kellett mondania. Szerpéről lásd az Évkönyv 2003-as kötetét.

ek és hathatóságok? Mitől félnek? Hogy nem hallgatják ott meg magukat? Jól tudják, hogy ez valótlan: megnyerni a kongresszusokat nehéz, de meghallgattatni magukat egyáltalán nem: maradt nálunk egy kevés demokrácia, jóval több, mint önöknél.

Egyébként soha sem láttam, hogy így lehessen harcolni, elmélyíteni és előbbre vinni az eszméket egy politikai pártban; egészen egyszerűen azért, mert nem lehet összekeverni az értelmiségi elmélkedést és a hatalom stratégiáját.

Azért veszítette a PS és a baloldali többség, mert nem volt eléggé baloldali?³ Gondolom, sokkal inkább azért bukott meg, mert semmit sem értett meg a jelenlegi társadalomból, és nem tudta megmagyarázni polgártársainknak, hogy mi történik, hol vagyunk, az eseteket, amelyek megtörténnek velünk, az előrelátható dolgokat, hogy a kínos vagy drámai helyzeteket és a veszélyes tendenciákat kijavítsuk.

Nem eléggé a baloldalon? Mindezek után lehetséges. De mindenekelőtt: ez mit akar jelenteni? Az eltelt békés polgári fél évszázadunkban három „góllövőt” ismertünk, akik többé-kevésbé közel álltak a baloldalhoz. Az első Jean-Paul Sartre,⁴ aki elégszer ismételte nekünk, hogy közel állt a Francia Kommunista Párthoz. Az elhunyt Sztálin elvtárs idejében ennek volt bizonyos értelme. De ma hol van a kommunista terv, amelyhez viszonyulva elhelyezkednénk? Ez a góllövő eltűnt, és igen kevesen vannak, akik ezt sajnálnák.

A második góllövő sokkal állhatatosabb, de törekenyebb is. Ez az etatizmus. Ebben minden politika. A kormány a párt vagy a pártok kisugárzása, amelyből összeáll és főként törvények útján változtatja meg a társadalmat. A gazdaság engedelmeskedik a politikának. De hosszú távon két fejlődés bontakozott ki, megtörve ezt a bizonyosságot: gazdasági növekedés, amelynek ritmusa és természete evidenssé tette, hogy az állam nem azért van, hogy jövedelmet termeljen, és az általa adminisztrált gazdaság nem működik. A gazdaság hagyhatja magát irányítani, terelni, de nem parancsnokolható. Lionel Jospin egy tisztánlátó napján ezt beismerte. De az irreális voluntarizmus, amely sokunk szokásaiban jelen van, ezt elhallgattatta.

Egyébként elbuktunk az állam fiatalítását, dinamizálását és decentralizálását illetően. Mindenkinél elviselhetetlenné váltak a bürokratikus nehézségek: a középosztálynak és a népi osztályoknak is. A második „baloldali góllövő” is elvesztette értelmét.

Marad a harmadik: a panaszok tünetei. Emlékeznek a „közös program aktualizálására”, hogy elkerüljük a legutóbbi példák kegyetlenségét: meg

³ Rocard a PS-ben sohasem állt a párt baloldalán.

⁴ Sartre sok munkája megjelent magyarul. Utóértékeléséhez lásd: Évkönyv 2001.

kellett növelni a SMIG (a minimálbér) értékét legalább 15 százalékkal, a baloldal elismeréseként. Bármely szakszervezet vezetője nagyon jól tudja, hogy ezt a megkaparintott előnyt egy jó fázisban lévő infláció gyorsan megsemmisíti, de szimbólumként megmarad.

Az igazi veszély, amitől ma mindenki fél, a globalizáció. A világ befejezte kereskedelmi és pénzügyi egyesítését, és ez a nemzeti államokat megakadályozza abban, hogy ezt a mozgást a közhatalom eszközeivel helyére tegyék, amely képes elrendelni a normákat, és ellenőrizni a rendszer törvényes működését. A következmények katasztrofálisak. Az emberiség falnak megy. Ökológiai fészünk állandó piszkítása veszélyezteti az életet bolygónkon, és az emberiség végtelenül szenved, hogy a válaszokat megtalálja. A kapitalista gazdasági rendszer, amelyet 1945-1975 között sikerült nem kis gonddal egy kicsit stabilizálni, a tömegek elszegényedését a gazdag zónákban is újratermelte, súlyosbított mindenfajta egyenlőtlenséget, mindenekelőtt Észak és Dél között.

Hogy Európa liberális? Ez nem meglepetés: a világ is az. De ez semmi okot nem ad arra, hogy lemondjon annak a fontos eszköznek a megszerzéséről, amelyet képviselhet. Ennek három feltétele van: tökéletesíteni az eszközöket, még ha liberálisak is; megfogalmazni európai színvonalon a mai szocializmus doktrínáját, és azután nyerni a választáson. Hosszú út lesz? A szocializmus alapítói évszázados léptékben gondolkoztak. Megrövidíteni a horizontot annyi, mint lemondani a nemesre törekvő ambíciókról. Most ott tartunk, hogy az emberiség túléléséről van szó. Ilyen keretben a hozzánk közelálló politikusokat ez megragadhatja. Könnyíteni kell az Ínségen, de álmodozni is kell tudni.

Forrás: Michel Rocard: Comment répartir le bon pied gauche? Le Monde, 2002. június 9.

Közli és jegyzetelte: Havel Józsefné Sziki Vilma

PHILIPPE ARNAULT

Jospin, Franciaország és a globalizáció (Rövidítve)

A Kopernikusz Alapítvány „A felfedezés” (La Découverte) c. könyvében kritikus szemmel figyeli Jospin gazdasági és szociális politikáját: „szociál-liberalizmus” francia módra?

Szakítás, vagy folytonosság? A mű szerzői erről készítettek kritikai mérleget, amely a Jospin-kormányok (1997–2001) gazdaságpolitikáját vizsgálja, egyben összehasonlítja tevékenységüket az előző szocialista kormányokéval: a lángoló periódussal (1981–1982)¹, a realizmushoz való visszatéréssel (1983–1986)², és az európai minősítéssel (1988–1993). Huszonegy év alatt a francia baloldal 15 éven át volt kormányon. Ez példa nélküli helyzet, amely fölkínálja a mélyebb vizsgálat lehetőségét.

A Kopernikusz Alapítvány 1998-ban alakult. Egyetemi oktatókat, felelős politikusokat és azok társulásait, valamint szakszervezeteket gyűjt egybe. Eszmei laboratóriuma a „kritikus baloldal” (*Gauche critique*). Különösen az utóbbi időben állt a figyelem előterében. Az első meglepetés tehát: a mű rendkívül árnyalt képet vázol fel. Bizonyos – írják a szerzők, akik között Liêm Hoang-Ngoc, Thomas Coutrot, Michel Husson és Pierre Khalfa, a SUD szakszervezet vezetője is található, hogy Lionel Jospin nem szakított a Franciaországban 1983-ban bevezetett politikával (amelyet a monetaristák hitvallása inspirált). A kijelölt út azonban „eredeti”, mégpedig az „uralkodó ortodoxia” visszahozása miatt.

A többszínű baloldalnak (*la gauche plurielle*) az elődeivel való összehasonlításban nincs miért pironkodnia. Sőt, ha a tíz közreműködő nincs is mindenben azonos nézőponton, a legutóbbi öt év gazdasági mérlege „mérésékelt”. Őszintén szólva sokkal maróbb kritikát vártunk a „baloldal baloldaltól”.³

Lionel Jospin javára írandó a voluntarizmusa: „A Mitterandévek a foglalkoztatási fronton a szörnyű lemondások éveit voltak”.⁴ A helyzet visszarendeződött, még ha legutóbb ismét elromlott is. A mérleg pozitív a 35 órás foglalkoztatás tekintetében is. Ez irányadó mérték a kormánynak. Megmutatta, hogy „a munkanélküliség csökkenésének kulcsa nem a munkabér visszafogásában van, hanem sokkal inkább a munkaidő változtatásában”. Főleg az egymást követő Jospin kormányoknak volt bátorságuk ahhoz, hogy félreállítsák a neoliberális dogmákat (pl. a versenyképes inflációellenességet). Azzal a kulccsal, amely az alacsony bérűek számára a vásárlóerő növekedését biztosította. Összefoglalva: „a tévhit összezsugorodott”.

A passzívum oldalán négy kifogás fogalmazódik meg. A fizetés és a profit elosztásának fejlődése még mindig nagyon kedvezőtlen a fizetésből élők számára. Paradoxon: a keynesiánus baloldal kéréseit nem eléggé támogat-

¹ Erről lásd bővebben Évkönyv 1981–1983.

² Az adott korban a „szigor” /*rigueur*/ politikájáról beszéltek. Erről bővebben lásd Évkönyv 1983–1984.

³ Ismeretes, hogy a *Le Monde* nem áll a baloldalon.

⁴ Ez elsősorban a munkanélküliség alakulására utal.

ták az alkalmazottak. Lionel Jospin ökológiai mérlege is sovány. A harmadik szemrehányás Európa vonatkozású. A piacok liberalizálását magánosították, a közös politikát a feledés homálya fedi. Végül a baloldal sokat flörtölt egy „szociál-liberalizmussal”, amelyet a szerzők így határoznak meg: „Ez összefüggő terv, amely azt kéri a dolgozóktól, hogy fogadják el a pénzügyi jövedelem maximalizálásáról szóló törvényt, hogy megtarthassák munkahelyüket.”

Összegezve: ha jól olvassa az ember – és, ha a sorok között is olvas –, Jospin kapitány nem érdemtelen. A „sodrásban” hajózott, amikor a körülmények nem neki kedveztek. Közvetlenebbül szólva: amikor a liberalizmus ellenszelei a planéta négy sarkából fújtak. Sokkal inkább a politika rehabilitációját kellene elősegíteni a gazdaságban. S ha szakításra kerül a sor – ez már itt van.

Forrás: Philippe Arnault: Jospin, La France, mondialisation. Le Monde, 2002. január 18.

Közli és jegyzelte: Hável Józsefné Sziki Vilma

Hogyan újuljon meg a Szocialista Párt?¹ (*Némi rövidítéssel*)

Az elnökválasztás első fordulója új politikai szituációt teremtett.²

Következményeit nem szüntette meg a második fordulóban a köztársaságiak meghökkenése, sem a jobboldal június 16-i törvényhozói győzelme.

Bizonyos, hogy az április 21-i vereség kikerülhető lett volna. Ha például csak egyetlen felmérés jelzi, hogy Le Pen az első fordulóban Lionel Jospin elé kerülhet, bekövetkezett volna egy szükségszavazás és a lemaradást legfeljebb 200 000 szavazattal be lehetett volna hozni. A politikai mezőny nem ilyen volt, annak ellenére, hogy a Nemzeti Front előretört. A politikai véletleneknek tehát megvolt a része ebben.

De a krízis, amelyről a valóság talaján cselekvő, a kormányzásra igényt tartó baloldal tudott, sokkal mélyebb folyamatokat hívott életre: ezek ugyancsak szerepet játszanának a baloldali többségű új hatalom gyakorlásában.

¹ Ebben a "kerekasztalos" helyzetértékelésben több volt szocialista miniszter, képviselő szólalt meg.

² A Jospin vereségét hozó „döbbenethez” lásd e rovat más írásait.

A baloldali kormány politikai és szociális egyenlege a vita tárgya. A többségi baloldal különböző pártjainak kiegészítő funkciója nem játszik többé szerepet.³ Ma, a baloldal a munkás szavazatok kisebbségét bírja, a középosztály kategóriájában pedig illékony. A népi szavazatok egy része azonban mind a szélső jobb, mind a szélső baloldalon a populizmus formái felé nyit.⁴ Ez a tendencia több mint tíz éves: már az 1993-as választásokon is szerepet játszott. Április 21. látványos szerepet biztosított neki. Visszafordítható? Úgy gondoljuk, igen. Ez a baloldal újjászervezésének a tétje.

Jospin éveinek mérlege sokkal tiszteletre méltóbb egy olyan globalizációs gazdaság kontextusában, amelyet a konkurencia jellemez. Ez mégsem elegendő. Ennek az elégtelenségnek a fő oka az, hogy nem jól értettük meg, tehát rosszul kezeltük a francia társadalom jelenlegi ellentmondásait.

A jogos előfeltevések, amelyekre a szocialista terv épült (nevezetesen egy új egyensúly, amelyet az autonómia és a felelősség között állítottak fel), az új intézkedések, amelyek az elnöki programba újra felkerültek, ugyanúgy, mint az egész életen át való továbbképzés, nem álltak össze egységes vízióba, hogy megfeleljenek a várakozásoknak és a kétségeknek.

A választások tehát három fő jelenség fényében zajlottak: többé nem tudunk reálisan integrálódni, a köztársasági beszéd igen gyakran csak spanyolfalként szolgál bennünket; rosszul alkalmazzuk politikánkat a fizetések és a munka fejlődésére; nem tudtuk megmondani az Európai Uniónak, mit akarunk.

Ezek a tények és kérdések nem csupán a francia helyzetet jellemzik. A legutóbbi választások az Európai Unióban, Olaszországban, Ausztriában, Dániában⁵ vagy Hollandiában jól mutatják, hogy a kormányon lévő baloldal a liberalizmus és a populizmus közötti harapófogóba került. Az európai szociáldemokrácia egyszerre lehet antiliberális és antipopulista? Erre nem lesz meggyőző a válasz, csak ha világosan tisztázza e századelő súlyos kérdéseit. Különösen az alapkérdéseket: a hatalom szerepét egy individuális társadalomban; egyensúlyt a jogok és a személyes felelősség között; az egyének biztonságának feltételeit egy rizikós gazdaságban; az egyenlőség elérésének a módját egy olyan társadalomban, amelyben a tudáshoz jutást mindinkább a szociális helyzet szabja meg.

A válaszok vezérfonala, amelyet nekünk kell megadnunk, egy feltételhez kötődik: A Szocialista Pártnak meg kell maradnia a változás, az alter-

³ Utalás a PCF katasztrofális visszaesésére.

⁴ A Le Monde-től a „szélsőbal” persze ugyanolyan messze van, mint Le Pen.

⁵ Az olaszországi és a dániai 2001. évi parlamenti választásokról lásd az Évkönyv 2003. évi kötetét.

natíva pártjának. Hogy ezt megtehesse, kétértelműség nélkül, határozottan bizonyítania kell elhivatottságát a kormányzásra, egyidejűleg meg kell újítania elméletét, mert nincs tartós befolyás erős elmélet nélkül. Természetesen gyakorlati politikáját is meg kell reformálnia. Vagyis hagyjuk abba azt a vitát, hogy kell-e „többé vagy kevésbé baloldalon” lenni a „szociális” gazdaság és a „realitás” gazdasága között. Nem ez a téma. A probléma: átorientálni politikánkat a különböző elvárások szerint, amelyek néha ellentmondásosak, s néha a szélsőséges szavazatokat táplálják. A „szociális kiadás” nem lehet kérdéses.

A legutóbbi választások fényében újra megvilágíthatjuk a három kihívást. Mindenekelőtt az integrációt. Az eltelt évek erőfeszítései jelentősek, tovább nő a várospolitikai költségvetése, a közbiztonság növelése és a törvény tisztelete elismert szükséglet. De azon túl? Nincs meggyorsított történelmi lépés. Idő kell a diszkrimináció csökkentéséhez, a bizalmatlanságok, a közösségekkel szembeni előítéletek enyhüléséhez. A pozitív diszkrimináció politikája nem része politikai kultúránknak, még ha ezt 1982⁶ óta műveljük is az elsőrendűen fontos nevelés terén. Nagy súlyt kellene erre helyezni. Az egyenlőség nem azonos az uniformitással; követeli a választás számbavételét és az egyéni erőfeszítéseket, a konkrét helyzetektől kezdve, amilyenek az örökség, a család, a szokás stb.

Az integráció kérdése valójában azt követeli, hogy gondoljuk át újra egy globális politika elemeit, amelyek megfelelnek nevelési rendszerünk eszközeinek, a mi urbanizációnknak. Ilyen célokat nem lehet elérni a közszolgáltatások fejlesztése nélkül, ezeknek alkalmazkodniuk kell a szükségletekhez. Az európai vitát is abba az irányba kell terelni, hogy érvényesüljön a közszolgáltatások legitimitása; teljes nyíltsággal vitassuk meg a közvélemény előtt ennek a pénzügyi kihatásait (mert nem létezhet „titkos kincstár” a közpénzek esetében. A tárgyalások felújítását pedig úgy irányítsuk, hogy eleget tegyünk a szociális és országos akaratoknak.

A bizonytalanság elleni küzdelem, amely a fizetésből élők millióit érinti, nem követel további megszorító intézkedéseket. A tettek mellett, amelyeket egy kormány működésbe hozhat, hogy támogassa a bérből élők átcsoportosítását, és új munkahelyeket keressen, két új prioritást kell javasolni, amelyek már kezdtek felbukkanni a szakszervezeti és politikai programokban.

Az első: megteremteni a „professzionális szociális biztonságot”, hogy korlátozzuk a szakmai pályákon egyre gyakoribb törések következménye-

⁶ Utalás a nagy baloldali, szocialista választási győzelemre és a Mitterrand-korszak kezdetére.

it. A második prioritás kapcsolódik az elsőhöz. Gyökeres reformot követel szakmai képzésünkben, hogy „második lehetőséget” ajánlhassunk fel azoknak a dolgozóknak, akiknek erre leginkább szükségük van.

E két utóbbi javaslat fontosságát mutatja, hogy a szocialisták egy reformista fellépés kapcsán tárgyalást kezdeményeztek az állam, a szakszervezetek és a munkáltatók között. De nem lehet megosztott szociális haladást elérni anélkül, hogy a szakszervezetek és a munkáltatók viszonyát szakszerűen rendeznék. Az új törvények, amelyek a szakszervezetek képviselői jogáról szólnak, és a kieszközölt megállapodások feltétlenül szükségesek. Az euróra való sikeres áttérés mögött értetlenség is meghúzódott. Nyugtalanságokat provokált a világra való nyitás és az európai integráció is.

A globalizáció ambivalenciája nem meglepő: a világ gazdagsága ismert, de megoszlása nagyon egyenlőtlen. A globalizáció elleni mozgalom itt találja igazolását. De a kormány sokat veszíthet, ha megelégszik az ilyen mozgalmaknak való udvarlással anélkül, hogy őszinte megbeszélést folytatna velük. Mert a globalizáció kritikája nagyon gyakran a piaczgazdaság elleni kifogásolható érveken alapul, amelyeket évtizedeken át hallottunk. Ezért van szükségünk az Európai Unióra, amely eszköz lehet arra, hogy biztosítsa a globalizáció törvényes rendezését. Hogy ezt a célt elérhessük, érthető politikai jegyzéket kell átadnunk az Európai Uniónak. Az Európai Unióban a nyílt vita nem maradhat az elit ügye. A döntés, amit meg kell majd hoznunk, végérvényes lesz, hogy világosan megosszuk az illetékeséget a nemzetek és az Unió között.

Ezek az eszmék bizonyára nem elegendők egy globális terv meghatározásához, de elősegítik a kulcskérdések tisztázását. Nekünk egyszerre kell sokkal bátrabbaknak és sokkal világosabbaknak lennünk, hogy pozícióinkat felhasználva befolyással legyünk társadalmunk értékeire és eszméire. Végleg ki kell lépnünk a „sem-sem” kultúrából. Teljesen illuzórikus lenne azt gondolnunk, hogy a PS csupán az eszmék és a folyamatok eredőjét követi, amely középről a szélsőbal felé halad. A PS nem zárkozhat be a nagyon belterjes baloldali vitákba, amelyek azzal a kockázattal járhatnak, hogy nem mérlegeljük helyesen a társadalom fejlődését. A baloldal azt igényli, hogy a PS tegyen minőségi és mennyiségi ugrást, hogy széles többséget tömörítsen maga köré. A jobboldal nagy részének az összetétele minden módon arra kötelez, hogy a baloldalnak még a szervezetét is újragondoljuk.

Ehhez, mint láttuk, ideológiai megújulásra van szükség. De ez minde nélkülött politikai gyakorlatunk reformját igényli. Nem gondoljuk, hogy az alkotmányos vita fontos volna. A reformok sokkal élénkebbé tehetik a de-

mokráciát, különösen újfajta decentralizációval. A kulcskérdés ma az, hogy a politikai pártok megértsek a társadalom igényeit.

Forrás: Quel nouveau pour le Parti Socialiste. Le Monde, 2002. június 21.

Közli és jegyzetekkel ellátta: Havel Józsefné Sziki Vilma

Fabiusnak a PS-szövívői posztra való kinevezését az ellenzék lefokozásnak tekinti

(Némi rövidítéssel)

François Hollande nem híve a „vagy megy, vagy szakad” elvnek. Ha a PS főtitkára a június 29-i szombati országos tanácskozásra nem megy el, hogy többségi szavazatát leadja Laurent Fabius szövívői kinevezése mellett, akkor az elhagyja az Országos Titkárságot a 2003 tavaszán sorra kerülő kongresszusig.

Martine Aubry viszont továbbra is kitart amellett, hogy Fabiust nem javasolja szövívőnek. Ha Hollande megerősíti szándékát, akkor ő elhagyja az Országos Titkárságot.¹ Ezzel szemben marad, ha az ex-gazdasági minisztert a PS második posztjának betöltésével bízzák meg.

Június 27-én Hollande-nak találkoznia kellett Pierre Mauroy-val,² Daniel Vaillant-tal és Fabius-sel. Kompromisszumot javasolhatott volna neki úgy, hogy az Országos Titkárságba léphet a szövívői cím nélkül, ezt a szerepet pedig a Nemzetgyűlésben töltené be. Ha nem lesz megoldás, marad a status quo.

„Politikai irányvonal”

Június 26-án, Hollande az Országos Választmány előtt megismételte, hogy a PS-nek „szüksége van mindenki közreműködésére”. Majd év végén „országos összejövetelt” tartanak. „Már a nyáron” „előkészítő bizottság” alakul, amely „az összes fogékony elemből és a föderációs főtitkárokból áll össze”.

¹ Ime a jobb- és baloldali áramlat éles szembekerülése a PS-en belül.

² Mauroy a PS csúcavezetőinek egyike, hajdani miniszter és miniszterelnök, a Szocialista Internacionálénak egy időben elnöke. Néhány írását az Évkönyv is közölte.

Jack Lang³ szerdán kifejezte azt az óhaját, hogy „a PS sokkal inkább balra tartó irányvonalat fogadjon el”. Ha ez nem következik be, a volt miniszter nem zárja ki, hogy elhagyja a PS-t, és „más, ilyen vagy olyan mozgalommal szövetkezik”. Arnaud Montebourg a maga részéről szemére veti a PS-nek: „sztálinista párt, abban az értelemben, hogy nem fogadja be az új eszméket”. Saône-et-Loir megye képviselője sem zárja ki, hogy új struktúrát hoz létre, elismerve, hogy a PS „Franciaország legdemokratikusabb pártja”.

Forrás: L'opposition à la nomination de M. Fabius – au porte parole du PS. Le Monde, 2002. június 28.

Közl: Havel Józsefné Sziki Vilma

A PS baloldalához tartozó „Új Világ” (Nouveau Monde) találkozójának résztvevői megszokozták bírálatukat a Jospin-kormány ellen (Némi rövidítéssel)

Argelès-sur-Mer (Pyrénées-Orientales)-i különtudósítónktól

A szeptember 28–29-i találkozó 800 résztvevője közül néhányuk trikóján szereplő jelszó jól tükrözte az összejövetel szellemét: „Miért ölték meg Jaurès?”¹ Péntek este Henri Emmanuelli és Jean-Luc Mélenchon barátaikkal megalapították új áramlatukat, az Új Világot, azzal a nemes reménnyel, hogy 2003 májusában, a dijoni kongresszuson létrejön a PS új többsége. Kicsit itt is úgy zajlik az áramlatok egybeolvadása, mint az üzemi fúziónál: mindenekelőtt a kultúrákat kell összeházasítani, közös nyelvet találni. Még akkor is ha a szervezet Jean Poperen² egykori klubjának nevét vette

³ Lang a PS hajdani igen befolyásos „embere” volt, Mitterrand 1981 utáni első nagy korszakának „mindenható” kultúrpolitikus. Nevéhez fűződik többek között a Louvre átalakítása, a „piramis” megjelenése, az új nagy múzeumok megnyitása. Írásait az Évkönyv is több ízben közölte.

¹ Jaurès életútját lásd Évkönyv 1984.

² Poperen a PS belső balszárnyának vezéregyénisége volt. Néhány megnyilatkozását az Évkönyv egykor közölte.

fel, aki 1997 augusztusában bekövetkezett haláláig ellene volt a Baloldali Szocialistákkal (GS) való bármilyen fúziónak, így az új irányzat nem menekül meg ettől a gondtól.

A baloldali szocialistáknak az Új Világban együtt kell lakniuk a gyakran átmenő trockistákkal vagy az egyetemi szindikalistákkal, mindenekelőtt az UNEF-el,³ akik Argelès-ben képviseltették magukat, valamint François Mitterrand és Poperen örököseivel. „Mi a mitterrandizmus örökösei vagyunk” – jelentette ki Mélenchon, emlékeztetve arra, hogy az egykori elnök a PS-ben egyesítette „a radikális baloldalt és a kormány baloldalát”. Az Argelès-ben megszavazott felhívás a PS-től „sürgős és szükséges magyarázatot” követel. De ezt a magyarázatot a pártnak saját kebelén belül kell megadnia.

De hagyjuk pillanatnyilag a vezetésnek ezt az oldalát, amelyet a PS sürgető helyzetében a választott „kollektívákra”-ra bízott, valamint a főtitkári posztra való jelölést is. Emmanuelli és Mélenchon urak kitartottak amellett, hogy ez csupán „egy folyamat kezdete”.

Huszonkét témacsoportban, kétezer összejevetelen kellene megmagyarázni a még homályban maradt pontokat, valamint egy Hatodik

Köztársaság megalakításának szándékát vagy a róla való lemondást. Erre a kétértelműsége játszva hét, Julien Dray-hez közel álló személy, köztük Marie-Noëlle Lienemann, Harlem Désir és Gérard Filoch disszonáns hangot ütött meg és védelmezték a GS fenntartását.

Az Új Világ 13 parlamenti képviselővel – köztük Bèatrice Patrieivel, az Európai Parlament ex-chevènementistájával s még néhány régivel, mint Philippe Nauchésal, Corrèze ex-képviselőjével azért küzd a PS-ben, hogy támogassák a szociális mozgalmat. Tehát október 3-án részt vesznek az EDF-GDF tüntetésen, hogy védjék a közszolgáltatást.⁴ Szombaton a PS-en kívüli baloldal hallatja szavát, név szerint Francine Bavay, a Zöldek szóvivője, és Roger Martelli a PCF részéről. A mozgalmi baloldal védelmezte az „altermondialisme” elvét, kizárva, hogy egy PS-en belüli vitában „találja magát”, vagyis nyitott a „közös harcokra”, egy „bal baloldal” újrateremtésére.

Ni-ni, naf-naf, nouf-nouf

Yves Salesse, a Kopernikus Alapítvány („Fondation Copernic) elnöke, aki korábban Jean-Claude Gayssot különtanácsadója volt, szemére vetette Lionel Jospin kormányának, hogy „bizalmatlan vagy ellenséges volt a népi mozgalommal szemben”. Egyedül Benoît Hamon, (az Új Baloldal képviselője)

³ Az egyetemisták szervezete.

⁴ 2002 október-novemberében Franciaországban nagy tüntetés és sztrájkhullám indult az új privatizálási tervek ellen.

letében) vette védelmébe a 35 órát, hogy „küzdjünk pártunkban a szociál-liberalizmusért”. Hamon nem túl meggyőzően válaszolt az Új Világhoz való csatlakozás szükségességéről föltett kérdésre.

A Jospin elleni vádbeszéd áradattal szemben Emmanuelli és Mélenchon zavartnak mutatkozott. Landes képviselője a leírt beszéde szövegéhez záradékként csatolt egy cikkelyt, hogy megkísérelje kitörölni a Jospin mérleg „globális visszautasításának” kísérletét. Mélenchon „egyetlen frontot és egy közös programot” ajánlott. François Hollande forradalmi akcentusával „tűzet” kiáltott az általános kerületekre, és „tömörülést” hirdetett. Majd elkezdett élcéldni a „ni-ni, a naf-naf, és a nouf-nouf bajnokaival”, akik mint „a mesebeli három kis malac, egyik kunyhótól a másikig vonulnak”.

Emmanuelli hosszú beszédben ironizált a „Solferinodactyle”-al,⁵ amelynek „csupán a baloldalán van szárnya, a közepe nehéz, rendellenes, falánk, s a jobboldalán nincs is szárnya”, igazi „papírsárkány”. Anélkül, hogy név szerint idézte volna, keményen támadta Dominique Strauss-Kahnt és Laurent Fabiust a szociál-liberalizmus elleni vádbeszéd formájában. „Sem kompromisszum, sem modern reformizmus – mondta róla –, a legjobb szándék mellett is misztifikáció, legrosszabb esetben meg leszámolás”.

Forrás: Les participants aux rencontres de Nouveau Monde, le courant gauche du PS. Le Monde, 2002. október 1.

Közli és jegyzetelte: Havel Józsefné Sziki Vilma

HOLLANDE

„Ha sokkal szocialistábbak lettünk volna, jobb eredményt érünk el” (Némi rövidítéssel)

Evry-ben a PS főtitkára válaszolt Emmanuelli és Mélenchon támadásaira, ostromozva „militaro-militarista nyelvezetüket”. A PS részéről „sértve” érzi magát jelentette ki.

*

⁵ A párizsi Solferino utcában van a PS központja.

François Hollande alig felemelve hangját, megkeményítette a hangnemet. A PS főtitkára úgy látta jónak, hogy október 1-én, kedd este Evryben (Essone), egy republikánus banketten válaszoljon Henri Emmanuelli és Jean-Luc Mélenchon támadásaira, amelyek az Új Világ csoportosulás megalkulásakor hangzottak el.

Hollande rendre utasításó nyilatkozata Manuel Valls képviselőnek, Evry polgármesterének a területén hangzott el, aki korábban Lionel Jospin kommunikációs ügyvivője volt egy olyan föderációban, amelyet Olivier Thomas vezet, aki Mélenchont követte ezen a posztón. Háromszáz szimpatizáns előtt, akik láthatóan kevésbé érzékenyek a 2003 májusában Dijonban sorra kerülő következő kongresszus tétjeire, Hollande emlékeztetett a játékszabályokra: „Minden lehetséges a PS-nél, amíg az elveknél maradunk. Elfogadom a különbségeket, de soha nem fogom elfogadni, hogy elvtársakat úgy tekintsenek, mint más elvtársak ellenfeleit. Én nem vagyok ellenség, én nem vagyok ellenfél, én nem vagyok bajvivő. Az egyetlen harc, amelyre elköteleztem magam, az a jobboldallal szembeni harc”.

Délután a Nemzetgyűlés folyosóin, majd a PS országos irodája előtt Hollande felszólított „a nyilvános vita méltóságára”. „Nem fogadom el a militaro-militarista hangnemet” – tagolta éles hangon, kijelentve, hogy „a PS ilyen beállításáért sértve érzi magát”, majd kitarzott a mellett, hogy „mindenkire lehet számítani.” Paul Quilès-t „méltatlannak” mondta, az Argelès-sur-Mer-en rendezett találkozón való részvétele miatt, ahol a pártmunkások a „Miért ölték meg Jaurès?” feliratú trikót viselték. Emmanuelli biztosította a főtitkárt, hogy nem a PS vezetőségét vette célba, védekezett az ellen, hogy „sokkolta” volna az elvtársakat, ugyanakkor kérte, hogy viszontzásul ne nevezzék őket „puhányoknak” vagy „archaikusoknak”.

A PS többsége körében számos felelős személy azt kívánta, hogy Hollande térjen vissza az argelès-i „szélsőséges esetre”, hogy felvázolja új irányzatának főbb sarkalatos pontjait. Jean-Christophe Cambadélis, aki közel áll Dominique Strauss-Kahnhoz, azzal a feltétellel támogatja Hollandet, ha elkötelezi magát a PS „igazi megújítására”. Laurent Fabius barátai közül Claude Bartolone azt kívánta, hogy a főtitkár a „reform szocializmusát” testesítse meg.

Evryben Hollande kifejtette, hogy a vitát a párttagságon belül kívánja rendezni. Miután úgy ítélte, hogy a PS elnökségi választásán ő volt „a legjobb jelölt”, megengedett magának egy mondatot: „Ha sokkal szocialistábbak lettünk volna értékeinkben, referenciáink szerint jobb eredményt értünk volna el.” Felsorolta a szocializmus értékeit. A „szocializmus – mondta – a béke, Európa, az oktatás, a republikánus egyenlőség”, majd felkiáltott: „Mindezek az értékek szocialistává és mélyen modernné tesznek ben-

nünket, sőt élgárdává! Ha azt kérdezik tőlem, hogy többé vagy kevésbé kell baloldalinak lennünk, azt válaszolom: a PS-nél ez egyszerűen hiteles, büszke, maradéktalanul szocialista magatartást jelent!”

„Rózsaszín ház”

„Eljött a pillanat! Ki fogok jelölni egy irányvonalat, amely lehetővé teszi a lehető legszélesebb tömörülést.” Walls anélkül, hogy ezt megvárta volna, hűségesküt tett Hollande-nak, elfogadva, hogy alakítsanak ki Hollande körül egy nagy tengelyt, s így „képesek lesznek tömöríteni a szocialista többséget, tömöríteni az egész baloldalt, amint azt a maga idejében François Mitterrand és Lionel Jospin tette. Így újra megtalálhatjuk cselekvőképességünket, az újíásra, a kezdeményezésre, az élet megváltoztatására való készségünket.”

Forrás: M. Hollande: Si nous avons été plus socialistes, nous aurions fait un meilleur score. Le Monde, 2002. október 3.

Közli: Havel Józsefné Sziki Vilma

A francia Szocialista Párt Jospin után

A francia Szocialista Párt (PS) az utóbbi 30 évben két ízben is fontos szerepet játszott Franciaországban: nemcsak kormányalakító párt, hanem megújító erő is volt. Felhajtó erő volt szerepét játszotta a Szocialista Internacionáléban is. Így azután nem lehet közömbös, hogy a párt 2002/2003-as bukása után milyen törekvések mutatkoznak a megújítására, ami persze együtt jár a számvetésekkel a csoportosulások közti viszony alakulásával. Figyelemre méltó, hogy ilyen bukás után mennyire nehéz az újabb összefogás.

Mauroy mindazok ellen, akik „mindent szét akarnak verni” a PS-ben

Az egykori miniszterelnök¹ a Szocialista Párt kongresszusa kapcsán, amelynek 2003 májusában Dijonban kell lezajlania, úgy véli: hogy „Bizonyos személyek kifejezetten abban az irányban cselekszenek, hogy mindent szétverjenek, mindent kérdéssé tegyenek. Ez túlzás... . A szocialisták a kormányzásban elismert gyakorlatot szereztek. Folytatnunk kell hiteles javaslatok előterjesztését, amelyek alkalmazhatók lesznek, amikor viszsztatérünk a hatalomba, és meg kell találnunk a jó modort ellenzéki fellépésünkhöz” – tette hozzá Pierre Mauroy a *Libération*-nak adott február 24-i interjújában.

Mauroy szemére veti az Új Szocialista Párt /NPS/² szervezőinek, Arnaud Montebourg-nak és Vincent Peillon-nak, hogy „egy vonással ki akarják törölni mindazt, amit ez a mozgalom adott nekünk ...”. „Az a kísértés, hogy mindent felforgatni, mindent felégetni, amelyet Montebourg és mások fejeztek ki, azzal a következménnyel járna, hogy szakítunk egyetemes szocialista lelkiismeretünkkel” – állítja Lille városi közösségének elnöke, hozzátéve: „Martine Aubry helye a nagy többségi folyamaton belül van.”

*

¹ Mauroy az 1881-es nagy választási győzelem után lett miniszterelnök. Lúsd Évkönyv 1981; 1984.

² Az új párt, az NPS a Jospin-korszaknak s a PS belső válságának terméke.

Edith Cresson, az egykori miniszterelnök-asszony /PS/ február 23-án a rádiónak adott nyilatkozatában megerősítette, hogy a PS kongresszusát előkészítő vita nem volt „lelkésítő”, de meghozza François Hollandenek az „alapszervezetek” támogatását.

Forrás: M. Mauroy contre ceux qui veulent „tout casser” au PS. *Le Monde*, 2003. február 25.

Dijon, Marseille, Gourelle: a megfoghatatlan „újjáépítés” állomásai

Marie-George Buffet¹ észrevétlen maradt a PS kongresszuson; Laurent Fabius megkísérli meghódítani a Zöldeket; Gilles Lemaire az LCR² kijózanító úttörőjeként lép fel.

Ezen a 2003-as évnnyítón minden cselekvésre vár. A baloldal veresége után³ – immár 15 hónapja – az élharcosok keresztezik egymás lépéseit, és az „újjáépítés”, amelyről mindegyikük beszél, holt ponton van. Májusban Dijonban a PS-nek ennek ellenére az volt a meggyőződése, hogy a kongresszus lezárja a bukás utáni időszakot, visszatérés az elmulasztott találkozásokhoz.

Dijonban Marie-George Buffet csak a múltat idézi... ezen a május 17-i szombaton. Bernard Thibault-nak a szocialisták által keltett ovációja éppen csak elhangzott. A teremben egy árny lopva suhan át. Senki sem veszi észre Marie-George Buffet-t, aki szemlesütve lép be két munkatársa kíséretében: sem François Hollande,⁴ aki az első sorban ült, sem a pártmunkások, akik a jelenetre függesztették tekintetüket. A PCF országos titkára felugrik, amikor lecsillapszik a légkör, és belekezd: „Ha akarjuk a baloldal összefogását, ne térjünk vissza a múlt útjaira. Az az igazság, hogy a baloldal sza-

¹ A Francia KP főtitkára.

² A Forradalmi Kommunista Liga (LCR) a Trockij eszméit valló radikális baloldal egyik szervezete.

³ Utalás a PS választási vereségére.

⁴ Hollande a PS főtitkára

kíttott a népi körökkel.” Buffet asszony egy órányit marad. A PCF első számú személyisége, aki egy nehéz és igen kritikus kongresszusról távozik, amely a Jospin kormány mérlegéről szól, értésre adja, hogy tartja a távol-ságot.

A Zöldek erőteljesen érkeztek. Hét képviselőjük bekapcsolódik a háromnapos vitába. Gilles Lemaire, akit januárban választottak meg a zöldek vezetőjének, kész azonnal megkötni „a jó szerződéseket” a többi baloldali párttal. Sanszot adni a történelemnek akkor, amikor saját pártjában is többszörös felügyelet alatt áll, és a PS is lesben áll: „Amennyiben a zöldek magukba zárkoznak, mi elfoglaljuk a területüket” – jelezte Hollande decemberben.

François Hollande-nak – „nincs szüksége rá, hogy megházasodjon ahhoz, hogy boldog legyen”. Kongresszusi zárszavaként a Szocialista Párt főtitkára felhívást tett közzé a „baloldal összefogására”. Kijelentette: el kívánja háritani „a spekulációkat a struktúrára, az egy pártra, a szövetségre, a társulásra” vonatkozólag, mivel „nem szükséges megházasodni ahhoz, hogy boldog legyen az ember”. A terem ezen kijelentés után, amely tisztelettel övezi élettársát, Ségolene Royal-t, hangos nevetésre fakad. Ekkor Hollande bejelenti: „őszől kezdve” tárgyalnak majd „a baloldal fórumain”, és kedvezően szól „egy úniós stratégia mellett a vidéki választásokon, az első fordulótól kezdve”.

Ezeket a decentralizált fórumokat arra szánják, hogy megteremtsék az „összefogás dinamizmusát az alapok /bázisok/ útján” amiből arra következtethetünk, hogy ez az LCR előzetes kezdeményezése az „antikapitalista baloldal” összegyűjtésére. Ez nem kerülte el a szocialista Jean-Christophe Cambadélis figyelmét. A „többes baloldal” kitalálója bevallja, hogy őt „megcsípte” ez az elképzelés, mert jónak tartja.

Dominique Voynet is akar szerepelni. A Zöldek egykori országos titkára a szervezeteiben ügyködik. „Szemináriumot” tervez „a baloldal felélesztésére”, amely máris sínen van. Megsokszorozta diszkrét kapcsolatait is annak érdekében, hogy ez sikerüljön, s nem késlekedik vele, hogy baloldaliakat akarataik ellenére kényes helyzetbe hozzon. Például bejelentette Patrick Braouezec, a kommunista újalapító⁵ részvételét. Az érintett azonban ezt megcáfolta a május 24-i *Le Monde*-ban. Három nappal később, ugyancsak a *Le Monde*-ban Gilles Lemaire megerősíti, hogy a Zöldek vezetősége bojkottálja „kisebbségi” riválisának „egyéni kezdeményezését”.

A PS nem „szívbéli szövetségese” vannak azonban „realitások” s ez előírja, hogy folytassák a „párbeszédet”. A Zöldek „folytatják a kapcsolattar-

⁵ Az „újraalapítók” (réfondeurs) a KP „belső” megújítását” hirdető csoport.

tást” a kommunista újraalapítókkal és az alternatívokkal is. Nem sokkal ez előtt tanácskozott Roger Martelli történész, az újra alapítók vezető szerepet játszó személyisége, valamint a Zöldek patrónusa.

Közös szöveg a nyugdíjazásokról, de a PCF nélkül

Hollande 2003. május 24-én kijelentette, hogy „kedvező a véleménye a baloldali szervezetek június 5-i találkozójáról”, hogy állást foglaljanak a „nyugdíjazások ügyében”. Egy szót sem szólt azonban arról, hogy ugyanazon a napon felhívta Buffet asszonyt. Megpróbálta meggyőzni, kapcsolódjon ehhez a kezdeményezéshez. Ebben a kérdésben azonban a PCF főtitkára nem tart vele, és ezt meg is mondta neki. Kommunista körökben ugyanis valójában aligha tartják megbízhatónak a PS-nek a nyugdíjazásokról elhangzott legutóbbi megnyilvánulását. Szocialista oldalról dramatizálják Buffet asszony visszautasítását: „Ez nagyon rosszkor jött” – hiesztelik. Az érintett pedig egy válrándítással cáfolja a hírt: „Ellenkezőleg! Éppen a virágaimat öntöztem az erkélyen.”

Így tehát a szocialisták szembekerültek a Zöldekkel, akik a dijoni kongresszuson vetették fel ezt az ötletet és a PRG-vel írtak alá egy szöveget a nyugdíjazásokról. Időközben kedvezőtlenre fordult a PS számára a helyzet, mivel a G8 csúcs idején az altermondialisták⁶ gyűlésén Evianban, több száz fiatal, akik az alternatív falvakból jöttek, megakadályozták egy szocialista kollokvium megtartását.

Az ökológusok és a szocialisták első ízben április 9-én találkoztak a PS székházában. Újabb összejövetelekre a Mélinque utcában, a Zöldeknél került sor, június 4-én. Holland újból megerősíti, hogy támogatja a baloldali egyesített listájának gondolatát a választások első fordulójában. Lemaire a maga részéről hívei autonómiájának pártján áll. Ez a féli teli, félig üres pohár szindrómája. Válaszul a PS főtitkára pár nappal később egy szűkebb bizottságban megmagyarázta, hogy ennek az autonómiának van egy értelme: a Zöldek „elhárították a szélső baloldallal való közös lista minden gondolatát”.

Laurent Fabius a mans-i napfényben lassan fő

Dominique Voynet szemináriumát „Ébresszük fel a baloldaliakat” – 2003. június 21-én Mans-ban rendezték meg. A terem majdnem megtelt, de voltak átpártolások. Martin Aubry széke, amelyre „fenntartva édesanyja születésnapja miatt” cédulát raktak, reggelre üresen maradt. A szövetségesek és a szakszervezetesek duzzognak ezért. Szerencsére itt van Laurent

⁶ A globalizmuskritikai mozgalom egyik áramlata. (Jelszavuk: „Lehetséges másfajta világ”).

Fabius. Előző este a *Libération*-ban publikált egy írást. „A szociál-ökológiaért” címmel. Voynet asszony kérésének engedelmességre a PS második embere egy hosszú órán át várta a tűző napsütésben az első ember, Holland érkezését.

Párizsban Jean-Christophe Cambadélis nyugtalanodik a „pro-Vest” („Zöldekért”) újfajta viselkedése miatt, amely lelkesíteni látszik a PS vezetését. „Amennyiben végleg lecövekelünk a népi rétegek mellett, ezzel a választások első fordulójában megszerezhetjük a minősítést, de nem lesz elegendő új forrásunk a második fordulóra.”

Az LCR és az LO kedves szavakat küldözget

A PCF nem lesz társszervezője a 2003. őszi híres, programozott decentralizált fórumnak. Buffet asszony ezt a Hollande-dal június 26-án a Solferino utcában történt találkozása alapján erősíti meg. A tanácskozáson még azt is visszautasította, hogy fellebbentse pártja szándékait a következő választásokkal kapcsolatosan. A történet a Szocialistákat még jobban nyugtalanította július 7-én, amikor a PCF egyik vezetőségi tagja, Jean-François Gau részt vesz a Ramulaud nyári szabadsága előtti utolsó összejövetelen. Ez alkalommal a felhívásra 1200 aláírás gyűlt össze.

Sem Nemaire, sem Mamère nem írták ezt alá, de fő famulusuk igen. Egy belső vita következtében az LCR a maga részéről elutasította a megfigyelői posztot, amelyet a gyűlésen ajánlottak fel neki. „Túlságosan zavarosak a célkitűzések” – ítélte meg. A Liga az LO-val (Lutte ouvrière-Munkásharc⁷) folytatandó vitára koncentrált, tekintettel a 2004. évi szavazásokra, amelyekről élénk levélváltás folyt a két szervezet között.

A PS-nél azzal hivatkoznak – jobban mint valaha –, hogy ők „az egyesülés bajnokai”. Egy csipetnyi cinizmus a Zöldek és a kommunisták választottjaira, hogy hallatni lehessen újrakezdésről: „az észszerűség hangja”. Végül elismerés illeti a burkolt szavakat a szocialista mozgalom nyugdíjaztatásra vonatkozó elképzelésének „bukására”, nagyra értékelve, hogy ez rehabilitálja a váltakozást.

Gilles Lemaire nyári turnéba kezd

Július 23-án Marseille-ben, a Zöldek nyári napján, Laurent Fabiust fogadja. Az egykori miniszterelnök sztoikusán viseli el a lisztdebálást, de végül is kapcsolódik a hallgatósághoz. Előző nap Antoine Waechter-nek kétségtelenül kisebb volt a sikere. Az egykori pénzügyminiszter nemigen jártul hozzá a Zöldek helyzetének tisztázásához. Ezek után Lemaire augusz-

⁷ A szélsőbalnak (az LCR mellett) másik szervezete.

tus 28-án Gourette-be megy az LCR egyetemre. Kevéssé „meggyőzöttek” mondja magát, és megállapítja „az ideges türelmetlenséget a bázison”. Ez alatt a PS és a szélsőbal közötti harc, a média közbeiktatásával teljes gőzzel dül.

2003. augusztus 30-án a Zöldek tisztségviselője folytatja zárandoklását Rochelle-be, ahová a PS egyetemére hívták meg. „Nem, semmiféle üzenet hozója nem vagyok – jelenti ki – nem vagyok kis sürgöny kihordó”. Elmondja tanácsát, hogyan enyhíthető a légkör a szélsőballal, s felhívja a figyelmet a szeptember 8-i gyűlésre, amelyet ő szervez Párizsban. Végül kissé leverő módon beszél az ellentmondásról, amely aláássa pártját: „Nincs lehetséges alternatív politika a PS nélkül, de van-e igazi alternatív politika a PS-el?”⁸

*Christine Garin, Isabelle Mandraud és
Caroline Monuot*

Forrás: L'ex-gauche Plurielle adresse le constat de ses désaccords. Le Monde, 2003. szeptember 10.

Közli: Havel Józsefné Sziki Vilma

⁸ A komor őszi helyzetkép után következett 2004 tavaszán szinte mindenki számára a nagy meglepetés: a községi, helyi, „köztes”, „félidős” választáson a kormány valóban elsőprő vereséget szenvedett. A széles baloldal 52%-ot kapott. A magyarországi média semmit nem írt ennek belső megoszlásáról. A Népszabadság is Chirac és Sárközy „viszonyával” volt napokig elfoglalva. Az Évkönyv 2006-os kötetében visszatérünk erre a választásra.

IRAK, 2003.

Az évkönyv 2004-es kötetében már közöltünk egy rovatot a tragédia kezdetéről és a nemzetközi munkásmozgalom olyan reakcióiról, amelyekről másutt semmit, vagy alig valamit lehetett olvasni. Ezt a hagyományunkat folytatjuk, sajnos csak egy rövidke fejezettel. Válogatásunk esetleges; e témáról vaskos dokumentumkötetet is össze lehetne állítani. Nem mindegy, ki szerkeszteni. Attól tartunk, a tragédia lapzártánk idején, 2004. nyarán sem ér majd véget, amint azt a legújabb jelenségek is bizonyítják.

*

Részlet Robin Cook 2003. március 18-i lemondásakor tartott parlamenti beszédéből¹

Több mint húsz éve nem beszéltem a Házban innen a hátsó sorokból;² meg kell mondanom, innen sokkal jobb a rálátás. Hozzá kell tennem, hogy az elmúlt két esztendő, amelyet mint a Ház elnöke töltöttem el, életem legboldogabb két éve és nagy megtiszteltetés volt.

Mint Ház elnökének, kötelességem volt, hogy félbeszakítsam azt a képviselőt, aki olyan beszédet kezdett mondani, amely sajtóinterjúban már elhangzott. Nos megnyugtathatom Önöket, hogy most elmondandó nyilatkozatomról előzőleg semmiféle sajtóinterjú nem készült.

Először is ez alkalommal el kell mondanom a Háznak, miért is nem tudom támogatni ezt a háborút nemzetközi egyetértés és hazai támogatás nélkül.

A mostani miniszterelnök életem legsikeresebb miniszterelnöke; remélem, továbbra is pártunk vezetője marad, és továbbra is sikeres lesz. Én nem rokonszenvezem azokkal, és nem is nyújtok semmiféle támogatást nekik, akik le akarják őt váltani.

S azt hiszem senki nem dolgozhatott volna nagyobb energiával, mint a külügyminiszter ennek érdekében, hogy a Biztonsági Tanácsban elfogadják a második határozatot.³

¹ Robin Cook Angliában a parlament elnökeként nemcsak a kormánynak, hanem a szélesebb kabinetnek is tagja volt.

² A brit parlamentben azok, akik nem töltenek be különleges párt-, vagy kormányposztokat, a hátsó sorokban ülnek.

³ A BT második határozata – utalás az Irak elleni támadás lehetőségére.

Francia intranszigencia

Franciaország nem az egyedüli ország, amely több időt követelt a nemzetközi ellenőrzés számára. Ezt tette Németország és Oroszország is. Miért kellett ennyire sietni és forszírozni a második határozat elfogadását?

Mi tévedésbe hajszoltuk magunkat, és azt hittük, hogy ez az ellenséges magatartás a határozattal szemben egyedül Chirac elnöknek tulajdonítható. Az igazság az, hogy jelenleg egy olyan háborúba való belépésre kérnek minket, amelyet egyetlen nemzetközi szervezet sem támogat, mármint olyan szervezet, amelynek Nagy-Britannia is egyik vezető tagja: sem a NATO, sem az Európai Unió, sem a Biztonsági Tanács. Ha belefutunk egy ilyen diplomáciai ballépésbe, ennek igen súlyos következményei lehetnek.

Alig egy évvel ezelőtt részvételünkkel az USA olyan háborút indított⁴, amely mögé olyan nemzetközi szövetséget tudott fölsorakoztatni, amelyet el sem tudtam képzelni.

Az USA nem engedhette meg magának, hogy egyedül menjen a háborúba, Nagy-Britannia pedig már nem szuperhatalom. A történelem majd bebizonyítja, s mindenki csodálkozni fog rajta, hogy diplomáciai hibák miatt, milyen gyorsan töredezett szét ez a nagy koalíció.

A mi érdekeinket nem bilaterális akciókkal lehet igazán megvédeni, hanem multilaterális megállapodásokkal, amelyek a világban elfogadott szabályokra, jogi elvekre épülnek.

Mostanra ezek a fontos partneri kapcsolatok meggyengültek. Európa meghasonlott önmagával, a Biztonsági Tanács pedig akcióképtelenné vált. Ezek súlyos veszteségek akkor, amikor tulajdonképpen még egyetlen lövés sem dördült el. Olyan érveléseket is hallhattam, hogy hiszen Koszovóban is hasonló katonai akciókat foganatosítottunk. Csakhogy akkor semmi kétség nem volt afelől, hogy a katonai akcióknak megvan a nemzetközi támogatottsága:⁵ támogatta a NATO, támogatta az Európai Unió, és támogatta a régióban Koszovó hét szomszédja⁶ is. Franciaország és Németország akkor aktív szövetségesünk volt. S a mostani esetben pontosan ez a támogatás hiányzik. Pedig nagy szükség lenne arra, hogy a Biztonsági Tanácsban egy-egy határozatot fogadjanak el, mert ez jelenthette volna azt, hogy az akció, a háború tényleges nemzetközi elfogadtatást élvez.

⁴ Utalás az ENSZ jóváhagyásával indult afganisztáni háborúra. (A szerk.)

⁵ Oroszország nem támogatta és Cook erről nem véletlenül hallgatott.

⁶ A „régio” fogalma kissé homályos. Görögország nem támogatta. Az igaz, hogy a távolabbi Magyarország, Jugoszlávia szomszédja igen.

Általános kétségek

Koszovó esetében akciónk jogi alapja az volt, hogy egy humanitárius válságba azonnal be kell avatkozni.

Jelenleg a nehézségeink éppen abban állnak, hogy sem a nemzetközi közösséget, sem a brit közvéleményt nem sikerült meggyőzni arról, hogy sürgős és kényszerítő körülmények miatt szükség lenne a katonai akcióra Irakban.

Közülünk senki sem tudja megmondani, hogy ebben az országban a bombázások következtében hány civil lakos fog meghalni. Mindenesetre abból, ahogy az USA a bombázásokkal fenyegetőzik – amelyekben mi is részesek leszünk – világos, hogy az áldozatok számát ezekben lehet majd mérni.

Még most is remélem, hogy Szaddam elfogadja a feltételeket, és így elhárítja a háborút. Ám az is igaz, hogy akik ezt a háborút akarják, hamisan hivatkoznak arra, hogy ezt katonák érdekében teszik.

Forrás: A beszéd teljes Internet szövegét Steve Parsonsnek köszönhetjük.

Közlő és jegyzeteltes: Jemnitz János

A háború gyökerei (rövidítve) ***Amerikai szocialisták és a háború***

...Ezrével hálnak meg Irakban civilek, főként nők és gyerekek. E háborúban George W. Busht támogatja a hazug média és mindkét párt politikusai, akik alkotmányellenesen hatalmazták fel az elnököt, hogy háborút indíthasson. Bush nyolc nappal azután, hogy március 17-én elmondta ultimátum-beszédét, el is indította a hosszú idő óta megtervezett és előkészített inváziót Irak ellen. Ez a március 17-i beszéd tele volt könnyen leleplezhető hazugságokkal. A háború nyilvánvaló kihívást jelentett az Egyesült Nemzetek szervezete és közössége ellen. Sok helyen azonnal megmutatták az elenszenvet a békedemonstrációk, elítélte a római pápa és a dalai láma, de még az Öböl-háború veterán amerikai katonáinak szervezete is. Én március 21-ét a chicagói börtönben töltöttem – sok ezer társamhoz hasonlóan –, mert tiltakoztam a háború ellen. Ez is kis adalék ahhoz, hogy mi is történt az USA-ban az emberi szabadságjogokkal ennek a háborúnak a kapcsán.

Eddig minden birodalom felbomlott, és minden féktelen uralkodót elérte a végzete, elsősorban túlbuzjázó gőgjük következtében. De addig még nagyon sokan meg fognak halni, amíg ez Bush-sal is megtörténik. Elvtársam, Kathy Kelly a bombatámadások első napját ott élte át a megrémült gyerekek között. Most őt a Nobel-békedíjra jelöltük, és van is esély rá, hogy megkapja, ha megéri azt a napot. Tavaly október-novemberben csatlakoztam az Egyházi Béketeremtők iraki csoportjához. Sok iraki azonban, akik akkor még megpróbáltunk segíteni, mára már halott. Sokan, akikkel együtt szolgáltam, még az iraki helyszínen vannak. A háború azonban nem az eredeti amerikai tervek szerint halad tovább, és ez azt jelenti, hogy még több lesz a halott.

Bush azt állítja: a háború azért indult, hogy az iraki népet felszabadítsák és országát a demokrácia szabad laboratóriumává tegyék. Ez természetesen nem igaz. Ez a háború az olajért indult. Egyetlen ország sem küldené csapatait Irakba, ha a nagy olajtársaságok mohósága nem hajtaná őket.

Forrás: The Roots of War. The Socialist. Magazine of the Socialist Party of US. 2003. május-június. 2. oldal.

Közlő: Jemnitz János

Az iraki háború visszhangja Indiában *Sudeshna Chakravarti 2003. augusztus 8-án* *Jemnitz Jánosnak írt levelében (részlet)*

... Itt majdnem általános volt a tiltakozás és a felháborodás az iraki háború ellen. Csupán néhány politikai vezér és újságíró merészelte támogatni az amerikai inváziót. Mindenki más a háború ellen volt. Így az újságok is, nemcsak a *Frotier*⁷ és azok a lapok, amelyeket mi olvasunk, hanem még olyanok is, amelyek általában jobboldaliak. Az összes nagyobb városban gyűléseket tartottak és felvonulásokat rendeztek a háború ellen, így Calcuttában is. Együttal bojkottot hirdettek a Coca Cola és a Pepsi ellen, és helyettük új könnyű italt, a „Kobakolt” kezdték fogyasztani. Ilyen hatalmas tüntetéseket utoljára a vietnami háború idején lehetett látni Indiában.

Magyarország és a többi kelet-európai ország támogatta a háborút. Volt ez ellen bármifajta tiltakozás?

⁷ A *Frotier* kéthetente megjelenő kalkuttai baloldali orgánum. Az Évkönyv többször közölt részleteket cikkeiből.

RICHARD TYLER

Nagy-Britannia: A parlamenti próba kimutatta a hazugságokat az iraki fegyverek ügyében.

Claire Short, Robin Cook és Andrew Gilligan

A parlament külügyi bizottsága vizsgálja meg, hogy a Tony Blair vezette kormány valamiképpen torzította-e, belenyúlt-e a kémszervezetek jelentéseibe, amelyekre az iraki háborús lépések épültek. Semmi kétség, a Labour Party által dominált bizottság nem fogja megállapítani, hogy a Blair-kormány hazudott. Ennek a jelentésnek július 8-án kell megjelennie.

Ámde e vizsgálatok során néhány tanúvallomás kiszivárgott, s ez jócskán nehezíti a kritikátlan felmentő ítéletet a külügyi bizottság rendkívüli ülésén. Ez történt abban a vonatkozásban is, hogy a kormány jó előre elkötelezte magát a végső ítélet mellett, hogy t.i. Iraknak vannak tömegpusztító eszközei. Avégett, nehogy a legfontosabb tanúvallomások eltűnjenek a papírtengerben, ezeket a World Socialist Web Site összeválogatta és megjelenteti (Claire Short).

Az a döntés, hogy Nagy-Britannia hadba lép Irak ellen, nemcsak a brit nép és a parlament, de még a kabinet⁸ háta mögött is született.

Claire Short, a Blair-kormány volt kabinetminisztere rávilágított, hogy a gyakorlatban „Blair apparatcsikjainak egy kis csoportja” készítette elő az ország hadba lépését az USA oldalán, annak a feltételezésnek az alapján, hogy az ellenség hadserege majd kooperál velünk. Ámde Bush elnök pontosan ezt tette. „Az USA hadügyminisztere „minket is bevonultatott ebbe a zsákba”. Cook ezután szembesült egyfajta vereséggel, és ezután javasolt új taktikát követni.

„Nincs brutálisabb dolog, mint egy ostrom. Az emberek éhezni kezdenek, a szolgáltatásokat elvágják. A gyerekek meghalnak.” Vagyis – mint Cook hangsúlyozza – teljesen elhibázott ahhoz, hogy az emberek lelkét és fejét megnyerjük. „Ellenkezőleg, mélyen megalapozzák a Nyugat iránti hosszú távú gyűlöletet, mivel ezt a háborút, amely annyi szenvedést hozott, mi kezdtük.” „Kívánom, hogy azoknak legyen igazuk, akik azt gondolták, hogy ez rövid háború lesz. Én megmondtam, hogy semmi szükség nincs erre a véres háborúra.” S Cook azzal zárta szavait: „Azt kívánom, hogy csapataink hazatérjenek, mielőtt még több katonánkat ölnek meg.”

Cooknak legrosszabb – még a háború előtt elhangzott jóslatai – meg is valósultak. Cook ezután március 17-én a parlamentben lemondott elnöki

⁸ Nagy-Britanniában a kabinet ismeretesen a „főminiszterekből” áll, ez a szűkebb kormány.

posztjáról. Kijelentette, hogy nem minden esetben opponálja a háborút. Ám azt is hozzátette, hogy így, ahogyan Nagy-Britannia teljes mellet felzárkózott az USA mögé, elszigetelődött más szövetségeseitől. „Mindennek pedig hosszabb távon is lesznek következményei”. S miután a Biztonsági Tanácsban hiába erőltették a második határozat elfogadását, amely szentesítette volna az Irak elleni katonai akcióit, Cook arra figyelmeztetett, hogy a Blair-kormány teljesen hozzákötötte az országot az USA politikájához, amely valójában amerikai érdeket szolgál. Az USA megengedheti magának, hogy egyoldalú katonai akciókat indítson, de Nagy-Britannia, amely többé nem szuperhatalom, nem. A mi érdekeinket nem egyoldalú lépések, hanem sokoldalú megállapodások és a világ rendje és biztonsága alapozhatja meg, amely bizonyos alapelvekre és szabályokra épül. Ám most több, számunkra oly fontos nemzetközi intézmény és az Európai Unió is meggyengült.

Cook aggályait azonban Blair félresöpörte azzal, hogy ő tényleg bízott a gyors győzelemben, saját személyes befolyásának megerősödésében, de abban is, hogy a háború során és nyomán Nagy-Britannia súlya is növekedni fog mind az USA-ban, mind Európában és a Közép-Keleten.

Csakhogy Blairnek ez a scénáriója hamisnak bizonyult. Az a számítása, miszerint az irakiak az Irakba érkező csapatokat úgy fogják üdvözölni, mint felszabadítókat, tökéletesen összeomlott. Még a nyugati újságírók is megállapítják, mennyire általános ellenséges légkörben „fogadták” az amerikai, az angol csapatokat, s kiterjedt bombázásokhoz kellett folyamodni, hogy megtörjék a civil lakosságot és beletörjék a katonai megszállásba. Sok ezer civilt öltek, illetve sebesítettek meg. Megbénultak, illetve tönkrementek a szolgáltatások, a telefon, a villany, de sokszor a vízszolgáltatás is.

Mindezt persze alig lehet összhangba hozni az iraki nép „felszabadításának” hirdetett céljával. És ami Cook szempontjából ugyanilyen fontos, semmi jele annak, hogy a Bush-adminisztráció bármivel is honorálni igyekezne a britek lojalitását.

Cook ugyanebben a cikkében hangsúlyozza: „igazi különbségek mutatkoznak abban a tekintetben is, hogy milyenek az amerikai és a brit elképzelések a háború utáni iraki politika és gazdaság tekintetében. Cook ebben az ügyben azoknak a befolyásos brit ipari köröknek is hangot ad, amelyek rendkívül elégedetlenek, mivel az amerikaiak teljesen kiszorították őket minden számottevő döntéshozatalból az iraki „újjaépítés” és a további gazdasági érdekeltségek dolgában. A brit olajcégek is kimaradtak az igazán nagy haszonnal kecsegtető üzletekből. Jelenleg Blair is megmozdult annak érdekében, hogy az ENSZ nagyobb, tényleges súlyt kapjon Irak újjaépítésében – részint azért, hogy megfékezhesék az amerikai mohóságot.

Az igazság azonban az, hogy Bush Blairnek ezeket az ENSZ-terveit egyenlőre simán félresöpörte. Ezt tanúsította közös sajtókonferenciájuk 2004. március 27-én Camp Davidben. Ezután Blair üres kézzel érkezett New Yorkba Kofi Amanhoz.

Összességében mérvadó brit politikai körökben „jól” fogadták Cooknak ezt az új cikkét, mintegy figyelmeztetésül Blairnek, hogy eddigi iraki politikája romokban hever és saját érdekében is az a jó, ha minél hamarabb kifarol belőle, amennyire ez lehetséges.

Maga Cook, a korábbi külügyminiszter nagy óvatossággal ezúttal semiféle kritikával nem illette Blairt, és a rossz brit lépésekért egyedül a brit kormányt és a külügyi apparátust tette felelőssé. Cook úgy tett, mintha saját parlamenti lemondó beszéde, amelyben Blair politikáját bírálta, sohasem hangzott volna el. Nyilván abból indult ki, hogy Blair jelenleg élvezi a hivatalos LP támogatását, Blair marad a párt élén – s ez jó. Az iraki kérdésben támadt ellentéteiket el lehet felejtetni.

Mindennek ellenére Cook cikke mégis a Blair-politikával szembeni, nagyon széles körökben elterjedt elégedetlenséget is tükrözi.

Forrás: Richard Tyler: Britain: Parliamentary probe exposes Lies. Robin Cook, Claire Short, Andrew Gilligan. World Socialist Web Site. 2003. július 3. (A cikket Steve Parsons juttatta el nekünk.)

Közlő: Jemnitz János

JULIE HYLAND

A Munkáspárt Cookjának és Mowlamjének⁹ gyűlése a zászló körül.

Robin Cooknak, a korábbi brit külügyminiszternek az a cikke, amelyben a brit csapatok azonnali visszahívását követelte Irakból, általános felzúdulást keltett a brit parlamenti pártok körében. Ez arra vezetett, hogy a szerző visszavonulót fűjt, sőt politikai szaltót ugrott.

Cook egyike annak a tíz munkáspárti miniszternek, akik azért mondtak le a Blair-kormányból, mert hiányolták az ENSZ felhatalmazását az USA fegyveres akciója mögött. Cook cikke a Sunday Mirror hasábjain jelent meg

⁹ Mowlam is a tíz lemondott miniszter egyike.

2003. március 30-án. (Címe: „Hozzátok haza a fiainkat”, Alcíme: „A fiúk helyett küldjétek Ramsfeldet¹⁰ és héjáit a háborúba”).

A cikk elsőprő erejű bírálata volt a háborúnak, a háborús politikának, miközben rávilágított messze mutató következményeire is. Cook felrótta: őt korábban arról biztosították, hogy ez „gyors és egyszerű háború” lesz, és „egészen biztosan véget ér még a májusi községi választások¹¹ előtt”.

Az iraki csapatok tömeges fegyverletétele azonban elmaradt. S Cook így folytatta: „Senki se kezdjen háborút olyan feltételezés alapján, amelyet nem áll módjában ellenőrizni.”

Miként Claire Short¹² rámutatott, a döntés előkészítőknak azt a kis körét, amelyet a sajtó méltán nevez a „négyek bandájának”, soha nem választották meg, és nagyon magas fizetésüket kizárólag Tony Blairnek köszönhetik. A kabinet elé soha nem terjesztettek semmiféle analízist arról, hogy az Irak ellen elindítandó háború milyen katonai, politikai és diplomáciai következményekkel, bonyodalmakkal járhat. Hasonlóképpen az elé a különbizottság elé, amely a hadügyi és „a tengerentúli területek minisztériumának” tagjaiból áll, sem került soha írásos jelentés, elemzés, amelyet megvitathattak volna. A kabinet is egyetlen egyszer tárgyalta, akkor sem volt semmiféle „papíryanag”, csupán szóbeli tájékoztatás alapján, s akkor is csak egy órát engedélyeztek az egész „ügyre”.

Short az mondta a Vizsgáló Bizottságnak, hogy a háborús döntést még az elmúlt nyáron meghozták. A Whitehall¹³ „három nagyon fontos poszton álló tisztviselőjétől” értesült a döntésről, amely Bush elnök és Blair miniszterelnök találkozáján született. Az időpontot is kitűzték 2003. február közepére, de azután elnapolták márciusra, a törökökkel való bonyodalmak miatt ...

Forrás: Julie Hyland: Britain: Labour's Cook and Mowlam Rally. Socialist Web Site. 2003. április 2.

Közli és jegyzetelte: Jemnitz János

¹⁰ Donald Ramsfeld az USA hadügyminisztere.

¹¹ A májusi brit községi városi választásokról lásd Steve Parsons írását másik rovatunkban.

¹² Claire Short a tengerentúli területek minisztériumának vezetője volt.

¹³ A Whitehall a magas kormányzervek, minisztérium helye és jelképe.

STEVE PARSONS**Irak – a madridi események, Blair és Anglia*****2004. márciusi széljegyzetek***

A brit közvélemény erősen megoszlik a háború támogatását és ellenzését tekintve, miközben a nagy médiák (Guardian, Independent) kevés kivétellel egyértelműen a háború mellett állnak (a kisebb brit baloldali orgánumokat leszámítva). A lehetséges, hivatalos ellenzék, a Konzervatív Párt ebben a kérdésben 100%-ig háborúpárti. De bárhogyan van is, Blairnek élete végéig kell majd viselnie a nyilvánvaló felelősséget azért, hogy ebbe a háborúba az USA oldalán belerántotta az országot.

A minap a Hutton-bizottság körüli hercehurcák, a kormány szavahihe-tősége, a BBC helyzete, a sajtó reagálásai ugyancsak jól felkavarták a kedélyeket. Ami a baloldalt illeti, változatlanul gyenge, de tény, hogy az utolsó választáson a Socialist Alliance sikeresebben lépett fel az LP-vel szemben, mint korábban. S most egy sokat ígérő új összefogás született Respect néven, amely egyszerre lép fel a békééért, a szocializmusért és a környezetvédelmi ügyekben. A Socialist Alliance, valamint több bevándorolt szervezet is csatlakozott a Respect-csoporthoz. „Választási próbájukra” csakhamar sor kerül június 10-én, a London- és Európa-választáson. Mindez annál is fontosabb, mert a jelentések és a közvélemény-felmérések szerint az LP-nek nagyon nagy a szavazatvesztése, mindenekelőtt a brit moszlimok körében. Egyes hírek szerint ez eléri a 40%-ot is.

A képhez hozzátartozik, hogy a „zöldek” nem szólaltak meg a háború kérdésében, s nem adtak hangot a liberális-demokraták sem. Mindez még jelentkezhethet, és sok mindent bonyolíthat a háború elhúzódása miatt.

Forrás: Részlet Steve Parsons írásából, amelyet 2004. március végén küldött az Évkönyvnek.

Globalizáció

ARTNER ANNAMÁRIA

Globalizáció-kritika a világban

Az „antiglobalizációs” mozgalmak céljai és tevékenysége¹

„Anti” vagy „kritikai”?

A *globalizáció* kifejezés a termelés nemzetköziesedésének kiteljesedésére utal. Ahogy a tőke keretébe zárt termelőerők fejlődéséhez a XIX. században elengedhetetlen volt az egységes nemzeti piacok létrejötte, úgy a globalizáció korában egységes világgpiacra van szükség. A termelőerők fejlődése megállíthatatlan. A kérdés csak az, milyen keretek között megy ez végbe. A termelőerők rég kinőtték a nemzeti piacok, a nemzetállamok kereteit, nem lehet oda visszagyömöszölni őket. Aki ezt akarja, az *antiglobalista*. Hogy a folyamat társadalmi-természeti rombolással jár, annak az az oka, hogy a magánérdeknek, a profitnak, a tőkének alárendelt formában zajlik. Ennek felismerése és bírálata a *globalizációkritika*.

Ez a két irányzat a világ globalizációval szemben álló mozgalmaiban egyaránt megtalálható, azonban egyik sem a nemzetközi gazdasági-társadalmi kapcsolatok kiterjedését ellenzi. Minden „antiglobalizációs” mozgalom valamilyen módon a tömegek ellenőrzése alatt szeretné tudni azokat a folyamatokat, amelyek a tömegeket érintik, de amelyek ma szűk társadalmi csoportok kizárólagos befolyása alatt állnak. Az irányzatok közti különbség abban rejlik, hogy ezt a tömegellenőrzést hogyan, minek a segítségével látják megvalósíthatónak.

A mozgalmak egy része az államot szeretné visszahelyezni döntésképes pozíciójába; feltételezi, hogy a transznacionális vállalatok, a nagytőke, a spekuláció államilag megrendszabályozható, és reméli, hogy akkor a tömegek szükségletei is kielégíthetők lesznek. Más részük ezt nem tartaná elégséges megoldásnak, abból kiindulva, hogy a jelen folyamatai a kapitalizmus általános törvényeiből következnek, azon belül tehát nem orvosolhatók. Ezért a fentiek értelmében az előbbi irányzatot lehetne *antiglobalistáknak* nevezni (merthogy csak a nemzetállamok, kormányok pozícióvesztését helyteleníti); a másikat *globalizációkritikainak*, mert nem a kormányok hatalmát, hanem a magántőke hatalmát bírálja geneziséstől fogva, ezért nem is a védett nemzeti piacok rendszerét kívánják vissza. Ám

¹ A cikk a Farkas Péter által vezetett OTKA-program keretében készült

eközben éppen a fennálló rend kisebb-nagyobb *reformját* követelők szoktak jobban ragaszkodni a „globalizációkritikai” jelzőhöz, mondván, hogy az egész folyamatot nem utasítják el. A radikálisabb, az egész rendszert elvető mozgalmak viszont inkább hajlamosak vállalni az „antiglobalizációs” – de még inkább az „antikapitalista” címkét. A terminológiai pontosság tehát megkérdőjelezhető és a körülötte folyó viták inkább elterelik a figyelmet a lényegről. Ezért a dolgozat során a két fogalmat („antiglobalizáció” és „globalizáció-kritika”) szinonimaként használok a szóban forgó, nemzetközi problémákban gondolkodó és nemzetközi megoldásokat kereső mozgalmakra, melyekben egyaránt „Seattle népe” vesz részt. (A globalizációt valóban tagadó, nacionalista tartalmú, tartalmilag is *anti*-mozgalmaktól való megkülönböztetés érdekében azonban az „antiglobalizációt” mindig idézőjelbe rakom.)

A tiltakozás

A globalizációval járó káros gazdasági, társadalmi, környezeti hatások elleni tiltakozás története jó egy évtizedre nyúlik vissza.

1994. január 1-jén életbe lépett a NAFTA (Mexikó, az USA és Kanada szabadkereskedelmi egyezménye). Ugyanakkor tört ki Mexikóban a zapatista felkelés, a neoliberalizmus elleni világmozgalom csírája (helyszín: Chiapas tartomány).

1999. november: A Nemzetközi Kereskedelmi Szervezet (WTO) Seattle-beli ülésének sikerét tízezres tömegtüntetés akadályozta meg. Ezt követően, a mozgalmak szerte a világon készen álltak arra, hogy ezt másutt is megismételjék. Ausztráliában például gomba módra szaporodni kezdtek az „antiglobalista” csoportok Sydney-től Melbourne-ig és Adelaide-től Brisbane-ig. A seattle-i tanácskozás meghiúsítása után a tiltakozók mindenholá követték a WTO-t, egészen addig, amíg a WTO nem talált módot a tiltakozás kikerülésére: az utolsó nagy összejövetelt Katarban tartották, ahol a tiltakozás törvénytelen. Ennek ellenére ekkor is világméretű demonstrációra került sor a tanácskozással egy időben, több mint 120 városban.

A 2000 áprilisában Washingtonban lezajlott tiltakozás az IMF és a Világbank közös ülése ellen Seattle óta az első nagyobb megmozdulás volt. Mintegy 30000 ember gyűlt össze, kevesebb, mint Seattle-ben, de kb. tízszer annyi, mint az 1998-as demonstráció ugyanitt, ugyanilyen alkalomból.

2000 júniusában a kanadai Windsorban tüntettek az emberek az Amerikai Államok Szervezetének (OAS) találkozója ellen.

2000 szeptemberében Prágában került sor az első európai „antiglobalizációs” tömegtüntetésre az IMF és a Világbank ottani ülése idején. 20 000 ember vett részt, három ellenkonferenciát tartottak.

2000 decemberében Nizzában 100 000 ember tiltakozott az EU ellen.

2001. január 25–30 között Porto Alegre, a Tarso Genro polgármester által vezetett város látta vendégül a Világgazdasági Fórum (World Economic Forum – WEF) idején és ellenpontjaként a „Világtársadalmi Fórumot” (World Social Forum), értelemszerű fordításban: Szociális Világforumot.

2001 januárjában Davosban volt tüntetés.

2001 júliusában a legfejlettebb tőkés államok csúcstalálkozója, a G7 idején több százezres tüntetés zajlott le Genovában. A rendőri provokációk összecsapásokhoz vezettek, melyben egy diák (Carlo Giuliani) meghalt.

2001 decemberében Leakenben az EU-csúcson kirakatokat törtek be és autókat gyújtottak fel a tüntetők.

Az 2001. szeptember 11-én a világkereskedelem és az USA hatalmának jelképei ellen intézett megrázó támadás után egy időre úgy tűnt, ez visszaveti a globalizáció-kritikai mozgalmakat, de az idő mást hozott. 2001. októbertől és decembertől között Perugiában 250 000, Rómában 100 000, Londonban 75 000, Madridban 350 000 fő vonult az utcákra.

2002 januárjában került sor a II. Szociális Világforumra Porto Alegreben. 60 000 (más becslések szerint 80 000) résztvevővel. Ekkor hívta fel a társadalmi mozgalmakat a WSF Nemzetközi Tanácsa regionális fórumok szervezésére. Ezek közül az első a 2002. novemberi Európai Szociális Fórum (ESZF) volt Firenzében. Időközben számos országban elindult a helyi (országos, kistérségi) szociális fórumok szervezése.

2002 februárjában Barcelonában 300 000 ember vonult az utcákra a transznacionális vállalatok, az IMF és a Világbank tevékenységét bíráló jelzavakkal.

2002. június: Az ENSZ Mezőgazdasági és Élelmezési Szervezete (FAO) csúcstalálkozójának küszöbén, egy szombat délután mintegy 50 000 fő tüntetett Rómában, a világelelmezés problémáinak igazságosabb megoldását követelve.

2002 májusában Berlinben, Bush amerikai elnök látogatásakor, több tízezren tüntettek „az USA imperialista politikája” ellen.

2002 májusában, Madridban az EU, Latin-Amerika és a karibi országok csúcstalálkozójával egy időben 50 000 ember vonult fel, és Olaszországban is több helyütt voltak tömegeket megmozgató demonstrációk.

2002 júniusában, Sevilleben az EU-csúccsal egyidőben szervezett „európai tőke elleni” tüntetésen 100 000-en vettek részt. Júniusban Rómában is tüntettek a FAO (az ENSZ élelmezési világszervezete) csúcstalálkozója idején.

Tüntetések voltak 2002 augusztusában Johannesburgban a „fenntartható fejlődés”-ről szóló világ-csúcsértekezlet kapcsán.

2002. szeptemberében Washingtonban, az IMF/Világbank közgyűlésekor került sor masszív demonstrációkra.

2002. november 9-én Firenzében kétmillió tüntető vonult fel a készülődő iraki háború ellen, a békéért, a rasszizmus és minden elnyomás ellen.

2003. február 15-én a világ 75 országában, több száz városában legalább 12 millió ember tiltakozott az USA iraki háborúja ellen.²

Mi váltotta ki?

A neoliberalizmus előtti, szocializmusnak nevezett alternatív rendszer demonstrációs hatásának köszönhetően a nyugati „jóléti államok” által jól tartott nyugati munkásosztályt a '80-as és főleg a '90-es évek világgazdasági-politikai változásai kibillentették helyzetéből. A '80-as évek olasz és brit szakszervezeti harcainak kudarcait (Fiat, Olaszország 1980, brit bányászok 1984-85) követően romló élet- és munkakörülmények a '90-es évek közepére ismét a szakszervezeti mozgalom megerősödését hozták, elsőként Németországban és Franciaországban, de az iparosodottabb perifériákon is (Dél-Korea, Dél-Afrika, Brazília). A globalizáció-kritikai mozgalmak tehát akkor lángoltak fel, mikor a fejlett világban is megjelent az elégedetlenség: amikor az élet- és munkafeltételek romlása a fejlett világ addig privilegizált munkásosztályát is utolérte.

Jól szemlélteti mindezt, hogy a francia radikális Forradalmi Kommunista Ligájának lapjában a *Rouge*-ban is arról írt a firenzei Európai Szociális Fórumról szóló különszám vezércikke, hogy „*a nemzetközi helyzet fő jellemzője az elmúlt években egy soha nem látott mértékű jobboldali offenzíva, amely a munkásmozgalom által kivívott előnyök és jogok eltörlését célozza...*”. Az ESZF jó alkalom arra, hogy létrehozza „*az európai szintű szükséges ellen-offenzívát, hogy megállítsuk a rombolás neoliberális politikáját, amely folyamatosan növeli az egyenlőtlenséget és a diszkriminációt társadalmainkban.*”³

A hagyományos szakszervezeti (munkásmozgalmi) harcot kiegészítette és megtermékenyítette a neoliberalizmus korában a globalizáció, a transznacionális vállalatok, az őket kiszolgáló nemzetközi intézmények és kormánypolitikák elleni fellépés.⁴ A globalizáció gazdasági vonatkozásai ellen

² Claudio Katz: Economy: imperialism in the 21st century. *International Viewpoint*, 345. sz. 2002. november.

³ Léonce Aguirre: [Cím nélküli vezércikk.] *Ligue communiste révolutionnaire*, Éditorial Rouge, Firenze, 2002. november 7., 3. old.

⁴ Az angol Unison szakszervezet (közszektor) és az AUT (egyetemi tanárok) is javaslatot dolgozott ki a GATS (General Agreement on Trade and Services – Általános Szolgáltatáskereskedelmi Egyezmény) ellen. A diákok szervezete, a NUS az oktatási minisztériummal tárgyal az oktatás liberalizálásáról.

a fejlett országokban szárnyra kapó mozgalom találkozott a perifériák régebbi keletű ellenállási mozgalmainak törekvéseivel.

2001. szeptember 11-e után a megmozdulásokat rossz szemmel és értetlenül nézők a globális kapitalizmus elleni tiltakozás lanygulására számítottak. Ehelyett azonban eszkalációja következett be. Az „antiglobalizációs” mozgalmak szellemi műhelyeiben született írárok tanulsága szerint a gazdasági jogaikért síkra szálló tömegeket a szeptember 11-e után megindított amerikai hadigépezet és az USA leplezetlen viláгурuralmi törekvései a 60-as évek algériai és a '70-es évek vietnami harcaira emlékeztették⁵. A szakszervezeti jogokért és a „neoliberális globalizáció” ellen folyó küzdelem *mellé* az USA vezető köreinek viláгурuralmi törekvéseivel szembeni, „antiimperalista” harc csatlakozott. *2001. szeptembere nem kiűresítette, hanem éppen hogy új dimenzióval bővítette a nemzetközivé vált megmozdulásokat.*

Ezt különösen éles megvilágításba helyezte a közel-keleti helyzet. *A palesztin néppel való szolidaritás az „antiglobalista” mozgalom sajátja lett, anélkül, hogy az antiszemitizmus akár csak megkörményezte volna.*⁶

Az „antiglobalizációs” mozgalmak tehát egyesítik magukban a neoliberalizmus bírálatát, a kapitalizmuskritikát (különböző radikalizmussal), az antiimperializmust, a népek szolidaritását és az antirasszizmust. A globalizáció-kritikai mozgalmak következetesen elutasítják a globalizációval szembeni fundamentalista (nacionalista, a nemzetállami keretek újra megerősítését kívánó) kritikát, valamint a hatalmi elitek által provokált etnikai és vallási konfliktusokat. A globalizációellenes megmozdulások nem a termelésnek, a kultúrának az érintkezés modern technikáinak köszönhető világméretűvé válását, illetve szabad áramlását tagadják, hanem azt a formát, amelyben ez megvalósul: azt, hogy a gazdagodás, a profit előbbre való az embernél. Másfajta globalizációt akarnak, amelyet kifejez a két leggyakrabban használt szlogenjük: *„Lehet más a világ!”* és *„A világ nem eladó!”*

⁵ 2001. szeptember 11-e után, a terrorizmust és a globalizációval elégedetlenek mozgalmát összemosó propaganda hatására a német ATTAC létszáma például többszörösére nőtt, mára meghaladja a hatezretet.

⁶ Magyarországon, illetve a volt szocialista országokban némiképp más a helyzet. Tekintve, hogy a Szovjetunió és a hozzá kapcsolódó rendszerek bukása ellehetetlenítette az antikapitalista gondolatokat, továbbá, hogy a kapitalizmusba való átmenetet a magát baloldalinak és szocialistának nevező politikai erők hajtották végre, és ezt ráadásul összekötötték a neoliberális fordulat nemzetközi trendjével, a rendszerkritikát a jobboldal és a vele szorosan összefonódó szélsőjobboldal sajátította ki. A kelet-európai antiglobalizáció ezért a mai napig gyenge, és helyzetét nehezíti, hogy egyszerre kell megkülönböztetnie magát a *szavakban* is pro-kapitalista „baloldaltól” és a *csak szavakban nem* „globalista” (szélső-)jobboldaltól.

Globalizáció-kritikai mozgalmak

World Development Movement⁷

A WDM 1970-ben alakult, a fejlődő országokhoz kötődő mozgalom. A szegénység okaira világít rá, és azért lobbizik a politikusoknál, hogy megváltozzanak azok a szabályozások, amelyek az embereket szegénységben tartják. Pozitív alternatívákat keres és támogat. A fejlődő világ szegényeivel működik együtt. Azokkal, akik ilyen vagy olyan módon felkelnek az igazságtalanság ellen. Manifesztumában megállapítja, hogy a világ rendelkezik azokkal az eszközökkel, amelyekkel a szegénység felszámolható lenne, mégis a világ fele kevesebb, mint napi 1,40 dollárból él. Csak 2002-ben 11 millió (napi 30 000!) gyermek halt meg a szegénységgel összefüggésben, miközben a világ három leggazdagabb embere gazdagabb, mint a világ 48 legszegényebb országa. A WDM lobbizással, kampányolással (fogyasztók, részvényesek, kormányok megszólításával) igyekszik felhívni a figyelmet a szegénységet tápláló kormányintézkedésekre. Többek között a WTO reformjáért, a GATS-tárgyalások keretében tervezett további beruházás-liberalizáció ellen is fellép.⁸

Euromarches/European Marche

Az Euromarches-t az európai újszegénység, a munkanélküliek és feketemunkások felduzzadó tömegei hívták létre 1997 tavaszán. Ekkor Finnországtól Marokkóig és minden EU-országban útnak indultak a munkanélküliek tömegei. A felvonulók nagy demonstrációban egyesültek Amszterdamban az EU-csúcs idején. Ez az első „menetelés” indította útjára a mozgalmat, mely hálózatok, szakszervezetek együttműködésével a munkanélküliség, a fekete (biztosítás nélküli végzett) munka, a kedvezőtlen munkavállalási feltételek (pl. rosszul fizetett részmunka, távmunka stb.), a munkaerőpiaci kirekesztés, valamint a faji alapú megkülönböztetés ellen küzd. Ez a mozgalom karolta fel a „Sans-Papiers” népét, azaz a legrosszabb helyzetben lévő, mindenféle papír nélküli bevándorlók tömegeit is, akiket egyszerűen csak „Európa igazi rabszolgái”-nak neveznek.⁹ A mozgalom manifesztuma szerint az általa képviselt tömegek mind a Mediterráneumban, mind a fejlettebb Európában ugyanannak a koherens és precíz politikának az áldozatai, melyet az európai gyáriliparosok érdek-

⁷ <http://www.wdm.org.uk/about/index.htm>

⁸ <http://www.wdm.org.uk/campaign/WTO.htm>

⁹ Jean-Guy Dufour: Contribution of the Euromarches against unemployment, insecure work and exclusions. *Euromed Civil Forum*, 2022, április 12., 1. old.

védelmi szerve, a Round Table, és más lobbik javaslatára az európai kormányok, illetve az Európai Tanács hajt végre. Az EU kormányai által folytatott bevándorlási politikák „a kizsákmányolás szegységteljes feltételeinek elfogadására kényszerítik az emberek ezreit, csak hogy kielégítsék a munkáltatók profitéhségét, akik így mind keményebb munkafeltételeket állapíthatnak meg más munkások számára. A kormányok és a munkáltatók érdekei nem ellentétesek, hanem egybevágóak.”¹⁰

A kemény szavak ellenére az European Marche követelései nem mennek túl a szociális jogok bővítésén, amit ők a „kapitalista Európa büntetetei elleni harc”-nak neveznek.¹¹

From Seattle to Brussels

A „Seattle-től Brüsszelig” mozgalmat 13 európai ország 57 civil szervezete indította el 2002. június 7-én Brüsszelben, az Európai Üzleti Csúcs (European Business Summit, Brüsszel, június 9-11.) apropóján. A neoliborális áramlat elleni fellépés és az európai NGO-k¹² összefogásának igénye szülte.¹³ Chartájuk szerint a vállalati globalizációval szemben Seattle-ben elkezdődött demonstratív ellenállást fenn kell tartani. Alternatív, humánus, demokratikusan elszámoltatható és fenntartható, mindenki számára előnyös kereskedelmi rendszerrel kell felváltani a mait. Tiltakoznak az EU neoliberális politikája ellen, a kereskedelem s a szolgáltatások liberalizálásáról folytatott tárgyalások (WTO, GATS) átláthatatlansága és demokratikus kontrolljának hiánya ellen. Az EU intézményeinek jelenlegi gyakorlatával szemben olyan gazdasági modellért javasolnak, amely tiszteletben tartja az emberek és a környezet alapvető jogait.

Trade Justice Coalition (TJC)

Az intellektuális műhelyek és a mozgalom összekapcsolódásának ekláns példája a Trade Justice Coalition, amely a *People and Planet* (ld. később) internetes újságot készítők vonzásköréből indult ki (és annak honlapján kapott helyet is). A TJC az igazságos kereskedelmet tűzte zászlajára, ezért élesen ellenzi a GATS-ot. 2001. novemberében indult egy fesztivállal („Trade Justice Carneval”). A karnevált 2002. júniusában ún. Mass Lobby követte. Ez azt jelenti a mozgalomban, hogy a tömegek demonstrációjának erejével gyakorolnak nyomást a törvényhozókra. A TJC szervezé-

¹⁰ Uo.

¹¹ Uo. 2. old.

¹² NGO – Non-Government Organisations: nem kormányzati jellegű társadalmi szervezetek.

¹³ <http://www.xs4all.nl/~ceo/ebsummit/statement.htm>

sében az emberek a brit alsóház elé vonultak (előzőleg egy kampány keretében levélben megkeresték képviselőiket, felhíva figyelmüket a következő demonstrációra és céljaira). A TJC követelései közé tartozik a szegényparasztok megélhetését szem előtt tartó agrárpolitika, az alapvető szolgáltatások liberalizációjának és privatizációjának felülvizsgálata, a multinacionális vállalatok tevékenységének (jogaiknak és kötelességeiknek) a szabályozása.¹⁴

Public Citizen és Global Trade Watch¹⁵

Az 1972-ben alapított Public Citizen hitvallása, hogy az egyszerű ember, a „közpolgár” (a „public citizen”), olyan személyiség, aki akkor tud aktív részt vállalni saját élete megreformálásából, ha ellátják minden szükséges információval a világról és a világ megjavításának eszközeiről. Már a WTO létrehozásához vezető Uruguay Round (1991) óta kampányolt a készülő szabályok ellen. Az *Our World is not for Sale! (Világunk nem eladó!)* hálózat alapítója. Ebben több mint 100 ország társadalmi mozgalmi és civil szervezetei vesznek részt. Ez kezdeményezte a „WTO: Shrink or Sink” („fogja vissza magát vagy süllyedjen el”) kampányt. Céljuk, hogy minden országban jöjjenek létre a saját kormányukat elszámoltatni igyekvő civil „koalíciók”, ahelyett, hogy az olyan „antidemokratikus intézményeket” próbálnák befolyásolni, amilyen pl. a WTO.

A Public Citizen egyik „részlegeként” jött létre 1995-ben a Global Trade Watch. Teljes idejét a globalizációval kapcsolatos kérdéseknek szenteli, felhíva a figyelmet annak egészségügyi, biztonsági, környezeti, gazdasági és a demokratikus kormányzást érintő hatásaira. Nemzeti és nemzetközi kampányokkal, kutatásokkal, közérthető és mindenki számára elérhető publikációk terjesztésével, a közembereket bevonó információs programokkal igyekszik hatni. Rendszeres interaktív kapcsolatra törekszik a tömegekkel és a politikusokkal, valamint a nemzetközi partnerekkel. Különböző (munkavállalói, vallási, családi, környezeti) mozgalmakból, közösségekből épülő nemzeti szintű hálózat kialakítása a célja. Fő témáik a WTO, a NAFTA, a FTAA/ALCA, a GATS tevékenysége, a nemzetközi beruházási szabályok, a közszolgáltatások privatizációja, a közérdek stb. A GTW azt kívánja megértetni az emberekkel, hogy a jelenlegi világkereskedelmi rendszer nem „szabadkereskedelmi” modell, hanem a nagyvállalatok által dominált kereskedelem.

¹⁴ <http://peopleandplanet.org/tradejustice/briefing.gats.asp>

¹⁵ <http://www.citizen.org/trade>

Jubilee 2000

A Jubilee vagy Jubilee 2000 nevű, mára nemzetközivé vált mozgalom Észak-Amerikából indult útjára, a Jubilee 2000/USA és a Kanadai Ökumenikus Jubileumi Kezdeményezés (Canadian Ecumenical Jubilee Initiative) vallási szervezetek közös akciójaként. Arra a bibliai hagyományra épül, hogy egy jubiláris évben eljön az igazság pillanata. A Jubilee arra szólította fel a G7 vezetőit, hogy „*töröljék el a legszegényebb országok visszafizethetetlen adósságait 2000-ig, egy becsületes és átlátható folyamatban*”. A több mint 60 országban folytatott kampány végére 24 millió aláírás gyűlt össze. Eredményeként a G7 kormányfők kötelezték magukat, hogy 100 milliárd dollárt elengednek. Ezzel az adósságkérdés a globális politika állandó napirendjére került.¹⁶ Ezen túlmenően azonban a Jubilee 2000 a gazdaság igazságosabb újraelosztását, és a környezet kirablásának megállítását is követelte, valamint a „strukturális alkalmazkodási programok” eltörlését. Mivel a Jubilee 2000 Amerikában lényegében minden fő egyházban jelen van, pótolhatatlan szerepet játszott abban, hogy az 1994-ben indult „50 év elég volt!” („Enough!”/”Ya Basta!”) mozgalom kérdésfelvetései eljutottak az átlagemberekhez és a médiába is. A Jubilee 2000 utódja a Jubilee Research, amely nem egyszerűen „think-tank”, hanem akciókra bátorító szervezet.

ATTAC

Az ATTAC az Európából induló globalizáció-kritikai mozgalmak egyik legoffenzívabb és legsikeresebb, bár korántsem a legradikálisabb képviselője. A baloldali értelmiség kezdeményezése, mely pillanatok alatt sokak érdeklődését és szimpátiáját keltette fel. Sikerének kulcsa minden bizonnyal jól körülhatárolható céljaiban, e célok széles társadalmi-ideológiai csoportok számára elfogadható konkrétságában és szerénységében rejlik. A neoliberalizmusnak azt a vonatkozását állítja ugyanis középpontjába, amely a legnyilvánvalóbb veszélyt jelenti a gazdasági-társadalmi egyensúlyra – még a neoliberalizmus sok hívőjének számára is –, nevezetesen a spekulációs tőkét. Az ATTAC története bizonyos szempontból tipikus, de legalábbis fontos adalék annak megértéséhez, miért és hogyan jöttek létre, és eszkalálódtak az új típusú globalizáció-kritikai mozgalmak. Ezért az ATTAC-ot egy kicsit részletesebben tekintjük át.

A spekulációs tőke által kiváltott 1997-es délkelet-ázsiai válság hatására Ignacio Ramonet, a baloldali elkötelezettségéről ismert francia *Le Monde Diplomatique* c. folyóirat főszerkesztője cikket jelentetett meg („Fegyverez-

¹⁶ <http://www.jubileeplus.org/about/about.htm>

zük le a piacot!”), melyben felvetette a spekulációs tőkemozgások megakadályozásának szükségességét. Felhívta a figyelmet James Tobin amerikai közgazdász 1972-es javaslatára. Ez utóbbi a devizaműveletek 1%-os (vagy kisebb) megadóztatását tartalmazta a nemzetközi pénzügyi rendszer stabilitásának megőrzése céljából (ún. Tobin-adó).

Ramonet cikke váratlan és páratlan érdeklődést váltott ki az olvasókörökből, amelynek hullámán alig fél év múltán, 1998. júniusában magánszemélyek, civil szervezetek és folyóiratok részvételével megalakult az **Association pour une Taxation des Transactions** finanszírozású **Aide des Citoyens** (szövetség a pénzügyi tranzakciók megadóztatására, a polgárok megsegítése érdekében – a betűszót megtartó szabad fordításban: **Alakulat a Tőke-Tranzakciók Adóztatásáért az állampolgárok Céljára**) nevű szervezet, az ATTAC. A franciaországi ATTAC tiszteletbeli elnöke Ramonet, főtitkára pedig Bernard Cassen (a *Le Monde Diplomatique* igazgató-szerkesztője). Az érdeklődés azonban nem állt meg a francia határnál. Az 1998. decemberében tucatnyi afrikai, ázsiai és európai ország képviselőjében megrendezett találkozón az ATTAC-ot nemzetközi mozgalommá nyilvánították „*Nemzetközi mozgalom a pénzpiacok és intézményeik demokratikus ellenőrzésére*” néven. Az itt elfogadott dokumentum azóta minden nemzeti ATTAC-szervezet kiindulópontja.

A nemzetközi ATTAC platformja megállapítja: a „*pénzügyi globalizáció*” (a nemzetek feletti vállalatok és pénzpiacok rendszere) elmélyíti a gazdasági-társadalmi bizonytalanságot és egyenlőtlenségeket, gyengíti a demokratikus intézményeket. A tőkeáramlás szabadságfokának, az adóelkerülésnek és a spekulációnak a robbanásszerű növekedése számottevően gyengíti az államokat, és a függő helyzetű országok lakosságát sújtja a legjobban. A szociális vívmányokat azonban mindenütt támadások érik, deregulálják a munkapiac egészét, a spekulációs konjunktúra hatásának teszik ki a nyugdíjalapokat.

A nemzetközi ATTAC-mozgalom ezekkel a jelenségekkel áll szemben. Mélyen spekuláció-ellenes, és a politika domináns szerepét visszaállító társadalomban gondolkodik – szögezi le a dokumentum. Akcióinak célja, hogy a demokrácia visszanyerje a tőle a spekuláció által elhódított demokratikus tereket; hogy megakadályozza az állami szuverenitás további csökkenését; hogy létrejöjjön „*a demokrácia világméretű térsége*”. Konkrétan pedig a spekuláció megfékezése (Tobin-adó), az adóparadicsomok szankcionálása, a nyugdíjalapok tőzsdére vitelének megakadályozása, a tőkebefektetések átláthatóságának támogatása, a (nemzetközi) bank- és pénzügyi műveletek törvényi szabályozása, valamint a fejlődő országok adósságának eltörlése.

Az ATTAC a nemzeti szervezetek laza együttműködő hálózata, amely más, hasonló tartalmú és célú mozgalmak, NGO-k, szakszervezetek, kutatóintézetek, sajtóorgánumok partnere. Alapvetően az internet adta lehetőségekre támaszkodik. Keresi a *neoliberális globalizációt* ellenző legkülönbözőbb társadalmi mozgalmak közös nevezőjét. Eszközei a társadalmi ellenállás megszervezéséhez: tájékoztatás és elemzés egyfelől, közös tervezés és alternatívák keresése másfelől.

Máig 33 ország, ezek neves közéleti személyiségei, szakszervezetek és civil szervezetek sora csatlakozott a mozgalomhoz. A közös célokat mindenütt a helyi sajátosságokkal egészítik ki. Az ATTAC Magyarország 2002. február 2-án alakult. Az ATTAC tagjainak száma szerte a világon 80 ezerre tehető, mozgósítható szimpatizánsainak száma azonban ennél jóval több.

Kiterjedt hálózattal bíró mozgalomként fejlődve, a közvélemény felrázásával az ATTAC egyre erőteljesebb nyomást gyakorol a neoliberalizmus fellegváraira demonstrációkkal (Nizza, Göteborg, Genova, Barcelona, Porto Alegre-i Szociális Világforum stb.), és az olyan kérdések középpontba állításával, mint a spekuláció, a jövedelemelosztás igazságtalanságai, a koncentrált nagytőke (a transznacionális vállalatok) túlkapásai, a szegénység, az eladósodás, a nemzetközi intézmények (IMF, Világbank, WTO) antidemokratizmusa stb. A francia ATTAC mára jelentős befolyást gyakorol a parlament munkájára¹⁷. Elérte, hogy a Tobin-adó kérdése reflektorfénybe kerüljön, és nyomásgyakorlása révén érdemeket szerzett a profittörekvésekkel szembeni dolgozói érdekvédelem terén.

Greenpeace

A Greenpeace eredete 1971-ig nyúlik vissza, amikor egy maroknyi kanadai aktivista először kerekedett fel, hogy személyes jelenlétével akadályozzon meg környezeti pusztítást. Alaszkába hajóztak, ahol az USA föld alatti nukleáris robbantásokat folytatott. Bár a hajójukat már a cél előtt feltartóztatták, az akcióval sikerült ráirányítaniuk a nemzetközi közvélemény figyelmét arra, hogy mi folyik a sok tengeri állatnak menedéket adó Amchitka szigetén. A „tanúságtételnek” („bearing witness”) ez a sokszor meghökkentő és elismerést keltő formája azóta is alapvető szerepet tölt be a szervezet eszközei között.

A Greenpeace világméretű, független, nem erőszakosan kampányoló szervezet. Célja, hogy *konfrontációival* felhívja a figyelmet a globális kör-

¹⁷ A francia parlamentben létezik külön ATTAC-frakció, melybe pártállásuktól függetlenül léphetnek be a témát fontosnak tartó képviselők. A csoport feladat-orientáltan, ad hoc jelleggel működik.

nyezeti problémákra, hogy a földi élet megőrizhesse diverzitását, „zöld és békés” („green and peaceful”) legyen. Akciói konkrétan az óceánok, az őserdők védelméért, a klímaváltozást okozó tüzelőanyagok, a mérgező vegyi anyagok és a genetikailag módosított szervezetek, a nukleáris elrettentés és a hasadóanyagok használata ellen, valamint egy „fenntartható kereskedelemért” zajlanak. Ezen kívül a Greenpeace harcosan kiáll minden háború ellen; ezt tette az USA Irak elleni támadása idején is. Saját kutatási bázisa is van, és eredményeit a legszélesebb körben publikálja, beleértve az ismeretterjesztést is. Csak a hivatalos politikától független alapítványoktól és magánemberektől fogad el támogatást.

*Friends of the Earth International*¹⁸

„A Föld Barátai” (FEI) nemzeti környezetvédő szervezetek föderációja. 1971-ben alakította 4 szervezet (Franciaországból, Svédországból, Angliából és az USA-ból). Jelenleg 66 nemzeti csoportja, ezen belül kb. 5000 aktivista csoportja és a becslések szerint 1 millió szimpatizánsa van. A FEI szintén a kampányolást választotta tevékenysége fő eszközéül. A FEI tevékenységét jellemző kifejezések például: a biodiverzitás, a tömegek részvételével zajló demokrácia, a fejlődő országok adósságainak eltörlése, az ember elsőbbsége a profittal szemben, az éhezés csökkentése és a fenntartható növekedés.¹⁹

A föderáció alkotja meg a vezérelveket, ezekhez igazodnak az egyébként önállóan működő nemzeti csoportok. Aktivizmus, helyi és nemzetközi kampányolás, koordináció a szervezet működési módjai, valamint egymás támogatása információkkal, kampányokkal és anyagi erőforrásokkal is. A FEI tevékenysége is szerteágazó: a nemzetközi pénzügyi intézmények ellen éppúgy szervez akciókat, mint a génkezelt termékek ellen, vagy a multikkal és az erdőirtásokkal szemben. Például a „Seattle to Brussels Network”-kal együtt aktív szervezői a GATS elleni nemzetközi kampánynak.

*International Forum on Globalization*²⁰

Az 1994. januárjában alapított Nemzetközi Fórum a Globalizációról (IFG) 60 vezető aktivista, tanár, közgazdász, kutató és író által alakított szövetség, amely az általa a transznacionális vállalatok hatalomátvételével jellemzett globalizációt az ipari forradalommal egyenrangú történelmi változásnak tartja.²¹ Az IFG, önmeghatározása szerint a „gazdasági globalizá-

¹⁸ Annual Report 2001 <http://www.foei.org/trade/activistguide/index.html>

¹⁹ Annual Report 2001 <http://www.foei.org/trade/activistguide/index.html>

²⁰ <http://www.ifg.org/about.html>

²¹ <http://www.ifg.org/index.html>

ció”-val kapcsolatos új gondolkodást, a közös cselekvést és a közoktatást (public education) szolgálja. Munkamódszere: konferenciák, bentlakásos oktatás, publikációk. Tehát annak ellenére, hogy az IFG-ben 25 ország több mint 60 szervezete vesz részt, igazi intellektuális csoportosulásról van szó, nem tömegszervezetről. Célja tehát kettős: egyfelől vita tárgyává tenni a gazdasági globalizáció hatásait, másfelől visszafordítani a globalizációt (a „lokalitás” előtérbe helyezése) a hosszú távú gazdasági stabilitás érdekében.²²

Ezekén kívül még számos – vagy inkább számtalan – interneten elérhető újság, adatbank lelhető fel, amelyek a globalizáció legkülönbözőbb aspektusaival foglalkoznak. Ilyen például a *People's Weekly World*, amely a *Daily Worker* közvetlen utóda, az USA radikális baloldali munkáslapja, vagy a független, bárki által szabadon szerkeszthető internetes újság, az *Indymedia*²³.

Az átfogó, tehát az egész rendszert, a minden eddigénél globálisabbá vált kapitalizmust a maga totalitásában vizsgáló-bíráló mozgalmak a legradikálisabbak. Nem egyszerűen a „globalizáció”-val hanem kimondottan „a kapitalizmus”-sal állnak szemben. Ezek közül mutatunk be néhányat az alábbiakban.

International Socialist Resistance

A Nemzetközi Szocialista Ellenállás nevű mozgalom 2001. decemberében alakult Brüsszelben, az EU-csúcs elleni 35 000 fős demonstrációt követő konferencián. Ezen 500 fiatal vett részt főleg Európából (Svédország, Belgium, Anglia, Észak-Írország, Ír Köztársaság, Franciaország, Görögország, Németország, Hollandia stb.), valamint az USA-ból és Dél-Afrikából. Számos mozgalom csatlakozott hozzá, így a svéd Youth Against Racism in Europe, a belga-holland Résistance Internationale, az ír Socialist Youth, a görög International Resistance és a már korábban országos szinten létező brit International Socialist Resistance. Az ISR kész az együttműködésre az adott esetben kevésbé radikális, de konkrét céljaiban, megmozdulásaiban hasonló szervezetekkel, így pl. az ATTAC-kal is.

A 2001. decemberében elfogadott alapító dokumentum²⁴ szerint a mozgalom véget kíván vetni a globális kapitalizmusnak és a háborúknak. Meg-

²² <http://www.ifg.org/about.html>

²³ Az *Indymedia* (Independent Media Center) a legnagyobb alternatív hírközlő csoport. Eredetileg a Seattle-i WTO-ellenes tiltakozás közvetlen bemutatására szervezték alternatív médiacsoportok és egyének Észak-Amerikában.

²⁴ „Against Capitalism for a socialist world without war and terror”. International Socialist Resistance Founding Statement. <http://www.anticapitalism.org.uk>

állapítja továbbá, hogy az antikapitalista demonstrációk világszerte erősödnek, ami a tiltakozókkal szembeni karhatalmi fellépést vált ki, és mozgósítja a médiát a demonstrálók, illetve céljaik lejáratására, a mozgalmak és a terrorizmus összemosására. *„Ez elősegítette, hogy a háborúellenes mozgalmak kapcsolatot fedezzenek fel a kapitalizmus, a háború, a terror és az elnyomás között.”* Így fonódott össze szükségszerűen az „anti-globalizáció” a háborúellenes mozgalommal.

Az ISR nem elégszik meg a tagadással: az antikapitalizmussal új társadalom alternatíváját kívánja elültetni a fejekben. Célkitűzései: *„Nemet a háborúra!”*, az IMF, a Világbank és a WTO megszüntetése, a fejlődő országok adósságainak eltörlése, ingyenes oktatás, a nőkkel szembeni diszkrimináció valamint a gyermekmunka eltiltása, a dereguláció és a privatizáció leállítása, a rasszizmus, a fasizmus és a homofóbia, mint az elit „oszd meg és urald” taktikájának elutasítása, a környezeti pusztítás megállítása, az emberek mozgósítása. A kapitalizmus nem reformálható, „emberarcú kapitalizmus” nem létezik, a kapitalizmust el kell söpörni – áll a dokumentumban.

Seattle népe „nemzetközi ellenállásának” számos helyi szervezete van, amelyek csatlakoztak a 2001. végén megalakult koalícióhoz. Így a már említett brit, görög, belga-holland szervezetek mellett Németországban is működik a „Widerstand International”, amelynek helyzetértékelése megegyezik a nemzetközi platforméval, követelései pedig még részletesebbek. Pl. az ISR alapítólevelében említettekén túl a német WI Manifesztuma követeli a privatizáció leállítását, az 500 legnagyobb multinacionális vállalat, bank, biztosítótársaság azonnali közösségi tulajdonba vételét, a profitok társadalmi szükségletek kielégítésére fordítását, oktatást és munkát mindenkinek, jelentős munkaidő-csökkenést, a háborúk és a fegyverkereskedelem azonnali leállítását stb.²⁵

International League of Peoples' Struggle (ILPS) ²⁶

1996-ban konferenciát tartottak Manilában *„Népi konferencia az imperialista globalizáció ellen”* címmel. Itt felvetették egy nemzetközi ellenállási mozgalom szükségességét. A konferenciát több hasonló nemzetközi rendezvény követte. Ezek eredményeként, de közvetlenül Jose Maria Sison, a Fülöp-szigeteki Nemzeti Demokratikus Front vezető egyéniségének 1999. novemberében, Seattle-ben elhangzott felhívása nyomán megalakult a Nép-pek Harcának Nemzetközi Ligája, az ILPS. Említett beszédében Sison hangsúlyozta: *„A globalizáció csak egy ravasz és üres kifejezés. Elkendőzi a*

²⁵ Das Manifest. Widerstand International. <http://widerstandinternational.de>

²⁶ <http://www.geocities.com/ilps2000/charter.htm>

*modern kapitalizmust vagy monopolkapitalizmust... Vállalati menedzserek, bürokraták, burzsoá akadémiai okoskodók és az imperialisták által alapított NGO-k úgy adják közre a globalizáció kifejezést, mintha valami új, fényes és elbűvölő dolgot jelentene.”*²⁷

Az ILPS alakuló kongresszusára 2000. végén és 2001. elején került sor Európában. 2001. májusában, az ILPS első közgyűlésén több mint 40 országból 222 szervezet vett részt; nagyobb részük Ázsiából.

Az ILPS önmeghatározása szerint pártoktól, vallásoktól és kormányoktól független tömegmozgalom, amely munkások, szakszervezetek, nők, fiatalok, újságírók, írók és tudósok szervezeteit, mozgalmak és kampányok tevékenységét koordinálja. Céljai nagy hasonlóságot mutatnak az ISR-ével: a „nemzeti és társadalmi felszabadítás az imperializmus és minden reakció alól”; az emberi jogok védelme az állami erőszakkal, a kizsákmányolással, a fasizmussal és a vallási bigottsággal szemben; a béke, a munkások jogainak védelme a tömeges munkanélküliséggel szemben, a különböző hátrányos helyzetű társadalmi csoportok (nők, fiatalok, gyermekek stb.) jogainak védelme, agrárreform (földosztás), a mindenkit megillető egészségügyi ellátás, a környezetvédelem, a művészeti-kulturális javakhoz és az információhoz való hozzáférés biztosítása mindenki számára.

Black Block

A Black Block fantáziánév, az eredetileg a Forradalmi Antikapitalista Blokk (Revolutionary Anti-Capitalist Block) névre hallgató anarchisták becézik így magukat, utalva az általuk tradícióként viselt fekete ruhára és fekete zászlóra. Seattle-ben nyilvánultak meg először a világ szeme előtt, igen militáns módon. (Bár mindössze 300 emberről volt szó, a sajtó velük jellemezte a világ számára „Seattle népét”.) Ezt követően taktikájuk finomodni látszott, a 2000. áprilisi washingtoni tüntetésen már csak védekezési céllal emeltek barikádokat, 2002. novemberében Firenzében pedig lényegében nem különbözött viselkedésük a többi békés tüntetőtől. 2003 júniusának elején, Genfben, a G8-ak eviani találkozója idején azonban a Black Block ismét agresszívan viselkedett; ezúttal egy benzinkút üzletét rongálta meg.

New York Peoples’ Assembly Against Imperialist Globalization

A „New York-iak Imperialista Globalizáció-Ellenes Közgyűlése”, a NYPAAG 2000. szeptemberében az ENSZ Milleniumi Csúcsértekezletekor

²⁷ José María Sison: Advance the People’s Resistance to Imperialist Globalization. Seattle, 1999. november 28.

alakult New Yorkban. Egyének és szervezetek olyan koalíciója, amely szerint „*az imperializmus a világ népeinek ellensége. Olyan rendszer, amelyben a kormányok gazdasági, katonai, politikai és kulturális eszközökkel védik az erős vállalatok beruházásait a gazdaságilag és katonailag gyengébb országokban.*”²⁸ A NYPAAG elutasítja a korporációk uralmát, amely szemben áll az emberek természetes internacionalizmusával, és nemet mond az imperializmus legfőbb nemzeti és nemzetközi intézményeire (az USA kormányára, a WTO-ra, az IMF-re a Világbankra, az ENSZ-re, a NATO-re, az APEC-re stb.). A NYPAAG kezdeményezői és támogatói között helyi és nemzetközi szervezetek, szolidaritási csoportok találhatók (pl. Direct Action Network, Committe in Solidarity with the People of El Salvador, Philippine Forum, Migrant International, USA, PSANTE – Philippine Peasant Support Network stb.)²⁹

„Mozgalmak mozgalma” – Szociális Világforum

A társadalmi ellenállás sokfélesége, a mozgalmak nagy száma nemcsak sokszínűséget, de szétforgácsoltságot is jelent, ami gyengeséget eredményez. Ezt felismerve, a magántulajdonosi érdek neoliberalizmus formájában történő globalizációjának kárvallottai tevékenységük koordinálására törekednek. e koordináció napjainkig legfejlettebb formáját a „szociális fórumok” rendszere adja. Ezt 2001 óta évente egyszer világszinten és egyre több helyütt regionális szinten is megrendezik. Ma a szociális fórumok jelképezik a kapitalizmussal részben vagy egészben szembenálló baloldali tömegmozgalmat világszerte.

A II. szociális világforumon a szociális mozgalmak közös nyilatkozatban³⁰ tettek hitet „*a neoliberalizmus, a háború és a militarizmus ellen, a béke és a társadalmi igazságosság mellett.*”³¹ A nyilatkozat leszögezi, hogy a társadalmi mozgalmaknak másfajta társadalom felépítésére kell törekedniük; hangsúlyozottan kiáll a munkavállalók jogai és érdekvédői szervezeteik harca mellett; támogatja a népi és (földfogláló) parasztmozgalmakat, a neoliberális világrendben alávetetteket (nők, gyermekek, kisebbségek, kivándorlók); követeli a fejlődő országok adósságainak eltörlését; a spekulációs tőkemozgások megállítását; a békét stb.

„Harcunk és ellenállásunk a cement egy olyan rendszerrel szemben, amely az erőszakon, a nemi és faji elnyomáson alapul, a tőkét és a tekin-

²⁸ <http://www.nispop.org/nypaaig>

²⁹ <http://www.nispop.org/nypaaig>

³⁰ Született néhány más dokumentum is, így pl. a környezetvédelemről.

³¹ A dokumentum teljes magyar nyelvű fordítását ld. *Ezredvég*, 2002. május.

télyt rendszeresen előnyben részesíti a népek szükségleteivel és várakozásaival szemben... Harcolunk a külső adósságok eltörléséért, ... a spekuláció megakadályozásáért, ... a szegénység és a kizsákmányolás megszüntetéséért, ... a békéért ..." – olvasható többek között a dokumentumban. A szociális fórum mozgalom (a „mozgalmak mozgalma”) végső tartalma, fejlődési iránya ma még nem dőlt el. Egyrészt azért nem, mert szándékosan a lehető legszélesebb nyitottságra törekszik, minden mozgalmat, szervezetet meghíva a vitákban, előadásokban gazdag találkozókra. Így ideológiai, társadalomkritikai vonulata meglehetősen vegyes és szerteágazó. Másrészt, de ebből következően a tömegek bevonására való törekvés és a hagyományos politizálással szembeni jogos kiábrándultság indította a szociális fórummozgalom elindítót arra, hogy szigorúan „civil” keretek között tartsák a folyamatot. Ez nem csak azt jelenti, hogy találkozóin pártok (hivatalosan) nem vehetnek részt, hanem azt is, hogy a találkozókön némi nemzetközi akcióterven (elsősorban az „ajánlott” nemzetközi akciónapok kijelölésén) túlmenően nem születnek közös határozatok, állásfoglalások és nem tűznek ki „kötelezően” végrehajtandó feladatokat sem. Kérdés, hogy ez a spontaneitás és „lazaság” meddig játssza a fórumok emeltyűjének szerepét, és mikor válik a társadalmi ellenállás hatékonyságának gátjává.

A szociális világfórumot, nemcsak a liberalizmus védelmezői részéről, hanem „saját berkeiből”, vagyis a baloldaltól is éri kritika. Például a tekintetben, hogy széles bázisa ellenére is egyoldalú: leginkább „fehér”, azaz a fejlett(ebb) országok képviselőit tömöríti. Másodszor szerteágazó, konfúz irányvonala miatt (keveredik benne a nemzetállami szuverenitást visszaállító reformokat követelő és a radikális rendszerváltozást, a globalizáció okozta bajokat más globális rendszer létrehozásával orvosolni akaró irányzat.³²) Harmadszor defenzívája miatt: például Hamid (2001) úgy ítéli meg az „antiglobalizációs” mozgalmak összejöveteleit, köztük a Porto Alegre-i Szociális Világfórumot, mint amelyek „az imperialista 'globalizációt'” szolgálják, „kozmetikai alapozóként takarva el a Föld munkásainak keserveit és nyomorát, és a találkozók végeredménye csupán a kapitalista kizsákmányolás úgynevezett 'humanizálásának' követelése”.

A szociális fórumok „amőba” természete az események „happening” jellege miatt gyanút is kivált magán a globalizáció mai formáját elutasító társadalmi mozgalmon belül is. Többen felvetették, hogy a fórum-mozgalmat talán éppen a kritizált rendszer fenntartásában érdekeltek inspirálják vala-

³² Ld. pl. Michael Hardt: Porto Alegre: Today's Bandung? *New Left Review*, 2002. 14. sz. (március-április).

mi módon (pl. anyagilag) hogy eljátszassák vele a gőzszelep szerepét. Nem kell túl nagy világismeret ahhoz, hogy ezt a helyzetet is lehetségesnek tartjuk. Akárhogy is van, a szociális fórum mozgalom már eddigi rövid története során is nem egyszerűen csak „jobbról elhatároltnak” bizonyult, de egyértelműen a balra tolódás tendenciáit mutatja. Még ha más célokra hozták volna is létre, mint aminek látszik, úgy tűnik, a globalizáció káros erői gondoskodnak róla, hogy a címke a neki megfelelő tartalommal teljen meg. Ekképp a gőzszelep könnyen kitörési pontnak bizonyulhat.

Hogy végül melyik alternatíva kerekedik felül, még nyitott kérdés és a szociális fórumok akcióképességét meghatározó politikai szervezettség fejlődésének függvénye.

Zárszó

A „szocialista” rendszerek bukása jóvoltából korlátlanra és akadálytalanra vált tőkés fejlődés lehetősége a kapitalizmus szélességi és mélységi kiterjedésével járt a Földön. Ezzel együtt természetesen immánens problémái is felerősödtek, globalizálva a velük szembeni társadalmi ellenállást. A transznacionális vállalatok világméretű, és a társadalmi újratermelési folyamatot mindjobban átfogó tevékenységét a piaci törvényszerűségek, ezek magjában a profitabilitás kényszere szükségszerűen hajtja előre.

Ennek a folyamatnak a fenntarthatóságát kérdőjelezi meg a globalizáció-kritikai mozgalmak egyrészt a gazdálkodás, másrészt a társadalmi hatások oldaláról, mindkét esetben a folyamatnak a tárgyatól (társadalmi újratermelés, emberek szükségletei és jóléte, környezet stb.) eltérő közvetlen célját, a *profitot* okolva a bajokért. Akár reformokat, akár gyökeres társadalmi, jogi, tulajdoni változásokat akarnak, mindenképpen a profitmotívumot kívánják valamilyen mértékben háttérbe szorítani.

A világméretű mozgalom minden értelemben színes megnyilvánulásainak tartalmát és célját jól jellemzi az alábbi idézet:

„Nem provokálnunk kell a (világ)birodalmat, hanem fel kell örölnünk. Nem hagyhatjuk, hogy lélegzethez jusson. Meg kell szégyeníteniünk, ki kell gúnyolnunk a művészetünkkel, a zenénkkel, az irodalmunkkal, csillogó értelmünkkel, életörömünkkel, fantáziánkkal, eltökéltségünkkel. És lehetőségeinkről, igaz történelmünkéről kell beszélnünk. Ha elutasítjuk a globalizálók elképzeléseit, a történelemről alkotott felfogásukat, a háborúikat, a fegyvereiket, a logikájukat - a globalizálók forradalma zátonyra fut. Egy pillanatra se feledjük: mi sokan vagyunk, ők kevesen; nekik nagyobb szükségük van ránk, mint nekünk rájuk.”³³

³³ Arundhati Roy indiai író, a globalizációkritikai értelmiség egyik nemzetközi híré alakjának szavai. Roy : Warum Amerika nicht gewinnen kann. *Weißener Blätter*, 2002. 4. sz.

Nem kell szeretni az „antiglobalizatóröket”, vagy egyetérteni velük – de már számításba kell őket venni. Lehet őket egyszerűen „anarchistáknak” nevezni (Tony Blair), vagy „bűnözőknek” (Gerhard Schröder), „garázdáknak” (Chirac, Berlusconi)³⁴, de tudomásul kell venni, hogy „ott vannak mindenütt”. Ahogy egyik nemzetközileg ismertté vált jelszavuk mondja: „*We are everywhere!*”

A fenti áttekintés korántsem teljes, nem is lehet az. Remélhetőleg azonban jól érzékeltette, hogy a világ minden pontján élnek emberek, nem is kevesen, akik nemcsak rosszul élnek, de – és ez az igazán fontos – önmaguk és/vagy mások nyomora feletti elégedetlenségüknek hangot is adnak. Akik öntudatosan vállalják, hogy el tudnak képzelni egy másfajta világot, mint ez a mostani. Olyat, ahol a hihetetlen technikai, esztétikai és erkölcsi csodák megalkotására képes homo sapiens saját fáját is fenn tudja tartani úgy, hogy az a mód, ahogyan ezt teszi, ne fenyegetsen globális környezeti pusztulással, beleértve magát az Embert is.

ROBERT JEVZEROV

A globalizmus, az imperializmus és a világ mindennapjai. Módszertani megközelítés

Korunk jellegzetessége, hogy a globalizáció hatalmas erejű folyamatait bontakoztatta ki, arra készítve a gondolkodókat, hogy ebből a szemszögből vizsgálják az emberiség életében végbemenő változásokat és ezek távlatait. Enélkül nemcsak a társadalmi élet gyakorlata és elmélete nem képzelhető el, de a munkásság és szervezeti működése sem. Ez természetes, mivel a globalizáció ugyan objektív folyamat, mégis különböző mozzanataiban emberi tevékenység révén öltönek testet.

A globalizmusról szólva tehát tekintetbe kell vennünk, hogy ez egyrészt az objektív valóság fejlődésének egy eleme, másrészt, az elméleti tevékenység révén, tükrözi ezt a valóságot, ezáltal ennek alkotórésze is. Ezzel kapcsolatban kínálkozik az összevetés lehetősége azzal a világfejlődési periódussal és magyarázataival, amelyet imperializmusként jellemeztek.

A mai kor, természetesen, a rá jellemző informatikai és globalizációs fejleményekkel, korábban nem látott, és el sem gondolható újdonságot kép-

³⁴ Magyar Péter: Utcai harcosok. Globalizációellenes mozgalmak. HVG Online, <http://www.foek.hu/zsibongo/cikkek/hvg0126.htm>. (2002)

visel. Ne felejtjük azonban, hogy az imperializmus kibontakozásának szakaszában az akkoriban rohamosan fejlődő Németország kancellárja, Otto von Bismarck, egy hamburgi látogatása alkalmával ottani tapasztalatát így összegezte: „Más világ, új világ”. Az emberiség fejlődési vonalát tekintve a mai – tökéletesen újnak látszó – világ csak ennek a spirálnak egy későbbi, magasabb kanyarulata. Ebben az értelemben jogosan állapítja meg egy szakértő: „A XIX. században, majd a XX. század elején elindult globalizációs folyamat ölt ma új vonásokat”, ám „éppenséggel a XIX. század vége, illetve a XX. század eleje szellemében.”³⁵

Az „imperializmus” kifejezést a XX. század elején sokféle értelemben használták. Bár Karl Kautskyt a társadalomtudományok szovjet művelői hevesen támadták az imperializmust mint politikát értelmező felfogásáért, egy ilyen értelmezésnek volt létjogosultsága. Helyénvaló utalni arra, hogy a szót Lenin is több értelemben használta: mint „a kapitalizmus legfelsőbb fokát”, mint „a nagyhatalmak imperializmusát”, de beszélt az ókori Róma vagy Napoleon imperializmusáról is. A globalizmus tartalmával kapcsolatos sokarcúság tehát kifejezetten emlékeztet az „imperializmus” fogalom egykori alkalmazásaira a korabeli szakmunkákban.³⁶

Ami a globalizációt illeti, első értelmében, mint a jelen szövegben is, jelölheti az emberi társadalom világméretű fejlődésének mai objektív keretét. Szűkebb értelmezésben a „globalizmus” koncepcióját is jelölheti, olyan felfogást, amely „tartalmilag azt a törekvést látja benne, hogy a «nyugati» civilizációk szokásait és értékeit kiterjesszék az egész földrtekére. Eszerint a többi civilizációnak, végső soron, vagy lényegüket tekintve – esetleg egyes vonásaikat megőrizve – át kell alakulniuk, vagy el kell tűnniük”.³⁷ Mindez erősen emlékeztet az „imperializmus” egykori értelmezéseire: szélesebben, mint a világfejlődés egy szakasza, szűkebben, mint a hatalmak imperialista politikája, törekvése birodalmaik kiépítésére. A globalizmus kifejezést ma ebben a második értelemben egyszerűen úgy értelmezik, mint irányvonalat a Nyugat vagy éppen az Egyesült Államok világbirodalmának létrehozására.

A második értelmezés előtérbe helyezéséből a gyakorlati-politikai tevékenységben sokszor az következik, hogy a világfejlődés globális menetének objektív folyamatával próbálnak szembeszegülni. A „globalizáció” szé-

³⁵ Lásd A. A. Kokoskinnak, az Oroszországi Tudományos Akadémia (RAN) Nemzetközi Kapcsolatok Intézetének igazgatójának cikkét a *Nyezaviszimaja Gazeta* 2003. január 17-i számában.

³⁶ Lásd például az erről szóló szócikket a *Novaja filozsofszkaja enciklopediya* első kötetében (Moszkva, 2000. 533–534. old.

³⁷ Lásd A. A. Galkin írását: Goszudarsztvo i obszesztvo v uszlovijah globalizacii: vzgljad szleva. Moszkva, 2003. 39., 41. old.

leesebb és szűkebb értelmezésének ilyen keveréséből az a negatívum következik, hogy minden olyan fellépést, amely a szűkebben értelmezett „globalizmus” ellen irányul, „antiglobalistának” neveznek. A lényeg persze nem a kifejezések használatában van. Nem véletlen, hogy a politikatudományi kutatások baloldali szárnyán (Nyugat-Európa sok országában, Oroszországban vagy pl. Lengyelországban) inkább így teszik föl a kérdést: „Hogyan cselekedjünk a globalizáció körülményei között?”

Ilyen helyzetben szükségképpen különböző látásmódok, szociáldemokrata vagy neoliberais „globalizáció-modellek” bontakoznak ki a globalizációval és társadalmi-politikai sajátágaival kapcsolatban. Az új helyzetben szükségessé váló tennivalók meghatározása terén az egyik legnagyobb nehézség abban van, hogy tisztázatlan az objektív és a szubjektív tényezők szerepe a globalizáció folyamatában. Mind fontosabb a globális folyamatok szélesebb és szűkebb értelmének világos elhatárolása. Ebből a szempontból ismét hasznosnak látszik fölidézni az imperializmus-vitákat.

Annakidején is különböző hozzáállások alakultak ki az új folyamatokhoz. Visszatekintve az egyik oldalról megfigyelhető a létező állapot egyfajta apológiája, amely a társadalom számára csak egy utat hagyott nyitva, hogy t. i. „úszassuk csónakunkat az árral”. A másik oldalon tapasztalható volt az imperializmus abszolút elutasítása, a monopóliumok előtti társadalomhoz való visszatérés tudatos vagy tudat alatti vágya, a nosztalgia a „boldog, békés Európa” iránt, ahol – úgymond – nem voltak katasztrofális megpróbáltatások. Ez tömeghangulat volt az új fejlemények által szorongatott, a jövőtől rettegő és a társadalmi mozgásokkal szemben magukat erőtlennek érző emberek körében.

E két szélsőség között mozogtak azok az értelmezési tartományok, amelyek – így vagy úgy – a végbemenő változások objektív elkerülhetetlenségéből indultak ki, ahhoz keresve az utakat és az eszközöket, hogy a társadalmi fejlődés új keretfeltételei között tárják föl a cselekvés mindenkor lehetséges új lehetőségeit. Ezek igyekeztek utat nyitni a szubjektív tényezők olyan cselekvésének, amely képes csökkenteni az új folyamatoknak az ember és az emberiség szempontjából kedvezőtlen következményeit, javukra fordítani az új helyzetekben benne rejlő pozitív lehetőségeket is. Marx, német módra parafrázálva a régi latin mondást („per aspera ad astra”, vagyis hogy keserűségeken át lehet a csillagokig jutni) így írt: „a politika révén lehet eljutni az osztrigáig”.³⁸

A jelek szerint a baloldali elméleti gondolkodás mindinkább eltávolodik

³⁸ Marx-Engels Művei, 1. köt. 93. old.

a „két, kölcsönös függésben lévő globalizáció” eszméjétől. Helyette egységes objektív folyamatról beszél, amelyben a baloldalnak tevékenyen részt kell vennie, az emberek érdekében kihasználva a „globalizáció adta esélyeket”. Arról a törekvéstről van szó, hogy „szabályozzák a tőke globális hullámain”, hogy alternatívákat keressenek „a vadkapitalizizmushoz való feltétel nélküli alkalmazkodással” szemben. Érdemes megjegyezni: nyugati katolikus körökben is hangsúlyozzák annak a fontosságát, hogy „helyes irányt adjunk a globalizációnak”, hogy száguldó fejlődése közben megóvjuk az ember méltóságát, a jóról alkotott univerzális elképzelést és az emberiség globális egységét.³⁹

Azok, akik így módon a globalizáció objektív folyamatának a szabályozására törekednek, igyekeznek megjelölni a jelenkori társadalmi fejlődésnek azokat az objektumait, amelyek különösen ki vannak téve a globalizáció kedvezőtlen hatásainak. Céljuk az, hogy ne általánosságban, hanem konkrét módon szálljanak szembe ezekkel a hatásokkal, s miközben a globalizációt bizonyos irányban terelik, használják ki a benne rejlő kedvező lehetőségeket.⁴⁰

A szubjektív tényező ilyen bekapcsolására különböző, nem azonos értelmű műszavakat használnak. Egyesek a globalizációs folyamat „irányításáról”, mások „szabályozásáról” beszélnek.⁴¹ Úgy tűnik, az előbbi kifejezés megelégszítő. Ha ugyanis objektív folyamatról van szó, amelynek létezése független az emberek akarától, nyilvánvaló, hogy ezt „irányítani” nem lehet. A társadalmi és a természeti folyamatok „irányításának” történeti kísérletei emlékeztetesen nem végződtek jól.

A globalizmusnak, mint a világfejlődés új, globalizációs szakaszának menetében lépten-nyomon fölbukkannak a történelemből ismerős vonások. Így hát – nem felejtve az ismert borúlátó következtetést: „A történelem arra tanít, hogy soha senki semmit nem tanul belőle” – egy derűlátóbb szemlélet is elképzelhető. Ez úgy szólna, hogy befolyásolhatjuk, ha a világfejlődés mai tendenciáiból visszatekintve, nem feledkezve meg sajátosságairól, összehasonlító módszerrel megvizsgáljuk kialakulásának a hosszabb történetét. Számat kell vetnünk a jövőre vonatkozó régebbi előrejelzésekkel. Erre különösen az imperializmus kora alkalmas. Akkor egyesek azt állították, hogy „ez egy lépcsőfok, amely közvetlenül a szocialista társadalmi rendet előzi meg.”⁴² Mások, Kautsky 1926. végi szavaival „azt kér-

³⁹ Galkin: id. m. 34., 92., 125., 128., 143., 146. old.

⁴⁰ Uo., 305. és köv. oldalak.

⁴¹ Pl. J. Sisko: Globalizacija pod mikroszkopom. *Mirovaja ekonomika i mezsdunarodnije otnosenyija*, 2003. 7. sz. 125. old.

⁴² Rudolf Hilferding: *Finanzszovij kapital*. [A fináncstőke.] Moszkva, 1959. 476. old.

dezték maguktól, nem jön-e létre a szocializmus helyett a kapitalizmus valamely új formája...ahol a hűbérurak szerepét a trösztök mágnásai fogják játszani.”⁴³ Másrészt szemügyre kell vennünk azokat a világméretű eseményeket, amelyek azóta alakították az emberiség sorsát. Ilyen volt az 1929–1933-as válság, a második világháború, ezen belül a parlamentarizmus „parttalan tengerének” az erőtlensége a megpróbáltatásokkal szemben (Franciaország), főleg azonban a „mindenható szabályozó”, a piac szeszélyes mozgása, továbbá a fasiszta „nemzetiszocializmus” Németországban és a tekintélyuralmi álszocializmus a Szovjetunióban, ez utóbbi beteges áttételeivel a háború utáni Közép- és Kelet-Európa más államaira.

A múltbeli előzményekkel való ilyen szembenézés természetesen nem elég ahhoz, hogy megvilágítsa a jelen globális fejlődésének végtelenül sokrétű értelmezéseit és értékeléseit, amelyek a merev apologetizmustól a végsőig borulató jóslatokig terjednek (ez utóbbiak eljutnak a kiúttalanság, az elkeseredés, sőt a rémület határáig.)

Továbbá: a XX. század eleji imperializmus-kérdés újólagos vizsgálata azt mutatja, hogy ezt a fogalmat általában az elméleti absztrakció túl magas fokon használták. Ez a fontos, sőt elengedhetetlen absztrakció azonban oda vezetett, hogy „fölordódott” benne számos, az imperialista fejlődéssel vele járó konkrét politikai, nemzeti, kulturális, civilizációs mozzanat, s ezek mintegy az absztrakt fogalomnak alárendelt „alkatrészekké” váltak. Ismeretes, hogy az ilyen szemlélet az imperializmus olyan kiemelkedő teoretikusánál is előfordult, mint Nyikolaj Buharin.⁴⁴ Másrészt viszont a kortársaknál találhatók példák az imperializmus általános világméretű jelenségeinek olyan szemléletére is, amely fölhívja a figyelmet a részletekre, és vizsgálja az imperializmussal járó folyamatok hatását az emberek különböző csoportjaira, és a hozzájuk tartozó egyénekre. Ide sorolható az imperializmus-elmélet olyan klasszikus munkája, mint J. A. Hobson „Imperializmus”-a. Bizonyos jelek arra utalnak, hogy a mai globalizáció-kutatásnak is javára válna ennek a módszernek a következetes alkalmazása.

A jelenlegi fejlemények rögzítése során is érdemes pl. fölfigyelni arra, hogy a globalizációs folyamat szélsőségesen egyenlőtlenül és ellentmondásosan halad. Még azt sem mondhatjuk, hogy az összes tőkés államot átfogja. Mindeddig túlnyomórészt csak a fejlett államok északi csoportját érinti. A közvetlen tőkebefektetések 81%-át pl. az USA, Nagy-Britannia, Kanada és

⁴³ *Karl Kautsky*: *Matyerialisztjicseszkoje ponyimanyije isztorii*. II. köt. Moszkva–Leninigrád, 1931. 559. old. – Hilferding életútját lásd az Évkönyv 1977., Kautskyét 1979. évi kötetében.

⁴⁴ Buharin életútját lásd Évkönyv 1988.

Németország gazdaságában eszközlik. Itt a legutóbbi negyedszázadban a tőkekoncentráció fokozódása 12%-ot ért el. Ám a globalizáció még az egyes országokon belül is nagy regionális eltéréseket mutat, az egyes országok egyik vagy másik térségére összpontosul. És ez a globalizációs folyamat kikerülte szinte az egész Latin-Amerikát, Izraelt kivéve a Közel-Keletet, Ázsia óriási térségeit, s mindenekelőtt a trópusi Afrikát.”⁴⁵

„Ezen túl – mint az ismert francia politológus, Hémard hangsúlyozza – mindenütt elutasító magatartást tapasztalhatunk a kulturális, a politikai és a gazdasági uniformizálással szemben, amely passzív alárendelődést kívánna egy, a modernizáció és az elkerülhetetlenség kétes jelszavaival kívülről kikényszerített rendhez...A világ még sohasem nyilvánította ki ilyen erővel, olykor erőszakosan is, a maga sokarcúságát, mint éppen most, a globalizáció korszakában.” Ám a francia szerző joggal tereli a figyelmet arra is, hogy a sokarcúság nem csak a civilizációk közötti eltérésben jut kifejezésre, hanem az egyes civilizációkon belüli sokszínűségben is. „Minden egyes civilizáció többarcú...és éppen többarcúsága révén tagolódik be abba a szintén sokszínű történelembé, amely sok évszázadon át hatott rá.” Így azután „egyetlen falucskánk se hasonlít a másikra, még ha a külső szemlélő látószögéből a déli táj minden faluja egyformának látszik is.”⁴⁶

A világejlődés új szakaszát a nemzetközi terrorizmus kibontakozása és tevékenysége is jellemzi, a maga „igazságaival”. Ez maga is egyfajta globalizmus, a globalitás antitéziseként. A globális terrorizmus elleni harc ennek a jelenségnek az igen alapos elemzését, meghatározó tényezőinek sokoldalú feltárását kívánja. Ezek nem redukálhatók a vallási különbségekre, de még egyszerűen a „gazdagság-szegénység” pólusainak a szembenállására sem. Gyökerei a mai földlakók mindennapi életébe nyúlnak, többek közt olyanokéba is, akik a világ civilizált „magjában” élnek. Így hát elengedhetetlen, hogy a globalizálódás folyamatait ezeknek az országoknak a szempontjából, a bennük élők mindennapjai felől is alaposan elemezzük. A mindennapok világa, mint öntörvényű szocio-kulturális világ, amely a társadalom működésében egyfajta „természetes” közeget alkot, egyre nagyobb helyet foglal el a tudományág kutatásában. Már nem úgy tekintenek rá, mint a társadalmi lét felszínére, amelyhez képest a lét más szintjei, pl. a gazdasági kapcsolatok és viszonyok alkotják a valóban alapvető, reális szférát.⁴⁷ Ellenkezőleg: teoretikusok hajlanak arra a felfogásra, hogy „a

⁴⁵ Erről érdekesen ír A. I., *Utkin*: Mirovoj porjadok XXI veka. Moszkva, 2002, 66–67. old.

⁴⁶ M. Hémard: *Civilizacii v isztoriceszkom konteksztje. Dilemmi globalizacii. Szociumi i civilizacii, iljuzii i riszki*. Moszkva, 2002. 268., 270., 274. old.

⁴⁷ Lásd pl. a Novaja filozsofszkaja enciklopejija szócikkét (Moszkva, 2001. 254–255. old.)

sokféle realitás között van egy, amely a par excellence realitásnak tekinthető, ez pedig a mindennapi lété.⁴⁸ E tekintetben érdemes fölidézni egy másik gondolkodó meglátását is, aki szerint „...a mindennapok világa a társadalomtudományi kutatás alapja és elengedhetetlen feltétele.”⁴⁹ Az ilyen látásmód lemond „az elméleti tudással fölvértezett tudós gőgjéről az «egyszerű» emberrel szemben, aki közönséges józan eszére támaszkodik. A tudomány és a mindennapok «újraegyesítése» a társadalomtudomány számára új lehetőségeket nyit az emberi élet folyamatában való közvetlen részvételre.”⁵⁰

ESME CHOARA

Mumbai nem eladó

A Szocialista Világfórum (WSF), amely az elmúlt hónapban Mumbai-ban (Bombay) ülésezett, hatalmas lépést tett előre abban az irányban, hogy antikapitalista mozgalommá váljon. Nehéz is lenne jobb helyet választani a WSF gyűléséhez Indiánál, ahol a modern iparosodás legközelebbi szomszédságában található a világ talán legnagyobb nyomornegyedei; Indiában, ahol a baloldal demoralizálódott és dezorientálódott⁵¹, azzal párhuzamosan, ahogyan a jobboldal és vezető ereje, a Dzsánata Párt (BJP) megerősödött. Olyannyira, hogy a BJP minden bizonnyal megnyeri a most következő választást is.

A legutóbbi Fórum-ülés után, amelyet a braziliai Porto Alegre-ben rendeztek, ez a mostani nagyon sok ázsiai számára tette lehetővé a részvételt. Egész Indiából ezrek érkeztek a helyszínre: a két indiai kommunista párt, a szakszervezetek tagjai, a nőszervezetek és a különféle „rendhagyó” szexuális csoportosulások képviselői, valamint más elnyomottak képviselői, így a dalitokéi, az érintetetlenek kasztjái, akik a Fórum során szinte minden helyszínen ott voltak. ... Még az Indiából érkezett küldöttek közül is többen megjegyezték, hogy a Fórum előtt soha, sehol nem látták a progresszív Indiát ilyen tömeges mértékben valahol „megjelenni”.

⁴⁸ P. Berger-T. Lookman: Szocialnoje konsztruirovanyije realnosztyi. Moszkva, 1995. 40. old.

⁴⁹ I. J. Biszk: Isztorija povszednyevnoj zsziznyi naszlegijija v Vejmarszkoj reszpublike. Ivanovo, 1990.

⁵⁰ L. G. Ionyin: Szociologija kulturi: puty v novoje tiszjacsaletijije. Moszkva, 2000. 121. old.

A Fórumon több mint 100.000 ember vett részt, akik nemcsak egész Indiából, hanem Ázsia más országaiból, Tibetből, Indonéziából és Dél-Koreából, mindkét Amerikából, Afrikából és Európából is érkeztek. A Szocialista Internacionáléból is jöttek küldöttek. Két nagy dél-ázsiai békekonferenciát is rendeztek a Fórum keretében, amelyen nagy transzparenst feszítettek ki, ezzel a felirattal: „A mi világunk nem eladó!”

Néhány száz aktivista Pakisztánból is érkezett. Azért csak ennyien, mert ennyien kaptak vízumot. Őket megkülönböztetett szeretettel fogadták; Bombayban nagyon sokukat családoknál látták vendégül. Egyedül Dél-Koreából 150 szocialista, nagyon eltökélten antikapitalista aktivista érkezett a Fórumra.

A Fórum szervezői sokszor tízezres tömeggyűlésekkel operáltak. Volt amikor a tömeg zenét hallgatott, máskor beszédeket. A szónokok között ott volt Ben Bella⁵², Jeremy Corbyn.

Aminhati Roy mondott nagyon hatásos nagy beszédet. Hangsúlyozta, hogy az iraki háborúval és a globális imperializmussal való szembe fordulás az alapvető kulcskérdés, vagyis az ellenállás, nem pedig az úgynevezett baloldali kormányokba vetett bizalom.

A nyitó nap nagy beszédei után a következő napokon állandósultak a kisebb viták, találkozások, rendezvények, színházi és zenei előadások – és rengeteg tüntetés és felvonulás.

Az egyes csoportok és küldöttségek százas nagyságrendben mozgósították ide, vagy oda az embereket. Nem egy ilyen rendezvényen tízezer ember is megjelent. A szakszervezetek kérdéséről lezajlott vitán 6000 ember vett részt. Nagyon élénk volt az a vita is, amely a nők helyéről zajlott le a globalizáció új körülményei között – ezen 2000 ember volt jelen. Általában nagyon éles antikapitalista és antiimperialista hangot ütöttek meg; elmarasztalták mind Busht, mind Blairt. A nagy vitaelőadások hangadói között ott voltak a világ jól ismert antikapitalista gondolkodói, közírói: Dita Sar, Samir Amin⁵³, José Bové, Walden Bello és még sokan⁵⁴. Ám akadtak nem ennyire egyértelmű személyiségek is, mint például a korábbi ír elnök, Mary Robinson. Beszédet mondott a Nobel-díjas Joseph Stiglitz is. (Stiglitz korábban Bill Clinton gazdasági tanácsadója volt.) Stiglitz itt természete-

⁵¹ Erről bővebben lásd Sudeshna Chakravarti írását az Évkönyv 2004-es kötetében.

⁵² Ben Bella az 1950-es években az algériai függetlenségi harcok egyik vezéralakja, majd a függetlenné váló Algériának egy időszakban miniszterelnöke volt.

⁵³ Samir Amin egy kiváló írását, amely akkor elég nagy feltűnést keltett, jó évtizeddel megelőzte az Évkönyv is közölte. Ő francia egyetemi körökben nagyon ismert személyiség, algériai bevándorolt.

⁵⁴ A lap itt még 5-6 személyiség nevét közli, akik nálunk alighanem teljesen ismeretlenek.

sen abban a szellemben érvelt, hogy a kapitalizmus megreformálható. Ennek az ülésnek elnöke azonban figyelmeztette: nemcsak azért hívták meg, hogy beszéljen, hanem azért is, hogy halljon.

Ezekon a nagygyűléseken természetesen nem igen nyílt lehetőség igazi vitákra. Ezek inkább a zártabb, kevésbé népes találkozókra és szemináriumokra zajlottak. Ilyen volt például, amikor a Globalise Resistance (Ellenállás a globalizáció ellen), illetve az International Socialist csoport által rendezett vitadélutánokat sok száz érdeklődő látogatta. Ezekon már sok mindenről szó esett, a sztálinizmustól csakúgy, mint arról az állapotról, amely a sztálinizmus összeomlását az egyes országokban követte; az indiai baloldal helyzetéről és persze mindenütt a mozgalom jövőjéről.

A Fórum hatalmas, lelkes felvonulással és nagygyűléssel ért véget. Ezen a Globalise Resistance képviselője terjesztett elő határozati javaslatot arról, hogy az iraki háború megindításának évfordulóján, március 20-án mindenütt rendezzenek tiltakozó megmozdulásokat.

Forrás: Socialist Review, 2004. február (A cikket Steve Parsons juttatta el az Évkönyvhöz).

Közli és jegyzetelte Jemnitz János

ALEX CALLINICOS

A globális ellenállás karneválja

A Londonba való visszatérés valahogy úgy festett, mintha a színes TV-ből visszacseppentünk volna a fekete-fehérbe.

Az indiaiak energiája és sokszínűsége biztosította, hogy a IV. Szociális Világfórumot valóban csak úgy lehet jellemezni, hogy az elnyomottak fesztiválja volt.

Az ázsiaiak nagyon erős jelenléte biztosította, hogy a mumbái (Bombay) Fórum ennyire sikeressé válhatott. Hiszen ott voltak tibeti szerzetesek, a dél-koreai szocialisták, a nepáli dalitok (étintethetetlenek). Kavarogtak és vitáztak, vidáman egyesültek a nagyváros poros utcáin a WSF rendezvényein.

A Fórumra eljött és ugyanazon emelvénnyel beszélt Joseph Stiglitz, a Nobel-díjas közgazdász, Clinton elnök és a Világbank volt gazdasági tanácsadója, és számos baloldali értelmiségi és szocialista aktivista. Ez nagy elis-

merés ennek az antikapitalista mozgalomnak. Milyen megvilágításba helyezi a bombayi találkozó a WSF-et? Hosszú ideje viták folytak arról, milyen is legyen a viszony a szociális mozgalmak és a politikai pártok között. Végül a Fórumok rendezvényeiről valamennyi politikai pártot kitiltották. Csakhogy Indiában léteznek és működnek a világ legerősebb kommunista pártjai. Kettő is, az egyik a szín naoista kommunista párt (marxista) és India Kommunista Pártja, amely a múltban, amíg a Szovjetunió létezett, Moszkva felé tájékozódott. Mindkettő tömegpárt. S e kettőn kívül is működnek marxista-leninista csoportok, amelyek az egész országban gyűléseket és mozgalmakat szerveznek. A WSP-t Indiában nem is lehetett volna megrendezni az erős indiai kommunista pártok támogatása nélkül⁵⁵.

Forrás: A carnival of global resistance. Socialist Worker. (A lapot Steve Parsons küldte el az Évkönyvnek.)

Közli és jegyzelte: Jemnitz János

⁵⁵ A beszámolóinak sajnos kevesebb mint a felét közölhetjük.

HÁTTÉR

NARIHIKO ITO¹

Háború és béke a globális korszakban. A koreai háborút követő félévszázada aláírt fegyverszünet évfordulójára (rövidítve)

Nagyon megtiszteltek azzal, hogy én tarthatom a nyitó referátumot. Először is köszönetemet kell kifejeznem, hogy ezen a történész-konferencián² én tarthatom meg a nyitó referátumot. Előrebocsáthatom, hogy ez a koreai háború tulajdonképpen soha nem ért véget. Így azután most, 50 évvel a fegyverszünet után is még arról kell beszélnünk, mit is kell tennünk avégett, hogy ez a háború tényleg véget érjen. Bízom abban, hogy az emberiség megszabadulhat a háborúktól. Erről két megjegyzést szeretnék tenni.

Milyen veszélyekkel kell szembenéznünk?

2003. március 20-án az USA és Nagy-Britannia megtámadta Irakot. Az, hogy ez teljesen illegitim volt, már azért is teljesen világos, mivel az USA és Nagy-Britannia hiába próbálta kikényszeríteni, hogy az ENSZ Biztonsági Tanácsa a fegyveres akcióra jóváhagyó határozatot hozzon. Annak ellenére nem, hogy az USA kormány 2002. decembere óta minden eszközt bevetett, hogy a BT-től ezt a határozatot kicsikarja.

Az USA és Nagy-Britannia kormánya meg volt győződve arról, hogy Iraknak tömegpusztító fegyverei vannak. A katonai intervenció egyik fő célja e fegyverek eltávolítása volt. A másik hangoztatott cél Szaddam Huszein rendszerének megdöntése – és Irakban egy demokratikus rendszer kialakítása volt. Az USA és Anglia kormányai ezzel az állítólagos céllal próbálják elleplezni a véres és felháborító katonai intervenció tényét.

Fel kell figyelniünk arra, hogy a Bush adminisztráció valójában már régen, 2001. szeptember 11-e után döntött Irak megtámadásáról. Pontosabban ez a terv (döntés sokkal szeptember 11-e előtt, 1997-ben megszületett, amikor elfogadták a PNAC /Project for New American Century) tervet és

¹ Narihiko Ito a Tokiói Egyetem professzora, az ITH egyik legrégebbi militánsa, Évkönyvünk Nemzetközi Tanácsadó Bizottságának tagja.

² Az előadást szerzője Szöulban, a fegyverszünet aláírása 50. évfordulóján, „A fegyverszünetről a békéhez” c. nemzetközi háborúellenes konferencián tartotta 2003. július 25-én. Angol nyelvű szövegét ő küldte meg nekünk.

csoportot. E csoportosulás tagjai az „új konzervatív” iskola tagjai voltak, olyanok, mint Rumsfeld, Cheney, Wolfowitz, Bolton.

Megváltozott-e a világ 2001. szeptember 11-e után?

Szeptember 11-e után Bush elnök szájából szokatlan megfogalmazások hangzottak el: „Több, mint terrorista akció”, „új háború”, s hogy „2001. szeptember 11-e után megváltozott a világ”. De tényleg megváltozott? Ehhez két ponton teszünk megjegyzéseket.

Először is, amikor a Bush adminisztráció a „világ megváltozásáról” beszél, megfélemedezik (avagy el akarja feledtetni) az USA alkotmányáról, az ENSZ alapokmányáról és a nemzetközi jog alapelveiről. Odahaza Bush a legkisebb erőfeszítést sem tette avégett, hogy megfélemezze az USA-ban az arab származású amerikai állampolgárok elleni kilengéseket.

Másfelől 1945 óta az USA politikájában inkább egyfajta folytonosságot tapasztalhatunk. Nevezetesen amikor a világ a béke felé fordult, az USA vezetői állandóan alkalmat találtak, hogy „válságokról” kiabáljanak. De ki is okozta ezeket a „válságokat”? Ezek mögött többnyire az USA hadseregének és hadiipari komplexumának érdekei húzódtak. Így 1999-ben a demokrata párti Clinton-adminisztráció is keresztülvitte a Jugoszlávia elleni háborút és Belgrád bombázását³ – amivel egyértelműen megsértette az ENSZ alapokmányát. Hogy mi a különbség Clinton és Bush között? Míg Clinton csak kisebb mértékben sértette meg az ENSZ alapokmányát, Bush ezt egészen nyíltan teszi, az egész rendszert felborítva, teljességgel és nyíltan semmibe veszi a kis államok nemzeti szuverenitását és az egész jogrendszert, amely a vesztfáliai béke nyomán jött létre. 1998. október 28-án, a németországi Osnabrücki Egyetemen tartottak egy konferenciát. Ezt a konferenciát – amelyen sok ország küldöttei vettek részt – a vesztfáliai békének szentelték, amely elismerte a kis népek/országok szuverenitását, mint a konferencia résztvevői nyomatékosan aláhúzták. Akkor, Vesztfáliában azt hitték, hogy az egyezmény révén megteremtik a világbékét. Persze tudjuk, hogy ez nem sikerült. Most viszont a Bush-adminisztráció és a katonai héják e békerendszernek az alapelveit is szétverték, sutba dobták.

Ezek után az USA a Bush-adminisztráció alatt már úgy támadta meg Afganisztánt és Irakot, ahogyan azt az antik világban a Római Birodalom tette.

A koreai háború hatása Japánban.

Úgy vélem, hogy a koreai háború fő kiváltó oka a gyarmati uralom volt, még pontosabban a japán imperializmus. Jól tudom, hogy Korea kettéosztása a II. világháború után következett be. Csakhogy, ha ezt megelőzően

³ A „jugoszláv háborúnak” két ízben is külön rovatot szenteltünk: lásd Évkönyv 1999-2000.

Koreát nem nyelte volna el a japán imperializmus, Korea soha nem keveredett volna bele a világháborúba. Nekem ezt – mint japán embernek – itt a koreai nép előtt világosan ki kell mondanom, és el kell ismernem.

Ami még a koreai háborúhoz tartozik: ez a háború kirobbanásakor még polgárháború volt. Ugyanúgy, ahogy a spanyol polgárháború – még 1936-ban.

Azok az emberek, akik kirobbantották és vezették ezt a polgárháborút, avégett, hogy a koreai népet ugyanúgy egyesítsék, ahogyan az Kínában ugyanebben az időben történt, nem gondolhatták, hogy mindez ilyen eredményre fog vezetni. S ha visszapillantunk az elmúlt évekre, visszaidézhetjük, hogy az egyesítési szándék miként ütközött más, katonai érdekekbe, és a koreai népnek azután milyen hatalmas szenvedéseket kellett elviselnie.

A koreai háborúnak van egy további, nagyon elgondolkodtató összefüggése: nevezetesen, hogy Németország és Japán, amelyek a második világháborút kirobbantották, évekig leszorultak a politikai arénáról, de éppen a koreai háború idején „rehabilitálták” őket. Gazdaságilag pedig ez a két ország messzemenően profitált a koreai háborúból, nem utolsósorban az USA hadserege számára végzett hadiszállításokkal. „Természetesen” ezeket magas áron teljesítették. Ez az „ellátó” funkció a csúcspontját 1952. júniusa és 1953. májusa között érte el.

Japán nemcsak a költségvetés hatalmas arányú jövedelmeit szakította le a háborúból, hanem ugyanekkor politikailag Japánban megkezdődött egyfajta belső demokratizálódás is. Noha a japán alkotmány tulajdonképpen tiltotta volna ezeket a hadiszállításokat, a valóságban pár japán ezt a tilalmat megszegte.

Japán császára és jónéhány volt háborús bűnös ekkor a gyakorlatban az USA katonai „partnere” lett, és bíróilag kiszabott ítéleteik alól is felmentették őket. Néhány japán író akkor felemelte a szavát ez ellen „az új helyzet” ellen, és tiltakozott az újfajta „opportunizmus ellen”, amely a japán lakosság demoralizálódásával járt.

Mi Japán politikai alapmagatartása Koreával szemben?

Korea tényleges kettéosztása és Észak-Korea izolálása.

A koreai háború után volt egy rövid ideig tartó szakasz a japán politikában, amikor igyekeztek helyreállítani a közeledést Koreával. Ez 1955-1956-ban volt jellemző.

Felismerték, hogy Ázsiában új szakasz kezdődött. 1955-ben azonban visszatért a politikai életbe Kishi. Börtönből szabadult, és az USA hadseregének politikai és gazdasági segítségével megszerezte a kormány vezetését is.

Kishi képviselte azután már tisztán ezt a később hagyományossá vált politikát, amely Korea megosztására és Észak-Korea elszigetelésére irányult. 1961-ben azután Dél-Koreában is, katonai puccs révén, megalakult a Szatō kormány, amely egyaránt élvezte az USA és a Kishi kormányzat támogatását.

Miért is mondott le Japán Koreáról? Mi ennek a háttere?

Ismeretes, hogy az 1970-es években japán fiatalok fellázadtak az ellen, hogy Koreában szolgáljanak. Ám ahhoz, hogy mindezt igazán megértsük, nagyon messzire kell visszanyúlnunk a múltba, a messzi középkorba, amikor Hideyoshi japán tábornok betört Koreába, és 1592 és 1598 között mintegy 70.000 koreait hurcoltak el olcsó munkaerőnek, lényegileg rabszolgának. Később, Korea japán megszállása alatt, az 1930-as években és a II. világháború éveiben, koreai lányokat kényszerítették a japánok számára kialakított bordélyházakba. Ezek mind súlyos sérelmek.

Mit is kellene tenni annak érdekében, hogy Koreában végre tényleg megszűlessen a béke?

2000. október 2-án az USA és a „Demokratikus Korea” (Dél-Korea) kormánya közös nyilatkozatban bejelentette: most már mindent meg kell tenni, hogy végre a fegyverszünet helyébe igazi béke szülessen az egész koreai félszigeten. Ám ekkor megválasztották George W. Busht az USA elnökének, és pillanatok alatt kártyavárként összeomlott az, amit hosszú évek során lépésről-lépésre készítettek elő, közel jutva a béke megteremtéséhez. Bush mindezt elégette, és a két országrészt Koreában visszataszította a hidegháborús idők légkörébe.

Később, hogy e feszültséget valamelyest enyhítsék, 2002. szeptember 17-én tárgyalások kezdődtek Phenjangban a két Korea, az USA és Japán küldöttei között. Ha akkor Japán valóban keményen kitart a békés megoldás keresése mellett, akkor nemcsak Koreában, hanem az egész Távol-Kelenten is kikényszeríthette volna a tartós béke megteremtését. A Bush-adminisztráció azonban ekkor megint nagyon nyersen és keményen közbelépett, bevetve az Észak-Koreából fenyegető állítólagos „atombomba” és „nukleáris veszély” érvét. Ezzel a béketeremtés reményét megint elföldelte és Észak-Koreát jobban elszigetelte, mint egy évtizeddel korábban, vagy a Clinton-korszakban, a „megbékélés idején” volt.

Forrás: Narihiko Ito: From the Armistice to the Peace Regime.

STEVE PARSONS

CND (Campaign for Nuclear Disarmament) – Mozgalom a nukleáris leszerelésért.

Ez a CND volt sok szempontból az első nagy tömegmozgalom a fegyverkezés ellen. Ez a háború utáni mozgalom sok szempontból előfutára volt a mai zöld mozgalmaknak, amely felöleli az egész globális ellenzéki mozgalmat. (Az Attac-oknak)⁴. Ez a mozgalom Nagy-Britanniában született, 1954-ben. Az első nagy mozgalmak 1957/58-ban indultak el, amikor kialakítottak egy országos szervezetet, a CND-t. Ekkor indult el a béke-tömegtüntetés és menet Aldermastonba (ahol a nukleáris fegyvereket állították elő). A CND első nagy tömegrendezvényét 1958. februárjában tartotta. Az egyik lényeges oka a CND megszületésének abban az időben az volt, hogy váratlanul megbukott egy határozat, amely az egyoldalú leszerelést, és a fegyverek betiltását követelte. Ez az 1957. évi Labour-konferencián történt. Az LP sok ezer tagja követelte ezt, valamint pártonkívüli szocialisták, kvékerek, pacifisták, ökologisták, környezetvédők, trockisták, tudósok, a kultúra személyiségei (köztük művészek, a zene világának művelői, írók, stb.) Bertrand Russel volt a CND talán legismertebb nagysága, aki a direkt akciókban is részt vett, abban a mozgalomban, amely „A százak biztossága-ként” (Committee of the Hundred) volt ismeretes.

A brit kommunista párt (CPGB) tagjai kezdettől fogva aktív tagjai voltak a CND-nek, noha csak mint egyének. A CPGB vezetősége ugyanis szembe fordult a pacifista mozgalommal, mint mozgalommal, mert az úgymond aláásta a szovjetbarát békemozgalmat. (A párt azonban e kérdésben meghasonlott – amire van példa az országban kibontakozó más radikális mozgalmak esetében is.) A párttagság fokozatosan aktivizálódott a kubai válság idején.⁵

⁴ Az Attacról lásd e rovat másik írását.

⁵ Steve Parsons hosszabb történeti áttekintésének most csak kis hányadát tudtuk közölni. Nagyobb, máig kiható írását a 2006-os kötetben publikáljuk. Az írás több szempontból számunkra is nagy aktualitását növeli, hogy 2003-tól a CND-nek könyvünk régi munkatársa, támogatója, Kate Hudson lett az elnöke. Steve Parsons írását számunkra készítette.

PAUL FOOT**A sokkal kevesebbhez illeszkedve (rövidítve)**

Sok minden specifikus és sok minden megbízható azokból az adatokból amelyeket bizonyos hazai jövedelmekről hoztak nyilvánosságra – a járadékokról, az osztalékokról és a kapitalizmus egyéb áldásairól. Ezek az adatok azt bizonyítják, hogy a lakosság leggazdagabb 1%-ának 1996-ban az össznemzeti vagyon 20%-a volt a kezében. Peter Hain-nak⁶ és a New Labournek hála, ez a szám 2001-re 23%-ra emelkedett. Ez a leggyorsabb, legnagyobb ugrás, amelyet ezek a megagazdagok zsákmányszerzésük során valaha is végrehajtottak a háború utáni időkben. Ez még a thatcherista korszakra is igaz.

Ami a lakosság szegényebb felét illeti, ennek 1996-ban a nemzeti vagyon 7%-a jutott, a New Labour négyévi uralma után pedig 2001-re részesedésük 5%-ra esett vissza.

Forrás: Paul Foot: Adding up to much less. The Guardian, 2003. november 26. (A cikket Steve Parsons juttatta el hozzánk.)

KEITH LEE**Nagy-Britannia: a felmérések a szociális egyenlőtlenségek növekedését mutatják.**

Az utóbbi időben a különböző régiók, grófságok és helységek, és a családi háztartások szerinti statisztikai felmérések azt mutatják, hogy a régiók és a grófságok közötti szintkülönbség sem csökkenő, hanem növekedő tendenciát mutat. Ezek az utolsó 10 év adatai.

Az egyik ilyen felmérés szerint 2003-ban a britek 25%-a tartozott az úgynevezett „gazdag fogyasztók” közé. 10 évvel ezelőtt csak a lakosság 19%-a tartozott ide. Ugyanez a forrás a lakosság 37%-át teszi a „szerény fogyasztású” avagy „nehezen élők” körébe. 10 évvel ezelőtt ez a réteg csak 33%-ot tett ki.

Az elemzők elvetik azt a szimplista vélekedést, mintha a jövedelmi különbségek alapján valamiféle Észak/Dél határvonalat lehetne húzni. Ezzel

⁶ Peter Hain a New Labour és így Blair többszörös minisztere, amit sokan azért rónak fel neki, mert régebben az LP „puha baloldalának” az egyik hangadó publicistája volt.

szemben az adatok azt mutatják, hogy a legszegényebb kisebb régiók közül egyet találhatunk Észak-Angliában, egyet Walesben, egy pedig egyenesen délnyugaton volt. Pedig „általában” ez a leggazdagabb régió.

Általában 1996-tól 48%-os béremelkedés mutatható ki. Ámde ezen belül igen nagyok az eltérések. Míg 2003-ban az átlagkereset 25.000 font évi jövedelemben állapították meg. Ebből London messze kiugrik, ahol egyes körzetekben az emberek 15%-a is évi 100.000 fontos szint fölött él. Londonban ilyen körzetek: Hammersmith, Hampstead, a Fleet street környéke és még féltucatnyi terület. A legszegényesebb családi háztartások Leicesterben, Glasgowban, Liverpoolban, Newcastle-ban, Middlesborough-ban találhatók.⁷

Forrás: Keit Lee: Britain: Survey shows increase in social inequality. World Socialist Web Site (WSWS), 2003. november 29. (Az írást Steve Parsonsnek köszönhetjük.)

Közli és jegyzetelte: Jemnitz János

HARSÁNYI IVÁN

Elnökváltás az SPD élén

2004. február 7-én Gerhard Schröder kancellár – mindaddig egyben Németország Szociáldemokrata Pártjának (SPD) az elnöke is – egy televíziós interjúban bejelentette: megválnak pártelnöki tisztségétől. Két nappal később a pártelnökség ülése elfogadta javaslatát a két tisztség szétválasztására és az új elnök személyére. A posztot Franz Müntefering, az SPD szövetségi gyűlési (Bundestag-)frakciójának addigi vezetője vette át.

Amióta a pártot (a nemzetiszocialista Harmadik Birodalom bukása után) újjászervezték, nyolc elnöke volt. Valamennyi szociáldemokrata kancellár egyben a pártelnöki tisztet is betöltötte, az egyetlen Helmut Schmidt kivételével (aki utóbb többször hangoztatta, mennyire szerette volna elnyerni a posztot). A sorban Kurt Schumacher az első (1946–1952)⁸, aki 13 év illegális és száműzetés után állította talpra a pártot. Őt Erich Ollenhauer (1952–1963), a Szocialista Munkásinternacionálé ifjúsági szer-

⁷ Ugyanez a forrás hangsúlyozza, hogy az utolsó évtizedben terjedtek az olcsó bérű és részdíós munkaalkalmak, aminek ugyanúgy káros következményei voltak, mint az állami közkiadások lefaragásának.

⁸ Életrajzát lásd az Évkönyv 1996. évi kötetében.

vezetének egykori titkára követte. A leghosszabb ideig (1964–1987) Willy Brandt⁹ elnöksége tartott. Később, a hosszúra nyúlt ellenzéki években egyre sűrűbben váltották egymást az elnökök. 1987-től 1991-ig Hans Jochen Vogel, utána Björn Engholm (1991–1993), majd Rudolf Scharping (1993–1995) nyerte el a nagy tekintélynek örvendő pozíciót. Négy évig elnökkölt a fordulatos pályájú Oskar Lafontaine (1995–1999), aki sokak számára váratlanul, nem sokkal az SPD választási győzelme után, a nehéz kormányprogram-készítés során önként vált meg az elnöki tiszttől.¹⁰ Azóta, egészen mostanáig Schröder tartotta kezében a pártelnökséggel járó nem csekély irányító szerepet.

A 64 éves új elnök Sundernben, a nyugatnémet iparvidék szívében született, munkásszülők gyermekeként. 14 évesen állt munkába városkájának egy fémfeldolgozó üzemében. Ipari-kereskedelmi szakiskolát végzett. Nincs főiskolai diplomája, sőt érettségit sem tett. Az SPD-be 1966-ban lépett be és a párt, mint mondja, második otthonává lett. Kilenc év után Nyugat-Vesztfáliában elindították a Bundestag-választáson. Elnyerte és 1992-ig meg is őrizte a mandátumot. A párt állandó szóvivőjévé lett lakásügyekben. 1992-ben átvette a párt számára fontos, nagy taglétszámú vesztfáliai kerület pártszervezetének a vezetését. Ezt azután is megőrizte, hogy Johannes Rau tartományi kormányfő meghívta a düsseldorfi kabinetbe, és rábízta a munkaügyi, szociális és egészségügyi tárcát. 1995-ben Scharping pártelnök vette maga mellé, mint a párt (immár szövetségi szintű) ügyvezetőjét.

Az első Schröder-kabinetben már miniszter, a közlekedésügy élén. Egy évvel utána pedig átveszi az újonnan létesített pártfőtitkári tisztséget. Bundestag-frakcióvezetői posztját Schröder és a párt lehellétkony 2002-es választási győzelme után nyerte el.¹¹

A kommentárok egyöntetűen hangoztatják, hogy Müntefering igen kritikus helyzetben került a párt élére. A súlyos nehézségek gyötörte német gazdaság rendbetételére Schröder kemény gazdasági szigorintézkedésekhez folyamodott, amelyek nem egyszerűen anyagi, hanem munkajogi szempontból is a párt szavazótáborának nagyon széles rétegeit érintették kedvezőtlenül. Napirendre került az egész szociális ellátórendszer és a munkaerőgazdálkodás „piackonform” átrendezése. Az SPD befolyása az 1999-es parlamenti választáson még 40,9% volt, 2002-ben a 38,5% épphogy elég volt a győzelemhez, most a felmérések szerint ez az arány csak 32%.

⁹ Az ő életpályájával hasábjainkon többször is foglalkoztunk, a leg részletesebben 1993-ban

¹⁰ Erről beszámoló könyvét ismertettük az Évkönyv 2002. évi kötetében.

¹¹ Erről a választásról lásd Susanne Miller írását 2004. évi kötetünkben.

Eközben a sokáig 30% alatt tanyázó CDU–CSU támogatottsága elérte a 48%-ot. Ráadásul a pártnak alig több mint egy év alatt 16 választási küzdelemben kell helytállnia. Hét helyen lesz tartományi, nyolc szövetségi tartományban helyhatósági választás, s közben június 13-án elfogadható eredményt kell elérnie az Európai Parlament választásán. A helyi erőpróbák közül kiemelkedik a hamarosan sorra kerülő, rendszerint indikátor jellegű hamburgi választás.¹² Itt a szociáldemokrata Thomas Mirow próbálja elhódítani a CDU-s Ole von Beust polgármester posztját. A 2004. február közepi felmérés szerint az erőviszonyok borotvaélen táncolnak (CDU: 45, SPD: 30, Zöldek: 15%).

Schröder kancellár és politikája rég nem látott kereszttűzbe került. Egyik oldalról az uniópártok nyitottak tüzet rá, szociális felhangokkal, mintegy megfélemezve arról, hogy a vitatott kérdésekben mi volt az álláspontjuk legutóbbi, 1999 előtti kormányperiódusukban. Másrészt az SPD soraiban támadt hatalmas vihar. Nagy riadalmat okozott a tagság évtizedek óta nem tapasztalt fogyása. Az utóbbi években 63 000 ember, a tagság egytizede lépett ki a pártból. Csupán a szociáldemokrata erődnék számító Északrajna-Vesztfáliában 10 000 fő volt a veszteség.

A német sajtó tele van találgatásokkal arra nézve, mi lehet Schröder elgondolása azzal, hogy kiköltözött a párt székházából, a Willy-Brandt-Hausból. Leggyakrabban azt valószínűsítik, hogy egyrészt kancellárként így akarja szabadabbá tenni a kezét a tervezett húsbavágó átalakításokhoz; másrészt a tagság soraiban rendkívül népszerű Müntefering segítségével akarja biztosítani ehhez pártbeli háterszágát. Többben azonban ennél bonyolultabbanak látják a helyzetet.

Az SPD élén beállt változás nehezen értelmezhető a párt alsóbb láncszemeiben tapasztalható mozgások nélkül. Aligha állja meg a helyét a „nagy sajtó” (pl. a *Der Spiegel*) beállítása, amely szerint csupán a „pártfunkcionárius kaszt” ráncolja a homlokát Schröder tervei hallatán. A párt helyi tisztségviselői nyilván a tagság véleményét és hangulatát közvetítik, amellyel jóval közelebbi kapcsolatban állnak, mint a kampányok során villámlátogatásokat tevő Schröder. Egy koblenzi gyűlésen Münteferinget így üdvözlötte egy felszólaló: „Mit gondolsz, miért épp téged küldtek ide? Mert azok egyike vagy, akik a munka fogalmát nem politológiai tanulmányokból vagy a Friedrich-Ebert-Stiftung valamelyik szemináriumáról ismerik.”

Anélkül, hogy a pártban szakadás állt volna be, létrejöttek bizonyos kapcsolatok a protestálók között. Hírek szerint főleg a „hatok bandája” néven emlegetett tartományi vezetők, a schleswig-holsteini Claus Möller, az alsó-

¹² A hamburgi helyzet alakulásáról lásd Peter Birke cikkét az Évkönyv 2004. évi kötetében.

szászországi Wolfgang Jüttner, a Saar-vidéki Heiko Mass, a hesseni Andrea Ypsilanti és a bremeni Detlev Alberts képviselik a mérsékelt, de erőteljes tiltakozó potenciált, Andrea Nahlersnek, az SPD-baloldal szóvivőjének a támogatásával.

A megfigyelők a pártban *három véleménycsoportot* látnak kirajzolódni, amelyeket ízlésük szerint így vagy úgy minősítenek. Az egyik szögesen ellenzi a Schröder terveiben szereplő reformokat. Ezeket a neoliberális tábor „tradicionalistáknak” nevezi. (A *Spiegel* ironikusan „régí szakszervezeti elvtársakról” beszél.) A másikat, amely még kevesli is a schröderi változtatásokat, „modernizálónak” tekintik. Itt főleg fiatal szakemberekről van szó; irányzatukat Rainer Wend szövetségi gyűlési képviselő és Sigmar Gabriel számítástechnikai szakember nevével szokás jellemezni. Végül a tagság harmadik, általában jelző nélkül baloldalinak nevezett rétege alapján támogatja Schröder Agenda 2010 nevű „ötéves tervét”, de bármely további reformot csak akkor hajlandó támogatni, ha ezeket szociálisan megfelelően ellentételezik.

A jelek szerint ez az áramlat nemcsak igen befolyásos, de elég határozott elképzelése is van a párt pozícióinak erősítésére alkalmas alternatív programról. A hamarosan tárgyalandó örökösödésiadó-törvény esetében például határozottan akarnák érvényesíteni a progresszivitás elvét. A minden állampolgárra kiterjesztendő széles körű biztosítást, amely Schröder terveiben a jobb gazdasági helyzet remélt távlatában, a következő törvényhozási ciklusban szerepel, már a mostani periódusba előrehoznák, hogy egyáltalán legyen következő SPD-ciklus...Elfogadhatatlannak tartják a nyugdíj bármely további korlátozását. Ismét feszegetik a vagyonadó bevezetésének kényes kérdését. Végül a schröderi „innovációs programot” sokmilliárdos, a felsőoktatás minden láncszemére kiterjedő grandiózus oktatás-korszerűsítési tervvé fejlesztenék. Ennek finanszírozásához pedig, nem éppen neoliberális fogással, igénybe akarják venni a Bundesbank aranykészletének egy részét is.

Müntefering neve többször is elhangzott az utóbbi években vele kapcsolatos tervek formájában is. Egy 2002. februári amerikai repülőutazás alkalmával Schröder félig tréfásan megjegyezte: „Ha most lezuhannánk, Franznak kell továbbvinnie az ügyeket.” Maga Müntefering nem ijedt meg attól, hogy fékező lépései miatt az elszánt megújítók „betonfejnek” nevezik. „A beton hálás anyag – válaszolta –, sok mindenre jól lehet használni.” A jelek szerint egyik legfőbb célja mégis az, hogy a tagság elégedetlen részét összebékítse Schröder reformterveinek azzal a részével, amelyet maga határozottan támogatandónak vél. Ezt nem is titkolja. Ennek dacára, akárhol jelenjék meg az alsó szervezetekben elmaradhatatlan, széles,

élénkvörös sáljával és vörösszekfűs jelvényével, továbbra is vastaps fogadja. Tudják, hogy nem luxusvillában, hanem egy panellakásban lakik, amelyet ráadásul Georg Gysitől, a Demokratikus Szocializmus Pártjának (PDS) korábbi elnökétől vett át; azt is, hogy tévét néz, és reggelenként tréningruhában az Állatkert sétányain kocog. Hasonlít azokhoz, akiknek az érdekeit védeni akarja. És természetes, hogy ez egyeseknek nagyon tetszik, másoknak, különösen pártelnöki pozíciója miatt, nagyon nem.

DÖMÉNY ZSUZSA

Bolívia, 2003 – az erőszak éve

Több mint húsz békés év után 2003-ban újra tömeges tiltakozások és véres összecsapások színtere volt a dél-amerikai ország, amely a XX. században a katonai puccsok számának szomorú világrekordját tartotta.

A 2002-es választások idején már jól látszott a társadalom számottevő részének elégedetlensége és olyan új politikai erőcsoportok megjelenése, amelyek etnikai és rétegkövetelései szorosan kötődtek a tradicionális – elsősorban bányász – szakszervezeti mozgalomhoz. Mindez hozzájárult ahhoz, hogy az elnökjelöltként induló indián Evo Morales szakszervezeti vezetőre leadott szavazatok csak egyetlen százalékkal maradtak el a hagyományos politikai pártok: a Nemzeti Forradalmi Mozgalom, a Forradalmi Baloldali Mozgalom, az Új Köztársasági Erő, a Civil Szolidaritás Unió által támogatott s végül elnökké választott, Sánchez de Lozadaétól.

A pártok harciasan baloldali neve itt nem jelenti feltétlenül ugyanazt a tartalmat. A legtöbb esetben ezeknek a pártoknak semmi közük sincs a baloldalhoz, az elnevezés inkább csak azt a szándékot fejezi ki, hogy az adott politikai mezőben erőteljes politikai aktorként jelenhessen meg. Bolíviában – és a legtöbb dél-amerikai országban – a társadalmi békére, a demokráciára és az egyéni szabadságra veszélyes törekvések szinte kivétel nélkül a jobboldalról jöttek, leginkább katonai puccsok formájában. Így errefelé azok a demokratikus rend iránt elkötelezett politikai erők és csoportok is baloldali színezetű nevekkal és jelképrendszerrel lépnek fel, amelyeknek vajmi kevés közük van az igazi baloldalhoz.

Az utóbbi húsz év többnyire kiegyensúlyozott belpolitikai viszonyainak alapját a szerény gazdasági fejlődés és a politikai elit által működtetett „paktum demokrácia” jelentette. A 2002-es választási eredmények már egyértelműen tükrözték, hogy ez a paktum kifáradt, a politikai pártok hát-

téralkujává vált, a lakosságnak csaknem a fele immár nem támogatja azokat a politikai erőket, amelyek eddig gyakorolták a hatalmat. A demokrácia új modellje kidolgozásának igénye a választások után már csak egyes értelmiségi műhelyekben volt napirenden, a hagyományos politikai pártok vezetői, de a politikai elit sem vette komolyan az intő jeleket. Nem érzékelték, hogy a gazdasági válság miatti egyre növekvő nyomor és munkanélküliség ebben az egyébként is nagyon szegény – Latin-Amerika legszegényebb – országában olyan feszültségeket okoz, amelyek robbanásveséllyel fenyegetnek. Az elégedetlenség felszínre kerülésének számos oka közül néhány – a továbbiakban kissé részletesebben kifejtve – döntő faktora volt a változást elindító folyamatoknak.

A nyersanyagokban gazdag országban hagyományosan a bányászat volt a legfontosabb iparág. A világgiazi kereslet csökkenése miatt a '80-as években a munkanélkülivé váló bányászok ezrei kezdtek a jól jövedelmező és kevés munkával járó kokacserje termesztésébe. 1997-ben Bolívia világelső volt a kokain termesztésében.

A kokacserje ezen a vidéken őshonos növény, és a helyi lakosság, főleg az indián népesség kultúrájában egészen más a szerepe, mint a világ más részein. A magas hegyekben élők élénkítő és éhségűző szerként használták évszázadok óta és használják mai is, rágcstálták a cserje leveleit vagy teát főztek belőle. A koka nehéz mindennapjaik része, megtanulták használni, és nem lesznek tőle kábítószerfüggők, ugyanúgy hozzátartozik az életükhöz, mint nekünk a kávé vagy a tea, és hasonló szerepet is tölt be. Ezért a parasztokban jórészt fel sem merül, hogy valami ártalmas, vagy romboló szer előállításához járulnak hozzá.

A kábítószer-ellenes program kertében az Egyesült Államok kormánya Bolíviának is felajánlotta, hogy a támogatja azoknak a parasztoknak az új-rakezdést, akik felhagynak a kokacserje termesztésével. Így három év alatt több millió dollár áramlott az országba. Ennek nagy része elfolyt a korrupciós csatornákon, s végül csak egészen elenyésző hányada finanszírozta azt a célt, amelyért létrehozták a programot. Ötvenezer kokaintermelő családnak ajánlotta fel a bolív kormány az alternatív termesztés lehetőségét. Azok számára azonban, akik soha nem műveltek földet, nem volt vonzó, hogy a tízszer annyi munkával járó és huszadannyi jövedelmet hozó más mezőgazdasági terményekkel foglalkozzanak, ekkora különbséget nyilvánvalóan nem kompenzált a program. A helyi drogkereskedők, akik továbbra is működtetik kialakított termeltető és szállító hálózatukat, nagy nyomást fejtettek ki az „áttért” termelőkre, ez sem növelte a program népszerűségét. Az emberek ezeken a vidékeken úgy érezték, hogy a kormány külföldi segítséggel megfosztja őket megélhetési lehetőségeiktől, miközben

valódi megoldást nem kínált. Többek között azért sem, mert míg a kokacserje felvásárlására és elszállítására kialakult hálózat épült, az alternatív termékek felvásárlására, esetleges feldolgozására és értékesítésére nem terjedt ki a terv, nemcsak az amerikaiak programjában, hanem a kormányéban sem. Az amerikaiak a kudarcért a korrupt helyi vezetőket hibáztatták, bár a dél-amerikai viszonyokat jobban ismerő amerikai tisztségviselők sem tartják célravezetőnek ebben a formában a programot.

Az Egyesült Államok átmeneti időszakra vállalta a kokaültetvények kiírása és az alternatív mezőgazdasági termelésre való átállás költségeit, valamint garanciát vállalt azokra a kölcsönökre, amelyeket Bolívia a Világbankból vett fel liberális gazdasági intézkedések bevezetése érdekében. E szerint tehát a bolív kormányra nehezedett a program belpolitikai súlya, míg a kokacserjét természetők viselték a szociális következményeket. Végül ez a projekt súlyos következményekkel járt az országban a társadalmi békére és a kormányozhatóságra nézve is. Bolíviában a belpolitika stabilitását a kábítószer-probléma, a szociális helyzet és a hadsereg illetve a civil szféra közötti viszony határozza meg, ehhez szorosan kapcsolódik a földkérdés ebben az alapvetően rurális társadalomban, ahol a földművelés az egyik legfontosabb gazdasági ágazat.

Bolívia nemcsak a legszegényebb ország ezen a földrészén, hanem itt vannak a legnagyobb különbségek is a szegények és a gazdagok között. A csaknem nyolcmillió lakosságának 62,7%-a él a szegénység szintje alatt, ami azt jelenti, hogy a napi betevő falat előteremtése is gondot jelent. 14,4%-a napi 1 dollár alatti összegből él, és 34,3%-a napi 2 dollárt költhet a megélhetésére. A kritikus szegénység nyomorszámban élők (20%) között például a csecsemőhalandóság adatai rosszabbak, mint Haití, Kamerun, Kenya statisztikája, míg a gazdag bolív lakosság (20%) adatai hasonlóak a fejlett országokéhoz. A szegénység földrajzilag és etnikailag is felrajzolható, a nyomorgók zöme mezőgazdasági munkás, illetve indián. (A lakosság 70%-a indián, ebből 40% kecsua és 30% aymara, 20% mesztic, 10% kreol és fehér, az írástudatlanság 27% körül van.)

Az állami bevételek is nagymértékben csökkentek az utóbbi négy évben a kokaültetvények radikális kiírása nyomán, ez évi 500 millió dollár hiányt jelentett, míg a más exportcikkekből származó bevétel évi 1500 millió dollár. Ez a hiány mély gazdasági válságba sodorta az országot.

A hagyományos politikai pártok a 2002-es választásokon, – bár a gazdaság válságát mutató adatait ismerték, – a régóta bevált ígéretgő, azután semmit nem teljesítő stratégiával indultak. Tették ezt annál is inkább, mert a választók tömegei efelé nyomták a pártokat. Az indiánok emancipációs- és szociális mozgalmainak méreteit és erejét láthatóan nem értékelték jól.

Evo Morales nagymértékű támogatottságát a gazdasági válságok idején szokásos jelenségnek fogták fel, vagyis a Bolíviában hagyományosan erős szakszervezetek népszerűségének átmeneti növekedéseként. A helyi szakszervezeti mozgalomban szokásos baloldali frazeológia és jelszavak elfedték azt, hogy itt alapvető társadalmi változások történtek. Ezeknek a változásoknak az elindítója és motorja az aymara indián parasztok emancipációs mozgalma volt, az indián népesség kollektív jogainak állami elismeréséért, kodifikálásáért, helyzetük javításáért, a termőföldhöz jutásért, s az egyes indián népek területeinek közigazgatási egységként kezeléséért. Ennek eredményeként egészséges kapcsolat alakulhat ki majd az indián közösségek, a regionális társadalmak és a nemzet egésze és az állam között. A halmozottan hátrányos helyzetű indián tömegek a szakszervezeti tömörülést politikai pártként, és nem munkahelyi érdekvédelmi szervezetként kezelték, hanem az indián lakosság általános állampolgári jogegyenlősége követelésének szószólójaként is. Vagyis az eddigi pártstruktúrába beékelődött egy olyan horizontális szerveződés, amely végül is szétfeszítette a hagyományos pártrendszer kereteit.

A 2002-es választási eredmények jól mutatják, hogy a választók 50%-a számára azok a pártok és az a politikai elit, amelyek az elmúlt húsz évben a hatalmat gyakorolták, már nem artikulálják a lakosság felének érdekeit, elképzeléseit, és elvesztették a bizalmat, nemcsak abban, hogy képesek a válságot kezelni, hanem abban is, hogy egyáltalán van-e létjogosultságuk ebben a formában. A „paktum demokrácia” alapja a politikai elit egymás iránti nagyfokú toleranciája volt, amelyet erős nemzetközi támogatás is biztosított, azonban ebből kimaradtak a civil társadalom meghatározó erői.

A választás tépje ezúttal nem az egyik vagy másik politikai párt hatalomra jutása, még kevésbé a bal- és jobboldal egymás elleni küzdelme, hanem sokkal inkább egy olyan új politikai modell kialakításának lehetősége, amely képes kezelni a felgyülemlett problémákat, és csökkenteni a társadalmi feszültségeket. Ez akkor a politikai aktorok többsége számára még nem volt világosan felismert körülmény.

A pártrendszer eddigi struktúrája megroggyanásának jelentősége abban a közegben értékelhető, amely a bolív állam és intézményrendszere általános szervezettsége színvonalát jellemzi. A lassú, rosszul szervezett és korrupcióval átszótt intézményrendszer és a csekély szervező erő, amit képvisel, újabb területe és faktora annak a társadalmi válságnak, amely a 2003-as év elejére kialakult.

A képlet sematikusan a következő: adott egy rosszul működő szervezetlen intézményrendszer, a „paktum demokrácia” meggyengülése, a politikai pártok hiteltelenné válása, a gazdasági válság és a csaknem 17%-os

munkanélküliség, a lakosság majd' háromnegyedét sújtó szegénység, az indián lakosság általános elégedetlensége etnikai, kulturális jogainak és társadalmi szerepvállalásának korlátozottsága és a kirekesztés miatt, valamint – a bőséges puccsista hagyományokkal rendelkező – tradicionálisan jól szervezett hadsereg, és az ugyancsak jól szervezett és harcedzett szak-szervezeti tömörülések.

Az ország súlyosan megbillent pénzügyi egyensúlyát Sánchez de Lozada kormánya februárban – a Nemzetközi Valutaalap nyomására – liberális gazdaságpolitikai intézkedésekkel és megszorításokkal próbálta kezelni, s a fizetéseket újfajta adóval sújtotta.

La Paz utcáin a rendőrök tüntettek elsőként – civilek támogatásával – az új adó ellen, s a kormánypalota előtt fegyveres harc bontakozott ki az ellenük kivezényelt katonasággal.

A rendőrség és a hadsereg ellentéte a puccsok idejére nyúlik vissza, amikor mint a demokratikus intézményrendszer része, a rendőrség is alávetett szerepet játszott. Csak a demokrácia helyreállításával nyerte vissza önálló intézményi autonómiáját a rendőrség mint fegyveres testület, valójában önálló intézményi identitását is ekkor formálhatta újra. Ennél szemléletesebben nem is lehetne ábrázolni az intézményrendszer széthullását: az államhatalom két fegyveres testülete utcai harcokban egymásra lőtt. 13 rendőr, 4 katona és 19 civil halt meg, a sebesültek száma 200 körül volt. Az új adóról szóló törvényt a kormány visszavonta.

A 2000-es évtől számítva Bolívia már a harmadik ország, ahol súlyos társadalmi válság közvetlen kiváltó oka a Valutaalap nyomására hozott intézkedés.

Ettől kezdve a kormány helyzete megingott, a zaklatott belpolitikai légkörben az ellenzék és a kormány egymást vádolta. Az állami bevételek várható összege azonban közel sem fedezte a költségvetési kiadásokat. Találni kellett valamilyen forrást, amivel a hiány pótolható. Ez a forrás a földgáz exportjának növeléséből származhat, ugyanis Bolíviában található a kontinens legnagyobb földgázkészlete, amelyből már most is exportál kisebb mennyiséget Brazíliába.

Nyilvánosságra hozták a földgáz exportjáról szóló tervet, mely szerint egy észak-amerikai konzorciumnak adnák el meghatározott időre a kitermelés jogát is. Ez a cég a gázt chilei területen vezetné egy tengeri kikötőig, majd onnan szállítaná Mexikóba és az Egyesült Államokba. A tervet szerint a bevétel valóban olyan nagyságrendű, – évi 600 millió dollár – amely elindíthatná a gazdasági fejlődést az országban. Erre alapozta a kormány azokat az ígéreteit, amelyek az egészségügy, az oktatás és az általános élet-színvonal emeléséről szóltak.

A kormány bukásához vezető válsághoz végül az általános elégedetlenség forrongó hangulatában végül is ez a terv vezetett. A gázeladás a lakosság szemében annak a liberális gazdaságpolitikának a része volt, amelynek megnyomorító terheit egyre elviselhetetlenebbnek érezte. Mindezt tetézte, hogy a kormány még gesztusértékű intézkedésekkel sem fordult a szegények és nyomorgók felé. A szolidaritás és együttérzés hiánya erősítette azt a közhangulatot, hogy a kormány, a pártok vezetői s általában az elit érzéketlen a szegénységben sínylődő tömegek sorsával szemben.

Az ország legszegényebb városában, El Altoban heves tüntetések patantak ki a gáz eladása és a kormány ellen, s egyre több helyütt, a fővárosban is megbénult az élet.

A „gázlázadás” okai összetettek. A lakosság nem hitt abban, hogy a mégoly nagy bevétel is valóban a fejlesztést szolgálja majd, és nem tűnik el a korrupt politikusok és hivatalnokok zsebében. Nem értettek egyet azzal sem, hogy külföldi konzorcium aknázza ki a gázvagyon, de a legelfogadhatatlanabb a bolívak számára ebben a tervzetben az volt, hogy chilei területen vezették volna a csöveket a tengeri kikötőig.

A Chilével vívott háborúban, 1879-ben Bolívia elvesztette azt a Csendes-óceán partján elterülő földsávot, amely addig biztosította az ország tengeri kijáratát. Bolívia az egyetlen dél-amerikai ország, amelynek nincs tengerpartja és tengeri kikötője. A bolív diplomácia állandó törekvése napjainkig, hogy valamilyen földfolyosón tengeri kijárához jusson. A helyzetet nehezíti, hogy a vitatott területről 1880-ban Peru és Chile között született egy megállapodás, mely szerint a Bolíviától elnyert területet Chile csak Peruvall egyetértésben adhatná vissza részben vagy teljesen a bolívaknak. A 125 éve történtek olyan élő történelmi sérelmet jelentenek a bolíviaiaknak, amely napjainkban is politikai detonátorként hat. (A magyar történelemben is vannak ilyenek...) A forrongó közhangulatban több, egyelőre elszigetelt tüntetés is kipattant e területek visszakövetelésére.

A helyzet fonákasága, hogy mind Peru, mind Chile szívesen venné, ha a területén futna a vezeték, mert ez a vidék gazdasági fellendülését jelentené egy olyan sivatagos területen, ahol kevés a munkahely és nincs remény más nagyobb beruházásra. Bonyolítja a helyzetet, hogy Chávez, Venezuela sajátos diplomáciai érzékű elnöke felhívást intézett a két érintett országhoz, hogy tegyék lehetővé Bolívia tengeri kijáratát, ezzel a kérdés kibővült és immár nemcsak az érintett országok vesznek részt a megoldás keresésében, hanem az AÁSZ (Amerikai Államok Szövetsége) keretén belül a térség más államfői is megpróbálják a felkorlácsolt kedélyeket lehűteni, és valamilyen mindenki számára megfelelő megoldást kidolgozni.

Az El Altoban elkezdett sztrájk résztvevői elzárták a fővárosba vezető

utat, ezzel elszigetelték La Pazt az ország többi részétől. Több városban is követelték Sánchez de Lozada lemondását. Az elnök ismét bevetette a katonaságot, az összecsapások során az országban 80 halott és mintegy 200 sebesült volt a szomorú eredmény. Ezután már szinte minden szektor a kormány távozását sürgette, ami október 17-én meg is történt, miután a sztájk véres leverése miatt az alelnök is megvonta támogatását Sánchez de Lozada elnöktől, aki ezt követően lemondott és az Egyesült Államokba távozott. Az ott adott nyilatkozataiban bukásáért valamilyen nemzetközi baloldali összeesküvést tett felelőssé.

Carlos Mesa alelnök lett az ország új elnöke, eredeti foglalkozása újságíró, ő nem tartozott a pártpolitikusok közé. Az alkotmány szerint az alelnök veszi át a hatalmat az elnök távozása után. Úgy látszik azonban, hogy az alkotmányos legitimitás mellett valamiféle össznépi bizalom is legitimáló tényező ebben a korántsem megoldott belpolitikai helyzetben.

A pártrendszer összeomlott. Az új kormány nem a politikai pártok támogatásával került hatalomra, az események során a hagyományos pártok súlytalanná váltak, szerepük kizárólag a parlamentre korlátozódik.

Ezzel lezárult egy korszak, a „paktum demokrácia” korszaka, a kormány előtt álló feladat egy olyan demokratikus rendet létrehozni, amely az állampolgárok részvételére épül, és újra kell építeni a kapcsolatot az állam és a társadalom között. Ennek logikája gyökeresen különbözik majd az eddigitől. Az állam és polgára viszonyában nagyobb szerepet kell kapnia a törvénytisztelő magatartásnak, az adófizetői fegyelemnek, valamint annak is, hogy a követeléseknek az ország gazdasági helyzetéhez képest reálisnak kell lenniük. Új alkotmányra lesz szükség, az Alkotmányozó Nemzetgyűlés összehívásának már konkrét tervei vannak, ebben szerepelni kell olyan alkotmányos és intézményi kereteknek, amelyekben helyet kaphatnak azok az új politikai erők, amelyek – szervezet és fórum hiányában – az utcai tüntetésekben és harcokban mutatták meg magukat, és követelésüket is ott fogalmazták meg. El kell kerülni azt, hogy a kormány és ellenzéke között az utca népe legyen a döntőbíró, a korántsem lehiggadt közhangulatban ezt a tömeget egyaránt felhasználhatják céljaik érdekében a neopopulisták és a hagyományos politikai pártok is.

A válságból való kilábalás érdekében Mesa az államot kívánja a gazdaság főszereplőjévé tenni: „A piac a maga sajátos működésével vak, a szégyenséget nem lehet enyhíteni, ha a piac törvényei korlátozás nélkül működhetnek”.

A részvételi demokrácia megnyilvánulása az állampolgárok közvetlen döntése a bolív társadalmat jelenleg leginkább foglalkoztató kérdésben – a földgázzal kapcsolatos referendum, amelyet 2004. márc. 28-án tartanak.

Ezt megelőzi egy ismertető kampány. Miután az amerikai konzorcium visszalépett a szerződéstől, a döntés szabadsága a referendumon résztvevők kezében van.

Carlos Mesa elnök tudatában van annak, hogy az elkeseredett és elégedetlen lakosság gyors megoldást vár a problémáira, mint ahogy az is nyilvánvaló, hogy a gáz-kérdés az általános szegénység miatti felháborodás gyújtópontja volt. Az erőszak azonban ismét elszabadulhat, ha a kormány és a lakosság közötti törekeny bizalom megszűnik. A kihívás a kormány számára a demokratikus rend fenntartása mellett továbbra is a gazdasági fejlődés elősegítése, a társadalmi egyenlőtlenség kezelése és a szegénység mérséklése.

Bolíviáról szólva valamilyen mértékben egész Dél-Amerikáról beszélünk. A hagyományos párt- és intézményrendszer meggyengülése vagy válsága általános jelenség a térségben, s bár a kríziskezelésre már szinte minden ismert „gyógymódot” kipróbálták itt, az eredmény mégis rendre elmaradt. Nem hozott megoldást a különböző gazdasági iskolák intézkedés-csomagja, az importkorlátozás, a versenytől elzárkózás „elvesztegetett évtizede” sem, mint ahogy a katonai puccsok sem okoztak mást, csak mérhetetlen szenvedést és még szétziláltabb viszonyokat. Kudarcot vallott a szocialista és a liberális kísérlet, s eddig kevés eredményt hoztak a különböző integrációk is. A válságsorozat egyre tovább gyűrűzik, gondoljunk csak a közelmúlt eseményeire; Argentína, Brazília, Ecuador, Kolumbia, Peru, Venezuela példájára. Úgy tűnik, a földrész országainak „ki kell kínlódnia” valamilyen új formációt, amely képes lesz megoldást kínálni a szociálisan mélységesen megosztott társadalmak problémáira. Talán éppen ennek vagyunk most tanúi...

CSAPODY TAMÁS

Mozgalom és ellenmozgalom

Az iraki háborút ellenző legjelentősebb magyarországi civil szervezetek között 2003 januárjában szakadás történt. Ezt követően két markáns civil szerveződés adott keretet a háború elleni tiltakozásoknak. Az egyik, a Civilek a Békéért (CaB) mozgalom, amelyben az ATTAC-Magyarország és az Magyar Szociális Fórum vitte a vezető szerepet, míg a másik, a Humanista Mozgalom ill. Párt (humanisták) vezette Országos Béke Demonstráció (Békelánc/OBD). Minkét szerveződés két olyan nemzetközi beágyazottsággal

rendelkező gyűjtőszervezet, amely a szakítás után egymás céljaira, akcióformáira és szerveződéseire kölcsönösen reagált, és amelyek konfliktusos viszonyban álltak. (1) A klasszikus mozgalom-ellenmozgalom vagy a pro-mozgalom – kontra-mozgalom ellentétpároktól eltérő módon lettek egymás mozgalmi ellenfelei. A társadalmi konfliktus azonos politikaterületén (háború-béke), azonos mozgalmi-politikai arénában, különböző civil és párt mobilizációk mentén küzdöttek egymással és a háborút támogató állammal (főhatalommal) valamint pártokkal (hatalom fontos tényezői), továbbá egymás ellenében küzdöttek a sajtónylvánosságért. Kölcsönös egymásra vonatkoztatási viszonyrendszerrel van tehát szó stratégiailag alapvető témakörben, amely viszonyrendszerben a humanisták először reagáló mozgalomként vannak jelen, majd pedig átvéve a kezdeményezést, a CaB lesz gyakran a reagáló mozgalom. A humanisták és szövetségi rendszere ellenmozgalommá fejlődik és a CaB-bal szemben mint ellenmozgalom mobilizálódik, miközben mobilizációik dinamikája kölcsönös hatott egymásra.

A CaB és az OBD a politikai tiltakozások közül leggyakrabban a leginkább kollektív cselekvési formát, a nyilvános tiltakozó akciót, a tüntetést választotta. Tüntetéseiknek azonos volt a társadalmi-politikai célja: egyrészt a háború kitörésének megakadályozása és annak elérése, hogy a magyar politika releváns aktorai valamint a közvélemény elutasítsa a háborút (proaktív cél), majd pedig céljuk a háborúban való magyar részvétel megghiúsítása, a háború támogatásának visszavonása valamint további támogatásának megakadályozása (reaktív cél). A háborúellenes tüntetések címzettjei közvetlenül az állami hatalom, a nyilvánosság, a civil társadalom és közvetve a nemzetközi közvélemény volt. Akcióformáik kivétel nélkül legális, erőszakmentes, tömeges és kiscsoportos volt, ami szervezettnek volt mondható, valamint figyelemfelkeltő és nyomásgyakorló volt egyszerre.

A CaB és az OBD politikai tiltakozásai között lényeges különbség mutatkozott a tiltakozó cselekmények típusait, jellegét és méreteit illetően. A CaB sokkal többféle tiltakozó cselekmény-típust, tiltakozási formát használt, hiszen élt a tiltakozási sorozat formációval (miniszterelnöknek folyamatosan, egyenként feltett kérdések), jogi akciókat indított (gyülekezési jogának érvényesítésére érdekében magyar és nemzetközi bíróságon fellebbezett ill. pert indított; Alkotmánybírósági beadványt készített), bojkottot kezdeményezett (ESSO benzinkút ellen), aláírásgyűjtésbe kezdett (békefelhívás aláírására) és gyakrabban alkalmazta a nyílt levél, az állásfoglalás formát valamint tartott sajtótájékoztatókat. (2) Tiltakozási repertoárja tehát gazdagabb volt az OBD-nél. A CaB – még a humanistákkal – békekonferenciát és békeforumokat rendezett, továbbá – már „önállóan” – békefel-

hívást tett közzé és az országgyűlési képviselők, a parlamenti pártok továbbá a miniszterelnök közvetett és közvetlen (személyes) befolyásolására tett kísérletet.

A CaB és az OBD hasonló módon és hasonló külsőségek közepette alkalmazta a tüntetés és a felvonulás tiltakozási formáit. Mindkét formáció tüntetéseiben és felvonulásaiban hangsúlyosan volt jelen a nemzetközi háborúellenes és a globalizáció-kritikai mozgalmak által világszerte ismertté vált mozgalomi-tiltakozási kultúra elemei, amit a szerveződések tagjai közösen is megéltek a firenzei szociális fórumon (performance, színjátszás, szerepjátékok, zenélés, sípolás, gyertyák, fáklyák stb.).

Tiltakozó cselekmény típusai között kell említést tenni a tiltakozó kampányról, amelyet február 15.-i „nagy tüntetést” volt hivatva előkészíteni. A fotókiállításból, békefórumból, pódium-beszélgetésből, filmvetítésből álló, hat napos (február 10.-15.) cselekmény sorozat („Háború ellenes akcióhét”) tetőpontja az OBD és a CaB február 15.-i háborúellenes felvonulása volt. (3) A tiltakozó kampány ötlete és kivitelezője a firenzei szociális fórumon részt vett, erős környezetvédelmi mozgalom, az Energia Klub (EK) volt. (4) A külföldi globalizáció-kritikai mozgalmatól származó pénzből finanszírozott tiltakozó kampányt koordináló EK szlogenje („Ne az én nevemben!”) és az általa használt szimbolika (olajtól szennyezett békegalamb – olajfúró-torony) egyértelműen fejezi ki a nemzetközi háborúellenes mozgalomhoz való csatlakozást, ad egyértelmű vizuális magyarázatot a készülődő háború kitörésének – vélt vagy valós – okára és teljesen szinkronban áll az EK filozófiájával és mozgalmi profiljával (energia-felhasználás politika). (5) Az EK lehetett volna talán a két csoport között a katalizáló szerepet betölteni tudó „kiegyenlítő csoport”, de lehetett volna egy újabb, a háborút önállóan ellenző mozgalom életrehívója is. Az EK végül az első szerepkört választotta (akárcsak a Rügyecskék), majd OBD felé sodródott és lett végül a „Lehet más a világ!” hálózat meghatározó tagja. (6)

A CaB és az OBD tüntetési helyei is jelentős átfedést mutatnak, hiszen azok főváros-centrikusak és azonos helyre koncentráálódtak (az OBD-nek volt egy szegedi tüntetése). Az OBD-nek az öt budapesti tüntetése közül négy volt a Kossuth téren, míg a CaB tüntetése közül három volt (végződött) ugyanitt. Érdekes ugyanakkor rögzíteni, hogy mindkét szövetségnek a legnagyobb tüntetése ugyanazon a napon volt (felvonulás – február 15.) és egyaránt elkerülte a Parlament előtti teret és a Múgyetem rakpart – Erzsébet tér (OBD) ill. a Liszt Ferenc tér – Hősök tere útvonalon zajlott. (Utóbbi esetben fontos megjegyezni, hogy a felvonulás eredeti végcélja a Kossuth tér lett volna, de ezt az útvonaltervet a rendőrség nem engedélyezte.)

A két szerveződésnek egymástól eltérő a szimbolikus manifesztációja. A CaB-ban – még a humanisták részvételével – élénk vita zajlott a névválasztás mellett a mozgalom jelvényéről (embléma, lógó) is. A CaB a „fehér galamb” vagy az „áthúzott bomba” közül a nemzetközi háborúellenes mozgalom és szlogen (Stop the War – Around the World) mintájára az utóbbi variációját választotta. (7) A CaB szlogenként „A Nevünkben NE!”, a „Bűntett ez a háború!” és a Stop! jelzéssel ellátott „Állítsuk meg a háborút!” („Stop the War!”), a kék színű „Nem akarunk háborút!” mondatokat választotta ill. használta a legtöbbször, amelyek megegyeznek a nemzetközi háborúellenes mozgalmak jelszavaival és hasonlítanak azok megjelenítésre. (8) A CaB által használt mozgalmi színek elsősorban a piros és a fehér (A tüntetéseiken több százméter, arasznyira vágott, fehér posztó-szalag került szétosztásra, amelynek vége a háború kezdete után pirossá „változott”). Az OBD számára korábban is szimpatikusabb a „zászlószerűen ábrázolt” „fehér galamb” (9) szimbolikát választotta. Nagy tüntetésük szimbólumának a nemzetközi békejelvényt és a hidat választották. (10) Tüntetéseinek színvilágára elsődlegesen a nemzetközi humanista mozgalom narancssárga színe a jellemző, de feltűnnek a környezetvédő mozgalmak zöld és kék színei is. Mindkét mozgalom soraiban feltűnt a szivárványszínű, Pace feliratú nemzetközi (olasz) háborúellenes zászló is, amely gyakran értetlenségre és félreértésekre adott okot (összetévesztették a melegek szimbólumával).

A két mozgalomra egyaránt igaz, hogy a szövetségi rendszerük kiterjedtsége, a szervezetihiány és agyagi erőforrások hiánya valamint a közös háborúellenes mozgalmi identitás alacsony foka miatt az egységes arculatuk nem alakult ki. (Az egységes vizuális rendszer hiánya természetesen lehet előny és hátrány is.) (11) Az OBD rendezvényeit a kisebb méretek, de sokkal inkább a humanisták, a Rügyecskék és a Zöld Fiatalok által képviselt közvetlenebb hangvétel, a tematika és a résztvevők emocionálisabb megközelítése jellemezte (fáklya-gyújtás, „körbeállós kézfogás”, könnyűzenei programok, mély és könnyű hangvétel /szórakozás/ vegyítése).

A CaB a felvonulásaik során 20 ezer (más becslések szerint 50 ezer) és 5 ezer főt tudott kivinni az utcákra, míg az OBD egyszeri felvonulása 5 ezer főt mozdított meg (a tüntetéseken, performanszokon a CaB esetében 10-200 fő az OBD vonatkozásában 100-1000 fő vett részt). A CaB felvonulások számában és nagyságában volt „erősebb”, míg az OBD a tüntetések alkalmával tudott több ember mozgósítani.

A február 15-i felvonulás időszaka, ami mindkét szerveződésnek a mozgalom-történeti csúcspontja volt, egyben a két csoport közötti leghevesebb rivalizálás időszaka is volt, ami leírható a politikai marketing hason-

lított negatív kampányként is. A CaB felvonulását kísérő, annak rendőrségi betiltása keltette közfigyelmet a humanisták igyekeztek maximálisan kihasználni ill. igyekeztek abból minél nagyobb arányban részesedni. Mindkét szerveződés első útvonalkérelmének engedélyezését a rendőrség – egymástól függetlenül – elutasította. Az OBD – a CaB-bal ellentétben – nem fordult jogorvoslatért a bírósághoz és nem fordult segítségért a nyilvánossághoz, hanem azonnal más útvonalra adta be felvonulási kérelmét. A jogi út elutasítása egyrészt fontos mentalitásbeli különbséget tükröz a két csoportosulás között, másrészt az OBD –nek közfigyelemben való részesedését tovább nehezítette, miután a kiválásból eredő megkésettsege miatt alig egy hónapja maradt a tüntetésszervezésre. Az OBD a saját, kapcsolódó felvonulását éppen ezért – a humanista marketing technikáknak megfelelően – ráépítette a CaB felvonulására. Ügyesen használták ki, hogy a sajtó nem tudott a szakításról, hogy nevük a közös háborúellenes felhíváson együtt szerepelt a CaB tagszervezetivel, hogy ugyanakkor a nemzetközi tiltakozási szerveződésnek voltak a tagjai és, hogy ugyanazon a napon tartották a felvonulásukat. Az OBD a helyzetből adódó és arra tudatosan rájátszó félreértések és egybemosások nyomán (12), a CaB által generált és tüntetésének betiltásának köszönhető sajtóját saját mozgalmi mobilizációjára használta fel (potyautas mechanizmus). Nehéz megítélni, hogy az OBD ezen marketing stratégiája nélkül hány embert tudott volna elhívni tüntetésére, mint ahogyan az sem megítélhető, hogy a két szervezet rivalizációja növelte vagy csökkentette a felvonulásokon résztvevők összlétszámát (kb. 20-50 ezer + 5 ezer fő). Meglátásom szerint azonban az bizonyosra vehető, hogy ez a rivalizáció, amely nemzetközi viszonylatban is szokatlan és idegen a nemzetközi háborút-ellenző valamint globalizáció-kritikai mozgalmak gyakorlatától, megosztotta a háborút-ellenzőket és háborút ellenző civil szervezeteket. Mindez a szétforgácsolódás és háborút-ellenes mozgalmi potenciál elvesztésének irányába mutatott, amelynek vesztese mindkét szerveződés és maga a háborút-ellenző társadalom volt, míg nyertese a háború-párti sajtó és háborút-barát politikai-állami hatalom.

A potyautas mechanizmust a február 15.-i felvonulásokat követően felváltotta a szerveződések közötti ellenséges hangvétel, amely utólag is igazolni akarta a szakítás elkerülhetetlenségét, és amely célja az átcsábítás lett volna. A CaB felvonulásának kudarca, az ott történt atrocitások sora elindította az OBD által is generált felosztást, amely szerint létezik az állammal nem perlekedő (tüntetés betiltás ellen nem tiltakozó), békésen tüntető háborút-ellenes „jó” mozgalom és létezik a mindenkivel hadakozó (rendőrség, bíróság, alkotmánybíróság és polgári körök tagjait molesztáló, transzparenseket vivőket „verő”) azaz békétlenül tüntető „rossz” mozgalom. (13)

JEGYZETEK

1. Szabó Máté: Társadalmi mozgalmak és politikai tiltakozás. Budapest, Villányi úti könyvek 1998. 96-98.
2. Egyetlen alkalommal a CaB soraiból kivált tagjai, nem a szervezet nevében, engedély nélkül, a közrend erőszakmentes megsértésével, aktív erőszakmentes akciót hajtott végre: az Amerikai Egyesült Államok budapesti nagykövetsége elé vért szimbolizáló festékpatronokat dobtak.
3. Olajozott háborús gépezet. Antinukleáris hírlevél. Energia Klub, Budapest, 2003. 1. szám.
4. Az Ökotárs Alapítványtól az Energia Klub pályázati formában 724 ezer forintot kapott a firenzei szociális fórumra „magyar civil szervezetek részvételi költségeihez járul hozzá”. A későbbiekben a szociális fórumok a közép- és kelet-európai országok globalizáció-kritikai mozgalmi részére létesített segély-alapból kaptak támogatást rendezvényekre és utazásra.
5. Az amerikai (USA) és olasz háborúellenes, elsősorban zöld mozgalmi használták a „Ne önts vért az olajért!” („No blood for oil!”) szlogent.
6. www.energiaklub.hu
7. Míg a nemzetközi lógó sötét zöld külső körben egy világos zöld alapon a földrészek kerülnek stilizáltan megjelenítésre, addig, a CaB lógója annak egyik mutánsa: a piros szélű körben, fehér alapon a bomba pirossal van áthúzva úgy mint pl. a görög háborúellenes mozgalom használta.
8. Az angol háborúellenes mozgalomnak nemzetközileg használt szlogenje: „Stop the War!”. A Londonban megalakult (2001. szeptember 21.) és a szakszervezeteket, vallási mozgalmakat valamint ifjúsági szervezeteket integráló Stop the War Coalition (SWC) tagja a CaB is és Lengyelország mellett Magyarország volt az egyetlen közép-kelet-európai ország, amely képviselőt küldött a SWC londoni ülésére (2003. március 4.). <http://www.stopwar.org.uk/groups.asp>
9. A nemzetközi békemozgalmat jelképező Picasso galambja.
10. A híd szimbolika direkt értelmezése: a február 15.-i tüntetésük a Szabadság hídon vonult át. Áttételes értelme: ellentétes nézeteket akart összekötni a háború ellen.
11. Ugyanakkor egységesek voltak a nemzetközi szociális fórumok nyomán világszerte, a globalizáció-kritikai mozgalmak által használt és a nemzetközi háborúellenes tüntetéseken is alkalmazott szlogenek felhasználásában („Lehet más a világ!” / „Another World is Possible!”, „A világ nem eladó!” / „Our World is not for Sale!”).
12. A tüntetéseket megelőző és az azokról írt sajtócikkek jelentős része nem tudta megkülönböztetni a két szerveződést és nemcsak együtt írt róluk, de azokat a felismerhetetlenségig össze is mosta. Ugyanez a zavar jellemzi máig a MSZF és a LMV hálózat rendezvényeiről beszámoló tudósításokat.
13. „A Humanista Mozgalom, a Szolidaritás Ifjúsági Alternatíva és a Zöld Fiatalok összefogásából létrejövő tiltakozás indította el Magyarország rendszerváltás utáni történetének legjelentősebb békedemonstráció sorozatát.”... „Szemben a későbbi demonstrációkkal, a Békeláncon nem volt incidens, nem volt konfliktus, csak békevág, és jó hangulat, nagyon jó hangulat.” Zöld Fiatalok honlapja: <http://www.zofi.hu/bek.phtml>

D. A. MIRONOV.¹³

Női munka Oroszországban a 20. század második felében

A második világháború mélyen fölkavarta Oroszország társadalmi életének minden szegletét. Ez alól a női munka sem volt kivétel, amely egyébként hagyományosan fontos szerepet töltött be az ország társadalmi termelésében. Azok a tényezők, amelyek a háború utáni első években meghatározták sajátságait, két csoportra oszthatók.

A gazdasági okok közé tartozott az oroszországi gazdaságnak a súlyos háborús pusztításokból eredő katasztrófális helyzete. A termelés visszaesett, és ebben nagy része volt a munkaerőtartalékok égető hiányának. A háborúban sokmillió ember halt meg, a férfiak többsége pedig a hadseregben küzdött.

Ideológiai téren a Szovjetunió életének abban a szakaszában dogmatikusan értelmezték Marxnak azt az eszméjét, hogy el kell érni a férfiak és a nők egyenlőségét. Szinte kizárólag azt olvasták ki belőle, hogy totálisan be kell vonni a nőket a társadalmi termelés minden területére, tekintet nélkül fiziológiai, lélektani és egyéb sajátságaikra.

Ezek eredményeképpen az 1940-es és az 1950-es éveket a nők tömeges bevonása jellemezte a nehéz testi munkafolyamatokba. Nők álltak szerszámgépek mellett, építkezéseken dolgoztak, fát irtottak, művelték a földet stb. Nagyrészt ők hordták a hátukon a háborúban lerombolt gazdaság helyreállításának a terheit. Mindezt elmaradott technikával, rendezetlen életkörülmények között, hiányos egészségügyi és egyéb szolgáltatások mellett végezték. Ráadásul a vezető tisztségeket lényegében továbbra is férfiak töltötték be.

Ez a helyzet jelentősebben csak az 1960–80-as években változott, amiben ismét különböző objektív és szubjektív tényezők játszottak közre. A szakemberek már az 1960-as években fölfigyeltek az ország lakosságának mind alacsonyabb népszaporulatára, a nők túlterheltségére a gazdaságban és a mindennapi életben, maguk és gyermekeik romló egészségi állapotára. Kezdték speciális női problémaként kezelni a válások és az elhagyott gyermekek számának növekedését. Kezdték másképp tekinteni az emancipáció marxi elvére is, különösen arra az összetevőjére, hogy a házimunkát ideje a társadalmi termelés egyik ágának tekinteni, illetve előmozdítani, hogy valóban azzá legyen.

¹³ A cikk szerzője a jekatyerinburgi Urali Állami Maxim Gorkij Egyetem professzora.

Ennek következtében változások indultak a női foglalkoztatás szerkezetében. A dolgozó nők egy része elhagyta a nehéz testi munkát igénylő iparágakat. Számuk egyre inkább a termelésnek azokon a területein nőtt, amelyek magasabb szakképzettséget és kisebb testi erőfeszítést kívántak. Emelkedett a nők aránya a diákok között, némileg a különböző szintű vezetőik soraiban is.

Lényegesen javultak a női munka szociális feltételei is. Meghosszabbították a szülés utáni gyermekgondozási szabadságidőt. A vállalatoknál és a hivatalokban bevezették az ún. „női napokat”, a havonta igénybe vehető rövid felmentéseket a munka alól (a nők fiziológiai sajátosságainak megfelelően). Fokozatosan fejlődésnek indult a nők munkáját könnyítő szolgáltatások hálózata: mosodák, vegytisztítók nyíltak, szaporodtak a fodrászatok, a nyilvános fürdők. Azok a viták, amelyek a nőknek az egyhangú háztartási munka terhei alóli felszabadításáról folytak, olykor groteszk eredményekhez is vezettek. Így pl. az 1960-as évek elején Nyikita Hruscsovnak, a szovjetállam akkori vezetőjének a kezdeményezésére egyes nagyvárosokban konyha nélküli lakásokat kezdtek építeni, feltételezve, hogy hamarosan feleslegessé válik az ételek otthoni készítése, nagyszámú étkezde, illetve étterem létesítésével.

Összességében az 1980-as évekre jelentősen változott a nők helyzete a társadalmi termelés rendszerében. Az 1940-es évekhez képest a közép- és felsőfokú végzettségű nők száma 36-ról 61%-ra nőtt. Nő volt a mérnökök 60, az orvosok 66, a közgazdászok és a könyvelők 87, a tudományos dolgozók 40%-a.¹⁴ Az országban akkoriban 147 000 bölcsőde és óvoda működött.

Az ilyen és hasonló adatok fényében, a nők közéleti tevékenységének elénkülése nyomán a publikációk már-már azt a következtetést vonták le, hogy a Szovjetunióban a „nőkérdés” megoldódott. Valójában a kedvezőtlen tendenciák és az ellentmondásos szituációk jelentős része nem tűnt el, mindenekelőtt a nők munka- és kereseti lehetőségei terén. Az a tény, hogy a dolgozók nők zömét az oktatásban, a kultúra területén és a könnyűipar ágaiban foglalkoztatták, megzavarta a lakossági foglalkoztatás ésszerű arányait. Nyilvánvaló volt, hogy ezt az átrendeződést nem egyszerűen a nőknek az adott munkafajták iránti különleges vonzódása váltotta ki. Azokban az ágazatokban, ahol elsősorban nőket foglalkoztattak, a munkabér 25–30%-kal az átlag alatt maradt. Ezért ha a nő magasabban díjazott állást keresett, gyakran továbbra is számára káros munkát kellett vállalnia. A nehéz kétkezi munkát követelő iparágakban a nők aránya 20, az építkezéseken 25% körül alakult.¹⁵

¹⁴ Vesztnyik sztatyisztyiki, 1990. 1. sz., 41. old.

¹⁵ Argumenti i fakti, 1989. 9. sz.

Az, hogy a munkalehetőségek egyenlősége a nők esetében a gyakorlatban nehezen érvényesül, mutatta a vállalati ranglétrán való elhelyezkedésük. A közép- és felsőfokú végzettségű nőknek csupán 7%-a töltött be különböző szintű vezető tisztségeket; a férfiak esetében ez 48% volt. A magas szintű vezetői posztokon a nők jelenléte a legritkább volt.

Ezek közül az egyenlőtlenséget tükröző helyzetek közül sok mindmáig fennmaradt. Nem csekély részben ezek határozzák meg ma is a női munka sajátságait. A nők középfokú végzettsége továbbra is jelentősen elmarad a férfiakétól. Ráadásul a dolgozó nők többsége a gyermekszülés után félbehagyja a tanulást, amivel aztán keresztet is vethet későbbi előmenetelére.

A piactudatosságra való áttérés és a privatizáció is éles problémák forrásává lett. Az elbocsátások során elsősorban a nők bizonyultak annak a dolgozó rétegnek, amelynek a rovására az új tulajdonosok igyekeztek megoldani vállalatuk problémáit.

Ellentmondásosan alakult az a kedvező hatásokat is hordozó folyamat is, amelynek során a társadalom megszabadult az ideológia láncaitól. Gyakran veszendőbe mennek az Oroszországra jellemző erkölcsi elvek, meggyökerezett morális szokások. Meggyengültek a családi kötelékek, nőtt a válások száma, terjedt a prostitúció.

Ezekre a kedvezőtlen tendenciákra igyekezett alternatívát kidolgozni a kialakuló feminizmus, amely külön kutatásokat igényel. Oroszországban a nők mind élenként kapcsolódnak be a vállalkozói tevékenységbe, jelentős pénzügyi függetlenségre téve szert. Egyre elszántabban lépnek föl szociális jogaikért is. Mindent összevéve: Oroszországban a női munka helyzete a háború utáni időszak valamennyi fázisában hű tükre volt és maradt mindazoknak az ellentmondásoknak, amelyek az ország történelmi fejlődését kísérték.

KORONCZ ÁGNES

A Szocialista Internacionálé

XXII. kongresszusáról

(2003. október 27-29., São Paolo)

„Az emberek által kormányzott globalizációért – egy igazságos és felelősségteljes kormányzásért” – e gondolatok jegyében ült össze a Szocialista

Internacionálé (SZI) XXII. kongresszusa Sao Paolóban, Braziliában. A helyszín és az időpont kiválasztása nem véletlen. A világ közel kétszáz, önmagát a demokratikus baloldalhoz tartozónak valló pártját összefogó szervezet így juttatta kifejezésre Luiz Inácio da Silva elnök iránt érzett tiszteletét. A legendás szakszervezeti vezetőt, a Brazil Dolgozók Pártjának (Partido dos Trabalhadores do Brasil) alapítóját, „Lulát” ugyanis pontosan egy évvel ez előtt választották meg Brazília elnökévé.¹

Az SZI olyan időszakban ült össze, amikor egyre fokozódik az igény arra, hogy a globalizáció, a korszakos technológiai és társadalmi változások teremtette új helyzetben a szociáldemokrácia megfelelő alternatívákat találjon és alkalmazzon.

Ez az igény már a szervezet előző, 1999-ben, Párizsban tartott kongresszusán is hangsúlyt kapott. Sőt, a tanácskozás túllépett a pusztán kérdésfelvetésen: megtette az első lépéseket az Internacionálé új stratégiájának kidolgozására a globalizáció körülményei között. Akkor Felipe González volt spanyol miniszterelnök ismertette annak a Bizottságnak (Globális Haladás Bizottsága – CGP) a hároméves tevékenységét, amely az SZI megbízásából a globalizáció hatását, következményeit, az erre adandó válaszokat kutatta. A kongresszust záró Párizsi Nyilatkozat hangsúlyozta, hogy az Internacionálé elkötelezett a globális, átfogó haladás mellett, és hogy az ezzel kapcsolatos viták és ajánlások konkrét javaslatokban öltönek majd testet. A Nyilatkozat a kulcsszavak között említette a szegénység ellen, a demokráciáért, az emberi jogokért, a békéért, a biztonságért, és egy globális gazdasági és pénzügyi rendszerért folytatandó harcot, a természeti környezet védelmét, és a regionalizmust. A Párizsi Nyilatkozat átfogó programot ajánlott a globalizáció kihívásaira adandó válaszként. Megfogalmazása szerint a globális haladás világméretű és megújult politikát követel, valamint a nemzeti társadalmaknak a több egyenlőség, a több igazság és a több szabadság iránti elkötelezettségét.

Az SZI akkor leköszönt elnöke, Pierre Mauroy helyébe lépő Antonio Guterres volt portugál miniszterelnök és munkatársai ezt a nyomvonalat követték a braziliai kongresszus vitatémáinak összeállításakor is. Igaz, a Felipe González vezette Bizottság ajánlásairól, a jelentéséből levonható következtetésekről, értékelésről már nem esett szó.

A háromnapos Sao Paolo-i tanácskozáson a világ szocialista és szociáldemokrata pártjainak képviselői kilenc szekcióban a következő témákat vitatták meg: az új multilaterális világért; az Egyesült Nemzetek Szervezetének reformjáért; új nemzetközi pénzügyi rendszerért – új Bretton Woods; nemzetközi kereskedelem; egyenlőség; foglalkoztatás; környezetvédelem; regionális integráció; az új építkezés; a béke érdekében: a konfliktusok

megelőzése és megoldása; szegénység; a nemek egyenlősége, a nők szerepe a politikában; a demokratikus intézmények és a civil társadalom megerősítése.

A viták összegzéseként több dokumentumot tettek közzé. A „Sao Paolói Nyilatkozat” globális koalíció megteremtésére hívja föl a világ haladó szervezeteit és személyiségeit egy új multilaterális és demokratikus világrend megteremtése érdekében, a béke, a biztonság, a fenntartható fejlődés, a társadalmi igazságosság, a demokrácia, az emberi jogok tiszteletben tartása alapján. A globális program – hangoztatták – három pilléren nyugszik: a globalizált gazdaságpolitikán, a szociálpolitikán és a környezetpolitikán.

A Nyilatkozat leszögezi, hogy a neokonzervatív politika közömbös a gazdagok és a szegények közötti ellentétek kiéleződésével és a súlyosbodó problémákkal szemben. Megállapítása szerint a legerősebb országok saját érdekeikből kiindulva akarják meghatározni a világfolyamatok menetét, ezért igyekeznek csökkenteni a nemzetközi szervezetek szerepét. A dokumentum hangsúlyozza: a globalizációnak többféle kedvező hatása is van, de az ára egyelőre az, hogy növekszik a különbség a világ szegény és gazdag országai, s mindenütt a szegény és a gazdag rétegek között. A szociáldemokrácia ezzel szemben el akarja érni, hogy az emberiség sorsát a nemzetközi közösség demokratikus módon alakíthassa; hogy a világ jövője olyan multilaterális döntéseken alapuljon, amelyekben a főszerepet a megreformált és korszerűsített Egyesült Nemzetek Szervezete játssza. Ezért – a dokumentum szerint – az ENSZ alapokmányát a XXI. század követelményeihez kell igazítani.

A Nyilatkozat szerint a fenntartható fejlődés olyan átfogó stratégiájára, és olyan új megállapodásra van szükség, amely a fejlődő országoknak a globális gazdaságba való egyenjogú beilleszkedésén alapul, valamint azon, hogy a fejlett országok megnyitják piacaikat a fejlődő országokból származó exporttermékek előtt.

A kongresszusi dokumentum tükrözi az üléstermekben a terrorizmusról folytatott vitát is. A béke – áll a Nyilatkozatban – nem jelenthet egyszerűen háború nélküli állapotot, hanem csak pártatlanságon és igazságosságon alapuló, megfelelően összehangolt nemzetközi kapcsolatok eredménye lehet. Ez különösen fontos ma, amikor nő a terrorizmus veszélye, amelyet feltétel nélkül el kell ítélni. Sem a szegénység, sem az igazságtalanság nem adhat felmentést a terrorcselekményekre. A terrorizmus elleni harc azonban nem vezethet az emberi jogok és a szabadság feláldozására. A nyilatkozat, elítélve a terrorizmust, egyben hangsúlyozza, hogy fel kell lépni a terrorizmust kiváltó okok ellen, mindenekelőtt lépéseket kell tenni a szegénység felszámolása érdekében.

A kongresszus az ENSZ elé terjesztendő javaslattervezetet fogadott el, amely kezdeményezi, hogy a világszervezet hozzon létre a szegénység felszámolását célzó alapot és erre szakosított szervezetet. A tanácskozás résztvevői egyetértettek abban, hogy a békét fenyegető veszélyek egyre inkább globális természetűek. Ezek között a nemzetközi terrorizmus mellett a tömegpusztító fegyverek elterjedése, a nacionalizmus, a vallási fanatizmus, a rasszizmus és a gyakran világméreteket öltő regionális konfliktusok jelentenek még komoly fenyegetést a világ számára – áll a Nyilatkozatban.

A Sao Paulo-i kongresszus elfogadta az SZI Gazdasági, Kereskedelmi és Környezetvédelmi Bizottságának jelentését „Globalizáció és kormányzás – a szociáldemokrata megközelítés” címen. A terjedelmes dokumentum azt taglalja, hogyan lehet megújítani a demokratikus kormányzást a globalizáció feltételei között; hogyan képes a szociáldemokrácia összebékíteni történelmi értékeit, a társadalmi igazságosságot és a demokráciát a globalizációval járó politikai kihívásokkal, eszközökkel, formákkal. Ez a globalizációs folyamat mai formájában különleges problémát okoz a demokratikus baloldálnak – áll a jelentésben –; fenyegetést jelent a szociáldemokrácia által megteremtett jóléti rendszerekre és eddig elért eredményeikre. Most a globális szociáldemokráciát jellemző új érték-háromszög alakult ki: a fenntartható fejlődés (amely erős szociális elemeket tartalmaz), az emberi jogok és a demokrácia. Ez az új szociáldemokrata elképzelés lényege – áll a kongresszusi jelentésben.

A kongresszus elfogadta az SZI Etikai Kódexét. Ebben a szervezet ismételten megerősíti kiállását az egyenlőség, a szabadság, az igazságosság, a szolidaritás és a béke értékei mellett. A Kódex a pluralista demokrácia, valamint az emberi jogok fokozott védelmére szólít fel, és arra, hogy a tagpártok ösztönözzék a békét, a toleranciát, a népek közötti megértést elősegítő nemzetközi akciókat; harcoljanak a korrupció ellen; vessék el az erőszak, a fegyverek alkalmazását a hatalom megszerzése érdekében, és utasítsák el az olyan külpolitikát, amely figyelmen kívül hagyja a nemzetközi szervezetek döntéseit. Az Etikai Bizottság feladata annak figyelemmel kísérése, hogy a tagpártok nem sértik-e meg a Kódexben foglalt magatartási normákat.

A szervezet megújítása a megváltozott körülmények között is örökzöld téma maradt a tagpártok körében. Az SZI Globális Haladás Bizottságának már évekkel ezelőtt egyik alapvető feladata volt, hogy az 1999-es párizsi kongresszusra javaslatokat készítsen az Internacionálé strukturális reformjáról. A reform szükségességét senki sem vonta vagy vonja kétségbe, hiszen a megváltozott társadalmi, technikai viszonyok elegendő indokot szolgáltatnak erre. Nem beszélve arról, hogy az elmúlt évtizedekben meg-

sokszorozódott a SZI tagpártjainak a száma és „földrajzi” összetétele is teljesen megváltozott (valamikor jórészt a fejlett nyugat-európai országok pártjaiból, ma már zömmel a fejlődő, valamint a közép- és kelet-európai országok tarka identitású szocialista-szociáldemokrata pártjaiból áll).

A tagpártok javaslataikban a hangsúlyt azokra az új minőségi elemeket tartalmazó feladatokra helyezik, melyek teljesítése nélkül az SZI nem játszhat hatékony szerepet, s amelyhez új struktúrára lenne szükség. Egyetértenek abban, hogy szervezettebbé kell tenni az Internacionálé együttműködését az Egyesült Nemzetek Szervezetével, felhasználva ennek „NGO”1-státuszát. Az SZI-nek hatékonyabban kellene képviselnie pártjait olyan világfórumokon, mint az ENSZ vagy a Kereskedelmi Világszervezet (WTO).

Az SZI mai tevékenységével kapcsolatban egy ideje sok a bíráló megjegyzés. E vélemények szerint működésében túltengenek a formális elemek (tanácskozások, bizottsági és egyéb ülések, előre elkészített beszéddek, határozatok), és kevés az alkalom az őszinte, kötetlen párbeszédre. Az is gyakran elhangzott, hogy a szervezet nem nyújt hatékony segítséget tagpártjai választási kampányához. Időről időre javaslatok hangzanak el (többek között) regionális titkárságok létrehozására; a tagpártok státuszának átalakítására; a tagpárti státusz követelményeinek a megszigorítására; a kommunikáció korszerűsítésére; a központi szervek átalakítására; főtítkárhelyettesi poszt létesítésére.

A javaslatok azonban, úgy tűnik, ugyancsak örökzöldek maradnak. Habár hosszú évek óta folynak a viták az említett kérdésekről, a Sao Paulo-i kongresszus érintetlenül hagyta az eddigi struktúrát. Újraválasztották az eddigi elnököt, Antonio Guterrest, és továbbra is a szervezet főtítkára maradt a posztot több mint egy évtizede betöltő chilei Luis Ayala.

Az alelnökök megválasztása korántsem ment ilyen simán. Az SZI alelnökévé választották többek között Gerhard Schröder német kancellárt, Göran Persson svéd miniszterelnököt, Simon Peresz volt izraeli miniszterelnököt. Tony Blair alelnökké választását viszont kisebb vihar előzte meg. A zárónapon ugyanis néhány európai párt, olasz kezdeményezésre, az emberi jogok Kubában tapasztalható sérelmeinek a deklaratív elítélését szorgalmazta. Erre a sandinista Daniel Ortega volt nicaraguai elnök azt javasolta, hogy inkább Tony Blairt kellene elítélni az iraki háborúban játszott szerepe miatt. A vita kompromisszummal ért véget. Tony Blair ugyan „megbélyegzés” nélkül került be az alelnöki karba, az egyik kongresszusi dokumentum azonban felhívta a havannai kormányt az emberi jogokról kötött nemzetközi egyezmények tiszteletben tartására; „ellensúlyként” egyben felszólította az Egyesült Államokat a Kuba elleni embargó megszüntetésére.

Az SZI alelnökévé választották Kovács Lászlót, az MSZP elnökét. A kelet-közép-európai regionális alelnöki tiszte az 1996-os New-York-i kongresszus óta – a Magyar Szocialista Párt akkor vált a SZI teljes jogú tagjává – Horn Gyula volt miniszterelnök és pártelnök töltötte be. Ő viszont most nem került az alelnökök közé.

Sao Paolóban új tagokkal is bővült a szervezet, így a tagpártok száma megközelíti a kétszázat. Ismét teljes jogú tag lett a Magyarországi Szociáldemokrata Párt (elnöke Kapolyi László). Az új tagok között szerepel a román Szociáldemokrata Párt (PSD), a bolgár és az albán szocialista párt, a mexikói Intézményes Forradalmi Párt (PRI), a Mongol Forradalmi Néppárt, az Andorrai Szociáldemokrata Párt.

Alacsonyabb, konzultatív státuszt kapott többek között a Szerb Demokrata Párt, a Szerb Szociáldemokrata Párt, Bosznia-Hercegovina Független Szociáldemokratáinak Szövetsége, az Ukrán Szociáldemokrata Párt, a Mihail Gorbacsov vezette Orosz Szociáldemokrata Párt, a venezuelai Mozgalom a Szocializmusért, valamint (többek között) Ghana, Burundi, Namibia, Mali baloldali pártjai.

DOKUMENTUMOK

DAVID HOWELL

Interjú Eric Hobsbawnnal legújabb könyvéről: az „Interesting Times”-ról¹

(Részlet)

D.H.: A beszélgetés kezdetén önéletrajzának első száz oldalát érinteném. Ebben ön leírja, hogy Bécsben és Berlinben nőtt fel egy rendkívül izgalmas korban, amely alapvetően el is tűnt. Miként alakította ez a kor Önt? Miként alakította ez Önt, mint történészt?

E.H.: Nos, teljesen világos, hogy ez a korszak eltűnt ... Egy kicsi tovább él belőle az idősebb nemzedékben, az idősebb emigránsok körében New Yorkban és Londonban, de ezen túl ebből semmi nem maradt fenn. Hogy miként hatott mindez rám és miként formált? Ami a dolog velejét illeti, természetesen hatott. Ha valaki ezekben az években, 1918 és 1933 között Közép-Európában nőtt fel, természetesen ez mélyen hatott rá. S azt is tudja ma, hogy az „öreg világnak” vége. Annak idején persze nem tudtuk, hogy mi jön azután, de azt már akkor is tudtuk, hogy valami egészen más. S pontosan ezért – úgy vélem – egy csomó ember bízott a Szovjetunióban, már csak azért is, hogy ott mi mindent lehet megvalósítani. Úgy hiszem, hogy ha én egy fiatal német vagy osztrák fiú lettem volna, könnyen ultrajobboldali nacionalistává is lehettem volna, minthogy azok is a teljes változást szorgalmazták. Vagyis meg tudtam érteni az ő érzelmeiket és gondolkodásukat, de persze ez reám nem vonatkozhatott, részben mert angol voltam, részben mert zsidó. Emiatt ez nem jöhetett szóba nálam. Ez az én esetem. De úgy vélem, hogy azok a fiatalok, akik Angliában nőttek fel, egyszerűen nem érthették meg annyira, hogy milyen is volt az a világ, amely utóbb darabokra tört. Mindez persze számukra is bekövetkezett, csakhogy ők úgy nem realizálták ezt, hogy az óra ütött. Az ő tapasztalataikat eleve nem lehet összevetni azokéval, akik Berlinben éltek 1931 és 1933 között. Számunkra akkor nem is létezhetett ez elől semmiféle kitérő.

D.H.: Az önéletrajz végén Ön úgy ír magáról, mint aki minden országban, minden korban és helyzetben mintegy „outsider” volt. Úgy tűnik, hogy Ön ezt a történész szempontjából sok összefüggésben erősségnek te-

¹ A könyvről lásd e számunk „Könyvismertetések” rovatát.

kinti, amely sok esetben nagyon uralkodó és meghatározó lett, szemben az ottani politikailag elkötelezettekkel.

E.H.: Nos én ezt valóban előnynek és erősségnek tartom. Erősségnek, mert a történelem folyásának így tanúja lehet valaki, szemben azokkal, akik nagyon beleélik magukat egy nemzetállam gondolatvilágába. Főként, ha arra gondolunk, hogy ma a historiográfia globalizálódásának folyamatában élünk, miként a globalizálódás sok más folyamatában is, amikor nagyon nagy szükség van arra, hogy a dolgokat kívülről is lássuk. S ezt persze sokkal könnyebb megtenni, ha eleve a pálya szélén volt valaki. Ebben az értelemben én bizonyosan „outsider” voltam. De a dolgokhoz hozzátartozik, hogy hosszú távon én Nagy-Britanniában éltem, és inkább angol vagyok, mint bármi más. S mindennek ellenére nehezen tudom elképzelni, hogy a dolgokat teljesen kívülről lehetne látni.

D.H.: Vagyis az egy képesség, hogy valaki egy társadalmat ne tekintsen teljesen elfogadhatónak?

E.H.: Ezt nem tudom. Lehet, hogy egyeseket el tudok fogadni. De sokat, ahogyan kinéznek, nem tudok könnyedén elfogadni, már csak azért sem, mert akkor másutt voltam.

D.H.: Csodálkoznék, ha olyan skót, walesi, vagy angol embereket, akiknek nem lehettek hasonló tapasztalataik, ugyanilyen hatások értek volna.

E.H.: Nos, bizonyos, hogy az ő rálátásuk valószínűleg korlátozottabb.

D.H.: Ön az önéletrajzában arról írt, hogy Cambridge-ben az uralkodó szellemiséget Wittgenstein szabta meg. Keyneszel rokonszenveztek, de Marxot egyedül Postan értette meg.² Hű ez a kép Cambridge-ről?

E.H.: Igen, abszolút mértékben az. Ha én abban az időben középkorász vagyok, és Barraclogh óráit hallgatom, akkor bizonyára tőle is tanulhattam volna valamit, minthogy ő kétségtelenül jobb volt a többieknél. De a legtöbb ember Cambridge-ben egyáltalán nem volt jó. Ehhez hozzátehetjük, hogy a Cambridge Modern History volt az, ami ellen felláztam.

D.H.: Miért is volt tulajdonképpen a Cambridge Modern History ellen? Valószínűleg marxista ismeretei adtak már Önnek egy másfajta alternatív rátekintést.

E.H.: Nem. A sokféle irodalom, de egyúttal a Grammar Schoolban folytatott akkori tanulmányaim is. A marxista történeti irodalommal nem annyira Berlinben ismerkedtem meg, ahol sok más teendőm volt, hanem amikor már megérkeztem Angliába, Cambridge-be, ahol nem volt más dolgom, mint hogy olvassak. Ezeknek az írásoknak a többsége németül volt. Nagyon sokat dolgoztam, olvastam akkor. Ekkor a Covent Gardenhez kö-

² Hobsbawn Cambridge-értékeléséhez és Postan megjelenítéséhez lásd e kötet „Történet-írók” rovatát.

zel, a King Streeten volt a CPGB-nek (Nagy-Britannia Kommunista Pártja) egy kis könyvesboltja. Rengeteget olvastam ott, amiben Jack Cohen segített, aki ekkor a CPGB diákszervezője volt. Akkoriban rengeteg kis brosúrát és könyvet felvásároltam, sok Lenin művet, és sok elemi marxi munkát németül. Azután 1934/35-ben az akkor megjelenő Marx-Engels Válogatott Levelezést is megvettem, ami kiváltképpen nagy segítségemre volt. A Marx-Engels alapmunkákat magamnak kellett feldolgoznom, mert nem volt senki, akivel megvitathattam volna ezeket.

D.H.: Mennyire ismerte akkor az angliai liberális/radikális történeti irodalmat és hagyatékát? Így például a Hammonds-írásokra gondolsz?

E.H.: Nagyon is ismertem. A tutorom, Llewelyn Smith nagyon jól ismerte ezeket. Apja dolgozta fel a nagy dokkmunkás-sztrájk történetét,³ aki liberális volt, de kifejezetten szociális liberális. Ő nem ismerte Marxot, de ismerte ezt a másik hagyományt, és ő vezetett el a Hammondokhoz is. Néhány írásomat akkoriban elvitte a Webbekhez,⁴ akikkel kapcsolatban állt. Természetesen saját könyveit is feladta.

D.H.: A másik referencia, amit nem az önéletrajzában olvastam, hanem amit a Communist Party Historian Groupról (a KP Történész Csoportjáról) írt, hogy olvasta C.L.R.Jack The Black Jacobins c. munkáját. Mikor is volt ez?

E.H.: Ez valamivel később volt. Azt hiszem, ez akkor jelent meg, amikor Cambridge-et már elhagytam 1938-ban. Ez egyébként nagyon érdekes munka e témában, mind az angolul, mind a franciául olvasók számára. A csoport egyébként az egyedüli volt, amely komolyan foglalkozott a marxi írásokkal és interpretációjukkal. Hozzátehetem, ez a csoport sohasem állt függésben a CPGB-től. Ez a történet egyébként ekkor persze nagyon más, mint a feketék története az USA-ban, avagy akár nálunk, egy későbbi korszakban.

D.H.: Mi volt James szerepe?

E.H.: A gyarmati kérdés fontos volt. James 1932-ben jött Bradfordba, ahol az ILP-nek nagyon erős szervezete volt.⁵ Ez úgy hiszem nagyon fontos volt az ő számára is?

E.H.: Igen, azt hiszem az összefüggések fontosak. Mielőtt Cambridge-be mentem volna a középiskola utolsó éveiben is volt már egy vitaklubunk,

³ Az 1889-es dokkmunkás sztrájkról és a kérdéses Llewelyn Smith munkáról is lásd Évkönyv 1989.

⁴ A Webbekhez lásd Évkönyv 1984. és 2003.

⁵ Bradfordhoz lásd az ILP (a Független Munkáspárt) alakulását: Évkönyv 1993., valamint Jowett, illetve Ellen Wilkinson életútját: Évkönyv, 1990., illetve 1991.

ahol e gyarmati kérdéseket megvitattuk. Ugyanakkor ezekben az években tanulmányoztam először az utópista szocialistákat.

D.H.: Ami ezt a kort illeti, ez sokkal gazdagabb, mint ahogyan a szokásosan ismert történeti irodalom megeleveníti az ismert sztereotípiáival?

E.H.: Ó, nagyon is. Ebből én is igyekeztem a legtöbbet kihozni, amikor Angliába érkeztem.

D.H.: Úgy hiszem nagyon fontos, hogy mi is volt ez az alternatív történeti rápillantás.

E.H.: Ez nagyon eltérő lehetett. Nem hiszem, hogy ez és képviselői feltétlenül versenyezni óhajtottak volna. Én úgy véltem, hogy ez nagyon jó felkészülési idő volt ... Én és a hozzám hasonlóak ekkor Marxot és Freudot olvastak. Így unokatestvéreimre is emlékszem, akiknek a szobái teli voltak ezzel az irodalommal, s a falaikon Marx és Lenin képet lehetett látni. Ez volt az az idő, amikor Angliában megindult a Left Club.⁶ Nagy tévedés lenne azt hinni, hogy ezek az emberek akkor beszűkültek volna. Nagyon széles horizonton érdeklődtek és olvastak.

Forrás: Eric Hobsbawn's: Interesting Times. Interview with David Howell. Socialist History, 24.sz. London, 2003. 1-5. old.

Mészáros István⁷ – Interjú a *Folha* című São Paulo-i folyóiratnak (2003. január) Rövidítve

Kérdés: Mit jelent Lula da Silva Brazília és általában Latin-Amerika számára?

M.I.: Kétségtelen, hogy Lula megválasztása Brazíliában és Brazília számára nagyon fontos esemény. Ezt a tényt nem tagadhatják sem a konzervatív erők, sem nagyon készséges hangadóik, akik valamennyien mindent megtettek egészen a választások második fordulójáig, hogy elérjék a vereségét. Most természetesen lovat váltottak, és ellenőrzésük alá akarják vonni, korlátozni megválasztásának pozitív következményeit, erejét. Eközben (legalábbis lépésről lépésre) kikényszeríteni saját konzervatív politikájuk valamilyen mértékű befolyását, amelyet Lula elődjei követtek, vagy amilyen irányban befolyásolták őket. Még az *Economist* is, amely igazán Wa-

⁶ Fiatall (és kevésbé fiatal) baloldali értelmiségiek klubja.

shingtonhoz igazodó szócső, 2003. január 4-i számában azt „pontifikálta”, hogy „a bizalom tanúságtétele az lesz, amikor az IMF megajánlja a 30 millió dollárt Brazíliának. A befektetők még ambíciózusabb tervet képzeltek el, „amelynek a lényege a befektetések magasabb profitjának biztosítása”. Az IMF csak akkor folyósítja majd ezt a kölcsönt, ha ezeknek a követeléseknek Brazília és Lula elébe megy, enged. Ez nem kevesebbet jelent, mint hogy a GDP 3,75%-os hányadáról 4,69%-ra kívánják felemelni részesedésüket. Jelenleg azt várják, hogy Lula további reformokat vezet be. Ezek között olyanokat, hogy – Tony Blair példájára – az Állami Bank fölött megszüntetik az állami, közösségi ellenőrzést, hogy bizonyos állami hivatalnokok magas nyugdíját leszorítják, és megszüntetnek bizonyos állami adókedvezményeket és támogatásokat. Ezeket a reformokat most végre fogják hajtani, amit Lula elődje már régebben szorgalmazott. És a brazil szakszervezeti szövetség elnöke is bejelentette, hogy támogatni fogja ezeket a reformokat, mert „ezek jók a brazil társadalomnak”. Így azonban úgy tűnik, mintha Lula megválasztása akárcsak meg sem történt volna. Sőt mi több, Lula egyre több engedményt tesz a tőkének, s egyidejűleg egyre nagyobb terheket hárít a nép vállára – olyanokat is, amelyeket az előző kormány nem mert áthárítani. Ahogy Tony Blair is megtette Nagy-Britanniában ezt, inkább engedett a tőke növekvő követeléseinek, miután előtte a Konzervatív Párt kormánya elmulasztotta az állami intervenciók egy részét megtenni ebbe az irányba. Lula hatalmas és elsőprő elnökválasztási sikerének⁸ igazi jelentősége éppen most fog kiderülni, amikor kiábrándítja hajdani lelkes választóit. Ahogy a közmondás tartja: „Az ellenségeimmel csak elbánnok, de a barátaimmal ...?”

Kérdés: Mi az Ön véleménye, mi a hasonlóság Luiz Inácio Lula da Silva és a többi latin amerikai vezető között, olyanok között, mint Fidel Castro, avagy Hugo Chávez?⁹

M.I.: A párhuzamok nagyon tanulságosak és messze mutatnak, noha nyilvánvalóan nagyok a különbségek is az adott országok objektív helyzete között, ahol ezek a radikális vezetők – szintén eltérő módon és körülmények között – kerültek országaik élére. A domináló azonban mégis a párhuzam, a hasonlóság; együttvéve azt húzza alá, hogy egész Latin-Amerikában mélyreható és radikális átalakulásra van szükség. Azt pedig, hogy valaki igazán radikális-e, nem a retorikáján, avagy a verbális konfrontációkon

⁷ Mészáros István az Évkönyv Nemzetközi Tanácsadó testületének tagja. A megjelent írást ő juttatta el nekünk.

⁸ Lula győzelméről lásd Évkönyv 2004.

⁹ Chávez „első” korszakáról lásd Évkönyv 2004.

lehet lemérni; ezt a szerepet nyugodtan átengedhetjük az olyan orgánumnak, mint a londoni *Economist*, amely régóta hirdeti: „nincsen alternatíva”.¹⁰ Ez jórészt éppen annak tudható be, hogy domináló helyzetük van a médiabirodalomban. Az igazi radikális azonban arról ismerszik meg, hogy a dolgokat a gyökerénél ragadja meg, más szavakkal tényleg átfogó szociális változásokat hajt végre. A most megválasztott elnök ellenfelei számára az ilyen változás gondolata is valóságos anatómia. Így az *Economist* már említett és idézett cikkében alig leplezett cinikus szarkazmussal arról írt: Lula igazi szándéka az, hogy félrevezesse és becsapja baloldali támogatóit. Ehhez a lap újságírója megerősítésül hozzátette: Lula minden lehető alkalommal hangsúlyozottan használja majd a „szociális” jelzőt ... Lula kialakított egy „szociális támogatási” titkárságot és egy „gazdasági és szociális fejlesztési minisztériumot”. A politikai kommentátorok vagy politikacsinálók, úgy tűnik, egyszerűen nem értik, vagy nem akarják megérteni, hogy mindezekig minden hasonló múltbeli manőver Latin-Amerikában ténylegesen megbukott és mindez fájdalmasan érintette ezt a régiót. Lula hatalmas választási győzelmét a sokkal kevésbé hangsúlyos argentin útra igyekezne rátérni, lévén, hogy hosszú ideig ez az ország volt az igazi „modellország” Latin-Amerikában.

Ami a három radikális vezért illeti, Lulát, Chávezt és Fidel Castrót, nem szabad megfedkezünk egy másik elnökről, Allendéről, aki szintén radikális változtatásokkal próbálkozott országában, de emiatt el is kellett pusztulnia. Éppen ezért mindenkinek, aki megkísérli Latin-Amerikában, hogy ilyen változások kivitelezésére gondoljon, emlékeznie kell azokra, akik egy-egy történeti pillanatban a múltban ezt megkísérelték. Ám mivel a történeti kényszerűség fennáll, ilyen vezetők újra és újra fel fognak tűnni, olyanok is, akik ezt nem igazán pozitívan teszik majd. Így bizonyosan Argentínában is előlépnek, hiszen ott a helyzet erre már nagyon régen megérett.

Kérdés: Mit gondol Ön az USA-val való politikai és kereskedelmi kapcsolatokról? Mit kellene tenni, hogy ezek javuljanak, és a tárgyalások meginduljanak évégett?

M.I.: Annak a feltételezése, hogy ezek a kapcsolatok egyoldalúan csak az USA-nak kedveznek, a realitások nagyon tipikus angol félreértékelése lenne. Ez persze egész Latin-Amerikára igaz, de az is, hogy a kapcsolatok belső tartalmának a megváltoztatásához az egész kontinenssel való kapcsolatokat kellene megváltoztatni. Ráadásul úgy, hogy az egyenlőtlenség tarthatatlanságára magában Washingtonban kellene ráébrednie a helyzet

¹⁰ Mintha ezt az érvet ugyanebben a megformulzásban már hallottuk volna.

urainak. Egyelőre ott az urak azt hiszik, hogy ezek a kapcsolatok a szomszédokkal a függőség mai helyzetében fenntarthatók. Ehhez hozzá kell tenni, hogy ez egyáltalán nem új jelenség. Olyannyira így van ez, hogy a XX. században még az USA legfelvilágosultabb elnökei is így gondolkodtak. Még egy F.D. Rooseveltt is, aki szintén úgy tekintett Latin-Amerikára, mint „az Észak hátsó udvarára”. Így beszélt F.D.R. még belső, paternalista ízű beszélgetési során is e régióról, amelyek „elnöki beszélgetések” címen ismeretesek. S ezen a téren csak ideiglenes javulás volt, amikor fegyelmetesebb tárgyalások ideiglenes könnyítések hoztak. Hogy ez mennyire így van, elég elolvasni Henry Kissinger memoárjait, avagy más kijelentéseit. Ismeretes például, hogy Kissinger mily nagy rokonszenvvel viseltetett és viseltetik Cardoso elnök¹¹ iránt. Nagyon világos, hogy amennyiben az USA e tekintetben bármiféle engedményt adott vagy ad, az merőben taktikai jellegű, éppen avégett, hogy fenntarthassa az „örök status quo”-t. Ezek után a latin-amerikai országok számára nem lehet más kiút e helyzetből, csak a politikai és gazdasági kapcsolatok radikális megváltoztatása, a lényegi egyenlőség alapján történő újjáalakítása alapján. A részleges eredményeket nem is lehet igazán mérni.

Kérdés: Lula a harmadik elnök Brazíliában, akit demokratikus parlamenti választás nyomán választottak meg azóta, hogy a katonai diktatúra megbukott. Mi az Ön véleménye a demokrácia helyzetéről és jövőjéről Brazíliában és Latin-Amerikában?

M.I.: Amikor Ön feltette nekem ezt a kérdést, Mahatma Gandhi neve jutott eszembe, ugyanazé az emberé, akit Winston Churchill egykor „az a meztelen fakír” jelzővel illetett. Egy idő után Gandhit a Gyarmatügyi Minisztérium tanácsára, kiengedték a börtönből – abból a megfontolásból, hogy már hajlamos lesz a beilleszkedésre, és jól jön majd a tárgyalásokon, amelyek akkor Londonban kerültek sorra. Megérkezésekor Gandhit az újságírók megrohanták, és feltették neki azt a kérdést is, hogy mit gondol a nyugati civilizációról. Legimpertinensebb válasza erre így hangzott: „Ő, ez nagyon jó ötlet lenne.”

A demokrácia is „nagyon jó ötlet” lenne Latin-Amerikában. Ám a jelen korszakban ez nagyon is vitatott e régióban. Latin-Amerika sok országában még formális síkon sem történt előrelépés a demokrácia irányába – még kis lépésekben sem. Ezzel kapcsolatban szólni kell egy sokkal vitálisabb kérdésről, amely a demokrácia lényegét képezi, nevezetesen arról, hogy ehhez radikálisan meg kellene változtatni a latin-amerikai országok lakossá-

¹¹ Cardoso Venezuelában volt Chávez előtt a jobboldal embere és elnöke. Lásd Dömény Zsuzsa tanulmányát kötetünkben.

ga túlnyomó többségét képező néprétegeknek a nagyon rossz életviszonyait. A demokrácia kialakítása és megőrzése elképzelhetetlen azokkal szemben, akik az első alkalommal készek arra, hogy további tartós uralmuk érdekében a papírkosárba hajítsák, ennek az ellensúlyozása pedig csak a néptömegekre való legaktívabb támaszkodással képzelhető el. A valóságos probléma messze túl van azon, hogy ezek a néptömegek leadják és leadhassák a szavazataikat azokra, akikben megbíznak, s akiktől az ígéreteket kapták helyzetük javulására. Azt is remélték, hogy legalább kis mértékben ezúttal tényleg bevonják őket a döntésfolyamatba az ő sorsukról, s ezt alkotmányosan is biztosítják.

Kérdés: Van egy olyan mondás, hogy a politika olyan, mint a hegedű: balkézben tartják, de jobbkézzel játszanak rajta. Lehetségesnek tartja, hogy Lula is középre toódik, hogy megőrizze „a kormányozhatóságot”, és azután saját újraválasztását?

M.I.: Nos, először is ne feledje, hogy voltak már nagy hegedűsök és más művészek, akik tökéletesen játszottak a balkezükkel is. De a kérdés lényege az, hogy mit is értünk „kormányzóképesen”, illetve „megválaszthatóságon”.

Ami a „kormányozhatóságot” illeti, az egyáltalán nem abszolút fogalom. A kérdés az, hogy azok, akik azt éppen gyakorolják, mire használják a hatalmat. Így például Allende elnököt a katonai puccs éppen a „kormányozhatóság” nevében buktatta meg.¹² Allende tragédiája éppen az volt, hogy nem mozgósította a néptömegeket azok ellen, akik aláásták, majd felforgatták törvényesen megválasztott kormányát. Ez utóbbiak persze ezt nagyon hathatós külföldi segítséggel tették, amit olyanok is erősen támogattak, mint Henry Kissinger, aki minden fenntartás nélkül támogatta Pinochet tábornok katonai puccsát. S a tetejébe volt képük akkor azt mondani és ismételtetni, hogy a puccsért is Allendét terheli a felelősség, mert nem volt „kormányzóképes”. Ami a „megválaszthatóságot” illeti, az teljesen Lula elnökkön múlik majd, hogy mit teljesít négy éve alatt abból, amit megválasztása előtt ígért a néptömegeknek helyzetük javítására ...¹³

Forrás: Tiago Ornaghi de Aguiar interjúja a Folha de São Paulo című folyóirat 2003. januári számában (1-8. old.)

¹² Allende megbuktatásáról lásd Évkönyv 1975/76.

Levelek a brit politikáról Jemnitz Jánosnak

John Schwarzmantel Blair-ről Jemnitz Jánosnak írott, 2003. szeptember 10-i leveléből

...Ami a Blairt illető kérdésedet illet, úgy tűnik, hogy népszerűsége a választók körében egészen bizonyosan visszaesett az iraki háborúval kapcsolatos katasztrofális (disastrous) állásfoglalása következtében. Ennek következtében a választók közül (engem is beleértve) sokan nem bíznak benne. Egy összefüggésben azonban Blair „szerencsés”, mégpedig azért, mert a konzervatív ellenzék most nagyon gyenge.¹⁴ Így azután Blairnek velünk most nincsenek problémái. Úgy hiszem amiatt is szerencsés, hogy a Labour Partyban sem jelentkezett más alkalmas, possibiliis vezető a felszínen. Néhány hírmagyarázó úgy véli, hogy Gordon Brown¹⁵ az, aki már felkészíti magát arra, hogy átvegye a stafétabotot Tony Blairtől. Én azonban ebben nem vagyok biztos. Brown szintén nem nagyon népszerű a választók körében, noha neki sikerült tisztán kikerülni az iraki ügyből. E pillanatokban zajlott le a TUC kongresszusa, amelyen mind Blair, mind Brown beszédet mondott. Egyaránt aláhúzták, hogy a szakszervezetek ne várjanak semmiféle engedményt, vagy politikaváltozást a kormány részéről. Blair hangsúlyozta: azt várni, hogy az LP-ben baloldali fordulat történjen, nagy „illúzió” lenne. Mégis ma úgy tűnik, hogy Blair sohasem ejtett ki ilyen szavakat a szakszervezeti vezetők előtt, noha ezt a szöveget szóról-szóra így már a kongresszus előtt kiosztották az újságíróknak. Így azután senki sem lepődhetett meg azon, amit mondott. Mindenesetre, ha valamilyen érdekes cikket látok majd a TUC-konferenciáról, elküldöm Neked.

John Schwarzmantel: A jelenlegi brit politikai életről (2003. november 2-i, Jemnitz Jánosnak küldött leveléből)

A brit politika jelenleg nincs jó állapotban. A politikai viták színvonala, úgy tűnik, egészen alacsony. Blair kimenekült abból a helyzetből, amikor oly sokan bírálták az iraki háborúban játszott szerepéért. Amikor azonban a Hutton-jelentés (amely David Kelly tudományos tanácsadó öngyilkosságának a kivizsgálásáról szól) nyilvánosságra fog kerülni, nagyon valószínű,

¹³ Terjedelmi okokból sajnos az interjú alig harmadát tudtuk közölni.

¹⁴ A BBC 2003. október 6-i magyar adásának szerkesztői ugyanezt hangsúlyozták, no meg, hogy más vezetők, mint Clark, vagy Portillo (a hajdani Major kormány miniszterei) jobbakként lennének vezérnek, mint a jelenlegi.

¹⁵ Brown Blair mellett stabil „második” ember, 1997 óta a pénzügyminiszter.

hogy ez a kritika akkor nagyon fel fog erősödni. Az LP baloldala jelenleg nem számottevő tényező. Nagyon sajnálom, hogy ez így van. Mellesleg láttam Tony Benn naplójának legújabb kötetét, amely csak a minap jelent meg, s meg is akarom venni. Korábbi naplókötete nagyon szórakoztató volt. E kötet címe „Free at last”.¹⁶

Tony Benn 2003. októberi¹⁷ levele Jemnitz Jánoshoz

„...Blair tulajdonképpen Bush-hoz hasonlóan neokon,¹⁸ aki most diszkreditálódott is hazugságai miatt, amelyeket nekünk Irak ügyében mondott. Az iraki háborúval kapcsolatban senki nem hisz neki.

A szolidaritás jegyében, Tony”

Mészáros István 2003. szeptember 23-i, Jemnitz János küldött leveléből

A világ e részéről sem lehet semmiféle jó politikai hírről beszámolni. Bizonyára olvasol az angliai siralomházzról. Elképesztő, de nagyon is elképzelhető, hogy mennyire sülyed a politika színvonala a mi „nagy demokráciánkban”. A hat nappal ezelőtt tartott pótválasztáson egy Labour strongholban (erősségben) mindössze a választók 36%-a volt hajlandó szavazni, annyira kiábrándultak a politika csalóka ígéreteiből. Májusban, az európai választások alkalmából a részvétel valószínűleg még ennél is rosszabb lesz. Valaki egyszer cinikusan megjegyezte, hogy „nem kell az apátiát felkavarni”. Most már nem is nagyon lehet. A kérdés, hogy mindez hogyan vezet majd!?

Közli és jegyzetelte: Jemnitz János

¹⁶ Szó szerint: „Végre szabadon”. A cím arra utal, amikor Tony Benn sok évtizedes parlamenti képviselőség után a 2002-es parlamenti választáson már nem indult; szándékosan kívül maradt. A „semmiféle kötöttség” nem fékezi szabad kritikájában és politikai tevékenységében.

¹⁷ A levél keltezetlen, de bizonyos, hogy októberi, mert Tony Benn már megköszöni az Évkönyv 2004-es kötetének a kézhezvételét, amelyről megjegyzi, hogy „jónak és átfogónak tűnik”.

¹⁸ Vagyis neokonzervatív.

Új lendületet egy más Európáért!

(Európai baloldali, kommunista és haladó pártok nyilatkozata)

Aláírók: Francia Kommunista Párt, PDS-Demokratikus Szocializmus Pártja (Németország), Ausztria Kommunista Pártja, Belgium Kommunista Pártja, Akeel-Ciprusi Dolgozó Nép Haladó Pártja, Egyesült Baloldal (Spanyolország), Egyesült Baloldal és Alternatíva (Katalónia), az angol Munkáspárt Szocialista Kampánycsoportja (Nagy-Britannia), Görögország Kommunista Pártja, Synaspismos (Görögország), Rifondazione Comunista (Olaszország), az Olasz Kommunista Pártja, a Baloldal (Luxemburg), Hollandia Szocialista Pártja, Portugál Kommunista Párt, Cseh-Morva Kommunista Párt, Szlovák Kommunista Párt, Svájci Munkáspárt, ODP (Törökország Szabadság és Szolidaritás Pártja).

Az Európai Szociális Fórum akkor tanácskozik, amikor a neoliberális politikát, a militarizmust, az amerikai imperializmust és hegemonizmust mind élesebb szembenállás kíséri, amikor 2004 előestéjén Európa döntő fejlemények előtt áll: tíz új ország csatlakozásával, az „európai alkotmány” körül zajló vitákkal, a kormányközi konferencia lezárásával, az európai választások közeledtével. Ezért különösen jelentősek az Európai Szociális Fórum tanácskozásai, amelyek befolyásolhatják az eljövendő harcokat.

Mindannyian szenvedünk a globalizált kapitalizmus politikájának következményeitől, a nehéz küzdelmekben kivított társadalmi szolidaritások és vívmányok megkérdőjelezésétől. Általános támadás folyik a nyugdíjrendszerek ellen, leépítik és privatizálják a társadalombiztosítást, a piac törvényeinek vetik alá a közszolgáltatásokat és az olyan alapvető szektorokat, mint az egészségügy, a közoktatás, a mezőgazdaság, a kultúra, bizonytalanná és szabad prédává teszik a munka piacát. Fokozódik a szakszervezet-ellenes elnyomás és a bevándorlókat sújtó politika.

Európának a haladást és az emberi jogokat előmozdító tényezővé kellene lenni. Ezzel szemben – miközben a gazdaság és az ismeretek felhalmozódása lehetővé tehetné a civilizáció újabb előrelépést – a Maastricht-i szerződés által felgyorsított liberális politikák tovább súlyosbítják a társadalmi egyenlőtlenségeket, a munkanélküliséget, a szegénységet, a kizsákmányolást. A tehetetlenség érzését is táplálják, azzal a következménnyel, hogy az emberek elfordulnak az EU-tól, nő a közömbösség, erősödik a jobboldal és a szélsőjobb befolyása, a populizmus minden fajtája.

Nagy kihívás ez minden polgár számára, a szociális mozgalom, és azon politikai erők számára, amelyek – mint mi magunk – teljes mértékben e

mozgalom részeseinek tekintik magukat és szembeszállnak ezekkel a politikákkal, a társadalom átalakításának hívei és a kapitalizmus alternatívájáért küzdenek.

Eljött az ideje Európa mély, szociális és demokratikus értelmű átalakításának. Eljött az ideje annak, hogy fokozzuk a harcot a „szabadversenyos piacgazdaság” szentségének dogmája ellen, a piac és a multinacionálisok hatalma ellen, olyan viszonyokért, amelyek között a polgárok válnak a nevükben folytatott politika alanyaivá.

A recesszióval és a munkanélküliség fejlődésével szemben bírálunk kell az ún. Stabilitási Paktumot, az Európai Központi Bank hatalmát és irányvételét, és egy másfajta, más prioritásokat alkalmazó gazdasági és szociális politikát kikényszeríteni, amely elsőbbséget ad a foglalkoztatásnak és a képzésnek, a közszolgáltatásoknak, és bátor környezetfejlesztési beruházásokat hajt végre. Meg kell adóztatni a tőkemozgásokat. Meg kell változtatni a prioritásokat: az embert és nem a pénzt kell előtérbe állítani.

Ezeknek a prioritásoknak az előtérbe állítása hozzájárulhat az érvényesülő szabályok megváltoztatásához. Ezt a célt kell szolgálnia az Európai Uniónak, és nem a Kereskedelmi Világszervezet és az IMF által erőltetett dereguláció felgyorsítását, vagy az USA-val folytatandó katonai versengés elindítását, lett legyen az egy kiszélesített NATO keretében, avagy azon kívül. Ellenezzük Európa bármilyen militarizálását.

Olyan Európát akarunk, amely független az Egyesült Államoktól, tiszteltben tartja a népek szuverenitását, aktív tevékenységet folytat világszerre a béke, a lefegyverzés, a konfliktusok politikai megoldásáért, az ENSZ és a nemzetközi jog szerepének erősítéséért. Olyan Európát akarunk, mely valóban elkötelezi magát a fejlődésnek, különösképpen a Földközi tenger és Afrika térségében. Olyan Európának vagyunk hívei, amely segíti a Közel-Keletet kiszakadni az oly régen tartó véres konfliktusok körforgásából, támogatja a békekezdeményezéseket, egy életképes palesztin állam létrehozását az 1967-es határok keretei és az Izrael állammal közösen kialakított biztonság körülményei között. Támogatjuk az izraeli és palesztin személyiségek politikai megoldás irányába tett kezdeményezéseit, a többi közt az ún. Genfi tervet.

Ez a törekvésünk öltött testet soha nem látott erővel mindannyiunk országaiban 2003. február 15-én, az iraki háború és Bush imperiális politikája ellen, és ez nyilvánul meg ma is a megszállás megszüntetését követelő akciónkban.

Végezetül: Ami az Európai Unió válságának középpontjában áll, az a demokrácia kérdése. Évtizedeken át Európa építése felülről történt, mellőzve kultúránk és nyelveink sokféleségét, nem egyszer velük szemben.

Manapság, bármi legyen is átfogó véleményünk a vitatott Alkotmány tervezetéről, ellenezzük a nagyhatalmak valamiféle direktóriumának rögzítését. Nem fogadjuk el, hogy ultraliberális gazdasági kritériumokat akarjanak ránk kényszeríteni, aminek következménye csupán a szociális vívmányok jelentős leépítése lehet. Amellett vagyunk, hogy minden országban referendumot tartsanak, kérdezzék meg magukat a népeket.

Már most valami átalakulóban van.

A nagy szociális, szakszervezeti, állampolgári, háborúellenes küzdelmek elindították a változásokat. A firenzei ESZF új állomás volt Porto Alegre, a WTO cancuni kudarc, és a holnapi mumbai Szociális Világforum között. Napjainkban a párizsi ESZF roppant fontos lépés a mai liberális Európával szemben kialakuló népi és polgári alternatívák megvitatása és kiépítése tekintetében. A szociális mozgalmaknak, a társadalmi küzdelmeknek megvan a maguk dinamikája, saját elemzéseik, javaslataik, kezdeményezéseik vannak. Néhány év leforgása alatt hatalmas összefogás kialakításához járultak hozzá a béke, az emberi jogok, Földünk tisztelete érdekében. Mint a társadalmi átalakulásért küzdő politikai erők, magunk is hozzá akarunk járulni ehhez az újfajta dinamikához, amely határozottan nekitámad az uralkodó liberális politikáknak. Ennek megfelelően arra törekszünk, hogy a szükséges és egyben gyümölcsöző párbeszéd kialakuljanak köztünk és a mozgalommal.

Együtt mondjuk: egy más Európa lehetséges. Lehetségesek más politikák a baloldalon.

Párizs, 2003. november 9-én.

Forrás: Kézfogás, 2004. január. 9. old.

ESEMÉNYEK, ÉVFORDULÓK

RODRIGO CAVALHEIRO

Interjú Joao Pedro Stédilével, a brazil Földnélküliek Mozgalmának¹ vezetőjével

Stédile vezetésével a Mozgalom a legutóbbi hónapban 80 földbirtokot foglalt el. A parasztok akciói erősítették a Luiz Inácio Lula da Silva elnök tekintélyének lemorzsolódásáról szállongó híreszteléseket. A kormány eközben igyekszik visszaverni a helyi megbízottainak vesztegetési ügyeiről szóló vádakát. Egyszersmind kénytelen magyarázkodni amiatt, hogy a minimálbér csak 2-3%-kal emelkedik.

A közgazdász Stédile 1982-ben ismerte meg Lulát, mint szakszervezeti vezetőt, a Munkáspárt (Partido dos Trabalhadores – PT) egy gyűlésén, Rio Grande do Sul tartományban. Itt született az a szervezet is, amelyet 1984-ben a Földnélküliek Mozgalmának neveztek el. Ellenfelei számára ez egy forradalmi ultrabal csoport, amelynek tagjait arra képezik ki, hogy megrohanják a földbirtokokat, attól függetlenül, hogy művelik-e őket vagy sem. Védelve az MST-ben a földosztás egy formáját látják, egy országban, amely tizenhatszor akkora, mint Spanyolország, s ahol a művelhető földek fele a lakosság egy százalékának a kezében van.

Lula régi harcostársa, Stédile, mint közgazdász, pontos számokkal támasztja alá eszméit. Mint mondja, „Braziliában körülbelül négymillió földtelen család él. Ha minden ilyen családnak 15 hektárt juttatunk, ehhez 60 millió hektár föld kell. Kormánystatisztikák szerint az országban 55 000 olyan birtok van, amelyet nem gondolnak. Ezek területe összesen mintegy 120 millió hektár. Ebből törvényesen ki lehet sajátítani a kiosztandó földet.”

Stédile bevándorló parasztcsalád fia, gyermekkorát falun töltötte. Később közgazdaságtant tanult, majd a Munkáspárt választási kampányai során közreműködött az agrárprogram kidolgozásában. Ez az ember, aki az MST-t annakidején Lula segítségével hozta létre, határozottan állítja, hogy az elnököt gazdasági tanácsadói becsapják. „Ezek az előző kormány által hátrahagyott maradványok” – teszi hozzá.

¹ Movimento dos Sin Terra – MST.

R. C.: Lula azt ígérte, hogy a földnélkülieknek nem kell elfoglalniuk több földet, hiszen ezeket maga a kormány fogja kiosztani. Vajon a feltételek hiányoznak ehhez, vagy az akarat?

Stédile: A kormány megígérte, hogy három év alatt 400 000 családot telepít le. Úgyhogy a szándék aligha hiányzik. A kormány viszont tehetetlenkedik; igaz, hiányzik ehhez az igazgatási hálózata is. Lula úgy nyilatkozik, hogy az agrárreformot az egész kormányzat elsőbbséget élvező feladatává akarja tenni. Ezért döntöttünk a mozgósítás mellett. A kormánynak meg kell értenie, hogy ebben az országban nyomás nélkül semmi sem mozdul meg.

R. C.: 2002 októberében éppen Ön mondta, hogy ha Lula becsapná a népet, úgy végezné, mint De la Rúa Argentínában. A kormány egy évének és négy hónapjának múltával a brazil lakosság egy része kiábrándulást érez. Lula becsapta a népet?

Stédile: Ezt mint politikai feltevést fogalmaztam meg. Ha négy év leforgása alatt Lula nem hajtja végre a maga javasolta változtatásokat, a nép ítélni fog róla. Azt is látom azonban, hogy a kormány lépten-nyomon az örökölt múlt által hátrahagyott akadályokba botlik. Hiányzik persze az összefüggő gazdasági koncepció is. És – ismétlem –, meg vagyok győződve róla, hogy Lula elnököt a gazdasági csapata rászedte. Azt sugallják neki, hogy akkor halad jó úton, ha jelenlegi politikája a réginek a folytatása. Ha ez a politika a következő években nem változik, katasztrófa szakad ránk.

R. C.: A nemrégiben lezajlott birtokfoglalások azt jelentik, hogy véget ért a türelmi idő, amelyet az MST Lulának biztosított?

Stédile: Nyilvánvaló, hogy Lula megválasztása az agrárreform szempontjából megváltoztatta az erőviszonyokat. Ezért a kormány első hónapjaiban taktikát változtattunk. Megoldottuk, hogy a vidék szegényeinek nagy csoportjai táborokba szerveződjenek. A korábbi 40 000 helyett most 200 000 család él a jelenlegi 700 táborhelyen. 2003. második felében sikerült a kormánnyal szerződést aláírunk az általa említett 400 000 család három éven belüli letelepítéséről. Mivel azonban 2003 novembere óta nagyon kevés történt ebben az ügyben, most megszerveztük ezt a mozgalmat, hogy előre lökjük a kormányt és leleplezzük a latifundistákat.

R. C.: A földbirtokosok az MST-t azzal vádolják, hogy a nagyvárosokban toboroznak olyan embereket, akik sohasem műveltek földet. Igaz ez?

Stédile: Ez ostoba előítélet. Egyrészt csak 10% olyan van sorainkban, aki a városok pereméről jött. Jó lenne, ha többen volnának, mert akkor a városokban is csökkenteni lehetne a szegénységet és a munkanélküliséget. Ha egy városi szegény földet akar művelni, azt mondják, nincs hozzá elhivatottsága. De ha egy nagyvállalkozó, egy politikus vagy egy kábítószer-ke-

reskedő nagy birtokot szerez, attól nem kérdeznek semmit. Fernando Enrique Cardoso szenátor², aki szociológus és sohasem látott kukoricaföldet, 1500 hektáros birtokot vásárolt. Ki kérdezte meg tőle, hogy „van-e elhivatottsága” a föld műveléséhez?

Forrás: El País, 2004. május 6.

GABRIEL GARCÍA MÁRQUEZ

Egy elnök halálának igazi története.

A puccs és a gringók

A végső csata óráiban, olyan országgal maga körül, amelyben a felforgatás erői már elszabadultak, Salvador Allende továbbra is a törvényességben látta a kapaszkodót.

Élete legdrámaibb ellentmondása volt, hogy egyszerre volt az erőszak elszánt ellensége és szenvedélyes forradalmár. Ezt az ellentmondást azzal a feltevessel próbálta feloldani, hogy Chile körülményei lehetővé teszik a békés előrehaladást a szocializmus irányában, a polgári törvényesség kérései között.

A tapasztalat túl későn tanította meg arra, hogy egy rendszert nem lehet egyszerű kormányrajutással megváltoztatni, ehhez a hatalom birtoklása kell. Minden bizonnyal ez a késői tanulság indította arra, hogy haláláig ellenálljon annak a lángban álló épületnek a romjai között, amely igazából nem is volt az övé, egy komor palotában, amelyet egy olasz építész pénzverdének emelt³, és amely egy hatalom nélküli elnök utolsó menedékeként végezte.

Hat órán keresztül harcolt egy géppisztollyal, amellyel Fidel Castro ajándékozta meg, és amelyet Salvador Allende addig soha nem süített el.

Oldalán harcolt Augusto Olivares újságíró, aki a végső pillanatig vele együtt küzdött, súlyos sebesüléseket szenvedett, majd orvosi segítség híján a segélyhelyen elvérzett.

Délután négy óra volt, mire Javier Palacios hadosztálytábornok, adjutánsával, Gallardo századossal és tisztek egy csoportjával fölverekedte magát a második emeletig. Ott, hamis XV. Lajos korabeli karosszékek, sárkár-

² Brazília előző elnöke.

³ A Santiago de Chile-i elnöki palota eredeti rendeltetésére utal a világsajtóból ismert neve: La Moneda = Pénzverde. (A szerk.)

nyos kínai virágvázák és a vörös szalon Rugendas-képei között várta őket Salvador Allende. Bányászsisakot viselt és nyakkendő nélküli, felhajtott újjú inget, ruházata már vérfoltos volt. A géppisztolyt a kezében tartotta.

Allende ismerte Palacios tábornokot. Éppen néhány nappal előbb beszélt arról Olivaresnek, hogy ez az ember veszélyes, és valamiért szoros kapcsolatot tart az Egyesült Államok nagykövetségével. Mihelyt meglátta közeledni a lépcsőn, Allende rákiáltott: „Áruló!” És rálőtt, megsebesítve a tábornokot a kezén.

Allende a lázadóknak ezzel az egységgel folytatott tűzharcban esett el.⁴ Utána a tisztek körülállták a holttestét, és mintegy rituális aktusként valamennyien még egy-egy golyót eresztettek bele. Végül egy tiszt puskatussal szétverte az arcát. Fénykép tanúskodik erről: Juan Enrique Lira készítette, az egyetlen fotós, akinek megengedték, hogy a holttestet lefényképezze. Arca annyira el volt torzulva, hogy özvegyének, Hortensia Allendének megmutatták ugyan fölraotalozott holttestét, de nem engedték, hogy fölemelje a szemfedőt.

Néhány hónappal előbb, júliusban töltötte be 64. évét és igazi oroszlán volt: makacs, határozott és kiszámíthatatlan.

Hogy mit gondolt halála előtt Allende, csak maga tudhatta, mondta nekem egyik minisztere. Szerette a virágokat és a kutyákat, és kissé régimódi gavallér volt, illatos levélkéekkel és titkos találkákkal.

Legnagyobb erénye a következetesség volt. A sors mégis arra ítélte, hogy a burzsoá jog anakronisztikus madárijesztőjét védelmezve érje a halálos golyó, olyan Legfelső Bíróságot oltalmazva, amely megtagadta őt, és legalizálta a gyilkosait; egy nyomorúságos Kongresszust, amely ugyan ezt törvénytelennek nyilvánította, de végül meghunyászkodott a bitorlók előtt, azoknak az Allendével szemben ellenzéki pártoknak az akaratát képviselve, amelyek eladták lelküket a fasizmusnak, egy szarból épült rendszer molyrágta kelengyéjét oltalmazva, amelyet ő puskalövés nélkül akart eltávolítani az útból.

A dráma Chilében játszódott, kárvallottai a chileiek voltak, de úgy kell bevonulnia a történelembe, mint jóvátehetetlen dolognak, ami korunk minden emberével történt, és ami életünkben örökre jelen lesz.

Forrás: Gabriel García Márquez: *El golpe y los gringos*. Taller Universidad Nacional de Educación de Distancia.

Közlő: Harsányi Iván

⁴ García Márquez azért hangsúlyozza ezt, mert a Pinochet-junta verziója szerint Allende az 1973. szeptember 11-i ostrom során öngyilkos lett. Mindmáig a Nagy Sajtó, jobbra még tárgyilagossága miatt, ezt hangoztatja. (A szerk.)

STEVE PARSONS

Helyi időközi községi választások Angliában. Választás a walesi nemzetgyűlésbe és a skót parlamentbe 2003. május 1-jén.

Noha Tony Blair maximálisan ki akarta használni a maga „khaki” győzelmét⁵ iraki birodalmi hadjáratának „sikere” után, a remények nem igazolódtak, inkább az ellenkezője történt. A választások a legborúlátóbb előrejelzéseknél is rosszabb eredményt hoztak a kormánynak. Irak tényleg nem lesz Blair Falklandja.⁶ A választás előestéjén Blunkett, a kormány belügyminisztere olyan messze elment, hogy kijelentette: Irak „felszabadítása” hatalmas győzelmet hoz a választáson. Egyúttal megjegyezte: a háború csak a liberálisan gondolkodó középosztálynak okozott „problémákat”, míg a munkásság átélte a háborús időköt anélkül, hogy „vérző szívéhez kapott volna”. Éppen ezért a munkásság nem adja fel tradícióit, továbbra is az LP-re szavaz. Blunkett az 1980-as években baloldali volt,⁷ és Sheffield polgármestereként még a kicsi, de határozott Socialist Republic of South Yorkshire szervezethez tartozott. Azóta sok minden történt. Az a hosszú, megszakítatlan korszak, amíg Sheffield az LP biztos bástyája volt, néhány éve szintén megszakadt. Blunkett pedig nagyon autoriter, nem liberális belügyminiszter lett.

Az angliai választásokon az LP legalább 800 mandátumot veszített, s olyan nagy városokat kellett feladnia, mint Birmingham, Bristol, Coventry, Derby, Dudley, Rochdale, Northampton, Bolton, Chesterfield, Durham és mások.⁸ S ha azt nézzük, hogy az LP elveszítette Chesterfieldet, és a legnagyobb zuhanást Bristolban érte el, akkor Blunkett is megkapta a magáét azért, amit a munkásságnak az LP iránti lojalitásáról gondolt és mondott. A moszlim munkások kis csoportja, amely még hű maradt az LP-hez, mostanra elveszett. A fehér szakmunkások egy része maradt még lojális az LP-hez, de ez is kis arányban. Általában kevesen mentek el szavazni, csak a jogosultak 30%-a járult urnához. Az észak-angliai városokban pedig a BNP (British Nationalist Party – Brit Nacionalista Párt) nevű fasiszta párt

⁵ Fogalom a brit politikai életben: 1918-ban a háborúból visszatérő katonákkal, a háborús győzelem árnyékában győzött a jobboldal a brit parlamenti választáson.

⁶ Utalás Margaret Thatcher Falkland-háborújára.

⁷ Blunkett írásait az Évkönyv többször közölte azokban az években.

⁸ Ezek nagy történelmi városok. Coventry Jack Jones „városa”, Chesterfield hosszabb ideig Tony Benn „városa” volt, ahol ismételtlen megválasztották, s ahonnan nyugalomba vonult. Bristolból többek között Bevin indult.

további szavazatokat nyert ... Ennek a háborúellenes és Blair-ellenes érzületnek a Liberális Demokrata Párt volt a fő haszonélvezője, így érthette el az utóbbi évtizedek legjobb választási eredményét. Az LP-hez hasonlóan az összes szavazatok kb. 30%-át kapta. (Az LP a 2001-es parlamenti választáson még a szavazatok 41%-át nyerte el.) Ezzel szemben a Konzervatív Párt a városokban megkapta a szavazatok 34%-át.

Ami a Zöldeket illeti, akiknek a háborúellenes magatartása, kiállása sokkal határozottabb volt, mint a Liberális Demokrata Párté, szintén jelentősen erősödtek, és mandátumokat nyertek az LP rovására. A Zöldek 12 új tanácsosi helyet szereztek, és összes tanácsosaik száma eléri az 53-at; megerősödtek az olyan nagy észak-angliai iparvárosokban, mint Manchester, York és Norwich.

A Socialist Alliance (SA – Szocialista Szövetség)⁹, mint általában, most sem kapott semmiféle országos sajtótámogatást. Ennek ellenére 161 jelöltet tudott állítani, 50%-kal többet, mint az előző választáson. Az SA jelöltjei közül egyesek nagyon jól szerepeltek, mások kevésbé – de általában elég tisztes eredményt értek el. Így az SA először nyert el egy városi tanácsosi helyet Prestonban (Michael Lavalette). Ez persze nem indokol euforikus győzelmi mámort az SA számára, mert a baloldalon ha valaki nem LP-listán mozog is, valami megállapodást akkor is köt a helyi LP-szervezettel, ha a továbbiakban „függetlenként” indul. Fordítva viszont: az LP számára sem mindegy, hogy a már megválasztott szocialista tanácsnokok adott helyen hogyan fognak politizálni és „viszonyulni” az LP-hez.

Karen McKay például Coventryben megkétszerezett szavazatszámával szerezte vissza tanácsosi posztját – jöllehet ő valamikor az SA hajdani elődjéhez, a Militant-csoporthoz¹⁰ csatlakozott, majd az ebből alakult Socialist Partynak lett aktivistája.

A Szocialista Párt (SP – Socialist Party) nem sokkal előbb szakított az SA-val, a szavazatok egyharmadát elvitte magával, és viszonylag elég jól is végzett. Az SP hét jelöltje helyi szinten 10%-nál több szavazatot kapott. Ami engem illet, egyszerűen érthetetlennek tartom, hogy az SP miért nem tud visszatérni az SA-ba. Mindig nagy tisztelettel tudtam fölnézni Nellistre, az SP Coventryben fellépő jelöltjére (aki itt egy időben még parlamenti képviselő is lett), de sokszor „idegesített”, hogy mekkora szektarianizmust tapasztalhattam a Militant-csoport nem egy aktivistájánál. Mindez még az 1970-80-as évekre nyúlik vissza. Arthur Scargill az SLP (Socialist Labour

⁹ Az SA megszületéséről és szerepléséről lásd Steve Parsons írásait a 2003-as és a 2004-es Évkönyvben.

¹⁰ A Militant-csoportról többször írtunk az Évkönyv 1980-as köteteiben.

Party – Szocialista Munkáspárt) élén¹¹ továbbra is külön utat járva próbál „szántani”. Ám, noha jelölteket állít, nem sok eredményt ér el. Így Scargill és az SLP esete is bizonyítja, hogy meglehetősen szűk a hely az LP mellett ezen a politikai térfélen a választások idején.

Az LP-től balra mégis jelentkeznek ezek az erők. Az SA e vonatkozásban együttműködhet Skóciában a Skót Szocialista Párttal (SSP – Scottish Socialist Party), amely ebben a vonatkozásban az egyedüli számottevő erő. Az SSP révén Skóciában is létrejött az LP-től megkülönböztethető baloldal.

Az SSP kiadta a jelszót: „Szavazz az SSP-re, és állítsd meg a háborút!”, a választáson ezzel egyről hatra tudta növelni képviselőtét a skót parlamentben. Így az SSP és az LP-től balra lévő szocialisták tényleg meg tudták vetni a lábukat Skóciában. Egész skóciai viszonylatban az SSP elnyerte a szavazatok 7,5%-át, a történetileg is „vörös” Glasgowban 15%-ot. (1999-ben még csak 2%-ot tudott szerezni.) A mostani 7,5% 120.000 ember szavazatát jelenti. A Zöldek is nagyon jól szerepeltek Skóciában is, ahol egyről hétre emelték mandátumaik számát a Skót Parlamentben, noha kevesebb szavazatot kaptak, mint az SSP. A Skót Nacionalista Párt (SNPÖ meglepetésre sokat veszített: nyolc mandátumot, és így most csak 27 képviselője maradt. Ez is magyarázza, hogy az LP Skóciában miért veszített csak (!) hat mandátumot; korábban azt hitték, hogy az SNP többet rabol majd el az LP-től. Az LP-nek így 50 képviselője van a skót parlamentben.

Az egyedüli régió, ahol az LP jól szerepelt, Wales volt, ahol a walesi nemzetiek veszítettek, míg az LP két új mandátumot szerzett, és így a Nemzetgyűlésben (Assembly) 30 LP-képviselő foglalhat helyet. Az LP tehát többségben van. Frakciójának vezére egy jellegzetesen „rég LP-s” vezető, Roodn Morgan. Ráadásul Morgan egy „Új LP-s” bizalmi embert váltott le – Blair nagy felháborodására. Így azután Walesben is minden mozgásban van.

A választás egyfajta ironikus következménye volt, hogy a torik, akik meglehetősen jól szerepeltek a választáson, „jutalmul” azt kapták, hogy a meglehetősen színtelen Duncan Smith, a Konzervatív Párt vezére a helyén maradhat. Smith feje fölül elhárult egy belső palotaforradalom veszélye. Pedig ez annál nagyobb volt, mivel a torik okosabb vezetői átlátják: Smith-szel aligha nyerhetik meg a következő évi parlamenti választásokat. S noha a torik jól szerepeltek, de ez még nagyon kevés a visszatéréshez, a két utolsó parlamenti választáson túl sokat veszítettek ehhez. S noha most az

¹¹ Arthur Scargill egykor a nagyon erős bányász-szakszervezet nagyon befolyásos főtitkára volt. Akkori szerepléséről lásd az Évkönyv 1970-es és 1980-as kötetait a két nagy bányász-sztrájkról.

LP is sokat veszített, az is kitűnt, hogy a Liberális Demokrata Párt erősödése nemcsak az LP-nek jelent gondot, hanem a toriknak is.

Még 2004-ben EU-választásokra, Nagy-Londonban újráválasztásra és helyi választásokra is sor kerül. Ezek szintén tanulságosak lesznek. Annyi bizonyos, hogy Blair – nem utolsó sorban Irak kapcsán és miatt is – nagyon sokat veszített szavahihetőségéből. Most majd mindez kitudódik. Vannak mindenesetre komor előjelek és tények. Így jelenleg az LP taglétszáma mélypontra zuhant. Míg 1997-ben, Blair szárnyalása kezdetén az LP-nek 400.000 tagja volt, már ez a szám 250.000-re csökkent.

Talán még baljósabb az a hír, hogy az aktív LP-tagok száma felére-harmadára esett vissza – éppen az iraki háború miatt. Ez pedig erősen visszahat, hiányozni fog a választási harcok idején! További problémát jelent Blair és a szakszervezetek viszonya. Blair privatizálási törekvése és a közszféra további kurtítása nagy ellenállást vált ki. Ezt mutatja az is, hogy az egészségügyi reform és a kórházak privatizálása a képviselők között is heves ellenállást kelt. A privatizálás ellen az 1997-es hatalomra jutás óta a második legnagyobb lázadás tört ki a parlamentben, amikor is Blair idevágó javaslata ellen 63 LP-képviselő szavazott. Ennek egyik jele volt, hogy az Új LP-s vezetés nem tudta szinte sehol sem megválasztatni a maga embereit a különféle szakszervezeti vezetői posztokra. És egészen kiáltó jel, hogy a választások után az erős és fontos vasutas-szakszervezet 2003. júliusi konferenciáján olyan határozatot fogadott el, hogy az egyes helyi tagszervezeteinek megengedi szocialista jelöltek támogatását – még az LP jelöltjeivel szemben is!

Forrás: The Socialist Review, 2003. június

KEVIN MAGUIRE

Jól véresre vertük az orrunkat – dicsekednek a szakszervezetek (rövidítve)

A lázongó szakszervezetek a baloldali helyi pártszervezetekkel együtt tegnap kísérletet tettek arra, hogy magukhoz ragadják a Labour Party következő évi választási nyilatkozatának megfogalmazását.

Nagyon harcos hangulatban készülnek a jövő évi két fontos találkozóra, a politikát alakító jövő tavaszi konferenciára, és a jövő évi rendes évi párt-

konferenciára: határozott baloldali lökést kívánnak adni nekik. Mindezt kifejezetten a „Blair-klikk” ellenében.

Már a jelen pillanatban öt fontos követeléslistát fogalmaztak meg Blair hivatalos választási programjával szemben. Ez érinti a foglalkoztatási politikát és „rugalmasságát”, de a kórházak privatizálásáról szóló kormánytervet is. Az egyik szakszervezeti vezető minderről úgy nyilatkozott: „Véresre vertük az orrukat”.

Egy befolyásos csúcsminiszter megjegyezte, hogy e szakszervezetiek a közelükbe se engedték őket, és nagyon vitriolosan nyilatkoztak a négy nagy szakszervezet – az UNISON, az Amicus, a TGWU¹² és a GMBW¹³ – vezetői is. E „nagyok” 2,5 millió ember nevében szólhatnak az LP konferenciáin.

De Tony Woodley, a TGWU főtitkára is kijelentette: „Itt nincsenek Blair, vagy más hívők. Itt felelősségteljes, igazi szakszervezeti vezetők ülnek, akik nagyon aggódnak a párt miatt, de akiket a munkahelyek, a nyugdíjak és a munkajogok érdekelnek.

Úgy tűnik most ezek a körök is terjesztik befolyásukat. Újabban két új főtitkár nyilatkozott szakszervezete nevében, hogy csatlakozni kívánnak a négyekhez, és készek aktivitásuk összehangolására velük.

Billy Hayes, a CWU (Communication Workers Union)¹⁴ szakszervezet főtitkára és mögötte a Labour Representation Committee¹⁵ szintén felsorakozott a blairisták ellen. Hayes kijelentette: a szövetségnek a szakszervezetek és az LP-baloldal között stratégiai szövetségnek kell lennie és maradnia. A konferencia kapcsán rendezett egyik gyűlésen azt mondta: „Ha őszinte vagyok, meg kell mondanom, hogy a konferencián már jobban voltunk megszervezve, de még jobban meg kell magunkat szervezni, s eddig még nem mondtunk ki mindent abból, amit akarunk. Ki kell jelölnünk a prioritásainkat. Ne feledjük, a blairistáknak tíz év kellett, hogy maguk alá gyűrjék a pártot. Türelmeseknek kell lennünk azzal, hogy most mit tudunk elérni.”

David Blunkett¹⁶, a belügyminiszter koncentrált támadást intézett a szakszervezeti vezetők ellen, megpróbálta megosztani őket, s egyúttal megkísérelte, hogy e szakszervezeteket szembeállítsa a pártszervezetek-

¹² A szállítómunkások szakszervezete.

¹³ A köz- és magánalkalmazotti szakszervezetek.

¹⁴ A híradásban dolgozók szakszervezete.

¹⁵ Az LP egyik régóta működő belső csoportosulása.

¹⁶ Blunkett a Tribune és a belső, ún. puha baloldal (soft left) egyik vezető egyénisége volt az 1980-as években és az 1990-es évek elején. Akkoriban Sheffield polgármestere volt; az Év-könyv rendszeresen közölte írásait.

kel, illetve saját tagságukkal is. „A tagság hangját akarom hallani, mégpedig a főtítkárok, nem pedig különféle szervezkedések révén” – mondta.

Hayes arra is figyelmeztetett, hogy számosan a kabinetminiszterek közül – Peter Hain kivételével – kifejezett támadásokat intéztek a szakszervezetek ellen. Ezt azért is tették, hogy a szakszervezetek belső kapcsolatait, szolidaritását megbontsák, s az állami segélyosztás révén is. Az LP vezetőségének a szakszervezetekkel kapcsolatos hivatalos körlevelével kapcsolatban pedig Hayes kijelentette: „Az LP-vezetés megkísérelte, hogy meghasonlást szítson a szakszervezetek közt. Erre fel kell figyelnünk, s ez ellen harcolnunk kell.”

A szakszervezetieknek sikerült az LP-konferenciával olyan szervezeti határozatot elfogadtatniuk, hogy ezentúl a konferenciákon a szakszervezetek és a helyi LP-szervezetek négy határozati javaslatot terjeszthetnek majd be „alulról” – ami meg fogja kettőzni Blair gondjait.

A „négy nagy” ezen a héten egy sor tanácskozást tartott, hogy kialakítsák közös tervüket és programjukat az elkövetkező nyárra, hogy megakadályozzák az egymással való szembefordításukat és elnémításukat jogi, szervezeti szabályozás révén.

A baloldali pártszervezetek fórumán kiderült, hogy 20 választókerület pártszervezeti állnak mögöttük, míg a jelenlegi szervezeti szabályzat értelmében 35 kellene ahhoz, hogy a 160 kerülethez képest kisebbségi javaslatot terjeszthessenek elő a pártkonferenciákon.

(The Guardian, 2003. október 1.)

HUGH LOWE

A lezajlott francia sztrájkok példát mutatnak nekünk (rövidítve)

Le kell vonnunk néhány tanulságot azokról a sztrájkokból, melyeket a franciaországi nyugdíjreformok ellen indítottak.¹⁷ Nagyon hasonló sztrájkok zajlottak le egész Európában.

Nem véletlen, hogy ezek a sztrájkok mindig együtt jártak a magánnyugdíj-rendszer bevezetése elleni tiltakozással. Még ha a francia kormány és a munkáltatók győztek is, a francia nyugdíjak még így is sokkal magasab-

¹⁷ Ezekről a sztrájkokról lásd Morning Star, 2003. június 16.

bak, kétszer annyit érnek, mint a brit nyugdíjak (persze a kevés kivételezettet leszámítva).

Történetesen a májusi sztrájkok idején Franciaországban jártam és meggyőződtem arról, hogy ha a munkabérek és a nyugdíjak között nem támad olyan szakadék, mint amilyen Nagy-Britanniában bekövetkezett, akkor van lehetőség a szociális biztosítások és a nyugdíjak megvédésére.

Annak idején Barbara Castle¹⁸ tervezte annak a nyugdíjrendszernek a kialakítását, amely a nyugdíjakat összefüggésbe hozta volna a bérekkel és az állami nyugdíjrendszer megállapításaival. Így a brit rendszer a franciáéhoz hasonlóan alakult volna. Csakhogy ezt a tervet szétverték. Már maga Barbara Castle is meghajlott és meghátrált a magánszektor nyomása alatt.

Az új rendszer lehetővé tette a munkáltatóknak és a City „kövér macskáinak”¹⁹, hogy átcsalogassák a magánszektorba a jobban szituált és szakképzett munkásokat (bizonyos, az adózást megkerülő feltételekkel), s ezzel tovább rontsák a biztosítási rendszert, a nyugdíjakat és általában a munkás szolidaritást.

A következmények általában katasztrofálisak voltak a brit nyugdíjasok számára. A nyugdíjas nők 50%-a a hivatalosan megállapított szegénységi szint alá szorult.

Annak ellenére, hogy ez a magánnyugdíj-rendszer katasztrofális volt a nyugdíjasok számára, és hogy ez az egész világban válságban van, e rendszer védelmezői és szorgalmazói – beleértve még olyanokat is, akik a TUC-hoz tartoznak – körömszakadtáig kitartanak mellette.

Egy biztos, hogy ezzel még kegyetlenebb lesz a verseny, és élesebben fordítja szembe egymással a munkásokat és a nyugdíjasokat. Vagyis nagyobb lesz a megosztottság, és biztosabb a vezetők, a hatalmasok helyzete.

Forrás: Hugh Lowe: French strikes hold a lesson for us. Morning Star, 2003. július 9.

Közli és jegyzetelte: Jemnitz János

¹⁸ Barbara Castle életútját lásd ugyanebben a kötetben.

¹⁹ Angol politikai terminológia a nagyon gazdag emberekre.

A chilei militaristák „fordítani akarnak” a diktatúra lapján

30 évvel az államcsíny után, amely megdöntötte Salvador Allende-t²⁰, a hadsereg parancsnoka megsokszorozza a békéltető nyilatkozatokat.

*

A chilei hadsereg ma már távolságot tart Augusto Pinochet tábornoktól, aki negyedszázadon át vezényelte az intézményt. Az 1973. szeptember 11-i államcsíny 30. évfordulójának előestéjén Juan Emilio Cheyre tábornok, 2002 óta a hadsereg főparancsnoka, nemzeti megbékélésre hívott föl, elítélve mindenfajta politikai erőszakot, és elvetve a múltbeli gyűlölködést. „Ez a magatartása Pinochet hívei körében erős kritikát váltott ki vele szemben, akik azzal vádolták Cheyre tábornokot, hogy hátat fordított a hadseregnek” – nyilatkozta a *Le Monde*-nak Andrès Avendano ezredes, a hadsereg szóvivője.

„Nunca más”, „soha többé az emberi jogok megsértését” – jelentette ki a sajtónak júniusban ez az 55 éves tábornok, keményen bírálva „egy olyan politikai osztályt, amely képtelen volt ellenőrzése alatt tartani a helyzetet, amely 1973. szeptember 11-ébe torkollott ...”. A hadsereg azt akarja, hogy a chileiek „lapozzanak egyet történelmükön, és optimizmussal tekintsenek a jövőbe”.

Az emberi jogok kérdésében Cheyre tábornok azt kérte Ricardo Lagos²¹ kormányától: találjon „átfogó megoldást” arra, hogy a hadsereg „ne lehessen többé foglya a múltnak”. A tábornok reméli, hogy az igazságszolgáltatás folytatja a nyomozást azoknak a katonáknak az ügyében, akik belekeveredtek a diktatúra idején (1973-1990) elkövetett bűncselekményekbe. Ki jelentette, hogy a hadsereg együtt fog működni a bíróságok által hozott korábbi határozatok végrehajtásában.

Az elismert „tülkapások”

2000. júniusában a „tárgyalóasztal” végleges nyilatkozatában, az emberi jogok ügyvédjei, a hadsereg, valamint az egyház képviselői arra a megállapodásra jutottak, hogy tisztázzák a diktatúra idején eltűntek sorsát. Ennek a megállapodásnak a végén a hadsereg beleegyezett, hogy összegyűjti

²⁰ Az 1973. szeptemberi puccsról lásd Évkönyv 1974., és 1975/76.; Allende életútját lásd Évkönyv 1983.

²¹ Lagos a Chilei Köztársaság szocialista elnöke.

a rendelkezésére álló összes információt. Ezenkívül elismerte az elkövetett „túlkapásokat” is. Mintegy 12 katonát ítélték el azonnal, és mintegy 300-at helyeztek vád alá.

Az új idők szele, hogy a jelenlegi chilei védelmi miniszter, Michelle Bachelet, az államcsíny másnapján a „hűbérurak” által letartóztatott egyik tábornok lánya, akinek apját azzal vádolták, hogy szimpatizált Salvador Allenével. Alberto Bachelet tábornok a szocialista ex-elnök kereskedelmi titkára 1974-ben fogságban halt meg, szívrohamban, amelyet a vallatások következtében szenvedett el.

Mindemellett a hadsereg erői továbbra is döntő szerepet akarnak játszani. Szigorúan véve, az Alkotmány a diktatúra öröksége. A köztársaság elnökének nincs hatalma a főparancsok elmozdítására. A Szenátus kilenc kijelölt szenátor útján ülészik, közülük négyet a régi tisztek közül választottak meg. A hadsereg szeptember 11-én misét celebrál mindazok tiszteletére, akik meghaltak az „általános erőszakos cselekedetek következtében, amelyekre hosszú évek folyamán került sor”.

A Pinochet Alapítványnál a volt diktátor felesége, Lucia Hirlart azzal vádolta meg Ricardo Lagos közép-bal kormányát, hogy „kanonizálni akarja Allendét”.

Forrás: Les militaires chiliens veulent „tourner la page” de la dictature. Le Monde, 2003. szeptember 10.

Közli és jegyzetelte: Havel Józsefné Sziki Vilma

ERNST WANGERMANN

Szociáldemokrata többség Salzburgban

Ha valaki Salzburgról szól, meg kell különböztetnie a várost (Stadt) a tartománytól (Land). A tartománynak régi jobboldali hagyománya van, amely részben a régi katolicizmus és a „grossdeutsch” nacionalizmus ötvözetéből áll össze. Maga a város iparosodott, és néhány kisebb környékbeli várossal (Bischofshofen) együtt nagyon is virulens szociáldemokrata munkásmozgalmi politikai tradícióra tekinthet vissza. Ez az ellentmondás 1945-től végig jellemezte a salzburgi politikai fejlődést. Az ÖVP-nek a Tartományi Gyűlésben (Landtag), az SPÖ-nek a Városi Tanácsban (Gemeinderat) volt többsége. Az utolsó, 2004. március 7-i tartományi választáson az SPÖ ab-

szolút többséget szerzett a Városi Tanácsban.

Az ÖVP először veszítette el a többségét 1945 óta. A magyarázat részint családi eredetű. Az ÖVP hosszú uralma a párton belül egyfelől melegegedséget keltett, másfelől belső problémákra vezetett. Ezeknek a fő vesztese a Salzburgi Egyetem volt, amelyet 1962-ben szerveztek újjá. A Schüssel-kormány kifejezett megvetést tanúsított az egyetemmel és értékeivel szemben. Korábban megállapodtak arról, hogy a kormány milyen támogatást nyújt majd az egyetemnek. Ám az ÖVP-s tartományi kormányzó semmiféle nyomást nem gyakorolt a kormányra, hogy ezt a megállapodást be is tartsák. Eddig a munkanélküliség itt viszonylag alacsony volt és a tartományi kormány ura volt a gazdasági fejlesztésnek.

Ám nem csupán a melegegedség és az ellentétek okozták az ÖVP nagy salzburgi vereségét. A párt városi és tartományi elnökének, Katchtalernek az újraválasztása is megosztotta az ÖVP-t: a helyi pénzügyi körök egy másik személyt, Arno Gassteigert részesítette volna előnyben. Ez a csoport nagyobb figyelmet fordított volna a kispolgári és a vállalkozói érdekekre, akadályozva a nagy üzletházak és Shopping Marketok erősödését a külvárosokban. A választások során és a megelőző választási harcban ezek az ellentétek az ÖVP-n belül mind világosabbak lettek.

Ugyanakkor az SPÖ nagyon sikeresen és egységesen fel tudott zárkózni Burgstaller, a fiatal és rokonszenves pártelnök mögött. Ő egyfelől hidat vert a korábbi elnök, valamint a tartományi főnök között, aki nem kínált a múltban oly sok jót, mint ő. Gaby Burgstaller kétségtelenül vonzó személy – de az SPÖ ettől még nem lehet olyan magabiztos sem a jelenében, sem a jövőjében. Az új elnök nagyon határozottan állítja, hogy az SPÖ egyfajta szociális balanszot tud kínálni, s az is kétségtelen, hogy ő ezt erősebben kívánja majd képviselni, mint az elődje. Nyomatékosan képviseli például a fiatal anyák érdekeit, hogy megkapják az anyasági segílyt. Viszont azzal, hogy fenn akarja tartani a nagykoalíciót az ÖVP-vel, komoly aggodalmakat kelt. Amikor megkérdezték tőle, el tud-e képzelni egy „vörös-zöld” koalíciót (vagyis egy koalíciót a Zöldek pártjával), akkor így felelt: „Azt hiszik, hogy megőrültem?”

Burgstaller nem sokkal ezután hivatalosan bocsánatot kért ugyan ezért, ám semmi kétség, hogy szavai nagyon mélyről jöttek, és saját meggyőződésének adott hangot.

Határozott „zöldellenes” kijelentése azt jelzi, hogy a gazdaság felé orientálódik, ami a gyakorlatban azt jelzi, hogy nyitott a nagyiparosok és a nagybankok érdekei irányában, azok felé fordul. Már a választási harc idején is inkább „gazdaságbarát” politikát szorgalmazott, mint amelyet addig követtek. Vagyis a gazdaságpolitikában megszüntetne egy sor szabályo-

zást, így a földhasználatra nézve is, amelyek korlátoznák a nagyvállalatok gazdasági tevékenységét, amelyet ezek ráadásul a „teljes foglalkoztatás” nevében, ennek érdekét hangoztatva szorgalmaznak. Hihetetlennek tűnik, de bizonyos újságcikkek szerint ezen a ponton merevedett és feneklett meg egyelőre a tárgyalás közte és az ÖVP között, amikor a következő öt év terveiről kellett volna megegyezésre jutniuk.

Mint olyan ember, aki Thatcher Angliájába menekült²², természetesen nagyon megértem a progresszív gazdasági érveket, amelyek együtt járnak határozott szociális politikával és a teljes foglalkoztatásra való törekvéssel. Ám ahogyan ezt Burgstaller teszi, kizárólag a tőke érdekeit tartva szem előtt, s azzal számolva, hogy új befektetések révén születik a szélesebb és teljes foglalkoztatás, és ezzel a szociális biztonság – az súlyos minőségi következményekkel járhat: a régi városközpont hanyatlásához, az úthálózat leromlásához, a környezeti ártalmak fokozódásához. A város lakossága e veszélyekkel nagyon is számol, s szembefordul velük.

Amikor e sorokat írtam, érkezett a hír arról, hogy megszületett az egyezmény a tartományi „vörös-fekete” (vagyis SPÖ-ÖVP) koalíciós kormány felállításáról. „Mindent alávetnek majd a munka és a foglalkoztatás érdekeinek ... A földhasználat ügyében is átfogó revíziót hajtanak majd végre.”²³ Ám a mezőgazdasági és a gazdasági részleget a kormányban az ÖVP azon emberének (Wilfried Haslauer) engedték át, akit még a választás előtt az ÖVP tartományi feje jelölt ki erre a posztra.

Ez egyúttal nyílt kihívás a Zöldekkel szemben, akik csak két emberrel képviseltetik magukat a Tartományi Gyűlésben. Az ő feladatuk lesz annak ellenőrzése, hogy a tőke új terjeszkedése, amely most „a teljes foglalkoztatás” ürügyén is várható – ténylegesen ne menjen a város és a környezet rovására. Ez egyúttal halvány tőkeellenőrzést is jelent. Burgstaller pedig jól teszi, ha a jövőben odafigyel a Zöldek képviselőire, még akkor is, ha pici a Landtag-képviselőjük.

Mindenesetre a szocialisták sok szerencsét kívánhatnak Burgstallernak.

Forrás: Ernst Wangermann az Évkönyv számára írta ezt az áttekintést. Ő nem csak a Leedsi, hanem a Salzburgi Egyetem nyugalmazott professzora is, és a linzi ITH konferenciák egyik pionír és „mohikán” tagja.

²² Wangermann hosszú ideig az angol Leedsi Egyetem vendégprofesszora volt.

²³ Salzburger Nachrichten, 2004. április 6.

A Munkáspárt 2003. októberi konferenciájához

Steve Parsons 2003. október 3-i levele Jemnitz Jánoshoz

(részlet)

...Ahogy látni fogod, két cikket is küldök a The Guardianból, amelyek reflektálnak az LP most zajló konferenciájára. Azt hiszem, holnap ér véget. A konferencia előtt olyan benyomást keltettek, hogy a beszéd, amelyet Blair majd elmond, „élete nagy beszéde” lesz: „vagy megcsinálja, vagy összetöri őt”. Ezt a hitet ébresztette általában szinte az összes újság, a rádió és a TV. A ténylegesen elhangzott beszédet azután úgy aposztrofálták, hogy valóságos mestermű volt, és nagy sikert aratott, biztosította Blair politikai jövőjét. A beszéd azonban inkább színpadi alakítás volt. Az LP konferenciáját újabban annyira erősen ellenőrzik és megszervezik, hogy még az is lehetetlen volt, hogy az iraki háborúról határozati javaslatot vitassanak és szavazzassanak meg. Blairnek egész csapata van beszédei megírására, és egy másik annak biztosítására, hogy ezek a beszédek terjedjenek, „szárnyra keljenek”. (Egyébként Thatcher volt az, aki ezt a módszert kitalálta.) Blair úgy is elmondhat egy beszédet, hogy bele se pillant az előtte lévő papírba, az akár tiszta fehér lap is lehetne – és úgy fordul a képviselők, vagy a küldöttek tömegéhez, hogy egyenesen belenéz a TV-be. Lehetősége van arra is, hogy elereszthessen egy-egy viccet, és közben gondosan figyelemmel kísérhesse hallgatóságát és beszéde hatását. A lehetséges zavarkeltőket azonnal elnémítják, s Blair eljátszhatja, hogy ő az őszinte vezér, aki a nagyon nehéz helyzetben kész félredobni a választási megfontolásokat és ehelyett kemény és helyes döntéseket hozni. Mindezt természetesen az ország, és Blair megfogalmazásában a nemzetközi érdekek javát is szolgálja. S bárki bármit is gondol tetteiről, ő maga szíve mélyén meg van győződve arról, hogy amit tett, helyes volt. Így neki, mint vezérnek saját lelkiismeretéhez kell hűnek maradnia, bármi legyen is ennek a visszhangja. (Egyébként ez valóban vezéri allűr, ami ki is zárja, hogy Blair ez ügyben meghátráljon, avagy bárminő U-kanyart tegyen.)

Beszédéről bármifajta józan, higgadt elemzés csak azt állapíthatja meg, hogy tökéletesen felületes. Blair kísérletet sem tett arra, hogy az iraki háborúval kapcsolatos esetleges kérdésekre valamilyen konkrét választ adjon. Végül is ne feledjük, hogy a háború során számtalanszor elmondta? Ő személyesen 100%-ig meg van győződve igazáról, és így kockára tette teljes reputációját. A sajtó – kevés tiszteletreméltó kivétellel, köztük Paul Foot mellékelt írásával – lelkesen méltatta a beszédet. S noha Blair mélyen lenézi „az egyszerű embereket”, én egyáltalán nem vagyok benne olyan biztos, hogy ők is ugyanígy értékelik ezt a beszédet.

PAUL FOOT**Kormányzás a gazdagok javára (rövidítve)**

Néhány hete a miniszterelnöknek demonstrálnia kellett az LP konferenciája előtt, hogy ugyanolyan bátor, mint Margaret Thatcher volt.

Thatcher kísértetiesen ugyanilyen szavakat használt a torik pártkonferenciája előtt, hogy helyzetét megszilárdítsa. Mr. Blair gyorsan és röviden beszélt. Úgy beszélt, mint egy fiú az égő hajó fedélzetén. Kitart elvei mellett, mondta, számára nagyon is elfogadott egy híres másik tori jelszó: „Soha ne fordulj hátra!” Bármit is mondjanak Tony Blairről, egy dolog egészen bizonyos: a bátorság nem hiányzik belőle.

Az a Tony Blair ez, aki most, újonnan megválasztott parlamenti képviselőinek arról szónokolt, hogy már 1997-ben, az LP-konferencia tisztségviselőinek arról beszélt, hogy az NHS-ről²⁴ át kell térni a piacgazdaságra? Egy pillanatra talán azt álmodta, hogy őt valójában a torik választották meg?

Ez még ugyanaz a fiatal Tony Blair, aki annak idején a pártkonferencián megtapsolta elődjét, Neil Kinnockot²⁵, mégpedig azért, mert ő volt az első, aki a Kinnock munkáscsaládból származó fiatalként elvégezhetette az egyetemét, miután az LP megnyitotta azokat mindenki előtt? Azután elfoglalhatta az LP vezéri szerepét, s így alulról érkezve töltötte be az LP vezéri posztját.²⁶

Vajon ez még ugyanaz a Tony Blair, aki annak idején még megtapsolta az LP-konferenciájának azt a határozatát, hogy a torik által privatizált energetikai iparágat újra köztulajdonba veszik? Most a privatizációs zűrzavarba vezet.

Ez ugyanaz a Tony Blair, aki hajdanán a torik szakszervezet-ellenes törvényei ellen tiltakozott? Most e legmerevebben ragaszkodik ugyanezeknek a törvényeknek minden betűjéhez.

S ez ugyanaz a Tony Blair, aki az 1996. évi konferencián még kijelentette, hogy az LP a vasutak köztulajdonba vételének híve, hogy a közvélemény számára átláthatók és beszámoltathatók lesznek? Blair azóta annak a kormánynak az élén áll, amelynek a vasutak többbe kerülnek, mint valaha, s ezek a vasutak nincsenek köztulajdonban, és be sem számoltathatók.

²⁴ Az NHS-t az országos egészségügyi szolgálatot, amelynek lényege az, hogy ingyenes, az LP kormány 1946/47 után alakította ki.

²⁵ Neil Kinnockról bőségesen írtak az Évkönyv 1980-as éveinek kötetei.

²⁶ Ez persze az utóbbi időkre igaz, régebben az LP-nek több munkás vezetője volt.

Végül mindenkinek felett ez-e az a Tony Blair, aki a parlamentet és az országot belerántotta ebbe a szörnyű háborúba, mondván, hogy Iraknak állítólag tömegpusztító fegyverei vannak? Erről az állításról legalább az kiderült, hogy tévedés volt. És ugyanez a Tony Blair, amikor szembesítették tévedéseivel (és hazugságaival), akkor megismétli, hogy neki igaza volt, méghozzá mindvégig. Ez a Tony Blair rendkívül bátornak tűnik, amikor saját Labour-hallgatóságával, a passzív emberekkel, a nyugdíjasokkal, sőt a haragvó és nehezen meggyőzhető diákokkal áll szemben. De amikor a gyárosokkal, a tábornokokkal, a titkosszolgálat vezetőivel, az egyetemek hangozóival, az USA elnökével, vagy annak militarista héjaival tárgyal, olyan puha, hogy hozzá képest az LP történetéből ismert J. Ramsay MacDonald is bátor oroszlán volt.²⁷

Forrás: Paul Foot: Grovelling to the rich. The Guardian, 2003. október 1. A cikket Steve Parsons jóvoltából kaptuk meg.

Közlí és jegyzetelte: Jemnitz János

HAVAS PÉTER

A Munkáspárt 2003-as éves konferenciája (Bournemouth, 2003 szeptember 28-október 2)

A 2003-es éves konferenciája kereteit és napirendjét tekintve nem különbözött a Munkáspártnak az utolsó években tartott konferenciáitól, amelyeket a „Partnerség a hatalomban” elnevezésű dokumentum 1997 óta előírt, vagyis a két ciklusú politika-és program-készítés rendjétől, amelynek az a célja, hogy előkészítse a következő választási kiáltványt. Tartalmát és egyes eseményeit tekintve azonban ez a konferencia kétségtelenül a Blair által 10. éve vezetett Új Labour legnehezebb, legproblematisabb tanácskozása volt, amely érzékeltette a párt és vezére helyzetében jelentkező elmentmondásokat. Ezek arról szólnak, hogy egy oldalról a Munkáspárt több mint száz éves története és összesen 24 évig tartó kormányzása során ebben az évben lépte át a hetedik egybefüggő kormányzási ciklus határát és vitathatatlan történelmi eredményeket ért el mind a párt megújításában,

²⁷ MacDonald hosszú ideig volt az LP vezére, kétszeres miniszterelnöke. Az 1930-es „árulás” fő szereplője. Lásd Évkönyv 1981.

mind kormánya tevékenységében és ezzel kivívta a közvélemény többségének támogatását, a párt két nagyarányú győzelme ezt fejezte ki.

Másrészt azonban, eléggé anakronisztikusan, az elvitathatatlan eredmények ellenére ellenére, azokkal párhuzamosan, az egészségügyi reform kérdésében Blair immár második vereségét szenvedte el és az iraki háborúban játszott szerepe következtében a pártvezér támogatottsága mind a pártban, mind a lakosság körében visszaesett és a párt egységén, mind felső berkekben (a kormányból Irak miatt négyen kiléptek és sok Labour képviselő a kormány ellen szavazott – bár a Blair elleni bizalmatlansági indítványig senki nem jutott el.), mind a választókerületekben és a szakszervezetekben, repedések keletkeztek, amely pedig sokáig szinte kikezdehetetlen volt, igaz ehhez a centralizáltabb döntéshozatal is hozzájárult.

A pártban nemcsak Irakról, a reformok egyes részleteiről, a kormány szociálpolitikájáról, hanem a párt és a szakszervezetek viszonyáról, továbbá abban sincs teljes egyetértés, hogy áttérjenek-e a párt és kampányok állami finanszírozására, mint máshol, azzal a céllal, hogy a Labour „megszabaduljon” a szakszervezetek anyagi támogatásától, vagyis „függőségétől”, ami bevételeinek még ma is kb.30%-át teszi ki.

A konferencián történtek közül azokat kívánjuk exponálni, amelyek a tükrözték a párt dilemmáit. Mindezt abból a szemszögből, vajon várhatók-e érdemi változások a Labour-Új Labour politikájában, ha úgy tetszik a „harmadik úton”, vagy a konferencián tapasztaltak inkább Blair pozíciói gyengüléséhez köthetők, ami elsősorban az iraki politika következménye. Vagyis Blair pillanatnyi megtorpanásáról van szó és lesz-e elég ereje, hogy reformjait végigvigye és vezetésével megnyerje (2005-ben, vagy 2006-ban) a harmadik választást, vagy a párt politikájának korrekciójára is kell számítani. Az mindenesetre érdekes, hogy a konferencián a New Labour kifejezés csak ritkán hangzott el és hiányzott a feliratokból, de az is, hogy már a tanácskozás elején bejelentették: a tanácskozás záróakkordjaként, először 1999 óta, a Vörös Zászlót, a labourizmus hagyományos himnuszát fogják énekelni, ami meg is történt.

Tehát három, összefüggő kérdést emelünk ki:

A Munkáspárt egysége, a tagság és a szakszervezetek „vitája” a pártvezetéssel a politika egyes kérdéseiről, Tony Blair és Gordon Brown beszédei a konferencián.

Az iraki kérdés Bournemouthban

Az ún. Kórházi Alapítványok problémája a konferencián

A Munkáspártot napjainkban több törésvonal is megosztja. Igaz ezek különböző fajsúlyúak és nem veszélyeztetik a párt kormányzását, a párt egységét alapvető kérdésekben mint a '80-as évek elején, amikor szakadás-

ra került sor, mindazonáltal miután egyszerre jelennek meg kedvezőtlenül befolyásolhatják a Labour működését.

Az Új Labour sok újítását a tagság támogatta, de most egyre több olyan probléma merül fel, amely jelzi, hogy az alapértékekhez történő ragaszkodás nehezíti a reformok végrehajtását. Ilyen a magántőke bevonása az egészségügy és oktatás fejlesztésébe, a Kórházi Alapítványok bevezetése, a szociális kérdések kezelése a kormány által, a közkiadások merev szinten tartása. Köztudottan megosztja a pártot Blair iraki politikája. A pártban növekszik azok aránya, akik ma óvatosabbak az Euro bevezetését illetően, mint tavaly. Bár magán a konferencián ennek nem volt közvetlen nyoma, de több „fringe” gyűlésen is elhangzott, hogy a párt eltávolodni látszik a „harmadik úttól”, a „modernizátorok”, vagyis a leginkább radikális változások hívei szerint, a jelenlegi helyzetben, amikor kiéleződött a harc a reformokért, még nagyobb szükség van a párt megújításának felgyorsítására: főleg a szakszervezeteknek a Munkáspártban elfoglalt hagyományos helyét javasolják felülvizsgálni, különösen most, amikor az utolsó két konferencián elsősorban a szakszervezetek szavazataival utasították el a reformpolitika fontos részleteit. Bournemouth-ban egyébként szervezettebb lett a szakszervezetek és a baloldali vezetésű választókerületi szervezetek (CLP) együttműködését a konferencián.

A párton belüli nézetkülönbségek megjelenésének szokatlan, de szembetűnő illusztrációja volt a hagyományosan két legfontosabb beszéd, Blair és Brown közötti különbség. Blair beszéde ebben az évben „szürkébb”, visszafogottabb, szerényebb és önkritikusabb volt, nem titkolta – tudja, hogy sokan nem értettek egyet iraki politikájával /1/ Ezzel szemben Brown pénzügyminiszteri expozéja inkább hasonlított egy programbeszédre. Brown tőle szokatlanul emocionális, az értékekre apelláló beszédet mondott, amelyben a fő hangsúly azon volt, hogy a Munkáspárti kormány tevékenysége elválaszthatatlan a párt elveitől és céljaitól. /2/

Brown, aki sokáig Blair fő szövetségesei közé tartozott, beszédeiben mindig a gazdaság és a pénzügyek stabilitása, a közkiadások csökkentése, vagy konzerválása prioritásából indult ki és bár sosem feledkezett meg a párt értékeiről, nem bonyolódott ideológiai kérdésekbe és hangsúlyt általában a „stabilitás a jólét alapja” elvre helyezte. Az Immár hetedik éve pénzügyminiszter (ezt megelőzően az árnyékormányban is ő felelt a gazdaságért) és elsősorban az ő érdemének tekintik, hogy a Labournak gazdasági kompetenciája van, beszédei az üzleti körökben figyelmet váltottak ki és kiszámíthatóvá tették a gazdaság és a politika viszonyát, a Munkáspárt gazdaság-politikáját.

Bournemouthban elmondott expozéja hangsúlyait és arányait tekintve

eltértek a szokásosoktól. Most is kitartott a gazdasági stabilitás és a szigorú pénzügyi fegyelem mellett, de hangsúlyozta, hogy mindent amit a kormány tesz és tenni fog azt a Labour céljai, értékei érdekében teszi. Brown elismerte, hogy a kormány sikerei (lásd a munkanélküliség – főleg a fiatalok soraiban – csökkentése) javították sokak életkörülményeit, de felhívta a figyelmet a még meglévő szegénységre. Brown hangsúlyozta, hogy a Munkáspártnak vállalnia kell a szegénységben élő családok segítségét „...mert sosem felejthetjük el honnan jöttünk és milyen célokat állítottunk fel magunknak a jövőre nézve.” /3/ A pénzügyminiszter megígérte, hogy megvalósítják a teljes foglalkoztatást, a gyáripár modernizálását (és nem leépítését), a közszolgáltatások fejlesztését, Országos Egészségügyi Szolgálat megvédését és modernizálását. Ugyanakkor tanulságos, hogy Brown megkerülte az olyan vitatott kérdéseket, amelyekben a pártban vita van: a magánszféra bevonását a közszolgáltatás fejlesztésébe, (amit egyébként 2002-ben támogatott) és a Kórházi Alapítványok ügyét. Egészében tehát egy olyan Gordon Brown jelentkezett, aki a tagság és a szakszervezetek felvetéseivel közel áll.

Az, hogy a pártban gondok vannak az egységgel, John Prescott a párt vezér-helyettese, miniszterelnök-helyettes szinte drámai záróbeszédében egyértelműen érzékeltette, nem leplezve a két vezető politikus rivalizálásának veszélyét sem. /4/

Az igazi kérdés, hogy Brown beszéde, amely új eleme a Labour helyzetének valamiféle igazi zászlóbontás, vagy inkább retorikai fogás. Lehetséges, hogy a pártban érezhető elégedetlenséget és Blair népszerűségének visszaesését Brown fel kívánta használni a „harmadik út” bizonyos korrigálására, hogy közelebb kerüljön a tagsághoz. Az azonban, hogy Brown ezen út, stratégia ellenfeleinek táborába tart, kevésbé valószínű. A Labour győzelméhez a következő választásokon nyilvánvalóan mindkét politikusra szükség van..

A konferencia előtt nyilvánvalónak tűnt, hogy az iraki politika a konferencia egyik legexponáltabb kérdése lesz. A közvélemény-kutatások azt jelezték, hogy a többség szerint Blair nem volt őszinte az iraki konfliktus során, de, bár sokan javasolták lemondását, a többség nem vonta tőle meg a bizalmat. Ennek ellenére annak megvolt a veszélye, hogy a konferencia elfogad egy olyan határozatot, amely elítéli a munkáspárti kormány és Tony Blair iraki politikáját. A Munkáspárt szabályai lehetővé teszik, hogy a közvetlenül a konferencia előtt befutott határozati javaslatokból ún. összevont (composite) határozati javaslatok készüljenek és kerüljenek vitára a konferencián. Ehhez azonban az kell, hogy a konferencia küldöttei titkos szavazáson döntsének arról melyik öt témából készült javaslat tárgyalható meg.

Az Irakról szóló „composite” azonban nem került ezek közé és az iraki kérdés ezért nem külön, hanem a külpolitikai napirenden belül volt vitatva. Ennek során többen bírálták is az iraki politikát, de a többség megvédte azt. Szavazni viszont az egész külpolitikáról kellett, így nem derült ki, hogy ki utasítja el a kormány iraki politikáját. Viszont a külpolitikával foglalkozó „szemináriumon” (szekció), amely hivatalos része a konferenciának, gyakorlatilag csak Irakról folyt a szó és a véleményt alkotók nagy többsége keményen bírálta Blairt és politikáját.

3. A Kórházi Alapítványok témája (a kérdés egyébként már túljutott az Alsóházon és a

Lordok Házában van) viszont megkapta a lehetőséget, hogy külön vitassák. Két javaslat is készült, az egyik támogatta, a másik vitatta az alapítványokkal kapcsolatos párt-és kormánypolitikát. /5/

Az alapítványok gyakorlatilag az egészségügyi szolgálat rendszerének decentralizációjához vezetnek, a kórházak közelebb kerülnek a döntéshozatalhoz, autonómiát élveznek a beruházások bonyolításában és a finanszírozás területén.../6/ Sokan azonban azt állítják, hogy az alapítványok szűkítik az egységes egészségügyi szolgálat jogait, fragmentálják azt, növelik az egyenlőtlenségeket a kórházak között, korlátozzák a szakszervezetek jogait, mivel a döntéseket az alapítványok kuratóriumai hozzák, amelyekben ugyan a szakszervezetek képviseltetik magukat, de természetesen nincs többségük. Egészében az alapítványok ellenzői féltik az egységes egészségügy rendjét, amely hagyományosan a Munkáspárt értékeire épül és a társadalmi igazságosság fontos fegyvere./7/ A konferencián egyébként e témában rendkívül kiélezett volt a vita. Végül nyílt szavazáson azt a javaslatot fogadták el, amely fenntartásait hangoztatta és titkos szavazással elutasították az alapítvány-párti javaslatot, amelyet egyébként a párt vezetése elfogadásra ajánlott, bár a teljes képhez tartozik, hogy a párt végrehajtó bizottsága ülésén az egy szavazattal került elfogadásra Ez volt Tony Blair harmadik veresége konferencián tizedik éves vezérsége alatt

Jól tudjuk, hogy a munkáspárti konferenciák határozatai nem kötelezőek a kormányra. Ám a jelenlegi helyzetben ezeket nem lehet figyelmen kívül hagyni. Tony Blairnak valószínűleg tisztáznia kell viszonyát a párttal, mert az említett feszültségek, (beleértve a magánszféra aktivizálásának fogadtatását), nem tesznek jót a Munkáspárt image-ának és Blair reformpolitikájának. A Munkáspárton belül egyre inkább erősödik a felismerés, hogy a kormány a jövőben nem teheti meg, hogy ignorálja a párt tagságának véleményét. /8/

Jegyzetek

Text of speech by Rt Tony Blair MP Prime Minister at Labour Party Conference, Bournemouth, (30th September) 2003. Labour Party Press Office. 2. oldal

Michael White and Larry Elliott: Bold Brown edges away from Blair. The Guardian, September 30 2003, 1. oldal és Polly Toynbee: They hardly ever speak. The Guardian, October 3 2003. 15. oldal

Text of speech by RT Hon Gordon Brown MP Chancellor of the Exchequer at Labour Party Conference, Bournemouth, (29th September) 2003. Labour Party Press Office. 3. oldal

Michael White and Kevin Maguire: Prescott urges Labour to unite. The Guardian October 3 2003 2. oldal

Conference Arrangements Committee Report 2 to Annual Conference 2003. 10-11 oldal

National Policy Forum Consultation Document. Improving health and social care. Labour 2003. 9-13 oldal

Dave Prentis: Quick fix for disaster. Tribune Daily Conference Edition 1 October 2003 3. oldal

Marik Woolf (idézi Ian McCartney-t. a párt jelenlegi elnökét): No government can survive if it ignores party membership The Independent 29 September 2003. 11. oldal

KORONCZ ÁGNES

A Spanyol Szocialista Munkáspárt 2004. áprilisi választási győzelméhez (2004. március 14.)

„Ma kezdődik a jövő. Ma kezdődik az a jövő, melyet a szocialisták képzelnek el Spanyolország számára. Számunkra Felipe, 1982 jelenti a nagy nosztalgiát. Lenyűgöző nosztalgia. Most új reménységre szólítalak benneteket, 2004 reményére.” Ezek a mondatok 2000. júliusában hangzottak el, a Spanyol Szocialista Munkáspárt (PSOE) 35. kongresszusán főtitkárrá választott fiatal politikus zárszavában. Az akkor 40 éves José Luis Rodríguez Zapatero nem volt könnyű helyzetben. A néhány hónappal korábbi általános választásokon a Spanyol Néppárt és vezére, José María Aznar²⁸ megismételte 1996-os győzelmét, abszolút többséggel tetézte azt. Pártja, a szocialista párt állandó vezetőcserék, kettős vezetés (főtitkár és miniszterelnök-jelölt), heves viták közepette igyekezett megtalálni az 1996-ban leköszönt Felipe González utódját. Rodríguez Zapatero akkor rendet, fegyelmet, összefogást, összeforrottságot és új stílust ígért.

²⁸ Aznar és Rodríguez Zapatero életrajzát lásd Kardos József-Simándi Irén (szerk.): Európai politikai rendszerek. 2. Kiad. Osiris Kiadó, Budapest, 2004. (A „Spanyolország cikkszónál.)

A recept idővel bevált és ennek bizonyos jelei már a 2004. márciusi választásokat megelőzően megmutatkoztak. A 2003 májusában tartott helyhatósági választásokon a PSOE már közel 160 000. szavazattal kapott többet, mint a kormányzó Néppárt. Ez a szám egyelőre inkább jelzésértékű volt: azt mindenesetre mutatta, hogy az Aznar-kormány népszerűségének növekedése megállt.

2003 decemberében a katalóniai (autonóm) tartományi választás eredményeként a katalán szocialista párt (PSC – a szocialisták nagy önállóságú katalóniai föderációja) alakíthatott kormányt, igaz, két más párttal együtt, koalícióban. Katalóniának Francisco Franco halála óta most először van szocialista elnöke Pasqual Maragall személyében.

A 2004. március 14-i választások előtti hónapokban a Néppárt előnye már csak öt százalék körül járt. Majd bekövetkezett március 11-e tragédiája.²⁹ Sokan vélik úgy, hogy éppen ez a tragédia fordított a választások kimenetelén, hatalomra segítve a szocialistákat. A másik tábor viszont érveket sorakoztat fel annak alátámasztására, hogy Aznar kormányának kopása korábban kezdődött.

Az eredményt ezen túl is sokan sokféleképpen magyarázzák. Spanyol politológusok szerint, ha igaz az állítás, hogy minden választó az ideológiailag hozzá legközelebb álló pártot választja, akkor a spanyol szocialistáknak egyetlen választáson sem lett volna szabad veszíteni, hiszen a spanyolok többsége nem konzervatív beállítottságú. Egy 2000-ben készült felmérésen a megkérdezettek 52,2%-a vallotta magát baloldalinak. Kérdés, hogyan győzhetett mégis két ízben a Néppárt?

Aznar pártjának gyakorlatilag nincs versenytársa a saját térfelén. Ezért nagyobb kockázat nélkül közeledhetett a politikai paletta centrumához. Ezzel szemben a Spanyol Szocialista Munkáspárt (PSOE) mellett létezik még egy baloldali párt (a kommunista vezetésű Egyesült Baloldal – Izquierda Unida, IU), amely a 2000. évi választás tanúsága szerint képes arra, hogy szavazatokat hódítson el a szocialistáktól. Ezért a szocialistáknak óvatosan kell kezelniük a politikai középhez való közeledést, hiszen baloldali szavazóinak, amennyiben túl mérsékeltnek ítélik meg politikáját, van hová voksolniuk: az Egyesült Baloldalra.

Visszatekintve a spanyol választások történetére, kitűnik, hogy a PSOE valójában 1993-ban kezdte nagyobb mértékben elveszíteni szavazóinak egy részét. Az 1982 óta kormányzó szocialistákban csalódottak egy része a

²⁹ 2004. március 11-én reggel a madridi Atocha pályaudvaron összehangolt terrorista robbantó akciók nyomán a munkába siető dolgozók közül közel 200 ember lelete halálát és többezren megsebesültek.

Néppárthoz sodródott, a többiek viszont visszahúzódtak. A kutatások szerint a tartózkodás alapvetően a baloldali érzelműek sajátja. A 2000-ben nem szavazók fele korábban a baloldal valamelyik vonulatához tartozott. Ők valószínűleg hatékonyabbnak ítélték a Néppárt kormányzati tevékenységét, mint a szocialisták ellenzékben végzett munkáját. A kilencvenes évek második felében az országos témák a korrupcióval, a terrorizmussal, a területi felépítéssel kapcsolatos kérdések voltak, amelyek alapvetően nem ideológiai jellegűek. A Néppárt kerülte a vitákat és a szavazók képesnek tartották a kormányt a terrorizmus problémájának megoldására, valamint a gazdaság irányítására. Ezért a szocialistáknak első sorban a tartózkodókat kellett megnyerniük, azokat, akik hajlamosak voltak azt hinni, hogy a Néppárt jobban kezeli az ország ügyeit, vagy hogy végső soron nincs is akkora különbség a két párt között. A PSOE-nak tehát vissza kellett hódítania azokat, akik korábban hátat fordítottak neki, és bebizonyítani, hogy a Néppárt nem megfelelően élt a gazdasági növekedés nyújtotta lehetőségekkel.

Ha összehasonlítjuk a korábbi választások eredményeit a mostanival, főleg az 1996. és a 2004. évi választás között találunk hasonlóságot. 2000-ben közel 2 millió 750 000 olyan baloldali érzelmű ember tartotta távol magát az urnáktól, akik 1996-ban a szocialistákra (1 500 000) vagy az Egyesült Baloldalra (1 260 000) szavaztak. Ez volt a 2000. évi választás eredményének a kulcsa. A távolmaradás abszolút többséget hozott a Néppártnak (600 000-rel több szavazat). Ezek a baloldali tartózkodók határozták meg 2004 választási stratégiáit is. A Néppárt arra törekedett csendes szürke kampányával, hogy ezek a baloldali szavazók ne mozduljanak meg. A PSOE viszont éppen azzal érvelt, hogy a baloldali szavazatok mozgósításával és egyesítésével legyőzhető a Néppárt.

A 2004. március 14-i általános választások kilátásai a Központi Közvéleménykutató Intézet (CIS) felmérései szerint már 2002-ben kimutathatóan körvonalazódní kezdtek. A felmérések adatai szerint 2002. első negyedében a Néppárt már nem számíthatott volna abszolút többségre, mivel a politikai hangulat változóban volt. A munkaügyi reformok, az ezt követő általános sztrájk gyengítette a Néppárt helyzetét.³⁰

2003-ban, az iraki háború kezdetén 33.5% szavazott volna a szocialistákra. A 2004. márciusi választást megelőző napokban viszont már minimálisra csökkent a két vetélytárs közötti különbség. Nem tudható, hogyan alakult volna a végső eredmény a március 11-i tragédia nélkül, de tény, hogy a különbség normális feltételek között is igen kicsiny lett volna.

³⁰ Aznar kormánya volt az EU-ban az egyetlen, amely nyíltan és kereken megtagadta a 35 órás munkahét bevezetését.

A március 11-i tragédia közel másfélmillió embert indított arra, hogy nyilvánítsa akaratát, és legyőzve korábbi tartózkodását, ellenérzéseit, elmenjen szavazni. Ezek a szavazók hozták meg a szocialisták győzelmét. Kedvező jel, hogy nagyon sok első választó fiatal adta voksát Rodríguez Zapateróra és pártjára. Ők voltak azok, akik a szocialista győzelem hírért ünneplők soraiban kórusban kiabálták a szocialista politikusnak: „most aztán el ne szúrd nekünk!”

A szocialisták győzelme mindenesetre váratlan volt. A március 14-i választáson a PSOE 42.64 százalékkal 164 mandátumot szerzett, míg a Néppárt 37.64 százaléka 148 mandátumot hozott. (A 2000. évi választás eredménye: Néppárt 44.52% – 183 képviselő; PSOE: 34.16% 125 képviselő). Hárommillióval többen támogatták a szocialistákat, mint 2000-ben. A Néppárt 700 000 szavazatot veszített, ami 7 százalékos szavazatvesztés. A szocialisták öt százalékos fölénye 2,3 millió szavazót jelent.

A PSOE győzelme abból is származik, hogy a választáson részt vevők száma 9 százalékkal haladta meg a 2000-ben szavazókéét. A választók több mint 77%-a élt szavazati jogával. Rodríguez Zapatero győzelme így a PSOE-ra adott nagyobb számú szavazatnak, és nem a néppárti szavazók csökkenésének köszönhető. Úgy tűnik, a szavazók is úgy gondolták, ahogyan a PSOE választási jelszava szökö: „Jobb Spanyolországot érdemlünk”. Az Egyesült Baloldall (IU) visszaesése is azt mutatja, hogy a szavazók a szocialistákat akarták győztesnek látni.

A választási akaratot nem maga az „M-11” befolyásolta és indította döntésre, hanem a kormánynak a tragédiát követő reakciója. Aznar kormányfő a merényletet követően azonnal az ETÁ-t vádolta meg a merénylet elkövetésével, anélkül, hogy erre bármiféle bizonyítéka lett volna. A külföldön működő spanyol nagykövetségeket és a külföldi tudósítókat Madridból utasították, hogy mindenütt az ETA felelősségét sulykolják. Mindez visszatekintést keltett az emberekben, akik érezték, hogy valami itt nincs rendben, hamis. Spanyolországban az emberek megtanultak együtt élni a terrorizmussal (már amennyire ezt meg lehet szokni, vagy tanulni). Saját bőrükön tanulták meg, hogy ez mit jelent, és másoknál talán érzékenyebben érzékelik a terrorizmus jelzéseit is. Most úgy érezték, hogy a kormány nem mond igazat. Az őszinteség hiánya birta rá őket, hogy kimozduljanak és kimondják: eljött az ideje a változásnak. Úgy is mondhatnánk: a március 11-i merényletet követő kormányzati megnyilatkozások az utolsó cseppet jelentették a pohárban. Spanyolországban a pártokra adott szavazatok számát nem szokta befolyásolni az ETA-merényletek áldozatainak száma, hiszen köztudott, hogy a két nagy párt megállapodást kötött a baszk terrorista-szeparatista mozgalom elleni harcra. A merényletekkel és az elkövetők

személyével való választási manipulációt viszont rosszul tűrték a választópolgárok. Aznar kormányfőnek ezzel szemben azt diktálták az ösztönei, hogy szükség van pártja választási pozícióinak megerősítésére. Abból indult ki, hogy amennyiben az ETÁ-t állítják be elkövetőnek, az emberek a baszk szeparatisták bosszújának tartják majd a robbantásokat, mintegy válaszként a kormány terrorista ellenes tevékenységére. (Tény, hogy az Aznar kormány nagy erővel és hatékonysággal vette fel a harcot az ETÁ-val.) Ha viszont az Al Quaida követte el a szörnyű merényletet, akkor ez a háborúellenes hangulatot erősíti, mert legérzékenyebb pontjukon érinti a spanyolokat, ami számára előnytelenül befolyásolhatja a választások kimenetelét.

A választási eredmények alakulásában sokat nyomott a latban a kormány tevékenységének egyre negatívabb megítélése. Míg 2000 áprilisában ezt a lakosság 50%-a ítélte jónak, 2004. januárjában már csak 27% gondolta ugyanezt. Az utolsó kormányzati ciklusban a munkanélküliség, a terrorizmus mellett a közbiztonság romlása, a lakáshelyzet megoldatlansága, az állami oktatás, az állami iskolák helyzetének tarthatatlansága okozta a legtöbb problémát. Rontotta a kormány megítélését az is, ahogyan a 2003-ban a galíciai partoknál hajótörést szenvedett tankhajó ügyét kezelte. A hatalmas mennyiségben kifolyt kőolaj soha nem látott pusztítást végzett az északi tengerpart élővilágában, és súlyos helyzetbe sodorta a tengerből élő helyi lakosokat, halászokat. A hetekig tartó kormányzati tétlenség és tehetetlenkedés a mentési munkálatokban, majd a helyreállításban nemcsak Galíciában rontotta a központi kormány képét. A másik, a spanyol közvéleményt a mai napig élénken foglalkoztató eset a 2003-ban Törökországban lezuhant repülőgép tragédiája. A gépen Afganisztánból hazatérő spanyol békefenntartók utaztak, és több mint negyvenen lelték halálukat a szerencsétlenségben. A hatósági engedélyek hiányában a hozzátartozók több mint tíz hónap után sem tudták elérni, hogy a helyszínen végezzék el a DNS-vizsgálatokat az áldozatok azonosítására, akiknek maradványait azóta is Törökországban őrzik. Mindezt a szocialisták erőteljesen bírálták, az emberek gondoljai iránt érzéketlen kormány képét rajzolva föl.

Az Aznar kormány bukásában igen nagy szerepet játszott a külpolitika. A Néppártot, külpolitikai programjának kidolgozásakor az a cseppet sem lebecsülendő megfontolás vezette, hogy Spanyolországot ha nem is nagyhatalommá, de legalább erős középhatalommá tegye, amellyel nemcsak Európában, hanem Amerikában is számolnak. Aznar nem titkolt ambíciója volt, hogy Spanyolországot felvegyék a G-7 csoportba. Ezért külkapcsolatainak alakításakor a transzatlanti viszonyt tette az első helyre. Már Bill Clinton elnök felé is tett tapogatózó lépéseket, de igazán jó, szinte baráti vi-

szonya Bush elnökkel alakult ki. 2003 februárjában, a portugál Azori szigeteken tartott találkozáson, melyen Bush amerikai elnök, Tony Blair brit miniszterelnök és Aznar vett részt, és ahol eldőlt az „iraki menetrend”, a spanyol kormányfő feltétel nélkül csatlakozott a koalícióhoz. (Cserébe ígéretet kapott arra, hogy spanyol vállalatok tetemes megrendeléseket kapnak az iraki újjáépítés során.)

Bár a hadüzenetről és a békekötésről a döntés a király joga, ezen túl a spanyol alkotmány nagy mozgásteret biztosít a kormánynak. Egymaga dönthet csapatok külföldre küldéséről, illetve visszahívásáról, amennyiben békefenntartásról, vagy humanitárius akcióról van szó. Csak akkor tartozik az akciót a Kongresszus elé vitára bocsátani, ha háborúban való részvételtől van szó. Így 2003. februárjában Aznar egyszerűen tájékoztatta a Kongresszust döntéséről, amely szerint 1300 spanyol katona részt vesz az iraki rendfenntartásban, béketeremtésben. A bejelentést követően hatalmas tiltakozó akciók és soha nem látott nagyságrendű, többmillió tüntetések követték egymást. Ezek élén a szocialisták, a kommunisták és tömegeik álltak. A néppárti kormány azonban tudomást sem vett róluk. A tiltakozókat – ugyanúgy, mint korábban már több alkalommal, és a legkülönbébb esetekben, amikor valaki eltérő véleményt nyilvánított – hazafiatlannak, nemzetietleneknek minősítette. Ez az arrogáns viselkedése nemcsak tovább élte a háborúval szembeni ellenállást, hanem rontotta a kormány megítélését is.

Ezzel szemben állt a Spanyol Szocialista Munkáspárt álláspontja. A PSOE az iraki szerepvállalásról szóló bejelentés pillanatától ellenezte a részvételt, és kijelentette, hogy amennyiben hatalomra kerül, első intézkedései közé tartozik majd a spanyol egységek visszahívása, amennyiben 2004. június 30-ig Irak nem kerül az ENSZ politikai irányítása, ellenőrzése alá. Ezt az eltökéltséget képviselte a párt a választási kampány során is, ami szintén nagyban hozzájárult választási győzelméhez.

Rodríguez Zapatero beiktatása után azonnal, április 15-én bejelentette, hogy nem is várja meg június 30-át, mivel nem lát garanciát arra, hogy az említett időpontig Irak az ENSZ politikai-katonai irányítása alá kerüljön.

Az új spanyol miniszterelnök azt is világossá tette, hogy kormánya fontosnak tartja, hogy jó kapcsolatokat tartson fenn az Egyesült Államokkal, de külkapcsolataiban Európa áll majd az első helyen. Igen erősen hangoztatta viszont a Latin-Amerikához és a Maghreb-országokhoz fűződő viszony további erősítésének szükségességét.

A PSOE új kormánya mögött nem áll abszolút parlamenti többség. A szenátusi választáson ráadásul a Néppárt szerzett némi többséget. Az országos pártok közül a Kongresszusba (a parlament alsóházába) a „két na-

gyon” kívül csak a kommunista vezetésű IU jutott be, ám három nagyobb és jó néhány kis helyi autonomista párt tarkítja a mezőnyt, általában bal-közép vagy centrum-jobbközép arculattal. A szocialistáknak velük kell összehangolniuk a kormány programját, hogy biztosítsák végrehajtásához a többség támogatását. Ez azonban nemcsak taktikai ügyességükön, hanem programjuk minőségén is múlik.

Az alábbiakban közölt statisztika mutatja, milyen bonyolult közegben kell manővereznie a PSOE kormányának a 350 fős spanyol kongresszusban:

Pártok	Szavazatok	%	Mandátumok
Spanyol Szocialista Munkáspárt (PSOE)	10.909.68	42.64	164
Néppárt (PP)	9.630.512	37,64	148
Konvergencia és Unió (CiU)	829.046	3.24	10
(Katalán konzervatív nacionalista párt – 1979-től 2003-ig volt kormányon Katalóniában)			
Katalán Köztársasági Baloldal (ERC)	649.999	2.54	8
(A 2003 decemberében Katalóniában alakult, szocialisták vezette koalíció tagja.)			
Baszk Nacionalista Párt (EAJ-PNV)	417.154	1.63	7
Egyesült Baloldal (IU)	1.269.532	4.96	5
Kanári Koalíció (CC)	221.034	0.86	3
Galícia Nemzeti Blokkja (BNG)	205.613	0.80	2
Aragóniai Junta(CHA)	93.865	0.37	1
Euzko Alkartasuna (EA)	80.613	0.32	1
(baszk nacionalista párt)			
Andalúz Nemzet-Független Andalúzia	60.645	0.24	1

(Na-Bai)

A munkás- és szocialista sajtó történetéből

Critica Sociale (1891–1926)

A *Critica Sociale* a fasiszmus előtti korszak legjelentősebb olasz szocialista folyóirata volt. 35 éven át, havonta kétszer jelent meg: a hatalmas betűtípus nemcsak az olasz szocialista mozgalom történetének egyik legbecsebb tárháza, hanem figyelmen kívül hagyhatatlan forrás a korszak olasz társadalomtörténetének kutatásához, megismeréséhez is. A *Critica Sociale* mindenekelőtt Filippo Turatinak¹, a korszak szocialista mozgalmában a leginkább meghatározó jelentőségű elméleti és gyakorlati vezetőnek volt a folyóirata. Az itt publikálók köre rendkívül széles volt, különösen az indulást követő első években, egyáltalán nem korlátozódott csak a párt tagjaira. Az olasz szocialista és nem szocialista baloldali értelmiség olyan kiemelkedő képviselői írtak a *Critica Socialenak*, mint például Giovanni Amendola, Ivanoe Bonomi, Benedetto Croce, Luigi Einaudi, Guilielmo Ferrero, Antonio Labriola, Arturo Labriola, Cesare Lombroso, Achille Loria, Gaetano Salvemini, Claudio Treves². A *Critica Sociale* nem zárkózott be a munkásmozgalom sáncai mögé, az országos, a „nagypolitika” kereteiben kereste a szocialista mozgalom helyét és szerepét.

A *Critica Sociale* első száma 1891. január 15-i dátummal került az olvasók kezébe, a négy évvel korábban indult, Arcangelo Ghisleri szerkesztette *Cuore e Critica* című folyóirat jogutódjaként. Az előd folyóirat fejlécében a következő sokatmondó felsorolás volt olvasható a folyóirat tematikájáról: „irodalom, filozófia, történelem, jogtudományok, politikai gazdaságtan és egyebek”. Turati, aki – egyik első biográfusa, Luigi Cortesi szavaival – akkoriban egyre inkább „a német és a francia szocializmus befolyási övezetébe” került, Ghisleri barátja volt. Egyre többet írt már a *Cuore e Criticanak*, és fokozatosan átvette a szerkesztés egyre nagyobb részét is. Az 1890-es évfolyamnak már ő volt főszerkesztője. Végül a karácsony előtt megjelent utolsó számban Ghisleri bejelentette az olvasóknak, hogy formálisan is átadja Turatinak a főszerkesztői íróasztalát, és azt is tudatta, hogy a folyóirat 1891 elejétől a *Critica Sociale* félig új címmel jelenik meg.

Turati a *Critica Sociale* első számában *Az új főszerkesztő nyílt levele* című ünnepélyes hangvételű programcikkében „új idők”-ről, „új eszmék”-ről

¹ Turati életrajzát lásd Évkönyv 1982.

² Antonio Labriola életrajzát lásd az Évkönyv 1993., Arturo Labrioláét 2003., Trevesét 1994. évi kötetében.

írt. Nyíltan nem mondta ki, hogy a folyóiratot az „új szocializmus”, a marxista szocializmus orgánumnak szánja: részben azért, mert maga is éppen, hogy csak átlépte „a liberalizmus alkonya és a szocializmus hajnala közötti választóvonalat”, részben pedig azért, mert fő támasza, a Milánói Szocialista Liga is nagyon kicsi és gyenge volt még körülötte. Nem akart egyetlen hirtelen mozdulattal szakítani, és egyszerre szembefordulni mind a lombardiai polgári radikális erőkkal, mind a „burzsoáziával való együttműködést” elutasító, „tisztá munkás” erőkkal. Tulajdonképpen taktikai megfontolások vezették Turatit, hiszen akkor már tudta, és a folyóirat szerkesztésében kezdettől fogva érvényesítette is azt a felismerést, hogy Olaszországban is napirendre került a szocialista munkásmozgalom eszmei és politikai önállósága megteremtésének feladata. A *Critica Sociale* kiemelkedő szerepet játszott abban, hogy valóban meg is nyíljon ez a korszak. Az 1891. augusztus 2–3-án Milánóban tartott olasz munkáskongresszus ki is mondta, hogy szükség van „az olasz dolgozók igazi, független pártjának” a megalkotására. Egy évvel később, 1892. augusztus 14–15-én meg is alakult ez a párt, Olasz Szocialista Párt (Partito Socialista Italiano) elnevezéssel.³

Turati a korabeli nemzetközi szocialista mozgalom főerejének és a Marx által hagyományozott gondolati örökség legjobb interpretátorának a német szociáldemokráciát tartotta. Így a *Critica Sociale*-ben a lehető legnagyobb teret nyitotta a német szociáldemokrácia szellemi és gyakorlati eredményeinek a közvetítésére. Engels és más német szocialista vezetők írásai folyamatosan megjelentek a folyóiratban. A *Critica Sociale* nyomon követte a német szociáldemokrata mozgalom vitáit, tudósított a mozgalom életének mindennapjairól, a német tapasztalatokról. A folyóirat nagy figyelemmel követte a francia és a belga szocialista mozgalom életét is, a munkáspártok parlamenti küzdelmeit, a szövetkezeti és a szakszervezeti mozgalom fejleményeit.

A *Critica Sociale* szerkesztősége – az egy évvel az indulás után tartott „lelkiismeret vizsgálat” nyomán – úgy fogalmazta meg a továbblépés irányát, hogy a folyóiratnak még inkább „harci eszközként” kell szolgálnia, mint addig. Majd részben e célkitűzés jegyében 1891. július 31-én elindította a *Critica Sociale* testvérlapját, a *Lotta di Classe* elnevezésű hetilapot. A hetilap nagyrészt átvette a folyóirattól a propagandista és pártszervező szerepet. Szükség is volt erre a munkamegosztásra, mert a fiatal Olasz Szocialista Párt történetének első évtizede rendkívül kemény politikai küzdelmekben telt el („véres évtized”). A kormányzat többször erőszakkal igyekezett megtörni a szocialista mozgalmat. A dél-olaszországi munkásság első szervezett fellépését, a „fasci siciliani” mozgalmat fel is számolta. Elő-

³ A PSI születéséről lásd Évkönyv 1982 és 1992.

fordult, hogy a csendőrség mellett felsorakoztatták a katonaságot is, így az 1898. évi „lázadások” elfojtására. A kormányzat diktatórikus kísérletei többször a szocialista mozgalom legális működési lehetőségét fenyegették. Ám ugyanebben az évtizedben jelent meg a szocialista párt a parlamenti választási küzdelemben. Hamarosan bekerültek az olasz képviselőházba az első szocialista képviselők, majd magalakult a néhány fős szocialista képviselőcsoport is.

1895-ben Turati is megválasztották képviselőnek. A *Critica Sociale*nak ez „nem tett jót”, hiszen ettől kezdve sokkal kevesebb ideje maradt a folyóirat szerkesztésére, ami hamarosan meglátszott a folyóirat színvonalán is: sajátos fajta eklekticizmus és provincializmus mutatkozott a lapnál, s jobban kiütköztek az olasz szocialista társadalomkutatás hiányából fakadó gyengeségek is. A *Critica Sociale* – az olasz viszonyokból fakadóan – természetesen nem lehetett „egy súlycsoportban” a *Neue Zeitt*⁴, még úgy sem, hogy a hasábjain publikált a korabeli legnagyobb európai szocialista teoretikusok közé számító Antonio Labriola. A „hazai mezőnyben” azonban a milánói szocialista folyóirat akkor még állta a versenyt, még a polgári radikálisok legjobb társadalomtudományi folyóiratával, a *Riforme Sociale*val is, amelyet Francesco Saverio Nitti alapított, pontosan három évvel a *Critica Sociale* megjelenése után.

Az új század elején, 1901-től új szakasz kezdődött Olaszország, az Olasz Szocialista Párt és a *Critica Sociale* történetében is. Elkezdődött az ún. Giolitti korszak, amikor az olasz burzsoázián belül az országot liberális reformok útján modernizálni kívánó erői vették át a kormányzást. A szocialista mozgalom számára a lett az egyik legfontosabb kérdéssé, hogy támogassa ezeket az erőket, vagy továbbra is „megalkuvások nélküli” ellenzékben maradjon, közben mindjobban kiütközött, hogy e kérdésben tulajdonképpen „két lélek” lakozik az olasz szocialista mozgalomban, a „reformista” és „forradalmi”. Ebben az 1901 és 1908 közötti új szakaszban a *Critica Sociale* mindinkább elvesztette az egész szocialista mozgalom fóruma szerepkört és a reformista áramlat orgánumává változott, olyan áramlat folyóiratává, amely sohasem volt egységes, és amely a párton belüli küzdelmekben hol domináns, hol kisebbségi pozícióban volt. Ebben a szakaszban a folyóirat elvesztette azoknak a nem szocialista, de baloldali értelmiségieknek a közreműködését is, akik addig a *Critica Sociale* hasábjain fogalmazták meg az országos politika konzervatív erőivel szembeni kritikájukat. 1908 után még tovább szűkült a Turati mellett kitartók, a folyóiratban publikálók köre. Akkor már a reformista áramlaton belül is annyira kiéleződ-

⁴ A *Die Zeitr*ól lásd Évkönyv 1983.

tek az ellentétek, hogy az egyes irányzatok szembefordultak egymással, olyannyira, hogy egyesek ki is szakadtak a pártból: egyfelől a kormányzattal való együttműködés fenntarthatósága vagy a vele való szembefordulás miatt, másfelől a líbiai háború⁵ majd az első világháború kitörése kapcsán a háborúval kapcsolatos szocialista teendők kérdésében. A folyóirat régi szerzőinek helyébe természetesen újak léptek, közöttük a legkiválóbb Claudio Treves, aki a folyóiratban és a pártban mindinkább elfoglalta Turati legfontosabb munkatársának a szerepkörét. Igaz, a korabeli szocialista mozgalom több új elméleti és gyakorlati kérdése (például az általános politikai sztrájk, a forradalmi szindikalizmus problémái) nem mindig a *Critica Sociale* hasábjain fogalmazódott meg először, egyesekre inkább csak reflektált a folyóirat. Más új problémáknak ellenben továbbra is a *Critica Sociale* maradt a legfontosabb „műhelye”. (Például az általános választójog bevezetésének kérdései, a nacionalizmus és az internacionalizmus kérdése, vagy olyan nagy kérdéskör, mint a nők helyzete a társadalomban, a családban, a politikában. Az ún. nőkérdésnek Anna Kuliscioff⁶, Turati élettársa volt a legfőbb napirenden tartója, szakértője.)

A világháború kitörésével új helyzetbe került a folyóirat. Mint köztudott, Olaszország a háború első évében nem lépett be a háborúba, ennek következtében az Olasz Szocialista Párt sajátos helyzetbe került a nemzetközi szocialista mozgalmon belül. Természetesen már ebben az első évben is a háború, a szocialistáknak a háborúhoz való viszonya lett a folyóirat fő témája. A *Critica Sociale* magától értetődően kitartott a hagyományos szocialista álláspont, a háború elutasítása mellett; szembeszállt a párton belüli, különféle indokok alapján, de lényegében Olaszországnak a háborúba való belépését követelő irányzatokkal (az egyik legerőteljesebbnek Benito Mussolini volt a hangadója). Majd miután 1915 nyarán Olaszország is belépett a háborúba, a *Critica Sociale* a párt többségéhez csatlakozva a háborúhoz való viszonyban a „se csatlakozni, se szabotálni” jelszót követte. A háborúba lépés után a többi szocialista újsághoz hasonlóan, a cenzor törlései nyomán, a *Critica Sociale* hasábjain is nagy üres foltok éktelenkedtek. Mégis 1915–1916-ban a folyóirat a korabeli nemzetközi szocialista mozgalom egyik fontos orgánumává változott, hiszen rendszeresen hírt adott a külföldi háborúellenes álláspontokról is, például Karl Liebknecht és más német baloldali szocialisták fellépéséről vagy a zimmerwaldi találkozóról⁷ is. Különösen nagy figyelemmel követte a folyóirat az orosz szocialista emigráció

⁵ Az 1911-es olasz–török gyarmati háborúról lásd többek közt az Évkönyv 1986-os kötetének dokumentum-rovatát.

⁶ Kuliscioff életrajzát lásd Évkönyv 1998.

⁷ Lásd Évkönyv 1990., 1991.

vitáit, majd az 1917. évi forradalmak nyomán az orosz kérdés egyenesen a *Critica Sociale* figyelmének homlokterébe került. A folyóirat természetesen a mensevikekkel szimpatizált.

Turati és barátai a világháború után rövid ideig reménykedtek, hogy a háborús felfordulás után vissza lehet térni a századfordulón elkezdett reformpolitikához, mégpedig a szocialisták nagyobb szerepével. Gyorsan kiderült azonban, hogy sem a polgári, sem a szocialista erők táborában nem ebbe az irányba mennek a dolgok. A *Critica Sociale* kemény eszmei és politikai küzdelmet vívott az „olaszországi és oroszországi maximalistákkal”, a reformista irányzat mégis már az 1919 őszi bolognai kongresszuson szemlátomást kisebbségbe szorult az Olasz Szocialista Párton belül. Egyelőre ugyan – a Kommunista Internacionálé sürgetése és követelése ellenére – nem zárták ki a reformistákat a pártból; ellenkezőleg, 1921 januárjában Livornóban a párt mássik szárnyán történt a szakítás, a kommunisták léptek ki az Olasz Szocialista Pártból. Csak 1922 őszén – pár nappal a Marcia su Roma előtt – szánta el magát a többség a reformisták kizárására. Ezekben az olasz szocialista és demokratikus erők számára tragikus napokban Turati és barátai megalakították az Egységes Szocialista Pártot (Partito Socialista Unitario), amelynek a *Critica Sociale* lett a legfontosabb médiuma. A folyóiratban „az öregek” megszokott, kitűnő stílusú, emelkedett hangvételű, bölcs írásai mellett új, fiatal szerzők is jelentkeztek – például Giacomo Matteotti vagy Carlo Rosselli⁸. Mindinkább számítani lehetett azonban arra, hogy az immár a fasiszták uralta politikai szintéren a kizsároltság vagy a mártírság lesz a sorsuk. A *Critica Sociale*-ban mind gyakrabban jelentek meg gyászkeretes fényképek, előbb a meggyilkolt Matteotti egész oldalas fotója a címlapon, majd Piero Gobettié, akit halálra vert egy fasiszta banda. Egyre szaporodtak az országosan ismert parlamenti képviselők, újságírók megbotozásáról, megalázásáról szóló híradások is. A hatóságok egyre többször egyszerűen elkobozták a nyomtatott folyóiratot, majd 1926 októberében a fasiszta kormány – az összes antifasiszta lappal együtt – a *Critica Sociale*-t is betiltotta. Szerzőire, munkatársaira, terjesztőire, előfizetőire üldöztetés, rendőri felügyelet várt, a legismertebbek, az életveszélyben levők emigráltak.

A *Critica Sociale* utóéletéhez tartozik, hogy a Feltrinelli Könyvkiadó a folyóirat legfontosabb írásaiból kétkötetes antológiát állított össze és tett közzé.⁹ Egy harmadik kötetben pedig mutatókat közölt, hogy megkönnyítse a kutatók számára a folyóirat teljes anyagának használatát.

Horváth Jenő

⁸ Matteotti életútját lásd Évkönyv 1985, Rosselliét Évkönyv 1999.

⁹ Mario Spinella-Alberto Carracciolo-Ruggiero Amaduzzi-Giuseppe Petroni (szerk.): *La Critica Sociale*. Feltrinelli Editore, Milano, 1959.

The Labour Monthly (1930)

Jól emlékszem Horváth Zoltán egy gyilkos könyvismertetésére, amely úgy kezdődött, hogy a szerző nagy munkával és anyaggal bebizonyította az evidenciát. Ebben az esetben nem fogom lépten-nyomon bizonygatni, hogy az 1921-ben indult Labour Monthly kommunista folyóirat (már csak azért sem, mert nem mindig csak kommunista szerzők írásait közölte).

A *The Labour Monthly* Nagy Britannia Kommunista Pártjának (CPGB) havi elméleti orgánuma volt. Megteremtője, főszerkesztője, hosszú időn át irányítója és a havonta nyitó cikk, „a hónap eseményei” rovat szerzője Royal Palme Dutt volt.¹ Dutt sokszor csak R.P.D. monogrammal írta cikkeit és havi szerkesztői áttekintését. Munkája mindig nagy lélegzetű volt: reflektált a brit és a nemzetközi eseményekre, a Szovjetunióra mindig, de érintett más vonatkozásokat is. A dologhoz hozzátartozik, hogy noha Dutt kétségtelenül mindig „vonalas” volt, de egyáltalán nem ostoba; nagyon jól képzett volt, így megfigyelései sokszor érdekesek.

Mivel is indított *Labour Monthly* a 1930 januárjában? Természetesen a havi áttekintést ismét R.P.D. írta. Ebben természetesen súlypontosan élre került a második munkáspárti kormány² tevékenysége. Dutt ezt magától értetődően balról vett górcső alá. De szó esett a hazai szociális, gazdasági kérdésekről és a nemzetköziekéről is. Igazán nem meglepő, hogy az indiai származású Dutt felhívta a figyelmet arra: a „periférián”, Indiában 1921-1933 óta nem látott tömegmozgalom indult a „metropolis”, a brit uralom ellen.³

Dutt ebben az áttekintésében is foglalkozott a Szovjetunió belső építkezésével, a „sikeres”. „döntő eredményeket hozó” öt éves terv munkálatait szembeállította az USA-ban kirobbant pénzügyi válsággal, amelynek nyilvánvalóan súlyos következményei lesznek.

Mindezt figyelembe véve 75 év távolából is érdekes, hogy Dutt miként hangsúlyozta: az LP kormány kettős ellenállással került szembe, csalódással, haraggal: egyfelől „félkívülről”, a birodalmon belül Indiában, másfelől otthon, éppen a munkásság részéről. (Vannak furcsa ismétlődések a történelemben.)

Dutt persze tudott úgy fogalmazni, ahogy „kell”, amikor úgy tette fel a kérdést: Vajon a központban a munkások azért szavaztak-e az LP-re, hogy azután „ne legyen semmi sem a szocializálásból”, amiért végül is hatalomra juttatták?

¹ Dutt életútját lásd Évkönyv 1999.

² Az 1929-es LP-kormányról lásd Évkönyv 1984.

³ R.P.D.: Notes of the Month. L. M., 1930. január 1. old.

A *Labour Monthly* ugyanezen számában William Rust, a CPGB szellemi és politikai elitjének egy másik neves tagja írt beszámolót a legújabb pártkongresszusról.

A lap rendszeresen „kirándult” az Európán kívüli régiókba: ezúttal Japánba, részint vita formájában is. Ennek egyik résztvevője N. Ewer, a labourista *Daily Herald* állandó külpolitikai újságírója volt. ebben az esetben a vitatéma igazán kihívó (és nem a múlté): „Kapitalizmus és osztályharc Japánban”. Egy másik „kirándulást” az akkoriban Nagy Britannia számára igazán kényes területre, Dél Afrikába tettek, ahol mindig élénk volt (és maradt) a munkásmozgalom (és a szegénység).

Dutt ugyanezen a gondolatsoron eljutott a Kommunista Internacionálé ama végkövetkeztetésére, amelyet a korszakban oly általánosan használtak és ismételgettek, hogy t.i. „a burzsoázia legjobb eszköze a munkásság ellen a szociáldemokrácia”. Dutt ezt most konkrétan a második munkáspárti kormánnyal szemben fogalmazta meg újra.⁴

A lap márciusi havi szemléjében Dutt a gazdasági világválságról írt. Ugyanitt nagyobb cikk foglalkozott az akkoriban jelentős, sőt virágzó munkás- sportmozgalommal. Egy másik tanulmány a tragikusan „örökzöld” jelenséggel, a palesztinai harcokkal (amelyeknek akkoriban persze voltak más összefüggései is.).

1930 áprilisára a gazdasági válság már teljesen „betört” mind a valóságba, mind a *Labour Monthly* hasábjaira. Az Évkönyv olvasói számára ismerős Robin Page Arnot írta a nagyobb nyitó cikket „A gazdasági és politikai válságról”, Harry Pollitt a CPGB főtítkára pedig „Az előttünk álló feladatokról”.⁵ Már a címek is magukért beszéltek: a CPGB szellemi és politikai vezetői nagy harcokra számítottak.

Pollitt sem mondott persze merőben új dolgokat. Nyitó mondatában leszögezte, hogy „a gazdasági válság a tőkés országok munkásainak százezrei számára hozta el a szegénységet és az éhezést”. Majd mindjárt azzal folytatta, hogy ezt a Komintern 1928. évi VI. kongresszusán előre megjósolták, csak akkor senki sem hitt nekik.⁶ Pollittét Sztálin egyik híres, a kollektivizálás baklövéseivel foglalkozó írásának közlése követte: „Akiknek a siker a fejébe szállt”.

A májusi számot a szerkesztők természetesen részint május elsejének szentelték. Ámde nem annyira a régi történelemnek, hanem hangsúlyozottan Május aktuális brit munkásharcainak.

⁴ Uo.

⁵ R.P. Arnot életútját lásd Évkönyv 2002., Pollittét 1980., 1990.

⁶ H. Pollitt: *The struggle Ahead of US. L.M.*, 1930. 220. old.

A júniusi szám több izgalmas tanulmány kínált, amelyben akadtak meglepetésszerű írások, de olyanok is, amelyek krónikus, elhúzódó „betegségeket” s ezzel együtt éles szociális harcokat érintettek.

Az első kategóriába tartozik Dutt feleségének, Clemens Duttnak a cikke a brit munkásnők legújabb sztrájkharcairól. A második kategóriában a sok évtized óta a küzdelmek élvonalában állókról olvashatunk: a bányászokról, a legújabb szénbányászati törvényről, illetve a textilmunkások harcairól. A textilipar ugyanolyan mély válsággal küszködött, mint a szénbányászat.

Ami az Európán kívüli régiókat illeti, a *Labour Monthly* ezúttal két nagyon távoli területre vitte el olvasóit. Mindkettő egzotikus volt, mindkettőben szörnyűséges viszonyok uralkodtak, s mindkettőben éppen friss felkelés és fegyveres harcok robbantak ki: Haitiban és Indokínában (Pontosabban a mai Vietnam területén). A szerzők és a szerkesztők mindkét esetben a „revolt” terminust használták – ami nagyon pontos.

A *Labour Monthly* júliusi számában is természetesen első helyre került a gazdasági világválság témaköre. Ezúttal ismét Rust írta az elemzést, a hatást Nagy-Britanniára szűkítve a témát.⁷

Ez a szám mai szemmel is érdeklődése számíthat, amennyiben nagyobbbrészt „indiai” különszám. E témában az első cikket egy „fantasztikus”, s nálunk alig ismert szerző írta, Shapurji Saklatvala. Mint neve is mutatja, maga is indiai származású, egyetemet végzett értelmiségi volt, egyúttal a CPGB első londoni parlamenti képviselője (tehát nem William Gallacher volt az). Saklatvala nem is akármilyen témához nyúlt, amikor 1930-ban ő mutatta be „Ki is ez a Gandhi?”.⁸

Saklatvala írása a következőképp kezdődött: „Az egész világot megrendítette Lenin műve: most ez a burzsoá világ hatalmas lármát csap e „nagy” Gandhi körül, mintha ő valamiféle isteni jelenség lenne, aki magasan az egyszerű emberek fölött állna”.⁹

Saklatvala hangsúlyozta: ez a „burzsoá világ” elsősorban azért „imádja és csodálja Gandhit”, mert meghirdette az „erőszakmentességet”. Ám ez is és az a „példás magatartása” is, hogy „a modern világon kívül” helyezte magát – az indiai munkásság és a szegény sorsúak számára csak zsákutca lehetne. Mindez Saklatvala számára nem azt jelentette, hogy ne ismerte volna fel Gandhi „jó egyéni képességeit”, amelyek – mint írta – egybevágóan „modern világunk más politikai kalandoraiéval”.¹⁰

⁷ W. Rust: The Economic Crisis of the British Imperialism.

⁸ S. Saklatvala: Who is this Gandhi? L.M. 1930. július.

⁹ Id. cikk. 415. old.

¹⁰ Uo.

Mint a bevezető sorokból és a hangnemből jól látható, Saklatvala írása erősen eltér attól a képtől, amely Gandhiról az utóbbi évtizedekben kirajzolódott.

A *Labour Monthly* eme indiai különszámában azonban még néhány más „indiai” cikket is olvashatunk. Az egyik az indiai nagy metropolisok életébe, s ott a munkások sztrájkmozgalmába nyújtott bepillantást; a másik az igazi nagy indiai tömegek, a vidék, a parasztság helyzetével és „szerepével” foglalkozott „az indiai forradalomban”.¹¹

A júliusi szám nem szorítkozott csupán Indiára. Olvashatunk benne a brit „kisebbségi mozgalomról” vagyis arról a kísérletről, hogy a brit TUC-tól függetlenül (részint vele szemben) új baloldali szakszervezeti mozgalmat alakítsanak ki, amely egyben a Vörös Szakszervezeti Internacionáléhoz csatlakozik.

S ha a júliusi szám már „specializált” indiai szám volt, az augusztusit is ilyen különszámként készítették, a háborús veszélynek szentelve. Megjelent benne olyan írás, amely már azt vizsgálta, hogy a világgazdasági válságnak milyen háborús következményei lehetnek és lesznek. Egy másik a haditechnikai kilátásokat és a repülőkhöz lehetséges háborús szerepét boncolgatja (ne feledjük, még jóval a spanyolországi háború, a Condor Légión és Guernica előtt vagyunk!); egy harmadik pedig „örököld”, ismerős témát tárgyal, „az értelmiség és a háború” összefüggéseit elemzi.¹²

A koraőszi szeptemberi szám ismét a koncentráció szellemében született: főként a szakszervezetek helyzetére, jövőjére vetett fényt. Szélesebb távlatot maga Dutt mutatott, amikor a szocializmus új forrásait jelölte meg. A munkanélküliek Nagy-Britanniában ugyancsak felerősödő mozgalmáról (amelyet jószerint a CPGB, de baloldali labouristák is ihlettek) R.P.Arnot adott képet.¹³

Ugyanitt cikk jelent meg a tengerész-szakszervezetről, és az új „forradalmi” szervezkedést, szakszervezetet mutatta be, amely az addig alig érintett községi, városi alkalmazottakat tömörítette.

A novemberi szám furcsa összegező-számvető füzet volt. Dutt tollából két nagyobb írás is jelent meg, Pollitt hosszabban értékelte az akkor lezajlott brit szakszervezeti kongresszust, Rust pedig az évi LP-konferencia eseményeit, trendjeit. Vagyis a CPGB igazi élgárdája vonult itt fel. Közölték még Sztálin ismert korábbi írását is a nemzeti kérdésről. Egy cikk viszont megint a Brit Birodalom nagyon távoli partjaira, Ausztráliába vezetett.

¹¹ Hugo Rathnone: Peasentry in the Indian Revolution. L.M. 1930. július.

¹² W. Rathnone: Intelligentsia and the War.

¹³ R. P. Arnot: The Empire „Solution” for Unemployment.

Ez az összegezés folytatódott a záró decemberi számban is, amelyben ismét Dutt írt rendkívül éles hangú, támadó szellemben a fasizmusról, a Brit Birodalomról és a szokásos, maró és elmarasztaló hangon a Munkáspárttól. A Duttot mindig támogató, „hűséges” Rust ezúttal a brit belpolitikáról és a pártokról adott összegezést.

Jemnitz János

La Revue Socialiste (1950)

Az Évkönyv 2002-es kötetében bemutattam a Francia Szocialista Párt havonta megjelenő elméleti folyóiratának – a továbbiakban: R.S. – az 1947-1949-es számait és írásait. Ezt folytatom most az 1950-es évvel – amely sok tekintetben komorabb volt.

A folyóirat szerkesztői különszámmal (pontos időjelzés nélkül) nyitottak. Első cikét a korszak egyik vezető szocialista politikusa, többszörös minisztere és valóságos „csúcspártvezére”, akkor éppen az ország oktatási minisztere írta „Az oktatás és a szocializmus” címmel.

A kérdéses szerző Edouard Depreux volt. Cikkéből kiderül, hogy az R.S. e különszámát is ennek a témának szentelték. Maga Depreux mindjárt cikke elején aláhúzta, hogy a szocialista pártban mindenki mennyire fontosnak tartja az oktatást, hiszen ez elválaszthatatlan a demokratikus politikai fejlődéstől, a humanizmustól és a szocializmustól.¹

Depreux szemléletére ekkor is igen jellemző volt, hogy a problémákat és „az ember sokoldalú kibontakozását” nem francia határok között tartotta elképzelhetőnek, hanem csakis egyetemes közegben. Másfelől nagyon határozottan antikapitalista szellemű. Depreux visszautalt Jaurèsre, akinek ebben a vonatkozásban, kortársaival együtt, nagyon egyértelmű a szellemi hagyatéka: az emberek igazi humanista kibontakozása nem képzelhető el kapitalista keretek között.

A témát több szerző sokoldalúan vizsgálta. Volt, aki az iskolák laicizálásáról és ennek folytán a vallásoktatástól megszabadított iskolák belső békéjéről írt; volt, aki a falusi iskolák sajátos problémáit és az ezzel kapcsolatos feladatokat elemezte. Pierre Astier pedig arról közölt ma is nagyon modern témájú cikket, miként kell kifejleszteni a továbbtanulást és a „felnőttoktatást”. Tanulmány foglalkozik a tanítóképzéssel, egy másik a ta-

¹ E. Depreux : Enseignement et Socialisme. R.S. 1950. Numéro spécial, 515. old.

noncképzéssel, egy pedig egy „örökzöld témával”, az oktatási reformmal – amely fél évszázada napirenden van.

A voltaképpeni első, januári szám szintén izgalmas témákkal nyitott.

Az első nagyobb, elemző írás azt kutatta, hogy „lehet-e jelenleg pénzügyi reformról beszélni” vagy sem. Egy másik, legalább ennyire izgalmas írásban Robert Mossé azt elemezte, miként vizsgálják a gyakorlatban a „keynesianizmus” a „szocializmussal szemben”. Maga a felvetés fél évszázad múltán is megdöbbenítő, ha tudjuk, hogy napjainkban hivatalosan mintha mindkettőről mindenütt lemondtak volna (mindenesetre mindkettőt vastag por lepi, „a múlt kategóriái” közé kerültek).

Az agrárkérdésekre mindig oly érzékeny Franciaországban a R.S. két írása is foglalkozik a témával. Az egyik a termelőszövetkezetekkel, a másik a francia agrárbirtok-szerkezettel. Ennek az írásnak már alcíme is beszédesen jelzi, hogy itt a valóságról lesz szó, amikor így fogalmaz: „Milyen a legenda, és mi a valóság?”

Majd a külpolitikai rovat következik, amelynek már a főcíme is tanulságos: „Az egyesült Európa felé”. Egyik cikke azt vizsgálja, hogyan hátráltatják, akadályozzák ezt a különféle „nacionalizmusok”.² Majd ugyanebben a számban történeti írások következnek, amelyek ma is az Évkönyv profiljába vágnak. Maxime Leroy írásának már a címe is kihívó: „Sismondi, aki először fogalmazta meg a proletariátus fogalmát és jelenségét”. (Az „először”-rel rendszerint baj van, mint ebben az esetben is – de a cikk tanulságos, és a francia „örökségbe” vág.)

Majd egy német szerző, Helmut Hirsch következik, aki azt elemezte, hogyan látta és jelenítette meg Marx írásaiban Napóleont.

Végül egy történeti írásra kicsit alaposabban kitérek. A szerző Georges Renard, akinek néhány nagyobb történeti munkája is ismeretes (ha jól tudom, nálunk Magyarországon kevésbé), s aki ebben az esetben személyes hangon emlékezik meg Millerandról.

Renard megjegyzi: Millerand ifjú vezérként tűnt fel a francia Radikális Párt környékén. Csillaga annyira felfelé ívelt, hogy Georges Clemenceau is szinte örökösenek tekintette. Majd az 1880-as években bekövetkezett a Boulanger-válság; Boulanger őt is megérintette, majd csalódott a tábornokban. Renard a *Justice* napilapnak a szerkesztőségében találkozott vele, amelybe egyaránt írtak radikálisok, függetlenek és szocialisták (többek között Charles Longuet is tagja volt a szerkesztőségnek.) Ám, mint Renard hangsúlyozza, Millerand-t Benoît Malon³ nyíltsága, jósága és tágkeblűsége” vonzotta a szocializmushoz.

² E.V. Damalas: *Malfaisance des nationalismes*. R.S., 1950. január.

³ Ch. Longuet életútját lásd Évkönyv 1989., Malonét 1991.

Renard azonban tesz még egy nagyon érdekes és értékes történeti megjegyzést: a másik hely, ahol többször találkoztak, a nagy francia szobrász, Auguste Rodin műterme volt. Sokszínű és lázadó fiatal értelmiségi csoport gyűlt össze itt. Ahogy Renard visszaemlékezik, „nézhették” a „Pokol” c. hatalmas dombormű elkészültét.

A személyes hangú visszaemlékezésen túl Renard hosszan idéz Millerand egy hozzá intézett, 1887. december 31-i leveléből. Ez nemcsak azt bizonyítja, hanem persze azt is, hogy Millerand-nak milyen jó volt a tola. Így akkor is, amikor hangsúlyozta, „mennyre szüksége van az igazi, őszinte barátokra, akik mentesek a mindenfajta hizelgéstől.”⁴ Az ilyen személyes zöngéken túl a levél bizonyítja, hogy Millerand valóban nagyra tartotta Malont, hogy állandó kapcsolatban állt vele, és a szocialista mozgalom belső helyzete szempontjából értékelte; fontosnak tartotta, hogy Malon tudatosan távol tartotta magát attól, hogy bármely csoportosulással azonosítsa magát.

Renard hangsúlyozta, hogy Millerand akkor elsősorban gazdasági és szorosabban pénzügyi kérdésekkel foglalkozott. Ezek között voltak konkrétan szociális-, pénzügyi kérdések, közelebbről a rokkantak megsegítése.

Mint Renard írja, az 1889-es év egyáltalán nem volt csendes esztendő. Egyfelől megünnepelték a francia forradalom centenáriumát, másfelől még mindig hullámokat vertek a Boulanger-válság izgalmai. Millerand ekkor egy kis anti-boulangerista újságot, a *La Vie*-t támogatta (ebbe „polgári köztársaságiak” írtak). Úgy látta, hogy a tábornok az egész „köztársasági baloldalt veszélyezteti”. Ami azonban a Boulanger kontra mérsékelt jobboldali kormány ellentétét illette, Millerand akkor úgy ítélte: „sem az egyiket, sem a másikat nem kell választani”.⁵

Renard ezután feleleveníti, hogy 1890 márciusában Millerand magához hívta egy találkozóra Jules Guesde-del és Gabriel Deville-el együtt (ez utóbbi ekkor nagy szerepet játszott még a Francia Munkáspárt, a POF életében). A találkozó célja Millerand részéről az volt, hogy „a francia szocializmust kibékítse a marxizmussal”. Ám, ahogy Renard írja, „e kísérlet nem nagyon sikerült”, mégpedig azért nem, mert szerinte Guesde nagyon kemény volt. De, mint hangsúlyozza, „Millerand befolyása mégis nőtt ezután a szocialista mozgalomban”.⁶

Renard időben folytatja visszaemlékezéseit. Kiemeli azt az „epizódot”, amikor Millerand-t „mint lelkes szocialistát” kérték fel a szocialista orgánumok egyikének szerkesztésére, Millerand pedig őt vonta be munkatársá-

⁴ Georges Renard: Millerand: Quelques souvenirs. R.S., 1950. január..

⁵ Id. cikk. 95. old.

⁶ Guesde életútját lásd Évkönyv 1995.; A POF megalakulásáról lásd Évkönyv 1979. 1980.

nak. Ez már 1893-ban történt. Nem sokkal később azonban más szocialistákkal váltották le őket – bár Millerand szocialista kapcsolatai korántsem szakadtak meg –, hiszen még hátra volt az 1890-es évek vége, a Dreyfus-válság, majd Millerand ellentmondásos minisztersége és az azt övező heves viták.⁷ Renard írásában ezeket az éveket is nyomon követi.

A francia szocialista mozgalom múltjának fellapozása mellett a R.S. még ugyanebben a számban nagyobb elemző írást közöl a Szabad Szakszervezeti Internacionálé megszületéséről. Erről az eseményről, úgy tudom, nálunk meglehetősen keveset írtak, s ezt a hiányt itt nem pótolhatjuk.⁸ A R.S. februári számában az első helyre Hampden Jackson cikke került, aki az 1950. februári brit választások eredményeit elemezte, egészen frissen!

Jackson megjegyzi, hogy az angol szokásoknak megfelelően az emberek először a rádióból meghallgatják, majd csoportosan megvitatják az eredményeket. Aztán következik a nagy „koponyák” véleményének meghallgatása. S mint Jackson megjegyzi, ekkor „nem a csillogó szónokokra” figyeltek fel, hanem – többek között – olyan író véleményére, mint az akkor nagyon olvasott J. B. Priestley.

A másik mozzanat: a választási eredményt nagyon komolyan vették, még ha nem okozott is azonnali kormányváltást vagy politikai válságot. Ám, mint Jackson hangsúlyozza, soha annyian az országban nem vettek még részt választáson, mint akkor. Pedig az országban nagy influenzajárvány volt, mely igen sokakat ágnak döntött.⁹

Jackson közli a brit választási részvétel adatait 1924-től. Az adatsor valóban meglepő: míg általában a részvétel 70-73% körül mozgott, ezúttal 84%-ra ugrott. Az eltérés, a megugrás persze magyarázatot követelt. Jackson szerint a választók akkor nagyon világos programokkal találkoztak valamennyi párt részéről, s a pártok ugyanakkor nagyon visszafogottan, „mérésékelt” hangon szembesítették egymással programjaikat.

Másfelől az is új jelenség, hogy míg korábban elég gyakori volt a „sima” választás, amikor a „főjelöltnek” egyszerűen nem volt ellenfele. (1931-ben pl. 67 jelölt kerülhetett be így a parlamentbe), 1950-ben mindössze két ilyen eset akadt. Vagyis a küzdelem erős és szoros volt.

A választás végeredménye ismeretesen szomorú volt a munkásmozgalom és az 1945-ben megkezdett haladó szociális átalakítások szempontjából: a konzervatívok előretörték. Ám Jackson elemzése még számtalan összefüggésre rávilágít: történeti összevetéseket tesz, megnézi, hogy mely

⁷ A Millerand-jelenséghez és a miniszterializmus-vitához lásd Évkönyv 1974.

⁸ Pierre Giraud: *La nouvelle Confédération Internationale des Syndicats Libres*. R.S., 1950. január.

⁹ Hampden Jackson: *Les elections Anglaises*. R.S., 1950. február

párt hány jelöltet állított, hogy miként szerepeltek a választások a liberálisok, milyen volt a választáson a „politikai térkép”, és azon milyen elmozdulások történtek. Nem mulasztotta el a választások szociológiai elemzését sem.

Végkövetkeztetése a következőképpen hangzott: „A Munkáspártnak nem kell elbátortalanodnia” a választási eredmények miatt: hiszen az 1945-ös nagy sikerhez képest most csak 1-5%-kal kevesebbet kapott. A Konzervatív Párt elmozdulása felfelé pedig csak 3,5%-os, vagyis a választási mérleg nagyon is visszabillenthető.¹⁰

A második helyre szintén külpolitikai cikk került. Szerzője Odette Merlat, az R.S. régi külügyi szakértője, aki 1945 és 1949 között is sokat szerepelt a folyóirat hasábjain. Ezúttal az USA politikáját, és ennek rövid időn belül bekövetkezett nagy változásait elemezte. Több mint fél évszázados áttekintése megdöbbenően mai. „Meglepetéssel tapasztaljuk az amerikai politika ellentmondásait” – írja.

Hangsúlyozza, hogy az USA szemlélete teljesen megváltozott az atombomba birtoklása után, s most, hogy már nem „egyedüli tulajdonos”, azonnal tovább lépett; újabb, még pusztítóbb fegyverrel lép a világpolitika befolyásolásának, meghatározásának színpadára: a hidrogénbombával. Mint Merlat írja, egyesek ezután ezzel a fegyverrel „akarják helyettesíteni a tárgyalások módszerét. Az „energiapolitikát” azonban számos amerikai, és még többen Amerikán kívül nagyon határozottan elutasítják.¹³

Vannak Amerikában is, akik készek a tárgyalásokra, még a Szovjetunióval is – ámde kétségtelen, hogy e politikusok és diplomaták mellett már feltűntek azok, akik túllépnek a régi „dollárdiplomácia” határain, és akikről Merlat így ítélt: „nem lehet másként nevezni őket, csak háborús gyűjtogatóknak”.¹⁴

A francia szocialisták korabeli kritikus véleménye igazán nem meglepő (miként döbbenetük sem), amint az sem, hogy több szerző is vállalkozott az új német állapotok elemzésére (mind az Elbától nyugatra, mind keletre).

A történeti írások között itt jelent meg a Sismondiról írt visszapillantás második része. Új írások foglalkoztak az oktatás és a laicizálás problémáival.

Külön is szólni kell a román Serban Voinea éles hangú írásáról. (Tudvalevő, hogy Voinea a román szociáldemokraták befolyásos vezetője volt, s írásai egykor a *Szocializmus*-ban, majd a R.S. kritikus 1947–1949-es számaiban is megjelentek.

¹⁰ Id. cikk. 135. old.

¹³ Uo. 137. old.

¹⁴ Uo.

Voinea – akinek ekkorra már emigrálnia kellett – cikkének azt a címet adta „Imperialista-e az amerikai politika”. „A bolsevik politikusok” mostanában mindegyre annak tartják. Ám azonnal hozzáteszi: „a nyugati kommentátorok viszont szovjet imperializmusról” beszélnek és írnak. Voineának ez a kettős élű írása kétfelé való hadakozása aligha jelent volna meg a R.S. hasábjain, ha a francia szocialisták zöme nem értett volna egyet vele.

Voinea emellett mindig is „gondolkodó fej” volt; ezúttal is rávilágított nemcsak az „imperializmusok” vetélkedésére és versenyére, hanem arra is, hogy mindez mit jelent az „alulfejlett” (ahogy ő ekkor nevezte), a „prekapitalista” országok, térségek és népek számára és fordítva: miért fontos e térségek megszerzése az imperializmusoknak.¹⁵

Ugyanebben a számban jelent meg a nagyon markáns francia történésznek, Henri Michelnek az írása (aki többször is járt Budapesten és a Történettudományi Intézetben előadást is tartott). Michel ezúttal egy nagyon ismert, nagyon elgondolkodtató, mégis elfelejtett jelenségre emlékeztetett, nevezetesen, hogy az első világháború nyomán általánossá vált az újfajta „vezérek” vagy legalább is „nagyfőnökök” megjelenése a világ különböző berendezkedésű országaiban.¹⁶ Ez a jelenség napjainkban igazán furcsán tért vissza Európa különböző típusú országaiban, a régi betegség újfajta vírusaival.

A következő számban igazán nagy formátumú francia politikus és teoretikus írása jelent meg: Marceau Pivert-é, aki már az 1930-as években nagy szerepet játszott. Baloldali vezető volt, akkor a *La Gauche Révolutionnaire*¹⁷ mindenható szerkesztője és publicistája. Befolyása a népfront korszakához képest visszaesett, de személye és írása elég jelentős volt ahhoz, hogy cikke legyen az áprilisi szám „nyitánya”. Címe: „A Szocialista Internacionálé válsága.”

Pivert cikke elé került még egy gyászkeretes oldal, amelyben a R.S. szerkesztői búcsúztak „attól a Léon Blumtól, aki harminc éven át volt a francia szocialisták vezetője”. A szerkesztőség külön kiemelte, hogy Blum milyen szívélyesen üdvözölte a R.S. újjászületését, és mily nagy jelentőséget tulajdonított a folyóiratnak. Ez fordítva is igaz: a R.S. is leköszölte Blum minden írását, ami csak eljutott hozzá.¹⁸

¹⁵ Serban Voinea: La politique americaine est-il imperialiste? R.S., 1950. március. 194–195. old.

¹⁶ Henri Michel: Le mythe du chef.

¹⁷ E hetilap bemutatását lásd Évkönyv 1987. A népfrontról és Pivert szerepéről lásd Évkönyv 1986. és 1987., ill. A Népfront Franciaországban, 1934–1938. Budapest, 1985. (pl. 241–242. old.)

¹⁸ Léon Blum. R.S. 1950. április, 258. old. – Blum életútját lásd Évkönyv 1997.; Üdvözlő sorairól lásd Évkönyv 1999.

Visszatérve Pivert írásához, ő 1950-ben is mellbeverő tudott maradni. Első sorai így hangzottak: „Alig száz éve jelent meg a Kommunista Kiáltvány, a híres sorral: «Világ proletárjai egyesüljetek!» De hol van ma a Szocialista Internacionálé? Mi ma a híres felhívás értelme, amely egyébként – emlékeztetett Pivert – „ott lapul valamennyiünk zsebében, a kis vörös tagsági könyvben – akik a PS-hez tartozunk” Igen ám – folytatja –,” de most, az I., a II. és a III. Internacionálé kudarca után” illendő lenne megvizsgálni, hogy melyek is voltak e bukások okai. S Pivert sem lenne Pivert, ha nem az új reáliákkal” számolva keresné a válaszokat. Leszögezi: „Ma, amikor a világ kettéosztása felé és talán a harmadik világháború felé rohanunk” – nos akkor hol van és van-e hely a Szocialista Internacionálé számára?

Pivert régi hagyományainak megfelelően ezúttal is maximálisan önkíméletlen volt. Így megállapította, hogy 1933 óta nem volt „igazi” szocialista nemzetközi konferencia, amely igazi akciókat tudott volna hirdetni, és akciókat kezdeményezni az aktuálisan fenyegető háború ellen.¹⁹

Pivert megállapítja: „A Szocialista Internacionálé eme válsága csak a munkásmozgalom ennél mélyebb válságát tükrözi”, amennyiben a proletariátus – Marx híres felhívásával és gondolataival ellentétben – sokkal inkább és sokkal többször „alávetette magát az uralkodó osztályok ideológiájának és a különféle nacionalizmusok viszályának”.²⁰

A helyzet annál is bonyolultabb, mert modern korunkban nem egyszer a munkásságnak kellett megvédenie a szabadságjogokat vagy egyes megtámadott nemzetek függetlenségét – míg a tehetős burzsoázia „szedte a sátorfáját”. A helyzetet tovább bonyolítja, hogy „a szocialista forradalom perspektívája is tovatűnt a lehetőségek a lehetőségek közül, éppen annak következtében, ahogyan ennek a karikatúrája megvalósult Európa keleti részén”. A szigorú bírálathoz Pivert hozzátette, ezt a lehetőséget pedig Marx és Engels is jól felismerte élete végén és utolsó írásaiban.

Ami pedig a dolgozó osztályokat illeti, ezek valóban dezorientálódtak. Hiszen alighogy véget ért egy hosszú keserves háború „amikor totális elnyomásnak” voltak kitéve, máris újabb háborúval fenyegetik, és az új fegyverkezési verseny nyomása alatt máris arra szorítják őket, hogy régen megszerzett jogaikról, szervezeti kereteikről lemondjanak. Márpedig a munkásság az alternatívákat „nem keresheti saját tapasztalatain kívül”, és az 1950-es évekre is így kell „megtalálnia a válság” alternatív válaszait „és az újjászületés” reális módozatait.²¹

¹⁹ Marceau Pivert: *La Crise de l'Internationale Socialiste*. R.S. 1950. 258. old. (Persze voltak konferenciák, de valóban nem nagyon hatásosak.)

²⁰ Id. cikk 268–259. old.

²¹ Uo.

Pivert a következő sorokban visszapillantva megállapítja: „Az európai dolgozó osztályok még nem tértek magukhoz” az 1914-ben elszenvedett sokkból, az internacionalizmus csődjéből, s hogy mindazok az eredmények, szervezetek hatástalannak bizonyultak, amelyeket 1914 előtt kiépítettek, s amelyekben annyira bíztak. Jött a kiútkeresés: Zimmerwald és Kienthal, majd az orosz forradalom, amelynek első fázisában felmutatott eredményei nagy bizalmat keltettek.²²

Az orosz forradalom kapcsán ezt írta: „Kezdetben még az angol és a belga szocialista vezetők is üdvözölték. Ám később, amikor bekövetkezett az a „bolsevik örület”, amikor a polgárháborút „bevezették még a proletariátus ellen is”, amikor mindent egy kalap alá vontak, a nyugat-európai viszonyokat is – s mindezt az internacionalizmus nevében –, akkor ez nagyon erősen és kiábrándítóan visszaütött.

Így azután a nyugat-európai dolgozókat „rákényszerítették” arra, hogy „a szabadságot válasszák”. Ám ez azt is jelentette, hogy egyúttal „a nemzeti keretekben” a régi kapitalista rendszert is elfogadják; ez hosszabb távon persze nem jelenthetett számunkra „megoldást” – de az orosz példától való elválást igen.²³

Különben Pivert ehelyütt még egy nagyon a mi profilunkba vágó kitérő mondatot ír le, amennyiben felsorolja „a szocializmus” általa kiemelendőnek tartott „úttörőinek” a nevét: Karl Liebknecht, Rosa Luxemburg, Friedrich Adler, illetve Lenin és Trockij. Ehhez a névsorhoz aligha kell kommentár.

Pivert más összefüggésben is felkínál történelmi hátrapillantásokat. Felidézi, hogy az első világháború után a győztes nyugati nagyhatalmakat miként árasztotta el „az ultranacionalizmus”/!/, amelynek keretében újraszabták a piacokat és a befolyási övezeteket. Ez magával ragadta a munkások egy részét is. Ugyanakkor ez az „ultranacionalizmus” „pillanatok alatt” tovapárolgott a nagyburzsoázia körében, amikor érdekei úgy kívánták, és ekkor, a népfront korában született meg francia talajon az a jelszavuk, formulájuk, hogy „inkább Hitlert, mint Léon Blumot.”

Pivert aláhúzta, hogy a proletár internacionalizmus minden visszaesése és veresége Nyugat-Európában is együtt járt az ellenforradalmi tendenciák erősödésével. Külön is kiemelte a német történelem tanulságait. Fölidézte az 1938-as müncheni napokat, amikor a francia szocialisták jó része is becsapódott, ami „óriási győzelmet” hozott a reakciónak és a fasizmusnak.²⁴

²² Uo.

²³ Id. cikk. 260. old.

²⁴ Id. cikk. 260. old.

Majd emlékeztetett „a spanyol háború” napjaira, amikor csak az internationalisták siettek a Köztársaság védelmére, és a vereségnek súlyos következményei voltak – nemcsak Spanyolországra nézve. Ilyen összefüggésben is hangsúlyozta az internacionalizmus felélesztésének, megerősítésének szükségességét, hogy ellen tudjanak állni az új háború veszélyének.²⁵

Pivert ez alkalomból nagyon keserűen szólt a brit munkáspártról is. Megállapította, hogy „Európa szocialistái sorsának kulcsa” az LP kezében volt, de az LP nem vállalta igazán az „Európai Szocialista Internacionálé” vezetését. Sőt, elmulasztotta azt a lehetőséget is, hogy élére álljon az Európai Egyesült Államok megteremtésének, amely együttműködhetett volna az új, frissen felszabadult Indiával és a gyarmati sorból kiemelkedett más országokkal. „Persze sajnálni lehet, hogy a dolgozó tömegek nem hallgattak az olyan internacionalista szocialistákra 1914 és 1919 között, mint Jean Jaurès és mások, vagy 1936 és 1938 között, de a sajnálkozás nem vezet sehova. A történetekből le kell vonni a kegyetlen tanulságokat.”

Ám ez a lehetőség elmaradt, s megint győzött – Pivert szavaival – „az ellenforradalmi támadás” egész Európában. Illetve Európa keleti felén a sztálinizmus. A kivétel – írja – Nagy-Britannia. Ám itt is fenyegető a Churchill által megszemélyesített „ellenforradalmi reakció”. (S Pivert ebben nem tévedett: egy év múlva már ismét Churchill állt Anglia élén.)²⁶

Ugyanebben a számban izgalmas és kritikus sorokat olvashatunk az új, születő NSZK-ról, illetve egy másikat az ugyancsak akkor születő új, „titokzatos országról, Mao Kínájáról”.

Egy másik nagy történész, Maximilien Rubel is figyelemreméltó írással jelentkezett. Neve az 1950-1960-as években nagyon ismert volt, azóta elfelejtették. „Marxológusnak” nevezte magát, és ezúttal azt kutatta, Marx írásaiban miként tűnt fel és szerepelt Oroszország.²⁷

Olvashatunk még ugyanebben a számban monogramos /!/ elemzést az észak-amerikai szakszervezetek helyzetéről és problémáiról, s a megállapítások igen érdekesek.

A R.S. májusi száma igazi szenzációt hozott. A lap szerkesztői Blum halála alkalmából megjelentették egy régi beszédének szövegét, amelyet Jaurès meggyilkolásának harmadik évfordulóján, 1917 júliusában mondott el. A kortársak szerint akkor e beszéd mindenkire nagy hatást gyakorolt. Egyúttal ez volt az a beszéd, amellyel Blum 1914 után visszatért a politikai életbe. A szerkesztők hozzáfűzték: „Ez a beszéd most újra kettős aktuali-

²⁵ Uo. 260. old.

²⁶ Uo. 261. old.

²⁷ M.Rubel: Russie dans l'oeuvre de Marx et d'Engels.

tást nyert: egyfelől a szocialista párt nagy formátumú vezetőjétől kell búcsúzniuk, másfelől a pártnak újra nagy kihívásokkal kell szembenéznie.²⁸

Blum már egykori beszédének elején hangsúlyozta: „A pártnak most akcióba kell lépnie, s itt nagyon hiányozni fog Jaurès személye”. A párt nagy akciófeladatokra kényszerül, s nélkülöznie kell majd Jaurès személyes glorie-ját”, varázsát.

Blum akkor nemcsak azt emelte ki, hogy Jaurès mennyire mestere volt az élő beszédnek és a tollnak is; hogy írásai mennyire gondolatgazdagok, hanem hogy mint történetíró is „nagyot alkotott”. Sürgette, hogy méltó életrajzzal állítsanak emléket neki. Jaurèsnek, a nagy francia forradalom folyamatait elemző írásaira is reflektálva Blum hangsúlyozta: „A szocializmus nélkül nincs köztársaság, köztársaság nélkül nincs szocializmus.” Ezt jó ideje ilyen formában nem olvashattuk és hallhattuk „A demokrácia nincs szocializmus nélkül, és szocializmus nincs demokrácia nélkül.” Mára már ez is alig, alig hallható.

Blum, Jaurès nyomdokain haladva, kitért a szocialistákat mindig is foglalkoztató „szabadság” problematikára. Ugyancsak Jaurès szellemében biztos volt ennek a kiteljesedésében, a gazdasági szabadság és a társadalmi rétegek érdekeinek maximális kiegyenlíthetősége alapján (persze itt nem a tőkésekre gondolt).²⁹ (Ez akkor nagyon elfogadott elképzelés volt.)

Ugyanebben a számban még két „élő” szerző is foglalkozott Léon Blum személyével és hagyatékával. Majd újra feltűnt Odette Merlat írása, aki megint merészen nagy fába ütötte a fejszéjét, amikor sok franciának is fájó témához nyúlt: arról írt, hogy „a gyarmatosítás Délkelet-Ázsiában vere-séget szenvedett”.³⁰

A történészeknek valóságos „csemege”, hogy a francia szocialisták miként ítélték meg a szovjet történetírást. Ebben az esetben a cikk címe is árulkodó: „A szovjet történetírás a szovjet politika szolgálatában”.³¹

A lap következő, 38–39-es, kettős számát teljes egészében Léon Blumnak szentelték. Még hozzá nem abban a formában, hogy a tovább élő avagy az új generáció „elitje” szóljon róla és értelmezze, hanem rövid bevezető után Blum írásait tették közre. Voltak köztük irodalmi kritikák, filozófiai esszék és kifejezetten olyan írások, amelyek a szocializmus alapelveit és ezeknek – horribile dictu – a marxizmushoz való viszonyát elemezték.³²

²⁸ Leon Blum parle de Jean Jaurès. R. S. 1950. május 385. old.

²⁹ Id. cikk. 388. old.

³⁰ Odette Merlat: Le Sud-Est Asiatique: Le colonialisme européen en echec.

³¹ Benoît F. Hefner: La science historique au service de la politique.

³² Ezeknek az írásoknak alaposabb, méltó bemutatására itt nincs terünk. Léon Blum életéről és munkásságáról tudtommal a legrészletesebb magyarnyelvű írás Jrmnitz János: Léon Blum. Budapest, 1993.

És végül rendelkezésünkre áll az 1950. évi utolsó, 40., októberi szám. Ezt félig kulturális kérdéseknek szentelték. A nyitó cikk maga olyan gondolatot vet fel, amely a maga teljességében fél évszázad múltán sem változott meg. A szerző ugyanis egy közös Európai Egyetem létrehozását vetette fel.³³

A ha korábban Merlat a francia és az angol gyarmatbirodalom szétesésével foglalkozott, most Louis de Brouckère írt a belga gyarmatbirodalom „válságáról” és ennek belgiumi hatásáról. Brouckère erős leütéssel kezdte cikkét, amikor megállapítja: „Belgium tíz éve vagy talán még hosszabb ideje politikai válságot élt át”, és előre pillantva megjósolja, hogy „ez a válság minden bizonnyal tovább fog tartani azután is, hogy az elmúlt augusztus 1-jén III. Lipót király lemondott a trónról.”³⁴

Jemnitz János

Gewerkschafts-Zeitung (1930)

Az Általános Német Szakszervezeti Szövetség (Allgemeiner Deutscher Gewerkschaftsbund – ADGB) hetilapja 1930-ban negyvenedik évfolyamába lépett. 1890-ben, közvetlenül a szocialistaellenes rendkívüli törvény bukása után alapította a munkás aktivisták egy csoportja, amely az 1890. novemberi berlini konferencián létrehozta a német szakszervezetek első országos központját (Német Szakszervezetek Főbizottsága – Generalkommission der Gewerkschaften Deutschlands) is, az akkor 29 éves esztergályos, Carl Legien¹ vezetésével. Akkoriban Herrfurth porosz belügyminiszter külön körlevélben hívta föl a rendőri szervek figyelmét arra, hogy megkülönböztetetten figyeljenek a szociáldemokrata sajtóra. Egyben bánnatosan közölte, hogy ezt ezután csak a rendes törvényhozás eszközeivel tehetik, amelyeket azonban maradéktalanul ki kell használniuk. „A sajtó területén – írta – előreláthatólag meg fognak sokszorozódni a szociáldemokrata irányú időszaki lapok.”² Fölhívta a kapitányságok figyelmét, hogy

³³ P.O. Lapie: L' Université Européenne.

³⁴ L. de Brouckère: La royal in Belgique. De Brouckère életútját lásd Évkönyv 2000.

¹ Legien életútját lásd Évkönyv 1996.

² Runderlaß des preußischen Ministers des Innern vom 18. Juli 1890. Geschichte der Deutschen Arbeiterbewegung. 1. köt. Dietz Verlag, Berlin, 1966. 642. old.

az elkobzás terén milyen lehetőségeket rejtenek az 1874. május 7-i sajtótörvény 23. §-ának cikkelyei. Az akkor újonnan fölbukkant munkáslapok egyike volt a GZ is.

1930-ban a lap Berlinben, az Inselstrasse 6. szám alatt, a Paul Singer³ nevét viselő szerkesztőségi és nyomdaépületben készült, Paul Umbreit felelős szerkesztésével, az ADGB saját kiadóvállalatánál. Szombatonként jelent meg; egy-egy száma 1 márkába került. Ekkoriban persze a régi császári törvényhozás már csak halvány emlék volt. A szervezett munkásságot azonban új veszélyek fenyegették. A világgazdasági válság hatása, a soha nem látott méretű elbocsátási hullám, a vállalkozóknak a szociális juttatások és a bérek ellen indított offenzívája 1930 tavaszára-nyarára kielezte a munkaügyi feszültségeket. Növekedett a náci aktivitása és ereje (bár ezzel a lap és a szakszervezeti vezetőség sokáig nem foglalkozott). Ebben az évben vezette be a weimari köztársaság konzervatív elitje a parlament megkerülésével kinevezett elnöki kormányok gyakorlatát is.

Az évfolyam első számában a GZ szerkesztői összegezték az 1929-es év eseményeit. Hangsúlyozták, hogy 1929-ben „a szakszervezetek területén csak szerény számban zajlottak jelentősebb harcok; amelyekre mégis sor került, mint a munkánélküli biztosítás ügyében és némely bérmozgalmak esetében, nem vezettek világos döntésekhez.”⁴ Bár a dolgozók munkánélküli segélyhez való hozzájárulásának emelését a parlament szociáldemokrata frakciójának egyelőre sikerült megakadályoznia, a cikk figyelmeztet rá, hogy a javaslatot nem vetették el, csak elnapolták. Egy másik szerkesztőségi cikk a munkásbiztosító pénztárak mind áldatlanabb pénzügyi helyzetét ismertette.

A kis hírek rovatában a lap Eduard Bernstein 80. születésnapjáról emlékezett meg, többek közt kiemelve, hogy a híres revizionizmus-vitát kiváltó írásai „a dogmák bírálataként hatottak...Mi azonban az Öregben főleg a szocializmus világának egyik olyan gondolkodóját tiszteljük, aki a munkásmozgalom világában föl- és elismerte a szakszervezetek jelentős helyét.”⁵

A lap, a német szociáldemokrata párt internacionalista hagyományai szellemében, állandó figyelemmel kísérte a külföldi munkásmozgalmak eseményeit is. A 2. számban B. Weingartz a munkásbiztosítási feltételek rontása és a kifizetések megnyirbálása elleni angliai harcot, a brüsszeli P. van Maldeer a belga szakszervezetek új szervezeti szabályzatát tekintette

³ Singer életpálya-rajzát lásd az Évkönyv 1974. évi kötetében.

⁴ GZ, 1930. január 4., 2. old.

⁵ Uo. 14. old. – Bernstein életútjáról lásd külön rovatunkat az Évkönyv 2003. évi számában.

át.”⁶ A külföldi kitekintés fő iránya többnyire Nyugat-Európa és Ausztria volt, de közöltek híreket az USA sőt Ausztrália és a Szovjetunió szakszervezeteiről is. Egyben hírt adtak az amszterdami Nemzetközi Szakszervezeti Szövetség (IGB) és szakmai központjai rendezvényeiről, döntéseiről; három, egymást követő számban is részletesen foglalkoztak az IGB július 7–11-i stockholmi kongresszusával.

A január 18-i 3. szám az ADGB és az Alkalmazottak Általános Szabad Szövetsége (Allgemeiner freier Angestelltenbund – AfA) közös felhívásával indul. „A szakszervezetek az általuk képviselt munkások és alkalmazottak nevében azt követelik, hogy minden lehetséges lépés történjen meg a munkanélküliek szenvedéseinek az enyhítésére. Ezért fölszólítják a kormányt, hogy az idők parancsát teljesítve teljes elszántsággal lépjen föl – a felelőtlen tanácsadók ellenében is – a külföldi hitelek beengedéseért, hogy munkahelyek keletkezzenek, és támasztékot nyerjen a német gazdaság.”⁷

A lap havonta aprólékos statisztikai összegeztést közölt a munkaerőpiac helyzetéről. Külön tartotta számon a segélyezett munkanélkülieket, az ún. válságtámogatásban részesülőket (tehát azokat, akik már kimerítették jogosultságukat a segélyre, csak kisebb összegű „életben maradási” támogatást kaptak). A tabellákban elkülönítve szerepeltek a válság éveiben megsokszorozódott „rövidített munkaidőben dolgozók” adatai. A trendek, egy rövid, némi javulásra utaló 1930 tavaszi tendencia után, egyre romlottak.⁸

Az eseményekkel zsúfolt év minden fontos fejleményére lehetetlen kitérni. A továbbiakban néhány csomópont kapcsán villanthatunk föl jellegzetes mozzanatok a lap megnyilvánulásából, az elsősorban az ADGB, de ekkor már az országos politikai fórumok figyelmének középpontjában is álló munkanélküli segély körüli vitákról és harcokról.

Már februárban fölújultak a vállalkozói támadások a munkásbiztosítási rendszer megnyirbálására: a cél a segélyezettek számának lényeges csökkentése volt. 17-én összeült az ADGB szövetségi vezetősége. A GZ 7. száma teljes terjedelmében közölte Dr. Hans Arons beszámolóját az első napirendi pontról, a biztosításról és az ennek alapján hozott határozatot. „A birodalmi pénzügyek zavarának oka nem a biztosítás működési rendellenessége, hanem a munkaerőpiac beszűkülése – szölt a beszámoló –. Ezt a leghatározottabban ki kell jelentenünk. Amit akarnak, az nem a munkásbiztosítás reformja, hanem szétrombolása, a biztosítási szolgáltatások leszállítá-

⁶ GZ, 1930. január 11., 23–25., ill. 31–32. old.

⁷ Uo. 33. old.

⁸ Ez a javulás az 1929 októberi 7,3 %-ról a februári 22,3 %-ra való ugráshoz képest, a falusi szezonmunkák megindulásával következett be (16,8%-kal), hogy áprilistól ismét a korábbi mélypont alá süllyedjen.

sa. Ebből következnek olyan javaslataik, mint a biztosítás ágazati alapon való széttagolása, különösen a munkás és az alkalmazotti biztosítás szétválasztása. Ebben a javaslatban nemcsak a vállalkozók érdekeltek, hanem a polgári alkalmazotti szövetségek is.” Az ülés határozata kimondta: „Mivel a racionalizálás eddig túlnyomórészt munkavállalók elbocsátását jelentette, anélkül, hogy a bérek emelésével és az árak csökkentésével új vásárlóerőt teremtetek volna, a szövetségi vezetőség követeli a kartellek és a monopolisztikus vállalatok erőteljesebb ellenőrzését, és az árak alakulásának a kézbe tartását.”⁹

Hermann Müller kormánya azonban, amelyhez ezt a felszólítást intézték, maga is egyre nehezebb helyzetben volt. A GZ 14. száma április elején az SPD országos lapja, a *Vorwärts* március 28-i száma alapján már arról adott hírt, hogy miután a szociáldemokrata Reichstag-frakció előző nap megerősítette a kormány új, „kompromisszumos” biztosítási javaslatával szembeni elutasító álláspontját, „válaszul Paul Moldenhauer birodalmi pénzügyminiszter kijelentette: ezek után nem tudja képviselni a kormány javaslatát; ez az egész kormány lemondására vezetett.”¹⁰

A 15. szám Clemens Nörpel tollából részletes, igen kritikus elemzést közölt a Német Munkaadók Szövetsége (VDA) kongresszusán kiadott helyzetértékelő beszámolóról, megállapítva, hogy annak legerősebb oldala „a lényeges tények elhallgatásának a művészete”, mindenekelőtt a vállalkozói szövetségek szervezeti helyzetéről. Élesen utalt arra az ellentmondásra is, amely a dokumentumnak a szorult helyzetű német munkásság dícséretére szánt szavai, és a problémák megoldására irányuló javaslatai között feszült. „A munkaerő ápolásának, mivel ez a német nép és a német gazdaság legfontosabb aktív tényezője – idézi a vállalkozói beszámolót –, minden gazdasági és szociálpolitika legelső feladatának kell lennie...A munkanélküliség veszélye súlyos teherként nyomja a nép lelkiállapotát. A családok létfenntartásáról és jólétéről, valamint az új nemzedék fölneveléséről való gondoskodás a munkavállalókból ma kiszívja azt az elementáris lelkierőt, amely szükséges volna ahhoz, hogy töretlen munkaerőként, elszánt munkaerővel teljesítsék kötelességüket.” A továbbiakban viszont „a krokodilkönnyek áradatát fölissza a propagandaszólamok homokja »a gazdaság« elviselhetetlen szociális, adó- és bértérheiről”.¹¹

Az új miniszterelnököt, a centrupárti Heinrich Brüninget Paul Hindenburg elnök az alkotmány 48 §-a által neki biztosított joggal saját hatás-

⁹ GZ, 1930. február 15., 116., ill. 120. old.

¹⁰ GZ, 1930. április 5., 209. old.

¹¹ GZ, 1930. április 12., 225–232. old.

körében nevezte ki. Úgy tűnik, az ADGB lapja eleinte kevésbé érzékelte a kormányzás új jogi megoldásában rejlő, az érzékeny anyagi veszteségeknél is veszélyesebb potenciális fenyegetést. Ez a szempont eleinte meg sem jelent a lapban, mintha minden az addigi mederben folyhatna tovább. „És az új kormány? – teszi föl a kérdést ugyanaz a vezércikk. – Ez is a régi kérdéssel fog szembenállni, és a mi álláspontunk ebben a kérdésben ugyanaz, mint eddig volt. Brüning képviselő, a legutóbbi «kompromisszumos javaslat» szerzője áll kancellárként az új kabinet élén. Amennyiben fatális formulái most kormányprogrammá válnak, munkaügyi minisztere, Stegerwald¹² ellen a szakszervezetek ugyanolyan elszántan fognak küzdeni.”¹³

Abban az évben május elseje is ennek a harcnak a jegyében állt. S a hónap közepén valóban bekövetkezett az előre sejtett szituáció. Brüning kormánya benyújtotta a munkanélküli-biztosítás reformjáról szóló új törvényjavaslatot. A GZ 21. száma rámutatott, hogy a döntést első szinten a birodalmi munkaügyi hivatal elnöksége hozza, ott pedig az erőviszonyok egészen mások, mint a birodalmi gyűlésben. Az elnökség 16 tagjából csak 5 a munkavállalók képviselője, ebből azonban kettő a keresztény, illetve a „Hirsch-Dunker-i” szakszervezeteké.¹⁴ „Így hát a szabad szakszervezeteknek, az ötmillió szervezett munkavállaló ügyvivőinek csak 3 szavazata van.” Az ADGB elnöksége mégis a tárgyalások folytatása mellett döntött, kizárólag azért, hogy „minden lehetőséget megragadjon a támogatások csökkentésének az elhárítására, és olyan konkrét javaslatok előterjesztésére, amelyek révén a szolgáltatások fenntartását az abnormális méretű munkanélküliség közepette is a birodalmi pénzügyek veszélyeztetése nélkül lehetne megoldani.” Ám a hivatal elnökségének többsége lényegében keresztülvitte a javaslatot. Meglepő csupán az volt, hogy egyes passzusai ellen nemcsak nemcsak *minden* szakszervezeti küldött, de egyes vállalkozói képviselők is szavaztak. Mint a GZ beszámolója leszögezte, „ezek a döntések jellegzetesen feltárják azoknak a pártoknak a céljait, amelyek homlokráncolásától a jelenlegi kormány függ.” Mindazonáltal „a szabad szakszervezetek minden elszántságukkal küzdeni fognak a döntések keresztülvitele ellen”. A javaslat Reichstag-vitájáig pedig „a rendelkezésre álló rövid időt ki kell használniuk, hogy az egész munkásságot, *tekintet nél-*

¹² Adam Stegerwald, egykori porosz miniszterelnök, többszörös miniszter.

¹³ Uo. 213. old.

¹⁴ GZ, 1930. május 24., 321. old. – Max Hirsch és Franz Duncker az 1860-as évek végén liberális szellemiségű németországi munkás szakegyleteket hozott létre, vállalkozói befolyás alatt. Emiatt az ilyen szervezeteket később is az ő nevükkel fémjelezték a munkásmozgalomban.

*kül szakszervezeteik irányzatára, közös nevezőre hozzák a munkásbiztosítást fenyegető csapások ellen.”*¹⁵

Az ADGB nemcsak deklarációkkal és javaslatokkal küzdött a válság ellen. Egyik fontos törekvése volt, hogy a munkásság a lehető legvilágosabban lássa a bekövetkezett súlyos helyzet okait és enyhítésének lehetséges megoldásait, csökkenjen egyes csoportjainak fogékonysága a vállalkozói demagógia érvei iránt. A 18. szám arról adott hírt, hogy május 4-én Bernauban megnyílt a központ Szövetségi Iskolája. A fényképen is bemutatott tekintélyes épületcsoportban az oktatási és az igazgatósági épületen és a sportlétesítményeken kívül éttermet, konyhát, nagy befogadóképességű kultúrtermet, könyvtárat és olvasótermet, az állandó tanárok és egyéb munkatársak, valamint a tanfolyamra érkezők elhelyezését szolgáló kollégiumot is kialakítottak.¹⁶ Később arról is tudósított a lap, hogy Bernauban az IGB is rendez nemzetközi szakszervezeti tanfolyamot.

Június közepén a GZ 24. száma szerkesztőségi vezércikkben foglalkozott a kormánynak a munkanélküli-segély csökkentésére készített tervezetével. Ennek egyes részletei a *Vorwärts* szerkesztőségének a birtokába jutottak, s a központi lap június 11-én be is számolt róluk. Hangsúlyozva, hogy az egész tervezetet még nem ismerik, a GZ drámai hangon tette föl a kérdést: „Elvesztette a Brüning-kormány minden józan esztét? Erőnek erejével provokálni akarja a munkanélkülieket?” A lap szerkesztői szerint, amit a Reichstag elé akarnak terjeszteni, az „ökölcsapás a szakszervezetek, mint a munkanélküliek hivatott képviselői ellen.” Többek közt azt javasolta a Birodalmi Munkaügyi Hivatal tervezete, hogy a csökkentett foglalkoztatásúakat vegyék ki a munkanélküli segélyre jogosultak köréből, „akkor is, ha kizárólag ennek a munkának a jövedelméből élnek.” Még mélyebben húsba vágott az a javaslat, hogy akik legutóbbi segélyezett helyzetük óta nem dolgoztak folyamatosan legalább 52 hetet, csak a jóval alacsonyabb „válságtámogatást” kaphassák. Miután a munkanélküliség emelkedése miatt a kormány így is a kifizetések növekedésével számolt, fél százalékkal (4-ről 4,5 %-ra) emelni kívánta a munkáltatók segélyhozzájárulását, ezt azonban betegpénztási hozzájárulásuk csökkentésével akarta ellentételezni. A kialakult helyzetben kissé erőtlennek tűnik a záró figyelmeztetés: „A kormánynak nem szabad elfelejtenie, hogy aki szelet vet, az vihart arat.”¹⁷

Júliusban, a 27. számban, az egész tervezet ismeretében a szerkesztőség már sötétebben látott. Kiderült ugyanis, hogy a javaslat elfogadtatása ese-

¹⁵ Uo., 324. old.

¹⁶ GZ, 1930. május 4., 285. old.

¹⁷ GZ, 1930. június 14., 369–370. old.

ten érvényét veszti a biztosításról szóló törvénynek az az elvi állásfoglalása, hogy a munkaviszony létesítésével a dolgozó automatikusan jogot formálhat a segélyezésre – ezt különböző feltételekhez kívánták kötni. Ugyancsak meg akarták fosztani a munkást attól a jogától, hogy a neki felajánlott, de komoly okból meg nem felelő munkahelyet visszautasítsa (hacsak a váltás nem követeli lakóhelyének tartós megváltoztatását). Kiderült, hogy a csökkentett munkaidő, mint segélyjogforrás határát heti 30 órában jelölték meg. „A szakszervezetek – írta a lap – teljes egészében elutasítják a tervezetet.” Az ADGB most már számolt azzal, hogy a tervezet néhány héten belül valóban bevezetésre kerül. Erre az esetre kilátásba helyezte: „Azon a napon, amikor a kormányjavaslatok mégis törvényerőre emelkednek, a szakszervezetek *harcba indulnak egy új munkánélküli biztosítási reformért*, amelynek célja, hogy visszahódítsák azt, amit a szociális reakció a német munkásoktól elrabolt.”¹⁸

Néhány héten belül a helyzet új fordulatot vett. A kormány július 18-án olyan kemény szociális leépítési törvénycsomagot terjesztett a Reichstag elé, amelyet nemcsak az SPD, hanem – különböző, elsősorban népszerűségi szempontokból – más politikai erők, köztük a szélsőjobb Német Nemzeti Néppárt (DNVP) agrárszárnya is elvetett. (Többek közt javasolta különadó bevezetését a fogyasztási szövetkezetek jövedelmére és a frontharcos-járadékok csökkentését.) Brüning kormánya lemondott; előzőleg azonban Hindenburg két elnöki szükségrendelettel bevezette mindazt, amit a Reichstag elvetett. Az SPD szónokája, Otto Landsberg¹⁹ alkotmányseréssel vádolta a kormányt, amire Joseph Wirth és Herrmann Dietrich miniszterek azzal válaszoltak, hogy „a Birodalom szükségállapota, a parlamentarizmus csődje és a pártok érdekpolitizálása” kellő indokai a rendkívüli törvényhozás bevezetésének. Arra a kérdésre azonban nem tudtak kielégítő feleletet adni, hol vannak azok a társadalmi rendet és biztonságot veszélyeztető jelenségek, amelyek a 48. § szerint a szükségtörvényhozás bevezetésének az indokai lehetnének.

A kormány lemondása után az elnök szeptember 14-ére új birodalmi gyűlési választást írt ki. Az ADGB nyilatkozata óvta a kormánypártokat attól, hogy az elnök tekintélyével próbálják alátámasztani kampányukat, hacsak nem akarják a kormányválságot elnöki válsággá szélesíteni.²⁰

Az ADGB lassan ébredezni kezdett Csipkerózsika-álmából. A 31. szám szerkesztőségi cikke a szükségrendeleteket már kissé keményebben minő-

¹⁸ GZ, 1930. július 5., 419–420. old.

¹⁹ Landsberg életútjáról lásd Évkönyv 1997.

²⁰ GZ, 1930. július 26. 465–466. old.

sítette. Az ezek elleni eredményes harc feltételeként arra szólította föl a dolgozókat, hogy a szociáldemokratákra adott voksukkal „olyan Reichstagot teremtsenek, amely más képet mutat, mint amilyet a Brüning-kormány remél, s amely eltakarítja az útból a *diktatúra-rendeleteket*”.²¹ A szakszervezetek választási felhívása viszont a 48. §-t még mindig a dolgozók szövetségesének tekintette, amennyiben megállapította: a kormány csak ennek a meghamisítása révén érhetne el, hogy „a birtokon belüliek kímélésével és a szerény jövedelműek szégyentelen megterhelésével” próbálja megoldani válságos helyzetét.²²

Az ADGB lapja igyekezett fölmérni a választások előtti helyzetet a munkavállalók szempontjából. Előrejelzése szerint a legjellegzetesebb vonás „a polgári tábor erőinek erős koncentrációja a közép irányában”. Ebből a szempontból a választás tétje az, hogy „a munkásosztály pártja, a szociáldemokrácia továbbra is, éspedig megnövelt erővel, részt vehessen az államigazgatásban, hogy ennek az eszközeit a munkásság védelmében és a szociális haladás érdekében használja fel, avagy – mint ezt a lazán összefércelt polgári blokk akarja – kiszorítják ebből a pozíciójából, hogy így teremtsenek teret a jobb- és balfelé kiszélesített parlamenti közép munkásság ellen fordítható «hideg diktatúrájának»”.²³

A 38. számban, a Reichstag-választás eredményeit elemezve a szerkesztőségnek saját előrejelzésével szögesen ellentétes fejleményekről kellett beszámolnia. Tíz szociáldemokrata képviselői hely veszett el – írták –, míg a kommunisták 54-ről 76-ra, a nemzetiszocialisták pedig 12-ről 107-re növelték mandátumaik számát. „A szociáldemokratákra minden oldalról támadások zúdultak”. Az NSDAP (még neve is) első ízben jelent meg a lap horizontján. Olyan erőként jellemezték, amelyet „a német nacionalistákkal együtt...a parlament szélsőséges, a demokráciával szembenálló jobbszárnyához kell sorolni.” Hangoztatták, hogy „a nemzetiszocialisták sikerének a jelentőségét nem szabad lekicsinyelni. Ez részben abban áll, hogy szinte az egész jobboldal választói a nemzetiszocialista táborban egyesültek.” A „két szélsőséges párt” sikerét az ADGB lapja figyelmeztetésként értékelte azokkal az erőkkel szemben, amelyek „ingatag pénzügy- és konjunktúrapolitikai gondjaik megoldására eddig nem véltek más megoldást találni, mint azokat a lépéseket, amelyek kiélezték a szociális nélkülözést, és ezzel kihívták maguk ellen a tömegek tiltakozását.” És itt jelenik meg egy addig csak a náci propagandából ismeretes műszó is, amely azóta minden is-

²¹ GZ, 1930. augusztus 2., 481–482. old.

²² GZ, 1930. augusztus 16., 513. old.

²³ GZ, 1930. szeptember 6., 561., 563. old.

koláskönyvben olvasható: „A szakszervezeteknek őrt kell állniuk felségterületük határain, nehogy a «Harmadik Birodalom» legázolja őket.”²⁴

A 41. számban már Brüning új kormányának a szociális programját bírálta a szerkesztőségi vezércikk. Ennek a fő jellegzetességét abban látta, hogy közömbös a nélkülözők iránt. „Szabad egy programban, amely a gazdaság szükséghelyzetéről szól, a legsúlyosabb szükség szféráiról elfeledkezni?” Mint magállapítja: a Brüning-féle kormányprogram meghirdeti, hogy „a munkanélküliek segélyezésének alapvető reformját készíti elő. A birodalmi munkaügyi miniszter úr szerint ennek az «alapvető reformnak» netán abból kellene állnia, hogy a munkanélküli segélyt egy mozdulattal eltörli? Tudnunk kell, mire megy a játék.”²⁵

A GZ a 41. számban teljes szövegében közölte az SPD Reichstag-frakciójának határozatát. Ez kifejtette, hogy „a nemzetiszocialisták fasiszta mozgalma” és a kommunista párt fenyegeti a demokráciát. „Ellenforraalmi helyzetről” beszélt, amelyet a szociális bajok táplálnak. Ezért a munkaidő leszállítását követelte, amely új munkahelyeket teremtené. Felhívta a munkás tömegeket, hogy míg a frakció a rendes törvényhozás eszközeivel a legnagyobb energiával védi érdekeiket, „támogassák ezt minden erre alkalmas eszközzel a parlamenten kívüli harcban.”²⁶

Október 12–13-án az ADGB Bizottsága (Ausschuß) ülésén terjedelmes határozatot hozott „A kormány politikája és a munkások követelései” címmel. A GZ 42. száma ezt is szó szerint közölte. „A kapitalista világrendszer – állapították meg – olyan méretű világgazdasági válságot produkált, amely minden, a világiaccal kapcsolatban álló országot a legsúlyosabban érint. Németországot a maga hárommillió munkanélkülijével különösen erősen sújtja a nélkülözés.” A munkaügyi rendelkezések követelése mellett ezúttal különös nyomatékkal hangsúlyozta a határozat a hadikárpótlás teljes és végleges megszüntetését. A következtetéseknek mégis derűlátó kicsengése volt: „A munkásmozgalom történelme évtizedeiben nem egyszer győztesen küzdött le olyan gazdasági és politikai ellenfeleinek a nyomását, akik összehasonlíthatatlanul erősebb alapokon álltak, mint azok, akik ma a dolgozó nép szabadságát és jogait fenyegetik.”²⁷

A 43. szám H. A. aláírású vezércikke ismét optimista megállapításokkal indul. Arról számol be, hogy a Reichstag az elnök korábbi szükségrendeit vizsgálóbizottság elé utalta, az üléseket pedig december 3-áig elnapolta, ami a kormánynak módot ad javaslatainak a részletes kidolgozá-

²⁴ GZ, 1930. szeptember 20., 593–595. old.

²⁵ GZ, 1930. október 11., 641–643. old.

²⁶ Uo., 650. old.

²⁷ GZ, 1930. október 18., 657–658. old.

sára. „A szanálás céljában – írták – a szakszervezetek egyetértenek a kormánnyal és a német nép minden felelőssége tudatában lévő erejével. Nem fognak fennakadni kisebb szépséghibákon, ha a szanálási program *nagy vonalakban* közelít álláspontjukhoz és jogos kívánságaikhoz. Abban azonban, hogy ez az előfeltevés igazolódik, a kormány nyilatkozatának ismeretében kételkedni lehet.” A fokozott tőkeképzés céljában is egyetértenek, de ellenzik, hogy amikor az embereknek nincs mit enniük, ezt őket sújtó takarékosági intézkedésekkel mozdítsák elő. A cikk vége sötét tónusba fordul. „A következő hónapokban keserű idők elébe nézünk. Nem titkolhatjuk azt a benyomásunkat, hogy a kormány a munkanélküliség fenyegető jelenségét, amelyet programjában egyébként csak futólag említ, félvállról veszi. A szakszervezetek ezt, noha nem felelősek ére, nem fogják tétlenül szemlélni.”²⁸

Ugyanaz a szám Alwin Brandes tollából nagy terjedelemben foglalkozott 130 000 berlini fémmunkás október 15-én indított sztrájkjával. Mivel a 3 millió német fémmunkás 20 %-a munka nélkül volt, újabb egyötöde pedig rövidített munkaidőben dolgozott, ez a munkabeszüntetés különös elkéseredettségre vallott. A nagyiparosok a válság hatásait a termelés technikai és munkaszervezési racionalizálásával próbálták leküzdeni, újabb dolgozók váltak feleslegessé. A több mint egy hétig tartó sztrájkról a GZ széles lapszemlét is közölt. A következő, 44. szám beszámolt a tárgyalásokról, amelyek a munkaügyi minisztériumban a fémmunkás szakszervezet és a munkáltatók között, Stegerwald miniszter jelenlétében zajlottak. Ezek nem hoztak különösebb eredményt, azon kívül, hogy kizárták a sztrájkolókkal szemben megtorlás alkalmazását, és döntöttek egy paritásos egyeztető bizottság alakításáról, a minisztérium képviselőivel kiegészítve. Miután a bizalmiak a gyárakban megszavaztatták a dolgozókat, 30-án azok fölvtették a munkát.²⁹ Utóbb egy, a minisztérium által megbízott háromtagú bizottság olyan javaslatot terjesztett elő, amely a minmálbérek 3 %-os csökkentését irányozta elő. A 46. szám hosszú szerkesztőségi tudósítása csalódását fejezte ki a döntés iránt, azzal, hogy a munkásság ennek láttán a jövőben „írtozni fog attól, hogy ügyeit hasonló döntőbizottságokra bízza.”³⁰

Az év vége felé a lapban közölt konjunktúra-statisztikák szomorú képet mutattak. Az ADGB minden 100 tagja közül akkor már 26,3 volt munkanélküli, 15,6 pedig csökkentett munkaidőben dolgozott. Az előbbi adat Szászországban 29 % fölött volt. Novemberben 3 millió 762 ezer dolgozó kere-

²⁸ GZ, 1930. október 25., 673–674. old.

²⁹ GZ, 1930. november 1., 701. old.

³⁰ GZ, 1930. november 15., 724. old.

sett munkát. Eközben a kormány „nagy lármával meghirdetett árcsökkenési akciója” megfeneklett, nem tudott hozzájárulni a gazdaság és a foglalkoztatás föllendítéséhez.³¹ Az 51. szám vezércikkében Alfred Braunthal azaz a nézettel viaskodott, amely a szakszervezeteket a vállalkozók kartelljeihez hasonlította, mint a szabad verseny ellen ható tényezőket. Mint megjegyezte, ezt a nézetet a munkásszervezetek nem cáfolták meg kellően. „A szakszervezetek feladata éppen az, hogy a piacon megtörjék a vállalkozók monopóliumát a munkaerő, mint áru kereslete tekintetében.”³²

Az év utolsó, 52. száma terjedelmes visszaemlékezést közölt Carl Legienre, a német szakszervezetek első vezetőjére, aki három évtizeden át állt a mozgalom élén. A hasonló megemlékezések persze általában nem a vita fórumai. A cikk mégsem került meg Legien első világháborús honvéddő „kalandját”, ám ezt úgy kommentálta, hogy „értelmetlenség lett volna ebben a helyzetben a honvédelemnek nehézségeket támasztani.”³³ Mint ismeretes, a háborús állásfoglalás ügyében a német mozgalomban 1914-ben és 1930-ban sem mindenki gondolkodott így. Ám a birodalom munkásai most újabb megpróbáltatások elébe néztek, miközben szakszervezetük törvényességéhez egyelőre senki sem merészelt hozzányúlni.

Harsányi Iván

³¹ GZ, 1930. december 20., 806. old.

³² Uo., 801. old.

³³ GZ, 1930. december 27., 817. old.

ÉLETUTAK

Aveling, Edward (1849-1898) és Eleanor Marx (1855-1898)

Az Évkönyv 2004-es kötetében életpálya-rajzot adtunk Aveling nagyon összetett, sok plusszból és mínuszból összezsavarodott életéről. Ehhez az életúthoz már a kötet zárása után kaptam meg két fontos írását – amelyek bemutatását most pótolom.¹

Az első egy tanulmány, amellyel a „chicagói mártírok” elítélése és kivégzése, és az annak kapcsán kibontakozott óriási nemzetközi tiltakozás² jegyében írt. A tanulmány annakidején a Today című, félig szocialista, félig demokrata-radikális folyóirat hasábjain jelent meg azonnal – még 1887. novemberében. (Megjegyzendő: ebben az időben mind Aveling, mind Eleanor Marx tagja volt a folyóirat szerkesztőségének.)

E tanulmány azután kisebb brosúraként is forgalomba került. Pontos leírást ad arról, mi is történt annak idején, 1886. májusában, Chicagóban, s azután milyen justizmord során ítélték el a megvádolt anarchistákat.

Az írás végén a szerzőpáros nem mulasztotta el, hogy felsorolja azokat, akik felemelték szavukat a kivégzés ellen, s tiltakoztak – hiába – Illinois állam kormányzójánál. Azt is megemlégették, hogy a tiltakozó brit szervezetek kapcsolatba léptek a chicagói „radikálisokkal” is.³

Eleanor Marx és Aveling másik írása szinte minden tekintetben különbözik az elsőttől. Amennyiben az előbbi felháborodott tiltakozás jegyében született, és szinte „csak” tényközlő-leíró jellegű, ez a második, amelynek már a címe („A munkásmozgalom Amerikában”)⁴ is magáért beszél, kérdéseket felvető, elemző írás. S a kérdések, amelyeket immár több mint száz éve vetettek fel, úgy tűnik, mára sem avultak el.

A sok kérdés közül az első, amelyet a szerzők nyitányként már az első sorokban feltesznek, az, hogy milyen is a munkásosztály az USA-ban, s mi a viszonya a szocializmushoz. Mindjárt megállapítják, hogy „ezt a kérdést még sűrűbben és nagyobb nyomatékkal teszik fel Európában, mint Angli-

¹ Eleanor Marx életétjét pedig lásd az Évkönyv 1980-as kötetében.

² A chicagói eseményekről és a chicagói mártírokról lásd az Évkönyv 1986. évi kötetének „Dokumentumok” rovatát.

³ Eleanor Marx-Aveling – Edward Aveling: The Chicago Anarchists.

⁴ The Working-Class Movement in America. New York, 1891. 1. old.

ában”⁵. (Érdekes a szerzőknél ez a szétválasztás, megkülönböztetés: Európa és Anglia.)

S ezt követi a másik hagyományos kérdés: hogyan lehetséges az, hogy akik ténylegesen fáradoznak minden gazdagság előállításán és elosztásán, annyival kisebb mértékben részesednek e gazdagságból.

Ahogy a szerzők hangsúlyozzák, e kérdésekre az elsődleges felelet a jól ismert válasz: amíg van munkásság, lesz munkáskérdés is, amelyet „igazán csak a szocializmus tud feloldani”⁶

A szerzők hangsúlyozzák: az amerikai munkásságra nemcsak az osztályérdekek hatnak, még kevésbé csak az osztálytudatosság, hanem sok egyéb tényező, így származásuk, tradícióik, nyelvük és több más hatás. Ez azután az összképet jóval bonyolultabbá teszi. E kétségtelen igazságok mellett is feltűnő, hogy az ebben a korban sokak által elfogadott normáknak megfelelően a szerzők mennyire élesebb, sokszor vitriolosabb stílusban fogalmaztak. Nemcsak azt állapították meg, hogy Amerikában a fenti okok miatt „a munkásság öntudatosodása lassúbb folyamat”, hanem azt is, hogy a munkásság „jó részét ügyesen vagy kevésbé ügyesen” félre lehet vezetni és ez a tömeg egyszerűen politikailag „vak”.⁷

A szerzők a „vakság” és a tisztánlátás, illetve az öntudatosodás kapcsán külön is kitérnek a munkássajtó kérdésére. Megjegyzik: angol szemmel meglepő, hogy milyen nagyszámú (de kis példányszámú) munkás-szocialista orgánus jelenik meg az USA-ban. Hozzáteszik, hogy ez persze „Európában” (már ott, ahol szabad ilyen orgánusokat megjelentetni) egyáltalán nem ismeretlen. Ennek egyik fő hajtóereje – állapítják meg –, hogy az USA-ban is elég eleven a zszurnalizmus, és sok szocialista szellemű újságíró is van.

Ennek a könyvnek és a szerzőpáros útjának történetéhez hozzátartozik, hogy azt az US Socialist Labour Party (az Egyesült Államok Szocialista Munkáspártja – Daniel de Leon⁸ „pártja”) szervezte.

Az amerikai sajtóra visszatérve – a szerzők nem a levegőbe beszéltek. Mintegy kéttucatnyi lapot soroltak fel, pontosan megjelölve, melyik hol, melyik városban jelent meg az USA-ban. Ez a felsorolás mai szemmel tényleg megdöbbentő.

Eleanor Marx és Aveling ezután beszámolt előadókörútjukról is, amelynek során sok száz helyen megfordultak. A centrum persze New York volt. A New York környéki kisebb helységekből, városokból „mind” előadtak,

⁵ Uo.

⁶ Uo.

⁷ The Working-Class Movement ... 2. old.

⁸ De Leonról lásd Évkönyv 1997.

de eljutottak nyugati városokba is, visszaútban pedig Délre, Kansas Cityig. Az egész előadókörútról, személyes benyomásaikról úgy emlékeztek meg, hogy a termek minden esetben „dugig telve” voltak. Mint némi meglepetéssel írták: „Sehol nem találkoztak oly türelmes és figyelmes hallgatósággal, mint az amerikaiakkal”, amihez hozzátették, hogy az olyannyira eltérő hallgatóságban láthatólag mindenki, „vagy legalább is a túlnyomó többség egyetértett azzal, amit mondtunk”.⁹

Hangsúlyozták: körútjuk „igazi értelme” az volt, hogy az amerikaiak először hallhattak értelmes, igazi angolsággal elmondott beszédeket „a saját nyelvükön”; megvilágították nekik, mit is jelent a szocializmus, amelyet általában eddig vagy csak kigúnyoltak nekik – vagy legfeljebb német nyelven hallhattak róla előadásokat – amelyekből nem sokat értettek.¹⁰

A szerzőpáros kiemeli, hogy a hallgatóság körében ezen az 1886-ban tartott körúton igen sok volt a munkásnő. Ezt kellemes meglepetéssel figyelték meg. Mint írták, előadásaik után körbevették őket, és mindig „több időt töltöttek el a beszélgetésekkel, mint az előadásokkal” a helybeli munkásokkal és helyi vezetőkkel, miközben „mi voltunk már azok, akik többet tanultunk, mint akiket tanítottunk”.

Eleanor és Aveling erre a nevezetes előadókörútra Wilhelm Liebknecht¹¹ együtt érkezett, aki egyébként hosszú londoni emigrációs korszaka idején jól megtanult angolul. A szerzők megjegyzik, hogy érkezésükkor a nagy lapok hatalmas ellenséges sajtókampánnyal fogadták őket, olyan hangon, „amely csak az USA-ban megszokott”. Később a hosszú, háromhónapos turné során azonban ez a sajtó is megszeliődött, és a láttak-hallottak nyomán már sokszor objektív hangú beszámolókat is közöltek.¹²

A könyvecske második fejezetének címe „Általános benyomások”. Az első az, „hogy ebben az országban a legmellbevágóbb a jelenségek szélsőséges, végletes szembekerülése; a hatalmas vagyonoké és a mély szegénységé, illetve az aktív és passzív kizsákmányolás olyan mértékéé, amely Európában szokatlan”.¹³ Megdöbbenően gyors az átfordulás – minden átmenet nélkül – az egyik kategóriából a másikba, ami Angliában, mondják, szintén szokatlan. Ugyanígy meglepő volt számukra, hogy az USA-ban úgyszólván „hiányzik a társadalmi és intellektuális középosztály”.¹⁴

⁹ I.m. 3. old.

¹⁰ I.m. 4. old.

¹¹ W.Liebknecht életútját lásd Évkönyv 1975/76.

¹² I.m. 5. old.

¹³ Uo.

¹⁴ Uo.

Még egy érdekes általánosított észrevétel: nevezetesen, hogy a „kultúrált amerikaiak a világ legkedvesebb emberei”, de az amerikaiak nagy többsége nem az. Ezek mindennapi életformája nagyon kedvezőtlen, elfogadhatatlan. Szemben Angliával, ahol a hallgatóság nagy többsége ekkor már a középosztályból jött, egyúttal megfelelő nevelést is kaptak, s már megvolt bizonyos szintű olvasottságuk is, így értelmesen el lehetett tölteni velük bármikor néhány órát, ez a réteg az USA-ban teljességgel hiányzik.

Még egy hangsúlyos megfigyelés: az USA-ban roppantul élesen határolódik el a két osztály: a burzsoázia és a munkásság, még pontosabban a dúsgazdag kapitalisták rétege és a munkásoké. A sokat hangoztatott „amerikai nagy mobilitással” szemben a szerzők azt húzták alá, hogy igen, van átkerülés, ami teljes fordulatot hoz, de ezeknek a nagy kapitalistáknak fő jellemzője a terjeszkedés, és az összes gyengébb könyörtelen letiprása. Itt nincs semmiféle köntörfalazás, fehér kesztyűk, egyetemi fokozatok megszerzése – itt abszolút egyértelműen és nyersen a pénz, a milliók beszélnek. S a két osztály között az – Angliában elég nagyszámú – átmenő réteg itt feltűnően hiányoznak.

A megfigyeléseket még hosszan lehetne sorolni – de ennyi is, úgy vélem, bizonyítja, hogy annakidején egy amerikai magánkiadó miért is adta ki ezt az írást könyvformában – és annakidején miként terjedt el, és tartották számon a nemzetközi munkásmozgalomban.

Jemnitz János

Buxton, Charles Roden (1875-1942)

1875. november 27-én született, igen előkelő családban. Apja Sir Thomas Buxton volt, anyja Lady Victoria Noel, Gainsborough grófjának leánya. A tízgyermekes családban Charles Roden a harmadik volt. Egyik fivére Noel¹⁵ volt. Egy másik később Gibraltár püspöke lett. Származásának megfelelően a híres elit középiskolába, Harrowba járt, majd Cambridge-ben szerzett jogi diplomát (ahol a még elitebb Trinity College-ben tanult).

Politikai és szociális érdeklődésének korán tanújelét adta, amikor testvérével, Noellel 1890-ben felmérést végzett a londoni szegénységről. 1906 és 1908 között az *Albany Review* szerkesztője lett, vagyis a szorosan vett jog helyett a politika, a publicisztika felé fordult. Az 1906. évi országos par-

¹⁵ Noel Buxton életútját lásd Évkönyv 1997.

lamentum választáson liberális színekben indult, de nem választották meg. Ezután Noellel együtt nagy agitációs kampányt indított a mezőgazdasági munkások érdekében. Fő célkitűzésük az volt, hogy ezek kapjanak földet és nyugdíjat. 1908-ban újra indult parlamenti mandátumért, ismét sikertelenül. 1910-ben egy pótválasztáson rövid időre megválasztották, ám még ugyanabban az évben az általános választáson kimaradt a parlamentből. Ekkorra politikai irányultsága is változott: James Ramsay MacDonald híve lett.

Külpolitikai érdeklődése igen korán megmutatkozott. Az 1890-es években sokat utazott Noellel Európában, többek között 1899-ben a Balkánon, ahol megdöbbenették a török uralmi viszonyok. A látottak ösztönözték arra, hogy 1902-ben Noel és Brailsford¹⁶ társaságában egy Balkán Bizottságot hozzon létre. 1906-tól már különféle egyetemeken oktatott, és a Munkás Oktatási Szövetség¹⁷ dél-londoni szervezetének az elnöke lett. Mindez nem gátolta, hogy szoros kapcsolatot tartson baloldali liberálisokkal, és 1912-ben liberális képviselőjelöltként induljon, majd 1912 és 1914 között a liberálisok vezette kormánytól vállaljon bizottsági munkát az agrárviszonyok vizsgálatában.

1914, a világháború kirobbanása az ő életében is radikális változást hozott. Sok progresszív és liberális internacionalista társához, Charles Trevelyanhez, Arthur Ponsonbyhoz hasonlóan ő is háborúellenes maradt, és a fentiekkel, valamint Edmund Morellel¹⁸ megalakították a Union of Democratic Control (UDC – A Demokratikus Ellenőrzés Szövetsége) szervezetet, egyértelműen háborúellenes, békés célzattal. Ebben Ch. R. Buxton igen aktív szerepet játszott. Régi Balkán-szakértőként 1915-ben jelentették meg Noellel közösen írt munkájukat „The War and the Balkan” (A háború és a Balkán), amelyben nagyon határozottan ítélték el mindenféle nacionalizmust és törtek lándzsát a balkáni föderáció megteremtése mellett. 1915-ben Clifford Allennel¹⁹ együtt lépett föl a „győztes” béke helyett a „kiegyezéses”, mihamarabbi béke mellett.

A Buxton-testvérek és Brailsford maga is balkáni ismereteiket főként Macedóniában és bolgár területen szerezték. A macedónokat valamennyien egyszerűen bolgároknak tekintették. Éppen ezért nemcsak törökellenesek voltak, hanem 1913 után ítéleteiket szerbellenesség is befolyásolta, kü-

¹⁶ Brailsford életútját lásd Évkönyv 1998.

¹⁷ Ez a tömörülés a magyar Társadalomtudományi Társaságra emlékeztet.

¹⁸ Trevelyan életútját lásd Évkönyv 1996., Ponsonbyét Évkönyv 1996., Morelét Évkönyv 1998. – Az UDC megalakulásáról, első éveiről magyarul lásd *Jemnitz János: A nemzetközi munkásmozgalom az első világháború éveiben. 1914-1917.*

¹⁹ Allen életútját lásd Évkönyv 1989.

lönösen, amikor a második Balkán-háború után az általuk ismert terület jó része Szerbiához került. Ám Balkán-barát érzelmeik – ahogy az ismert angol történész, A. J. P. Taylor írja – abban is befolyásolták őket, hogy bolgár szimpátiáik következtében az Osztrák-Magyar Monarchia fennmaradása és befolyása ellen sem emeltek vétőt.²⁰

1915. évi balkáni útjuk alkalmával a testvéreket egy török merénylő megsebesítette, Charles Rodent a tüdején. Amikor a kórházból visszaérkeztek Bulgáriába, lelkesen fogadták őket (és a testvérpárról a háború után utcát neveztek el Szófiában).

Ugyancsak 1915-ben, internacionalista szemléletüknek megfelelően, s felháborodva az angol hatóságok intézkedései miatt, a testvérek létrehoztak egy bizottságot az Angliába bevándorolt németek, osztrákok és magyarok megsegítésére.

1916-ban a Liberális Párt megakadályozta, hogy Buxton liberális égisz alatt lépjen fel egy helyi választáson, éppen háborúellenes tevékenysége miatt.

1917 elején Ponsonbyval közösen levelet írtak az USA szocialistáinak, amelyben az USA háborúba sodródása ellen léptek fel.

Buxtonra már ebben az időben is a kristálytisztá okfejtés, a nagyon világos érvelés volt jellemző. 1916 januárjában három egymást követő hétvégén előadásokat tartott Londonban a külpolitika alapkérdéseiről, s természetesen a háború alternatíváiról. Már az első előadáson valaki bekiabálta, hogy Buxtont „lógva szeretné látni”, mert hogy a németek ügynöke. Buxton megőrizte nyugalvét, higgadtan érvelt, de még ugyanabban az évben „Lehurrogva”²¹ címen jelentette meg előadásainak anyagát. A kispamflet első fejezetének „A rendezés elvei” címet adta. Bevezető soraiban világosan leszögezte: „hadd jelentsem ki mindjárt az elején: nem vagyok oly nagyra-törő, hogy a békerendezés részleteit fejtegessem. Ennek jelenleg nem lenne sok értelme. Nemcsak azért, mert a katonai és a nemzetközi helyzet nagyon bizonytalan, hanem azért sem, mert mielőtt a részletekbe belebonyolódnánk, le kell szögeznünk az általános alapelveket”. Bármilyen legyen is a békerendezés pillanatában a katonai helyzet, amely persze befolyásolja majd a békekötést, az alapelvek tisztázása nagyon fontos.

Ha például Franciaország igényt formál arra, hogy Szíriát a háború után visszakapja, másutt engednie kell. Világos, hogy a tengerentúli német gyarmatbirodalom sorsa kérdésessé vált, ezért felmerül majd, hogy Németországnak milyen ellentételezést kínálnak fel Európában.²²

²⁰ A. J. P. Taylor: *The troublemakers*. London 1993. 107. old.

²¹ Ch. R. Buxton: *Shouted Down*. London, 1916.

²² Uo. 4. old.

Buxton a továbbiakban úgy foglalt állást, hogy a háborút követő béke rendezésben nemcsak a két hadviselő félnek kell majd részt vennie, hanem a semleges országok képviselőinek is.

S Buxton már ekkor felvetette, hogy a háborút lezáró békekonferenciával egyidejűleg jöjjön létre olyan nemzetközi intézmény, amely a béke szavatolását vállalja. Vagyis már itt elhangzott az a javaslat, amelyből később a Népszövetség megszületett. Buxton jól látta a nemzeti, nemzetiségi feszültségeket, és elkerülhetetlennek tartotta a fájó problémák rendezését is (nemcsak Belgium és Szerbia függetlenségének visszaadását, hanem Elzász, a finnek, a csehek, a lengyelek, a horvátok stb. esetében). S mint írta, nem dughatják struccként a fejüket a homokba, különben ezek a feszültségek elkerülhetetlenül újra kirobbannak.²³

E kérdésben még ugyanebben az évben, Hágában külön brosúrát is megjelentetett. Ebben szintén a nemzeti-nemzetiségi kérdés fontosságát húzta alá. Otto Bauer híres könyvecskéjének mintájára ő is figyelmeztetett arra, hogy itt azokról a népekről, nemzetekről van szó, amelyeknek a múltban önálló államaik voltak (horvátok, csehek, legyelek), de olyanokról is, akiknek nem.²⁴

Buxton e tekintetben sem volt naiv idealista: „Egyetlen nagyhatalom sem lesz hajlamos aláírni ilyen általános rendelkezést és lemondani saját szerzett területeiről.” „Ha azonban – s itt következett a buxtoni figyelmeztetés – ezek a sebek a háború után is megmaradnak”, magukban hordják majd az újabb katasztrófákat.

Buxton a nemzeti, nemzetiségi törekvések megoldását összekapcsolta ezen országok belső demokratizálódásával. Még egy fontos tényezőre figyelmeztetett, amit a történelem később igazolt, hogy ti. e nemzeti problémák csak a többségi nemzet egyetértésével oldhatók meg.

Majd levonta az ugyancsak evidensnek tűnő következtetést: a nemzeti, nemzetiségi bajok csakis békés viszonyok között orvosolhatók, és csakis a racionalitás talaján, kiegyezések keretében képzelhetők el.²⁵

1917 tavaszán Buxton fontos tisztségviselője lett a Béketárgyalások Bizottságnak (Peace Negotiation Committee), és több pacifista jelöltnek, többek között Pethick Lawrence-nek a támogatójaként lépett fel 1917-ben.²⁶ 1917-ben belépett az ILP-be, s egyik megalkotója az ILP „War Aims” (Háborús célkitűzések) programjának, amely azután az LP hasonló programjának lett az alapja.

²³ Ch. R. Buxton: Nationality. The Hague, 1916. 22. old.

²⁴ Uo. 1.2. old.

²⁵ Uo. 2-3., 12-13. old.

²⁶ Pethick Lawrence életútját lásd Évkönyv 1996.

1917 tavaszán üdvözölte a februári orosz forradalmat, s 1917. június 2-án felszólalt a híres leeds-i konferencián,²⁷ részint az orosz forradalomról, részint arról, milyen tanulságokat szűrhetnek le az eseményekből a britek. A konferencián Buxton a kisebbséggel együtt az ellen szavazott, hogy Nagy-Britanniában is munkás- és katonatanácsokat alakítsanak, de megszavazta azt a Brailsford által beterjesztett javaslatot, amely 1917 júniusában is támogatta az egész orosz forradalmi folyamatot. 1918-ban üdvözölte Wilson elnök 14 pontját. Hitt a Wilson által meghirdetett „nyitott kapuk” elvében is. Emellett azonban részt vett az akkor létrehozott „Éhség elleni Bizottság” munkájában, felesége pedig a szegénység sújtotta gyerekeket segítő bizottságban tevékenykedett.

1917 tavaszán, amikor már nagyon sok oldalról és nagyon határozottan vetették fel az Osztrák-Magyar Monarchia felbomlásának elkerülhetetlenségét, ehhez a véleményhez határozottan csatlakozott a *New Statesman* szerkesztősége is. A hetilapban egyre többen szólaltak meg így. Mindenekelőtt a független Csehország és Szlovákia megteremtése mellett érveltek, aminek természetesen T. G. Masaryk is hangot adott. S ilyen összefüggésben érdekes és értékelendő Noel és Charles Roden Buxton külön-külön, de egymással persze egybecsengő írása, hiszen a két testvér gondolkodása mindig is közel állt egymáshoz.

Ch. R. Buxton 1917. áprilisi nyílt levelében egy megjelent írásra reflektált, amelynek szerzője az ő könyvére is hivatkozott, miközben a teljes függetlenséget követelte Csehországnak. Buxton a hivatkozást helyesbítette, aláhúzva, hogy ő nagyfokú autonómiát követelt, nem teljes függetlenséget. Megjegyezte persze azt is, hogy ezt az autonómiát annak idején már napirendre tűzte, s nem várta meg az új szélirányt, amikor a szétverés „új bajnokai” (sic) színpadra léptek. Sőt Buxton még kíméletlenebbül fogalmazott: büszke arra, hogy akkor kezdte követelni az autonómiát, „amikor az imperializmus és a nacionalizmus új bajnokai” még nem tűntek fel.²⁸

Buxton a közvetlen brit összefüggésben utalt arra, hogy a XIX. századbeli ír történelem bőséges példát kínál az elmérgesedő és lehetetlen ütközésekre. Majd visszapillantva saját balkáni és török tapasztalataira, leszögezte: „Minél messzebb megyünk keletre, a sovinizmus annál kegyetlenebb (cruder) reakciókat vált ki”. S ezután a Balkán- és Macedónia-szakértő Buxton külön leszögezte: „Ezért ne okolja senki a balkáni népeket.” Nagyon „értelmetlen” lenne mást várni tőlük, s ilyen alapon igencsak tartana mind a balkáni, de a cseh esetben is attól, hogy a függetlenség ilyen megadása nyomán „mik lennének a következmények”.

²⁷ Erről bővebben ír Jemnitz János: A szocialista pártok és a háború 1914-1918.

²⁸ Charles Roden Buxton: Levél a szerkesztőhöz. *The New Statesman*, 1917. február 14.

S e sokféle tapasztalat alapján Buxton úgy vélte: a nagy kereteket fenntartva, s így a fenti sovinizmusokat lefaragva, kell az autonómiák megadásával e népek javát keresni „még a Keleten” vagy a Balkánon, de a Monarchiában is. Buxton tehát szembefordult a Monarchia szétszedését már ekkor abszolút kívánatosnak tartó nézetekkel és törekvésekkel.

1919 áprilisában Buxton mint nemzetközi szakértő – s egyben az antant és Nagy-Britannia forradalomellenes politikájának, az intervenciók és a blokád politikájának ostorozója – úgy ítélte meg, hogy a forradalmi hullám mégiscsak át fog terjedni Németországra és Ausztriára is. Előre látta, hogy a brit kormány nyilván további csapatokat kíván majd bevetni „a veszély elhárítására”. Mindezzel szemben Buxton az ILP orgánumban arra szólított el, hogy „feltétel nélkül ismerjék el Oroszország, vagy Magyarország, vagy bármely más ország teljes jogát arra, hogy bolsevik kormányokat állítsanak fel, ha nekik az tetszik.”²⁹

Ekkoriban a Buxton testvérek visszatértek régi balkáni stúdiumaikhoz, élményeikhez, amelyeket az új viszonyok között exponáltak. Feljegyzéseiket, tanácsaikat előbb a patinás, liberális szemléletű folyóiratban, a *The Nineteenth Century*-ben jelentették meg, majd a folyóirat engedélyével külön brosraként is kiadták. A kis könyvecskében főként diplomáciai és politika-történeti összefüggésben tekintették át a Balkán XIX. századi történetét. (Meglepő, hogy meg sem említették a balkáni szocialistákat, még azokat sem, akik parlamentjeikben jelentős szerepet játszottak.)³⁰

1918 után Ch. R. Buxton a brit küldöttség tagjaként részt vett a Népszövetség megalakításában. Sokat várt a Népszövetségtől, többek között, hogy segítséget nyújt Afrika felemeléséhez.

1918 telén az ILP színeiben indult a parlamenti választáson, ahol a győztes háborús nacionalista hangulatban az ILP-sek zöme háttérbe szorult. Őt sem választották meg. Tanácsadó tagja lett viszont az LP Nemzetközi Bizottságának, és titkárhelyettese annak a vegyes munkáspárti-szakszervezeti küldöttségnek, amely az orosz valóság megismerésére Szovjet-Oroszországba ment.³¹ Az agrárkérdések iránt mindig érdeklődő Buxton Szovjet-Oroszországban maradt és fél évig egy faluban élt. Oroszországi élményeit önálló könyvformában is megörökítette: „In a Russian village” címen. Ez a kis könyv önmagában is remekmű, valóságos kincsesbánya, amelyet több

²⁹ Tha Labour Leader, 1919. április 3. – Az ILP ekkori állásfoglalásaihoz lásd Jemnitz János: A Magyar Tanácsköztársaság nemzetközi sajtóvisszhangjához. In: A Nagy Október és a Magyarországi Forradalmak. Akadémiai-Kossuth Kiadó, 1969. 414-415. és köv. old.

³⁰ The Balkan Problems and the European Peace. London, 1919.

³¹ E delegációról magyarul lásd Surányi Róbert: A brit Munkáspárt és a Szovjetunió. Akadémiai Kiadó, 1993.

mint háromnegyed évszázad után is érdemes lenne újra megjelentetni. Egyszerre történelem, szociográfia, művelődéstörténet, agrártörténet stb. Mint Buxton bevezetőben hangsúlyozza, egyetlen lábjegyzetet sem mellékel, csak szóbeli forrásokra támaszkodott. Maga Ozero falu, ahová Buxton csupán egy kísérő tolmáccsal érkezett, Szamarától keletre, az Ural-hegységhez, Ázsiához közel található. Buxton pontosan felmérte az akkori politikai, szociális viszonyokat, társadalmi különbségeket, ellentéteket. Történetileg pedig nagyon világosan felrajzolja, hogyan következett be 1917-ben két szakaszban az agrárforradalom ebben a faluban. Azt is jól érzékelteti, hogy ez a folyamat nem fejeződött be.

1920-ben részt vett a II. Internacionálé genfi konferenciáján, amelyet nagyon „unalmasnak” talált. Így számolt be róla Beatrice Webbnek is. B. Webb, aki köztudottan rendkívül kritikusan viszonyult az emberekhez, a Buxton testvérpárt nagyra becsülte, Ch. R. Buxtont pedig „csodálatosnak” tartotta.³²

1924 szeptemberében Buxton tagja volt a Népszövetség közgyűlésére utazó hivatalos brit delegációnak. Ez az LP-kormány és a francia Herriot-kormány idejére esett, ezért nem csoda, hogy a brit és a francia delegáció Genfben egymás kezét kereste, s azon volt, hogy előmozdítsa a leszerelés ügyét. Minderről 1924-ben egy kis brosúrában Buxton részletesen beszámolt.³³

Az 1918 utáni radikalizálódás jegyében Buxton rövidebb ideig a G. D. H. Cole (és Orage) által népszerűsített guild-szocializmusnak is híve lett. Brailsforddal közösen több ILP-brosúrárt is írnak. Ám hamarosan elfordul az ILP baloldalától, és MacDonald híve lesz. 1922 novemberében parlamenti képviselő lesz, de a nevezetes 1923 decemberi választásokon,³⁴ (amely pedig az LP és az ILP parlamenti megerősödését hozta) nem kerül be a parlamentbe. Újabb nagy külföldi utazások következnek. Ám előtte még Clifford Allen és Brailsford társaságában részt vesz olyan programok készítésében, amelyek célja, hogy az értelmiségiek nagy tömegeit megnyerje a szocializmusnak. 1923-ban jelen volt a II. és a két és feles Internacionálé nevezetes hamburgi egyesítő konferenciáján. Külpolitikai téren élesen fellépett a Ruhr-vidék francia megszállása (1923), valamint a németeket sújtó jóvátételi politika ellen. 1924 és 1927 között az ILP-ben a fontos pénztárosi posztot töltötte be.

Buxton részt vett a Szocialista Munkásinternacionálé (SZMI) 1925. évi marceille-i kongresszusán. A nemzetközi békepolitikáról tartott bevezető

³² Beatrice Webb: *Diaries. 1912-1924.* London, 1956. 85. old.

³³ Charles Roden Buxton: *Labour's Work for Peace at Geneva.* London, é.n. (1924).

³⁴ Az 1923. évi brit választásról lásd Évkönyv 1998. – Cole életútját Évkönyv 1989., Orage-ét 1998.

előadást, angolul. Szavait a jegyzőkönyv így rögzítette: „A béke ügye számunkra, szocialisták számára, a legfontosabb kérdés. A békét plátói alapon más pártok is szerethetik, így a liberálisok és a konzervatívok is. A mi békeszeretetünk azonban mégis más jellegű, mert megértjük, hogy a különböző országok munkássága között létezik egyfajta érdekazonosság, és ez az érdekazonosság szorosabb, mint az az állítólagos közösség, amely az egyes országok munkásságát és kapitalistáit köti össze. A kapitalizmust kell támadni, mert a kapitalizmus fenyegeti a békét.” (A jegyzőkönyv szerint Buxton szavai ehelyütt lelkes helyeslést váltottak ki.)³⁵

Buxton 1925-ben már nem maradhatott meg az általános, elvi megközelítésnél: úgy vélekedett, hogy a szocialistáknak a különböző kormányokban szorgalmazniuk kell a leszerelési tárgyalásokat. S ugyanitt felhívta a figyelmet arra, hogy a békét veszélyeztetheti a gazdasági bajok, a nyersanyaghiány okozta feszültség. Ám ugyanitt hangsúlyozta, hogy a holland-belga avagy a skandináv térségben (éppen a szocialisták munkája folytán) milyen pozitív megoldásokat tudtak már eddig is találni. (Persze feltűnő, hogy ezek a pozitív példák milyen régióból származtak!)

Buxton más vonatkozásban is visszanyúlt az Internacionálék eddigi ezirányú tapasztalataihoz és határozataihoz, s nem csak a kapitalizmus és háború összefüggésében, a híres stuttgart/bázei határozatok lényegi meghivatkozása terén. Így egyfelől az interparlamentáris akciókat szorgalmazta (amit a II. Internacionálé már megtett), másfelől a szakszervezeti mozgalomhoz fordulva szükség esetén a nemzetközi sztrájkakciókat látott szükségesnek), lásd a híres Keir Hardie-Vaillant javaslatot 1910-1912-ben.³⁶

Buxton az SZMI békepolitikáját elhatárolta a kommunistákétól, így elutasította azt, hogy a hadseregeken belül a katonákat lázadásra szólítsák.³⁷ Úgy ítélte meg a dolgot: a Komintern a gyarmatokon meghirdeti a felszabadító háborúkat, ám ezeket Buxton „gyermekesnek” tartotta (kindisch), noha hozzátette, ezeket azért szorgalmazza, hogy „egy jobb világot alakítsanak ki”, merthogy a fejlődést nem lehet egyszerűen így átugorni (ez is régi vita az Internacionálékban).

Mindenesetre Buxton kiemelte, hogy az egyes országok biztonságát sokoldalúan szavatolni kell, amiben az SZMI-nek is fontos feladatot jelölt meg.

Buxton (és nyilván a bizottság többsége, amelynek nevében beszélt) eb-

³⁵ Zweiter Kongress der Sozialistischen Arbeit Internationale in Marseille. Berlin, 1925. 256. old. A kongresszusról magyarul bővebben lásd Évkönyv 1975/76.

³⁶ A II. Internacionálé megfelelő kezdeményezéseiről és a Vaillant-Hardie javaslatról és a vitáról lásd Jemnitz János: A II. Internacionálé és a háború veszélye. 1911-1914. Kossuth Könyvkiadó, 1966.

³⁷ Zweiter Kongress... 257. old.

ben a „biztonsági” kérdésben sem dédelgetett különösebb illúziókat. Így leszögezte, hogy „a kapitalista kormányoknak abban a vonatkozásban sem hihetnek, hogy a hadseregeiket csak a védekezés céljaira fordítják”. S mindjárt itt utalt a hadsereg belső célokra való felhasználására is.

Buxton, aki a „nagy háború” idején sem volt győzelemittas háborúpárti, most még könnyebben jelenthette ki, hogy az Internacionáléban a többség kész fátylat borítani a közelmúltra, a világháborúra, és inkább azt szorgalmazza, hogy Németország is írja alá a nemzetközi biztonságot szavatoló egyezményeket. S anélkül, hogy a locarnói egyezményre utalt volna, Buxton hangsúlyozta, hogy a német aláírás „a biztonság megteremtését jelentené a Rajna völgyében”, s ezzel kihúznák a háború egyik ismert méregfogát.

Hangot kapott egy másik, szintén „örökzöld” kérdés: Buxton felemlelte szavát az ellen, hogy „Oroszországot kiszorítsák Európából, s ezzel ázsiai országgá próbálják változtatni”. Végül és természetesen újra a leszerelés és a Népszövetség megerősítésére szólított föl.³⁸

1929-ben újra parlamenti képviselővé választották, de a második LP-kormányban nem játszott jelentősebb szerepet. MacDonaldhoz való közeledése azt jelentette, hogy egyre jobban távolodott az ILP radikális baloldaltól (James Maxtontól és Fenner Brockwaytól), mígnem 1930-ban kilépett az ILP-ből. 1931-ben az LP-n belüli válság következtében az LP kormánya megbukott. Az 1931. évi új parlamenti választáson³⁹ Buxton nem követte MacDonaldot, mégis vereséget szenvedett. A párton belüli vitákban ahhoz a kis csoportosuláshoz csatlakozott, akik MacDonaldot és csoportját visszavárták az LP-be.

1934-ben annak a Next Five Year Plan (A következő ötéves terv) csoportosulásnak a tagja, amely a „pártok fölé emelkedve” kívánt hatni, politizálni, hogy csökkentsék az ország gazdasági lemaradását. A csoportosulást az LP vezetése elmarasztalta.

A nemzetközi politikai élet felforrósodásakor 1934-1935-ben, az abesszin válság, majd háború miatt elítélte Olaszországot, de azt már ellenezte, hogy a Népszövetség szankciókat is alkalmazzon Mussolini kormánya ellen.

Buxton 1933 után a végletes pacifisták közé tartozott, akik egyszerűen úgy vélték, meg kell ismételniük 1914 utáni pacifista politikájukat.

Ekkoriban (1936) jelent meg kihívó, polemikus, összefoglaló könyve a londoni előkelő kiadónál, a George Allen and Unwinnál. Nyitó tézisét ekkor már nehezen lehetett vitatni: nevezetesen, hogy az 1918-1919-es békerendszer összeomlott, s mint aláhúzta, „a békét teremtő illúziók szerte-

³⁸ Zweiter Kongress 257-258. old.

³⁹ Az 1931-es válsághoz lásd Évkönyv 1981., 1982. – Maxtonról lásd Évkönyv 1985.

foszlottak”.⁴⁰ Buxton véleménye szerint különféle területi engedményekkel kellene az új európai békét kialakítani. Még azt a gondolati léggömböt is felbocsátotta, hogy Hitlert és Mussolinit gyarmati területekkel lehetne kiengesztelni.⁴¹ (Ismeretes, hogy az LP mérvadó politikusai minderről egészen másként vélekedtek, s Buxtonnal szemben már ekkor nem láttak lehetőséget Hitler és a fasiszta, agresszor hatalmak kiengesztelésére.)

Buxton Ponsonbyvel és társaival együtt teljesen elszigetelődött, de javasolatait kitartóan ismételtgették. Ráadásul ebben saját egykori önmagukkal is szembekerültek, mert e „békepolitikájukban” nagyon is elfogadták volna a titkos diplomáciai egyeztetéseket, amelyeket pedig általánosságban ők is élesen elítéltek.

Buxton botlásai és e tévedése mellett is mindig nagy érdeklődéssel fordult a gyarmati népek sorsa, főleg Afrika problémái felé. Általában az afrikai országok politikai függetlenségét és gazdasági megerősödésüket kereste. Ismereteit utazásai és személyes ismeretségei is bővítették.

IRODALOM:

Ch. R. Buxton munkái
 The War and the Balkans. London, 1915.
 Shout Down, London 1916.
 Nationality. The Hague, 1916.
 The Secret Agreements. London, 1918.
 The World after the War. London, 1920.
 In a German Miner's Home, London, 1920.
 In a Russian village. London, 1922.
 The Race Problem in Africa. London, 1931.
 Alternative to War. London, 1936.
 The Case for an Early Peace. London, 1937.

IRODALOM BUXTONRÓL:

A. Marwick: Clifford Allen. An open conspirator. 1964.
 A. Fenner Brockway: Inside the Left. London 1942.
 M. Swartz: The Union of Democratic Control. Oxford 1971. Dictionnaire biographique du mouvement ouvrier international. La Grande-Bretagne. I. köt. Paris 1979.
 Dictionary of Labour Biography. V. köt. London, 1983.
 M. Gilbert: The Appeasers. Boston, 1963.
 F. M. Leventhal: The Last Dissenter. H. N. Brailsford and his world. Oxford, 1985.
 A. J. P. Taylor: The troublemakers. London, 1993.

Jemnitz János

⁴⁰ Ch. R. Buxton: The Alternative to War. London, 1936. 11. old.

⁴¹ Uo. 170-171. old. 1939-ben német diplomatákhoz eljuttatott „kiegyezéss” ajánlatait az archívumokból ásták ki. Javasolataival Buxton valóban nagyon messze ment. In: Martin Gilbert: The Appeasers. Boston, 1963. 227. old.

Enukidze, Abel Afronovics (1877-1937)

(A mozgalomban ismert nevén „az aranyivó Abel Abu”)

Enukidze 1877. május 7-én, a grúziai Kutaiszi kormányzóságban született egy kis faluban. Tizenkét esztendőig koráig falun élt. 1894-től már egy illegális tanulókör tagja, amely saját szavai szerint „félíg nacionalista, félíg marxista” volt. 1896-tól már Tifliszben (a mai Tbiliszi) járt középiskolába. Itt tagja volt egy tanulókörnek, amelynek egyaránt voltak forradalmi diák és munkás tagjai. Mint önéletrajzában írja: „Innen számítom marxista tanulóéveimet”. Ebben az időben nagy lelkesedéssel vetette bele magát mindenféle illegális szervezkedésbe – s közben olvasott, tanult mindent, ami a kezébe került, többek között (mint írja) a *Szovremennnyiket* és a *Szamarszkij Vesztnyiket*.

1897 nyarán, amikor iskolai tanulmányai abbamaradtak, a kaukázusi vasútvonal építésén dolgozott. Mint írja, első ízben fordult elő, hogy kétkezi munkások körében kezdett propagandista és szervezőmunkát. Tifliszi tanköre is kiszélesítette hálózatát a város különböző üzemeire. A szervezet egyébként kapcsolatban állt a főváros marxistáival, a Pétervári Harci Szövetség a Munkásosztály Felszabadítására szervezettel.

1898-ban Enukidze Bakuba került, már mozdonyvezető-helyettesként. Nemcsak a helyi vasutasokkal állt kapcsolatban, hanem az ottani olajmezők munkásaival is.

1899-ben létrehozták az ottani első szociáldemokrata szervezetet. Ekkor érkezett meg Moszkvából Vlagyimir Kechoveli, hogy megszervezze a tifliszi villamos-munkásokat. 1901-re annyira megerősödtek, hogy helyi illegális nyomdát is megszerveztek, s őt és Kechovelit már teljes „foglalkoztatású” illegális szervezőmunkásként tudtak „alkalmazni”. Többek között újranyomták az *Iszkra* számait, és más orosz munkáslapokat. Nemcsak orosz, hanem a tengerentúlról Bakuba juttatott irodalmat is terjesztettek.

1902. áprilisában Enukidzét letartóztatták, május elseje megünneplésének előkészítése miatt. 1902. májusában szabadlábra került, illegálisan folytatta szervezőmunkáját, de 1902. szeptemberében újra letartóztatták. Kechovellal együtt előbb Tiflisz várbörtönébe zárták, majd nyugat-szibériai száműzetésre ítélték. Innen 1903. novemberében sikerült megszöknie. Ezután a „mély illegalitás” ideje következett. Az OSzDMP központi nyomdájában dolgozott; így került 1906-ban Pétervárra, amikor azt oda helyezték át.

Az első Duma feloszlata után (1906) visszatért a kaukázusi területre, s a bakui bolsevik szervezet központi bizottságának tagja lett. Hamarosan

visszahívták Szentpétervárra, küldönc lett a főváros és a finnországi bolsevik emigráció között. E munkája közben 1906-ban újra letartóztatták; ezúttal ott került börtönbe.

Szabadulása után egy ideig 1912-ben Rosztovban dolgozott, majd visszatért Moszkvába. Újabb, rövidebb letartóztatás, majd szökés. 1913-tól 1914. júliusáig ismét Szentpétervárott dolgozik. Majd újabb letartóztatás és 1914. októberében szibériai száműzetés következik, a jenyiszeji körzetbe. 1916. októberében azután innen bevonultatták, és egy szibériai lövészhadosztály egyszerű közkatonájaként vezényelték a frontra, Pétervár alá. Így érkezett 1917. február 27-én Pétervárra, éppen jókor, hogy részt vehessen a forradalomban. A hadosztály forradalmi bizottságának tagja, egészen az 1917. áprilisi bolsevik pártkonferenciáig.

Ezután bevásztották a Petrográdi Szovjetbe; az Összoroszági Szovjet, sőt a bolsevik párt részéről a KVB tagja is lett. Jelentős része volt a II. Szovjetkongresszus megszervezésében, majd tevékenyen részt vett az 1917. októberi forradalomban is.

Az 1917. októberi forradalom után is a szovjetek egyik fő vezetője, a Központi Végrehajtó Bizottság tagja, titkára, az elnökség tagja. Fokozatosan szembekerült Sztálinnal. 1926-ban egy másik régi bolseviknek, Szerebrjakovnak kijelentette: „Nem félünk Sztálintól. Ha túl nagy pofája lesz, azonnal eltávolítjuk”. Enukidze emlékezett azokra az évekre, amikor Bakuban együtt dolgozott Sztálinnal a városi szervezetben, s mint írta: „Sehogysam tudtam felfedezni benne a zsenit”.

Ellenzéki megnyilvánulásai nyomán – miként oly sokan a „régibolsevikok” és még inkább a régi „kaukázusiak”, hát még a „régibakuiak” közül – az elsők között került Sztálin feketelistájára. A „Kirov-gyilkosság” másnapján, 1934. december 1-jén Sztálin leváltotta a szovjetek központi végrehajtó bizottságának titkári posztjáról. Ráadásul ez szorosan kapcsolódott az új legendához, hogy az illegális nyomdát Bakuban Sztálin hozta volna létre. Enukidzét 1935-ben – azzal a hamis váddal, hogy „korrumpálódott” és „politikailag méltatatlanná vált” – kizárták az SzKP-ból. 1937. decemberében őt is megbélyegezték, és a hírhedt sztálini perek során elítélték. Halálának pontos napja ismeretlen.

Irodalom: Georges Haupt–Jean-Jacques Marie: Les bolcheviks par eux-mêmes. Paris, 1969.

Jemnitz János

Mayeras, Barthélemy (1879-1942)

Mayeras Limoges-ban született 1879. augusztus 3-án. Ott végezte középiskoláit is. 1897-ben nyerte el filozófiai és történeti diplomáját a líceumban, majd Párizsban a Louis de Grandban folytatta felső tanulmányait. Retorikát tanult, majd repetitor lett Vienne-ben. Ezt követően Limoges-ban dolgozott a városi könyvtárban és a városházán. Már radikális szocialista is volt; ezért 1906-ban a reakciós beállítottságú városi vezetők elbocsátották. Ezután egy ideig „szabad” iskolákban működő szabadúszó volt.

Az 1880-as években alakult köztársasági szocialistákhoz csatlakozott, majd az 1900-as évek elején belépett a Parti Socialiste de France-ba (a Szocialista Pártba). Közreműködött a megyei (Haute-Vienne) Le Socialiste c. lapban is. Ez később nevezetessé és fontossá vált Le Socialiste du Centre címen. Mayeras itt polemizáló írásokat tett közzé. 1906-1907-ben elhagyta Limoges-t, és Párizsba költözött. Ezután rendszeresen részt vett a pártkongresszusokon (Nîmes 1910, Lyon 1912, Brest 1913), amelyeken általában a megyei pártszervezetet képviselte.

1910-ben az egyesült szocialista párt (SFIO) Központi Választmányának (CAP) tagja lett és maradt egészen 1918-ig. A l'Humanité, az SFIO Jaurès szerkesztette napilapja egyik szerkesztője lett⁴², egyben a lap parlamenti tudósítója.

1912-ben Párizs egyik kerületében önkormányzati tanácstaggá választották. Ugyanebben az évben Charentonban is beválasztották a városi tanácsba.

1914. május 10-én Párizs egyik elővárosában, a Sceux választókerületben parlamenti képviselőnek választották.

A világháború kirobbanása után a pacifista „kisebbséghez” csatlakozott, elutasítva az „Union Sacrée”-t, a „szent” nemzeti egység politikáját. Szembefordult viszont a zimmerwaldi gondolatokkal és mozgalommal, még inkább a bolsevikokkal.

Az 1917. októberi forradalom után a bolsevikok politikájának elutasítása Mayeras részéről egyre inkább elmélyült. Ennek dacára 1919. március 24-én és 25-én Marcel Cachin oldalán a parlamenti vitában ő is fellépett az oroszországi katonai intervenciók ellen. Felszólalásainak szövegei külön broszúra formájában is megjelentek.

A háború éveiben közreműködött a különböző „kisebbségi” szocialista pacifista orgánumban. Le Populaire-Revue-ben (ez Limoges-ban jelent meg), a Le Populaire du Centre-ben, a Le Populaire hebdomadaire-ben,

⁴² Jaurès életútját lásd Évkönyv 1984.

amelyet Jean Longuet szerkesztett. Ez utóbbi 1918. áprilisától már, mint *Le Populaire du Paris*, napilapként jelent meg. Dolgozott 1917. januárjától megjelenő *Journal du Peuple*-ben is. Mayeras cikkei sokszor ironikus, vitriolos stílusban írta.

Az 1919-es parlamenti választáson megbukott a Sait Denis-Sceux-i párizsi elővárosi választókerületben.

A hosszú belső küzdelemben, amely 1919-1920-ban a francia szocialista pártban is oly hevesen zajlott akörül, hogy a párt, illetve mely csoportjai csatlakozzanak a Kommunista Internacionáléhoz, Mayeras már a Szocialista Párt jobbszárnyán állt. A Szajna-megyei szervezet többsége éppen ezért már nem is delegálta a párt híres, 1920. decemberi tours-i kongresszusára, így ezen, mint „pótküldött” vehetett részt, Nord-megye küldötteként. Mayeras ezen a kongresszuson Blum és Bracke⁴³ oldalán ahhoz a kisebbséghez tartozott, amely elvetette a KI-hez való csatlakozást, és azok közé állt, akik azután megalakították az új Szocialista Pártot, az SFIO-t. Mayeras a pártban a CAP (pártvezetőség) tagja lett. Rendszeresen közreműködött a párt napilapjában, a *Le Populaire*-ben. (Ez 1921-től jelent meg.) Dolgozott a *Le Droit du Peuple* (Grenoble) és a *Midi socialiste* (Toulouse) című lapoknak is.

Fokozatosan eltávolodott a szocialista mozgalomtól. Az 1930-as években, amikor már régen nem volt vele kapcsolata, a *Le petit Parisien* című népszerű bulvárlap főmunkatársa lett. Megmaradt a politika színterén, de életét már teljesen az újságírásnak szentelte. Cikkeket írt a *La Dépeche de Toulouse*-be is. Ebben már a szocialista pártot elhagyó tollforgatóként jelentkezett: régi múltjára és a párt akkori tevékenységére „bocsánatkérő” hangnemben visszaemlékező írásokat tett közzé. Rendszeres krónika-rovatot is vezetett.

1941-ben elhagyta a németek megszállta Párizst és Délre menekült. 1942. október 2-án hunyt el Eymoutiez-ben.

Irodalom:

Az idézett és említett szocialista és már orgánumok mellett megnyilatkozásait a pártkongresszusok jegyzőkönyvei és a parlament jegyzőkönyvei (Débats parlementaires) is őrzik.

Jemnitz János

⁴³ Bracke életútját lásd az Évkönyv 1986., Blumét 1997. évi kötetében. A tours-i kongresszusról vö. J. Nagy László írását az 1995-ös kötetben.

Pressemane, Adrien (1879-1929)

1879. január 29-én született Limoges-ban, a francia üvegfúvás és a porcelánkészítés fő (vagy egyik fő-) városában. Ez az iparág akkor élte fénykorát Limoges-ban.

Adrien 12 éves koráig koptathatta az elemi iskolák padját, míg maga is az egyik porcelánüzem tanulója lett. A tanonccévek után „felszabadult” porcelánfestő szakmunkás lett. Nemcsak kiváló szakember volt, hanem intelligenciájával is csakhamar kitűnt társai között. Rengeteget olvasott, autodidaktaként elmélyedt a közgazdasági, a politikai és a szociális irodalomban. Jól kiismerte magát napi politikai kérdésekben csakúgy, mint a szakszervezeti mozgalom ügyeiben. 16 éves korában csatlakozott a limoges-i porcelánfestők szakszervezetéhez. Ez a szakszervezet Limoges-ban, ahol egyébként a szakszervezeti mozgalom általában is mély gyökereket eresztett, igen befolyásos volt. Pressemane pedig egész életében Limoges-ban élt, és a szakszervezet militánsa maradt. 18 éves korában csatlakozott a helyi radikál-szocialista szervezethez, ahol találkozhatott polgári radikálisokkal, de kollektivistá szocialistákkal is. Nem sokkal ezután Limoges-ban is megalakult a POF (Francia Munkáspárt)⁴⁴ helyi szervezete – amelyet Pressemane szintén látogatott, olykor támogatott is.

1902-ben már ő hozott létre Limoges-ban egy olyan szocialista tanulókört, amely hangsúlyozottan távol tartotta magát a politikai választási harcoktól és kifejezetten csak a szociális és szocialista kérdésekkel, feladatokkal kívánt foglalkozni.

Pressemane ekkoriban bekapcsolódott a helyi Bourse du Travail (Munka Kamara) munkájába is. Sokszor vett részt a gyakran, sőt szinte állandóan súrlódó két szocialista párt rendezvényein is – de a súrlódások visszatartották attól, hogy bármelyikhez is csatlakozzon. Kezdetben az egyesülést és valamennyi szocialista szervezet összefogását is kilátástalannak tartotta. Az SFIO 1905. évi megalakulása⁴⁵, majd 1905. áprilisi párizsi kongresszusa után ő is csatlakozott az egyesült párthoz, az SFIO-hoz. 1905. májusában már a megyei pártszervezet vezetőségi tagja lett.

Pressemane minden téren rendkívül aktív volt. Kitűnő szónokként, jó hangja révén, a műkedvelő kórusban is szerepelt. Kiderült azonban, hogy nagy jó, eleven tolla is van. A századelőtől megjelenő helyi, megyei szocialista lapok munkatársa, sőt szerkesztője is lett (ami ebben a korban nem

⁴⁴ A POF megalakulásáról lásd Évkönyv 1979, 1980.

⁴⁵ Erről lásd az Évkönyv 1980. évi kötetét.

volt annyira egyedi jelenség a felkészült és tehetséges autodidakta munkások körében).

Ami szónoki képességeit, erejét illeti, Léon Blum később úgy emlékezett rá, hogy Pressemane „lírai hangokat” is meg tudott szólaltatni, Jean Longuet⁴⁶ pedig kifejezetten mint nagy tömegszónokot jellemezte. Nem csoda hát, hogy Pressemane-t, aki egyébként nagyon szerény ember volt, már országosan ismerték. Az SFIO 1906. évi limoges-i kongresszusán beválasztották abba a bizottságba is, amelynek a kizsákmányolás különféle módozatait kellett vizsgálnia, különös tekintettel a mezőgazdasági munkások helyzetére.

1912-ben az SFIO kongresszusán a párt propaganda-bizottságának póttagjává választották.

Pressemane 1906 után 1914-ig a párt majd minden kongresszusán részt vett. 1911, 1912-ben már beválasztották a határozatokat szövegező bizottságba, 1914-ben, a kongresszuson pedig abba a bizottságba, amelynek a közelgő parlamenti választások előtt a párt választási kiáltványát kellett megszövegeznie. 1909-ben választották be először az országos pártvezetőségbe, ahová ismételten újraválasztották.

1906-1907 után beválasztották a városi tanácsba. Többször indították ebben az időszakban parlamenti választásokon (és pótvalasztásokon) is – ugyancsak a limoges-i körzetben –, de ekkor nem választották meg.

1912-ben már a megyei szenátus tagjává választották, de a parlamenti választások és a helyi újraválasztáson még mindig alulmaradt. Végül az 1914. évi általános parlamenti választáson került be a parlamentbe. (Későbbiekben Pressemane kevés szocialista parlamenti képviselő egyike volt, akit 1919-ben, majd az 1924. és az 1928. évi parlamenti választáson is újraválasztottak.) Közben – már a világháború napjaiban – megválasztották Saint-Léonard város polgármesterének is.

Pressemane a parlamentben többféle bizottság munkájában vett részt. A parlament teljes ülésein is többször szerepelt. Ő terjesztette elő a törvényjavaslatot a szociális biztosítás kiszélesítésére, illetve – Jaurès⁴⁷ nyomán – a szenátus jogkörének szűkítésére a parlament javára, avagy a halálbüntetés megszüntetésére.

1914 mindenki életében teljes fordulatot hozott. Őt is mindjárt behívták katonának, és a frontra is került. A parlament összehívásakor engedték csak haza. Pressemane a háborút azonnal „vérontásnak” minősítette,

⁴⁶ J. Longuet életútját lásd Évkönyv 1986.

⁴⁷ Jaurès életútját lásd Évkönyv 1984., valamint Jemnitz János: Jean Jaurès. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1970.

szembefordult „a honvédelem” és az SFIO többsége által is meghirdetett „Szent Egység” jelszavával, amely feladta a külön szocialista álláspontot. Pressemane ezt már 1914-ben sem tette és az ún. „pacifista kisebbség” egyik vezéregyénisége lett mind a parlamentben, mind a szocialista sajtóban. Így tett a Limoges-ban megjelenő szocialista orgánumban, amely a *Le Populaire* különböző fejléceivel jelent meg.⁴⁸

Pressemane elvileg nem utasította el a honvédelmet, de az adott háborút, a saját, francia kormányt és a saját párttöbbség háborús politikáját elmarasztalta. Ugyanúgy, mint sokan, például Jean Longuet⁴⁹, nem ment el Zimmerwaldba és Kienthalba⁵⁰ – mint ahogyan az SFIO más parlamenti képviselői ezt megtették – de a háborús politikát változatlanul következetesen elítélte.

Részint ennek nyomán vált Limoges az ellenállás egyik centrumává. 1916-ban és 1917-ben Pressemane cikkei szinte naponta jelentek meg a fenti szellemben az egész ország egyik legbefolyásosabb lapjában, az ott szerkesztett *Le Populaire du Centre* hasábjain.

Pressemane már 1915-ben szorgalmazta a nemzetközi szocialistakapcsolatot felvételét, bár ennek kereteit leszűkítette az antant-szövetség országainak pártjaira. 1915. májusában aláírta azt a megyei szocialista határozatot (nyilatkozatot), amelyben az SFIO vezetéséhez fordultak avégett, hogy a nyilvánvaló ellentmondások miatt adja fel „a szent nemzeti egység” politikáját. „Tisztázni” is akarta magát, amikor leszögezte: „Mi nem vagyunk a minden áron békét pártján”, hozzátéve, hogy a nemzeti függetlenség megvédését elengedhetetlennek tartja.

Pressemane azután erről az álláspontról nagyon hamar messzebb jutott. Már azok sorába állt, akik az SFIO-ban – a pártvezetéssel szemben – a nemzetközi szocialista kapcsolatok felújítását szorgalmazták, nem szűkítve ezt az antant országok pártjaira.⁵¹

A pacifista „Kisebbség” élharcosa maradt 1915 folyamán, a párt 1916. december kongresszusán⁵², s ennek hangos és befolyásos szószólója maradt a csúcspártvezetőségben (CAP). 1916. májusában a szélesebb pártválasztmány (Conseil National) ülésén is ebben az értelemben szólalt fel, és követelt „felhatalmazást” a CAP-nak a béke és a nemzetközi szocialista kapcsolatok helyreállítására.

⁴⁸ E lapnak és Pressemane cikkeinek nagyobb terjedelmet szentelt Jemnitz János: A nemzetközi munkásmozgalom az első világháború éveiben. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1975.

⁴⁹ Jean Longuet életútját lásd Évkönyv 1986.

⁵⁰ Zimmerwalddhoz lásd Évkönyv 1980., Kienthalhoz 1981.

⁵¹ Lásd Jemnitz: A nemzetközi munkásmozgalom ...

⁵² Uo.

Az SFIO 1916. decemberi kongresszusán Pressemane megint hasonló határozati javaslatot terjesztett be. Ezt ezúttal megtoldotta azzal, hogy a pártfegyelmik megszüntetését szorgalmazta a „kienthali zarándokok” (vagyis a három szocialista parlamenti képviselő, A. Blance, Pierre Brizon és Raffin-Dugens) javára.⁵³

Blance 1917. márciusában, a Kisebbség nevében az SFIO pártválasztmányi ülésén szorgalmazta a nemzetközi szocialista kapcsolatok helyreállítását; még hozzá olyan szöveget terjesztett elő határozati javaslatként, amelynek kinyomtatását a háborús cenzúra betiltotta. 1917. márciusában a Kisebbség egyik képviselője részt vett az antant-szocialista pártok nemzetközi londoni konferenciáján.⁵⁴

1917. májusában a pártválasztmány ülésén őt bízták meg, hogy szövegezze meg az SFIO nyilatkozatát az orosz forradalomról, amit azután Vincent Auriollal⁵⁵ együtt terjesztettek elő, és el is fogadtak.

Az SFIO 1917-es októberi bordeaux-i kongresszusán⁵⁶ megintcsak ő terjesztett be határozati javaslatot a Kisebbség nevében nemcsak a honvédelem elfogadására, hanem egyúttal az annexiók és kárpótlás nélküli béke, a leszerelés, a népek önrendelkezési joga és a Népszövetség gondolatának az elfogadására is.

Pressemane ugyanezen a kongresszuson már fellépett a szocialista pártok „háborús céljainak” akkor égetően fontos, világos meghatározásáért is.

Pressemane üdvözölte az 1917-es orosz forradalmakat, majd a szocialista pártban kibontakozó éleződő vitákban nagyon sajátos helyet foglalt el. Ott volt a tours-i kongresszuson⁵⁷, amely megpecsételte a kommunisták és a szocialisták szétválását, de miközben Pressemane és a mögötte felsorakozók nem lelkesedtek a Kommunista Internacionáléhoz való csatlakozásért, Pressemane Léon Blumhoz és „a kisebbség többségéhez” sem csatlakozott. Ehelyett a szocialisták és az új, kommunista többség további összefogását szorgalmazta.

Pressemane Tours-ban is maga mögé tudta állítani egész megyei párt-szervezetét és jelentős kisebbséget alkotott a szavazásokon. A szakadás

⁵³ Jemnitz J.: A nemzetközi munkásmozgalom ... I.m.; Raffin-Dugens életútját lásd Évkönyv 1986.

⁵⁴ Az 1917. márciusi konferenciához lásd Jemnitz János: A szocialista pártok és a háború 1914-1918. Kossuth, 1969.

⁵⁵ Auriol életútját lásd Évkönyv 1984.

⁵⁶ A bordeaux-i kongresszusról lásd Jemnitz János: A szocialista pártok ...; valamint Jemnitz János: A német párt 1917 őszi würzburgi, és a francia párt bordeaux-i kongresszusa. Századok, 2002. 1. szám

⁵⁷ A tours-i kongresszushoz magyarul lásd Évkönyv 1995. (E kongresszusnak egyébként is nagy irodalma van.)

után a Szocialista Pártban maradt, azt támogatta, de elutasította a Moszkva-elleni támadásokat. Változatlanul alapvetőnek tekintette az osztálypárt és a szocialista forradalom megvalósítását, miközben a Komintern híres „21 pontját” is elfogadhatatlannak tartotta.

Jórészt Pressemane-nak és addigi következetes állásfoglalásainak köszönhetően megyéjének (Haute-Vienne) többsége az SFIO-ban maradt. Ez a megye maradt az SFIO egyik fő erőssége, egyúttal megőrizve proletár és erősen szocialista jellegét. Pressemane régi aktivitása és egészsége azonban hamarosan megrendült. 1929. január 29-én (alig 50 évesen), szülővárosában, tevékenységének fő színhelyén meghalt.

IRODALOM:

Les Socialistes. Paris 1909-1914.

Jean Longuet: Adrien Pressemane, La Nouvelle Revue Socialiste 1928-1929

L.O. Frossard: Sous le signe de Jaures. Paris 1943.

P. Louis: Histoire du socialisme en France. Paris, 1947, 1950.

D. Ligou: Histoire du socialisme en France (1871-1961). Paris, 1962.

G. Lefranc: Le mouvement socialiste sous la troisième république. Payot, Paris, 1977.

Dictionnaire biographique du mouvement ouvrier français. Paris

Jemnitz János

Pressensé, Francis de (1853-1914)

Mindenképpen rendhagyó életrajzra hívjuk fel olvasóink figyelmét. Mai világunkban (ami legalább az utóbbi 20 évre értendő) igazán nem túl gyakori, hogy valaki jobbról érkezzen balra, kifejezetten a szocialisták közé. Ráadásul elit nemesi családból – amit a hangsúlyos „de” előnév jelez – s nem ifjan, kora húszas éveiben, hanem már befutott „karrierdiplomataként”, karrierjének hátat fordítva. (Ilyen esetek utóbb Nagy-Britanniában fordultak elő, amikor az 1914-es korszakban érkezett el a brit mozgalomhoz Arthur Ponsonby, Charles Trevelyan és E. D. Morel.)⁵⁸

Párizsban született 1853. szeptember 30-án. Anyja művelt, könyveket író asszony volt (könyvei részben meg is jelentek). Apja protestáns lelkész, aki részint Lausanne-ban, részint német egyetemeken végzett. Már 1864-ben, Párizsban keresztény-liberális folyóiratot szerkesztett, majd 1871-ben

⁵⁸ Ponsonby és Trevelyan életútját lásd Évkönyv 1996., Morelét 1998.

szenátorrá választották. Vagyis a szülői hagyaték nem mutatott a szocialista mozgalom felé.

Ifjúsága is rendkívüli volt. Középiskolái után 17 éves korában rövid időre Londonba került, ahonnan ifjú kora ellenére az előkelő genfi *Journal de Genève* tudósítója lett. Majd kirobbant a francia-porosz háború. A fronton harcolt, fogságba is esett. A háború után „némi késéssel” végzett jogot Párizsban. (A diplomát már 1878-ban szerezte meg.) Mindjárt ezután egy oktatási miniszter kabinetjében kezdett dolgozni.

1880-ban már Franciaország konstantinápolyi követségén követségi titkár. Majd a washingtoni követségen dolgozik, hogy már 1882-ben hátat fordítson a diplomáciai karriernek. Ugyanekkor kezdődött egy életre szóló újságírói, publicisztikai tevékenysége.

Pressensé akkor még liberális köztársasági vizeken evezett. A politikai és szociális kérdések felé is ilyen, erősen morális szempontból közeledett – ami mutatta, hogy a konzervatív családi hagyományok még éreztetik hatásukat. Az újabb, igazi nagy váltás a Dreyfus-válság kapcsán következett be Pressensé életében is. A morális felfogás és az igazság megcsúfolása mélyen felháborította. Az „ügy” kipattanásának első pillanatai után otthagyták a konzervatív tábor, és a hagyományosan befolyásos konzervatív napilapot, a *Temps*-t, ahol addig szemleíró volt. Átsorolt a liberális-radikális, dreyfusard *l'Aurore*-hoz.

S a politikai átfordulás tovább tartott. Pressensében élt a szociális érzékenység, az igazságkeresés is – no meg opponálta a háborúkat és a gyarmatosító kalandokat. Mindez fokozatosan eltávolította a III. Köztársaság polgári pártjaitól, és a munkásmozgalom, a szocialista mozgalom felé fordította. Mindebbe azután még belejátszott az is, hogy Pressensé a szocialista pártban, annak élén találkozhatott Jaurès-zel⁵⁹, vagyis egy olyan személyiséggel, akivel, mint kiderült, a legtöbb kérdésben egybevágott a felfogása. A nagy válság idején kiállt az üldözött és támadott Zola és Picquart ezredes mellett, 1905-ben pedig már csatlakozott az egyesült szocialista párthoz, az SFIO-hoz.

Pressensé maga is megírta a szocialista párthoz fordulásának történetét és annak indokait. Ő maga hangsúlyozta, hogy ez „nemcsak az ügy (a Dreyfus-ügy – J.J.) miatt történt” – bár annak kétségtelenül megvolt a hatása. A szociális gondolatok azonos felfogása miatt is, s azért is, mert ő is már másként nézett „a proletariátusra”. A társadalmi bajok orvoslását már csakis a „reformista és evolúciós” úton tartotta elképzelhetőnek.

Pressensé azt is megírta, hogy ez a fordulata nem egyik pillanatról a másikra következett be. Előtte nagyon alaposan megismerkedett a szocializ-

⁵⁹ Jaurès életútját lásd Évkönyv 1984.

mussal. „Azonosulni tudtam a szocializmus politikai és gazdasági gondolataival” – írta. Hosszabb átfordulása idején rendszeresen írt a radikális és részben szocialista *Justice* napilapba, hogy azután, az 1904. után megjele-nő, Jaurès szerkesztette *l'Humanité*-nek legyen rendszeres szemleírója. Pressensének ez az önvallomása és önéletrajzi sorai is már a *l'Humanité* 1905. márciusi hasábjain jelentek meg.

Francis de Pressensének, a más vizekről érkezett szocialistának valahogyan azonnal nagy morális súlya támadt a mozgalomban, s azon kívül is.

Már szocialista támogatással, az 1902-es parlamenti választáson Lyon-ban képviselővé választották, majd 1906-ban újraválasztották. Az első parlamenti ciklusban, amikor éppen fellángoltak a harcok az állam és az egyház szétválasztása kapcsán, Pressensé is bevetette magát a parlamenti harcokba. Mindkét ciklusban, tényleges szakértőként szólalt fel külpolitikai kérdésekben – Jaurèsnek e vonatkozásban is értékes segítője lett. Az volt a II. Internacionálé nevezetes stuttgarti kongresszusának előkészítése idején is, amikor ismeretesen a háború, illetve az antimilitarizmus kérdése nemcsak napirendre került, de nagyon heves vitákat is váltott ki.⁶⁰

1902, az egyház és az állam elválasztási harcai idején Francis de Pressensé is a polgári pártokkal folytatható „blokkpolitika” támogatója volt. Ám – miként Jaurès és a francia szocialisták többsége – ő is feladta ezt több okból, 2-3 évvel később.

Pressensé élete utolsó 10 évében (1914-ig) részt vett a legkülönbélebb parlamenti vitákban. Emellett ott volt a szocialista párt nevezetes 1905-ös egyesítő kongresszusán⁶¹, majd tevékenyen részt vett az 1911., valamint az 1913. évi pártkongresszuson.

1905-ben több cikkben üdvözölte az orosz forradalmat a *l'Humanité* hasábjain. Ugyanekkor, ugyanitt elutasította a „blokkpolitika” felújításának hamis kísérletét, amelyet polgári politikusok magas szinten vetettek fel. Ezt azonban már túlhaladottnak ítélte, s hangsúlyozta, hogy a téték már másutt vannak.

Ugyanekkor Jaurès oldalán hangsúlyosan szorgalmazta a szocialisták egységének megteremtését. Ezért és ilyen szellemben maga is részt vett (megintcsak Jaurès oldalán) a II. Internacionálé ilyen szempontból is oly fontos 1904. évi, amszterdami kongresszusán⁶². Ezt követte a francia szo-

⁶⁰ A stuttgarti kongresszushoz lásd Évkönyv 1987. és 1994., valamint Jemnitz János: A háború és a gyarmati kérdés a II. Internacionálé 1907. és 1910. évi kongresszusán. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979.

⁶¹ E kongresszusról magyarul lásd Évkönyv 1980.

⁶² Az amszterdami kongresszusról magyarul lásd Évkönyv 1979., valamint A II. Internacionálé kongresszusai. Kossuth Kiadó, 1989.

cialisták tényleges egyesítő kongresszusa (mint már említettük, 1905-ben) – ahol Pressensé megintcsak ott volt.

Pressensé abszolút társa volt Jaurèsnek, mind a háborús veszély felismerésében, s az ellene folytatott harcban, mind az internacionalizmus, a szocialista internacionalizmus nagyon tudatos igenlésében. Ezt Pressensé ugyancsak ismételten megtette, mind a parlamentben, mint a párt kongresszusain, rendezvényein és a *l'Humanité* hasábjain.

Pressensé tagja, sőt egyik vezetője volt az Emberi Jogok Társasága nevű, jól ismert, akkor még csak francia szervezetnek.

1912-ben első ízben választották be az SFIO vezetőségébe. A párt 1912., majd 1913. évi kongresszusán újraválasztották. 1913-ban azután a II. Balkán-háború kapcsán mondott le tisztségéről.

Egy évvel később, 1914. január 19-én Párizsban halt meg.

IRODALOM:

Parlamenti jegyzőkönyvek, az SFIO kongresszusi jegyzőkönyvei, számtalan napilap és folyóirat, a felsoroltak mellett a *La Revue Socialiste* is.

Le Parti socialiste et la guerre (másokkal együtt), Paris, 1908.

Le Parti socialiste et le loi (másokkal együtt).

A nevezetes 3 éves törvény ellen. Paris, 1913.

IRODALOM DE PRESSENSÉRŐL:

Le Parti socialiste. Paris, 1912-1913.

Daniel Ligou: *Le Parti Socialiste*. Paris 1962.

Dictionnaire biographique du mouvement ouvrier français.

Jemnitz János

Tolain, Henri Louis (1828-1897)

1828. június 18-án született Párizsban. Munkáscsaládba született, és sok osztályostársához hasonlóan csak tizenegy éves koráig járhatott iskolába. Ezután tanonc lett, kitanulta a bronzvésnökséget. Kezdetben egy kisebb műhelyben dolgozott sokadmagával, majd saját műhelyt nyitott. 1862-ben már tagja annak a híres munkásküldöttségnek, amely a londoni világtaláláson találkozott az angol munkások egy csoportjával. (Ez a találkozó az I. Internacionálé előtörténetévé vált.) Tolain, aki megismerkedett Proudhon⁶³ munkáival, felfogásában alapvetően proudhonista lett. Mint

⁶³ Proudhon életútját lásd Évkönyv 1984.

ilyen vált a Párizsban szervezkedő munkások egyik vezéralakjává, s vezette 1864-ben a francia munkások küldöttsgét Londonba. Így ő lett az I. Internacionálé alapító tagja, az ott létrehozott Főtanács egyik francia tagja, aki igen aktívan belefolyt a napirendre kerülő ügyek tárgyalásába⁶⁴. Ott volt az I. Internacionálé több kongresszusán, így az első, genfin, s aktívan szerepelt is⁶⁵.

Tolain természetesen a francia szekció vezetésében is jelentős szerepet játszott⁶⁶. Egyben a korszak egyik befolyásos, ha nem a legbefolyásosabb antibonapartista-szocialista munkásorgánumának, a *Courrier français*nek lett a szerzője, majd a munkásrovat, később (1866 után) pedig az egész lap szerkesztője.

A későbbiekben azonban, ahogy az Internacionáléban néhány kérdésben kiéleződtek a viták a „marxisták” és a „régí proudhonisták” között (így a sztrájkok támogatásának kérdésében, avagy a politikai harc, a politikai demokráciáért, a szabadságjogokért folytatott küzdelem vállalásában), Tolain lassan kiszorult a Főtanácsból és az I. Internacionáléból is. Új emberek, a „fiatal”, avagy „baloldali proudhonisták” váltották fel a francia szekció élén is.

Szembekerülése és kiszorulása az Internacionáléból és a radikalizálódó francia szekcióból az 1850-es évek végére már befejeződött. Ráadásul 1870/71-ben bekövetkezett a francia politikai élet ismert forradalmasodása. Tolain ezúttal már a szó szoros értelmében a barikádok túlsó oldalán foglalt állást és helyet. 1871-ben a választások során az ún. „versailles-i nemzetgyűlés” parlamenti képviselője lett. Mindenesetre Tolain az első munkás pártképviselek közé tartozott a francia parlamentben is. Ám tevékenysége már ugyanúgy nem tartozik a munkásmozgalomhoz, mint 1876 utáni szenátori működése sem. Ennyiben a nagy „elfordulók” és nagy polgári karriert befutók egyik nagy pionírja volt. 1897. május 3-án Párizsban halt meg.

IRODALOM:

Az I. Internacionálé meglehetősen nagy irodalmának minden jelesebb munkája megemlékezik róla. Tolainnek az I. Internacionálé kongresszusain elhangzott beszédeit lásd az orosz nyelvű kongresszusi jegyzőkönyvekben, illetve a Jacques Freymond szerkesztette La Première Internationale kötetben.

Jemnitz János

⁶⁴ Erről bővebben lásd Jemnitz János: Az I. Internacionálé. IN: Az I. Internacionálé és Magyarország. Kossuth Kiadó 1964.

⁶⁵ Uo.

⁶⁶ Uo.

ELHUNYTA

Anna Lindh (1957-2003)

1957. június 19-én született a svédországi Enschedében. 1977 és 1979 között Enköppling városi tanácsának tagja. 1977-1980-ban Uppsala kerületben a svéd Szociáldemokrata Ifjúsági Liga országos elnöke.

1982-től az Uppsalai Egyetem jogi professzora, 1982-1983-ban bírósági tisztviselő a stockholmi városi bíróságon. 1982 és 1985 között parlamenti képviselő, a parlamentben az adózási bizottságban dolgozik.

1984 és 1990 között ismét ő lesz az Ifjúsági Liga elnöke. Egyben a kormány által alakított, alkohol- és kábítószer ügyekkel foglalkozó bizottság elnöke. 1987 és 1989 között a Nemzetközi Szociáldemokrata Ifjúsági Szövetség alelnöke is.

1991-től a Svéd Szociáldemokrata Munkáspárt (SAP) tagja.

1991 és 1994 között parlamenti képviselő, a főváros kulturális bizottságának elnöke, egyben a stockholmi városi színházat felügyelő bizottság elnöke.

1994 és 1998 között foglalkoztatási miniszter.

1998-ban újra megválasztják parlamenti képviselőnek; az alakuló új kormány külügyminisztere lesz.

2003 nyarán külügyminiszterként lett Stockholmban – Olof Palme után viszonylag rövid időn belül ismét – „magányos gyilkos” áldozata. Két gyermek anyja volt.

Forrás: <http://www.wsws.org/articles/2004/feb2004/swed-f04.shtml>

Luigi Pintor (1925–2003)

Az Olasz Kommunista Párt (PCI) központi bizottságának egykori (1959–1969) tagja, utóbb az 1969-ben létrehozott *Il Manifesto* csoport, a pártból még abban az évben kizárt frakció jelentős vezető egyénisége volt, az ugyancsak *Il Manifesto* (Kiáltvány) néven kiadott lap főszerkesztője. A pártból való akkori eltávolítása ellenére a Gramsci alapította újság, a *l'Unità* – valaha hivatalos kommunista pártlap, ma egyszerűen „lap”, mely-

nek az 1960-as évek első felében szintén egyik szerkesztője volt – búcsúztatójában mint „kommunistát és újságíró” idézte föl. Valóban az volt, mégpedig meggyőződéses, jelző nélküli kommunista. Nem fogadta el, sőt ingerülten reagált rá, ha akár barátai is kizárása után eretnek, rendhagyó kommunistának minősítették.

A világháború utolsó éveiben Rómában fegyverrel harcolt a náci megszállók és az olasz fasiszták ellen. Annak az értelmiségi körnek az aktív részeseként csatlakozott a PCI-hez, amely a párt 1945 utáni történetében igen fontos szerepet töltött be. Többen közülük utóbb fontos párttisztviselőket töltöttek be. Mario Alicata és Pietro Ingrao a párt vezetői lettek, Franco Ferri hosszú ideig a PCI-hez kötődő Gramsci Intézet igazgatója, később parlamenti képviselő. Pintor ebben a körben, majd a szerkesztőségi viták kereszttüzében edződött. Militáns újságírói teljesítményeire sokan fölfigyeltek. A legkiválóbbak közé sorolták, sőt Enrico Berlinguer¹, a PCI főtitkár-helyettese, később főtitkára egy alkalommal nem habozott a legnagyobb olasz újságírónak titulálni. Berlinguer a Manifesto-csoporttal folytatott vita valóban nagy horderejű tartalmi kérdéseiben egy ideig ezért is tanúsított nagy türelmet, ám végül a KB többségével kizárásukra szavazott.

Pintor nem akárkikkel alakította meg a nemzetközileg ekkor, 1968–69-ben ismertté vált pártfrakciót. Vezetője Rossana Rossanda, nemkülömben Aldo Natoli vele együtt a KB tagja volt, Lucio Magri a *Manifesto* első főszerkesztője, Massimo Caprara egy időben Palmiro Togliatti² személyi titkára. A Varsói Szerződés öt állama 1968-as csehszlovákiai inváziójában a PCI maga is az államok és a pártok szuverenitásának durva megsértését látta, és bírálatával sem fukarkodott. A Manifesto-csoport azonban a pártot arra ösztönözte, hogy szakítsa meg kapcsolatát a csehszlovákiai beavatkozást végrehajtó, illetve az azt támogató pártokkal. Pintornak és társainak azt is a szemére vetették, hogy követelték: ismerje el a párt saját belső áramlatainak, platformjainak létét, és ismerje el a stratégiát érintő alapkérdésekről valójában már javában folyó, ám nem eléggé nyílt és következetes eszmecsere létjogosultságát. Ez a vita a pártban lényegében Togliatti halála óta folyt, a Giorgio Amendola nevéhez kötött „jobbszárny” és Pietro Ingrao baloldalnak elkönyvelt vonala között. A fő nézeteltérés az volt, vajon a rendszeren belül demokratikusan kivívott strukturális reformok nyithatnak utat a szocialista jövő felé, vagy a radikális tömegharc erőteljes kibontakoztatása. Pintorék a párt két szárnyának ezt az elvi polémiáját azzal bozontosították tovább, hogy ha nem is másolásszerűen, de minden ország szá-

¹ Berlinguer életútját lásd az Évkönyv 1987. évi kötetében.

² Togliatti életpályájáról lásd az Évkönyv 1994. évi kötetét.

mára példaértékűnek tekintették a kubai, illetve a vietnami tapasztalatokat és harcmodort. Várározással tekintettek a kínai „kulturális forradalomra” is, amelynek szintén permanens harci jellege ragadta meg őket. Az olasz szélsőbal, benne a Manifesto jelszavai akkoriban Castro, Mao, Ho Si Minh nevét skandálták.

Pintor abból indult ki, hogy a PCI-nek az elbürokratizálódott szocialista modellek helyett ezeket a permanens forradalmi tapasztalatokat kellene egyesítenie az 1968–1969-ben magasra törő sztrájkmozgalmakkal, szakszervezeti harcokkal, diákmegmozdulásokkal, a nemzetközi küzdőtéren végigsöprő újító szellemű nyugtalanságra támaszkodva. Egyben azt hirdette, hogy ha a PCI egyértelműen elhatárolódna a meggyőződése szerint mély válságban lévő Szovjetuniótól és az általa vezetett tömböktől, győzelemre vihetné Olaszországban a szocialista forradalmat. Ezt hirdette társával együtt az útjára indított, feltűnő sikerű – átlagosan 40000 példányban eladható – *Il Manifesto*-ban, amely később napilappá alakult, tematikájából és mondanivalójának hevületéből mindmáig jottányit sem engedve. Pintor vezércikkeire az olvasók zsurnalisztikai mesterművekként emlékeznek, amelyek be tudták tölteni az olasz baloldal mindenkori barométerének a szerepét. A lap ma is „kommunista napilapként” hirdeti magát, és rendszeres intellektuális provokációkkal igyekszik ébren tartani az olasz baloldal lelkiismeretét. Igaz, ebben nincs egyedül.

Pintor 2003. május 10-én hunyt el. A május 19-i temetésén elhangzott búcsúztatójában a Manifesto-csoport egyik alapítója, Luciana Castellina fölvetette, hogy ha a PCI 1969-ben nekik adott volna igazat, akkor húsz évvel később nem jutott volna oda, ahová jutott. Giovanni Berlinguer (Enrico testvére) viszont, elszakadva előre leírt beszédétől, kijelentette: nem tudja, helytálló-e Castellina feltevése. Az azonban tény, hogy a PCI vezetése, a KB, benne az ő szavazatával, tévedett a Manifesto dolgában. Azért tévedett, mert eljárásában fölülkerekedett a mind nagyobb és erősebb pártot célzó felfogás, amely nem tűrhette a sorok megbontását. Valójában vállalnia kellett volna az áramlatoknak a vitákban fölmerülő különböző nézeteit. A párt ezen a módon is erősödhetett volna – ismerte el.

„Késő bánat – eb gondolat”, tartja a közmondás. A szónok és a Piazza Farnesén Pintor koporsója körül összegyűlt többbezzres tömeg bizonyára nem így gondolta. A sajátos „mozgalmi” gyász-eseményen a halott és eszméi iránti szolidaritásukat töretlen szimbolikával, összezárt öklök és lengő vörös zászlók fölemelésével fejezték ki az egybegyűlteket, azt fejezve ki, hogy a hagyomány megfáradt, idős hordozói meghalhatnak, de nyomukba mások, újak lépnek.

Pankovits József

Paul Marlor Sweezy (1910-2004)

Paul Sweezy életműve gazdag és önmagáért beszél. Ebből az alkalomból csak egy hozzám írt leveléről szólok. A levelet sok évvel ezelőtt kaptam Paultól, és most csak a leglényegesebb részeit idézem föl. Ez a megindító levél is tanúsítja, hogy mennyire mélyen és világosan tudta átlátni a nagyon bonyolult és sokszor elszomorító és nyugtalanító jelenségeket, amelyek korunk és országaink társadalmában végbemennek. Ez a rálátás és megértés persze elválaszthatatlan attól a vezérlő és irányító meggyőződéstől, hogy amire szükség van, az a társadalom globális, életképes szocialista átalakítása, s hogy ezt miként elemezte és értékelte az eseményekhez és a változásokhoz képest.

Sweezy, szokásától eltérően, ebben a levélben, 1987. október 21-én nem írógéppel, hanem kézzel írt. Cavtatban, a Dubrovnik melletti jugoszláv kisvárosban, egy konferencia színhelyén fogalmazta. Itt tartották éppen annak a véleménycsere sorozatnak a szokásos, évi konferenciáját, amelynek „A szocializmus a világban” fő címet adták.

A konferencián 2-300 ember gyűlt össze. Nagyon eltérő meggyőződésű emberek a világ minden sarkából, Északról és Délről, Keletről és Nyugatról. Sweezy innen azt írta: „Amit itt nagyon jól megfigyelhetünk, az az, hogy a kor, amelyben mi most élünk, az nem a marxizmus, hanem a kapitalizmus válságáról tanúskodik.”

Igen jellemzően, nem sokkal azután, hogy Cavtatból megkaptam Paulnak ezt a levelét, megszűnt létezni az a kerekasztal, amelyen „A szocializmus a világban” témát tárgyalták – valóban a világ valamennyi részéből érkezők körében. A válság azonban már 1987-ben világosan megmutatkozott Cavtatban is, e nagyon sokszínű társaságban, amikor az emberek magukat még mint „szocialista professzorokat” tüntették fel. Sweezy ebben a levelében már szembenézett korunk eme legnagyobb válságával. Azt is látta, hogy ez hatalmas kihívás. „Azt nem lehet pontosan megjelölni – írta –, hogy ez a válság mikor kezdődött, de azt hiszem, nem tévedünk, ha a kezdetet az 1929/1932-es nagy összeomlásban jelöljük meg. ... Utána ez a rendszer hosszabb, negyedszázados lélegzetvételnyi szünetet kapott a második világháborúval”, majd azzal az újjáépítési szakasszal, amely Európában már amerikai dominancia alatt következett be. Ám a mélyen ható erők változatlanul ott munkáltak a mélyben, és hallatlan intenzitással törtek a felszínre az 1970-80-as években, amikor ez a háború és az utána következő gazdasági expanzió véget ért. Ekkor és ezzel az a tőkefelhalmozás, amely mindig is a tőkés rendszer felhajtóereje volt és maradt, óriási léket kapott, s egyfajta stagnálás kezdődött.

Ebből ez a rendszer nem is tud kimászni, csak újabb olyan véres orgia és pusztítás révén, amelyet csak az első avagy a második világháborúhoz lehet hasonlítani. Más szavakkal azt is lehetne mondani, hogy ez a harmadik világháborút is jelentené. Azonban a történelem ironiája (és ugyanakkor a lényeges újság a jelenlegi helyzetben), hogy a harmadik világháború jellege megváltozott, és elveszítette megfiatalító erejét a tőke felhalmozási folyamata számára. Ez egészen bizonyosan a civilizált társadalom végét hozza el, legalábbis abban a formában, ahogyan azt mi az írott történelem korszakából ismerjük. Más szavakkal: elpusztítja magát a kapitalizmust, de ezzel együtt annak lehetőségét is, hogy azt egy következő civilizált társadalom váltsa fel. Ez nem azt jelenti, hogy a harmadik világháború elkerülhetetlen, csak annyit jelent, hogy a külső és formális hazugságokkal szemben nekünk ily módon kell szembenéznünk a harmadik világháború problematikájával. Természetesen ez a lényege a dolognak, amennyiben előre pillantva hosszú évekre, egész korszakra húzódik majd el a kapitalizmusnak ez a válsága.”

Természetesen Paulnak ez a teljesen reális diagnózisa a legkisebb mértékben sem gyengítette azt az erőt és kombattivitást, ahogyan minden erejét bevetve küzdött napjaink oly nagyszámú, az egész emberiséget érintő és fenyegető veszedelme ellen, amelyek nagyobbak, mint amelyekkel az emberiségnek valaha is szembe kellett néznie. Hiszen újmódon vetődött és vetődik fel az egész emberiség pusztulása is. Ami Pault magát illeti, ő nagyon mélyen különbözött azoktól, akik magukat egykor valamilyen színezetű szocialistáknak vallották. Paul ezzel szemben a kapitalizmus létező valóságából indult ki, s mindig készen állt arra, hogy elfogadjá azokat, akik e kapitalizmussal szembefordulnak, sőt vezesse is őket.

S amikor az általános pusztulás lehetőségével szembesültünk, s a lehetséges orvoslás után néztünk, Paul azt írta: „Az a véleményem, hogy ez par excellence marxista probléma. Úgy hiszem, erre csak marxista megoldás létezik a permanens forradalom formájában, és a legszomorúbb látvány számomra (de ezt én is megerősíthetem az egész világból való szocialistákkal való találkozásaim nyomán), hogy e marxista szekciók igen sok tagja úgy véli, hogy a kapitalizmus ebből a válságból is még talpra állhat ... mégpedig akár spontán módon, akár pedig valamiféle reformok kényszere folytán, ahogy ez a múltban a válságok idején történt. Hogy miként alakul majd most ez a vita ezen a konferencián mind a gyakorlati, mind az elméleti kérdésekről és kihívásokról – ezt most előre nem lehet megmondani.”

Tizenhét év múlt el azóta, hogy Paul megírta ezt a levelet, s az események minden részletében megerősítették diagnózisának helytálló voltát. Megerősítették radikális szocialista szenvedélyességének igazát is. A két

évtized eseményei másról sem tanúskodnak, mint hogy a tőkés akkumuláció válságából nem találtak kivezető utat, nemcsak a tőkés felhalmozás válságából, hanem a távlati válságból sem. A reformisták kitartóan beszélnek és írnak valamiféle „hosszú felemelkedő, virágzó korszakról”. Mi ezzel szemben az elmélyülő és visszafordíthatatlan tőkés válság közepén találjuk magunkat, amely nemcsak hogy az elszabaduló erőszak valóságos orgiájával fenyeget (ami együtt jár a pusztításokkal), hanem már azzal is, hogy a világ különböző részein tapasztalhatjuk a tartós pusztulás sokféle átkát.

Paul levelének komor üzenete mindnyájunknak szól.

Egy ideje már tudtuk, hogy Paul súlyosan beteg. Mégis, amikor halálának híre elérkezett, súlyos csapásnak éreztem és nagy szomorúság fogott el.

És mégis, a szomorúság egész másfajta érzelemnek kell, hogy utat engedjen. Paul példája bizonyító erejű, lelkesít és munkára serkent. Végeredményben örömteli teljesítményekben hallatlanul gazdag élete volt, amelyet teljes egészében a szocialista jövőnek szentelt.

Mészáros István

*

Mészáros István ezt a megemlékező, tisztelgő írását 2004. április 10-én adta át Jemnitz Jánosnak azzal, hogy ugyanezt a szöveget mondja el majd egy héttel később a New York-i temetésen. Mészáros hozzátette, hogy e nemzetközileg ismert közgazdász, Sweezy, aki egy időben a Harvard Egyetem professzora is volt, 1949 óta szerkesztette a New Yorkban megjelent *Monthly Review* c. marxista folyóiratot, amelynek a „lelke” volt. Ezért „jutalmul” annakidején a McCarthy-féle, a kommunisták és a marxisták elleni boszorkányüldözés korában ellene is per indult, Sweezy azonban ügyét a Legfelsőbb Bíróság elé vitte, és győzött. Ez akkoriban óriási szenzáció volt.

Sweezy emlékeim szerint egy ízben jelent meg az ITH linzi konferenciáján (vagy előadást küldött?). Témája a sztrájkok összehasonlító elemzése volt.

Jemnitz János

A MUNKÁSMOZGALOM TÖRTÉNETÍRÓI

Hill, Christopher (1912-2003)

Búcsúzunk tőle annak a nemzedéknek a nevében, amely az egyetemen fél évszázaddal ezelőtt tanulta az egyetemes történelmet.

Két angol marxista történész munkája volt szinte kötelező forrásanyag: Gordon Childé az őstörténet és Hillé az angol forradalom korához. „Csak” ajánlott irodalom lehetett A. L. Morton magyarul ugyancsak olvasható írása. Hill rövid könyve tehát egykor egyértelműen „alpmű” volt, s mindenkire nagy hatást gyakorolt.

*

Christopher Hill történész, a Balliol College¹ professzora január 24-én, hétfőn halt meg 91 éves korában. Hill marxista módon értelmezte az angol polgárháború éveit, s tanítása nyomán azt az eseménysort ma ugyanúgy „angol forradalomnak” tekintik, mint az 1789-es francia és az 1917-es orosz forradalmat.

Hill több mint húsz könyvet és több száz cikket írt nagyon népszerű, közérthető nyelven. Ezzel jócskán hozzájárult ahhoz, hogy történelmünkben a XVII. század időszaka lett a legismertebb. Érdeme van abban, hogy a marxizmust számításba vehető, intellektuális alternatívává lett a történelem liberális, empirikus értelmezésével szemben. Hillt még a más véleményen lévők is becsülték, mind látókörének szélességeért, mind a dokumentumok ismeretért, azok magyarázatáért és az apró részletek bemutatásáért. Ellenfelei nem egyszer azzal érveltek, hogy Hill annyira jól ismeri a kérdéses korszakot, hogy bármit be tud bizonyítani, amit csak akar.

Talán a legnagyobb eredménye nem is az, hogy szigorú formulákat dolgozott volna ki, vagy kísérletet tett volna az egyenes osztálygyökök kimutatására olyan emberek körében, akik persze nem is hallottak az osztálytudatról, hanem abban, hogy nagyon finom, diverzifikált leírásokat és magyarázatokat adott, és lehetővé tette az eszmék történetének megértését.

¹ A Balliol College az Oxfordi Egyetem egyik nevezetes kollégiuma. Számos nevezetes diákja volt, pl. a későbbi munkáspárti kormányfő, Harold Wilson.

Hill volt az, aki a *Telegraph* szerint a marxista történészek közül a legmagasabb tisztet érthette el az angolul beszélő világban – Master, vagyis a Balliol igazgatója lett. Ez azért történhetett így, mert a brit konzervatív beállítottságú szellemi elit² megítélése szerint Hill hatalmas eredményeket ért el a vallástörténeti kutatásokban s részint saját családi nonkonformista öröksége folytán – a különféle szekták és csoportok, mint a levellerek, a diggerek és mások szellemi vonulatának megértetésében. Márpedig ezek akkor nagyon is ható csoportok és erők voltak.

Hill egyik lényeges „felfedése” volt, hogy a XVII. században a kereszténység mindegyik fő vonulata haladó szerepet játszott, mind polgári (burzsoá), mind demokratikus értelemben.

Hill előtt az angol forradalom folyamatait a történétírók csak politikai, alkotmányos (királyság-köztársaság), illetve vallási kategóriákban értelmezték. 1940-ben jelent meg első, nagy jelentőségű könyve: „The English Revolution 1640.” (Az angol forradalom, 1640.). Ebben mindezt marxista értelmezésben jelenítette meg, s azt bizonyította, hogy akkor ugyanúgy osztályok harca ment végbe, mint az 1789. évi francia forradalomban. „A régi államhatalmat, amely lényegileg a feudális rendet védelmezte, erőszakosan döntötték meg, és a hatalmat új osztály vette át, amely szabadabb lehetőséget biztosított a további kapitalizálódásnak.”

Hill sokat köszönhetett Marx és Engels írásainak, valamint a szovjet történetírásnak, amikor a polgárháborút úgy fogta fel, mint osztályharcot, amely I. Károly despotizmusa, valamint az őt és a régi rendet védő egyház és a feudális nagybirtokosok ellen irányult.

Ezt a könyvet akadémikus körökben megvetéssel fogadták. Hill később maga is elismerte, hogy másképpen írta volna meg, „ha tudja azt, hogy túléli a második világháborút”. A könyvet akkor „egy nagyon dühös fiatalember írta” – vallotta be –, aki fellázadt a kor uralkodó történetfelfogása ellen. Mindezek dacára ez a könyv egyfajta klasszikus lett, valóságos forradalmat keltett, és ráirányította a figyelmet a XVII. századra.

Hill nem ragadt bele valamiféle merev marxista értelmezésbe. Később, amikor új és új témákhoz nyúlt, nemcsak finomított előadásmódján, hanem a folyamatok elvi-elméleti értelmezésében is lényegi módosításokat hajtott végre. Míg korai éveiben a forradalomról azt írta, hogy abban két, világosan elhatárolható osztály ütközött meg – az arisztokrácia, amely a feudalizmust képviselte és a burzsoázia, amely a kapitalizmust – későbbi éveiben ezt jelentősen módosítva úgy fogalmazott, hogy „a forradalmat

² Tudnivaló, hogy a *Telegraph* kifejezetten konzervatív orgánus, bár dolgoznak benne radikálisok is. (pl. Tom Riberg)

nem a burzsoázia robbantotta ki”, de a forradalom utat nyitott a kapitalizmusnak, és lehetővé tette az „ipari forradalom kibontakozását”. Hősei e kapitalista forradalomban a levellerek és a diggerek, akik e forradalmat demokratikusabbá akarták tenni. Hill, kommunista mivolta ellenére tudta, hogy ez lehetetlen.

Természetesen az 1970-1980-as években Nagy-Britanniában is felnőtt a történészeknek egy új, revizionista nemzedéke; mindazonáltal ez az új nemzedék is úgy vélte, hogy e korszak „domináns” történetírója változatlanul Hill marad.

Hill metodista ügyvéd fiaként született Yorkban, 1912. február 6-án. A metodista nonkonformizmus erősen hatott rá az 1920-1930-as években, de felfedezhető ez a hatás későbbi nagy munkáiban is, amikor az angol forradalom vallási, illetve etikai problémáival foglalkozott.

Középiskoláit Yorkban végezte, ahonnan kitüntetéssel és ösztöndíj elnyerésével érkezett a Balliol College-ba. Oxfordban kezdte el tehát egyetemi tanulmányait. Itt lett marxista, részint az 1930-as évek gazdasági helyzete, részint a világhelyzet alakulása miatt. Ezt írta: „A marxizmus tűnt nekem (és akkor sokaknak) a legjobb eszköznek arra, hogy a világot jobbat tegyük.” Egyúttal a marxí gondolatok voltak azok, amelyek Hill szerint „egyedül adják meg a kulcsot a XVII. századi események és az angol forradalom megértéséhez”, amelyek „ezt a forradalmat visszaadják az angol népnek” – tette hozzá. S ebben Hill ugyanazon az úton járt, mint a mai napig a francia történetírók egy része, akik a jakobinus örökséget őrzik.

Hill egyetemi éveiben beletemetkezett a könyvekbe, a marxizmusba és a kollégiumi életbe. Ismét remek eredményeket ért el, kitüntetésekert kapott (amelyekre ugyanúgy büszke volt, mint későbbi akadémiai díjaira). 1934-ben már az oxfordi All Souls College tagjává (Fellow) választották.

Ezt követően tíz hónapot töltött a Szovjetunióban, ahol azt tanulmányozta, mit írnak a szovjet történészek a brit XVII. századról. Hazatérve csatlakozott Nagy-Britannia Kommunista Pártjához (CPGB).

1935-től 1938-ig a Cardiffi Egyetemen tanított, majd visszatért a Balliol College-ba, s ott is maradt a következő 40 évben, leszámítva a háború idejét. A háborúban szolgált gyalogságnál is, és a szovjet élet ismerete révén a Külügyminisztériumban is. Ekkoriban álnéven (A. Holmes) írta meg a „The Commonwealth” (A nemzetközösség) c. munkáját.

A háború után visszatért Oxfordba, de jó ideig nem jelentetett meg újabb nagyobb munkát. Mint később mondta, „háttéranyagokat” írt a CPGB-nek. 1953-ban nagyobb írásban fejtette ki, hogy a szovjet, de az egyetemes történetírás is milyen sokat köszönhet Sztálinnak. Ugyanakkor egy másik könyvsorozatban Leninről is írt egy életrajzot, amely a sorozat-

szerkesztő meglepetésére (szerinte ugyanis a könyv nagyon „sztálinista” volt) a sorozatból a legjobban fogyott.

Első nagy új monográfiája 1956-ban jelent meg: „The Economic Problems of the Church” (Az egyház gazdasági problémái) címen. Ez a könyv nagy sajtóvisszhangot keltett és elismerést szerzett neki az akadémiai világban is.

Ugyanebben az évben jelent meg nagyobb tanulmánya „The Recent Interpretations of the Civil War” címmel. Ebben már jelezte, hogy a következőkben a XVII. század kultúrtörténetével kíván foglalkozni.

Hill 1957-ben a magyar felkelés (Uprising) leverése nyomán, sokakkal együtt kilépett a kommunista pártból, de múltját nem tagadta meg. Mindig is úgy tekintett vissza a Kommunista Történész Csoportban végzett munkájára (ide tartozott többek között Eric Hobsbawn, E.P.Thompson, Rodney Hinton és John Saville is), hogy az nemcsak feltétlenül pozitív volt, hanem hatalmas lökést adott további tevékenységéhez és életében ez tette rá a legnagyobb hatást. Ez a csoport jelentette meg az 1950-es években a Past and Present c. folyóiratot, a kor legjelentősebb történeti folyóiratát.

Miután Hill elhagyta a CPGB-t, a puritánokkal kezdett foglalkozni, akik központi szerepet játszottak az angol forradalomban. E témakörben első könyve a „Puritanism and Revolution” (1958) volt. Ezt követte: „Society and Puritanism in pre-Revolutionary England” (Társadalom és puritanizmus a forradalom előtti Angliában, 1964), majd az „Intellectual Origins of the English Revolution” (Az angol forradalom intellektuális gyökerei, 1965). Az 1970-es években jelentette meg Oliver Cromwell életrajzát „God’s Englishman” (Isten angolja) címmel. 1972-ben jelent meg új, nagy összefoglaló műve: „The World Turned Upside Down: Radical ideas during the English Revolution” (A fenekestől felforgatott világ: Radikális eszmék az angol forradalom idején). Hillnek ez a könyve is nagy visszhangot vert. Benne egyébként kevésbé, vagy alig ismert, sőt anonim szerzőket, gondolkodókat is életre varázszolt.

1958-tól 1965-ig a XVI-XVII. századi történelem előadója volt, majd 1965-ben megválasztották professzornak, s az is maradt 1978-as nyugalmába vonulásáig. Sok könyvet jelentetett még meg, többek között a „Change and Continuity in the Seventeenth Century England” (Változás és folyamatosság a XVII. századi Angliában, 1975) címűt.

Szeretetre méltó ember volt, mindig szívesen foglalkozott tanítványaival, de azt is tudták róla, hogy nagy követelményeket támaszt, s témáját nagyon szereti.

Nyugdíjba vonulása után tovább tanított és dolgozott. Megjelentette az újabb „English Revolution” (1980) című könyvet, majd „Experience of

Defeat: John Milton and Some Contemporaries” (A vereség tapasztalata: John Milton és néhány kortársa, 1984) című munkáját. Ebben már nemcsak azt írta meg, hogy Milton és társai hogyan és miért csalódtak a forradalomban és a cromwelli diktatúrában; azt is érzékeltette, hogy saját maga is csalódott a szovjet rendszerben.

Hill még az 1990-es években is írt újabb könyveket, ugyancsak a XVII. századról. Az egyik ilyen megkapó téma és könyv a „Liberty against Law” (Szabadság a törvény ellenében, 1996), illetve „The Origins of the English Revolution Revisited” (Az angol forradalom eredete újrazivsgálva, 1997)³

Forrás: Christopher Hill. Névtelen szerkesztőségi nekrológ. Telegraph, 2003. január 27. (A szöveget H. Haraszi Éva küldte el szerkesztőségünknek, ezúton is köszönjük.)

MARTIN KETTLE

Christopher Hill. A marxista történész, akinek radikális interpretációja megváltoztatta, hogyan gondolunk a XVII. századi angol forradalomra⁴

Christopher Hill, aki most hunyt el 91 évesen, meghatározó értelmezője volt a XVII. századi angol forradalomnak, s egyben mint az oxfordi Balliol College Mastere (igazgatója, 1964-1978) is nagy hatást gyakorolt. Seregnyi könyvéből a diákok több nemzedéke tanult, nemcsak Nagy-Britanniában, hanem világszerte.

Amióta 1940-ben megjelent híres könyve, a „The English Revolution”, nyugodtan elmondhatjuk: az egész XVII. századra vonatkozó történetírást befolyásolta (beleértve a közgondolkodást is).

³ Az 1950-es évek elején az Eötvös Lóránd Tudományegyetemen Hill könyve nemcsak ajánlott olvasmány volt, hanem kifejezetten abból tanultuk az angol forradalom eseményeit és korát. –J.J.

⁴ Martin Kettle a The Guardian állandó, főfoglalkozású újságírója. Apja, Arnold Kettle, Hill kortársa, az angol irodalom professzora a Leedsi, majd az Oxfordi Egyetemen. Kommunista, méghozzá John Schwarzmantel szerint (akitől a jegyzet anyagát kaptam) nagyon „merev ortodox” kommunista. Persze ez fiára, Martinra már nem vonatkozik. Steve Kettle felvilágosítása szerint Martin Kettle ifjúkommunistaként nőtt fel, de azóta ő is változott, a The Guardian pedig mind a liberálisokhoz, mind a New Labourhoz közeledett.

Nem tudni, hogy Hill mikor lett marxista, azt pedig még kevésbé, mikor csatlakozott a kommunista párthoz. Mindenesetre ez a nagy gazdasági válság, a híres brit „éhségmenetek” idején, a New Deal és Hitler korszakában történt. Megjegyzendő: Hill, még mielőtt elfoglalta oxfordi katedráját, Németországot is megjárta – még Hitler előtt, a Weimari Köztársaság idején. Ezt követte a Szovjetunióban tett első látogatása, amely abszolút pozitív hatást tett rá.

Hill akkoriban rendszeresen látogatta G. D. H. Cole⁵ csütörtöki belső Vitaklubját, ami szintén hatott rá.

Mindenesetre mikorra megszerezte végső diplomáját, kommunista párttag lett, s azután töltött egy évet 1935-ben a Szovjetunióban. Ott súlyosan megbetegedett, mégis egy életre megszerette az oroszokat, az orosz életet. A szovjet politikát illetően azonban később már kritikusabb, kiábrándultabb volt.

1936-tól 1938-ig a Cardiffi Egyetemen tanított. 1938-ban visszahívták a Balliol College-ba. 1940-ben behívták a gyalogsághoz, innen helyezték át az Intelligence Service-hez, majd 1943-ban a háború végéig a Külügyminisztériumba. Ezekről az éveiről azonban nagyon keveset tudunk.

1940-ben több cikke, beszámolója jelent meg (zömmel álneven) arról, hogyan kutatja a szovjet történetírás Anglia múltját, főleg a XVII. század eseményeit.

1940-ben azután megjelent a nevezetes „The English Revolution”. Előzőleg a CPGB történészcsoportjában élénk vita zajlott le a kéziratról A. Leslie Morton és Robin Page Arnot⁶ részvételével, de jelen volt Dona Torr is, akinek véleményére Hill a legtöbbet adott.

Ez a könyv akkor éles támadás volt az uralkodó történetfelfogás ellen, s merőben új értelmezést adott azzal, hogy az 1640-től 1660-ig húzódó éveket forradalomnak értelmezte. E könyvről később ő maga ismerte be, hogy „egy nagyon dühös fiatalember írta”. Mindenesetre nagyon terjedt, és mindmáig kapható.

1946-ban a CPGB történészcsoportjában (History Group) újra megvitaták Hill könyvét, ami szavai szerint is életében a legnagyobb hatással volt rá. Ez a csoport olyan embereket tömörített, mint Rodney Hilton, Eric Hobsbawm, Maurice Dobb, Dona Torr, John Saville, A. L. Morton, Dorothy Thompson, Raphael Samuel, James Jeffreys⁷. Mindahányan méltán vállalkozhattak arra, hogy újraírják Anglia történetét.

Hill ebben a „kommunista korszakában” (amely azért különböző inten-

⁵ G. D. H. Cole életútját, munkásságát lásd Évkönyv 1989.

⁶ Morton életútját lásd Évkönyv 1990, R.P. Arnot-ét 1991.

zítású volt) 1947-ben írta meg a „Lenin and the Russian Revolution” (Lenin és az orosz forradalom) c. életrajzot. Az 1952-ben meginduló Past and present c. márkás folyóiratnak ő lett „a mozgató szelleme”. 1956-ban ez a korszak véget ért, egyrészt a magyarországi események és a szovjet intervenció, másrészt amiatt, hogy a CPGB azt nem volt hajlandó nyíltan elítélni. Hill nem tudta elfogadni a párt belső demokráciájának hiányát sem. Amikor ez a vita kiéleződött, Hill többedmagával kisebbségi memorandumot terjesztett a pártfórumok és az 1957-es pártkongresszus elé. Amikor pedig kisebbségben maradtak, és nem tudtak elérni semmit, kilépett a CPGB-ből.

Ugyanebben az időben Hill magánéletében is válságot élt át. Újraházasodott; egyetemi történelemtanárnőt vett el, aki meghozta számára a nyugalmat is, a boldogságot is. Felesége nála pár hónappal korábban, 2002. augusztusában halt meg.

1957 után Hill karrierje minden szempontból felívelt. Egymás után jelentek meg új könyvei, s ezek általános elismerést nyertek. Akadnak persze, akik a kilépés és a felívelés között okozati összefüggést látnak, Hill ezt azonban mindig tagadta. Hangsúlyozta, hogy 1956/1957 eseményei és az ő történeti kutatásai, eredményei között nincs semmiféle összefüggés.

Aki csak hallotta előadásait – például azt, amelyet 1972-ben tartott a XVII. századi radikális és millenáris mozgalmakról – ezeket soha nem fogja elfelejteni. Mély érzelmektől áthatva beszélt. Szövegeiben nem lehet kimutatni semmiféle prekoncepciót. Megdöbbentő hatást ért el azzal, hogy a valóság talaján mutatta ki a finom intellektuális összefüggéseket, a túlélő tendenciákat, és az elfelejtett poros aktákból, perек anyagaiból felidézett rég elfelejtett gondolkodókat, hajdani szereplőket.

Hill 1965-ben nyílt versenyben nyerte el a Balliol College Masterének rangját és pozícióját. Ez annál feltűnőbb volt, mert alig tíz évvel korábban a magas rangú akadémikusok Hillt még feketelistára tették politikai nézetei miatt. A Balliolból való nyugalomba vonulása után is nagy intenzitással tanított egy másik egyetem felnőtt-távoktatásában. Emellett haláláig új és új munkákat adott ki, közülük nem egy nagy sajtó- és egyetemi vitákat váltott ki.

Forrás: Martin Kettle: Christopher Hill. Whose radical interpretation of the 17 century changed the way of our thinking about the English Revolution. The Guardian, 2003. február 26.

PENELOPE J. CORFIELD**Christopher Hill**

Hill szülei nagyon vallásos metodisták voltak. Az egész család minden héten elkerékpározott a templomba. Istentisztelet után, amikor a prédikációt megvitatták, a fiatal Hill nagy vitákba bonyolódott anyjával. Nem sokkal később, amikor elvitte őket a színházba, megbotránkoztatta szüleit. Ezt úgy tekintették, hogy fiúk „elfordult a vallástól”. A jó családi kapcsolat ennek ellenére fennmaradt. Hill megemlékezései szerint szüleiben később már sokkal kisebb megdöbbenést és megbotránkozást váltott ki az, hogy fiúk a marxizmus felé fordult. Ám az is igaz, hogy Hill egész életében szilárd etikai alapokon állt, akkor is, amikor már elismert egyetemi tanárként és akadémikusként agnosztikus lett.

Barátja, E. P. Thompson történész⁸ ugyancsak szigorú metodista nevelésben részesült, majd ugyancsak marxista lett: egyfajta „világi vallásosságuk” egyik alapja volt annak, hogy családjaik is jó barátságban éltek egymással.

A fiatal Hillre annak idején nagy hatással volt T. S. Gregory, egy csöppet sem konvencionális metodista lelkész! Ezt az is bizonyítja, hogy az 1965-ben megjelent „Intellectual Origins of the English Revolution”-t neki, T. S. Gregorynak ajánlotta, azzal, hogy a korábbi, több évtizedes hatást semmi sem feledtetheti.

Gregory vezette rá Hillt arra, hogy az, ami le van írva, sőt ami általánosan elfogadott, még nem biztos, hogy igaz, és tartósan igaz. Később, amikor erre rákérdeztem, Christopher azt felelte: ez valóban így van; Gregory tényleg egész Yorkshire-ban ismert radikális személyiség volt.

Az 1920-as évektől Christopher Gregory hatására is mélyen hitt az emberek egyenlőségében. Nemsokára nagy örömmel fedezte fel, hogy ugyanezt a nézetet vallották és hirdették a XVII. századi brit puritánok és radikálisok is.

Christophernek kétszer is csalódnia kellett e nézeteinek „életrevalóságában”. Először a történeti múltban, a XVII. században, majd később a kommunista mozgalomban, amelynek ő maga is sok éven át tagja volt. Látnia kellett, hogy a mozgalom mint „fajult el” és vált maga is elnyomó gépezetté. Christopher ettől mélyen elszomorodott, mégsem adta fel soha

⁷ R. Hiltonról lásd E. Hobsbawm sorait (Évkönyv 2004); Saville, Samuel és Hobsbawm írásait többször közöltük. (D. Thompson Károlyi Mihály levelezőpartnere is volt.)

⁸ Thompson életútját, munkásságát lásd Évkönyv 1994

egalitarianizmusát és azt a nézetét, hogy a marxizmus adja a legjobb kulcsot mind a múlt, mind a jelen megértéséhez.

Ami legjobban emlékezetemben maradt róla, az szeretetreméltó szellemességének és mély elkötelezettségének ötvöződése. Jól emlékszem hosszú sétáinkra, amikor egyaránt beszélt történelemről, politikáról, irodalomról, vicceket cseréltünk – és olykor nagyokat tudtunk hallgatni. Nem könyvekből tanított. Hitt abban, amit kutatott, és hitt a Régi Jó Ügyben (Old Good Cause).

Forrás: Penelope J. Corfield: Christopher Hill. The Guardian, 2003. március 6. – A cikket Steve Parsonsnek köszönhetjük.⁹

ERIC J. HOBSBAWM

A történészek között

(Részlet 2002-ben megjelent önéletrajzából)

Mi történt a történetírással az én életemben? Azok, aki e téma iránt nem érdeklődnek, egyszerűen átugorhatják ezt a fejezetet, noha nem olyan akadémikus, mint az első percben tűnik. Az emberek nem szabadulhatnak meg múltjuktól, s így azoktól sem, akik azt feljegyezték, magyarázták és építették. Mindennapos életünket, azt az államot, amelyben élünk, azt a kormányt, amely alatt élünk, körülfonják az én szakmám termékei. Mi adjuk a szövegeket, az anyagot az iskolai tankönyvekhez, a „politikuskok” beszédeihez, amikor a múltról akarnak szólni, sőt az íróknak és a TV-adásokhoz is mi szállítjuk az alapanyagot. Maguk a történészek is tudják, hogy soha nem feledhetik a jelent, még ha a távoli múltból szólnak is. A történelem megértése ugyanúgy fontos az „egyszerű” polgároknak, mint a szakembereknek. És Nagy-Britannia boldog lehet, hogy olyan óriásai voltak, mint Adam Smith, Edward Gibbon, Charles Darwin, Maynard Keynes, akik kiváló tudósként nagyon közérthetően írtak komoly munkákat a nagyközönségnek. Azt, amiről Marc Bloch úgy írt, hogy a „történészek szakmája”, nos azt az én nemzedékem számára nem tanították a brit egyetemeken. Ezt akkor mi úgy tanultuk meg, ahogy tudtuk.

Nagyon sok múlott azon, hogy a kibocsátott hallgatók (undergraduate students) éppen miféle kapcsolatokat tudtak létesíteni. Az én cambridge-i

⁹ Parsons felvilágosítása szerint P.J. Corfield több egyetem történelemprofesszora volt (Leedsben és Londonban). A XVII. és a XIX. századdal foglalkozott, de a CPGB történetével is.

diákéveimben összesen csak egy erre megfelelő tanár akadt, s noha az órái mindig reggel kilenckor kezdődtek, rendszeresen látogattam őket. S ezt tette az értelmes és radikális történelem szakos hallgatók többsége is. M. M. (Mounia) Postanról van szó, aki ekkoriban frissen érkezett Cambridge-be a London School of Economicsból. Külsőleg úgy nézett ki, mint egy nagyon kedves vörös majom, vagy egy neandervölgyi ősember, de ez egyáltalán nem akadályozta abban, hogy az emberekkel közvetlen kapcsolatokat tudjon kialakítani, s nagy hatással volt a hölgyekre. Postan nagyon kemény orosz akcentussal beszélt angolul. Tárnya a gazdaságtörténet volt, s ebben az időben egyedül a gazdaságtörténet kelthetett érdeklődést a marxistákban Cambridge-ben, noha Postan – óráinak hallatlan intellektuális vibrálása ellenére sem – utazott különösen a népszerűsége. Minden órája úgy zajlott le, hogy először felállított egy alaposan alátámasztott tézist, amit nyomban szét is zúzott az antitézis jegyében, hogy azután ezek helyébe előadja a maga „postani” verzióját, a szintézist. Órái így valóságos ünnepi felüdülést jelentettek abban a zárt és unalmas elszigeteltségben, amelyben Nagy-Britannia a két világháború között élt, s amelynek Cambridge a maga önelégültségével, nagyon jellegzetes példája volt.

Amit még el lehet mondani: 1936-ban kezdtem olvasni az akkor friss *Annales d'histoire économique et sociale* folyóiratot, amely akkoriban még nem volt oly híres Franciaországban sem.

Akkoriban hívták meg előadást tartani Cambridge-be a nagy Marc Blochot. Úgy mutatták be nekünk, mint a középkor legnagyobb élő tudorát. (Ami azt illeti, én semmire sem emlékszem az előadásból, csak arra, hogy Bloch alacsony, zömök ember volt.)

Postan, a meggyőződéses antikommunista volt az egyedüli cambridge-i tanár, aki olvasta Marxot, Webert, Sombartot és a többi nagy közép- és kelet-európaiat. Elég alaposan és tudományosan megjelenítette őket számunkra is, hogy azután meg is bírálja őket. Postan nagyon jól tudta, hogy órái vonzzák a fiatal marxistákat, s bár elmarasztalta, bírálta hitüket a bolsevik Oroszországban, szívesen látta és elfogadta őket társnak és szövetségesnek. Később, a hidegháború éveiben, amikor szükségem volt a referenciáira, minthogy ő volt doktori munkáim idején a tudományos vezetőm, megnehezítette, sőt lehetetlenné tette, hogy bizonyos állásokat kapjak, mert megírta, hogy kommunista vagyok. Nem mondhatom, hogy ő lett volna a tanárom (mint ahogyan ezt másokról sem mondhatnám). Postan nem teremtett iskolát, nem voltak tanítványai – de ő volt az, aki valósággal hidat épített számomra a nagyobb, szélesebb világ történetírásához. Mindenesetre Postan volt a legeredetibb ember, aki magasabb posztot töltött be a brit történetírásban az egyetemeken a két világháború között; valószínűleg

ő volt a legeredetibb is és nemcsak Nagy-Britanniában. Postan nagyon impresszív, elragadó és abszurd ember volt.

És ami egy történésznel valóban nagyon ritka, óriási képessége volt a fantáziálásra és a romanticizálásra. Így némi túlzással azt is lehet állítani, hogy egy szavát sem lehetett elhinni. Ha történetesen nem tudott valamit kedvelt középkoráról, vagy tanítványai szerelmi kalandjairól, akkor biztosan kitalált valamit. Ő is jellegzetesen „outsider” (kívülálló) volt az akkori Angliában, s minden vágya az volt, hogy „insider” (elfogadott) legyen. Amikor később nyugdíjba küldték a történeti tanszék éléről, nem akart menni, s kitalálta, hogy egy évvel fiatalabb, csak az eredeti orosz dokumentumai nem pontosak ... Persze senkit nem tudott meggyőzni, az emberek ingatták a fejüket és mosolyogtak, s azt mondták: „Na, igen, ez Mounia”.

Forrás: Eric J. Hobsbawm: Interesting Times. A twentieth-century life. Penguin Books, London, 2002. 282-284. old.

Justus Pál (1905-1965)

Justus Pál neve egykor (főként az 1945 utáni években) nagyon ismert volt – de elsősorban mint politikusé, publicistáé, teoretikusé – és nem mint történétíróé. Itt az alkalom, hogy mindazok számára, akik az „örökifjú” Justust egykor személyesen ismerték, születésének 100. évfordulóján föl-villantsuk munkásságának ezt az oldalát is.

Bevezetőben említenünk kell, hogy amikor 1945 után átvette a *Szocializmus* szerkesztését, mindjárt az első számokban értelmező és egyben példaként ható cikkekben írt James Keir Hardie-ről¹⁰, a zimmerwaldi mozgalomról¹¹, később pedig Rosa Luxemburgról.

Talán még inkább a feledés homályába vészett (bár félek, hogy a fiatalabb generációknak már Justus neve sem mond éppen sokat), hogy Justus nemcsak átvette Mónus Illés örökségét, amikor az SZDP részéről a Népszava Kiadónál megjelentette saját szerkesztésében Marx és Engels műveinek első 1945 utáni, két kötetes magyar válogatását, hanem nagyon eredeti elő-

¹⁰ Hardie életútját lásd Évkönyv 1981.

¹¹ Ennek immár nagy magyar történeti irodalma is van. Egyebek között lásd Évkönyv 1980, 1981.

szót is írt hozzájuk, jórészt a nemzetközi munkásmozgalom témájából és előtörténetéből. Most ezekből emelünk ki egy parányit.

Mielőtt azonban ezt megtenném, „ceterum censeo” alapon megemlítem: Justus, mielőtt 1949-ben letartóztatták, egy nagyobb Freiligrath-tanulmányon dolgozott, ami – bár költőről van szó – mint ismeretes nemcsak irodalomkötet. Ez az írása 1956 után, s azután Justus egész életében sem került elő. De hátha egyszer igen!

Térjünk vissza a Marx-Engels válogatáshoz és Justus előszavaihoz. A kötetek 1947-ben jelentek meg, a Szocialista Könyvbarátok sorozatában. A két kötet elé Justus általános bevezetőt írt. Ennek elején felhívta a figyelmet arra: a megjelentetés nem véletlen, pontosan 100 évvel a Kommunisták Kiáltvány után lát napvilágot, ahogy Justus is fogalmazta: „a marxizmus, a tudományos szocializmus keletkezése után”¹². Közel hatvan évvel a kiadás és az előszó kelte után pedig mindenki számára szembeötlő, hogy mennyire más volt a szellemi atmoszféra akkor. Justus portréjához hozzátartozik, hogy nem feledkezett meg Mónus Illérről, e kötet „szülőapjáról”: őt mindjárt az első oldalon méltatta. Ugyanitt fejet hajtott Szabó Ervin előtt is – jelezve, hogy ez a második magyar nyelvű válogatás.

Justus írt bevezetést Marx „A spanyol kérdésről” írott tanulmánya elé is. Ez volt egyébként a második kötet bevezetője. Mint Justus az elő sorokban tájékoztat, Marx azt a forradalmi folyamatot elemzi benne, amely 1808-ban kezdődött. „Marx itt a következő, 1808-tól 1814-ig, majd újból 1820-ig fel lángoló, majd 1823-ban végződő spanyol társadalmi folyamatról” szóló elemzését vizsgálja. Justus hangsúlyozza, hogy Marxnak ez az írása a „csak magyarul olvasók” elől eddig rejtve maradt; a kötet 1947-ben ennyiben is újdonságként hatott.

Justus mindjárt hozzáfűzte: „De egyébként sem tartozott a megfelelően méltatott és alaposan tanulmányozott művei közé”¹³. Majd eszmefuttatását azzal a megállapítással folytatta, hogy Marxnak az elméleti munkái mellett „tisztán történeti munkái némiképp háttérbe szorultak”¹⁴. Ezt persze Justus is érthetőnek találta, de egyben megállapította: „azon kevesek”, akik Marx kifejezetten „helyhez és időhöz kötött”, szigorúan történeti munkáit olvasták, tanulmányozták – azok is érthetően „a nagy” vezető kapitalista országok, Anglia, Németország és Franciaország történeti elemzései, nem pedig Spanyolország felé fordultak. Justus ezt logikusnak ítélte,

¹² Marx-Engels válogatott tanulmányai. I-II. kötet. (Szocialista Könyvbarátok kiadása, 1947. 9. oldal)

¹³ Marx-Engels válogatott tanulmányai. II. köt. 8. oldal

¹⁴ Uo.

hiszen „a nemzetközi politikai erők” szempontjából Spanyolország „másod, vagy harmadrendű” fontosságú; de az volt még „a nemzetközi osztályharcok és forradalmak” szempontjából is. Mindehhez Justus – már nem a történelem iránt is nyitott ember, hanem a gyakorlati politikus, az SZDP agitációs osztályát vezető és a pártoktatásért felelős vezető – hozzátette: Marx eme írása e szempontból sem számíthat a nagyobb tömegek érdeklődésére, hiszen valóban régebben lezárt, „nem aktuális” folyamatokat elemez.

Ugyanakkor Justus nem mulasztotta el hangsúlyozni: az „elmúlt két évtized” forradalmi és ellenforradalmi, a spanyolországi polgárháború, valamint az a tény, hogy Primo de Rivera rendszerét „a spanyol nép belülről” tudta megbuktatni, különösen fontossá teszi ezt a marxi írást, amely sok évtizeden át követi nyomon és elemzi a spanyol társadalmi, politikai és szellemi változásokat és okaikat. Justus éppen ezért több okból – s csak részben „tisztán” tudományos okokból – válogatta be az új kétkötetes kiadványba.

Justus 1946-1947-ben még nagyon optimistán és a reá jellemző lendülettel emelte ki Marx írásából sokak számára akkor vissza és előre is távlatot nyitó sorait: a spanyol történelem a francia példával szemben arra int, hogy „a forradalmaknak nem három napon belül kell elkezdődniük és befejeződniük”.

Ez az igazság magától értetődő volt a XIX. századi spanyol történelem nyomán Marx számára és a XX. században Justus számára is, az Európa jó részét átalakító 1944-1947-es forradalmi változások másnapján. (És a forradalmak kora a XX. században még nagy területeken folytatódott – igaz, túlnyomórészt Európán kívül. Justusnak már nem volt rá módja, hogy akár csak 10 évvel később is újra papírra vethesse gondolatait, pedig a világ eseményei haláláig nagyon érdekelték.)

Justus – egyébként ezt a bevezető is messzemenően bizonyítja – oly mértékben ismerője és „ura” volt a Marx-Engels irodalomnak, hogy az napjainkban már ritkaság, s úgy tűnik, ez a helyzet a közeljövőben nem is fog változni.

Justus hangsúlyozta, hogy Marxot és Engelst elsősorban a francia forradalom eseményei foglalkoztatták. Az 1850-es években azonban mindkettőjük éber figyelme minden rezdülésre ú, nagyobb elemzésekkel válaszolt. Így született meg Engels tollából a híres írás, a „Forradalom és ellenforradalom Németországban”, majd ahogyan kirobbant az 1853. évi krími háború, a „keleti kérdéssel” foglalkozó írásaik, elemzéseik (levélváltásaik) az orosz, az angol és az osztrák diplomáciáról. Amint Spanyolországban 1854. januárjában, majd 1864. tavaszán kirobbantak az új „felkelések”

(Justus hangsúlyosan felkelésről ír, nem forradalomról), Marx is újra visszatért a spanyol események és a spanyol történelem tanulmányozásához. Engelsnek meg is írta: „legfontosabb tanulmányom most Spanyolország.”¹⁵

Az érdeklődés és a tanulmányozás eredményeként születtek meg Marx „spanyol cikkei”, amelyek 1854 őszén a *New York Tribune*-ban jelentek meg.

Justus azután így folytatja: „A Marxtól tanult kíméletlenséggel” meg kell mondani, hogy ezen írások között akadnak „gyengébbek” is – persze marxi mércével mérve. De a „kíméletlen” sorok egyben Justusra is vallanak, aki valóban a „jó” marxi mércével mért, s ez a mérce 1945/47-ben magasra volt állítva.

Az Évkönyv szűk keretei nem adnak lehetőséget arra, hogy e bevezetőt tovább elemezzük. Remélem, ennyi is elég arra, hogy érzékeltesse Justus történetírói és „marxológiai” képességeit.

Ugyanebben a kötetben még néhány más bevezetőt is írt. Ezek között néhány név és monogram nélkül jelent meg. Ám egyiküket, amely Engels híres tanulmányát, „Az erőszak szerepe a német egység kialakulásában” (vagy ahogy itt írták, „a Német Birodalom kialakulásában”) címűt bevezeti, a mártírhálált halt K. Havas Géza írta, s ezt a ténytet Justus a név kiírásával gondosan jelezte.

Ezután egy nem kevésbé híres és fontos írás következett, amely „a Távol-Keletre” vezetett (ahogy a kötetben olvasható volt). Marxnak „A brit uralom Indiában” c. örökzöld elemzéséről van szó. Előtte névtelen rövid bevezető, nyilván Justus tollából. Itt is pontosan megjelöli a keletkezéstörténetet, majd mindjárt megállapítja: ez és a következő, „kínai” témájú írás igen jelentős, tanulságos az azóta eltelt száz év hátrapillantó tükréből nézve hiszen mind a két hatalmas országban mélyreható „forradalmi változások” következtek be¹⁶.

Ezek a „forradalmi változások” nem látszanak lassúdni abban az új félszázadban sem, amikor a két, kontinensnyi ország megint új képet mutat. Ám sajnos már nélkülöznünk kell mind Marx, mind Justus tollát – pedig ők bizonyosan nagyon mást írnának, mint ami „a csapból is folyik”. Már csak azért is, mert Justus volt az, aki éppen Marx ezen írásai nyomán hangsúlyozta: itt a szerző mint „az újságírás és a szociológia pionírja” tűnt fel. Nos, ha ehhez hozzátesszük a történeti ismereteket, a történetírói vénát és a szocialista meggyőződést, akkor ez nemcsak Marx említett írásait jellemzi, hanem minden sorával Justus Pált is.

¹⁵ Marx-Engels válogatott tanulmányai. II. köt. 11. oldal

¹⁶ Marx-Engels válogatott tanulmányai. II. köt. 165. oldal

A további bevezetők alapos ismertetésétől sajnos itt el kell tekintenem – és kényszerűségből „meg kell feledkezнем” Justus ugyancsak akkoriban megjelent főművéről („A szocializmus útja”) is. Pedig – mondanom sem kell – ennek is vannak munkásmozgalom történeti tanulságai, relevanciái.

Jemnitz János

Zévaès, Gustave Alexandre (1873-1953)

Zévaès 1873. május 24-én született Moulins-ban, a franciaországi Allier megyében. Bourson családnévű nagyapja huszártiszt volt, apja is katonatiszt lett, akit – miután az 1851-es államcsíny utáni felesketésekor nemet mondott – afrikai szolgálatra küldtek. Az apa köztársasági és antiklerikális volt, az anya hívő katolikus. Apját, mint renitens „vöröset” 1877-ben nyugállományba küldték; majd a köztársaságiak 1879. évi parlamenti győzelme után reaktiválták.

Minthogy az apát sokfelé vezényelték, a fiú is sok helyet ismert meg. Már elemistaként – részben apai, részben iskolai hatásra – köztársasági lett. 1888-ban befejezte középiskolai líceumi éveit, megszerezte első diplomáját (érettségijét).

Még csak líceumi diák, 13 éves volt, amikor apjával együtt az 1885. évi izgalmas választási harc során részt vett egy köztársasági gyűlésen – s ez az emlék erősen befolyásolta későbbi jövőjét. Maga Zévaès hangsúlyozta 65 évvel később írt önéletrajzában: a dolgokat „tágra nyílt szemmel” nézte, s nagy befolyást gyakoroltak rá. Apja az akkori francia politikai terminológia szerint megmagyarázta neki: az „opportunisták” ütköztek meg a „radikálisokkal” a köztársasági táboron belül. S az apa és a fiú a radikálisok mellett tört lándzsát.

A fiatal fiút szenvedélyesen érdekelte a politika, a vallási kérdés, a gyarmatosítás – és rendszeresen olvasta a „szélső” radikális napilapot, a *l'Intransigeant*-t, Henri Rochefort¹⁷ lapját.

Csakhamar azonban, még líceumi diákként, túl is lépett e lapon, és még az 1880-as években a *Cri du Peuple*-t kezdte olvasni, amelynek Jules Vallès¹⁸ halála után Jules Guesde lett a lelke. Ez az újság egyúttal „új hori-

¹⁷ Henri Rochefort-ról és lapjáról lásd Marx és Engels Összes Műveit, valamint az I. Internacionáléről szóló irodalmat

zontokat” is nyitott előtte. Visszaemlékezései szerint is ekkor kezdett lelkesedni a szocialista eszmékért és fordult a munkásmozgalom felé. Ennek nagy lökést adott a híres 1886. évi decazville-i bányászsztrájk¹⁹, amikor Zévaes már teljes szívvel a bányászokkal érzett együtt.

Alexander Bourson (ez volt az igazi családneve) már középiskolásként „szocialistának” vallotta és megkülönböztette magát „csak” köztársasági társaitól. Ismerte már Blanqui, Louis Blanc és Proudhon²⁰ nevét, de Marx-ról még nem hallott, ekkor még a brosúrairodalom sem jutott el hozzá.

Miután 1888-ban leérettségizett és a felsőbb líceumra (tanítóképzőre) készült, átélte és „végigküzdötte” a boulangerista válságot, hátat fordított Rochefortnak és azoknak, akik nacionalista, revansista alapon csatlakoztak a tábornokhoz. 1889-től a *l'Égalité*-t²¹ kezdte olvasni, majd előfizetője is lett.

1889-ben kezdte tanulmányait Zévaes (Bourson) Moulins-ben a felsőbb líceumban. Ebben az évben még egy fordulat történt életében: elindult sokévtizedes újságírói tevékenysége is. Először egy helyi köztársasági napilapban publikált, de csakhamar elküldte cikkeit a Guesde szerkesztette *l'Égalité*-nek is. A lap hamarosan közölte is a 15 éves „fiatalember” részben kritikai, történeti írásait, amelyekről az idős történész fél évszázaddal később is megállapíthatta, hogy „nincs oka megbánni” őket. Zévaes ugyanekkor a megyei szocialista lapba is elkezdett dolgozni, amely hol *Le Socialiste*, hol *Le Travailleur* (A dolgozó) címen jelent meg.

1889. októberében beiratkozott a Párizsi Egyetem jogi fakultására, és jogi diplomát szerzett. Közben filozófiát, irodalmat is hallgatott, érdeklődött a művészetek iránt is, a kiállításokat látogatta. Emellett olvasta a legújabb francia irodalmat, és „benne volt” a Quartier Latin ifjúságának életében. Itt jelent meg a *La Plume* (A Toll) folyóirat, amely 189-ben különszámot jelentetett meg „Május elsejéről”, s ennek szerkesztését rá bízták. Zévaesnek sikerült sokakat megnyernie a közreműködésre, többek között Guesde-et is.

Zévaes barátságot kötött Thivrier-nek, Allier munkás parlamenti képviselőjének fiával, majd magával Thivrier-vel, az első párizsi május elsejék hőseivel. Thivrier hozta össze Guesde-del, akivel barátok lettek. Ahogy Zévaes később írta: valóságos „titkára” lett a szocialista csoportok belső vitaiban, sűrűlődásaiban, a sajtópolémiákban 1890 és 1893 között; fiatal diákként ő volt „a guesde-isták kedvenc gyermeke”, avagy „Saint Just”-je.

¹⁸ Vallès életútját lásd Évkönyv 1982, Guesde-ét 1995.

¹⁹ A decazville-i sztrájkról lásd Évkönyv 1986.

²⁰ Blanqui életútját lásd Évkönyv 1980., Blanc-ét 1986., Proudhonét 1984.

²¹ A *l'Égalité*-hez lásd Guesde életútját, a Francia Munkáspárt (POF) megszületéséről írottakat (Évkönyv 1989., 1990.) és Marx-Engels írásait (MEM), beleértve levelezésüket.

A Guesde-del kialakított kapcsolat révén – ahogy Zévaes később írta – „pontosítottam szocialista elméleti ismereteimet, megismertem a szocialista párt harcainak, kongresszusainak történetét, és elkezdtem Marx és Engels írásainak olvasását”. Egyidejűleg 1890-től tagja és militánsa lett a Francia Munkáspártnak (POF)²².

Guesde és Lafargue²³ 1890. szeptemberétől jelentette meg a *Le Socialiste* c. lapot, amelynek Zévaes kezdetől munkatársa lett. 1891-ben már azt is „elérte”, hogy politikai sajtóvétségért (első ízben!) bebörtönözzék.

Ugyancsak 1891-ben Zévaes kísérletet tett arra, hogy az egyetemi hallgatók körében szocialista szervezetet hozzon létre. A diákok általában köztársaságiak voltak, de távolról sem szocialisták, és inkább konzervatív gondolkodásúak.

1891. decemberében Lissagaray²⁴ lapjában, a *La Bataille*-ben közzétett egy felhívást, amelyben minden fiatal egyetemistát felszólított az összefogásra, akik egyetértenek „az emberiség emancipációja” és a „szociális regeneráció” elérésében, valamennyi szocialista irányzat és iskola összefogásában. 1891. decemberére sikerült is összehívnia Párizsban (a katolikus és a „szimpla” köztársasági diákszervezet oppozíciója dacára) mintegy száz diákot (közülük mintegy 40 külföldi volt). Néhány nappal később megalakult a Párizsi Szocialista és Forradalmi Internacionalista Diákok Csoportja, amelynek Zévaes lett a lelke. A csoport csakhamar kettészakadt. 1893-ban az anarchizálókkal szemben Zévaes megalakította a „kollektivistá” csoportot, amely a POF-hoz csatlakozott és marxista nézeteket vallott. A csoport több helyütt is ülésezett 1893-1894-ben (olykor többszáz főnyi hallgatósággal).

Zévaes hosszú és nagyon aktív életében több mint száz lap és folyóirat közölte írásait. Tevékenységben támogatta felesége, akit 1895-ben vett nőül; Françoise ugyancsak egy katonatiszt leánya volt, ám teljesen osztotta férje nézeteit.

Zévaes életében több mint hatvan könyvet jelentetett meg, nem is számítva azokat a köteteket, amelyek elé először írt. S akkor még ott volt ügyvédi tevékenysége, beszédei, amelyeket politikai perekben védőként mondott el. Mindemellett gyakori szónok is volt; a feljegyzések szerint Párizson kívül Franciaországban több mint 135 helyen fordult meg előadóként.

1889 és 1910 között Zévaes igen aktívan tevékenykedett a munkásmozgalmában, kezdetben még a Quartier Latinben és az egyetemen, a POF em-

²² A Munkáspárt megalakulásáról lásd Évkönyv 1979., 1980.

²³ Lafargue életútját lásd Évkönyv 1992.

²⁴ Lissagaray munkásságát, életútját és a *Bataille*-t is lásd Évkönyv 1988.

bereként, többször választott tisztségben is. 1893 őszén bekerült a POF vezetőségébe. Ezután újságírói, szónoki és szervezői munkája még inkább kiszélesedett, miközben a szocialista diákszervezet élén is ő állt.

1893-ban azonnal kiállt Dreyfus elítélése ellen. Antiklerikális beszédek mondott, küzdött a perújrafelvételért, és szorgalmazta, hogy szüntessék be az egyházak költségvetési támogatását.

Emellett szociális törvényekre is javaslatokat tett, így a hétvégi pihenőnapra, valamint a katonák visszahívására a sztrájkok helyszínéről.

A századforduló nagy vitájában, amely megosztotta a francia munkásmozgalmat is, Zévaes nagyon határozottan lépett fel a miniszterializmus, Millerand-nak a kormányba való belépése ellen. Ő szövegezte meg a hivatalos POF-kiáltványokat, s e kérdésben szorosan együttműködött Guesdével, Lafargue-gal és Vaillant-nal²⁵. Ebben a szellemben jelentős szerepet játszott az 1899. évi széles szocialista pártkongresszuson is. A „tisztá osztályharcos” álláspontot védelmezte a „tisztán burzsoá kapitalista” kormány védelmezőivel szemben.

Zévaes ugyanígy küldött és aktív szereplő volt a híres 1900. évi szocialista „egységkongresszuson”, majd 1901-ben a forradalmi szárny kiválása után egyik alapító tagja az új, Guesde és Vaillant vezette Francia Szocialista Pártnak.

1898 és 1902 között parlamenti képviselő. A parlamentben gyakran szónokolt a katonai, egyházi kiadások csökkentése, a szociális törvények kiszélesítése érdekében.

Az 1902-es választási vereség nagyon súlyosan hatott Zévaes-re. Úgy ítélte meg, hogy az a baloldal ortodoxiájának köszönhető. Véleményét egy guesde-ista szocialista napilapban nyilvánosságra is hozta, ami persze nagy vitákat váltott ki. 1904-ben már „mérsékelt szocialistaként” került vissza a parlamentbe a grenoble-i pótválasztáson. Zévaes ekkor már Jaurès-zel²⁶ haladt együtt.

A parlamentben ismét nagyon aktív volt. 1904-ben tiltakozott a köztársasági elnök vatikáni látogatása ellen, és még 1904-ben követelte a jövedelmi adó bevezetését, majd 1905-ben az egyház és az állam következetes szétválasztását.

Politikai pályája mégis furcsán alakult. 1904-ben saját politikai kerületében a szocialisták „ejtették” és kizárták. Így, amikor 1905-ben megszületett a szocialista szervezetek egyesüléséből az egységes párt, az SFIO²⁷, Zévaes

²⁵ A miniszterialista Millerand-válságról lásd Évkönyv 1974.; Vaillant életútját lásd Évkönyv 1990.

²⁶ Jaurès életútját lásd Évkönyv 1984.; valamint Jemnitz János: Jaurès, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1970.

már e párton kívül rekedt. Tovább bonyolította a helyzetét, hogy 1906-ban a polgári radikálisok támogatásával jutott vissza a parlamentbe – már mint „radikál-szocialista” képviselő.

Zévaes helyzete mindezek után még „furább” lett. Olykor még szorgalmazta a radikálisok és a szocialisták együttműködését, a radikálisok akkori politikai követelései közé is jól beilleszkedő progresszív jövedelemadót, a munkaidő szabályozását, a bányák, sőt a vasutak államosítását (!), a Francia Bankét és a biztosító társaságokét is. (Ez akkoriban nem volt hajmeresztő „radikális” követelés.)

Zévaes az 1910. évi parlamenti választáson is indult, de az SFIO színében induló Paul Mistrallal szemben alulmaradt. Az új választási kudarc újabb fordulatot hozott az életében. Ekkor szakított a radikálisokkal, és újra a szocialistákhoz közeledett.

1914-ben „független szocialistaként” indult az újabb parlamenti választáson, de ezúttal nem győzött. Majd kitört a háború: Zévaes elszánt „honvédő” lett, és igen aktívan támogatta a parlamentben a köztársasági radikálisokat. Még egy ízben, 1928-ban indult a parlamenti választáson, de ismét megbukott. Ezután „visszavonult” a politikából.

Ekkor történt a nagy „váltás”: a történetírás felé fordult, s egy sor nagy átfogó, jól érthető összefoglaló szerzője lett. Megírta a francia szocialista mozgalom, a francia szakszervezeti mozgalom történetét, Jaurès és Guesde életrajzát. (Emlékezhetünk rá: Zévaes ifjúkorában személyes jó barátságban volt Guesde-del!)

A fordulatokban gazdag életút politikailag később erősen bepettyeződött. Franciaország német megszállása idején Zévaes az ominózus szerepet játszó hajdani szocialista politikus, Marcel Déat²⁸ lapjába írt cikkeket.

A fekete napok után Zévaes élete és történetírói munkássága nem szűnt meg. Olyannyira nem, hogy 1948-1949-ben a Történeti Társaság elnöke is lett, s emlékezetes, jól olvasható és érdekes kézikönyvet jelentetett meg a III. Köztársaságról. (Ezt máig is számon tartják. Ami engem illet, jól emlékszem, hogy Zévaesre annak idején Zsigmond László hívta fel a figyelmet. Ő a francia történelem nagy „mestere” volt, „Franciaország 1789-1968” című könyvéből még ma is sokan tanulnak.)

Érdemes több szempontból is alaposabban elidőzni Zévaes Guesde életrajzánál. Először is ez röviddel Guesde halála után jelent meg. Tudtommal ez volt az első Guesde-életrajz, s a historiográfia mind a mai napig számon tartja.

²⁷ Az SFIO megszületéséről lásd Évkönyv 1980.

²⁸ Déat életéről lásd Évkönyv 2000.

Ám a munka több más szempontból is figyelemre méltó. Zévaes a történetírók szerint 1928-ban adta fel igazán aktív politikai pályáját – s ennek az életrajznak a megjelenési ideje 1929. Nem az SFIO kiadásában jelent meg, hanem a nagyon sok szocialista munkát megjelentető, akkoriban igen jó nevű Marcel Rivière Kiadónál.

Továbbá az 1928-1929-ben igazán „pisztrángszerű” mozgású Zévaes egy olyan szocialista politikus életművéhez nyúlt, aki korai köztársasági, majd anarchista évei után egyértelműen szocialista lett és jó 35 éven át az is maradt. A francia munkásmozgalom legalább két, igazán mozgalmas korszakán át szilárdan egy véleményt képviselt, amelyet úgy szokás jellemezni, hogy „ortodox marxizmus”.

Végül – amiről már szó esett – a szerző éveken át Guesde személyes jó barátja volt. A könyv igen meleg hangon, átérzéssel íródott. Zévaes sok apró részlettel is szolgál, élettel telítve Guesde személyiségét a mai olvasó számára is.

A kis formátumú, alig 205 oldalas életrajz valóban „népszerűsítő” munka, nagyon olvasható. Adatokat is tartalmaz, de névmutatót és egyéb mutatókat nem. Igen alapos az ismeretlenebb, korai Guesde-et, az ifjúságát illetően.

A könyvben nagyok, ám „érthetően nagyok” az aránytalanságok. Az 1890-es évek kezdetéig (amíg Zévaes együtt „utazott” Guesde-del), igen pontosan követi mind a politikai, mind a munkásmozgalmi rezdüléseket – ezekhez képes Guesde reakcióit, állásfoglalásait. Ahogy azonban ő maga eltávolodott a szocialista mozgalomtól, kívül rekedt az SFIO-n, a kép is összehasonlíthatatlanul elnagyoltabb.

Jellemző, hogy Zévaes csak rövid fejezetet szentelt az SFIO megszületésének és ebben Guesde szerepének. Utána lényegtelenebb alkérdésekre tért át (így az akkor a mozgalomban is inkább figyelemmel kísért antialkoholizmusra), csakhogy Guesde-nek ebben az 1905-1914 közötti korszakban ennél sokkal lényegesebb ténykedése, szereplése is volt.

Ezután következik az új, szinte zárófejezet, amely Guesde 1914 utáni „államminiszteri” korszakát mutatja be, azokat az éveket, amikor Zévaes és Guesde ismét egy sínen futott – a „honvédelem” jegyében.

Az 1916 és 1922 közötti időszakról alig valamit olvashatunk, holott Guesde politikai személyisége ekkor is fontos maradt. Ennek érdemi megvilágítása helyett Zévaes egy zárófejezetet kínál. Ebben Guesde-nek, a „szónoknak” az alakját varázsolja elő, s végül egy „igazi” zárófejezetet, amelyben már összegzést ad és következtetéseket von le.

Zévaes ebben a rövid kis fejezetben nagyon világosan tömörített, de úgy tűnik, nagyon is leszűkítette Guesde életművét. Megint kiemelte ifjúkori

útkeresését, majd hangsúlyozta, hogy azután mint „kollektivista szocialista”, aki Marx nyomdokain haladt, már nem változott. Zévaes megállapította: Guesde életműve figyelemre méltó a francia szocializmus történetében. Csakhogy ez a jelző egyfelől nagyon „levegős”, másfelől igen leszűkített, mind a francia köztörténet, mind a nemzetközi munkásmozgalmak szempontjából.

Ami a fennálló kapitalista rendszer bírálatát illette, Zévaes felidézte Guesde szavait, amikor fellépett „a gazdasági szofizmus” ellen – és ezzel 1929-ben Zévaes is láthatóan egyetértett (hiszen ilyen értelmű volt saját múltbeli parlamenti ténykedése is). Már akkor némi „lemosolygással” teszi viszont a múltbeli kategóriák dobozkájába Guesde-nek azt a sokak által osztott véleményét, hogy ezt a „hazug” rendet proletár, vagy népi forradalom dönti majd meg.

Zévaes mindezt még két lényeges észrevétellel egészítette ki, és mindkettő félreérthetetlenül kritikai volt. Az egyik, hogy nemcsak egyfajta szocialista koncepció alakult ki, s e tényszerű megállapításnak akkor nyilván éle volt. A másik, hogy a proletár (szocialista) forradalom nem végszó, hanem valaminek, új szociális harcnak a kezdete. S Zévaes ezúttal nem maradt az „akadémikus” fellegekben, hanem már a szovjet valóságra utalt, és érdekes módon Lenint jelölte meg Guesde örökösének és folytatójának.²⁹

Egy másik munkája, amelyet a sok közül most kiemelnék, éppen az orosz forradalomról szól. A kötet címe: „La Révolution en Russie” (Forradalom Oroszországban), s ugyancsak a Marcel Rivière kiadónál jelent meg, de még 1917-ben. Zévaes hihetetlen gyorsaságát bizonyította, bár ez a 169 oldalas munka sem tartalmaz mutatókat, avagy lapalji jegyzeteket.

Zévaes az első fejezetben az orosz forradalom szellemi előfutárait mutatta be az olvasónak. A felsorolás, ha nem is megdöbbenítő, de mindenestre Zévaes tájékozottságát mutatta. Sorra vette Herzent, Bakunyint, Csernyisevskijt, Lavrovot (vagyis a nemzetközileg is ismerteket), valamint „a forradalmi terroristákat”.

A második fejezet már 1905 történetéhez vezet el. Erről a forradalomról sokrétű, érdekes képet ad (a mű rövid részletét lásd „1905” című fejezetünkben), nagyobb teret biztosítva az orosz–japán háborúnak és a háború összefüggéseinek, politikai következményeinek.

Megjegyzendő, hogy az „örökifjú” Zévaes 1917-ben már igen alaposan tájékozódott orosz ügyekben is. Így az 1914-es háború kapcsán külön alfejezeteket nyitott a kormány, a zemsztvók, a kadetek, a szocialista háborúellenes erők, s végül a „defetisták”, vagyis a bolsevikok felfogásának, ténykedésének bemutatására.

²⁹ Alexandre Zévaes: Jules Guesde. Paris, 1929.

A kötet zárófejezetének címe 1917-ben nem is lehet más, mint „A győztes forradalom”.

Ez az in prompt fejezet is történeti aspektusban íródott. Zévaes alfejezetekben elemzi a forradalom okát, azután ismerteti a közvetlen előzményeket, a cár és a kormány lemondását, majd az Ideiglenes Kormány megalakulását. Időben ennél már nem jutott messzebb, ám a fejezet végére olyan alfejezet került, amely az akkori francia és európai szocialista sajtó jó részének reagálásait tükrözte. Az alcím: „És a problémák”. Vagyis nem vett fel „rózsaszínű szemüveget”, és nem gondolta, hogy február-márciusban a történelem, az orosz történelem véget ért volna.

A könyv elé Zévaes rövid, de tartalmas előszót írt, amelyben nemcsak azt rögzítette, hogy az orosz forradalom végül is³⁰ „meglepetésként” érte őket, hanem egyúttal el is marasztalta a francia diplomáciát, mert annak nemcsak az a kötelezettsége, hogy Franciaországot reprezentálja Oroszországban, hanem az is, hogy tájékoztassa a hazaiakat Oroszországról. Ezt pedig igazán nem tette meg. S jórészt azért nem, mert csak azt tartotta fontosnak, ami „fent” az udvarnál és a kormánnyal történt. Így nem csoda, ha az események váratlanul érték. Zévaes ítélete nem volt teljesen igazságos, mert a francia diplomaták adtak jelzéseket, később érdekes és értékes visszaemlékezéseket is írtak a dologról, de erről ő akkor nem tudhatott. S az oroszországi francia külképviseletet csakhamar alaposan fel is frissítették.

ZÉVAES ÍRÁSAI:

Le Socialisme en France depuis 1870. Paris, 1908.

Le Syndicalisme contemporain. Paris, 1911.

Les guesdeistes. Paris, 1914.

Jules Guesde. Paris, 1929.

Le Socialisme en 1912. Paris, 1912.

La Législation des mines en Angleterre, un voi. Paris, 1912.

Les Mines et la Nation, un voi. Paris, 1913.

Historie populaire de la Guerre de 1914. Grenoble, 1915.

La Révolution en Russie. Paris, 1917.

La Faillit de l'Internationale. Paris, 1917.

Le Parti socialiste unifié et la Guerre. Paris, 1919.

La Question d'Alsace-Lorraine et le Socialisme. Paris, 1918.

Le Bolchévisme devant démocratie et Socialisme. Paris, 1919.

La politique de Jaurès. Paris, 1919.

Auguste Blanqui, patriote et socialiste. Paris, 1920.

Au temps de Boulangisme. Paris, 1930.

L'affaire de Dreyfus. Paris, 1931.

Jules Vallès. Paris, 1932.

Le parti socialiste depuis 1904. Paris, 1934.

Les Proscrits de la Commune. Paris, 1937.

La grève de Decazville. Paris, 1938.

La CGT. Paris, 1939.

Henri Rochefort. Pamphletaire. Paris, 1946.

Clemenceau. Paris, 1949.

Historie de la ère République. Paris, 1951., 1953.

Jemnitz János

KÖNYVISMERTETÉSEK

Aldo Agosti: Bandiere rosse

Editori Riuniti, Roma 1999. 367 p. (Vörös zászlók)

Kiadványunk lapjain Aldo Agosti eddig mint állandó külföldi szerző az Olasz Kommunista Párt történetírójaként jelentkezett, ezzel a művével átlépi szűkebb szakterületének határát és áttekintést ad az európai kommunista pártok 20. századi tevékenységéről. Létrejöttünkkel kezdi és a szocialista világrendszer összeomlásával járó krízisükkel végzi, amit a „hanyatlás, a megszűnés vagy a változás” lehetőségén belüli kérdésfeltevésekkel és dilemmákkal jellemez. Vállalása a dzsungelba vetődő vándor elszántságához hasonlítható, aki tollát hatalmas vágóeszközzé formálja és ösvényt vág magának az ősnövényzet sűrűjében, hogy rátaláljon – ha nem is a menekvést jelentő kiútra – a túlélést biztosító tisztásra, ahol adottak a rendszerező-tisztázó gondolkodás feltételei. Az európai kommunista pártok története ugyanis valóban irdatlan rengeteg, amelyből kitalálni történészként és részesként (Agosti egyszerre mindkettő) ma még szinte lehetetlen, főleg ha valaki – mint a szerző – nem a mozgalom megszűnésének alternatívájában alkotja meg műve koncepcióját.

Szándéka felől nem hagy kétséget: rögvest a bevezetőben vitába száll azaz a történelemszemlélettel, mely szerint a „történelem vége” egybeesik a kommunizmus végével. Elveti François Furet-nak a kommunizmust ideológiai illúziónak beállító teóriáját is, mely szerint a 20. századot meghatározó eszmeáramlat és politikai mozgalom szétporladt, a Szovjetunió és a hozzá kapcsolódó gazdasági, társadalmi és politikai rendszerek délibábjában; ezek a rendszerek egyébként is mindössze az anyagi és morális nyomor, a diktatúrák borzalmainak Ha kommunizmusról beszélve csupán csak erről lenne szó, akkor aligha érthető, hogy a 20. század leghatásosabb kollektivistá és kollektív mozgalma miért vonzotta magához munkához és értelmiségiek, parasztok és alkalmazottak sokmilliós tömegeit, miéttudta befolyásolni Európa népeinek (más kontinensekről nem beszélne) életét, a nemzetközi viszonyok alakulását; továbbá ki állíthatná azt bizonyossággal, hogy mindez a kommunizmus fogalmába és fenomenológiájába tartozó tradíció végérvényesen megszűnt, nincs többé.

Agosti érvelően, történelmi tényekkel polemizál Fuset és társai tételeivel. Segítségül hívja az ugyancsak francia Annie Kriegel történészi-politológusi, a kommunista mozgalmakat tanulmányozó iskolájának interpretációs kulcsát, amely a jelenség két szempontját tette vizsgálatának tárgyává.

Az egyik a mozgalmat tápláló ideológiai tervezetet elemző „teleológikus” dimenzióban ragadható meg, a másik a „societale” (társadalmisági) szempontja, amely a mozgalom és az adott ország társadalmának viszonyát, politikai kultúrájával és hagyományaival való kapcsolatát ábrázolja. Egy olasz kutató esetében mi sem természetesebb ennél mivel ez utóbbi alapvetőnek tartott módszernél, már Gramsci vallotta a nézetet – ami nyomdokain az egész olasz mozgalomba beívódott –, hogy egy kommunista párt története nem más, mint nemzetének, országának és társadalmának története.

Ebből a kiindulásból Agosti számára kézenfekvő vezérfonalul kínálkozott a következtetés: ahány ország annyiféle kommunista párt. Hiába törekedett a Komintern, később az SZKP a teoretikus mázba vont proletár internacionalizmus kánonjával közös nevezőre hozni a sokszínű európai valóság eltérő körülményei között operáló pártokat – lehetetlennek bizonyult ez az elképzelés. Az ellentmondás kezdettől foga előttűnt és Agosti számos példával szemlélteti, ám a felismerés mégsem tudatosult a maga idejében az elmélet és gyakorlat felső szintjein tevékenykedő vezetők körében, illetve nem vált általánosan elfogadottá. Maga Lenin felfigyelt a problémára, amikor 1922-ben a Kominternbe való felvételi követelmények 21 pontját túlzottan oroszosnak találta és több rugalmasságot kért a Komintern vezetőitől, azonban korai halála megakadályozta gondolatának mélyebb és plasztikusabb kifejtését s az utána jövő vezető garnitúra nem érzékelte a kérdés megközelítésének szükségét. Hozzájárult, persze, ehhez az is, hogy Oroszországon kívül 1945-ig sehol sem sikerült tartósan proletárállamot teremteni. Oroszország magára maradt az ellenséges környezetben. Az óriási szocializmus építő ország forradalmi tapasztalata viszonyítási alappá vált a kommunista pártok előtt, amiből politikai tőkét és anyagi forrást merítettek maguknak. Ez szintén akadályozólag hatott az egyes országok eltérő körülményeinek önálló vizsgálatában, önálló következtetések levonásában, az egyedi stratégiák és taktikák kidolgozásában, hisz hosszú időn keresztül dominált a pártok vezetésében a felfogás: azt kell tennünk, amit az orosz bolsevikok.

A német fasizmus uralomra jutásával és az olasz és német fasizmus különbségeinek elemzésével (Togliatti érdeme ez!) egyre inkább erősödött az egyes országok eltérő viszonyainak, eltérő sajátosságainak megfigyelése, majd bizonyos politikai konklúziók leszűrése, ami azután a II. világháború, a népfront politika kontextusában teret nyert magának, de végül is, az orosz tapasztalatoktól és a belőlük fakadó útmutatástól eltérni egyenlő lett volna valamiféle eretnekséggel. Az eltérő viszonyok és az érdekösszefüggések nagyfokú különbségeire, differenciálódásukra az egyik legszembeötlőbb példa pedig az 1939-es szovjet-német meg nem támadási szerződés. Ez a paktum adott pillanatban megfelelehetett a Szovjetunió állami érdekeinek, átme-

neti külső biztonsági szempontjainak, ellenben ütközött mindenekelőtt a francia és lengyel állam a francia és a lengyel nép, valamint a francia és lengyel kommunista párt érdekeivel, következésképp a franciák és a lengyelek iránti szolidaritásból következőleg a nemzetközi kommunista mozgalom érdekeivel is, amely sajátos módon ugyanakkor elválaszthatatlan volt az egyedüli, szocializmust építő szovjet állam érdekeitől. Ez az akkor feloldhatatlannak tűnő ellentmondás – a világmozgalom és vezető államának érdekkülönbsége – még jelenleg is kísért éppen Agostinál is, aki nem történetfilozófiai síkon tárgyalja ezt a problémát, hanem csak a történetírói empiria szemszögéből: riasztóbbnál riasztóbb példákat sorjáztat arra nézve, hogyan tört ketté a (nemzetközi) mozgalom és különleges (vezető) státuszú államának érdekrendszere. A szovjet-német megnemtámadási szerződés közismert, az viszont csaknem ismeretlen adat, hogy a paktum után Sztálinék a Szovjetunióban zajló tisztogatások idején letartóztatott német kommunistákat szégyen szemre átadták a Gestapónak (!) – ezzel is dokumentálandó, mennyire komolyan veszik az egyezséget. Ugyanilyen okokból a szovjetek által birtokba vett lengyel területeken nem engedélyezték az 1938-ban felosztatott Lengyel KP újjászervezését. Továbbá: a szovjet-német egyezmény a megbolygatott méhkas állapotába sodorta a Finn KP-t, melynek vezetői – Lengyelország felosztásának analóg logikája alapján – támogatták a finn területekre vetített szovjet igényeket. A finn kormány elutasította ezeket, mire föl kitört a szovjet-finn háború és a Finn KP vezetésével ellentétben a párt aktivistáinak nagy része hazájának védelmére kelt; a pártnak később vért kellett verejtékeznie, amíg nemzeti erőként újra legitimálni tudta magát. Hasonló sűrűlódások és feszültségek támadtak a Szovjetunió és a cseh-szlovák, a román és a bolgár kommunista pártok között. 1940-ben Dánia és Norvégia náci előzönlésével megismétli magát a Szovjetunió és e nemzetek kommunista pártja viszonyának vitás története. E fenti pártok valamennyien elmarasztaltattak a Molotovtól származó „leegyszerűsített antifasizmus” hamis vádjával.

A háború menetében a megváltozó szövetségi rendszerben továbbra is külön sínpáron futnak a Szovjetunió állami érdekei és az egyes országok kommunista pártjainak érdekei. Moszkva Titótól például azt kérte, hogy a Jugoszláv KP nagy népi támogatottságához viszonyítva elhanyagolható „nem kommunista hazafiakkal” is – mint a királlyal és a kormánnyal – működjön együtt, mivel a szovjet kormány kapcsolatot ápol velük, és nem kíván komplikációkat ugyanezen tényezőkkel szimpatizáló Angliával és Amerikával. A Szovjetunió pusztán államhatalmi és nemzetközi kötelezettségeinek rendelte alá pozícióját a görögországi polgárháborús konfliktus ügyében is.

A háború végeztével 1945 után sem változtatott a magatartásán. Berlinig diszlokált haderejét arra használta fel, hogy az általa vélt politikai modellt –

a proletárdiktatúra orosz viszonyokra szabott, egyben eltorzított formáját – rákényszerítse a régió népeire, megkövetelve módszereinek utánzását is. A katasztrófákkal felérő következmények állomásai 1956 és 1968, amelyek sérüléseit a rendszer már nem heverte ki, viszont felszínre kerültek Moszkva és a világmozgalom ellentétei. Hogy 1968-ban talán lett volna lehetőség az átfogó reformok érvényesítésével változtatni a dolgok menetén, arra a magyar mechanizmus-reform esélyén túlmenően a lengyel értelmiség (!) sorai-ban elterjedt, Agosti által idézett (260. o.) szlogen utalt: Polska czeka swiego Dubczeka (Lengyelország a maga Dubcsekjét várja). Helyette azonban a Solidarnosc érkezése tovább bomlasztotta a létező szocializmust, elkezdve egyúttal a végső összeomláshoz vezető visszaszámlálást az elkeseredett elvi-politikai világmozgalmi vitákban tekintélyvesztést szenvedő SZKP, s a nemzetközi politikában is romló pozíciójú Szovjetunió asszisztálása mellett.

Az európai kommunista mozgalmak történetének ismerete a baloldal erősítése céljából nélkülözhetetlen és Agosti munkája ehhez jelentős segítség.

Pankovits József

Benn, Tony: Free Radical. New Century Essays.

Continuum, New York-London, 2003. 208. p. (Szabad radikális. Az új század esszéi.)

Tony Bennt nem kell bemutatnunk, 1982 óta, vagyis több mint húsz éve rendszeresen közöljük írásait. Nem lényegtelen különbség, hogy Benn húsz éve az LP egyik „csúcsvezetője” és a szélesebb választott vezetőség tagja, a párt parlamenti képviselője volt. Most néhány éve nem tagja a vezetőségnek, sőt az Új LP politikát kérlelhetetlenül bírálja (mint ez a nálunk közölt írásaiból is világosan kitűnik.) Most már nem is parlamenti képviselő, lévén, hogy az utolsó, 2001-es választáson már nem indult. Így lett – amint ezt újabb könyvének címébe is hangsúlyozta – „szabad”, vagyis már nincs kitéve semmiféle fegyelmező nyomásnak. Ellenben meggyőződését messzemenően megtartotta – és így nem lett, hanem maradt radikális szocialista. S megmaradt olyan embernek, akinek a szavára változatlanul odafigyelek – ha már „nyugdíjas” is. Járja az országot, szervezi a nyugdíjasokat, és ontja a cikkeket, interjúkat. Újabban rendszeres heti rovata van a *Morning Star*-ban, a független kommunisták (hiszen a párt igazán már nem létezik) napilapjában. E könyvében a *Morning Star*-ban megjelent cikkeiből közöl válogatást.

Benn a kötet bevezetőjét is azzal kezdi, hogy minden britnek ajánlja a *Morning Star* olvasását, mert egyedül ebben az újságban találhatják meg azokat a szociális, munkás/szocialista híreket, amelyeket sehol másutt nem.

Első, nyitó írása az Old Labour-ról a Régi Munkáspártról szól. Ezt azért nem ismertetem, részletesebben, mert e kötetünk más rovatában közöljük. Annyit mégis kiemelnék, hogy Benn ráirányítja a figyelmet: az IMF nyomására milyen aknamunka indult annakidején az LP-kormány ellen, s a jobboldali sikert koronázta azután a Thatcher-korszak és munkásellenessége.

Az Old Labourról szóló írást követi egy egész seregnyi olyan, amely már az Új Labour politikáját, eszmei, és gyakorlati, szociális elv feladásait pelengérezi ki. (Ezekből is átnyújtunk egy keveset olvasóink.

Végül nem feledkezhetünk meg azokról a cikkekről, amelyekben a szerző a nemzetközi horizontot kémleli, és a legkonkrétabban bírálják, ostorozza a New Labour és személyesen Blair külpolitikáját, még konkrétabban, még konkrétabban a katasztrofális iraki politikát.

Találhatók itt személyeskedő, éles hangú írások is. Javarészüik természetesen Blair ellen irányul, noha ezek sem átkozódó stílusban íródtak.

Benn írásaiból nem hiányzik a pozitív alternatíva keresése: javasolja a mindennapok demokráciájának kiszélesítését, erősen állítva, hogy igazi orvosság kapitalista talajon nem található.

Kár, hogy a kötetből hiányzik a *Morning Star*-ban megjelent cikkek dátumának pontos megjelölése.

Jemnitz János

Birnbaum, Norman: European Socialism in the Twentieth Century.

New York, Oxford University Press, 2001.

(Az európai szocializmus a huszadik században)

Az, hogy a szocializmust bármiképpen is azonosítsák a vallással, valamikor kettős inzultusnak számított. Marx úgy vélte, hogy ő a szocializmust tudományos alapokra helyezte. Hogy tanítását vallásnak tekintsék, egyenlő lett volna azzal, hogy egyesek azonnal leleplezzék, mint valamiféle, az értelmiség által terjesztett ópiumot.

Norman Birnbaum, az USA-beli Georgetown University jogi fakultásának történelemprofesszora- Az amerikai és a modern világban oly otthonossá vált megközelítésben a szocializmust a vallással rokonítja, megtold-

va ezt azzal, hogy a szocializmust kibékítse a piaccal, egyúttal olyan megoldásokat is keresve, hogy „véget vessenek a szükségtelen egyenlőtlenségeknek”.

Birnbaum rámutat, hogy a szocializmus is a zsidó/keresztény eszmrendszer egyfajta származéka, amelynek megvolt a maga teológiája, a ma egyháza, és megvoltak a szektái is.

A kereszténység is azt hirdeti, hogy ezen a földön szenvedés vár ránk, és áldozatokat kell hoznunk; ez egybevág a szocialista felfogás néhány elemével – világi alapon, ugyanúgy, mint a szegényekről és az elnyomottakról való gondoskodás és a rájuk támaszkodás. Lehet, hogy Birnbaum is az ezeknek megfelelő amerikai rétegekre gondolt, amikor ezt a könyvet írta?

Ugyanakkor a kereszténység nagyon hosszú ideig nagyon jól meg tudott férni a szegénységgel, míg a szocializmus nem. Birnbaum ezzel kapcsolatban érezhetően olyan alapkövetkeztetésre jut, hogy az emberek azért tartanak ott, ahol tartanak (a szegénységgel együtt) mert ostobák, és nem kérdeznak rá a kapitalizmus természetére.

Most, az általános gazdasági haladás talaján vannak olyanok, akik vissza szeretnének vezetni a korai radikális szocializmushoz. Birnbaum egyúttal emlékeztet a Frankfurter Iskola híres intelmére is, miszerint a náci ideológia elérheti, megfertőzheti Amerikát – mégpedig olyan értelemben, hogy egyfelől az „ipari társadalmak” mintáját hirdetik, másfelől úgy tekintenek saját országukra, ahogyan a nácik Németországra, megkövetelve, hogy mások is úgy tekintsenek rá. Most az USA léphet ugyanerre az útra.

Birnbaum nagy figyelmet szentel Antonio Gramscinak, aki maga is alaposan elemezte az USA-jelenségét. Tanításai, írásai így váltak egykor az USA egyetemi campusaiban is izgalmas és forró olvasmánnyá lévén, hogy Gramsci úgy ítélte: az USA társadalmát a diákok és az akadémikusok vezethetik el a szocializmushoz. Gramsci úgy vélte, hogy ehhez nem kell majd a gazdaságot „bántani”, hanem az emberi kultúrát kell megváltoztatni, és a „versengő individualista” felfogást, credot kell „leváltani”. Hiszen a közfelfogásba – mint Gramsci rávilágított – a darwini szemléletet plántálták be, s ezzel együtt azt, hogy az emberek közötti mindenféle együttműködés és mindenfajta szociális igazságosság merő fantáziálás.

*John Patrick Diggins*¹

Forrás: The New York Times, 2001. április 7. (Erősen rövidített ismertetés.)

¹ John Patrick Diggins a New York University történelem professzora. Diggins egyébként a Birnbaum-könyv ismertetésének ezt az alcímet adta: „Egy tudós azt ajánlja, hogy forduljunk vissza Európá radikális szocializmusához.”

Curtis, Mark: Britain's Role in the World

London, 2003. (Nagy Britannia szerepe a világban)

A könyv elé John Pilger, a *The Guardian* c. nagyon befolyásos liberális napilap élesen kritikus tollú állandó munkatársa írt előszót. A könyv átfogó bírálatát nyújtja az Új Labour (LP) külpolitikájának. Curtis mindezt ráadásul nagytörténeti összefüggésben teszi. Gondosan megvizsgálja Anglia szerepét az elmúlt iraki háborúban, de visszapillant Blair szerepére a jugoszláv-háborúban, illetve Nagy Britannia szerepére a malajziai és a palesztinai háborúkban is.

Curtis központi gondolata az: a brit vezető elit bármennyire igyekezett is ezüstpapírra burkolni militarizmusát, mondván, hogy csakis a „humanizmus” és a „nagy emberi értékek” védelmét vállalta, a gyakorlat bizonyítja, hogy a második világháború óta Nagy Britannia csakis azért fogott fegyvert, hogy pozícióit védje, erősítse a világban.

Az Új LP agresszív külpolitikája ennyiben beleilleszkedik ebbe a hosszabb történeti folyamatba, amelynek során a brit politikai elit erőfeszítéseket tett és tesz arra, hogy az új világhelyzetben is megőrizzen valamit a hajdani Brit Birodalom befolyási övezeteiből.

Egyelőre sokan, akik ma nagyon kritikusan szemlélik a brit külpolitika iraki „teljesítményeit”, még mindig hajlamosan hitelt adni a médiamítoszoknak a jugoszláv háborúval kapcsolatban. Ez a mítosz pedig úgy fest, hogy az a háború humanitárius célokért, humanitárius problémát hagyott maga után.

A könyv hiányosságaként azt lehet megemlíteni, hogy Curtis nem foglalkozott önálló fejezetben a legrégibb brit intervenciókkal.

S a könyv bírálatánál tartva az is felvethető, hogy a szerző külön fejezetet szentelhetett volna a brit háborúellenes mozgalmaknak, hiszen ezek sokszor több ezer, avagy több tízezer embert is megmozgattak.

Ami pedig a konklúziót, az Új LP külpolitikáját, annak bírálatát és jövőjét illeti mind az országban, mind az LP-en belül, ez még nyitott kérdés, „befejezetlen történelem”.

Forrás: Matthew Willgress: Britain's Role in the World. Socialist Campaign Group News, 2003. július.

**Galzerano, Giuseppe: Angelo Sbardellotto.
Vita, processo e morte dell'emigrante anarchico
fucilato per l'«intenzione» di uccidere Mussolini.**

*Galzerano Editore/Atti e memorie del popolo, Casalvelino Scalo,
2003. 502+21 p.*

*(Angelo Sbardellotto. Egy emigráns anarchista élete, pere és halála,
akit főbe lőttek, mert „megpróbálta” megölni Mussolinist)*

1932. június 4-én a déli órákban a római Piazza Venezián a Mussolini személyes biztonságát őrző különleges szolgálat kéttagú járőrjének gyanúját magára vonta egy, a Venezia étterem aiján be-, majd kilépő fiatalember. Igazoltatták, és ő szabályosnak látszó, Angelo Galvini bellinzonai kereskedő nevére kiállított svájci útlevelet mutatott föl. Hiányzott azonban a külföldiek olaszországi tartózkodásához megkívánt engedélye. A biztonság kedvéért bekísérték a közeli őrszobára, ahol megmotozták. Ruházatából töltött hatlövetű ismétlőpisztoly és két bomba került elő, az egyik a testére kötözve. A letartóztatott személy ezek után nem tagadta, hogy Mussolini meggyilkolása céljából érkezett haza.

Mussolini ellen merényletek egész sorát követték el, főleg 1926-ban, a fasizmus totális fordulatának kiteljesedése idején. Olyan is akadt, amellyel kapcsolatban megfogalmazódott az egészen be nem bizonyosodott gyanú, hogy csupán a megtorló akciók indoklására alkalmas, a rendszer szervei által fáradtságosan előkészített műmerénylet volt. Az akkori merényletekkel a Duce életrajzírói behatóan foglalkoznak. Annál érdekesebb Angelo Pellegrino Sbardellottonak, annak a mély meggyőződésű olasz anarchista bányásznak az esete, aki három ízben is Mussolini meggyilkolásának a szándékával tért vissza belgiumi emigrációjából. A harmadik alkalommal, 1932 júniusában – mint láttuk – lebukott, rövid úton halálra ítélték, majd kivégezték.

A történet ilyen rövid összefoglalása nyomán az olvasóban bizonyára fölhorgad a kérdés, vajon mivel töltötte ki a szerző, Giuseppe Galzerano erről szóló vaskos, több mint 500 oldalas kötetét.

Ezt bárki megkérdezheti, aki még nem találkozott Galzerano más írásai-val.

Ez a vasszorgalmú történész (egyben termékeny könyvkiadó) életét annak szenteli, hogy – többek közt levéltári és bírósági iratanyag, munkásmozgalmi dokumentumok, korabeli cikkek és sajtójelentések felhasználásával – kiemelje a feledés homályából az olasz anarchista mozgalom neves

személyiségeinek életútját. Ezt olyan alapossággal teszi, hogy akad recenzió, aki aprólékosságát már-már terhesen túlzónak tekinti.¹

Ezzel a több vonatkozásban nagyon is méltányolható nézőponttal az a kétségtelen tény szegezhető szembe, hogy Olaszországban az anarchizmus, illetve az anarcho-szindikalizmus nem korlátozódott az anarchia (uralomnélküliség) elméletét egyetemi katedráról hirdető értelmiségiekre, sem a tömegek iránt bizalmatlan magányos vagy kis csoportban fellépő „kivégzőkre”. Ez az áramlat Itáliában a fasizmus előtti évtizedekben a szakszervezetekbe és az ún. munkakamarákba mély gyökeret eresztő szervezett tömegmozgalom volt, nagysúlyú ideológusokkal (Errico Malatesta, Arturo Labriola)², és népszerű mozgalmi vezetőkkel (Ludovico D’Aragona, Alceste De Ambris). Habár a huszonöt éves Sbardellotto az anarchisták fiatalabb nemzedékéhez tartozott, és politikai szocializációja az emigrációban zajlott, ő is ennek a hagyománynak a vonalát folytatta. Nem volt „magányos gyilkos”, egy szervezet tagjaként, annak támogatásával járt el. Nem vaktában, *akárkit*, pusztá feltűnéskeltés végett készült ölni (ami egyébként az anarchisták egyes irányzatai szemében, mint „forradalmi tornagyakorlat”, ugyancsak nem bűn). Sbardellotto mélyen hitte: a fasizmus olyan szorosán kötődik Mussolini személyéhez, hogy az ő fizikai megsemmisítése végzetes csapást mérne az egész, általa létrehozott és jelképezett politikai rendszerre.

Galzerano könyve túlnyomórészt kronologikus felépítésű. Egészen rövid előszó, majd a letartóztatás dióhéj-leírása után ismerteti az első kihallgatások menetét. Ezután visszapillantva a merényletkísérlet politikai és személyes előzményeit tárgyalja. Kitér a népes belgiumi olasz emigráció soraiban folyó élénk antifasiszta tevékenységre, majd nyomon követi a népes Sbardellotto család számos tagjának a hazai letartóztatását. Ezután a fasiszta és az emigráns sajtónak a Sbardellotto-ügyre vonatkozó közleményeit és állásfoglalásait elemzi, ismét túláradó bőséggel, ám korántsem érdektelenül. Így közeledik a végkifejlethez. Bemutatja az 1926-os öt merénylet nyomán létrehozott különleges fasiszta államvédelmi különbíróság (Tribunale Speciale per la Difesa dello Stato) szerepét az anarchista további kihallgatásában (miután visszapillantva jellemzi ennek a sajátos szerve-

¹ Lásd Pankovits József recenzióját Galzerano egy másik könyvéről, amelyet Gaetano Bresciről, arról az anarchistáról írt, akinek a nevéhez az I. Umberto olasz király életét kioltó merénylet fűződik. (Yearbook. International Labour Movement. A nemzetközi munkásmozgalom történetéből. Évkönyv 2004. Magyar Lajos Alapítvány, Budapest, 2003. 307–310. old.)

² Arturo Labriola, illetve Malatesta életrajzát lásd az Évkönyv 2003., ill. 1979. évi kötetében.

zetnek a létrejöttét és tevékenységét).³ Részletesen taglalja a június 16-i tárgyalást, különösen a vádbeszédet. A védő azt hangoztatta, hogy védence elmeháborodott; ezt, mint mentő körülményt, Sbardellotto elutasította. A bíróságnak a halálos ítélet meghozatalához mindössze tíz percre volt szüksége. Sok részletet tudunk meg a kivégzés körülményeiről. Sbardellottót egy Domenico Bovone nevű másik anarchistával együtt végezték ki, aki 1931-ben 13 bombát robbantott; többek közt megölte a carabinieriök egyik tábornagyát. Bovone kért kegyelmet (elutasították) és papot, Sbardellotto nem. Végig kellett viszont néznie társa kivégzését. A letartóztatásakor nála lévő pénzről úgy intézkedett, hogy azt adják az őt kivégző katonáknak.

Galzerano, mint mindig, az aprólékos leírások és dokumentumbemutató mellett ezúttal is hozzáteszi a magáét a történethez. Eltöpreng például azon, miért nem próbált Sbardellotto letartóztatásakor valamilyen mesét előadni a nála lévő fegyverek rendeltetéséről, egyáltalán miért nem készült föl alaposabban erre az eshetőségre. Nyilvánvaló, hogy az elszánt anarchista emigráns, aki nem az otthoni viszonyok között nevelkedett, tettének vállalásával demonstratív hatást akart kelteni. Egy 1946-os megemlékezés szerzője szerint kegyelmi kérvény benyújtásával is megmenthette volna az életét – ezt sem tette. Elidőzik a szerző a vádlott népes családját ért súlyos megtorlásnál is. Egyik fivére, Olivo életre szóló sérüléseket szenvedett a bántalmazások során; egy másik, Giovanni viszont, az események hatása alatt ijedtében egyenesen a Ducéhez intézett hűségnyilatkozatot, a fasiszta új naptár szerint „A Győzelem X. évére” dátumozva levelét. Azt a különös procedúrát is gondosan végigköveti a szerző, amelynek során a Duce elleni korábbi merényletek több évtizedes börtönbüntetésre ítélt tetteseit utóbb, a '30-as években rendre közkegyelemben részesítették. Pályájának csúcán, az etiópiai diadal dicsfényében fürödve, a Duce nagylelkű lehetett. (Tegyük hozzá: kevésbé tehette ezt 1944-ben, a fasiszta nagytanács 1943-ban ellene szavazó, s ezzel leváltását elősegítő tagjainak veronai tárgyalása idején...)

Érdekes módon veti föl Galzerano, miért ítélték halálra és végezték ki sebtében, szinte napok alatt azt az egyetlen merényletet, Sbardellottót, aki nem is jutott el tette elkövetéséig. Gondos vizsgálattal kimutatja, hogy még a fasiszta törvényhozásban sem létezett paragrafus, amelynek alapján valakit a merénylet pusztá szándékáért halálra lehetett volna ítélni. Sbardellottót legfeljebb tiltott fegyvertartásért, és engedély nélküli olaszor-

³ 1992-ben a szerző reprintkiadásban tette közzé a bíróságról és tevékenységéről 1932-ben az emigránsok által közzétett kötetet. (Il tribunale speciale fascista. Edizioni Giustizia e Libertà, Parigi, 1932. – Reprint: Galzerano Editore, Casalvelino Scalo, 1992.

szági tartózkodásért lehetett volna elítélni – semmiképpen nem halálra. Az ítéletet a bíróság jogilag azzal próbálta megalapozni, hogy, mint Galzerano leírja, brutális kínvallatásokkal hamis vallomásokat produkált a merénylet „összeesküvéssé” minősítéséhez; egyik ilyen „cinkostárs” neve végül még Sbardellotto kéziratos vallomásában is megjelent. Az sem zavarta őket, hogy az összeesküvés – és ezt Mussolini, az anarchista munkás fia nagyon jól tudta – köztudomásúlag nem tartozik az anarchisták eszköztárába (az egyéni terrorcselekmény igen). A *The Times* szerkesztőségét, amely híreiben olasz rendőrségi közlemények nyomán fölkapta az összeesküvés vádját, egy korabeli angol bíróság rágalmazásért magas pénzbüntetésre ítélte. Arra is kitér a szerző, hogy 1945 után, amikor ezt kockázatmenetesen, sőt az elismerés reményében tehették volna, a per életben maradt vádlottainak egyike sem állította soha, hogy bármi köze lett volna a tervezett merénylet-hez. Magam úgy gondolom, a fasiszta államvédelmi különbírók hangadói és a mögöttük álló hatalmasságok a cselekedet nagyfokú tudatosságát tartották szem előtt, amikor a legsúlyosabb büntetés kiszabása mellett döntöttek. A Duce egyelőre pályájának egyik fölfelé ívelő szakaszán volt, viszonylag széles körű elfogadottsága még nem rendült meg, rendszere örökkévalónak látszott, vezére kikapcsolásának a szándékát ennek megfelelően lehetett kezelni. A közvéleménynek szóló indoklás más lapra tartozott: az összeesküvés vád a terv különös veszélyességét volt hivatott alátámasztani.

Az antifasizmusnak az anarchizmussal vitában álló csoportjai, az ítéletre reagálva, irányzatuktól függetlenül a szolidaritás hangját ütötték meg. Galzerano idézi a párizsi olasz szocialista emigráció állásfoglalását a *Le Populaire*-nek, a francia szocialisták lapjának egy 1932. júniusi számából. „A terrorizmus – írták – nem tartozik az olasz szocialista párt által alkalmazott módszerekhez...Mivel azonban Olaszországban ma mindenfajta nyílt, törvényes politikai cselekvés lehetetlen, semmi sem normálisabb, mint hogy ez illegálisan, a föld alatt folyjék...Egyben elutasítjuk, hogy elítéljük vagy minősítsük a terrorcselekményeket, amelyekhez az olasz anarchisták folyamodnak. Nem tartjuk hatékonynak a módszerüket. De elismerésünket fejezzük ki az iránt az önfeláldozás iránt, amellyel ezek az emberek a biztos halálba mennek, abban a reményben, hogy országukat így megszabadíthatják a mussolinista tiranniától. Egyébként maga a terrorista rendszer váltja ki az alulról gyakorolt erőszakot.”⁴

Galzerano aggodalommal ír arról, hogy Angelo Sbardellotto személye jóformán feledésbe merült. Szülőhelyén, a Belluno-i járásbeli Mel-ben sem

⁴ Le Populaire, 1932. június 13. Idézi Galzerano: Angelo Sbardellotto. 158. o.

utcanév, sem emléktábla nem hirdeti a nevét. Még azt a helyet sem ismeri senki, ahol a kivégzőosztag sortüze után titokban elföldelték. A recenzius ehhez hozzátehetné, hogy Mussolini életrajzai, amelyek az 1926-os merényleteket részletesen tárgyalják, Sbardellottónak többnyire a nevét sem írják le. Ám a szemrehányás nem csak nekik szólhat. Hiszen Trevisani 1958-as olasz enciklopédiája, amely jónéhány anarchista és szindikalista személyével foglalkozik⁵, ugyancsak nem tett róla említést. Megteszi azonban ezt az antifaszizmus és az ellenállás sokkötetes lexikona.⁶

A mellékletek sorában elsősorban az imponáló forrásjegyzék említendő. A levéltári források között a rendőrségi iratcsomóké az elsőség. Érdekesség kedvéért: a különbíróság külön dossziékban őrizte a kivégzések iratanyagát, hasonlóképpen az „Összeesküvések és merényletek” dokumentumait. A könyv- és brosúraanyag mellett (amelyben a csekély számú német kiadvány címeinek szedését érdemes lett volna átnézetni németül tudó lektorral), 1932-ből hét hazai napilap, és a szerteágazó emigráns sajtó teljes korabeli színekpe szerepel. Külön csoportosítja Galzerano az 1945 utáni reagálásokat, amelyek esetenként annakidején féltve rejtett titkokat fednek föl. Alfio Bernabei 1999-es *L'Espresso*-beli cikke pl. angol titkosrendőrségi anyagok alapján fényt derített arra, ki volt az a jómódú, Mussolini ellenes olasz vállalkozó, aki finanszírozta Sbardellotto fegyverbeszerzéseit. A sokszínhelyes leírást a névmutatón kívül, indokoltan, terjedelmes helységnévmutató is kiegészíti. A fényképmelléklet is figyelemreméltó: jónéhány szereplő arcképe, korabeli rajzok (pl. a Sbardellottónál talált robbanószerkezetekről), fakszimilében közölt újságdalok a letartóztatásról és a kivégzésről, Sbardellotto öccsének a Ducéhoz írott levele, egy fénykép a tárgyalásról, Sbardellotto kéziratoss vallomása, az „Őfelsége III. Viktor Emánuel nevében” hozott ítélet kiplakatúrozott változatának másolata, valamint egy holland anarchista lap karikatúrája, amelyen Mussolini zord arckifejezéssel egy ablakból figyeli a kivégzést. Ez a karikatúra szerepel a könyv címlapján is.

Galzerano új könyve kétségtelenül hozzájárul az olasz fasiszta diktatúra és a diktatúra ellen küzdő erők évtizedekkel ezelőtt megkezdett, s az utóbbi tizenöt évben egyre nagyobb lendülettel folytatott árnyaltabb ábrázolásához. Módszertani útmutatóként azonban nem árt a kötethez mellékelni azt az útmutatást, hogy a korabeli politikai harc több mint nyolcvan év előtti mozzanatait, a pro és kontra szövegeket is beleértve, a maguk korába helyezve kell szemlélni.

Harsányi Iván

⁵ *Giulio Trevisani*: Piccola enciclopedia del socialismo e del comunismo. Società editoriale de „Il Calendario del Popolo”, Milano, 1958.

⁶ Enciclopedia dell'Antifascismo e della resistenza. V. köt. Edizioni La Pietra, Milano, 1987.

Gramsci a Roma, Togliatti a Mosca. Il carteggio del 1926

Einaudi, Torino, 1999. I-XLVIII. 503 p.

Gramscinak Rómába, Togliattinak Moszkvába.

Az 1926-os levélváltás.

A Chiara Daniele gondozásában, Giuseppe Vacca részletes bevezető tanulmányával megjelent könyv az Olaszországban maradt (és 1926 novemberében börtönbe kerülő) Gramsci és az Olasz KP (PCI) néhány más vezetőjének levelezését tartalmazza Togliattival, aki a pártot Moszkvában, a Kominternnél (KI) képviselte. A kiadványban esetenként helyet kaptak a KI vezetőszerveinél készült, a PCI-hez címzett anyagok is.

Az első helyen szereplő dokumentum (a KI VI. Kibővített Plénuma alkalmával az olasz delegáció – Bordiga, Berti, Gennari, Grieco, Togliatti a legismertebb tagjai – Sztálinnal folytatott megbeszélésének jegyzőkönyve különösképpen érdekes, mert betekintést ad Sztálin egyelőre türelmes és átgondolt, érvelő vitamódszerébe, ugyanakkor az olasz küldöttséget foglalkoztató politikai kérdésekbe, melyek Sztálinhoz intézve az orosz-szovjet és a nemzetközi valóság viszonyát, a nemzetközi léptékű szocialista perspektívát vizsgálták. A megbeszélés messze meghaladta tehát az olasz szempontokat, az utókorhoz szólóan is fontos összefüggésekre terjedt ki. Bemutatja a rendkívüli indulatokra hajlamos, noha vérszomjas arcát még fel nem fedő diktátort, akit pozíciójába nyilvánvalóan nem eltorzult személyisége, hanem analízisre és szintézisre egyaránt képes elméje, a stratégiai célok követésének rendkívüli képessége emelt. Az olasz delegációnak adott helyzetelemzésében pl. megállapította, hogy „egyetlen országban sem képes egy uralkodó osztály egyedül a közügyek irányítására”. Oroszországban ez most – mondta Sztálin – a munkásosztályra tartozik, a proletariátusra, amely azonban kisebbségben van, és nem eléggé „gazdag”, hogy egyedül megtartsa és irányítsa az államot, ezért „kénytelen a vidék, a parasztság terhére élni,” és elvégezni feladatát. A későbbiekben a belső és külső körülmények a fenti megállapítás tragikus következtetéseit születték Sztálinban, melyek logikáját már sokoldalúan feltárták, bár nem lehetetlen, hogy új és új dokumentumok tovább árnyalják a róla alkotott képet.

Az olasz delegáció és Sztálin eszmecseréjének jegyzőkönyve keretül szolgál az egész dokumentumgyűjteményhez. A kötet központi problémája ugyanis – amit a bevezető tanulmány mintaszerűen és hallatlan aprólékos-sággal elemez, egyben rekonstruálja, a vitás kérdések történetét, értékeli azok tartalmi lényegét – a sztálini irányítás alatt megbomló bolsevik veze-

tőcsoporton belüli viszályt, az erről Olaszországba érkező hírek visszhangját és politikai rezüméjét Gramsci tolmácsolásában, ámde a PCI KB állásfoglalásaként a KI vezetésének szánva, Togliatti kezéhez juttatva. A bevezető tanulmány azt is kifejti, hogy miért „fektette” el Togliatti Gramsci levelét; a dokumentumokból pedig most már pontosan megismerhetők Togliatti érvei ebben a vonatkozásban. Megismerhető a levélváltás történeti háttere is, amit a szakirodalom régtől fogva visszatérően vitatott, elmarasztalva Togliatti, amiért nem továbbította a KI vezetésének Gramsci levelét. A Togliattit kritizálók a „bűnös” Sztálin – jöllehet ekkor még a koncepciós perek előtt vagyunk – potenciális társfelelőseként, későbbi „longa manus”-aként írják le őt. A kötet dokumentumai világítanak rá, hogy ezek a konstrukciók leegyszerűsítik a szóban forgó problémát; kontextusát manipulálják és eszközszerűsítik. Igaz persze, hogy a szakirodalom mindez időig (a kötet megjelenéséig) nélkülözte a vitás tárgykör teljesebb dokumentációját.

A fél- és félreértelmezésekre az adott okot, hogy Gramsci 1926 októberének legelején szóvá tette a bolsevik párton belüli viszály kérdését. Ennek lényegét illetően megfogalmazta véleményét – egyúttal az Olaszországban maradt vezetőket is figyelembe véve –, mely szerint a Sztálin-Buharin kontra Kamenyev, Zinovjev-Trockij vita és viszály tönkretetheti a SzKP(b)P vezető szerepét, az októberi forradalom vívmányait, feledtetheti a Szovjetunió és pártja nemzetközi felelősségét (42. sz. dokumentum). Gramsciék aggálya nem volt alaptalan, maga az iromány nem tűnt „elhajlónak” a történelmileg tarthatatlan álláspontot képviselő viszálykodók irányába, gyakorlatilag a sztálini pozíciót osztotta, mégis elsősorban a pártegység féltése és megőrzése csendült ki belőle, és óvott az „eltúlzott intézkedésektől”. A Moszkvában dúló kíméletlen politikai harc tétje azonban végletes alternatívában vetődött fel: vagy a világforradalom ábrándjának kergetése, vagy a szocialista perspektíva egy országban. És Togliatti szerint mindenekelőtt ebben az alternatívában a helyes döntés mellett kellett állást foglalni, nem pedig elveszkedő módon beavatkozni az elkecsereedett politikai vitába. Ez utóbbit Togliatti azért vélte még károsnak, mert a Trockij és Bordiga közötti korábbi keletű szívélyes jó viszony, többször megnyilvánuló véleményazonosság, illetve Trockij befolyása Bordigára a PCI-re a trockizmus megbízhatatlanságának árnyékát vethette. Ezt a párt-imázst Togliatti meg akarta változtatni, hiszen az idő szerint a KI elvi-politikai, nem utolsósorban anyagi támogatása nélkülözhetetlen volt.¹

Togliatti, a maga részéről, hazaírt válaszában igen határozott, egyesek szerint „kemény” hangon reagált Gramsci fogalmazványára. Ebben és a le-

¹ Vö. Aldo Agosti: Kapcsolatok az Olasz KP és a Komintern között. Évkönyv 1999. 36–29. old.

vél visszatartásában megnyilvánulhatott Sztálinhoz rokonítható lelkülete is. Ezzel szemben Vacca értékelése közelebb áll az igazsághoz: jobbra kettejük helyzetének földrajzi különbségeivel és a politikai kulturáltságban felfedezhető bizonyos különbségekkel van dolgunk. A piemonti bürokráciához tartozó családban nevelt Togliattira jellemzőbb volt az opportunizmus, míg az állandó szellemi feszültségben élő, de az orosz-szovjet politikai harcoktól, Sztálintól és a nemzetközi küzdőtértől távol levő Gramscit ez nem érintette meg.

Gramsci levele, illetve a PCI KB állásfoglalása a későbbi renegát Angelo Tasca publikációjából 1938 óta ismert a mozgalom egyes körülhatárolt berkeiben. Azóta folyamatosak voltak a vele kapcsolatos spekulációk a tárgy szakirodalmában. A dokumentumot az 1960-as években a PCI sajtójában is megjelentették. Ugyanígy jártak el Gramsci írásainak könyv alakú közreadásakor, hozzáfűzve az ezekben az esetekben a probléma háttéréről elmondható magyarázatokat. A spekulációk méregfogát azonban a teljes dokumentáció közlése húzhatta ki végérvényesen.

A kötet keletkezéstörténetéhez² hozzátartozik az is, hogy a PCI kutatói, az 1960-as és 1970-es évek részleges eredményekkel járó kísérletei után, 1990-et követően jutottak hozzá a Moszkvában őrzött, olasz kutatókat foglalkoztató iratokhoz. Csak sajnálkozhatunk afölött, hogy a szóban forgó anyagról egyedül Moszkvában volt tudomása egy szűk szakmai-archívumi körnek, és az anyag jelenleg is csak olasz nyelven (egyes dokumentumok esetében franciául) férhető hozzá a történész szakma számára.

Pankovits József

Hudson, Kate: Breaking the South Slav Dream.

The Rise and Fall of Yugoslavia. Pluto Press, London-Virginia, 2003. 192. p. (A délszláv álom szétverése. Jugoszlávia felemelkedése és bukása)

Az Évkönyv régi szerzője, támogatója, Kate Hudson hallatlanul izgalmas új könyvet jelentetett meg Jugoszlávia történetéről és tragikus végéről. Az Évkönyv 2004. évi számában már jeleztük a könyv közeli megjelenését, és a

² Aldo Agosdti az Évkönyv 1999-es számában jelezte az előkészületben levő történészi munkát, valamint egy 2000-es kiadványban (Togliatti negli anni del Komintern, 1926-1943, Carocci editore) maga is az orosz archívumok kutatóival együttműködve további kiadatlan dokumentumközlésekkel járult hozzá a bonyolult korszak tanulmányozásához.

szerzőtől összefoglaló írást is kaptunk több mint egy éve zajló Szobodan Milosevics perről. Mind ez az írása, mind új könyve beszédesen tanúsodik felfogásáról, amely világos. Egyúttal az is nyilvánvaló, hogy a közelmúlt eseményeit illetően ez egyáltalán nincs összhangban a nálunk megszokottal, a médiában és a hivatalos magaslatokon mondottakkal. Hudson nem szokott a levegőbe beszélni, most is a tényekre támaszkodik – és valóban történelmet írt.

Maga a könyv több nagy részre tagolódik. Az első nagy fejezetben Jugoszlávia megszületéséről szól. Ebben Hudson alfejezetekben tárgyalja a történeti múlt eseményeit, majd a születés pillanataiban és azt követően egyfelől a gazdasági, majd a politikai kihívásokat, amelyekkel szembe kellett nézni. Külön alfejezetet szentel a kommunisták és a parasztság kapcsolatainak, illetve a „parasztkérdésnek” – amely többször a Komintern vezető fórumai elé is került.

A második nagy részben Hudson a második világháború éveit, sorsfordító nagy eseményeit és következményeit tárgyalja. Ezeknek vitális fontossága jobban ismert. Ámde Hudson itt is új adatokkal és megközelítésekkel lepi meg a magyar olvasót. Így e rész első alfejezetében Hudson Jugoszlávia háború előtti utolsó évről nyújt áttekintést, amely szintén teli volt belső ellentmondásokkal. A nézeteltérésekről, sőt belső harcokról később is képet ad, majd az ellenállásról írott fejezetben egy újabb alfejezet következik arról, hogy az országnak mekkorák voltak a háborús veszteségei (ezzel manapság alig-alig foglalkoznak).

A következő két nagyobb rész magától értetődő. Az első fejezet címe: Titó évei, a másodiké pedig: Jugoszlávia szétesése. Az idősebbek számára ezek emlékeztető évek, az emlékek már mégis nagyon elhomályosodtak. Ráadásul Hudson az utolsó részben két külön alfejezetet is írt Szlovénia helyzetéről a kiválás előtt és utána. Ezek az oldalak – úgy hiszem – merőben újak lennének a magyar olvasóknak. Ennél azonban többről is szó van: a mindig is éles szemű és nagyon kritikusan, markánsan megszólaló Hudson írása itt is elüt mind attól, amit e témában az utóbbi években megszokhattunk.

A könyv néhány oldalát külön is átemeljük (mentjük) egy másik rovatunkba, amely Jugoszlávia egykor sokak által megsodált, mára már nagyon elfeledett „el nem kötelezettségi” korszakáról szól.

Jemnitz János

Lammel, Inge: Arbeiterlied – Arbeitergesang. Hundert Jahre Arbeitermusikultur in Deutschland.

Vorträge aus 40 Jahren. 1959–1998. Mit einem Geleitwort von Günter Benser. 2002. 319. p. (Munkásénekek – munkásdalok. A munkáskultúra száz éve Németországban. 40 év előadásai. Günter Benser bevezetőjével.)

Inge Lammel vezette Berlinben azt az archívumot, amely az Akadémia kerekei között a munkásénekek- és zenekultúra dokumentumait őrizte. Fennállásának 35 éve alatt munkatársai nagy nyomtatott és nem nyomtatott anyagot gyűjtöttek: kottákat, kórusanyagokat. 1990-ben az archívum sorsa többé-kevésbé rendeződött, bár azóta zárt intézményként működik. Korábban ez az archívum nemcsak az NDK kutatói, hanem egész Németország számára is élénk centruma volt az ilyen jellegű kutatásoknak. A jelen kiadással Inge Lammelnek és a könyv kiadóinak egyben az is megvallott célja, hogy előmozdítsák az archívum megnyitását és teljes élete újbóli fellendítését.

Lammel az archívum létrejöttétől hatalmas energiával gyűjtötte, konzerválta, rendszerezte és a német kultúrában elhelyezve magyarázta ennek a sajátos munkás zenekultúrának az örökségét, amelyet egyszer már brutálisan igyekezett felszámolni a náci rendszer 1933 és 1945 között.

Günter Benser – akit 1990-ben választottak meg a hajdani berlini Marxizmus-Leninizmus Intézet igazgatójának – nagyon gondolatébresztő és egyben önkritikus előszót írt a kötet elé. Megvallott célja, hogy segítsen áttörni a jelenlegi közömbösség erős falait – egyfelől e munkáskultúra megőrzése érdekében, másfelől azért, hogy az archívum újra megnyíljon és élettellel teljen meg.

A jelen kötetből megtudhatjuk, hogy az archívum nagyobb anyagot őriz a nyugat-európai és az amerikai (USA) protestsongokból. Ezt a gyűjtést az archívum és Lammel annál könnyebben és nagyobb ráérzéssel végezhetette, mert a náci időket angliai emigrációban élet át, így voltak ilyen személyes élményei is.

Az archívumnak nagy gyűjtőköre volt a német munkásmozgalmi, ifjúsági szervezetek közegéből is. Az ő dalaikat azonban nem vonták be ebbe a kötetbe, minthogy Lammel ezúttal a munkásdalok első száz évére koncentrált, vagyis 1945-ig jutott el. Kár, hogy a szigorú periódushatár folytán a kötet nem tartalmazza Lammel írásainak e határon túlra mutató bibliográfiáját sem.

A 15 nagyobb fejezet közül az első 1848-as forradalom dalait elemzi. A fejezetek olykor átfedéseket tartalmaznak, de egészükben jól áttekinthetők a forradalmi és munkásdalokat egészen 1945-ig. Az első, bevezető fejezet pedig inventáriumot ad általában a munkásdalokhoz, ezek értelmezéséhez és a különféle korszakokban való megjelenésükhöz. Külön fejezet szól a különféle idők koncentrációs táboraiban keletkezett dalokról. A dalokat Lammel kategóriákba is sorolta, ezzel is segítve megértésüket. Külön fejezetet kapott az ellenállás korszaka és dalai.¹

Gerd Callesen

Michel Lefebvre–Rémi Skoutelsky: Brigadas Internacionales. Imágenes recuperadas

Lunweg, Madrid, 2003. 189 p.

(A nemzetközi brigádok. Visszahódított képek)

A Nemzetközi Brigádok harcosai a 20. század legvitatottabb történelmi szereplői közé tartoznak. Egyesek szerint a romantikus szabadságeszme korai harcaiból örökölt internacionalizmus képviselői voltak, mások szerint Sztálin politikájának bűnös eszközei. A Brigádok mindmáig élénken jelen vannak a spanyolok kollektív emlékezetében, amint azt 1996. évi spanyolországi találkozásuk nagy tömegeket mozgató ünnepei bizonyították. A történelmi igazságot jórészt azóta lehetett rekonstruálni, hogy 11 évvel ezelőtt részlegesen megnyíltak a Kommunista Internacionálé levéltárai. Ennek a terméke ez a könyv is, amely a madridi Círculo de Bellas Artesben 2003. július közepén megnyílt kiállítás képanyagát mutatja be bibliografikus formában, terjedelmes bevezető tanulmánnyal. Előzményként említhető e könyv egyik szerzőjének, Rémi Skoutelskynek „A remény vezette lépéseiket” című monográfiája. (*L'espoir guidait leurs pas. Les volontaires français dans les Brigades internationales 1936–1939.* Bernard Grasset, Paris, 1998. 413 p.) Ám olyanok sem hiányzanak, akik, mint César Vidal, kinyilvánítják, hogy ők bizony végeztek a mítosszal, mint ezt az Espasa Calpe kiadásában megjelent könyve mutatja. Vidal azonban csak a hagyományos „kontra”-verziót fogalmazza meg, anélkül,

¹ Bárkinek eszébe juthat Gerd Callesen írásáról, hogy nálunk is élt egy Munkás Dalosszövetség, és voltak dalárdák. Mindez a „régmúlt”. Mára már alig van olyan összejövétel, ahol ezeket a mindennapos dalokat el tudnák énekelni.

hogy vette volna a fáradságot, hogy elmerüljön a Komintern moszkvai levéltárában előkerült dokumentumok tanulmányozásában.

Talán éppen ebben a paradox helyzetben, amelyben a téma messzemenően érdekli a spanyolokat, miközben a spanyol nyelvű bibliográfia nem felel meg ennek a keresletnek, volt nagyon hasznos, hogy (egyelőre a Brigádok teljes története megírásának az igénye nélkül) valaki elénk tárja ennek a lényegét, Skoutelsky bevezetőjével, a legalapvetőbb kérdéseket érintve. Ilyen a Komintern szerepe a Brigádok létrejöttében és sorsuk későbbi alakulásában; a pluralizmus foka működésükben; a soraikban kialakult belső elnyomás; valós szerepük a hadviselésben. Skoutelsky és Lefebvre ragyogó munkát tettek elénk, amely egyaránt kiterjed a Brigádok belső történetére és a polgárháború fényképészeti megörökítésére, amely éppen a spanyol konfliktus idején a korszerűség magas fokára jutott. Nagyon jelentős kutatómunka eredményeképpen ismét birtokba vehetjük a történelmi esemény szereplőinek ábrázolását, éppúgy, mint azokét, akik őket ábrázolták. Talán az anarchisták kerülnek kevésbé reflektorfénybe, akik érthető okokból többségükben kezdettől szembenállt a Brigádokkal. Hiányolhatunk bizonyos jelképes epizódokat is, amelyek szükségesek ahhoz, hogy megértsük a kommunista propaganda szerepét a Brigádokban, például Hans Beimler kultuszát. A könyv egészében így is ragyogó kaleidoszkóp, amelyben a mítosz föloldódik a történelmi képek nagy tömegében.

Antonio Elorza

Forrás: *El País*, 2003. július 19.

Subcomandante Marcos. Selected Writings. Red. Juana Ponce de León.

New York, Seveb Stories Press, 2001.

(Marcos alparancsnok. Válogatott írások).

A tárgy a nagy forradalmi hagyományokkal rendelkező Mexikó legújabb kori, „posztmodern” korszakának gerillatörténete. Közelebbről az 1994. évi fegyveres gerilla története, amikor egy csapat mexikói fegyveres indián jelent meg szociális és gazdasági követelésével a régi Mexikó hajdani fővárosában, San Cristóbal de las Casasban. A szerző nemcsak a fegyveres akció lefolyását ismerteti, hanem a kisemmizett, szegény indiánok gondolat-

világát és követeléseit is. Alcíme frappánsan az ő szavaikat adja vissza: „A mi fegyvereink a szavaink!”

Tim Golden¹

Forrás: The New York Times, 2001. április 7.

Newman, Michel: Ralph Miliband and the Politics of the New Labour

The Merlin Press. London, 2002. (Ralph Miliband és az Új Labour politikája).

Saville, John: Memoirs from the Left.

The Marlin Press, 2003. (Memoárok a baloldalról).

Mindkét könyv fontos és érdekes lesz azoknak, akiket érdekel a brit történelem, illetve az angol baloldal múltja és jelene. Szerzőik fontosak voltak a brit akadémiai és értelmiségi körökben. Egymással is kapcsolatban álltak: mindketten ott voltak a Socialist Registers nevű Évkönyv 1964-es megszületésekor, részt vettek szerkesztésében, és cikkeket írtak bele. Mindketten részesei voltak – ha más és másképpen is – az 1956-os eseményeknek, majd pedig az „Új Baloldal” angliai hullámának. A két könyv viszont, amelyet írtak eltérő jellegű.

Newman az értelmiségnek írt életrajzot Ralph Milibandról (1924–1994).¹ Áttekinti benne Miliband életét, írásait, de egyúttal elemzi is eszméit, gondolatait és a vitákat is, amelyekben részt vett. Miliband évekig tanított a híres London School of Economicson (LSE), majd 1972-ben a Leedsi Egyetem professzora lett. Egyidejűleg vendégprofesszor volt az USA-ban és Kanadában.

John Saville 1916-ban született, s mint Miliband, ő is az LSE-n tanult gazdaságtörténetet. Ő is egyetemistaként lett a kommunista párt (CPGB) tagja, ő is akadémiai pályára lépett, a Hull-i Egyetem gazdaságtörténeti tanészékének lett vezető professzora. Mindketten számos könyvet írtak. Tanári és akadémiai munkásságuk mellett mindketten aktívan politizáltak, és részt vettek a kifejezetten szocialista tevékenységben. Milibanddel szem-

¹ Tim Golden az ismert amerikai magazin, a The Times riportere, aki Mexikóban nyomon követte az „új zapatisták” útját.

¹ Miliband életútját és munkásságát lásd Évkönyv 1995.

ben Saville életére erősen rányomta a bélyegét, hogy ő a CPGB tagja maradt egészen 1956-ig, amikor az 56-os események hatására, a másik neves kommunista történésszel, E.P.Thompsonnal² együtt szembe nem került a hivatalos pártvonallal. Akkor jelentették meg a *The Reasoner* (Értelmező, Érvelő) nevű folyóiratukat, ez később *The New Reasoner* címmel jelent meg. Saville könyve nagyon személyes hangú memoár, a Miliband-kötet nem; éppen ezért a két könyvet más és más kritériumok alapján kell megítélni.

Miliband nagyon fontos személyiség volt a brit baloldal életében, mind akadémikus, mind általában értelmiségi körökben. Könyveiből gyakran idéztek, tájékozódási pontok voltak mind a szocialista elmélet, mind gyakorlati alkalmazása vonatkozásában. Miliband legnagyobb hatású könyve a „State in the Capitalist Society” volt, amely még 1969-ben jelent meg. Kifejtette benne, hogy a nagy szociális konfliktusokban az állam nem lehet semleges, s ezt nagy anyag alapján bizonyította. Azt is, hogy az államot milyen irányokból és hogyan érik hatások, persze elsősorban a gazdaságilag domináns uralkodó osztály részéről. A könyv nagy vitákat váltott ki Nagy-Britanniában is, nemzetközileg is hozzájárult ahhoz, hogy újraélessze az érdeklődést a marxista elemzések iránt.

Milibandnak is központi problémája volt a szocializmus és a demokrácia viszonya. Olyan marxi szocialista mozgalmat és politikát akart kialakítani, amelyet megszabadít a lenini és a sztálini rárakódásoktól. Nem tévedt azonban a szociáldemokraták útjára sem, minthogy ez utóbbiak irtóznak mindenfajta radikalizmustól és belesimulnak a kapitalista rendbe, kibékülve vele.

Ez a felfogás jellemzi Miliband későbbi írásait is, így az 1977-ben megjelent „Marxism and Politics” c. könyvét. Ezt világitotta meg későbbi könyve is a „Capitalist Democracy in Britain”.

Utolsó, 1994-ben megjelent művében („Socialism for a Sceptical Age” – Szocializmus egy szeptikus kor számára) Miliband változatlanul amellett érvelt, hogy a marxi elemzések – bármennyi bírálat és szkeptikus megjegyzés hangzott is el róluk – a XX. század végén is érvényesek. Ezt fenntartotta a szaporodó ellenvéleményekkel szemben is, amelyek szerint az osztályharcok hevessege csökkent és csökken, a munkásosztály pedig összezsugorodik, és veszít politikai súlyából, az emigráció pedig egyszerűen megvalósíthatatlan. Miliband ezekkel is szembeszegezte a maga igazát, a marxi kapitalizmuskritika igazát, és a maga szükségesnek ítélt egalitarizmusát.

Newman könyve nagyon jól van megírva, és gazdag forrásanyagra támaszkodik, többek között Miliband levelezésére és magánarchívumára.

² Thompson életútját és munkásságát lásd Évkönyv 1994.

(Ez utóbbi jelenleg a Leedsi Egyetem könyvtárában található. Newman bőségesen idéz Miliband leveleiből, aki nagyon szorgalmas és színes levelező volt. Sokféle emberrel levelezett: barátokkal, kollégákkal. Ezek a levelek jól mutatják, hogy Milibandnak milyen napi gondokkal kellett birkóznia. És persze foglalkoznak az egyetemi és akadémiai világ belső szabadság-problémáival ugyanúgy, mint az olyan politikai kérdésekkel, mint 1968 értelmé, a csehországi szovjet invázió, a vietnami háború, később az ú.n. „kommunista világ” válsága és a zsidó származás velejárói. Newman könyve e levelezés alapján is kitűnően mutatja be: Miliband, aki az LSE-en szerzte diplomáját, sőt PhD-jét is, nehezen viselte el, hogy a magas egyetemi vezetés mennyire értetlenül, keményen bánt el a 68-as diákmozgalom lázongó diákjaival. Miliband, aki ekkor már maga is az LSE-n tanított, sokszor szembekerült kollégáival. Alapjában ez indokolta, hogy 1972-ben elhagyja az LSE-t és Leedsbe települjön át.

Élete ezekben az években még más tapasztalatokkal is gazdagodott. Az 1950-es és az 1960-as években maga is részt vett a baloldali LP-s, bevanista szervezkedésekben.

Mindig világosan, sokszor élesen fogalmazott. A kritikus 1989-es évben a kapitalista demokrácia óriási hiányosságait ostromozva is megállapította, hogy a „szocialista” országokban a demokrácia még kevésbé érvényesülhetett.

John Schwatzmantel

Miralles, Ricardo: Juan Negrín. La República en guerra.

Ediciones Temas de Hoy S. A., Biografías. Madrid, 2003. 423 p. 2a edición. (Juan Negrín. A hadrakelt Köztársaság. 2. kiadás.)

A polgárháborús Spanyol Köztársaság José Giral és Francisco Largo Caballero utáni, harmadik miniszterelnökét a történetírás nem kényeztette el. Ezúttal sem született róla teljes körű életrajz. Miralles terjedelmes könyve alapján a polgárháborús időszak keretei között marad, mindössze húsz oldalba rántva össze az életút 1936 előtti évtizedeit és huszonötbe Negrín tizenhét éves, tevékeny és mozgalmas emigrációs életpálya-szakaszát.¹ E fenntartás dacára a legteljesebb, legjobban dokumentált és legki-egyensúlyozottabb pályaképet rajzolja életének erről a szakaszáról. Paul Preston, a spanyol 20. század egyik kiemelkedő tudósa előszavában főlem-

¹ Negrín rövid életpályarajzát lásd az Évkönyv 1992. évi kötetében.

líti, hogy „a század nagy politikusaírói viszonylag kevés komoly életrajz készült. A Negrín-életrajz hiánya ezek közül az egyik legnagyobb skandalum.” Mindenesetre megállapítja: „Miralles megajándékozott minket az eddigi leggazdagabb portréval a rejtélyről, amely Negrín volt.”

Miralles gondosan végigtekint az eddigi Negrín-irodalmon, amely végletekben mozog. Egyesek számára Juan Negrín egyszerűen a kommunisták szalmabábjá volt; mások a spanyol republikanizmus és szocializmus legjelentősebb, a maga helyén Manuel Azañával, a köztársasági tábor karizmatikus vezető személyiségével összemérhető politikusainak egyikét látják benne. A Negrín-portré kiegyensúlyozatlanságában nagy része volt annak, hogy zömmel ellenfeleinek a visszaemlékezései formálták, miközben a Franco-korszak végéig a legfontosabb források egy része hozzáférhetetlen volt. Ezek közé tartoztak azoknak a főhatóságoknak (a pénzügyminisztériumnak és a miniszterelnöki hivatalnak) az iratanyagai, amelyek élén 1936 és 1939 között állt. Kutathatóvá tételük utóbb is vontatottan haladt. Negrín személyes papírjai New Yorkban rejtőztek. Időbe tellett, amíg megnyíltak a moszkvai levéltárak, amíg összegyűltek a Spanyol Szocialista Munkáspárt (PSOE) és a Spanyol Kommunista Párt (PCE) különböző helyekre menekített vagy hurcolt anyagai. Miralles egyik erőssége, hogy alaposan tanulmányozta az egykori szovjet levéltárak Negrínre vonatkozó dokumentumait. Olyan magánlevéltárakat is végiglapozott, mint Marcelino Pascua moszkvai köztársasági követ, Vicente Rojo vezérkari főnök, Luis Araquistain² (1936 után Negrín egyik legfőbb, szocialista párton belüli ellenfele) vagy a cortes elnöke, Diego Martínez Barrio személyes irattára.

Különösen érdekes az a többlet, amelyet a szerző Negrínnek a polgárháború csomópontjain kifejtett tevékenységével kapcsolatban nyújt. Mint bemutatja: abban a harcban, amely a szocialista pártban a Largo Caballero vezette baloldal és az Indalecio Prietót³ követő centrum között 1935 végétől kibontakozott, Negrín (aki 1929-től volt a szocialista párt tagja) egyértelműen Prieto mögött sorakozott föl. Szinte kezdettől igen tevékeny volt. Miralles sokszínűen mutatja be, hogyan egyesült személyiségében az enciklopédikus tudás a bátorsággal és a kifogyhatatlan energiával. 1930 decemberében az általános sztrájk több vezető személyisége a fiziológus Negrín laboratóriumából irányította a madridi akciót. 1931-től cortes képviselő. Az 1936. februári választás után Prieto oldalán szavazták le a pártban azok, akik elvetették a PSOE kormányba lépését.

Miralles a szovjet és más iratok alapján nagy számban villant föl ismeretlen háttérelmeket. Megtudjuk tőle, hogy mind az SZK(b)P Politikai Iro-

² Araquistain életútját az Évkönyv 1988-as kötete közölte.

³ Prieto életútját lásd Évkönyv 1983.

dája, mind a Komintern Titkársága, Dimitrovval az élen, inkább José Giral republikánus vezetésű kormányának átszervezése, a munkáspártokkal való kibővítése mellett foglalt állást, mivel az akkori nemzetközi helyzetben nem értettek egyet azzal, hogy munkáskormány alakuljon. Szeptember elején után mégis Largo Caballero alakított kormányt, viszont az öt szocialista miniszterből három a centrumhoz tartozott; egyikükként Negrín kérte föl: vegye át a pénzügyminisztérium vezetését. A kompromisszum abban állt, hogy a *baloldali* Largo lett a szocialista *centrum* által preferált széles koalíció vezetője. Negrín irataiból kiderül: ezt ő maga veszélyesnek tartotta, és csak a PSOE VB erős rábeszélésére vállalta a tárca vezetését. A kormányfő viszont, ha kormányozni akart, kénytelen volt némileg az ő izlése szerint politizálni: igyekezett visszaállítani a központi kormányzat hatásköreit a kaotikus tömegmozgásokkal szemben. Negrín ugyanolyan kiváló pénzügyi szakembernek bizonyult, mint korábban, az új egyetemi építkezések felügyelőjeként talpraesett „pallérnak”.

Miralles egyik legkonzekvensebb törekvése, hogy tárgyilagosan szembenézzen a Negrínnel szemben az iránta ellenséges visszaemlékezésekben fölhozott vádakkal. Itt egyrészt az egyszerű kronológia adalékait sorakoztatja föl. Mire 1937 májusában kormányfő lett, mindaz már tény volt, amit a szemére szoktak vetni: a kommunistákhoz való közeledés, ezek pozíciói a hadseregben, az esetleges pártegyesülés lebegtetése, elsősorban pedig a szovjet tanácsadók jelenléte, amelyet Largo Caballero személyesen kért Rosenberg szovjet nagykövettől, s akik között már 1936 szeptemberében megjelentek a szovjet titkosszolgálat emberei is. Földeríti, hogy azok a (volt kommunisták, Jesús Hernández, Enrique Castro Delgado, Valentín González – *El Campesino* által írt) visszaemlékezések, amelyek a Negrínről, mint a kommunisták bábfigurájáról szóló verzió alapjai, egy se reg hamis állítást tartalmaznak. A Spanyol KP Politikai Bizottságának egy Hernández által leírt, 1937. koratavaszi ülése pl., amellyel kapcsolatban a szerző könyvében részletesen, szinte szó szerint idézi az olasz Palmiro Togliatti és az NKVD-s főnök, Alexander Orlov felszólalását, akkor zajlott, amikor Togliatti még nem volt Spanyolországban. Orlov kései, az USA-ban közzétett emlékirataiban⁴ ugyancsak cáfolja, hogy jelen lett volna. Herbert Rutledge Southworth amerikai történész⁵ kutatásai alapján Miralles azt is

⁴ Orlov, Alexander: Kreml-Geheimnisse. Würzburg, k. n., é. n. [1953].

⁵ Togliatti életútját lásd az Évkönyv 1994-es, Southworthét 2000-es kötetében. Az említett könyvek között a legismertebb *Jesús Hernández: „Yo fui ministro de Stalin”* (újabb kiadása: Gregorio del Toro, Madrid, 1974.), és *Burnett Bolloten: „The Grand Camouflage.”* (Stanford University, 1961.), illetve *El Campesino (Valentín González)* könyve. Ennek hozzáférhető német kiadása: „Morgen ist ein anderer Tag.” Kiepenhauer und Witsch, Köln, 1979.

napvilágra hozza, hogy ezek az ex-kommunista szerzők, valamint a Marxista Egyesítés Munkáspártja (POUM) egy korabeli, a második Negrín-kormány által 1938-ben perbe fogott vezetője, Julián Gorkin az 1950-es és az 1960-as években az USA Központi Hírszerző Ügynöksége (CIA) által finanszírozott „Kongresszus a Kultúra Szabadságáért (Congress for the Liberty of Culture – CCF) megbízásából írták könyveiket, amelyeket az „antinegrinista” irodalom fő szerzője, Burnett Bolloten gondozott. Miralles figyelmét az sem kerüli el, hogy Hernández az átlagos termetű Orlovot „csaknem kétméteres óriásként” írja le. Jórészt ezektől a szerzőktől vett idézetekre támaszkodik Stéphan Courtois és Jean-Paul Panné, „A kommunizmus fekete könyve” spanyol fejezetének két szerzője is.⁶

A szerző érdekes kérdéseket tesz föl, amelyekre széles irodalmi áttekin- tésekkel próbál válaszokat keresni. Az egyik ilyen, hogy létezett-e egyfajta „negrinizmus”, mint a szocialista párt negyedik áramlata, a Largo Caballero fémjelezte baloldal, a Prieto-féle centrum és az általában Julián Besteiro nevéhez kötött „jobboldal” mellett. Miralles úgy foglal állást, hogy a „negrinizmus” ereje nem a szocialista pártban birtokolt pozícióiban volt, hanem abban, hogy Negrín fő jelszava körül („Álljunk ellen, hogy győz- zünk!”) a szélsőséges szükségállapotban lévő Köztársaságban nagyon so- kan tömörültek. Később kiderül, hogy a miniszterelnök oldalán azért föl- sorakozott a szocialista párt és az Általános Munkásszövetség számos tör- ténelmi figurája, mint Ramón Lamóneda, Ramón González Peña, José Rodríguez Vega, Edmundo Domínguez, Amaro del Rosal, Felipe Pretel.)⁷ Miralles azt is színesen tárgyalja, vajon mit lehet kezdeni azzal a váddal, hogy Negrín a háború éveiben megosztotta a párt sorait. Rámutat, hogy a szocialista párt mély belső törésvonalai jóval az előtt alakultak ki, hogy megjelent volna Negrín vagy kibontakozott volna a kommunista párt beol- vasztási taktikája.

Fontos az a kérdése, hogy mi is volt Negrín szerepe a köztársasági erők soraiban kirobbant 1937. májusi barcelonai fegyveres konfliktus idején. A válasza egyszerű: semmi, attól eltekintve, hogy a válság lezárásaként őt ja- vasolták miniszterelnöknek. Hozzá képest Prieto, mint haditengerészeti és légügyi miniszter sokkal nagyobb szerepet játszott az anarchista zendülés leverésében. S ha Negrín utóbb a kormány élére került, ez azért volt, mert Prieto (s vele a PSOE VB) úgy gondolta: lehetséges a Largo Caballero kép- viselte vonaltól eltérő politika, amelyet (Prieto és Azaña elnök mellett) ép-

⁶ A kommunizmus fekete könyve. Bűntény, terror, megtorlás. H. n. Nagyvilág, é. n. 341–360. old.

⁷ Erről lásd *Harsányi Iván: A Franco-diktatúra születése*. Kossuth Könyvkiadó, 1988. 256–259. old.

pen ő képviselne. Azaña pedig Negrín kormányát kifejezetten a sajátjának tekintette.

A szerző sok egykori résztvevő és későbbi történetíró álláspontját és ismereteit szembesíti az egyik legkeményebb kérdésben: a Trockij eszméivel rokonszenvező (bár Trockij által magáénak el nem ismert) POUM vezetőjének, Andreu Ninnek⁸ a meggyilkolása ügyében, amelyet a szovjet titkoszolgálat emberei követtek el, több spanyol, és az országban tartózkodó külföldi kommunista közreműködésével. Miután meggyőzően bizonyítja, hogy eleinte Negrínnek, sőt a kormány egyetlen más tagjának sem volt tényszerű tudomása arról, hogy mi történt, egyszersmind arra is hoz föl érveket, hogy a kormányfő, bizonyos előzmények ismeretében nagyon is jól tudta, hogy milyen erők állhatnak a bűntett mögött. Negrín, mint ismeretes, nem indított nyilvános vizsgálatot az ügyben, amit a legtöbb szerző (helyeslőleg vagy elítélőleg) úgy magyaráz, hogy nem akarta veszélyeztetni a Köztársaság egyetlen fegyverbeszerzési forrását, a szovjet hadianyagszállítást. Miralles ehhez – igen realisztikusan – további tényezőket párosít. Eszerint Negrín eleve nagyon veszélyesnek tartotta az anarchisták, és a POUM vonalát, amely szerint a „polgári” köztársaságot a forradalom győzelme érdekében el kell takarítani az útból, ami elképzelésük szerint biztosítaná a háborús győzelmet. Úgy vélte, hogy a mind modernbb fegyverzettel vívott korszerű háborúban a kormánynak vissza kell hódítania a politikának azt a terepét, amely őt illeti meg. A helyi bizottságok és tanácsok helyett szilárd, ütőképes apparátusokat akart, reguláris hadsereget, szakszerű gazdálkodást. Ezért a minisztertanácsban kikényszerítette az információi szerint a bűncselekményben részes kommunista Alejandro Ortega alezredes távozását az Általános Biztonsági Igazgatóság éléről, akit bizalmi emberével helyettesített. A kommunista miniszterek meghátráltak, a kormány más tagjai pedig, bármit gondoltak, maguk is el akartak kerülni egy bizonytalan kimenetelű kormányválságot. Mint bemutatja: Negrín pénzügyminiszterként sohasem ismerte el a katalóniai iparvállalatok anarchista kollektivizálását, amelyeket az általános adóügyi rendelkezések alá vont.

Roppant érdekes annak a Negrínnel szemben emelt vádnak a Miralles-féle elemzése, hogy a miniszterelnök „kommunistákkal rakta tele a hadsereg tisztikarát”. A szerző Michael Alpertre hivatkozik, aki aprólékosan, személyről személyre haladva elemezte a milíciákról a reguláris hadseregbe való áttérés folyamatát. Alpert adataiból (amelyeket Miralles oldalakon át sorol és kommentál) kiderül, hogy a) a legtöbb katonai magasabb egy-

⁸ Nin életrajzát lásd az Évkönyv 1992-es kötetében.

ségnél számuk jóval csekélyebb volt a véltnél; b) jórészüket, a politikai biztosokkal egyetemben, az 1937 májusában kormányra jutó Negrín „örökölte”. Caballero ugyan növekvő aggodalommal szemlélte a kommunisták „nyomulását” a tagszervezés és a pozíciók szerzése terén, de 1936 novemberében, miután kormányával elhagyta az ostromlott Madridot, kénytelen volt tudomásul venni, hogy a várost védők, köztük a katonai parancsnokok soraiban is ugrásszerűen nőtt a PCE tekintélye.

A könyv lapjain sok új részlettel jelenik meg az a konfliktus is, amelynek nyomán Negrín, az 1938 tavaszi katonai vereségek után eltávolította a hadügyi tárca éléről Prietót. A kiegyensúlyozatlan, szeszélyes Prieto után Negrín, energiájával és határozott fellépésével úrrá tudott lenni a helyzeten. A szerző idézi a Daladier pártjához tartozó Henri Morel madridi francia katonai attasé jelentését: „Meg kell hajtani a fejünket az intenzív erőfeszítések láttán, amelyek a hadügyminiszterré lett Negrín hatására mind katonai, mind polgári területen történtek...Ezeknek az elkeseredett erőfeszítéseknek a forrása Negrín.”

Miralles hangsúlyozza, hogy Negrín akkor is fenntartotta az elszánt védekezés célkitűzését, amikor a nyugati hatalmak képviselői már földadták Spanyolországot, és őt is megpróbálták rábeszélni a háború beszüntetésére; amikor Azaña környezetében is angol-francia „békeközvetítésben” reménykedtek. „Amíg én az elvtársaimmal itt vagyok – mondta Labonne francia nagykövetnek –, ellenállunk.”

Kényes kérdést érint a szerző, amikor Negrín és a katalánok viszonyáról ír. A kommunista párttörténet a szocialistákat a nemzetiségi kérdéssel kapcsolatos „hagyományos” közömbösségben marasztalja el. Miralles valóban mutatja be azt az ellentétet, amely a katalán köztársaságiak erős autonómia-törekvése és a központosított hadi erőfeszítések között feszült. (Ne felejtsük: a kormány akkor már Barcelonában működött.) Negrínt valóban irritálta az, hogy a súlyos helyzetben a katalánok patikamérlegesen méricskélik helyi hatásköreiket. 1938 augusztusában két minisztercserével mégis le tudta zárni a fenyegető kormányválságot, „mielőtt még kialakult volna”. Negrín és Azaña korántsem felhőtlen viszonyát is sok részlettel jellemzi a könyv.

Lelekiismeretesen, számokkal is alátámasztva ismerteti a kötet a szovjet katonai segítség és a fejében Moszkvába szállított (Ángel Viñas által korábban már minuciózusan nyomon követett) „spanyol arany” útját. Ám ezt szorosan összekapcsolja azzal, hogyan „vibrált” a francia hatóságok álláspontja a szállítmányok átengedésének ügyében, gyakran a köztársaságiak számára legdöntőbb pillanatokban zárva le „légmentesen” a határt.

Furcsa, hogy Miralles csak röviden, nem egészen egy oldalon érinti Negrín egyik legmarkánsabb megnyilvánulását, második kormányának hí-

res, 1938. április 30-i „13 pontját”.⁹ Általános értékelése szerint ez „ajánlat volt, alap arra, hogyan lehet befejezni a háborút, és milyen alapon kellene fölépítenie a spanyol életet a háború befejeztével.” Jelentőségét abban látja, hogy a cortes Állandó Bizottsága május 14-i ülésén ezen az alapon szavazott bizalmat a kormánynak, gyengeségét pedig abban, hogy „ez a kölcsönös elégedetlenségek koalíciója volt”. Tegyük hozzá: ez nem a 13 pontból következett, hanem azokból a feszültségekből, amelyeket a népfront túlideologizált vagy az ideológiákkal szemben végletekig bizalmatlan pártjai és személyiségei a háború addigi menetében fölhalmoztak. Ez utóbbival viszont szembeállíthatók szinte minden (Negrínnel szemben sokszor ellenséges) mérvadó köztársasági politikusnak az egykorú vagy visszatekintő nyilatkozatai arról, hogy az események egyik vagy másik pontján Negrín „nélkülözhetetlen”, senkivel nem helyettesíthető személyiség volt.

Külön is szólni kell a könyv 40 oldalas – tartalmi erőnyeit tekintve a főszöveggel vetekedő – jegyzetapparátusáról és gazdag névmutatójáról, nemkülömben rövid, de a kérdéshez kapcsolható új irodalmat bőséggel fölvonultató „alapvető bibliográfiájáról.

Harsányi Iván

40 Jahre. Dokumentationsarchiv des österreichischen Widerstandes (DÖW) 1963-2003

Wien 2003, 112 o. (40 év. Az Osztrák Ellenállási Mozgalom Archívuma)

2003. május 5-én Bécs polgármestere meghívására ünnepi ülésen emlékeztek meg közéleti személyiségek és történészek a DÖW négy évtizedes fennállásáról. Ennek során Eric Hobsbawn előadásában hangsúlyozta, hogy szükség van a DÖW-re: „A demokratikus, szociális Európa, amelyet egyesek a 2. Világháború után a 'Vén Európa' jelzővel illetnek, amely nemet mondott a nácizmusnak, az idegengyűlöletnek, ez az Európa a Harmadik Birodalom elleni harcban formálódott és ez az, amit a DÖW alapítói megértettek.” Hobsbawn kiemelte a 2001-ben elhunyt Herbert Steinernek, a DÖW alapítójának és hosszú időn át tudományos vezetőjének érdemeit. (DÖW Mitteilungen, 162. sz., Juni 2003.)

⁹ Lásd erről Harsányi Iván: Még egyszer „Negrín 13 pontjáról”. Évkönyv 1988. 72–87. old.

Hobsbawm mellett sokan méltatták Steiner tevékenységét. Hangsúlyozták, hogy kevesen voltak, akik jobban értettek a pártpolitikai, generációs, földrajzi korlátok átlépéséhez, mint ő. Herbert Steiner jelentős vezetői, szervezői és tudományos pályát járt végig. Sokat publikált, egyetemeken tanított, több egyetem választotta díszdoktorrá. Budapesten 1989. októberében védte meg nagydoktori disszertációját. („A munkásmozgalom 1848-ban a forradalom és restauráció között, különös tekintettel Marx Károly bécsi tartózkodására”.) Legnagyobb teljesítménye kétségtávol a DÖW megalapítása és sok évtizedes irányítása volt.

Steinertől 1983-ban dr. Wolfgang *Neugebauer*, a bécsi egyetem professzora vette át a DÖW tudományos vezetői tisztét és végzi napjainkban is e munkát.

A DÖW 1963. évi megalakulása óta belföldi és nemzetközi elismertségű tudományos intézménnyé vált. (Magyarországon több mint két évtizeddel ezelőtt jelent meg az első összefoglaló ismertetés a DÖW-ről. Tihanyi János: Az osztrák ellenállás levéltára. In: Levéltári Szemle 1982, 2-3. sz.)

Recenzióknak tárgya a tanulmányokat, cikkeket, közleményeket tartalmazó kiadvány. Legjelentősebb Brigitte *Bailer-Galanda* – Wolfgang *Neugebauer*: Das Dokumentationsarchiv des österreichischen Widerstandes c. összegező írása. A tanulmány szigorúan felépített fő- és alfejezetekre oszlik: 1963-70, A DÖW Alapítvány létrehozása; Az 1934-1945 közötti üldöztetés és az ellenállás; Az osztrák emigráció; Oral-History; Az osztrák Holocaust-áldozatok név szerinti feldolgozása és publikálása, továbbá a náci múlt feldolgozása; az ausztriai szélsőjobboldal 1945 utáni ténykedésének leleplezése; az ifjúsággal kapcsolatos széleskörű tevékenység; a bel- és külföldi intézményekkel való együttműködés; a különböző gyűjtemények és publikációs eszközök bemutatása és mások. A Kitekinzésben főleg a szervezet jövőjéről van szó és utalnak arra a főproblémára, hogy immár kiesik az a generáció, amely közvetlenül átélte az üldöztetéseket és továbbadhatja tapasztalatait. Ilyen körülmények között kell a DÖW-nek folytatnia tevékenységét és „gondoskodnia arról, hogy tovább hordozza az osztrák ellenállás hagyományait, szorgalmazza a megemlékezéseket az áldozatokról.” (40. o.)

A DÖW áldozatkész, túlnyomórészt „társadalmi munkában” dolgozó munkatársai vitathatatlan tekintélyt vívtak olyan bonyolult helyzetekben is, mint amilyen a *Haider-per* megnyerése volt, jelentős a szerepük, az *új-náci szélsőjobboldallal vívott szakadatlan küzdelemben*. A külföldön élő, volt emigránsok folyamatosan megnyilvánuló rokonszenve (könyvtárak, dokumentációk adományozása, interjúk az Oral-History számára, alapítványok létrehozása, stb.) tették hatékonyabbá a DÖW-t. (Miközben legújab-

ban a Tudományos és Kulturális Minisztérium elvetette azt a kérésüket, hogy az inflációs rátával növeljék dotációjukat. Bécs városa viszont megemelte hozzájárulását.)

A kötetben Peter *Steinbach*, a berlini Német Ellenállás Emlékhelye tudományos vezetőjének, berlini és karlsruhei egyetemek tanára „Az emlékezés nehézségei” (*Die Schwierigkeit des Erinnerns*) c. tanulmányában a német ellenállásról, a Hitler elleni merényletekről ad átfogó képet. Elsőnek a volt NDK-ban folyó kutatásokról szólt, ahol az ellenállást szinte kizárólag kommunista jellegűként ábrázolták, és alig jelezték a polgári-liberális körök szerepét. Nyugat-Németországban és Ausztriában viszont a kommunistákról esett kevés szó, inkább azokat az embereket ábrázolták, akik eredetileg, a célt tekintve, részben egyetértettek a nemzetiszocialistákkal, vagy figyelembe vették a náci-állam realitásait, később azonban magatartásukat lassú folyamatban megváltoztatták. Ez érvényes volt *Trottra*, *Moltkére*, *Yorckra* és *von der Schulenburg*ra. (Steinbach csak néhány jellegzetes nevet említett.) Hosszasan foglalkozik Adam von Trott életútjával, állásfoglalástól a 3. Birodalom mellett (1934: a Manchester Guardianban megjelent olvasói levele) az 1944. júliusi összeesküvésig és kivégzéséig. Tanulmányában röviden foglalkozik a legújabb időszak „antitotalitárius” irányzataival, állítja, hogy létre kell jönnie a modern diktatúrákkal kapcsolatos konszenzusnak, beleértve az egyetértést az emberjogi harcosokkal is: „... szükség van az olyan intézményekre, mint a DÖW, amely vállalja, hogy publikációival, gyűjteményeivel olykor megütközést keltsen, de nem hajlandó elhallgatni az államban és társadalomban mutatkozó torzulásokat. Mert immár nemcsak a történelemről van szó, hanem rólunk is.” (25. o.)

A könyvet az USA-ban élő emigráns, Henry *Friedlander*, a koncentrációs táborokat megjárt egyetemi tanár személyes visszaemlékezései; a történész egyetemi tanár, Dr. Wolfgang *Beinz* színes írásai az operabál talmi pompája és a közeli Altes Rathausban működő DÖW közötti ellentmondásról, valamint Erika *Weinzierl* történész, a DÖW régi munkatársa, egyetemi tanár bevezetője és a DÖW által megjelentetett publikációk; a munkatársak által írott művek bibliográfiája, a kötet szerzőinek adatai és számos fotóanyag teszik teljessé.

Tihanyi János

Shepherd, John: *George Lansbury, At the Heart of the Old Labour.*

Oxford, 2003. (George Lansbury, a régi Labour szívében)

Van valami ominózus, ha most túl sokat olvashatunk arról, hogy Lansbury¹ állandó harcot folytatott a békéért és az igazságért. Lansbury 1859-ben született, hosszú évtizedekkel azelőtt, hogy a Labour Party (LP) egyáltalán létrejött volna, és 1940-ben halt meg rákbetegségben, kórházban. Így elég sokáig élt ahhoz, hogy megélje a második világháború kirombanását, mindazzal a borzalommal, amit ő előre megjósolt, s amitől annyira félt.

Életrajza nagy és szívós kutatómunka eredménye. Ennek során Shepherd még egy sor „túlélőt” is meginterjúvult, akik ismerték a korai Labour „nagy embereit” – s mindennek alapján nagy empátiával írt e korról.

Az ember döbbenetesen olvassa az egykori és a mai események és harcok hasonló vonulatát. Amikor pl. Lansburyt 1922-ben ismét beválasztották a parlamentbe, rögtön interpellált abban az ügyben, hogy Anglia ne bombázza az iraki falvakat, főleg ne vegyi eszközökkel, s ne folytasson ott elhúzódó háborút. Szót emelt azért is, hogy Anglia ne támogassa az orosz ellenforradalmi fehéreket a szovjet kormány ellen.

Lansbury furcsa keverék volt: mélyen hívő keresztény, aki azonban teljességgel elfogadta a marxista elveket. Mélyen felháborította a szegénység, és küzdött ellene. Meggyőződéses internacionalista, egyúttal pacifista is volt, aki mindig is azt hirdette, hogy a háborúkból nem származhat semmi jó.

A XIX. század végén maga is szövőüzemben dolgozott, ott lett az SDF (Szociáldemokrata Föderáció) tagja; ott vett részt és szervezte is a munkásszocialista gyűléseket.

Az 1900-as évek elején (már a Poplar, London egy szegény munkáskerülete labourista vezetőjeként) elérte, hogy az állam vállalja a szegények megsegítését. 1912-t írtak, amikor magasra csaptak a női egyenjogúságért vívott harc hullámai. A szüfrazsett mozgalom akkor érte virágkorát, s akkor csapott le rá a legkíméletlenebbül a liberális Asquith-kormány. Börtönbeli visszaélések, a nők éhségsztrájkjai és erőszakos mesterséges táplálások követték egymást. Lansbury rendszeresen és határozottan fellépett a nők védelmében. S minthogy elég határozottnak az LP akcióit és magatartását, lemondott parlamenti mandátumáról, és kerületében (Bow) új pótvá-

¹ G. Lansbury életútját lásd Évkönyv 1984.

lasztást kényszerített ki. Ezen a pótválasztáson nem kapott elég támogatást az LP-től, és tíz évre kibukott a parlamentből. 1914-ben megint szembekeverült a pártvezetéssel, mert kitartott pacifista meggyőződése mellett. Elítélte a háborút és ezt fennen hirdette is az általa szerkesztett lapban, a *Daily Herald*-ban, amíg ki nem csavarták a kezéből.

Az 1926. évi általános sztrájk idején a leghatározottabban kiállt a sztrájkoló munkások mellett, míg az LP csúcsvezetői ismeretesen már más megoldást kerestek. Az 1929-es második munkáspárti kormánynak ő is tagja lett. Munkaügyi miniszterként radikálisabb politikát próbált elfogadtatni kormánnyal: új munkahelyek létesítését és a híres londoni zárt parkok megnyitását szorgalmazta. 1931-ben már szembekerült a kormány vezetőivel, amikor nem volt hajlandó megszavazni a szociális kurtításokat. Ám amikor az LP híres triumvirátusa elhagyta a pártot és átment a tori/liberális táborba, egyszerűen Lansbury lett a párt vezére.

Az örök pacifista Lansbury békeharca az 1930-as évekből nagyon ismert, buktatóival együtt. Jeremy Corbyn baloldali munkáspárti parlamenti képviselő Lansbury utolsó írásaiból egy másfajta, végrendeletszerű gondolatot emelt ki arról, hogy a jövőben a világpiacok megnyílásának, felszabadulásának elkerülhetetlenül együtt kell majd járnia a leszereléssel.

Corbyn utolsó sorai így hangzanak: "Remélem, hogy Tony Blair, aki most George Bush parancsára Washingtonba megy, útközben e remek könyvnek legalább ezeket a sorait elolvassa majd."

Forrás: Jeremy Corby (MP): Lansbury' s lessons for today. Socialist Campaign Group News, 2003. július. (Csekély rövidítéssel.)

Wright, Steve: *Storming Heaven. Class Composition and Struggle in Italian Autonomist Marxism.*

Pluto Press, London, 2002. 272 p. (Egeket ostromolva: Osztályszerkezet és osztályharc az olasz autonomista marxizmusban).

Sok közkézen forgó operaizmus-értelmezéssel¹ ellentétben Wright vállalja, hogy a társadalmi fejlődést a szociális harcok „autonómiájának” szemszö-

¹ Operaismo (ol.) – A munkásmozgalomban előforduló olyan felfogás, amely a „munkás” fogalmát, a munkásérdeket szűken értelmezi, a nagyipari munkássággal és érdekével azonosítja Francia és spanyol megfelelője az „ouvrierisme”, ill. az „obrerismo”. (Szerk. megj.)

géből elemezze. „A munkásosztály belső történetét” (Tronti), amelynek hirdetői elutasították, hogy gondolataikat a „termelőerők fejlődésének” úgymond tisztán technikai eszméje alapján rendezzék, az 1950-es évek végén nemcsak az operaisták tűzték napirendre. Alquati, Tronti és Panzieri, akik 1960-ban elindították a *Quaderni Rossi* című folyóiratot, megkísérelték, hogy javaslatokat tegyenek az olasz marxizmus (és mindkét pártja) válságának a leküzdésére. Ezzel szélesebb, „európai” problémát vetettek föl, amely másutt éppoly égetőnek bizonyult (gondoljunk csak E. P. Thompsonra² és a brit marxizmusra). A *Quaderni* szerzői, az olasz „gazdasági csoda” eredményeivel szembesülve, a munkásosztály új összetételének a problémáját vitatták. Panzieri azt hangsúlyozta, hogy a technikai változások „nem semlegesek”, hanem az üzemen belüli uralmi viszonyok átszervezésének az elemei. Tronti úgy tekintett a bér munkára, mint „független változóra”, amely „képes arra, hogy a tőkét szerves összetételének a módosítására kényszerítse.” Ezeknek a meghatározásoknak az alapján Alquati kutatni kezdte a munkástudat formálódását a FIAT és az Olivetti cégeinél. Ebben ösztönzően hatott rá a Touraine által folytatott „szociológiai cselekvéskutatás” is. A kérdőíveire adott válaszok azt mutatták, hogy az „intézményekkel” szemben mutakozó „passzivitás” nem „apolitikus” jellegű, hanem a munkások kétségéből ered az iránt, hogy a munkásmozgalom képes volna ellenőrizni és szabályozni a bér munka feltételeit.

Az „új összetétel” fogalma Wright számára nem egyszerűen a *Quaderni* szerzőinek kutatási programját jelzi, hanem (Wright nézete szerint problematikus) újítást az addig uralkodó olasz marxista gondolkodáshoz képest. S ennek az újításnak a következményeire nem is soká kellett várni. Egy vita nyomán (arról, hogy szolidarizáljanak-e egy nem szakszervezet által kezdeményezett sztrájkjal) a *Quaderni* szerkesztősége szétrobbant. 1962-ben Tronti új folyóiratot hozott létre *Classe Operaia* címmel. Ennek hátterében ott lebegett a politikának az a törekvése, hogy tudományos alapra helyezték, bizonyos értelemben „államosítsák” a bérpolitikát, ami azt sugallta, hogy az üzemi bérharcok „át fognak politizálódni”. Ebből az elképzelésből keletkezett a „gyártársadalom” koncepciója. Tronti megállapította, hogy „A városok társadalmi életének egyetlen vonatkozása sincs, amely ne a gyárak problémája volna.” Az operaizmus jellegzetes mozzanata volt, hogy képviselői egyszerre szélesítették és szűkítették az általuk használt fogalmakat. A gyárat az egész városi életre gyakorolt hatása szempontjából vizsgálták, miközben a várost a gyárra korlátozták.

Miután ezeket az eszméket bevitték a szociális mozgalmakba, ezek új lendületet nyertek a diákmozgalmak fellendülésével. Híres (és NSZK-

² Thompson életművéről lásd az Évkönyv 1994-es kötetét.

szempontból irigylet) erő volt az olasz diákmozgalom, amelynek az 1960-as évek végén átmenetileg sikerült kapcsolatot teremtenie egyes „vadsztrájkokkal”. A „gyártársadalom” elképzelése és „a munkásosztály új összetételének” az elmélete megfelelő teoretikus váznak tűnt, amelyre felépíthető az ilyen harcok magyarázata és történelmi besorolása. A Potere Operaio Veneto-emiliano (Veneto-emiliei munkáshatalom”) csoport és a Porto Maghera-i Montedison Vegyiműveknél végzett vállalati munkája már 1967-től ennek a kísérleti terepe volt, abban a tekintetben is, hogy milyen anyagi sikerek érhetőek el a munkásharc „autonóm” szervezésével. A velencei minta és a torinói FIAT-gyárban zajló akciók alapján az operaisták megalkották a „tömegmunkás” fogalmát, amely „az osztály új összetételét” volt hivatott jellemezni. Wright ebben az összefüggésben is hangsúlyozza a „tömegmunkásnak”, ennek az 1969-es „forró őszig” a szociális küzdelmekkel szorosan összefonódó figurának a kétértelműségét. Megalkotói szerint ugyanis a „tömegmunkásnak” újra meg újra szociális összecsapásokban kell újratermelnie magát. A fogalom rögzülése azonban azt a veszélyt rejtette magában, hogy a munkások lebecsülik azt a potenciált, amely a szakszervezetekben és a munkásság hagyományos politikai intézményeiben rejlik. A vállalati bázisbizottságok, az ún CUB-ok lassú bomlását és föloldódását, mindenekelőtt a CGIL-ben és szakmai szervezeteiben, az operaisták fogalomtára alapján utóbb csak elégtelenül lehetett megmagyarázni.

Habár a korai '70-es évek szociális megmozdulásai, a kilakoltatás elleni akciók, a nőmozgalmak, a „közvetlen kisajátítás” magatartásformái (fosztogatások, a számlák nemfizetése stb.) a gyáraktól távol zajlottak, az operaisták ezeket is igyekeztek a „gyártársadalom” fogalma keretében értelmezni. Mindazonáltal Wright szerint elszietett következtetés lenne, ha ezeket a megmozdulásokat kizárólag a megváltozott társadalmi helyzetnek már meg nem felelő fogalmak termékeként fognánk föl. Ellenkezőleg: a „szociális bér” követelése is – amely, ha nem is megszakítás nélkül, de máig megőrizte az aktualitását – ezekből a mozgalmakból indult ki. A feministák is magukévá tették ezt a követelést, miközben bírálták azt a felfogást, amely a szociális összeütközésekben túlságosan központi szerepet tulajdonított a gyáraknak. Az Antonio Negri körül tömörülő csoport is reagált erre, 1972-ben kijelentve, hogy „az újraegyesített proletariátus alakzata csak mint elvonatkoztatás, mint az antagonizmus hordozója létezik”.

Azt az elképzelést, hogy létezik egy „újrageyesített proletariátus”, mint az antagonizmus politikai közvetítés nélküli hordozója, ezt a fogalmat, amely (alapstruktúrájának a megváltoztatása nélkül) átalakítható volt a „sokaság” fogalmává, Negri a maga Grundrisse-felfogásának keretében ala-

kította ki. A marxi elgondolást a termelőerők és az osztályviszonyok közti dialektikáról a „produktív munka” és a „parazita” közvetlen uralom ellentétévé változtatta. Ezáltal érdektelenné vált az operaizmus „klasszikus” terépe, a közvetlen termelés. Wright megállapítja: „Ésszerű a feltevés, hogy egy szemléletet, amelyet ennyire átítatott a triumfalizmus, csak óriási csapásként érhetette az a viszonylagos könnyedség, amellyel az Autonómiát az 1979–1980-as tömeges letartóztatások összeroppantották.”

Mindazonáltal az operaizmus dialektikája, mint ezt a szerző ismételten hangoztatja, ezzel nem semmisült meg. A *Primo di Maggio* című folyóirat szerkesztői (köztük Sergio Bologna) nem tették magukévá Negri álláspontváltását. A *Potere Operaio*val és az autonómia ügyében tett lépéseivel ellentétben ők „a tömegmunkás historiográfiája” felé fordultak. Kutatásaik eredményei, amelyek a Világ Ipari Munkásai (IWW) szervezetétől³, az 1918. novemberi németországi forradalmon át, a szakszervezeti politika mai kérdeseiig terjednek, mindmáig alig vesztek jelentőségükből.

A szerző kritikus távolságtartással, de sohasem csupán az öncélú polémia szándékával vizsgálja az operaizmus politikai fellépéseit, egészen az 1970-es évek végén bekövetkezett átmeneti kudarcáig. Leírásaiból kiviláglik, mennyire sokrétűek és jórészt milyen ellentmondásosak is voltak ezek a fellépések. Wrightnak sikerült egyszerre ábrázolnia az operaista áramlat elméleti újításait és a redukcionizmusra való erős hajlamát. Sajnos beéri viszont azzal, hogy az autonómia szétverése kapcsán az operaizmus gyakorlati fellépéseinek a végét is megállapítsa. Figyelembe véve törekvését a tárgytól való bizonyos távolságtartásra, ez magyarázható. Ám emiatt a könyv végéig is megválaszolatlan marad az operaizmus „utóhatása”, mint az is, hogy milyen formát ölt a mostani Negri-értelmezésben, de még az olasz antiglobalista mozgalom „operaista” kinövéseiben is, amelyek egyébként nagyon is kritikusak Negri téziseivel szemben. Node minden jó könyv (legalább) egy nyitott kérdéssel zárul.

Peter Birke

³ Az IWW-ről lásd *Foner* írását az Évkönyv 1980. évi kötetében.

BESZÁMOLÓK

A CMD¹ 2003-ban. A Trident² Nagy Britanniában

Amióta a Trident 2002-ben megérkezett Plymouth kikötőjébe, az antinukleáris mozgalom széles koalíciója, amelynek a CND is tagja, új lendületet kapott. Ez elsősorban Délnyugat-Angliában az érintett területen bontakozott ki a nukleáris szennyeződés ellen. Tartottak népes nagygyűléseket, de mozgalom indult arra is, hogy a helyi önkormányzati testületeket megnyerjék a tiltakozásnak. Néhányszor rendkívüli akciókat is kezdeményeztek. A CND aktivistái és más pártok tagjai tüntetés keretében kétszer is betörték a Trident őrzött telephelyére. A CND jó kapcsolatokat épített ki a helyi sajtó képviselőivel. Más helyi, környezetvédő ügyekben is együttműködés alakult ki a CND és más helyi erők között. Komoly aggasztó jelek vannak viszont arra, hogy további Tridenteket akarnak telepíteni, illetve újabb nukleáris fegyvereket kifejleszteni, egyfelől bunkerek ellen, másrészt harctéren is bevethető típusokat. Ugyanígy akciókat szerveztünk a tengeralattjárók nukleáris eszközökkel való felszerelése ellen is. Tavaly novemberben pedig a parlament elé vonultunk, miközben parlamenti képviselőket igyekeztünk megnyerni, hogy ezeket a kérdéseket a parlamentben is tűzessék napirendre.

A CND nagy felvonulást és rendezvényt készít elő a 2004-es évre Aldermastonban³. Együttal szélesebb, több szervezetre kiterjedő leszerelési konferenciákat is szervezünk.

Skóciában is jelentősen megerősödtek a helyi szervezetek, amelyekkel a brit CND állandó kapcsolatokat tart. Amikor Skót CND megszervezte nagy áprilisi tüntető nagygyűlését, ez oly sikeres volt, hogy arra nemcsak brit vendéket érkeztek; külföldről is jelentek meg aktivisták. Mind Nagy-Britanniában, mind Skóciában tovább folyik a tagszervezés a CND-be.⁴

Forrás: A CND 2003-ban. Campaign For Nuclear Disarmament. Annual Review'. (Az Évkönyvet Kate Hudson küldte meg számunkra.)

¹ CND – Campaign for Nuclear Disarmament (A Nukleáris Leszerelésért Küzdő Mozgalom). Történetéről lásd Steve Parsons írását Háttér-rovatunkban.

² Trident – ismert modern brit nukleáris rakéta.

³ Aldernaston – Anglia első nukleáris bázisa, – amely ellen évente húsvétkor tiltakozó menetet szerveznek a brit békeharcosok.

⁴ Az évi jelentést közlő írás fölötti fejlécben ez olvasható: „Azt találtuk, hogy elegend van Blairból és egész társaságából.”

Az ITH 39. linzi konferencia (Linz, 2003. szeptember 11–14.)

Ezúttal a konferencia témája és lefutása minden szempontból rendhagyónak bizonyult. Már a témaválasztás is az volt: A globalizáció – és mit jelent a munkásmozgalom számára”. A téma mindenképpen „aktuális”, mint-hogy eleve az utolsó évtizedek áttekintésére törekedett. Ennek megfelelően, noha a konferencián megjelentek létszáma nagyjából a szokásos volt, a résztvevők személye igen sokban változott. Nemcsak egyszerűen a „kihálás” okából, hanem a nyugati, a keleti és a dél-európai világból igen sokan egyszerűen nem jöttek el, főleg az idősebb nemzedékből. Akik pedig eljöttek – nagyon sok esetben csak passzívan vettek részt ezen a konferencián.

A konferenciát igen komoran belengte, hogy az ITH vezetői nagyon komolyan bejelentették: amennyiben nem történik valamilyen csodás kedvező fordulat – anyagilag az ITH konferenciák napjai (évei!) meg vannak számlálva.

Magának a konferenciának az alaphangját az amerikai, pontosabban az USA-ból érkezett történészek adták meg. Igen érdekesen, s nagyon egyértelműen másként, mint azt az általunk általában ismert „amerikai hangtól” szokásos hallani.

A konferencia főreferátumát Beverly Silvers (vagyis egy hölgy), a baltimore-i (USA) John Hopkins Egyetem szociológiai tanszékének tanára tartotta. Eleve az utolsó két évtized fő mozgás tendenciáinak kritikus áttekintésére vállalkozott. Megállapította: a tudományos körökben és az irodalomban majdnem általánosan megállapítást nyert, hogy a munkásmozgalom e két évtizedben nagyon súlyos helyzetbe került, sőt mint sokan hangsúlyozták egyenesen válságba került. Egyidejűleg az 1990-es évek végén meg lehetett figyelni, hogy felszökött a sztrájkok száma. Ezeket a munkás-ság pontosan amiatt és az ellen indította, hogy a globalizáció „áldásai” révén nagy csoportjai az utcára kerültek, és a tömeges munkanélküliek seregét szaporították. Azután bekövetkezett 2001 szeptember 11-e. Silvers ezzel kapcsolatban – igen jó, magával ragadó előadásában – azt hangsúlyozta, hogy ennek kapcsán nyomban tüntetéseket és sztrájkokat tiltottak be. Vagyis erősen hangsúlyozta, hogy ezt a tragédiát kik és hogyan használták fel a maguk hasznára. Majd rámutatott, hogy jó 15 hónappal később, 2003. február 15-én, az iraki háború árnyékában, az ellen, nagyon erős munkás- és szakszervezeti hátszéllel széles nemzetközi tiltakozó nagygyűléseket, felvonulásokat és tüntetéseket rendeztek. Ennek az akciónak az igazi jelen-

tőtségét éppen az adja, hogy valóban nemzetközi és valóban sikeres tömegdemonstrációkat sikerült elindítani – az uralkodó trenddel szemben. Egy másik főreferátumot Európából, még hozzá Berlinből régi munkatársunk, és az ITH régi pionírja, Günter Benser tartott, a berlini Jürgen Hoffmannal. A hosszabb, évtizedek óta tartó globalizálódás tartalmát, fogalmát igyekeztek tisztázni, erősen hangsúlyozva ennek szociális velejáróit, s hogy mindez mit jelent a munkásmozgalom számára.

Más régióba vezetett el Ricardo Aronkind (Buenos Aires – Argentina) aki arról beszélt, hogy miként érintette a globalizáció Latin-Amerika munkásságát. Egyértelműen azt hangsúlyozta, hogy e térségben az 1990-es évek során a munkásság gyengébb lett. Olyan vonatkozásba is, hogy gyengébb az ipari tőkével szemben, de gyengébb a fináncstőkével szemben, de valószínűleg az egyes államok központi apparátusával szemben is.

Érdeemes megemlékeznünk Andy Herod előadásáról, aki először járt Linzben. Az USA Georgia Egyetemének földrajz tanszékéről érkezett – és meglepő módon a kelet-európai szakszervezetek összehasonlító bemutatására vállalkozott. Minden bizonnyal jó szándékkal, mármint a szakszervezetek és a munkások iránt jó szándékkal, de mindenesetre nagyon szórványos ismeretekkel nagy általánosításokra vállalkozva (ami azután vitát is kiváltott). Így ő is elmondta a jó másfél évtizede elterjedt nézeteket a régi rendszer itt maradt szakszervezeteiről, amelyekkel szemben új, demokratikusnak kell kibontakozniuk. (E térségben nem kell bizonygatnunk, hogy az élő valóság ezekben az országokban mennyire más és bonyolultabb volt.)

A konferencián elhangzott egy kínai előadás Kínáról és egy johannesburgi dél-afrikai előadás nemcsak ottani, hanem általában az afrikai összefüggésekről (amelyekről mindenki halványan sejti, hogy még bonyolultabbak, mint egyebütt).

Marcel van der Linden az Amsterdami Társadalomtörténeti Intézet (IISG) egyik vezető munkatársa azzal az önmagában is nagy és bonyolult kérdéssel foglalkozott, hogy ebben a modern globalizált világban, amelyben sok tendencia eleve a munkásság gyengülésére és elszigetelődése irányába hat, hogy lehet fenntartani és erősíteni a nemzetközi szervezettséget. Van der Linden ehelyütt is hagyatkozott e témában megjelentetett nagyobb kötetére (amelynek egyik szerkesztője volt, s amelyet az Évkönyv 2004. számának könyvismertetések rovatában ismertettünk.)

Ugyanebben a témakörben tartott előadást John D. French a Dujke Egyetem (USA) történelem tanszékének professzora. Ezt nem árt hangsúlyozni, mert French is azt taglalta, milyen nehéz a munkásság új helyzete, ha eredménnyel (s e szakszervezeti keretekben) próbálja elhárítani az erős

hatásokat, amelyek az IMF, a GATT és a WTO nálunk alig bírált, erősen antiszociális törekvéseit ellensúlyoznák.

Jeleznünk kell, hogy egészen kitűnő előadás hangzott el szintén USA előadótól a brazil fejlődésről. Ez az előadás is kitűnt rendkívül alapossággal, adatgazdagságával, s ugyancsak nagy nyitottságával éppen e hatalmas ország szociális gondjaira.

Jemnitz János

Az Ebro-offenzíva 65. évfordulóján. (Katalónia, 2003. július 3–6.)

A Junge Welt tudósítója, Peter Rau interjúja José Luis Gameróval, Corbera d'Ebre korábbi polgármesterével.

Kérdés: A mai Spanyolországban eléggé szokatlan, hogy a Franco-puccsisták elleni harcra emlékezzenek. Miért vállalta az Önök községe, hogy befogadja ezt a tiszteletadást?

J. L. Gamero: Corbera d'Ebre a polgárháborúnak abban a szakaszában még a front köztársasági oldalán volt. A Néphadseregnek és a Nemzetközi Brigádoknak az Ebro kanyarulatában végrehajtott 1938. július-augusztusi offenzívája idején a fasiszta légierő totálisan szétbombázta. Ezt a helyiek sohasem felejtették el, még ha ennek az említése a Franco-diktatúra alatt és utána még sokáig nem volt is tanácsos. Ez csak akkor változott, amikor a baloldali pártok többséggel vonultak be a Városházára. Már közvetlenül 1995-ös választási győzelmünk után hozzáláttunk, hogy az Óváros mindmáig megmaradt romjai között elkészítsünk egy utat, amely körbejárható, s ennek a menetében a látogató tárgyilagos felvilágosításokat kaphat az akkori eseményekről. 1998-ban fel tudtuk avatni az itt elesett nemzetközi önkéntesek emlékművét is, majd egy kis múzeumot is berendeztünk.

K.: Honnan ered az Ön személyes elkötelezettsége e mellett az ügy mellett?

J. L. G.: Annak aki ilyen községben él, mint Corbera, különösen, ha bevásárlják az önkormányzati területbe, szinte elkerülhetetlenül foglalkoznia kell ezzel az eseménnyel. A múlt ugyanis itt tovább él a jelenben. Emellett az interbrigadisták önfeláldozó harcbalépése annyira egyedi eset, szinte szent dolog, aminek nem szabad feledésbe mennie. Az ő mintájuk vezett engem az 1970-es években Nicaraguába, ahol részt vettem a sandinisták

ták írástudatlanság elleni kampányában. Ott iskolát is építettünk. Ám amikor a „kontrák” egy légitámadása után látnunk kellett, hogy az iskola eltűnt, akkor mi is fegyvert fogtunk. Ehhez jön még az, hogy Spanyolországban, egy királyságban nem túl gyakran van alkalmunk arra, hogy közársasági zászlókat lássunk lebegni, és az Internacionálét énekeliük. És ezért már nem botozhat meg minket a rendőrség, mint az iraki háború ellen rendezett tömegtüntetés alkalmával, ami egyébként jó alkalom volt arra, hogy Aznar miniszterelnök tyúkszemére lépjünk.

K.: Ön néhány hét óta már nem dolgozik a polgármesteri hivatalban. Kapcsolatban áll az Ön leváltása a magatartásával?

J. L. G.: Ezt nem hiszem. De azért a jelenség tipikus. A baloldal szétszakadt, a jobboldal pedig egységbe tömörült. Így történhetett meg, hogy bár a baloldali pártok együtt több szavazatot kaptak, mint a jobboldaliak, a végén a katalán kormánypárt, a Konvergencia és Unió és a kormányzó Néppárt egy százalékos többséggel polgármestert állíthattak. Ennek dacára az Ebro-ütközetről való megemlékezést természetesen nem akadályozhatták meg, de még ki sem vonhatták magukat belőle. Hiszen a Generalitat, a katalán kormány is támogatta a rendezvényt és részt is vett benne. Ezen kívül Corbera korántsem az egyetlen község, amely a találkozót rendezte. A másik két községben, Flixben és Miravetben pedig most is a baloldal kormányoz.

K.: Még egy szót csak, a találkozó visszhangjáról. Hogyan vonná meg a mérleget?

J. L. G.: Húsz országból több mint 370 külföldi személyiség volt jelen; zászlóikkal és dalaikkal jöttek, nem lehetett nem meglátni, meghallani őket. Különösen a 30 egykori brigádtag számított keresett beszélgető partnernek. A tartományi sajtó, sőt a katalán televízió is részletesen beszámolt a rendezvényekről, ezzel is mélyítve a 65 év előtti események ismeretét a köztudatban.

Forrás: Die Junge Welt, 2003. július 10-i szám.

Kongresszus a Spanyol Kommunista Párt történetéről *(Oviedo, 2004. május 6–9.)*

A kongresszus gondolata a madridi Marxista Kutatások Alapítványa (Fundación de Investigaciones Marxistas – F. I. M.) és az asztúriai Juan Muñiz Zapico Alapítvány munkatársai körében vetődött fel. Abból indul-

tak ki, hogy a historiográfia meglepően kevésbé dolgozta föl a XX. század spanyol történetében oly jelentős szerepet játszott párt történetét (ha eltekintünk egyes részletektől, és az 1960-as években közzétett, inkább ismeretterjesztő értékű, szemléletileg számos ponton meghaladott párttörténet-től). Különösen egy nagyobb összefoglaló szintézis hiányzik.

Az óhajtott szintézis teljes bázisa persze most sem született, nem is születhetett meg. Mégis: a kongresszus ehhez hatalmas, bár kronologikusan és tematikusan is egyenetlen kutatási eredménnyel szolgált. A kutatók megkezdték számos újabb, lassacskán mégiscsak megnyíló levéltár „PCE” (Spanyol Kommunista Párt) feliratú fondjainak a „kiürítését”. A feltevéseket mindinkább konkrét forrásokon alapuló megfontolások váltják föl. (Maga az SKP levéltára, mint az anarcho-szindikalista CNT archívuma is, 1978 óta teljesen nyilvános.)

A tanácskozást másfél éves gondos előmunkálatok előzték meg, a témakörök kidolgozásától a leadandó „kéziratok” (valójában elektronikus postaküldemények) formai követelményeinek pontos rögzítéséig. A határidőig 86, egyenként egy-másfél íves tanulmány érkezett be, hónapokkal szerzőik személyes találkozása előtt. A beküldött szövegek – ez anyagi okokból egyre inkább terjedő módszer – nem kötetben, hanem CD-lemezen jutottak el a résztvevőkhöz, négy héttel a kongresszus előtt, hogy a hasonló témakörben hozzászólók egymás írásainak ismeretében fejthessék ki álláspontjukat.

A hat témakört a kongresszus egymás követő plenáris üléseken tárgyalta. A legtöbb ülés alkalmával a helyszínt biztosító Oviedói Egyetem nagy auditoriumában az aktív résztvevőkével szinte egyenlő létszámú közönség volt jelen: zömmel helyi és más érdeklődő diákok, szenzációt szimatoló újságírók, valamint a munkásmozgalom különböző időszakokban, különböző szervezetekben szerepet vállalt aktivistái. Az „aktív résztvevő” fogalma egyébként viszonylagosan kezelendő: az egyes témakörök kapcsán a vitákban bárki megszólalhatott, néhány percben előadva nézeteit vagy egykori élményeit. A mozgalom egyes nagyjai is jelen voltak, közöttük a magyar nyelven is publikált író, párt- és szakszervezeti vezető, Armando López Salinas, vagy a a diktatúrát megrázó 1962-es asztúriai sztrájkok legendás alakja, Victor Díaz Cardiel. (Az utóbbi érdekes írásos elaborátumot is benyújtott.) A jelenlévők a szó szoros értelmében a büfébe se mertek kimeni, nehogy lemaradjanak valami fontos dologról. (Idő se nagyon volt rá: a kongresszuson három nap alatt harmincórányi munkaülés volt.)

Az első ülés témájához („Az SKP historiográfiájának helyzete”) 5 előadást nyújtottak be. A másodikhoz („Az SKP a pártalakulástól a polgárháború végéig”) 16, a harmadikhoz („Az SKP a korai francóizmus éveiben

1939–1956”) 9, a negyedikhez („Az SKP a késői francóizmusban 1956–1977”) 27, az ötödikhez („Az SKP sajtója, propagandája, kulturális jelenléte”) 15, végül a hatodikhoz („Tanúságtevők, emlékezések, életrajzi kutatások”) 14 érkezett. Az írásos anyagok kronológiai határát, a történeti távlat szempontját tartva szem előtt, a rendezők 1977-ben szabták meg. A vita hullámai persze átcsaptak ennek a peremén, és ezt senki nem is akarta korlátozni.

Ennyi előadást persze ennyi idő alatt nemhogy felolvasni, de ismertetni sem lehetett volna. A hat témakör mindegyikében egy-egy ismert történész bevezető előadása, majd egy másiknak a beérkezett tanulmányok tartalmát bemutató ismertetője hangzott el. (Néhány hónap múlva az előadók újabb CD-lemezt kapnak, amelyen már ezeknek a szövege is rajta lesz.) Ez után szabad vita kezdődött.

A külföldi jelenlét ezúttal két francia, egy német, egy magyar és egy uruguayi vendégelőadóra szorítkozott. Tuñón de Lara, Fernando Claudín halála után, a téma nagy történészeinek (Antonio Elorza, Marta Bizcarrondo) távollétében félő volt, hogy kezdők ujgyakorlatait fogjuk hallani. Erre csattanós volt a válasz. Az ország minden sarkából jött fiatal történészek sokasága pompás kutatási eredményekről számolt be, következtetések levonására is vállalkozva.

Érdemes szólni a rendezők köréről is. Az említett két alapítvány mellett az Oviedói Egyetem játszott nagy szerepet, az utóbbi években a város szívében épült campusa (El Milán) könyvtárépületének és infrastruktúrájának a rendelkezésre bocsátásával. Az anyagi eszközök jelentős részét a tartomány legnagyobb bankja, a CajAstur biztosította, de számottevő volt az Asztúria Autonóm Községének kormánya által juttatott összeg is. Gondolatban megpróbáltam az esetet átültetni Magyarországra (melyik lenne az a bank, az az egyetem, az a megyei önkormányzat stb.). Kísérletem csendes rezignációba fűlt.

A lezajlott viharos évtizedek után persze aligha várhatta valaki is, hogy a tanácskozás az SKP-t illetően apologetikus hangnemben folyik majd. Ezt már a kutatók többszínű (bár a szélesen vett baloldalra korlátozódó) politikai elkötelezettsége sem tette volna lehetővé. Ám a vita pro és kontra adatok, érvek, logikus gondolati levezetések medrében folyt, néha a csendes adok-kapok jegyében, de egyetlen hangos szóváltás nélkül.

Sajnos a legérdekesebb előadások egyszerű felsorolására sincs elég helyünk. A kongresszus néhány tartalmi vonását mégis érdemes megemlíteni.

A beküldött írások tetemes hányada helytörténeti kutatásokon alapult. Spanyolország (különösen korábban) rendkívül heterogén gazdasági-tár-

sadalmi tagolódása miatt elkerülhetetlen, hogy egyazon folyamatot, időszakot egyszerre vizsgáljanak az ország lehető legtöbb területén. Feltűnők a munkásmozgalom, ezen belül a különböző irányzatok súlypontjainak időnkénti földrajzi áthelyeződései. Az egyik tanulmány pl. azt mutatta be, hogyan vallott kudarcot az 1920-as években az SKP-nak a bányász szakszervezeti mozgalomba való behatolási kísérlete – Asztúriában, későbbi nagy sikereinek a színhelyén. Tucatnyi írás, köztük a német Hartmut Heinéé, elemezte a korábban elhanyagolt, 1939 és 1950 közötti gerillamozgalmakat, amelyek bázisaikkal segítették az illegális kommunista (időnként más irányzatú) pártszervezetek működését. Szomorú elemzések készültek az egy időben az SKP-ban is lábra kapott provokátor-vadászatról és (rendszerint nem a valódi provokátorok hátán csattanó) „eredményeiről”. Sokan (egyesek új szemszögből) érintették írásban és a vitában is azt a változást, amelyet az SKP (néhány vezetőjének Sztálinnal folytatott 1948-as beszélgetése után) hajtott végre. Ekkor láttak hozzá a gerillaharc beszüntetéséhez, és kezdték meg a föld alatti szakszervezetek sikertelen kísérlete után a rendszer korporatív szakszervezeteiben végzett fedett munka kiépítését. Ez vezetett előbb (az ez alkalommal is erősen vitatott) Szakszervezeti Munkásellenzék (OSO) megalakításához, majd az 1960–70-es évek igazán nagy sikereihez.

A tanulmányok egy része a kommunista emigráció kirajzásaival foglalkozott, 1939–1940-ben, később a kiutasítások miatt Kelet felé 1950–1951-ben. Érdeklődés kísérte az ennek magyarországi levéltári lecsapódásáról szóló beszámolót, különösen, mert az SKP levéltárában, ahol sok dokumentum van a lengyelországi, csehszlovákiai stb. spanyol emigrációról, magyar vonatkozású dokumentumoknak nincs nyoma. Szó esett a későbbi vendégmunkás-mozgás kommunistákat érintő mozzanatairól is. Sokan mutatták be az SKP térhódítását a Franco-ellenes diák- és értelmiségi mozgalmakban. Érdekesek az SKP befolyásának 1960-as évekbeli terjedését mutató kutatások olyan tartományokban, ahol korábban sohasem tudott gyökeret verni (Navarra) vagy ahonnan átmenetileg kiszorult (pl. a Baskföld).

Figyelmet keltett egy szerzőpár nagy ívű áttekintése a szocialisták és a kommunisták ambivalens (egyszerre rivalizáló és kollaboráló) viszonyáról 1944–1977 között az otthoni illegalitásban. Valóságos csemegének bizonyult a „Jesús Hernández – Belgrád embere” című tanulmány, a párttal szembefordult ismert kommunista vezető, volt köztársasági miniszter felhasználásáról a Tito–Sztálin párharcban. Természetesen sokan elemezték az eurokommunizmust, bár többen inkább „eurokommunizmusokról” beszéltek, amelyek csak laza kapcsolatban álltak egymással. Jól dokumentált

írás szól az Olasz KP hatásáról az SKP-ra az 1970-es években. Egy katonaiskola történész kutatója a kommunistáknak a francóista hadseregben végzett szervezőmunkáját taglalta az átmenet előtti évtizedben. (A katonaiskolát arról a Gutiérrez Mellado tábornokról nevezték el, aki akkoriban megtalálta az utat a baloldalhoz, magára vonva ezzel a jobbszél, ezen belül bizonyos történészek dühét.)

Az SKP elméleti-ideológiai munkája is (sokszor kíméletlen) bonckés alá került. Másrészt nagy érdeklődést váltott ki egy Castilla-La Mancha-i kutató írása Ortega y Gasset és a marxizmus viszonyáról. Ugyanannak az egyetemnek egy másik kutatója George Orwell 1937-es, „Hódolat Katalóniának” című könyvét taglalta, jól adatolt, meglehetősen kritikus érveléssel.

Még a témát úgy-ahogy ismerők számára is hihetetlenül sokszínű kép alakult ki az SKP nyílt és burkolt jelenlétéről a spanyol kultúrában, a művészetben és a tudományban Bardemtől a Goytisolo-fivérekig stb. A koráramnak megfelelően itt is fölbukkant a nőkérdés mozgalmi vetülete.

Azért a leghevesebb szócsata arról bontakozott ki, hogyan lehetséges, hogy az SKP, amely az alkotmányos királyságra való áttérés előtti évtizedben az átmenetért harcoló, rendszeren kívüli erők körében ma sem vitatott hegemon szerepet töltött be, az átmenet során viaszosult, majd parlamenti képviselője is összezsugorodott. Többen a meddő belső vitákat, a sorozatos pártszakadásokat tették ezért felelőssé. Mások viszont arra vezették vissza, hogy a Nyugat ismeretes politikai erőterében a pártnak eleve nem voltak esélyei. Szavazóinak eláramlása is annak tudható be, hogy a tömegek olyan baloldali pártot ajándékoztak meg a szavazataikkal, amely – ha nem felelt is meg mindenben törekvéseiknek – nem volt kitéve annak, hogy nagy nemzetközi erők vétőt emelnek kormányra jutása ellen. A sikerelenség bűnbakkeresésbe torkolt, ez okozta a legtöbb pártszakadást.

Különleges élmény volt hallgatni López Salinas és Díaz Cardiel többszöri megszólalását olyan ügyekben, amelyek tartalma a maguk idején (egyes esetekben mindmáig) nem került nyilvánosságra. Mikor az előbbi futólag megemlítette, hogyan vett részt az SKP nevében az ellenzéki tárgyalóbizottság és Suárez kormányfő 1976 őszi megbeszélésén, az elnöklő kolléga nem is tudta megállni, hogy ne figyelmeztesse: neki, mint par excellence írástudó embernek ideje volna megírnia emlékiratait.

A kongresszus leágazásaként az egyetemi spanyol vendéglátók elvittek bennünket Sama de Langreóba, az egykori bányászmozgalmak szívébe, ahol egy felhagyott művelésű bányában pompás bányamúzeumot rendeztek be, 140 méterig a föld alatt is. A közelben pedig az Egyesült Baloldal (Izquierda Unida – IU) helyi ifjúsága részesítette érzelmeket is megmozgató, munkásindulós-internacionális (sülthalas-boros) fogadtatásban az oda-

látogató, addigra „föllazult” történészeket. Az ifjak sokan voltak, lelkesek és elszántak.

A jobboldal történészei – bár nyílt egyetemi rendezvényről volt szó – ezúttal is távolmaradtak, ami mutatja a sokszor mintának tekintett spanyol megbékélés határait. De legalább van, aminek határa legyen...

A tervek szerint 2006-ban meg akarják rendezni a folytatást, újabb kutatások, menet közbeni információcserék után. Érdemes lesz figyelni rá.

Harsányi Iván

Globális Haladó Fórum

(Brüsszel, 2003. november 27-29)

November utolsó hetében az Európai Szocialista Párt (Party of European Socialists – PES) a címben szereplő néven háromnapos nemzetközi tanácskozást rendezett, amelynek középpontjában a világhelyzet értékelése és az európai szocialista pártok ezzel kapcsolatos nézeteinek a megvitatása állt. Az Európai Parlament brüsszeli épületében rendezett tanácskozásra a Szocialista Internacionálé valamennyi Európán kívüli pártját és az SZI társszervezeteit is meghívták; sokan közülük el is küldték képviselőiket. Különösen élénk volt a latin-amerikaiak részvétele. A mintegy kétezer résztvevő (az elektronikus beléptető-kártya mellé) kézhez kapta a Poul Nyrup Rasmussen korábbi dán miniszterelnök, a PES fő „globalizációs szakembere” irányításával készült, „Európa és az új globális rend. Hidaljuk át a globális megosztottságot” című nagy terjedelmű elemzést.¹ Az áthidalásra tett utalás mögött az SZI-nek az az álláspontja rejlik, hogy a világ bajai a világot átszelő szakadékokból származnak: ilyenek találhatók az európai építés és a globalizáció fejleményei, a gazdag és a szegény országok, valamint a globalizáció gyors előrehaladása és a világ globális kormányzásának fogyatékoságai között.

A munka plenáris üléseken és úgynevezett panelekkben folyt. A 27-i plénumon nyolc előadás hangzott el „Globális haladó elképzelések” cím alatt. Ezeknek az előadói között volt maga Rasmussen, továbbá François Hollande, a Francia Szocialista Párt főtitkára, Pascal Lamy, az Európai Bizottság kereskedelmi tanácsosa, Juan Somavía, a Nemzetközi Munkaügyi

¹ Europe and a New Global Order. Bridging the Global Divides. A Report for the Party of European Socialists by Poul Nyrup Rasmussen, PES Rapporteur on Globalisation and former Prime Minister of Denmark. May 2003. 152 p. Az elemzést nagy tekintélyű szocialista egyetemi kutatók és oktatók készítették.

Szervezet főigazgatója és Nitin Desai, az ENSZ főtitkárának tanácsadója, korábban az ENSZ főtitkár-helyettese.

A tanácskozáson a nagyszámú szervezőt és más közreműködőt, illetve a megjelent újságírókat nem számítva is közel 1400 meghívott vett részt. Közülük többszázan szólaltak meg a panellek „szóvivőiként”, újabb százak a vita résztvevőiként. Erre a plénumon is lehetőség adódott, a panellekben pedig a vitán volt a hangsúly. A rendezvény láthatóan azzal az igénnyel szerveződött, hogy az európai szociáldemokrácia a maga szempontjából és attól függetlenül is az egész világfejlődést áttekintse, s hogy a globális világfejlődésnek és saját értékeinek megfelelő átfogó célrendszert alakítson ki a földgolyó problémáinak a kezelésére. Ha tekintetbe vesszük a Szocialista Internacionálé októberi XXII. kongresszusának² összefoglaló dokumentumát (Summary) is, azt mondhatjuk: a nemzetközi szociáldemokrácia, hosszú idő óta először, olyan stratégiakészítésbe fogott, amely kétségtől egyfajta összefüggő szociális és világpolitikai vízió kidolgozásának az igényét tükrözi.

A plénumok közötti 16 panell az alábbi témákat tűzte napirendre: Az ENSZ ezredfordulás céljai; oktatás, tudomány és technológia; nemzetközi migráció; megbízhatóbb globális biztonság; emberi jogok és demokrácia; regionális integráció; több és jobb foglalkoztatás; munka és szegénység; az IMF és a Világbank reformja; az ifjúság és a globális haladás; a szegénység és a természeti környezet; harc az AIDS ellen; az ENSZ reformja; globális pénzügyek; Európa a világban; közös szociális felelősség.

A nagyigényű elgondolások háttérében eközben, ellentmondó tényezőként, fölsejlett a szociáldemokrácia európai visszaszorulása. Az 1990-es évek közepén 13 európai ország kormányát vezették szociáldemokraták vagy játszottak bennük tekintélyes szerepet; ma az ilyen kormányok száma mindössze négy. Akkor mind a négy nagy, mértékadó ország (Anglia, Olaszország, Franciaország, Németország) élén szociáldemokraták álltak, ma a latin országokat (és nemcsak az említett kettőt) jobboldali kormányok vezetik.³ Erre az értekezlet előadói rá is mutattak. A kifejtett elgondolások tehát nem annyira rövid távon bevezethető tervezetek; inkább azt szolgálják, hogy a szociáldemokrácia a kétségtől igényes javaslatok révén visszakapaszkodjon vezető pozíciójába.

² Governance in a Global Society. The Social Democratic Approach. Equal Opportunities and Participation for Women and Men, Poor and Rich, Developing, Transitional and Developed Countries. XXII Congress of the Socialist International. São Paulo, 27–29 October 2003. Full Text. – A kongresszusról lásd *Koroncz Ágnes* írását kötetünkben.

³ A valóság időközben fölülírta a számokat: 2004. március 14-én, a spanyol szocialisták választási győzelmével ötre növekedett a baloldali kormányok száma.

Az SZI és a PES által megkezdett globális tervezőmunka körül sok a kérdéses mozzanat. Egyrészt több, akár hivatalosnak is tekinthető személyiség tett a fórumon az USA-politikát keményen bíráló, az auditóriumok által zajos helyesléssel fogadott kijelentéseket. Ezek a megnyilvánulások az európai szociáldemokraták globális stratégiáját bizonyos fókig egy, az amerikai vezérlésű világrenddel szembeállítható alternatív világmodellként kezelték. Másrészt többen hangsúlyozták, milyen veszélyeket rejt az amerikaellenesség. Az is félreérthetetlen volt, hogy a *globális* progresszív fórum neve és tartalma egyfajta állásfoglalás az erősödő *antiglobalista* mozgalmak élesen rendszerkritikai álláspontjával szemben is, amennyiben tőlük eltérően inkább összefüggő pozitív reformjavaslatokkal akarja kedvező mederbe terelni a globalizáció elháríthatatlan tendenciáit. Ám az európai modellfelkínálás nemcsak azok véleményével ütközött, akik amerikaellenes élet kifogásolták. Ázsiai, afrikai és latin-amerikai felszólalók hangoztatták, hogy az európai szociáldemokrata tervezetek nehezen ültethetők be országaik talajába. „Nem tudom, mit kezdhet az internettel valaki – mondta egy indiai küldött –, akinek világéletében még egy telefonkagyló sem volt a kezében.”

A fórumon végigvonult a globális világkormány szükségességének a gondolata, és (főleg az ENSZ reformja kapcsán) egyfajta elképzelése is. A munka történelmi szerepét és távlatait illetően nem hangzottak el ábrándos prognózisok arról, hogy mit csinál majd a munka nyűgétől megszabaduló ember. Annál több szó esett arról, hogyan lehetne több embernek jobban fizető, állandó munkahelyet, színvonalasabb oktatást és képzést biztosítani.

Lehetetlen felsorolni mindazokat a jelentős tisztségeket betöltő neves előadókat, akik a fórum ülésein szóhoz jutottak. Példának mégis: az „Európa és a világ” panell főlvezető előadói között az elnöklő Rasmussen mellett többek közt fölszólalt Laurent Fabius volt francia miniszterelnök, Jacques Attali, az Európai Fejlesztési Bank (EBRD) volt elnöke, Piero Fassino, az olasz Baloldali Demokraták országos főtitkára, Elio di Rupo, a belga szocialisták elnöke, az osztrák Johannes Swoboda, a PES alelnöke. (Itt kapott szót a magyar Szanyi Tibor is.)

Egészében véve a szociáldemokrácia összegyűlt képviselői nagy szellemi erőket mozgattak meg, és nagy erőfeszítést tettek arra, hogy tisztázzák a világ problémáinak természetét és a megoldásukra alkalmazható módszereket. Egyszersmind az is világos, hogy e téren korántsem mondták ki az utolsó szót, még a befolyását mind szélesebb térségek pártjaira kiterjesztő szociáldemokráciáét sem.

Harsányi Iván

Nemzetközi Komintern konferencia

(Hannover, 2004. április 28–30.)

Hannoverben rendezte konferenciáját a két világháború között működött, Kommunista Internacionálé történetével foglalkozó projekt, amelyben német, francia, belga, svájci, osztrák, chilei, lengyel valamint személyemben magyar meghívottak vettek részt.

A projekt gazdája a hannoveri egyetem, fő célja a „Komintern életrajzi kézikönyvének” az elkészítése, ami – mint azt az egyik főreferátumot tartó *Michael Buckmiller* beszámolójában elmondta – még messze van a megvalósulástól.

A konferencia tárgya Kommunista Internacionálé struktúrájának, apparátusának és káderállományának vizsgálata volt. Pontosabban azoknak az eredményeknek a kiemelése és első összegzése, amelyek az öt éve indult projekt során, a Moszkvában feltárt levéltári dokumentumokból új következtetések levonására, esetleg eddig kérdéses megállapítások tisztázására adtak lehetőséget.

A konferenciát négy témakörre tagolták.

Az *elsőben* a biográfiakutatás forrásairól, a levéltár felépítéséről, a dokumentumok jellegéről szóltak a moszkvai levéltár munkatársai (*Valerij Fomicsov, Jurij Tutocskin és Szvetlana Rozental*), majd a német kommunizmuskutatás tekintélye, *Hermann Weber* foglalta össze a visszaemlékezésekkel kapcsolatos tapasztalatait. (Bemutatta most megjelent életrajzi kötetüket is: Hermann Weber-Andreas Herbst: *Deutsche Kommunisten. Biographisches Handbuch 1918 bis 1945.* Dietz Verlag, Berlin.)

A *második* rész címe „A világforradalmárok biográfiai sorsa” volt, amelyben a német pártvezető Ruth Fischer, a szociáldemokrata párt fő teoretikusává vált Herbert Wehner és Georgi Dimitrov életútjának azokkal a részleteivel foglalkoztak, amelyek összefüggésben voltak a Kominternnel, illetve a két utóbbi esetben a sztálini terrorral. A követő vitában kitűnt, hogy a fiatalabb résztvevők közül sokan nem értik a korabeli helyzetet, képtelenek megérteni, hogy a sztálini perek vádlottai közül sokan egyszerre voltak áldozatok és kényszerű cinkosok, vagy éppen vádlók, s a potenciális áldozatok elképesztő helyzetekbe kerülhettek, hogy saját és társaik életét megóvják – amint azt Herbert Wehner életútja is példázza.

A *harmadik* témakörben a „nemzeti” életrajzi kézikönyvekről hangzottak el beszámolók. A belga *José Gotovitch* mutatta be a frankofon országok országokban tevékenykedő kommunista vezetőkről megjelentetett életrajzi kötetet (Komintern: *L’histoire et les hommes. Dictionnaire biographique*

de l'Internationale communiste. Les editions de l'atelier, Paris 2004.) – ahol is az egyik legnagyobb terjedelmű életrajz Berei Andorról készült, aki 1934-től a belga párt egyik vezetője volt, de jelentős terjedelmet szenteltek Gerő Ernőnek is. Ebben a panelben esett szó Latin-Amerikáról, és a magyarokról: előadásom címe „Magyarok a Kominternben” volt.

A negyedik csoportban elhangzó előadások a Komintern vezetőiről (*Peter Huber*), a Kominternben működő oroszok pártszervezetéről, illetve az egyes nemzetiségeknek a Komintern vezetésében való részvételi arányáról számolt be (*Olaf Kirchner*), majd végül a Nemzetközi Lenin Iskoláról szóltak – az utóbbiról meglehetősen felszínesen, amint azt a követő vitában meg is jegyezték.

Az ötödik panel témája a sztálini terror volt. *Alekszander Vatin* a Kominternnek az 1930-as évek elején kezdődött és a perekkel felerősödött eloroszosításáról számolt be, *Fred Firssov* a Komintern apparátusában végrehajtott tisztogatásokról és az azt követő perekről szólt. *Wladislaw Hederer*, aki több kötet szerkesztője és jeles tanulmányok szerzője a témából a GULAG-ról szólt, megkísérelve az odakerültek életrajzának rekonstrukcióját a levéltári forrásokból.

Az egyes témakörök előadásait vita követte, amelyben a téma jeles szakértői, kutatók és egyetemi oktatók szóltak hozzá az elhangzottakhoz, nem ritkán keményen bírálva az elhangzottakat. Az egyik éles kritika az ismert lengyel történész, *Feliks Tichtól* hangzott: a projekt egyik legszorgalmasabb kutatóját, *Olaf Kirchnert* marasztalta el. Véleménye szerint semmi értelme sincs annak a hatalmas erőfeszítésnek, amellyel a szerző tisztázta a Komintern apparátusa nemzetiségi, illetve a volt Oroszország régióira kivetített összetételének a változásait. Különösen az olyan „eredmények” értelmességét vonta kétségbe, mint azt, amikor az előadó kimutatta, hogy az oroszok átlagban, 1927-ben, a magyarok 1922-ben, a lengyelek 1924-ben léptek be az apparátusba.

A legélesebb érdemi vita az áldozatok és a „hóhérok” megítélése körül bontakozott ki. Lényegében egyetértés volt abban, hogy a kettő közül a „hóhér” akár áldozat is lehetett, illetve volt is, a nézeteltérések ott voltak megfigyelhetők, ahol az áldozatok magatartását minősítették: vallomásaikat, „önkritikájukat” és általában viselkedésüket (barátaik mgtagadása, önmagukba zárkózás) a félelem légkörében. A terror kiindulópontjáról alapvetően két megítélés hangzott el. Az egyik úgy vélte, hogy már Rosa Luxemburg és Lenin vitájában eldőlt a kérdés, vagyis az, hogy az oroszok úgy vélték, a hatalmat csak erőszakkal lehet megtartani. Ezt többen leegyszerűsítésnek vélték, jelezve egyrészt, hogy az erőszak nem azonos a terrorral. A másik, és általában az elfogadottabb vélemény az volt, hogy Sztálin

terrorja alapvetően más volt, mint a polgárháború korszakának intézkedései. Lenin 1921-re felismerte, hogy elmúlt a világorradalom lehetősége és a külpolitika mellett a NEP bevezetésével konszolidálni igyekezett az ország gazdasági és belpolitikai helyzetét, az erőszak helyett kompromisszumot sürgetett a parasztsággal, fellépett az önkény, különösen a nagyorosz sovinizmus ellen, konkrétan Sztálin túlkapásaival szemben. Sztálin viszont 1923-tól már a legnemtelenebb eszközöktől sem visszariadva ragadta magához a hatalmat. 1934-től már ne csak háttérbe szorította, hanem fizikailag is megsemmisítette a korábbi pártvezetés nagy részét, a korábbi Komintern vezetést teljességében, majd emberek millióit küldte a Gulagra, hogy a magát a munkások és parasztok, a szocializmus földjének, a legszabadabb országnak hirdető országban a hazugság totális diktatúráját valósítsa meg.

A konferencia idején rendezett könyvbemutató könyvei közül feltűnést keltettek a hatalmas levéltári anyagokat feldolgozó munkák, közöttük Reinhard Müller: Menschenfalle Moskau. Exil und stalinistische Verfolgung (Moszkva az embercsapda. Emigráció és a sztálini üldöztetés. Hamburger Edition 2001. 501 o.), a Wladislaw Hedeler szerkesztette Stalinscher Terror 1934-1941. Eine Forschungsbilanz. (A sztálin terror. Kutatási mérleg. Basis Druck, Berlin 2002.), amelyben többek között az NKVD belső ügyeiről, a lengyeleket és a németeket ért terrorról, a Komintern apparátusában végrehajtott „tisztogatásról”, a nők helyzetéről a Gulagon szólnak tanulmányok. Érdekes kötet az 1940 – Stalins glückliches Jahr (1940 – Sztálin boldog éve, Basis Druck, Berlin, én.), amely egy-egy hónaphoz egy-egy eseményt, személyt rendelve mutatja be, képmellékletekkel is a korabeli helyzetet: márciusához Katynt rendelik, decemberhez Rákosi Mátyást és ügyét, szintén új forrásokkal. Szergej Zsuravljov (Sergej Shurawljev) megrázó kötete az Ich bitte um Arbeit in der Sowjetunion. Das Schicksal deutscher Facharbeiter in Moskau der 30er Jahre (Munkát kérek a Szovjetunióban. Német szakmunkás sorsok Moszkvában a 30-as években. Ch. Links Verlag, Berlin 2003. 187 o.)

A konferencia anyagából nem készül külön kiadvány. Az előadások egy része a Jahrbuch für Kommunismusforschung (Mannheim) c. évkönyvben jelenik meg.

Székely Gábor

International Supplement

ALDO AGOSTI

Il „terzo periodo” colse il Partito comunista d'Italia PCI – Prima parte

Il „terzo periodo” colse il Partito comunista d'Italia (PCI) in una fase abbastanza delicata di riorganizzazione interna e di ridefinizione della propria linea politica. Le “leggi eccezionali” varate dal governo fascista nel novembre 1926 avevano eliminato i ristretti spazi di legalità in cui il partito era riuscito a sopravvivere dopo l'avvento di Mussolini al potere nel 1922: incarcerati il segretario Antonio Gramsci e tutti i suoi maggiori dirigenti (dei più importanti il solo Togliatti sfuggì all'arresto perché si trovava a Mosca), sciolte le sue organizzazioni, messi a tacere i suoi organi di stampa, denunciati a migliaia i suoi militanti al Tribunale speciale per la difesa dello stato, era cominciato per il PCI un lungo periodo di clandestinità ¹.

La direzione del partito era stata riorganizzata su una duplice base: da un lato un centro estero, ben presto stabilito a Parigi, con Togliatti segretario; dall'altro un centro interno, affidato inizialmente a Camilla Ravera, da cui dipendeva l'azione clandestina in Italia. Malgrado anche il PCI fosse rimasto sorpreso dalle leggi eccezionali, esso era l'unico partito che aveva predisposto una sua struttura illegale, con militanti già passati nella clandestinità e una rete di collegamenti e di basi logistiche e operative: per alcuni mesi riuscì a svolgere perciò una febbrile attività di propaganda, soprattutto attraverso la diffusione di un gran numero di giornali e di volantini. Era un attivismo quasi spavaldo, legato alla fiducia che le contraddizioni interne del fascismo ne rendessero prossima la caduta e alla volontà di mantenere a tutti i costi una salda presenza nel paese. Senza dubbio esso contribuì a far emergere il PCI come

¹ La ricostruzione della storia del PCI esposta nel testo si fonda principalmente sulla storiografia in lingua italiana, ed essenzialmente su: P.Spriano, *Storia del Partito comunista italiano*, vol. II, *Gli anni della clandestinità*, Torino, Einaudi, 1969; E.Ragionieri, *Palmito Togliatti, Per una biografia politica e intellettuale*, Roma, Editori Riuniti, 1976; A.Agosti, *Palmito Togliatti*, Torino, Utet, 1996. Il lettore inglese troverà ancora validi i riferimenti contenuti nei lavori di E.H.Carr, *A History of Soviet Russia. Foundations of a Planned Economy 1926-1929*, vol. III, tome II, London and Basingstoke, Macmillan, 1976; e anche *The Twilight of Comintern 1930-1935*, London and Basingstoke, Macmillan, 1982.

l'espressione più combattiva della lotta contro il fascismo, proprio mentre gli altri partiti dell'opposizione scomparivano praticamente dalla scena in Italia, riducendosi a gruppi d'emigrati. Ma fu uno sforzo che non fu possibile reggere a lungo: se nel maggio del 1927 i comunisti in Italia erano ancora quasi 10.000, la maggior parte dei quali localizzata nel Nord, nella seconda metà dell'anno moltissimi quadri furono imprigionati o avviati al confino. La rete del centro interno, benché pazientemente ritessuta dopo ogni arresto, era infiltrata in profondità da agenti provocatori della polizia fascista, che arrivarono persino ad ottenere la collaborazione – come è emerso recentemente – di un membro di primo piano dell'Ufficio politico come Ignazio Silone. Prima della fine degli anni '20 essa finì per ridursi a una trama esilissima di militanti.

Un elemento di forza sempre più importante divenne così per il partito l'esistenza di una consistente base fra le masse dei lavoratori emigrati, soprattutto in Francia, Belgio e Svizzera. Si trattava di un'emigrazione mossa insieme da motivi economici e da motivi politici, in cui era forte la percentuale di operai altamente qualificati costretti a lasciare il paese per la discriminazione padronale o le persecuzioni poliziesche. I militanti comunisti non avevano un'organizzazione autonoma, ma, in ottemperanza alle decisioni dell'Internazionale, dal 1923 erano iscritti al partito del paese in cui avevano trovato rifugio e si raccoglievano nei cosiddetti "gruppi di lingua italiana", aventi il compito specifico di svolgere propaganda e reclutamento tra la manodopera emigrata. L'inquadramento nei partiti dei paesi di accoglienza, in particolare con il PCF, non fu privo di attriti: ma il loro appoggio rappresentò per il PCI una risorsa importante.

I rapporti del PCI con gli altri partiti antifascisti rimasero a lungo dominati da reciproca diffidenza, quando non da aperta ostilità. I comunisti non aderirono, e anzi si contrapposero tenacemente, alla Concentrazione antifascista, che si formò in Francia nel 1927 e sopravvisse stentatamente fino al 1934, radunando le forze socialiste e quelle della democrazia repubblicana e radicale, ma senza includere – salvo eccezioni poco significative – le sparse componenti dell'antifascismo cattolico e liberale. In Italia, la collaborazione fra le forze clandestine non andò al di là di tentativi presto abortiti di "fronte unico" fra gruppi comunisti e gruppi dissidenti di "Giustizia e Libertà", un movimento democratico con una certa influenza negli ambienti intellettuali, in cui coesistevano tendenze socialisteggianti e altre più moderate.

In una situazione di questo genere, il legame con l'Internazionale comunista esercitava sui comunisti italiani un'influenza fortissima: sia perché il senso di appartenenza a un "esercito mondiale della rivoluzione"

rappresentava un fattore di coesione morale e di speranza nel futuro che aiutava ad affrontare meglio una fase difficilissima, sia perché l'apparato tecnico e il sussidio finanziario del Comintern venivano a costituire supporti indispensabili per la stessa sopravvivenza del partito.

Certo, la forza di questo legame non aveva impedito che i rapporti tra il PCI e Mosca attraversassero più volte periodi burrascosi. Sotto la direzione di Amadeo Bordiga, il partito italiano si era mostrato molto riluttante ad adottare la tattica del „fronte unico” lanciata nel 1921 dal III Congresso dell'IC; e anche la direzione di Gramsci, che con l'appoggio del Comintern aveva faticosamente scalzato l'influenza di Bordiga, aveva opposto molte riserve alla direttiva di Mosca di riunificarsi con il Partito socialista, che nel 1922 aveva espulso dalle sue file l'ala riformista. C'erano stati seri dissensi tra l'IKKI e il PCI anche a proposito della tattica da adottare dopo l'assassinio di Matteotti, e in particolare circa la dissociazione dei comunisti dal boicottaggio dei lavori parlamentari decisa dagli altri partiti antifascisti. Di fronte al duro conflitto divampato nel gruppo dirigente bolscevico dopo la morte di Lenin, i comunisti italiani avevano mostrato un certo riserbo, e ancora nell'ottobre del 1926, poche settimane prima di essere arrestato, Gramsci aveva giudicato con preoccupazione gli sviluppi della lotta interna al partito sovietico, e aveva messo in guardia i suoi dirigenti contro il rischio di smarrire la loro funzione di punto di riferimento del proletariato mondiale logorandosi in una contesa per il potere. Lo stesso Palmiro Togliatti (Ercoli), che dalla sua posizione di delegato del PCI a Mosca aveva ritenuto inevitabile quel conflitto e non aveva posto in dubbio la necessità per il Pci di schierarsi da parte della maggioranza, all'apertura dei lavori dell'VIII Plenum dell'IKKI (maggio 1927) aveva rifiutato di sottoscrivere una mozione di Stalin che condannava le critiche di Trockij alla politica del Comintern in Cina e proponeva l'esclusione dell'ex-commissario alla guerra dall'Esecutivo. Ma nel novembre del 1927, poche settimane dopo l'espulsione di Trockij e Zinov'ev dal Comitato centrale del Partito comunista dell'URSS, ogni riserva era ormai caduta e proprio Ercoli esprimeva nel modo più chiaro l'adesione incondizionata del suo partito alla dottrina del „socialismo in un solo paese”:

„Il piano strategico della rivoluzione russa e il piano strategico della rivoluzione proletaria mondiale sono così strettamente uniti da formare una unica cosa. Tolta la possibilità di progresso della Russia verso il socialismo, negata la possibilità di costruzione vittoriosa del socialismo in Russia, è tutta la concezione storica e politica che fu posta alla base della costruzione dell'Internazionale comunista che crolla [...] Abbandonata questa concezione [...] due sole vie sono aperte: il ritorno alle concezioni

della socialdemocrazia, o la caduta nel rivoluzionarismo romantico, che sostituisce al senso e alla padronanza della realtà il balbettio dell'infantilismo" ².

Sul piano politico, il lungo contenzioso che aveva contrapposto il PCI all'Internazionale fra il 1921 e il 1925 sembrava così in buona parte superato. La linea affermata dal III Congresso del partito a Lione nel febbraio del 1926, fondata su un metodo di analisi più ricco di sfumature e di articolazioni, più attento ai rapporti tra le varie forze sociali e le loro espressioni politiche, aveva avuto la benedizione del Comintern. Essa era stata ulteriormente precisata dopo l'arresto di Gramsci e l'entrata del partito nella piena clandestinità dal gruppo dirigente raccolto intorno a Togliatti, che poté contare nel 1927-28 anche sulla piena collaborazione di Angelo Tasca, l'esponente più autorevole della „destra” del partito. Il 28 gennaio 1927 il Presidium dell'Internazionale aveva approvato una risoluzione *Sulla situazione economica e politica dell'Italia e sui compiti del PCI*: vi si affermava che il regime fascista sarebbe caduto solo „sotto i colpi di una rivoluzione popolare degli operai e dei contadini, alleati ad alcuni strati delle classi medie”; e che lo sviluppo di questa „rivoluzione popolare” in una „rivoluzione proletaria” non sarebbe stato „fatale e automatico”, dipendendo invece dalla parte che il partito comunista avrebbe svolto nella preparazione e nella direzione della lotta e dalla sua capacità di conquistare la fiducia delle masse operaie e contadine. La formulazione finale della risoluzione fu il frutto di un compromesso, raggiunto dopo discussioni che si erano protratte per tre settimane: l'idea che la rivoluzione italiana non dovesse essere *tout court* una rivoluzione proletaria, ma potesse conoscere due tappe, venne dapprima contestata da alcuni dirigenti dell'Internazionale, come Manuïlskij, Lozovskij e Šatskin, a cui si aggiunse il rappresentante della FGCI, Longo. Togliatti difese invece questa tesi energicamente, appoggiato da Grieco, Tasca e Humbert-Droz:

„Non possiamo oggi – egli affermò in commissione il 5 gennaio – lavorare con una sola prospettiva, la rivoluzione proletaria, o dire: ogni rivoluzione diverrà immancabilmente una rivoluzione proletaria. Sarebbe troppo semplicistico. Ciò avverrà nella misura in cui riusciremo a rendere attive le masse, e a dare alla classe operaia il ruolo dirigente nel movimento rivoluzionario attraverso il nostro lavoro di avanguardia ... Non possiamo dare al nostro partito una prospettiva rigida in un periodo nel quale la massa è passiva”³.

² P.Togliatti, *Rottura necessaria*, ora in *Opere*, vol. II, Roma, Editori Riuniti, 1972, p. 266

³ *Intervento alla Commissione italiana dell'Internazionale comunista*, in *Opere*, II, cit. p.

Questa prospettiva non era però affatto unanimemente condivisa all'interno dello stesso PCI. L'analisi di Togliatti e dei suoi due più stretti collaboratori nel nuovo gruppo dirigente comunista, Tasca e Grieco, veniva respinta da Luigi Longo e dai dirigenti della Federazione giovanile, principalmente Pietro Secchia e Edoardo D'Onofrio. I "giovani" contestavano di fatto la concezione della rivoluzione italiana elaborata dal Congresso di Lione: rifiutavano la parola d'ordine dell'"Assemblea repubblicana sulla base dei comitati operai e contadini" che era stata lanciata in quella occasione e giudicavano equivoca la formula di "rivoluzione popolare". Per loro la scomparsa dell'opposizione liberale e socialdemocratica dopo il fallimento della secessione parlamentare detta dell'Aventino (1924-25) aveva ulteriormente radicalizzato la situazione italiana, e rendeva irrealistica e improponibile ogni parola d'ordine intermedia: bisognava rendere espliciti il carattere e la delimitazione di classe della rivoluzione, il suo sbocco socialista in un "governo operaio e contadino", inteso – secondo l'accezione datane dal V Congresso dell'IC – come sinonimo della dittatura del proletariato.

Togliatti, Grieco e Tasca non recedettero dalla loro posizione quanto alle prospettive della situazione italiana: ancora nel giugno del 1928, in un articolo scritto per la rivista del Comintern, il segretario del partito dichiarava di ritenere probabile „un periodo nel quale, nella lotta aperta di massa contro il fascismo, delle forze antifasciste non comuniste (democrazia, socialdemocrazia) riusciranno a essere alla testa delle masse o di una parte di esse, e riusciranno a contrastare seriamente la direzione proletaria e comunista del movimento”.⁴

Era una linea che appariva sostanzialmente in sintonia con l'atteggiamento più flessibile che il Comintern aveva assunto sotto la direzione di Bucharin, con il quale Togliatti e Tasca stabilirono un rapporto di fiducia particolarmente stretto. Tuttavia, già nel corso del 1927, cominciarono a farsi sentire nell'Internazionale posizioni più radicali, alle quali lo stesso Bucharin fece qualche concessione. Se ne ebbe conferma nei dibattiti e nelle risoluzioni del IX Plenum (9-25 febbraio 1928). In quell'occasione Togliatti approvò senza riserve la correzione di rotta imposta ai partiti comunisti francese e inglese, che li obbligava ad abbandonare la tattica elettorale fino ad allora praticata di sostegno ai candidati della sinistra socialista o laburista. Nel complesso, però, il partito italiano non si poteva certo annoverare tra quelli che premevano per una svolta „a sinistra”. Già in precedenza aveva resistito alle pressioni

⁴ Osservazioni sulla politica del nostro partito, in *Opere*, II, cit. p. 404.

dell'Internazionale che, dopo lo scioglimento della Confederazione generale del Lavoro (CGL) e la sua ricostituzione clandestina in Italia per iniziativa dei comunisti, premeva per un atto di rottura ufficiale con la Federazione sindacale internazionale di Amsterdam e per un'aperta adesione al Profintern, l'Internazionale dei sindacati rossi. Anche al IX Plenum Ercoli continuò a mostrarsi contrario a una politica di scissione generalizzata dei sindacati socialdemocratici e alla costituzione di organizzazioni "indipendenti" controllate dai comunisti: polemizzando con Lozovskij in una seduta della commissione sindacale, giudicò errata la tendenza "a creare ovunque delle organizzazioni sindacali, [...] a creare un nucleo qualsiasi solo allo scopo di dire: ecco, abbiamo un'altra centrale sindacale, abbiamo allargato il campo della nostra influenza": lo stesso lavoro di organizzazione delle masse non sindacalizzate non doveva entrare per lui in contraddizione con il principio dell'unità sindacale ⁵.

Al VI Congresso dell'Internazionale nell'estate del 1928 il Pci si presentava così come una sezione allineata alle direttive del Comintern, ma generalmente incline ad assecondarne l'interpretazione più prudente. Il suo gruppo dirigente accolse (con qualche riserva di Tasca) la previsione delle tesi congressuali sull'imminente inizio di un "terzo periodo" nello sviluppo delle lotte di classe dopo l'Ottobre, contraddistinto da una crescente minaccia di guerra contro l'URSS e dall'acuirsi delle contraddizioni interne alle società capitalistiche, con un conseguente radicalizzazione della tensione rivoluzionaria tra le masse. Su un punto importante però la posizione del PCI manteneva una certa distanza dalla tendenza che andava guadagnando terreno nell'Internazionale, e specialmente nella maggioranza del Partito comunista tedesco: e cioè sull'analisi del fascismo. Fin dal maggio 1926 (in un articolo apparso sulla rivista teorica del Comintern, intitolato *Le basi sociali del fascismo*⁶) Togliatti aveva criticato "l'abitudine di impiegare il termine 'fascismo' in una accezione così generale da servire a designare le forme più diverse dei movimenti reazionari borghesi", insistendo sulla necessità di una „analisi differenziata", che facesse precedere a qualsiasi tentativo di generalizzazione l'individuazione delle *particolarità* dei singoli movimenti che si potevano avvicinare al fascismo. Pur non negando che fosse in atto in generale un accentuato processo di trasformazione reazionaria dello Stato borghese, aveva mostrato di ritenere, ancora alla vigilia del VI Congresso, che tale processo avrebbe potuto assumere le forme particolari

⁵ *Intervento al IX Esecutivo allargato dell'Internazionale comunista*, in *Opere*, II, cit., pp. 329-337.

⁶ Ora in *Opere*, II, cit. pp. 28-38.

del fascismo solo in determinate condizioni, cioè in presenza di una struttura economica debole, che obbligasse la borghesia ad esercitare una pressione più intensa per mantenere “il controllo completo” sulla vita economica e politica del paese, e “di uno spostamento e di un movimento di masse di piccola e media borghesia urbana e rurale”. Individuava come tratti che caratterizzano il “fascismo tipo”, cioè il fascismo italiano, la soppressione del regime parlamentare e la distruzione fino alle estreme conseguenze “delle libertà democratiche formali”, che comportava il rifiuto di ogni compromesso con la socialdemocrazia⁷. Nel suo discorso al VI Congresso Togliatti respinse esplicitamente l’omologazione di fascismo e socialdemocrazia, da molti rappresentata non solo come tendenziale, bensì come già in atto.

Ercoli diede inoltre voce alle preoccupazioni per “la mancanza di un vero sistema di democrazia interna” in seno all’Internazionale e alle sue sezioni. Fu anzi il solo fra gli intervenuti a riprendere gli accenni in questo senso contenuti nel rapporto di Bucharin, e a questa mancanza fece risalire tutti i difetti che frequentemente si rilevavano nell’attività delle sezioni dell’IC – il burocratismo, il basso livello ideologico, l’instabilità dei gruppi dirigenti, ecc., – ma per correggere i quali si faceva ben poco. Lamentò che in troppi casi al metodo della discussione politica aperta si fosse sostituito “quello della lotta senza principi e dei compromessi tra gruppi diversi” e, richiamandosi alle ultime parole di Goethe morente (“Più luce!”), non esitò a lanciare un ammonimento che, riferito alla lotta sotterranea che dilaniava il partito russo e proiettava la sua ombra sul Congresso, assumeva un carattere quasi drammatico: “L’avanguardia del proletariato non può battersi nell’ombra! Lo stato maggiore della rivoluzione non può formarsi in una lotta senza principi!”⁸.

Questo appello finale, in realtà, Ercoli non poté pronunciarlo di fronte ai delegati, perché gli fu tolta la parola per aver superato il tempo a disposizione; ma non rinunciò, malgrado le pressioni subite, a far includere le frasi citate nell’edizione ufficiale del protocollo. Indubbiamente si trattava di un discorso coraggioso e non conformista, perché il clima prevalente nel congresso fu di accentuato radicalismo e di trionfalistico unanimismo: né all’una né all’altra tendenza i comunisti italiani sembravano ancora disposti a cedere.

All’indomani del VI Congresso, comunque, il PCI apprivava assorbito soprattutto dalla necessità di superare la grave crisi organizzativa che da

⁷ *A proposito del fascismo*, in *Opere*, II, cit. pp. 542-559

⁸ *L’orientamento del nostro partito nelle questioni internazionali*, in *Opere*, II, cit., p. 440.

oltre un anno lo attanagliava, e di ristabilire in modo meno precario i collegamenti con l'Italia. L'analisi della situazione del paese che il Comitato centrale del partito tracciò nell'ottobre del 1928 insisteva con molto realismo sulla capacità dimostrata dal regime fascista, durante la crisi economica seguita alla rivalutazione della lira, di mantenere intorno a sé l'unità delle classi dirigenti capitalistiche italiane, e quindi su una prevedibile "durata" non breve del regime. Anche se si riteneva che proprio questa durata avrebbe finito per comportare un accumulo e un approfondimento delle contraddizioni non risolte, la linea politica elaborata negli ultimi due anni non veniva rimessa ancora in discussione: se mai si poneva con sempre maggiore insistenza il problema dell'utilizzazione delle possibilità legali e segnatamente quello del lavoro nei sindacati fascisti.

Tuttavia questa linea non era destinata a sopravvivere a lungo. I rapporti del PCI con il Comintern subirono una nuova brusca svolta all'inizio del 1929. Al VI Congresso il partito aveva deciso di designare Angelo Tasca, certamente il più vicino a Bucharin dei suoi dirigenti, come proprio rappresentante nell'Esecutivo dell'Internazionale. Tasca si apprestava a partire per la sua nuova destinazione, quando scoppiò la crisi della KPD originata dall' „affare Wittorf” e culminata nella provvisoria destituzione di Thalmann dalla carica di segretario. Togliatti si mostrò subito molto preoccupato della piega che la situazione poteva prendere: in una lettera "riservata e personale" del 6 ottobre invitò Tasca a "non lasciarsi trascinare, in alcun modo, sopra il terreno ardente e malsicuro della lotta di un gruppo contro l'altro", perché "su questo terreno ci si può perdere". Mantenendosi invece "sul terreno del metodo generale di direzione - aggiungeva - si potrà sembrare, forse, provinciali o prudenti, ma si è sicuri di esercitare almeno un minimo di influenza, per oggi, o per domani"⁹.

Probabilmente Ercoli si rendeva conto all' aut-aut che non avrebbe tardato a presentarsi in modo chiaro e ineludibile anche al PCI: allinearsi alle posizioni che stavano prevalendo nell'Internazionale, oppure entrare apertamente in conflitto con essa. Ma Tasca, una volta Mosca, non si sentì di seguire questi consigli di moderazione. In una riunione del Presidium dell'IC il 19 dicembre si astenne sulla proposta di una serie di misure disciplinari contro alcuni dirigenti della destra della KPD: venne perciò accusato di "mobilitare" il Partito italiano contro il Comintern, ed attaccato con estrema durezza da Stalin in persona, che lo accomunò a Humbert-Droz nell'accusa di "opportunismo codardo". Poco dopo, non appena lo scontro ormai in atto

⁹ Istituto Giangiacomo Feltrinelli, „Annali”, 1966, p. 515

nel Partito comunista dell'URSS si trasferì all'interno dell'Esecutivo del Comintern, Tasca si schierò apertamente dalla parte di Bucharin, criticando le posizioni di Stalin in favore di una brusca accelerazione del ritmo di industrializzazione e della collettivizzazione forzata dell'agricoltura e prendendo apertamente partito contro la degenerazione del regime interno del Comintern, in cui la totale omologazione alla linea della maggioranza del PCUS diventava condizione per la sopravvivenza politica dei gruppi dirigenti degli altri partiti. Il partito lo richiamò a Parigi e sottopose a una critica molto severa le sue posizioni: ma si astenne per il momento dal prendere misure disciplinari nei suoi confronti.

Quando, ormai sconfitta su tutti i fronti la „destra” di Bucharin, si tenne il X Plenum dell'IKKI, il PCI si venne di fatto a trovare sul banco degli imputati. Invano, nel suo primo intervento alla sessione plenaria, Togliatti mostrò di adeguarsi al clima generale, sposando senza riserve le posizioni di Stalin sulle questioni russe e prevedendo all'ordine del giorno per l'Italia una „rivoluzione proletaria”. A dirla lunga sul clima da “resa dei conti” che nell'Internazionale si era creato nei confronti del partito italiano, nemmeno questa autocritica fu considerata sufficiente. Kuusinen invitò Togliatti a mettere da parte “questo sentimentalismo, questo tatto non politico” dimostrato verso Tasca, e non mancò di ricordargli che lo stesso “tatto” lo aveva usato all'VIII Plenum nei confronti di Trockij; al che uno dei nuovi dirigenti della KPD, Ulbricht, insinuò che “forse si *trattava* di qualcosa di più che di tatto”; e un altro tedesco, Heinz Neumann, fece dell'ironia sul fatto che Serra (Tasca) “*aveva* oltrepassato le colonne d'Ercoli dell'opportunismo”¹⁰.

PETER BIRKE

„Wir sind die Sozialdemokratie des 21. Jahrhunderts”

Bemerkungen zum Aufstieg der politischen Rechten in Dänemark und anderswo

Die Demontage der sozialdemokratischen Hegemonie in Dänemark und Norwegen hält an. In Dänemark wurde *Socialdemokratiet* (SP) bei den Wahlen im November 2001 zum ersten Mal seit 1924 nur zweitstärkste

¹⁰ „La Correspondence internationale”, 27 settembre 1929, n. 94, pp. 1292-1293.

Partei im *Folketing*. Nach den Wahlen bildete die rechts-liberale Partei *Venstre* zusammen mit den Konservativen eine Minderheitsregierung. Die meisten Gesetze werden seitdem mit Hilfe der rassistischen *Dänischen Volkspartei* (DFP) verabschiedet, die bei den Wahlen über 12% der Stimmen erhielt.¹¹ Trotz zweier Sparhaushalte haben sich die Kräfteverhältnisse, wenn man den Meinungsumfragen Glauben schenken darf, seitdem nicht verändert: Die SP steht mit ca. 25% demnach weiterhin in einem historischen Tief. In Norwegen erhielt die sozialdemokratische *Arbeiderparti* im September lediglich 19% der Stimmen und erzielte damit das schlechteste Ergebnis seit 90 Jahren. Die Schwesterpartei der DFP, die *Fremskrittsparti* (=Fortschrittspartei), hat über 14% der Stimmen erhalten und ist derzeit laut Umfragen mit fast 30% zur größten norwegischen Partei geworden.

Allein die Entwicklung in Schweden scheint vom Trend abzuweichen, nachdem aus den Wahlen im September 2002 die sozialdemokratische Partei als Siegerin hervorging und erneut eine von der „Umweltpartei, und der Linkspartei tolerierte Regierung gebildet hat.

In Folgendem möchte ich die Ursachen der Erfolge der politischen Rechten am Beispiel der Situation in Dänemark diskutieren. Dabei geht es mir insbesondere um die Frage nach der Rolle, die die sozialdemokratische Politik seit ca. 1993 in diesem Prozeß gespielt hat. Zunächst möchte ich jedoch einen Exkurs unternehmen und auf die Aktualität einer Diskussion hinweisen, die Anfang der 1980er Jahre in *Marxism Today*, der Zeitschrift der britischen KP, stattgefunden hat.

„Dänisches Modell, und Neoliberalismus

Als die Tories im Jahre 1979 die britische Regierung übernahmen und eine bis dahin im europäischen Maßstab ungekannte Welle von Angriffen auf gewerkschaftliche und demokratische Rechte und den Wohlfahrtsstaat einleiteten, lag der „winter of discontent, nur einige wenige Monate zurück. Die neue Militanz, mit der die Streikbewegungen im öffentlichen Dienst die Labour-Regierung herausgefordert hatten, schien der Tatsache

¹¹ Die Frage, ob die DFP als „rassistisch, bezeichnet werden kann, ist in Dänemark durchaus umstritten. Ich schließe mich hier Karpantschov (2002) an, der nach einer überzeugenden Diskussion entsprechender Äußerungen (aus) der Partei mit „ja, antwortet. Den Begriff des „Rechtspopulismus, vermeide ich möglichst, da er mir bezüglich der Abgrenzung von *Venstre* und DFP in Dänemark zu unscharf erscheint. Zum Ausgang der Wahlen des Jahres 2001 vgl. auch die Analysen von Gerd Callesen, János Jemnitz und Steve Parsons in der letzten Ausgabe des „Jahrbuches,„.

zu widersprechen, daß der Erfolg Thatchers u.a. der massiven Unterstützung von Arbeiterwählern zu verdanken war. Allerdings waren diese Wähler(Innen) nicht einfach mit „der Arbeiterklasse,, identisch. Damals wie heute sprechen „populistische,, Elemente in der Rhetorik und der Praxis der politischen Rechten *bestimmte* Gruppen der abhängig Beschäftigten an – oft eher männliche und weiße, manchmal vorwiegend ältere Menschen (vgl. Gruppe Blauer Montag 2002, 22). Die Grundlage von rechten Wahlsiegen ist also nicht die Agitation *der* LohnarbeiterInnen als vorgestelltem Kollektiv, sondern vielmehr gerade das Instrumentalisieren und Verwalten der *Widersprüche* innerhalb der Lohnarbeit. Die Schwäche der sozialistischen Parteien gerade war und ist, daß es ihnen nicht gelungen ist (und oftmals auch nicht gewollt war), diese Spaltung, die für das Funktionieren der Arbeitsmärkte im Kapitalismus von zentraler Bedeutung ist, anzugreifen und wenigstens in bestimmten günstigen historischen Momenten zu überwinden.

Die Tories hatten es seit 1979 geschickt verstanden, die Themen der politischen Linken zu „kolonisieren,, (Stuart Hall), worunter einerseits die Übernahme, Entkontextualisierung und Entpolitisierung bestimmter emanzipatorischer Vorstellungen und andererseits ein Anknüpfen an den enttäuschten Erwartungen, die die sozialdemokratische Politik hervorgebracht hat verstanden werden kann. Die Fixierung auf den Staat, der Glaube an technische und bürokratische Lösungen für soziale Probleme, schließlich, damit zusammenhängend, der Kampf des Parteiapparates gegen soziale Bewegungen, die sich der eigenen Kontrolle entziehen könnten: Dies waren die Voraussetzungen dafür, daß Stuart Hall 1983 konstatieren konnte, daß *the radical right has capitalized on (...) this deep weakness in Labour Socialism* (Hall 1983, S. 33). Fast zwanzig Jahre später trifft dieser Satz die Situation der europäischen Sozialdemokratie nach wie vor, auch wenn in ihren Konzeptionen von Sozialismus nicht mehr die Rede ist.

New Labour steht für den Versuch, eine Antwort auf die konservative Wende seit den 1980er Jahren zu finden und die sozialdemokratische Hegemonie in Europa zu erneuern. Hier soll nicht darüber spekuliert werden, ob dieser Versuch bereits gescheitert ist oder nicht. Vielmehr geht es mir um die Frage, wie die neue Politik der sozialdemokratischen Parteien im Zusammenhang mit dem Aufkommen der „Neusten Rechten,, einzuordnen ist. Die Politik von *New Labour* grenzt sich vom Thatcherismus zunächst dadurch ab, daß in gewisser Hinsicht wieder die Zentralität staatlicher Regulierung in den Mittelpunkt gestellt wird, wenn es um die Verbesserung der Akkumulationsbedingungen des Kapitals

geht.¹² Staatliche Regulierung heißt dabei mehr denn je *Sozialtechnik*, die zunehmend als Intervention gegenüber isolierten Staatsbürgern verstanden wird. Auffällig ist, daß es gerade diese Elemente der *New Labour*-Politik sind, die die Neuste Rechte übernimmt, wo immer sie in letzter Zeit in die „Regierungsverantwortung„ eingebunden worden ist. Die Politik von *New Labour* muß als Teil des Versuches der politischen und ökonomischen Eliten gesehen werden, eine Antwort auf die anhaltende und tiefe Krise der kapitalistischen Gesellschaften zu finden, der sich innerhalb der Politik der Neusten Rechten in gewisser Weise *radikalisiert*, vor allem aber *fortsetzt* (Gruppe Blauer Montag 2002, 23).

Obwohl sich die Rhetorik der skandinavischen Sozialdemokrati(en) immer von der eines Tony Blair unterschieden hat, stand die politische Praxis der dänischen Regierungspartei in der zweiten Hälfte der 1990er Jahre ganz im Zeichen einer „Innovation„ im neoliberalen Sinne. Etwa 1994 übernahm die damalige dänische Regierung, eine Koalition der Sozialdemokratie mit der links-liberalen *Radikale Venstre*, nach einer kurzen neoklassischen Episode, die zentralen Anliegen der „Stabilitätspolitik„. Die Konzeption einer antizyklischen, nachfrageorientierten Wirtschaftspolitik wurde endgültig über Bord geworfen, als eindeutige Prioritäten galten nunmehr, wie überall in Europa der 1990er Jahre, die Kontrolle der Geldmenge und die Konsolidierung der staatlichen Haushalte. Insbesondere wurde gegen die Expansion der Löhne angegangen, mit der Begründung, diese würde die Inflation anheizen. Bis 1998 führte diese Politik zu einer massiven Umverteilung zugunsten Eigentümer von Kapital. Gleichzeitig wurde die Situation auf dem Arbeitsmarkt, bei leicht sinkender aber im Grunde anhaltender Massenarbeitslosigkeit, als Beitrag zur *Inflationsbekämpfung* neu definiert. Das Ziel der „Vollbeschäftigung„ wurde abgeschrieben, stattdessen ging es (und geht es seitdem) darum, die Erwerbslosigkeit auf einer Höhe zu halten, auf der es auf keinen Fall zu einer sektoralen Knappheit des Arbeitskräfteangebots kommen würde (vgl. Blomkvist, 8/1999, 8). Die neue Politik hat entscheidende Angriffe auf den universalistischen Wohlfahrtsstaat nach sich gezogen, der früher stolz als (sozialdemokratisch geprägtes) „dänisches Modell„ bezeichnet wurde. Die Angriffe auf die sozialen Grundrechte sind in ihrer spezifisch dänischen

¹² Dieser Zusammenhang wird z.B. von Joachim Hirsch (1998) stark betont. Der Begriff „Thatcherismus„, der u.a. von Hall geprägt wurde, wird hier als Modell bzw. politisches Projekt verstanden. Es muß unbedingt betont werden, daß dieses Projekt niemals in seiner „Reinform„ in die gesellschaftliche Realität umgesetzt wird, s.a. das abschließende Kapitel dieses Textes.

(bzw. bis zu einem gewissen Grade „skandinavischen,“) Ausprägung allerdings nur zu verstehen, wenn die Schwächen und Widersprüche des „universalistischen,“ Modells selbst thematisiert werden, was ich im nächsten Abschnitt versuchen werde.

„Der Mensch im Zentrum, sozial-technischer Bemühungen

Die Vorstellung, daß sozial-technische Interventionen des Staates den Übergang in eine gerechtere und demokratische Gesellschaft ermöglichen könnten, gehörte schon seit den 1950er Jahren zu den zentralen Bestandteilen der Ideologie der (meist an der Regierung teilhabenden) dänischen Sozialdemokratie. Die Erhöhung der Produktion durch eine bessere Zurichtung der Ware Arbeitskraft, bei gleichzeitiger ständiger Ausbreitung staatlicher Garantien für die Versorgung bei Krankheit und im Alter, das war die Formel für den dänischen Wohlfahrtsstaat der Nachkriegszeit. Seit der Rentenreform von 1956 und den darauf folgenden Verbesserungen in vielen Bereichen der sozialen Versorgung erfreute sich diese Vorstellung durchaus einer breiten gesellschaftlichen Akzeptanz. Dem „historischen Kompromiß,“ à la Dänemark lag, ganz im Gegensatz zu den Assoziationen, die Esping-Andersens Begriff der „Dekommodifikation,“ hervorruft, stets die Einsicht in die Notwendigkeit einer Erweiterung der Kapitalakkumulation (und besonders des für Dänemark absolut zentralen Exportsektors) zu Grunde (vgl. Esping-Andersen 1989).

Mit dem Aufschwung der neuen sozialen Bewegungen im allgemeinen und der Arbeitskämpfe im besonderen begann seit 1969 auch in Dänemark der Nachkriegskonsens zu bröckeln. In diesen Jahren der 1970er modifizierte die sozialdemokratische Partei ihre Politik und es war, wie in vielen anderen europäischen Ländern auch, wieder mehr von „industrieller,“ und „ökonomischer,“ Demokratie die Rede, von einem „dritten Weg,“ zwischen Kapitalismus und Sozialismus (vgl. Dalggaard 1995, 236ff.). „Mennesket i centrum,“ der Mensch im Zentrum, das zentrale Schlagwort aus dem sozialdemokratischen Parteiprogramm von 1977, hatte allerdings von vornherein einen Doppelsinn. Wurden hier einerseits individuelle Ansprüche an soziale Gerechtigkeit, gleiche Chancen und politische Emanzipation gespiegelt, so enthielt die Orientierung auf „das Menschliche,“ andererseits bereits die Perspektive einer Individualisierung der alten sozial-technischen Utopie, die die Partei längerfristig für eine Adaption neoliberaler Glaubenssätze öffnen sollte. Die rasanten gesellschaftlichen Veränderungen, die Herausforderungen der Krise und

der technologischen Erneuerungen verpflichteten den Staat aus Sicht der Regierungspolitik der späten 1970er, die Anpassung und Qualifizierung der Einzelnen abzusichern und zur gleichen Zeit die sozialen Ansprüche zurückzudrängen, die sich in der Phase der Hochkonjunktur entwickelt hatten. Die paternalistische Idee, daß die staatliche Bürokratie diese Veränderungen zu gewährleisten habe, entfremdete insbesondere jüngere und Erste-Generations-Arbeiter von der sozialdemokratischen Partei. Ein neues Phänomen war, daß ein Teil der Lohnabhängigen ihrem Protest durch die Unterstützung „neuer,“ staatsferner und extrem „marktwirtschaftlich,“ orientierter Politiker Ausdruck verlieh. Die „Katastrophenwahl,“ von 1973, die mit dem Sieg der „Fremskridtparti,“ den spektakulären Durchbruch der Neuen Rechten in Skandinavien brachte, war u.a. Resultat eines bürokratischen und produktivistischen Konzeptes, das mit Einsetzen der Krise zunehmend fragwürdig werden mußte.

Nach der Ablösung der konservativen Schlüter-Regierung im Jahre 1993 verblaßte der emanzipatorische Anspruch der Individualisierungsstrategie mehr und mehr. Forderungen wie die der „ökonomischen Demokratie,“ wurden in der Praxis völlig bedeutungslos (Finnemann 1985, 308ff.). Der „Mensch im Zentrum,“ wurde zunehmend außerhalb eines kollektiven Rahmens gesehen, als „selbstverantwortlich,“ bezeichnet, gleichwohl allerdings an die unvermeidlichen Zwänge des kapitalistischen Verwertungsprozesses angebunden. Die Politik des *workfare* wurde in den 1990er Jahren zwar auch in den USA und den meisten EU-Staaten zum Mainstream, aber in kaum einem Land wurde das Programm so frühzeitig und konsequent umgesetzt wie in Dänemark. Im Zuge der Verkürzung der Anspruchsdauer auf Lohnersatzleistungen und der tendenziellen Kopplung derselben an die Annahme irgendeiner Arbeit, verschob sich die Forderung nach „mehr Eigenverantwortung,“ in eine repressive Richtung. Zunehmend ging es nun darum, daß die staatliche Verwaltung Defizite in der Persönlichkeit der Erwerbslosen ausfindig machen sollte, die verpflichtend, d.h. unter der Drohung des Entzuges der Existenzgrundlage, zu beseitigen wären. Mit dieser Verschiebung setzte sich auch die Ideologie durch, daß die fortwährende Erwerbslosigkeit mit eben diesen Defiziten der Erwerbslosen zu erklären sei und bestätigte zugleich die These von einer „natürlichen Erwerbslosigkeit,“ die solange nicht zum volkswirtschaftlichen Problem würde, wie „Flaschenhälse,“ vermieden werden könnten (vgl. hierzu Blomkvist 8/1999, 8).

Individualisierung war gleichzeitig auch das Stichwort für die Privatisierungspolitik der sozial-liberalen Minderheitsregierung. Der Verkauf öffentlicher Betriebe begann in der konservativen Ära, erlebte aber

in der sozial-liberalen einen Durchbruch (Kolstrup 2002, 1). Zwischen 1985 und 1993 wurden drei staatseigene Betriebe voll und einer teilweise privatisiert, während unter sozial-liberaler Regie der Flughafen von Kopenhagen, Tele Danmark, eine staatliche Bank, die Datenzentrale, die staatliche Konfektion, die Klassenlotterie, die staatliche Versicherungsgesellschaft, die Verkehrsbetriebe HT und DSB inklusive der Reedereien und Busgesellschaften sowie ein großer Teil der Elektrizitätsversorgung und der Hafenbetriebe ganz- oder teilweise privatisiert wurden (Kolstrup 2002, 8). Auf den Kongressen der Sozialdemokratie wurde stets betont, daß diese Verkäufe nicht nur die staatlichen Einnahmen vor dem Hintergrund des EU-„Stabilitätspaktes“ erhöhen, sondern (vor allem) die „Wahlfreiheit,“ und „Effizienz,“ der Dienstleistungen gewährleisten würden. Gleichzeitig sollten die sogenannten „weichen,“ Dienstleistungen (wie Krankenhäuser, Altenpflege etc.) in staatlicher Regie bleiben. Auch diese Position wurde auf dem jüngsten Kongreß der Partei im September 2002 weiter in Frage gestellt: „Zusatzangebote,“ so forderte ein Teil der Genossen mit dem ehemaligen Staatsminister Nyrup Rasmussen an der Spitze, sollten von den „Verbrauchern,“ eingekauft werden, allerdings nur bei staatlichen Dienstleistern. Dass alte Leute sich ihre Pflegeleistungen einkaufen sollen, bedeutet einen vollständigen Bruch mit dem Modell steuerfinanzierter und allgemein zugänglicher Sozialleistungen, auch wenn zunächst betont wird, daß die Basissicherung dadurch nicht gefährdet werden solle.

Die „Verantwortung,“ der Menschen für ihr Schicksal ist nunmehr zum umfassenden Ausgangspunkt aller Überlegungen der SP geworden, wobei sich die praktische Umsetzung für die Erwerbslosen in Gestalt eines verstärkten Arbeitszwangs und für die „Kunden,“ des Sozialstaats (oder der „Anbieter,“ sozialer Leistungen) in der jederzeitigen Verfügbarkeit der gewünschten Ware äußert, natürlich unter der Voraussetzung, daß der Kunde zahlungskräftig ist.

Die Abschied vom universalistischen Wohlfahrtsstaat ist allerdings in Dänemark keineswegs vollkommen durchgesetzt. Auch innerhalb der sozialdemokratischen Partei findet sich eine Minderheit von etwa einem Drittel der Delegierten, die einer weiteren Auflösung kollektiver Garantien skeptisch gegenüber steht.¹³ Gleichzeitig sind bestimmte Elemente des universalistischen Wohlfahrtsstaates in den 1990er Jahren durchaus erhalten geblieben (bzw. wie im Fall der Kinderversorgung sogar noch

¹³ Dies gilt trotz der Tatsache, daß der Partei in den letzten Jahren ein großer Teil ihrer alten sozialen Basis davon gelaufen ist, wie Callesen (2002) betont.

ausgebaut worden). Die Tendenz geht bislang in die Richtung, allgemeinschliche Risiken (wie z.B. Altern etc.) nach wie vor abzusichern, während als „individuell„ definierte Risiken von den Einzelnen getragen werden müssen. Was als „individuell„ verstanden wird, folgt jedoch keinem „natürlichen„ Kriterium, sondern der politischen Opportunität und ist von daher prinzipiell zu verschieben.

Die Sozialdemokratie als Partei der „Neuen Rechten„?

Die Kontinuität, in der sich die neue Rechtsregierung in Dänemark auf bestimmte Elemente der Politik ihrer Vorgänger beziehen kann, scheint den Unterschied zwischen Sozialdemokratie, *Venstre* und DFP zu verkleinern. Engelbreth Larsen spricht sogar von der Sozialdemokratie als einer Partei der „neuen Rechten„ (Engelbreth Larsen 2001, 9-13). Von Thorkild Simonsen, dem sozialdemokratischen Innenminister, der niedrigere Sozialleistungen (zynisch „Integrationsleistung„ genannt) für Flüchtlinge einführt, über seine Nachfolgerin, die ehemals linksradikale Karen Jespersen, die „kriminelle Flüchtlinge„ auf eine „einsame Insel„ verbannen wollte bis hin zum derzeitigen Innenminister Berthel Haarder, der zur Begründung seiner außerordentlich verschärften Flüchtlingspolitik immer wieder auf rassistische Motive zurückgreift, besteht in der Tat kein klarer Bruch. Schon die alte Nyrop Rasmussen-Regierung wurde für ihre Flüchtlingspolitik von der UN-Kommission auf einer Linie mit Jörg Haider kritisiert, der Fogh Rasmussen-Regierung von heute wiederfährt ähnliches. Die Begrenzung von Familienzusammenführungen, die Verlängerung des sozial und rechtlich drittklassigen Status von Einwanderern auf eine siebenjährige Periode, die skurrilen Ausweisungen dänischer Bürger, die mit ausländischen Partnern verheiratet sind und ihren vorgeblich ihren „Lebensmittelpunkt im Ausland„ haben, sind vorläufige Höhepunkte einer Entwicklung, die bereits in der zweiten Hälfte der 1990er Jahre eingeleitet wurde (Engelbreth Larsen 2001, 150ff.).

Die sozial-liberale Regierung verantwortete einen Teil der Verschärfungen in der Flüchtlingspolitik und die Sozialdemokratie hat sich davon auch auf ihrem letzten Parteitag *nicht* distanziert. Die Frage ist dennoch, ob die Bezeichnung „Neue Rechte„ den Kern der sozialdemokratischen Politik trifft. Tatsache ist, daß die Sozialdemokratie mit dem Versuch, bestimmte rassistische Motive für ihre eigene Politik zu instrumentalisieren, den bürgerlichen Parteien eine Hegemonie im Diskurs über diese Frage beschert hat. Allerdings ist wichtig, den Zusammenhang zwischen den wirtschaftspolitischen Vorstellungen von

„Nützlichkeit,, und „Produktivität,, die für die Neuformulierung des sozialdemokratischen Projektes in den 1990er Jahren entscheidend waren, und der Flüchtlingspolitik zu sehen. Nyrop Rasmussen begegnete den Flüchtlingen mit einer ähnlichen Rhetorik, mit der er auch den Erwerbslosen und Sozialhilfeempfängern begegnete: *„Wir lassen Euch für lange Zeit nicht in Ruhe. Ihr werdet Schaden davon haben,,* (Engelbreth Larsen, 2001, 184, meine Übersetzung).

Im Mittelpunkt stand der Skandal, daß die Position der Einwanderer auf dem dänischen Arbeitsmarkt die im EU-Vergleich am schlechtesten ist. Etwas, was in der traditionellen sozialdemokratischen Vorstellungswelt vielleicht als Problem der „Ausgrenzung,, und der „Ungerechtigkeit,, hätte gefaßt werden können, wurde von Nyrop Rasmussen individualisiert: Der Staat habe die Aufgabe, die Einwanderer zu integrieren, aber diese Integrationsleistung sei zentral von der Bereitschaft des Einzelnen abhängig. Die Verbindung zwischen diesen Vorstellungen und den Setzungen eines eher traditionell-normativen Rassismus ist zwar evident, dennoch handelt es sich um verschiedene Ausgangspunkte. Unter bestimmten arbeitsmarktpolitischen Voraussetzungen haben skandinavische Sozialdemokraten durchaus auf Einwanderung bestimmter gesuchter Beschäftigtengruppen gesetzt, wie zuletzt z.B. in Norwegen und der BRD. Daß gegenüber beiden Politikformen nur ein Bestehen auf Gleichberechtigung und Demokratisierung, auch im Interesse der vorgeblichen „Mehrheitsbevölkerung,, eine wirkliche Alternative sein kann, ist allerdings sicherlich richtig.

The Great Moving Right Show

Die einstmals ungetrübt neoliberale *Venstre* hat sich im dänischen Wahlkampf vom Herbst 2001 einen sozialen Anstrich gegeben. Sie trat für den Erhalt und Ausbau gewisser Sozialleistungen ein, die allerdings durch Einsparungen bei der Ausländerpolitik „erwirtschaftet,, und mit einem Ausbau von Polizei und Armee verbunden werden sollten.¹⁴ Die Strategie, sich selbst als *Wohlfahrtsstaatspartei* zu lancieren, war zunächst erfolgreich. Auch die Hoffnung, die neue Regierung würde sich schnell selbst entlarven, hat sich seitdem als Illusion herausgestellt. Der erste

¹⁴ Begleitet wurde dies durch eine Wahlkampfshow nach US-Muster, die auf eine Personenentscheidung zwischen Rasmussen und Rasmussen abzielte. Eine der wenigen Lehren, die die Sozialdemokraten bisher aus der Wahlniederlage gezogen haben, war, daß es an *professionellem Marketing* á la *Venstre* gemangelt habe. Die Einstellung von 30 „Konsulenten,, aus der Werbebranche soll diesen Mangel beheben.

konservativ-liberale Haushalt, der im Frühjahr 2002 verabschiedet wurde, bezieht sich explizit positiv auf die oben genannten Wahlversprechen. Einsparungen im Bereich der Ausländerpolitik wurden, mit entsprechendem Propagandaaufwand begleitet, für die Erhöhung von Zuschüssen im Bereich der Kinderbetreuung, der Altenpflege und der Krankenhäuser (für die Reduzierung der Wartelisten) verwendet. Anlässlich der neusten Haushaltsverhandlungen (vom Oktober 2002) wurde der Deal wiederholt, als die Regierung besonders stolz darauf war, einen Pauschalbetrag für Kleinrentner sowie die Reduzierung der Steuern auf Alkohol durch ihre restriktive Ausländerpolitik „finanziert zu haben“.

Die Propaganda hat bei näherem Hinsehen einen doppelten Boden. Zunächst muß generell gesagt werden, was auch schon für die sozial-liberale Politik der Vorgängerregierung galt: Ein Wohlfahrtsstaat, der die sozialen Grundrechte für einen Teil der Bevölkerung einschränkt (Erwerbslose, Flüchtlinge), kann kaum mehr als *universalistisch* bezeichnet werden kann. Soziale Grundrechte sind ebenso wie die Menschenrechte unteilbar- oder sie sind nicht. Was *Venstre* weiterführt ist hingegen ein Wohlfahrtsstaat auf selektiver, chauvinistischer Grundlage. Die Doppelbödigkeit der Vorstellung zeigt sich aber auch darin, daß es sich bei den meisten der sozialen Verbesserungen um *einmalige* Pauschalen handelt. Die neue Regierung wird dabei allerdings mit einem Problem konfrontiert sein, das neulich ein bekannter sozialdemokratischer Bürgermeister in der ihm eigenen Façon zusammengefasst hat: „*Wenn Du erst mal was in den Affenkäfig geschmissen hast ist es sehr schwer, es wieder rauszuholen.*“ (Jyllands-Posten, 6.9.2002, 2, meine Übersetzung).

Schließlich muß betont werden, daß seit dem Sommer 2002 eine Abwälzung der sozialen Kosten der Politik der Konsolidierung auf die Kommunen stattfindet, die nunmehr mit einem erheblich rigideren Finanzrahmen umgehen müssen, während ihnen gleichzeitig die Zwangsbewirtschaftung angedroht wurde, falls sie es wagen, gegen den Beschluß des allgemeinen „Steuerstopps“, zu verstoßen. Während sich die Proteste gegen die Sparpolitik der Regierung im Frühjahr 2002 noch auf Kopenhagen konzentrierten, mit einer Demonstration von 20 000 Menschen im März als Höhepunkt, sind seit September Streiks und Protestaktionen in den Kommunen zu beobachten, die sich vor allem gegen die Einschränkungen bei der Kinderbetreuung, die Schließungen von Krankenhäusern sowie Verschlechterungen beim öffentlichen Transport konzentrieren. Die Zentralregierung hat es zunächst geschickt verstanden hat, die Sparpolitik und den Protest dagegen auf die häufig sozialdemokratisch regierten Kommunen und Ämter abzuwälzen. Nur der

Bruch mit den Kopenhagener Vorgaben könnte die tatsächliche Verantwortlichkeit wieder klarstellen- jedoch ziehen es die meisten Kommunen derzeit vor, in der Falle sitzen zu bleiben, die ihnen die Regierung aufgebaut hat.

Dennoch leidet das neue soziale Image von *Venstre* unter den Stellenstreichungen im öffentlichen Dienst und den Sparmaßnahmen in allen Einzelhaushalten abgesehen von Polizei, Militär und Krone. Auf Dauer wird kaum jemand übersehen können, daß die Konzeption des *chauvinistischen Sozialstaates* die Zunahme der sozialen Hierarchisierung fördert. In der Zwischenzeit versucht die „Dänische Volkspartei,, die die derzeit wichtigste Mehrheitsbeschafferin der Rechtsregierung ist, sich als deren „soziales Gewissen,, zu präsentieren. Die Verbesserungen für Kleinrentner und andere Almosen, den Verzicht auf einen Teil der Kürzungen im Bildungssektor verkauft sie nicht ohne Erfolg als Ergebnis ihrer Intervention. Ähnlich wie andere sogenannte rechtspopulistische Parteien hat sich die DFP im letzten Jahr von ihren Verbindungen zu nationalsozialistischen und faschistischen Szene gelöst. Ihr Parteisprecher Espersen, vormals ein wichtiger Kopf der rechtsradikalen „dänischen Vereinigung,, sieht die Partei bereits heute als „in der Mitte des politischen Spektrums,, angesiedelt an (Ib/Ellbæk, 2002). Die restriktive Flüchtlingspolitik hat viele der Forderungen der extremen Rechten in Dänemark zur realen Politik werden lassen. Dies verschafft der DFP die Möglichkeit, sich mit einem Schleier von Legitimität und Seriosität zu umgeben.

Die Vorgängerorganisation der DFP, die *Fremskidstparti*, konnte ihren ersten Wahlerfolg im Jahre 1973 noch auf Grundlage einer Kampagne gegen Steuererhöhungen und staatliche Bürokratie führen. Ihr ideologischer Kern war ein rechter Individualismus, der die „Freiheit,, betonte, sich aus der solidarischen Gesellschaft abzumelden. Ihr „Führer,, Mogens Glistrup trat gerne als Provokateur auf, ähnlich wie Anders Lange in Norwegen oder zuletzt Pim Fortyn in den Niederlanden. Pia Kjærsgaard, die Chefin der DFP, steht dagegen für eine Orientierung auf die „kleinen Leute,, die sich mehr und mehr an der Idee eines „selektiven Wohlfahrtsstaates,, orientiert. Dabei sieht sich die DFP bereits als „Sozialdemokratie des 21. Jahrhunderts,, (vgl. Engelbreth Larsen 2001, 141f.). Vor diesem Hintergrund rückt die Frage nach dem Verhältnis der politischen Rechten zur organisierten Arbeiterbewegung in den Blickpunkt, die im nächsten Abschnitt diskutiert wird.¹⁵

¹⁵ Die EU-Gegnerschaft der Partei ist eine weitere Grundlage des Erfolges der DFP, auf längere Sicht jedoch auch eine der möglichen Quellen eines Bruchs mit den derzeitigen Regierungsparteien.

Angriffe auf die Gewerkschaften

In den ersten Monaten ihrer Regierungsperiode haben die dänischen Rechtsparteien immer wieder betont, daß sie den vermeintlich übermäßigen Einfluß der Gewerkschaften zurückdrängen wollen. In der Konsequenz dieses Vorhabens brachten Rechtsliberale und Konservative im Juni 2002 mit Hilfe der DFP ein Gesetz über "Teilzeitbeschäftigung" durch das Parlament. In Dänemark wurden Lage und Dauer der Arbeitszeiten bislang kollektiv geregelt. Das Anfang Juni verabschiedete Gesetz bricht mit dieser Tradition. Es wird von der Regierung mit dem Argument der "Vertragsfreiheit" begründet, ein Euphemismus aus dem Arsenal neoliberaler Ideologie, der in der Praxis nichts anderes bedeutet, als dass die sozialen Rechte und kollektiven Ansprüche der Beschäftigten zurückgedrängt werden sollen. Auch der Arbeitgeberverband hat sich gegen diese Vorschläge erklärt, aus Angst vor der Bedrohung des sozialen Konsenses, was bereits eine der Grenzen der konfrontativen Politik sichtbar machte. Weitere Gesetzesvorhaben behalten dennoch die antigewerkschaftliche Richtung bei. So sollen "Exklusivabsprachen" verboten werden, die die Mitgliedschaft in einer Gewerkschaft zur betrieblichen Einstellungsvoraussetzung machen. Außerdem soll es den bisher vergleichsweise unbedeutenden "gelben Gewerkschaften" erleichtert werden, Tarifverträge abzuschließen. Der wichtigste bevorstehende Einschnitt ist jedoch die Einschränkung des Streikrechtes: Solidaritätsstreiks innerhalb einer Branche sollen ebenso verboten werden wie das in Dänemark recht häufige Kampfmittel der Boykotte von Betrieben, die gegen Tarifverträge und Arbeitsrechte verstoßen, durch die Gewerkschaften.

Die antigewerkschaftliche Politik der Regierung löste einige bemerkenswerte Reaktionen innerhalb der Arbeiterbewegung aus. Die augenfälligste ist die seit Jahren beste Mobilisierung zu den linken „Vertrauensleutetreffen,,“, die im Frühjahr des Jahres in Silkeborg und im September in Aarhus stattfanden. Dabei trifft die Neukonstitution einer von den Gewerkschaftsführungen unabhängigen Instanz betrieblicher Aktivisten erstmals nicht auf den einheitlichen Widerstand des Gewerkschaftsapparates. Große Teile der Gewerkschaft der Spezialarbeiter und sogar der traditionell eher rechtsorientierten Metallgewerkschaft haben im Gegenteil die Konferenzen begrüßt. Die neue Linie hat sich auch darin gezeigt, daß man sich an der Demonstration gegen die Regierung im März beteiligte, ohne eine Führungsrolle zu beanspruchen. Anlässlich der Verabschiedung des „Teilzeitgesetzes,, kam es im Frühsommer diesen Jahres zur größten Welle von „wilden,, Streiks seit vielen Jahren, wobei

etliche klassische Industriearbeitsplätze sowie der Kopenhagener Flughafen zu den Schwerpunkten zählten. Die Streiks haben der Regierung gezeigt, daß es einen Punkt gibt, an dem der Abbau kollektiver Rechte auf ungeahnten Widerstand trifft (Gruppe Arbeiterpolitik 2002, 31).

Die Orientierung eines Teiles der Gewerkschaften auf eine Öffnung gegenüber den Basisprotesten hat allerdings nicht nur den Verlust des direkten Drahtes zur Regierung zur Grundlage. Die Vermittlungsfunktion der Gewerkschaften wurde bereits seit Jahren auch durch die Unzufriedenheit eines Teiles der Mitglieder in Frage gestellt. Seit 1998 hat es keine Tarifrunde mehr gegeben, in der nicht ein relevanter Teil der Gewerkschaftsmitglieder, typisch in bestimmten Sektoren des öffentlichen Dienstes (Krankenhäuser, Schulen etc.) mit den verhandelten Resultaten äußerst unzufrieden war, so daß sich der Unmut partiell, wie im Gesundheitswesen 1999, in illegalen Streiks entlud. Zuletzt konnte die zentrale Tarifrunde im öffentlichen Dienst Anfang Mai 2002 nur mühsam mit einer Mehrheit für die Annahme des Verhandlungskompromisses beendet werden. Besonders kritisiert wurde die gewerkschaftliche Akzeptanz für das Prinzip des „ny løn“, („Neuer Lohn.“), das wichtige Bestandteile des Lohnes zu einer Prämie macht, die die Vorgesetzten „in Absprache mit den Beschäftigten,“ verteilen können. Nachgewiesen ist, daß dieses Prinzip die Konkurrenz der Beschäftigten und die Ungleichheit der Löhne, besonders zwischen Männern und Frauen, verstärkt. Im August kam es auf der Grundlage einer Auseinandersetzung um dieses Lohnprinzip zu einem wochenlangen, spektakulären Streik bei Danmarks Radio, der schließlich mit einem Kompromiß endete, der den gewerkschaftlichen Vertrauensleuten ein Mitspracherecht bei der Verteilung der „individuellen Lohnbestandteile,“ einräumt.

Endlich beginnen sich die Gewerkschaften mehr und mehr von ihrer traditionellen Verbindung mit der sozialdemokratischen Partei zu lösen. Vor einigen Monaten beschloss der gewerkschaftliche Dachverband (LO), die Finanzierung des Wahlkampfes und der Parteiorganisation der SP in Zukunft nicht mehr mittragen zu wollen. Die Auflösung der Verbindung zwischen Sozialdemokratie und Gewerkschaften hat allerdings zwei Seiten. Sie ist nicht nur der Kritik der Gewerkschaftsbasis an der Sozialdemokratischen Politik geschuldet, sondern folgt auch einer Tendenz, die für eine „Neutralität,“ und Entpolitisierung der Gewerkschaften eintritt. In der Konsequenz haben einige Gewerkschaftsfunktionäre in der letzten Zeit unter anderem Verhandlungen mit der DFP begonnen. Diese Verhandlungen, die zwischen den Spitzen der Gewerkschaft und der Partei stattfinden, haben aus Sicht der

Gewerkschaften das Ziel, „konkrete Resultate für unsere Mitglieder zu erreichen,, etwa, wenn es um die Abmilderung der Angriffe auf das „closed-shop,,-System geht. Die DFP profitiert von diesen Annäherungsversuchen. Sie kann ohne weiteres erklären, daß sie für den „closed shop,, ist, wenn es darum geht, ausländische Arbeitskräfte aus den Betrieben herauszuhalten. Während die DFP Anerkennung als „Arbeiterpartei,, erhält, behält sie ihre antibürokratische Rhetorik bei. „*Unsere Unterstützung,*“ sagte Pia Kjærsgaard „*ist ausschließlich dazu da, die Arbeitnehmer zu schützen- und nicht...die persönlichen und vereinsmäßigen Privilegien, mit denen aufgeräumt werden muß,*“ (Ib/Elbék 2002, 4).

Rechte Hegemonie?

Die Frage, ob sich, unter Mithilfe der „unpolitischen,, Tendenz in den Gewerkschaften eine stabile sozial-chauvinistische Rechte etablieren kann, ist auch international von Bedeutung. In *Norwegen*, wo es ebenfalls eine explizit rassistische Partei mit einer zwanzigjährigen Geschichte gibt, hat Carl I. Hagen mit der Forderung nach der „Verteilung der Ölgewinne,, zugunsten des Benzinpreises (!), der Gesundheitspflege und der Altenbetreuung Erfolg gehabt. Daß die Forderung nach einer expansiveren Ausgabenpolitik auch im norwegischen Massenstreiks des Jahres 2000 eine wichtige Rolle gespielt hat, beweist zunächst nur, daß Hagen den richtigen Ton gesucht und gefunden hat (Birke 2000, 16). Daß die norwegische „Fortschrittspartei,, gleichzeitig einen Kurs verfolgt, der die neoliberalen Themen der „Freiheit des Einzelnen,, vor „Organisationszwang,, der Deregulierung, der Fremdenfeindlichkeit und des *law-and-order* verfolgt, scheint ihr solange nicht zu schaden, wie diese Politik durch die großen parlamentarischen Parteien bestätigt wird.

Dagegen scheint die Situation in *Schweden*, wo seit dem Niedergang der *Ny Demokrati* um 1994 die traditionellen Rechtsparteien unter sich geblieben sind, eine völlig andere Situation zu bestehen. Die Wahlen vom August 2002 haben die Sozialdemokraten wieder zur stärksten Partei gemacht, ihre Minderheitsregierung wird von der „Umwelpartei,, und der „Linkspartei,, (den ehemaligen Kommunisten) gestützt. Der Protest gegen EU-Integration und die Politik der Privatisierung und des Sozialabbaus hat sich in Schweden bisher nach links gewendet. Bei der letzten Wahl spielte allerdings eine Rolle, daß mit der konservativen Partei (Moderaterna) in Stockholm eine kommunale Regierung im Amt war, die mit einer radikal neoliberalen Politik ein großes Fiasko erlebte. Die Perspektive, dies könnte

auf den Gesamtstaat übertragen werden, hat viele SchwedInnen dazu bewegt, der SAP noch einmal den Vorzug zu geben. Gleichzeitig zeigte sich bei auf kommunaler Ebene ein erhebliches Potential für die rechtsextremen Sverigedemokraterna (Schwedendemokraten), die, mit einem Schwerpunkt in Südschweden, mehr als 70 Mandate gewannen und damit die Zahl ihrer kommunalen Vertreter vervielfachten. Die gesamte politische Konstellation, innerhalb der im Prinzip nur die „Umweltpartei,“ und ein Teil der „Linkspartei,“ gegen Verschärfungen in der Flüchtlingspolitik (die allerdings bei weitem nicht das dänische Niveau erreichen) und die Politik der „Aktivierung,“ eintreten, spricht dafür, daß die Einschätzung von Jens Rydgren richtig ist, der auch für Schweden das Potential einer neuen Rechtspartei sieht (Rydgren 2002, 54f.).

Entgegen der Erwartung, daß die entscheidende Rolle von Parteien wie der DFP oder der Fremskrittsparti nur von sehr kurzer Dauer sein würden, muß betont werden, daß es sich um eine Tendenz handelt, die aus der Kritik der europäischen Massenbewegungen gelernt hat, die in der zweiten Hälfte der 1990er Jahre gegen die neoliberale Politik angegangen sind. Die Gefahr, daß ein sozial-chauvinistisches Projekt, gerade auf Grundlage der Ähnlichkeit mit der Politik der „Neuen Mitte,“ einen großen Einfluß auf die Entwicklung der skandinavischen (und europäischen?) Gesellschaften bekommen könnte, liegt auf der Hand. Allerdings muß gleichzeitig betont werden, daß es sich „nur,“ um ein Projekt und „nur,“ um eine Gefahr handelt. Aus diesem Grunde möchte ich abschließend noch einmal auf die Rezeption des „Thatcherismus,“ zurück kommen, auf die ich mich eingangs bezogen habe.

Einige Jahre nach dem Erscheinen von Stuart Halls Text über „*The Great Moving Right Show*,“ wurde deutlich, daß es der Thatcher-Regierung *keineswegs* gelungen war, ihr Programm bruchlos umzusetzen. So war das nationale Gesundheitswesen weitgehend unbeschadet aus der Thatcher-Periode hervorgegangen. Am Ende der Thatcher (und Major)-Ära waren die Gewerkschaften nicht *vernichtend* geschlagen, wie gerade aktuell gut beobachtet werden kann. Was wir heute in verschiedenen europäischen Ländern erleben ist bereits der Versuch, auf die Massenproteste der 1990er Jahre und die beginnende Rezession im Rahmen einer neuen politischen Formierung zu reagieren. Die Verbindung der humanistischen und antirassistischen Positionen, die sich im Widerstand gegen diese Formierung geltend machen, mit den sozialen Konflikten, die von den Rechtsregierungen vertieft werden, ist eine große Chance für die politische und gewerkschaftliche Linke. Die Hegemonie der „Neuen Rechten,“ ist noch lange keine vollendete Tatsache, weder in Dänemark noch anderswo.

LITERATUR:

Birke, Peter, Streiks in Norwegen brechen mit Bündnis für Arbeit, in: analyse und kritik, Hamburg, 9/2000, S.16f.

Blomkvist, Kalle, Aktive Arbeitsmarktpolitik in Dänemark, in: analyse und kritik, Hamburg, 8/1999, S. 8f. und 9/1999, S. 10f.

Callesen, Gerd, Ikke megen forbindelse mellem Socialdemokratiet og arbejderklassen, in: Solidaritet, Kopenhagen, Nr. 5/2002 [=Nicht viele Verbindungen zwischen der Sozialdemokratie und der Arbeiterklasse].

Dalgaard, Niels, Ved demokratiets grænse; Demokratisering af arbejdslivet i Danmark 1919-1994, Kopenhagen 1995 [An der Grenze der Demokratie. Die Demokratisierung des Arbeitslebens in Dänemark].

Engelbreth Larsen, Rune, Det nye højre i Danmark, Kopenhagen 2001 [Die neue Rechte in Dänemark].

Esping Andersen, Gørst, The Three Worlds of Welfare Capitalism, London 1989.

Finnemann, Niels Ole; I Broderskabets Aand; Den socialdemokratiske arbejderbevægelsens idéhistorie 1971-1977, Kopenhagen 1985 [Im Geiste der Brüderlichkeit. Die Ideengeschichte der sozialdemokratischen Arbeiterbewegung].

Gruppe Arbeiterpolitik, Wilde Streiks und unbezahlte Rechnungen. Die dänische Arbeiterbewegung befindet sich in einer widersprüchlichen Situation, Hamburg, Nr. 2, 2002, S. 31f.

Gruppe Blauer Montag, Revolution der Kleinbürger. New Labour, Rechtspopulismus und die Suche nach Hegemonie, in: analyse und kritik Nr. 465, Hamburg 2002, S. 22-23.

Hall, Stuart; Jaques, Martin; The Politics of Thatcherism, London 1983.

Hirsch, Joachim, Vom Sicherheitsstaat zum nationalen Wettbewerbsstaat, Berlin 1998.

Ib, Helle; Elbäck Maressa, Jette; Arbejdsmandens nye makker, in: Jyllands-Posten, Kopenhagen, 24.3.2002, S. 4 [Strategie: Die neuen Macher der Arbeiter].

Jyllands-Posten, Strejke hos pædagoger fortsætter, Kopenhagen, 6.9.2002, S.2 [Der Streik der Pädagogen geht weiter].

Karpantschof, René; Er Dansk Folkeparti racistisk?, in: www.modkraft.dk/magasiner, 6.9.2002 [Ist die dänische Volkspartei rassistisch?].

Kolstrup, Søren; Velfærdsstatens og socialdemokratiets markedstilpasning, in: Arbejderhistorie, Kopenhagen, Nr. 2/2002, S. 2-30 [Die Anpassung des Wohlfahrtsstaates und der Sozialdemokratie an die Marktbedingungen].

Rydgren, Jens; Radical Right Populism in Sweden: Still a failure, But for How Long?, in: Scandinavian Political Studies, Stockholm, Vol. 25, Nr. 1/2002, S. 27-56.

STEFAN BOLLINGER

Die PDS mit neuem Programm und alten Problemen

In Zeiten erbitterten außen- und innenpolitischen Streits um die Zukunft Deutschlands rieb sich die PDS seit 1999 in einer Programmdebatte auf. Der bisherige Parteivorsitzende Lothar Bisky gab als Vorsitzender der Programmkommission auf und auch seine Nachfolgerin Gabi Zimmer

scheiterte als Partei- wie Programmkommissionsvorsitzende. Der Einbruch der PDS bei den Bundestagswahlen 2002 führte zu einer bis heute nur bedingt ausgestandenen Parteikrise. Ein zunächst erfolgreicher Linksruck nach dem Wahldesaster wurde durch einen Vorstoß der Parteirechten aufgehoben, der die Partei lähmte. Erst ein Außerordentlicher Parteitag sorgte im Frühjahr 2003 wieder für ein gewisses Kräftegleichgewicht und der frühere Vorsitzende Bisky wurde nach der Resignation Zimmers sein eigener Nachfolger.

Nach dem die PDS 1989/90 versuchte, aus den Trümmern der SED in einem komplizierten Erneuerungsprozeß sich als sozialistische Opposition links der SPD zu etablieren und einen Platz in der deutschen, vor allem ostdeutschen Öffentlichkeit zu erobern, hatte sie sich 1993 ein Programm gegeben. Ausgang des Jahrzehnts schien es einflußreichen Akteuren in der PDS nicht mehr zeitgemäß. Es sei zu stark von der Wende geprägt und die Möglichkeiten linker Politik heute zu wenig beleuchtet.

In der PDS-Führung entstand mit der erstmaligen Koalitionsbildung im Bundesland Mecklenburg-Vorpommern 1998 der Eindruck, man brauche ein Programm, das Regierungsbeteiligungen und der veränderten bundespolitischen Situation nach dem Antritt der Schröder-Regierung Rechnung trage. Das bedeutete einerseits den Blick auf die Option einer Regierungsbeteiligung in den (ost-)deutschen Bundesländern, die ja dann auch 2002 in Berlin real wurde. Andererseits die Hoffnung, die linke strukturelle Mehrheit von 1998 mit einer rot-grünen Regierung so ausnutzen zu können, daß die PDS für diese als Reserve zur Sicherung der Macht wirken konnte.

Obschon die PDS ungeachtet ihrer Führungsschwäche und ihrer ambivalenten Haltung zwischen linker Regierungsbeteiligung in vermeintlich "rot-roten" Koalitionen und "gestaltender Opposition" hinundhergerissen ist, kommt man an ihr nicht vorbei. Solange dieses Land von Parteien gestaltet werden kann, wird eine Partei für den politischen Kampf gebraucht – auch wenn sie das selbst nicht will und auch, wenn viele glauben, daß soziale Bewegungen wie *attac* ausreichen, neue gesellschaftliche Verhältnisse zu gestalten. Nur, daß die PDS von dieser ihr zuwachsenden Rolle selbst in Zeiten, da die gesellschaftlichen Konflikte so offen und drängend auf der Straße liegen, überfordert erscheint.

Das neue Programm ist in der geschilderten verfahrenen Situation schließlich auf dem Chemnitzer Parteitag im Oktober 2003 angenommen worden. Die PDS war nach gut einem Jahrzehnt Programmdebatte mit einem alten Programm, einem Programmkommentar, einem

Programmentwurf, noch einem Entwurf mit einigen Alternativen und vor allem nach zahlreichen Strategiepapieren apathisch geworden. Die fruchtlos Debatte sollte beendet werden, die Partei nicht weiter ein zerrissenes Bild bieten.

Ein Blick in die Geschichte linker Parteien zeigt, daß Programmdebatten entweder den Abschluß politischer und theoretischer Auseinandersetzung markieren sollten oder selbst – oft vor allem dies – am Beginn einer politischen Orientierung/Neuorientierung standen. Immer jedoch gab es Parteiführer – gewählte oder informelle –, die diese Prozesse zu führen und zu lenken verstanden. Diskussion, Streit, aber auch das mehrheitliche Einschwenken auf das neue Programm waren entscheidend. Nur, die praktische Politik hatte (und hat) oft relativ wenig mit den hehren Programmklärungen – zumal, wenn es um und an die Macht ging – zu tun. Programme befriedigen also weniger Intellektuelle und Funktionäre, die sich für ihre politischen Wendungen im Bedarfsfalle einer programmatischen Absicherung versichern wollen. Es geht um praktische Politik. Aber ein Leitfaden, so immer wieder vor allem die Auffassung jener, die sich nicht als die Macher der Politik verstehen wollen und können, wird gewünscht. Zugespitzt könnte es vielleicht sein, daß aus Sicht der jeweiligen Parteibasis (und der Parteiführung) es so ist, daß Programme eine Garantierklärung für die politischen Ziele sind, um derentwillen man glaubt Mitglied zu sein und gleichzeitig aus Sicht der Parteioberen auch das Beruhigungsmittel, daß da alles mit rechten, programmatischen Dingen zugehen solle!?

Nun mag eine solche Denkweise für die alten sozialdemokratischen und kommunistischen Parteien ja vielleicht zutreffend gewesen sein, aber für die demokratischen Sozialisten der PDS? Die Crux der PDS ist bekannt – und sie ist die Crux all jener sich eigentlich vom Anspruch her radikal verstehenden Parteien, wenn sie auf die offene Proklamation einer Revolution aus taktischen oder – nach 1989 – aus zutiefst verinnerlichten Erkenntnissen und Gründen verzichtet haben: Sie wollen eine linke, prosozialistische Politik im kapitalistischen Umfeld machen und müssen sehen, daß dieser Wunsch genau mit den Bedingungen, dem Personal stattfinden soll, die in kapitalistisch eingebettet sind.

Die PDS hatte dies lange mit der Metapher vom “Ankommen in der Bundesrepublik” umschrieben. Dem lag die Vorstellung zu Grunde, nicht nur fehlerhafte Erfahrungen hinter sich zu lassen, auf neuem Terrain handeln zu müssen und dabei sozialistische Ziele nicht preiszugeben. Gleichzeitig glaubten die Genossen zu wissen, daß diese westliche Gesellschaft so schlecht nicht sei, daß es Anknüpfungspunkte für

alternatives, soziales, linkes Handeln geben könne und tatsächlich auch gibt. Gleichzeitig aber müssen sie begreifen, daß allein schon das Agieren auf diesem Boden, das Einlassen auf die Mechanismen einer parlamentarischen Demokratie, auf das Wirken des Wertgesetzes und des Geldes, das Eingebundensein in nur scheinbar plurale Medien, Bildung und Wissenschaft die Akteure desto mehr verändert, je mehr sie sich darauf einstellen. Sich auszuschließen, einzukapseln, eine eigene Scheinwelt aufzubauen und nur für die Revolution zu leben und zu sterben, erwies sich, so die Geschichte der alten kommunistischen Bewegung als ebenso schwierig und aussichtslos.

Insofern war die PDS-Programmdebatte eine illusionäre. Sie hat weder Massen mobilisiert noch Mitglieder aktiviert noch einen Richtungsentscheidung zwischen Reformern und Dogmatikern bewirkt. Dazu ist das Programm weder polarisierend genug, noch populär geschrieben und sind Parteiprogramme als solche auch kaum geeignet. Vor allem aber führt das Programm keinen politischen Richtungsentscheid herbei, weil es zum einen – und das ist wohltuend und seine Aufgabeverchiedene Strömungen und Sichten zusammenzuführen sucht. Zum anderen sind die einst ausgemachten, vielleicht Mitte der 90er Jahre tatsächlich vorhandenen Flügel (eher Flügelchen) nicht die, um die es sich zu streiten lohnt. Vor allem aber ist das Programm doch von den realpolitischen Problemen, den Interessen der Menschen abgehoben. Die “bürgerliche” Presse reagierte erwartungsgemäß, konstatierte, daß man mit den alten Beglückungsdiktaturen nichts mehr zu tun haben will oder daß Linkssozialisten die positive Rolle des Unternehmertums herausstreichen. Aber das waren schon die wenigen Punkte, die sich in den Presseberichten wiederfanden. Angesichts des glücklosen Agierens der PDS-Verantwortlichen – abgesehen von der Friedensfrage – eine geringe Ausbeute.

Die Krise der PDS wird durch das Programm nicht gelöst – dafür muß sie (vor allem ihre Funktionsträger) mit sich selbst politisch-organisatorisch ins Reine kommen, muß geführt und organisatorische wie inhaltliche Geschlossenheit erreicht werden, braucht Charisma an die Spitze. Vor allem: Die Gesellschaft, die Verlierer der neoliberalen Umgestaltung suchen nach Haltepunkten, Widerstandsansätzen, Zielen und konkreter Politik.

Deutlich wurde, daß sich neben dem bislang bestimmenden Konflikt traditionalistische Kräfte (in der Kommunistischen Plattform und im Marxistischen Forum sowie mit einigen Westlinken) contra Reformern nun neuer Streit abzeichnet. In der PDS hat sich eine Gruppierung

pragmatischer Politiker etabliert, die Teilhabe an politischen Gestaltungsmöglichkeiten und Ämtern bereits so hoch werten, daß sie über Möglichkeiten gestaltender linker Politik nur noch abgeschwächte Vorstellungen haben. Sie suchen nach paßfähigen Positionen, die von den anderen politischen Kräften und der SPD akzeptiert werden und sind insofern auch bereit, natürlich "zähneknirschend", neoliberale Sparpolitik, "Rückbau" des Sozialstaates und neue außenpolitische Verantwortung von Bundesrepublik und "Weltgemeinschaft" einschließlich des Bundeswehr-Einsatzes zumindest in Einsätzen mit UN-Mandat mitzutragen. Einige Funktionäre und vor allem die Parteibasis sind angesichts der Erfahrungen mit SPD-PDS-Koalitionen in zwei Bundesländern, Mecklenburg-Vorpommern und Berlin, entsetzt über die besonderes in Berlin wirkende Logik von Regierungsbeteiligung ohne kämpferische außerparlamentarische Bewegung in Zeiten der neoliberalen Wende und einer nicht erfolgenden linken Widerstandspolitik.

Das Programm gliedert sich in vier Teile: I. Sozialismus – Ziel, Weg und Werte; II. Die gegenwärtige Welt; III. Reformalternativen: demokratisch, sozial, zivil und IV. Veränderungen mit der PDS – Selbstveränderung der PDS. Umstrittener und doch durchgesetzter Ausgangspunkt ist die Ableitung der sozialistischen Ziele aus dem Artikel 1 der Verfassung, des Grundgesetzes: "Die Würde des Menschen ist unantastbar" und die übergreifende Verbindung der sozialistischen Ziele mit den zu verwirklichenden Menschenrechten.

Darüber hinausgehend konzentrierten sich die Auseinandersetzungen um das Programm im Grundsatz auf einige wenige Fragen:

Welchen Charakter hat die Gesellschaft und wie steht die PDS zu ihr? Es ist klar, die PDS braucht eine klare Bestimmung der Gesellschaft, in der sie agiert und die sie verändern und überwinden will – den Kapitalismus mit seinen zivilisatorischen Chancen, aber noch mehr seinen Gefahren von Marktradikalismus und imperialistischer Politik – wobei sich nach dem Zusammenbruch des Realsozialismus hier Proportionen zugunsten letzterer deutlich verschoben haben. Damit werden einst optimistischere Erwartungen wieder obsolet. Die bislang stark propagierte These von der "modernen bürgerlichen Gesellschaft" wurde als Begriff verdrängt. Es wird von einer kapitalistischen Gesellschaft gesprochen und die PDS als kapitalismuskritisch bestimmt. Ein ausdrücklicher Antikapitalismus konnte sich nur teilweise durchsetzen.

Wie steht die PDS zum Sozialismus, was ist er für sie? Ein linkes Programm sollte die gesellschaftliche Alternative nicht nur in den kleinen tagespolitischen Schritten, sondern auch in der grundlegenden Wende

und Überwindung dieser Gesellschaft deutlich machen. D.h., es geht um ein Programm, in dem der Sozialismus konkretes (allerdings fernerer) Ziel bleibt, nicht nur als Bewegung, Wert und (abstraktes) Ziel, sondern auch als ein vager, in der Gestaltung erneut auszuprobierender Gesellschaftsentwurf. Genau dies bleibt nun offen.

Wie steht die PDS zur neuen "Weltordnung", einer militarisierten Außenpolitik? Der Kampf gegen den Neoliberalismus und die Kriegspolitik der USA wie auch ihrer europäischen, deutschen, aber auch russischen und sonstigen Vertreter bleibt Schicksalsfrage. Bemerkenswerterweise spitzte sich hier die Frage zum Schluß darauf zu, ob die UNO ein Gewaltmonopol habe oder nicht, d.h., ob es möglich ist, militärisch in der Welt für Ordnung zu sorgen. Dahinter stand immer wieder die Frage, daß die PDS in keiner Weise den Einsatz deutscher (und anderer) Truppen bei militärischen Friedensmissionen über den akzeptierten Status der klassischen Blauhelm-Missionen mittragen will.

Wie steht die PDS zur Geschichte, ihrem kommunistischen und DDR-Erbe, gibt es andere Traditionen? Sie kommt – eigentlich unerwartet angesichts der langen Auseinandersetzungen um den historischen Platz von DDR und Staatssozialismus – recht geschichtslos daher. Das betrifft sowohl ihre Wurzeln wie auch die Punkte, von denen man sich bewußt abhebt. Das betrifft das Aufgreifen von Traditionslinien (in Ost wie West: 1968 und 1989 sind hier die naheliegendsten, aber nicht einzigen Bezugspunkte, die nicht klar genannt werden) und ebenso den Verweis auf die Widersprüchlichkeit solcher Traditionen, Erfahrungen und praktischen Versuche. Aber Widersprüchlichkeit heißt, daß der Staatssozialismus auch Leistungen hervorgebracht hat und der von ihm aufgegriffene Enthusiasmus natürlich seine Gründe hatte. Die Ablehnung des Stalinismus und jedes undemokratischen Sozialismus ist dagegen gut herausgearbeitet und unverzichtbar. Sozialismus ist ohne Demokratie nicht zu haben und kann nicht auf eine ferne Zukunft verschoben werden, wie im sowjetischen Sozialismmodell (und also auch in der DDR) bis zu Schluß betrieben.

Die Verbindung eines Kampfes um einen "Kapitalismus mit menschlichem Antlitz", wie das einmal ein schwedischer Sozialdemokrat nannte, als Nahziel mit dem Fernziel eines demokratischen Sozialismus bleibt Herausforderung. Ohne aber zu verdeutlichen, wer und wo der erste Schritt zu gehen ist, wird ein solches politisches Ziel kaum möglich. Deutlich ist zu sagen, daß eine linkssozialistische Partei sehr genau über die Mittel und Wege zu ihrem Ziel nachdenkt. Sowenig der staatssozialistische Anspruch der freien Mittelwahl gelten soll, sowenig

сind auch Linksozialisten vor solchem Herangehen gefeit. Schlechte Politik, die letztlich nur das kleinere Übel einer üblen Politik darstellt, wird durch Visionen oder das Vertrauen in "unsere" Partei nicht besser. Ohne um die Grenzen von politischer Mitwirkung an solcher Politik hier und heute zu wissen ist die Gefahr der Beliebigkeit und damit der Verachtung durch den Wähler groß. Trotz einem neuen Programm, die alten Fragen sind geblieben.

Николай Бухарин-Инеcса Яжборовская

Польша: попытка преодолеть кризис правящей социал-демократической партии

Значительная часть проблем, с которыми сталкиваются социал-демократические партии стран Центрально-Восточной Европы, связаны с тем, что если западная социал-демократия формировалась в оппозиции капитализму, то центрально-европейские социал-демократы вынуждены участвовать в строительстве и укреплении капитализма. В результате они во время пребывания у власти не в состоянии последовательно защищать интересы тех социальных слоев, которые поддерживают левые силы. Сам же капитализм разлагающе действует на социал-демократические партии.

В Польше в 2001-2003гг. пребывание у власти Союза демократических левых сил (СДЛС) подтвердило эту истину. Вместе с тем польский опыт дает пример, как правящая партия, правящие силы теряющие свою поддержку в обществе, пытаются приостановить, повернуть вспять неблагоприятные для себя тенденции и переломить ситуацию в свою пользу.

Возвращение к власти СДЛС совпало с изменением социально-психологического климата в польском обществе. Его большинство устало от трансформации, разочаровано ее результатами. От энтузиазма, который был характерен в первые годы новой Польши, не осталось и следа. В польском обществе получило распространение мнение, что польская трансформация привела к созданию одной из самых несправедливых общественных систем в Европе. Каждый десятый поляк живет ниже биологического минимума. Каждый пятый трудоспособный гражданин является безработным. Люди пришли к выводу, что большие социальные различия приняли стабильный характер и сохранятся в

будущем, и это вызывает неприязнь к демократии, неверие в нее и нежелание участвовать в политической жизни. Растет ностальгия по прошлому. В 2003г. 39% опрошенных хотели бы жить при социализме, а 42% – в сегодняшней Польше.

В сложной и трудной экономической ситуации, которая была в определенной степени следствием политики правого правительства «Солидарности», Союз демократических левых сил не смог начать реализацию своей избирательной программы. К тому же последняя слишком оптимистически обещала быстрое восстановление экономического роста и повышение жизненного уровня населения. Одновременно во время избирательной кампании Союз представлял дело так, что все социальные проблемы страны – это лишь следствие политики прежнего правительства, а не существующей социально-экономической системы. Однако вскоре оказалось, что левое правительство не в состоянии решить такие проблемы, как безработица и бедность. Весь 2002г. ушел на подготовку условий для того, чтобы избежать нарастание бюджетного кризиса и обеспечить оживление экономики. Оно и наступило в 2003г.

Деятели СДЛС на всех уровнях с начала 90-х годов были тесно связаны с предпринимательской деятельностью, бизнесом. Это взаимопроникновение партии и бизнеса рано или поздно должно было негативно сказаться на Союзе. так и произошло в 2001-2003гг. Эта тесная связь привела к ослаблению такого преимущества СДЛС, как большая по сравнению с правыми силами эффективность осуществления власти и управления, что проявилось во время первого пребывания социал-демократов у власти в 1993-1997гг. В 2001г. часть избирателей видела в Союзе прежде всего эффективный аппарат власти, который справится со сложной экономической ситуацией в стране.

Одновременно непростые процессы происходили внутри социал-демократов. В 1999г. избирательный блок Союз демократических левых сил, основу которого составляла Социал-демократия Республики Польша, был преобразован в одноименную партию. Несомненно, создание СДЛС способствовало преодолению замкнутости партии в самой себе, открытию ее на новые слои и группы. В 1999-2001гг. численность Союза выросла с 60 тыс. членов до 150 тыс. Членство в СДЛС формировалось достаточно стихийно, без особых идейных требований. В партии появились новые люди, в том числе которые никогда не были в левом движении.

Вместе с тем быстрое создание массовой социал-демократической партии повлекло за собой и серьезные проблемы. Часть членов пришли

в Союз в сугубо карьерных целях – в целях доступа к власти и использование ее механизмов для личного и группового обогащения.

К тому же левое правительство Лешека миллера (Leszek Miller), как и предыдущее правое, подошло к своей победе на выборах как к военному трофею и стало назначать на подавляющее большинство государственных постов членов СДЛС. На некоторых должностях оказались люди некомпетентные, нечестные, опирающиеся на внутренние связи. тем самым была продолжена практика партиизации государства, которую не одобряет большинство поляков.

В итоге все эти вышеупомянутые факторы привели к злоупотреблениям в системе власти и органов местного самоуправления, аферам, коррупции и т.д. В государстве усилились негативные тенденции, явления патологии. На Втором (июнь 2003г.) конгрессе СДЛС его делегаты получили брошюру с отрывками из статей в печати, где говорилось о злоупотреблениях членов партии. Среди них есть и депутаты разных уровней, бургомистры, мэры, члены наблюдательных советов предприятий.

К тому же в 2001-2003гг. политика правительства Л. миллера временами была непоследовательной, все чаще оно было вынуждено под общественным и групповым давлением отказываться от тех или иных предпринимаемых шагов. Левый ежемесячник „Dzień” («Сегодня») в январе 2004г. писал, что социал-демократы забыли, что им «необходимо сохранять дистанцию от денежных салонов и олигархов капитала, от медийной богемы и игорного бизнеса... На каждый кризис, связанный с какой-либо аферой, руководство СДЛС реагировало с компрометирующим себя запозданием, колеблясь между уважением для правовых норм и склонностью к закулисным действиям».

Правая оппозиция, используя находящиеся в ее руках средства массовой информации, обнародовав десятки случаев злоупотреблений со стороны членов Союза, сумела раскрутить вокруг этих случаев широкую агрессивную пропагандистскую кампанию. В то время как простые люди живут трудно, верхушка правящей партии обогащается за счет государства. так как случаев коррупции со стороны прежнего правого правительства было не меньше, левый публицист мечислав Раковский (Mieczysław Rakowski) вынужден был заявить: «мы позволили себе внушить, что СДЛС является партией аппаратчиков, аферистов и мерзавцев». Проблема также состоит в том, что общество привыкло ожидать от левой партии больше, чем от правых политических сил. такая партия должна защищать неимущих и пострадавших, бороться за справедливость, а превратилась в трамплин для имущественного

обогащения, для борьбы за власть и привилегии. СДЛС перестал подходить к власти как к общественной службе, миссии.

Для стиля осуществления власти правительства миллера в 2002-2003гг. было характерно закрытое принятие решений, в результате которого размывалась конкретная ответственность за эти решения, и она переносилась на все правительство, на партию.

За все это левое правительство и Союз демократических левых сил вынужден теперь платить высокую политическую цену, теряя общественную поддержку и электорат. С конца октября 2002г. СДЛС потерял позицию лидера в рейтинге партий. Консервативно-либеральная Гражданская платформа опередила Союз. К тому же к нему стала приближаться популистская партия – «Самооборона». Сразу же после парламентских выборов (сентябрь 2001г.) СДЛС имел поддержку 35% избирателей, а Гражданская платформа – 10%. В январе 2004г., согласно опросу правительственного Центра исследования общественного мнения (СВОС), рейтинг первой партии в коалиции с Союзом труда составил 21%, второй – 29%.

Сложная ситуация в стране, неудачи в деятельности правительства миллера, компрометация СДЛС в глазах общества, чрезмерная агрессивность правой оппозиции не могли не повлиять на ситуацию внутри партии. В ней появились напряженность и дезориентация, подавленность.

После победы на парламентских выборах руководство СДЛС перешло в правительство и парламент. Де-факто партия осталась без руководства. Деятельность в самом Союзе в значительной степени замерла. СДЛС как партия перестал оказывать влияние на правительство, его способ осуществления власти и реализацию программы партии.

Рядовые члены Союза недовольны его характером, его лицом. Вторым раз партия находится у власти и вторым раз встает проблема: является ли Союз демократических левых сил партией власти, а следовательно прагматической партией, или идейной партией. И вторым раз СДЛС не в состоянии толком решить эту проблему. Власть превращается в цель саму в себе, а программа – лишь в средство убеждения, воздействия на людей, прежде всего на выборах.

Два года деятельности правительства миллера повлекли за собой отчуждение идейных членов и кругов партии от самой партии. По их мнению, СДЛС дискредитировал себя как левая партия, имеющая свое идейное лицо. Один из покинувших Союз членов мачей Раковский (masiej Rakowski), депутат органа местного самоуправления в Лодзи, так объясняет ситуацию: «В 1999г., когда Социал-демократия Республики

Польша (SdRP) трансформировалась в Союз демократических левых сил, очень многое в партии изменилось. Ранее важными были левые ценности, политическая деятельность воспринималась в категориях общественной службы. Сегодня в правительстве Лешека миллера трудно найти левые идеалы». На Втором конгрессе СДЛС миллер защищался следующим образом: «Перед нами стоит выбор: или жить собственными стереотипами и догмами, или быть теоретической социал-демократией, или быть социал-демократией на практике. Полнокровной, твердо стоящей на земле. С мечтами, но без иллюзий». В конце концов на этом конгрессе Союз пришел к выводу, что необходимо строительство идейной партии.

Другая важная претензия членов СДЛС к его руководству состоит в том, что партия не в состоянии осуществлять свою собственную экономическую политику. Дело в том, что сложная ситуация в экономике вынуждает левое правительство скорее проводить либеральную экономическую политику. Большинство рядовых членов партии требует, чтобы Союз четко определился в идейном отношении – или он представляет интересы простых людей, или кокетничает с либералами и бизнесом. В сентябре 2003г. на заседании Всепольского совета СДЛС Л.миллер, отвечая своим критикам, заявил: «Необходимо поддерживать и развивать предпринимательство и свободный рынок, ибо только таким образом можно обеспечить средства для реализации левой социальной программы, Эта политика должна носить либеральный характер, так как рынок проявляет свои возможности в условиях экономической свободы. Одновременно необходимо избежать навязывания рынку социальных задач».

В новой ситуации в стране и партии в СДЛС с поздней весны 2003г. была развернута дискуссия, очередной этап которой пришелся на осень-зиму. Она помогла начать возрождение партии и разработать стратегию, которая ставит собой цель затормозить процесс падения рейтинга Союза и улучшить его имидж. Руководство пришло к выводу, что СДЛС может возродиться как эффективная левая партия, если модифицирует свою политику, обновит своих лидеров, улучшит коммуникации с обществом. Одновременно оно стремилось создать в партии механизмы, которые будут способствовать ее более эффективному функционированию. Речь шла о принципах кадровой политики, выдвижении новых людей на руководящие посты, подборе кандидатов для участия в выборах. Шел поиск новых методов деятельности, формирующих современный стиль функционирования партии.

Руководство СДЛС решило упорядочить ситуацию прежде всего в

самой партии. Было принято решение, что Союз должен быть по своей численности относительно небольшим, но более сплоченным и чистым в моральном отношении. Это по крайней мере гарантия того, что в случае возможного поражения СДЛС на парламентских выборах массового выхода из партии не будет, и она не рассыпется.

С этой целью во второй половине 2003г. в Союзе была проведена верификация, которую назвали «чисткой в белых перчатках». Все члены СДЛС должны были подтвердить свое членство в партии, а также заполнить детальную анкету с указанием образования, профессии, общественной и политической деятельности. В результате партию покинула 71 тыс. членов, или около 45%, а остались 79 тыс. Большинство из них вообще не заполнили декларацию (заявление) о принадлежности к СДЛС.

Верификация позволила избавиться от «мертвых душ» в партии, разочаровавшимся в СДЛС членам «мягко» покинуть его, избавиться от лиц, которые партию дискредитируют. Последняя категория делала все, чтобы в Союзе остаться. Первичные организации, как правило, подтверждали членство лиц этой категории, и только повяттовые (районные) и воеводские (областные) органы или приостанавливали их членство в партии, или безжалостно исключали из партийных рядов. В целом только немногие члены СДЛС были из него исключены.

Часть членов партии покинули ее по идейным причинам, так как по-другому представляли себе левую партию. Другие пришли в СДЛС на волне его популярности. В ситуации, когда рейтинг Союза падает и он в 2005г. может лишиться власти, часть членов не видит уже перспектив для себя в этой партии.

Однако предпринятые шаги не остановили развитие кризиса внутри Союза демократических левых сил. В январе – феврале 2004 г. рейтинг партии упал с 19-21% в начале января до 12-15% в начале марта. В опросах общественного мнения Союз все чаще занимал уже не второе, а третье место. 8 марта на конвенте СДЛС лидер партии Лешек миллер подал в отставку. Новым председателем Союза был избран руководитель фракции партии в парламенте Кшиштоф Яник (Krzysztof Janik). На конвенте произошла столкновение с группой деятелей СДЛС, сгруппировавшихся вокруг спикера Сейма марека Боровского (Marek Borowski).

Несмотря на предпринятые шаги, рейтинг партии продолжал падать, достигнув в середине месяца 9-14%. Страх перед возможным политическим крахом СДЛС вызвал неожиданную радикализацию настроений внутри Союза. Стали нарастать требования отставки

Л.миллера с поста премьера и усиливаться центробежные тенденции. Недоверие к правительству выразили 92%, а к премьеру – 82% опрошенных поляков. Примечательно, что это происходило в ситуации, когда в стране наблюдается экономический рост в 5%. Однако он пока не перекладывается на уровень жизни и настроения общества. По мнению мечислава Раковского, причинами кризиса СДЛС являются либеральная экономическая политика, прежде всего ограничение социальных расходов в связи большим дефицитом государственного бюджета, отсутствие представлений о перспективах реформирования государства, неопытные политики на высоких государственных постах, а также «упоение властью» со стороны левых.

В ночь с 25 на 26 марта марек Боровский с группой своих сторонников объявил о создании новой левой партии – Польской социал-демократии (SDPL). Он заявил, что в течение двух с половиной лет СДЛС перестали поддерживать почти 4 млн. избирателей. Союз перестал быть партией для людей, стал партией для себя. Поэтому восстановление общественного доверия к нему уже невозможно. Польская социал-демократия начинает свою деятельность как бы с чистого листа и не примет в свои ряды тех членов СДЛС, у которых нечистые руки. Новая партия заявила, что она не претендует на имущество старой партии.

Вечером 26 марта Л.миллер после встречи с президентом александром Квасьневским (Aleksander Kwaśniewski) заявил о своей отставке 2 мая, день спустя после вступления Польши в Европейский Союз. Он назвал две причины отставки своего правительства: падение доверия к его правительству и декомпозиция политической базы правительства. По мнению миллера, обновление СДЛС должно состоять в том, чтобы партия меньше, чем прежде, занималась сама собой, а больше людьми и их проблемами. Ему не удалось сориентировать в этом направлении весь Союз.

Левые аналитики рассчитывают, что после отставки правительства Л.миллера прекратится дальнейшее падение рейтинга Союза демократических левых сил, а Польской социал-демократии удастся привлечь на свою сторону часть электората правых и популистских партий. Оправдаются ли их ожидания, покажет время. Вне всякого сомнения, польское социал-демократическое движение вступает в новый этап борьбы за свое политическое выживание.

Д. А. Миронов

Женский труд в России во второй половине XX века

Вторая мировая война оказала глубокое воздействие на все стороны социальной жизни в России. Не стала исключением и трудовая деятельность женщин, традиционно игравшая важную роль в структуре российского общественного производства. Все факторы, определявшие специфику женского труда в России в первые послевоенные годы, можно разделить на две группы:

Экономические. К ним относится катастрофическое состояние российской экономики, обусловленное разрушительными последствиями войны и выразившееся, прежде всего, в падении производства, а также острый дефицит трудовых ресурсов, который был порожден гибелью миллионов людей и нахождением большинства мужского населения наиболее трудоспособного возраста в армии.

Идеологические. В этот период в СССР господствовала догматическая трактовка идеи маркса о необходимости достижения равенства мужчин и женщин. Она понималась лишь как тотальное вовлечение женщин в общественное производство, без учета их физиологических, психологических и прочих особенностей.

В результате для периода 40-50-х годов было характерно массовое вовлечение женщин в процесс тяжелого физического труда. Женщины стояли у станков, валили лес, обрабатывали землю и т.д. Фактически, они в значительной степени взяли на себя основную тяжесть борьбы за восстановление разрушенного войной хозяйства. Все это происходило на фоне технической отсталости, бытовой неустроенности, плохой обеспеченности медицинскими и прочими социальными услугами. При этом руководящие должности практически повсеместно продолжали занимать мужчины.

Серьезные изменения в характере женского труда в Советском Союзе произошли в 60-80-е годы. В основе этих изменений лежали причины объективного и субъективного характера. Уже в 60-е годы специалисты обратили внимание на снижение рождаемости в стране, чрезмерную загруженность женщин в народном хозяйстве и в сфере быта и, как следствие этого, ухудшение здоровья самих женщин и детей. К специфической женской проблеме стали относить увеличение числа разводов и рост брошенных детей. По-иному стала рассматриваться и марксистская концепция эмансипации, получил должное внимание

такой ее компонент, как необходимость превращения домашнего труда в отрасль общественного производства.

В результате серьезно меняется структура женской занятости. Женщины частично покидают отрасли производства, связанные с тяжелым физическим трудом, и начинают концентрироваться в тех областях, где преобладает более квалифицированный и менее тяжелый в физическом плане труд (медицина, образование и т.д.). Вырос удельный вес женщин среди студентов, а также руководителей различных уровней.

Существенно улучшаются и социальные условия женского труда. Увеличивается продолжительность отпусков по уходу за новорожденными детьми, на предприятиях и учреждениях вводятся т.н. «женские дни» (краткосрочные ежемесячные освобождения от работы, связанные с физиологическими особенностями женщин). Начинает постепенно развиваться сеть бытовых услуг (растет число прачечных, химчисток, бань, парикмахерских и т.д.). Дискуссии по поводу освобождения женщин от монотонного домашнего труда приводили иногда к весьма неожиданным результатам. Так, например, по инициативе главы советского государства Никиты Хрущева в 60-е годы в СССР стали строить квартиры без кухонь, поскольку предполагалось, что необходимость готовить пищу дома вскоре полностью отпадет, и российские семьи будут питаться в многочисленных кафе и ресторанах.

В результате к концу 80-х годов положение женщин в системе общественного производства значительно изменилось. По сравнению с 1940 годом число женщин-специалистов с высшим и средним образованием выросло с 36% до 61%. Среди инженеров женщины в СССР составляли уже 60%, врачей – 66%, экономистов и бухгалтеров – 87%, ученых – 40% (Вестник статистики, 1990, № 1, с.41). В стране действовало 147 тысяч ясель и детских садов.

На основе подобных данных, а также учитывая более активное участие женщин в политической жизни, в большинстве публикаций делался вывод, что «женский вопрос» в СССР практически решен.

Но фактически многие негативные тенденции и противоречия продолжали сохраняться. Прежде всего, это касалось равных возможностей в трудовой деятельности и равенства в доходах. Концентрация женщин в сфере образования, культуры, отдельных отраслях промышленности нарушала необходимые пропорции в рациональной занятости населения. К тому же, было очевидно, что это вызывалось не только приверженностью российских женщин к определенным видам труда, но и политикой заработной платы. В тех

отраслях промышленности, где в основном трудились женщины, оплата труда была на 25-30% ниже среднего. Поэтому в поисках более высокого заработка женщины вынуждены были соглашаться на работу с вредными условиями труда. По данным статистики, на тяжелых ручных работах в промышленности женщины составляли 20%, а в строительстве – 25% (аргументы и факты, 1989, № 9).

Фактическое неравенство в трудовых возможностях наглядно проявлялось и в процессах продвижения женщин по службе. Среди женщин, имеющих высшее и среднее образование, только 7% занимали руководящие должности (среди мужчин-48%). Среди руководителей высокого уровня женщин за редчайшим исключением вообще не было.

Многие из этих проблем остаются нерешенными и по сей день, в значительной степени определяя специфику современного этапа в процессе развития женского труда. Например, по-прежнему средняя квалификация женщин-рабочих существенно отстает от средней квалификации мужчин. Большинство работающих женщин после рождения ребенка не продолжают своего образования, тем самым ставя крест на своем карьерном росте.

Острейшей проблемой стало высвобождение работников в условиях перехода к рыночной экономике и приватизации. Именно женщины оказались той социальной группой, за счет которой новые владельцы пытаются решить проблемы собственных предприятий.

Освобождение от оков идеологии, помимо позитивных последствий, обернулось также утратой традиционных для России нравственных принципов, расшатыванием моральных устоев. Это привело к ослаблению семейных уз, росту числа разводов, развитию проституции.

Альтернативой этим негативным тенденциям явилось развитие феминизма, специфика которого в России заслуживает отдельного исследования. Российские женщины все активнее начинают заниматься предпринимательской деятельностью, обретают большую финансовую самостоятельность, все увереннее борются за свои социальные права.

Таким образом, можно с уверенностью констатировать, что развитие женского труда в России полностью отражает все проблемы и противоречия исторической эволюции страны в послевоенный период.

STEVE PARSONS

British mid-term elections – the local elections in England, elections to the Welsh Assembly and to the Scottish Parliament, May 1st 2003.

Although Blair had banked on ‘a khaki election’ and the benefits of a ‘victorious imperial victory’ in Iraq this has definitely not been forthcoming and in fact the results were worse than even the gloomiest governmental predictions. Iraq will definitely not be Blair’s ‘Falklands’. In the period leading up to the day of voting Blunkett, the Home Secretary, even went as far as to suggest there would be „a Baghdad bounce”, i.e. that Labour’s electoral fortunes would be significantly buoyed up by the military conquest/‘liberation’ of Iraq. He further claimed that the war had only caused ‘problems’ for ‘the liberal middle class’ while the working class were not troubled by such ‘bleeding heart sentiments’ and would not slip in their commitment to Labour. [Blunkett was once considered to be Left Labour and in the 1980’s was one of those associated with the jokily titled ‘Socialist Republic of South Yorkshire’, when he headed the Labour administration of Sheffield. A lot of things have happened since then: unbroken Labour rule in Sheffield, since the 1920’s, ended a few years ago and Blunkett has become the most authoritarian and illiberal Labour Home Secretary to date, which is saying something when one bears in mind Jack Straw’s term in office. The latest project he is pushing for is the imposition of identity cards so as to be able to ‘crack down on illegal immigrants’].

In the English local elections Labour lost at least 800 seats and missed control of Birmingham, Bristol, Coventry, Derby, Dudley, Exeter, Ashfield, Rochdale, Northampton, Bolton, Redcar & Cleveland, Luton, Dartford, Chesterfield and Durham. If one adds to this list the fact that Labour lost Chesterfield, in South Yorkshire, and the biggest swings against Labour in Bristol were in the working class wards it is evident that Blunkett also got it wrong with regards working class loyalty towards Labour. Certainly significant numbers of Asian (Muslim) workers in Birmingham and Coventry abandoned Labour but Redcar and Cleveland has a very long tradition of Labour loyalty and a tiny Muslim community yet Labour still lost. There has thus been a significant haemorrhaging of support to Labour from the white skilled workers – the overall vote was appallingly low (about 30% bothered to vote) and in a number of northern towns the

fascists (BNP) continued to make gains (overall they now have 13 councillors up from 5 – 7 now in Burnley). The Liberal Democrats were the main beneficiary of anti-war/anti-Blair sentiment and achieved their best performance for decades, tying with Labour with about 30% of the overall vote (Labour won 41% of the vote in the 2001 general election) and gaining 180 new councillors, while the Tories took 34%. The Greens, whose anti-war position was more adamant and honest than the Liberals, also made significant advances taking seats from Labour and gaining 12 seats, raising their number of councillors to 53 in all stretching from Manchester to York, Norwich and Braintree.

The Socialist Alliance (SA), which as usual received virtually no national media coverage, managed to stand 161 candidates which is an increase of 50% in comparison with elections last year. As before some candidates did very well while others only achieved a tiny number of votes but in the overall percentage of votes there was a modest increase and this time the SA won its first council seat in Preston (Michael Lavalette). An SA spokesperson writing of the result naturally cannot repress his euphoria: „Michael’s victory is certainly without recent precedent for a candidate standing on a clear socialist platform outside the Labour Party without previously being a councillor (either as an independent or for the Labour Party) or being assisted by socialist councillors who are already elected.” (Rob Hoveman, *Socialist Review*, June 2003). The writer is presumably referring to the Socialist Party/SP (formerly the entrust organisation Militant) with its three councillors in Coventry one of whom (Karen McKay) was up for re-election and retained her seat with 1,185 votes, doubling her majority (48.4% of the vote). The SP that broke with the SA a little while ago put up 31 of its own candidates who did fairly well – seven got over 10% of the vote. It does seem crazy that some sort arrangement cannot be found for the SP’s re-entry into the SA – I’ve always been impressed by Nellist (the chief SP figure in Coventry and one-time MP) but I can remember how frustratingly sectarian and dull Militant could be in the 1970’s and 1980’s. Scargill continues to ‘plough his furrow’ with the Socialist Labour Party and they did put up a handful of candidates but to little effect. Scargill/SLP is increasingly an irrelevancy. To sum up the SA continues to make limited progress and shows that there are possibilities for creating some sort of Left presence in the electoral field outside of Labour. In this respect the significant progress made by the SA’s sister organisation in Scotland (the Scottish Socialist Party/SSP) can only help matters – in Scotland a Left alternative to Labour has now been established and consolidated.

With the slogan of „Vote SSP – Stop the War”, the Scottish Socialist Party increased the number of its seats in the Scottish parliament from 1 to 6 (it took 15% of the vote in Glasgow in the first round of voting) and across Scotland in the second ballot it took 7.5% of the vote (over 120,000 votes), up from 2% in 1999. The Greens also did extremely well raising there number of seats from 1 to 7 although they polled fewer overall votes than the SSP. Surprisingly the nationalists, SNP, did badly, losing 8 seats so they are down to 27 which may explain why Labour only lost 6 (50) – presumably a stronger SNP showing would have eaten even more into the Labour vote.

The only area Labour did well was in Wales in elections to the Welsh Assembly where again the nationalists lost votes. Labour actually increased the number of seats by 2 so it now has 30 seats in the Assembly and an overall majority. However, the leader of Welsh Labour is the ‘old’ Labour figure of Rhodri Morgan who replaced a New Labour ‘place man’ much to Blair’s consternation. So the Welsh result can also be seen as a rebuff to New Labour/Blair and the war.

One ironic result of the election is that the Tories did just well enough to ensure that their colourless leader Duncan Smith (William Hague minus charisma) will take them into the next general election – he has probably staved off ‘a palace revolution’ by the slightly more astute Tories who realise that they won’t be able to win with him as their leader (divisions over the EU/Europe continue to bubble away under the surface – things will only ever be resolved, in my opinion, by a major split, something that may well happen if they badly lose the next general election). Most political commentators seem to agree that the Tories really needed to have scored considerably more votes to be able to be within striking distance of re-taking all the parliamentary seats they have lost in the past two general elections. The local elections revealed a massive loss of votes for Labour but the Tories share of vote showed they were still doing worse than under William Hague and the increased strength of the Liberal Democrats would on the face of it mean much more problems for the Tories than Labour.

The next major elections will be in 2004 – European Parliament, the Greater London Assembly, and local elections. Things are very open as Blair has definitely destroyed his credibility with lots of ordinary electors and Iraq is sure to increasingly haunt him – how will he be able to call on people to believe anything he ever says again?! Labour Party membership has taken a real tumble – there are many reports of people resigning and it is now admitted that membership is below 250,000 the lowest level since Blair came to power and in stark contrast to the boast of over 400,000 made

in 1997. Even more significantly the decline in active membership, already reported as falling from a half to a third prior to the Iraq war, must seriously affect Labour's future electioneering performances in the constituencies. Added to all this things continue to evolve in the trade unions in response to Blair's call for 'reforming' the public services and further pushing for the dismantling of the NHS (second biggest rebellion of Labour MPs since Labour came to power in 1997 – 63 voted against foundation hospitals). Being associated with Blair means political defeat for anyone standing in union elections while campaigns for disaffiliation from Labour within the union world are not dying down: the Transport and Salaried Staffs' Association (TSSA – a union of 32,000 white collar workers employed in the railways, buses, shipping etc) conference voted to democratise the political fund (but failed to get the 2/3's majority to enact this) etc. Since the election the important RMT rail union took the decision at its annual conference in July to allow for the funding of socialist candidates standing against New Labour.

Review

A memoir of life under war communism – Fedor Dan's *Dva goda skitaniy* (Berlin 1922)

Fedor Il'ich Dan (Gurvich, 1871 – 1947) was one of the most prominent Menshevik leaders from 1903 until the early 1940s. He remained in Soviet Russia for more than four years after the Bolsheviks had taken power, and continued the political struggle through whatever legal channels were available to him. This made him a constant irritant to the Bolshevik authorities, who tried threats, internal exile and imprisonment in their attempts to deal with him. Eventually, they expelled him from the country in January 1922 – a year which saw many of Russia's most prominent intellectuals and oppositionists driven out against their will. Joining other prominent Menshevik leaders in the Delegation Abroad in Berlin, Dan published a memoir of his experiences between 1919 and 1922, entitled *Dva goda skitaniy* (*Two years of wandering*). The aim of this review article is to consider the light this book sheds on life in Soviet Russia under war communism, and the ways in which Lenin's regime tried to cope with its opponents on the Soviet side of the barricades.

Dva goda skitaniy is a very readable book. In a lively narrative style, it recounts a series of episodes from Dan's personal experiences. It is not concerned with spelling out the finer points of Menshevik ideology, and this is certainly one of its great merits. Dan's story illustrates the main Menshevik criticisms of Bolshevik rule – for its absurdities, cruelty and lack of historical legitimacy – better than any number of theses, resolutions or theoretical analyses could have done. At the same time, the book (used with appropriate critical care) is an invaluable resource for students of early Soviet history, both for its accounts of particular events, and for its often detailed descriptions of everyday life in Lenin's Russia.

The book opens with an account of a meeting in Moscow in May 1920, organised by the printworkers' union (then still Menshevik-dominated) for a visiting British Labour delegation to Russia.¹⁶ The high point of this meeting, according to Dan, was the appearance in disguise of the Socialist-Revolutionary leader Viktor Chernov, then operating underground and sought by the Cheka. Dan gleefully recounts the near-hysterical reaction of the Bolsheviks present when Chernov's identity became known, and the negative impression it must have had upon the foreign visitors.¹⁷ That meeting helped seal the fate of the politically independent printworkers' union.

Dva goda skitaniy recounts Dan's progress through the cities and institutions of Soviet Russia. At the time of that meeting, he was working in Moscow as head of the Surgical Subsection of the Department of Medical Supplies at the People's Commissariat of Health. Soon thereafter, in protest against official claims that the Mensheviks were assisting the Polish armies, Dan tendered his resignation. As a mobilised state employee, he was transferred to work in Ekaterinburg, where there was little for him to do. After returning to Moscow for a conference, Dan was sent to work in Minsk and Smolensk, on the Polish front. At the end of 1920, Dan was in Moscow again, at the Eighth Congress of Soviets, before being transferred to Petrograd. Shortly after Dan's arrival there, a mass strike movement erupted, followed in short order by the Kronstadt rising. In response, the Bolshevik authorities arrested all the political oppositionists they could find, and the second half of Dan's narrative tells of his experiences in various Soviet penal institutions up to his expulsion from Russia in early 1922.

¹⁶ See *British Labour Delegation to Russia 1920 Report*, TUC and Labour Party, London, 1920, pp. 63 - 73 for the official report of this meeting.

¹⁷ See F Dan, *Dva goda skitaniy*, Berlin, 1922, pp. 11 - 15. See also *British Labour Delegation...* p. 63 for the "tremendous applause" which greeted Chernov.

Fedor Dan was an acute observer, and his book provides some interesting insights into the way the Soviet system operated in its early years. Bureaucratic red tape existed alongside (and greatly encouraged) endemic corruption. He gives various examples from his experience in the Commissariat of Health. On one occasion, for fulfilling, in his official capacity, a request for equipment from the Fisheries Administration, Dan received a consignment of fish delivered to his home address.¹⁸ This was considered absolutely normal by the fisheries officials.

A major complicating factor in the life of any institution was the ubiquitous interference of the Cheka. It became almost impossible to purchase anything from individual handicraftsmen once instructions had been issued requiring that all transactions above 5000 rubles be notified, with the seller's name and address, to the Cheka. Dan remarks that „this 'strictest' order was circumvented by the supply organs thus: if they purchased an item for, say, 100,000 rubles, 20 chits for 5000 rubles were made out for different periods or to different persons. Nonetheless, the red tape involved in this, and the whole 'Chekist' atmosphere this created put an end to almost all private supply.”¹⁹

Dan had been a prominent social-democrat since the 1890s. In that time he had made the acquaintance of numerous comrades – including many who later became the rulers of Soviet Russia. His observations about the sorts of people who were joining the Bolsheviks after 1918 are therefore particularly interesting. Not surprisingly, he was not generally very impressed with the calibre of the new influx of Bolshevik cadres. Two of his immediate superiors in Ekaterinburg, for example were such new recruits. One had been an army doctor who respected the Bolsheviks for having restored “discipline” and having dispensed with “all these committees”, and who occasionally asked Dan such questions as “Who was Jaurès, then?”. The other “was a young man with the features and intellectual capacities of a horse” who suggested to Dan “if you would give up your Menshevism and join our party group, you could lecture to us!”²⁰ On the other hand, when in Minsk, Dan shows a certain sympathetic understanding for the large numbers of Jewish Bundists in Belorussia who

¹⁸ Dan, *op. cit.*, pp. 16 – 17.

¹⁹ *ibid.*, pp. 18 – 19. The Cheka's contribution to Russia's economic collapse between 1917 and 1921 deserves a special study. In the Russian State Archive of the Economy there are files of correspondence between various economic commissariats and the Cheka concerning the arrests of responsible staff as they attempted to procure supplies on behalf of their commissariats. See RGAE, fond 3429, op. 2, ed. khr. 45 and 304.

²⁰ Dan, *op. cit.*, pp. 50 – 55.

went over to the Bolsheviks. The position of Jewish homeworkers in Minsk had been so poor before the revolution that Bolshevism in some respects represented a material improvement in their conditions. And for the more ambitious young Jewish workers, there were suddenly endless administrative opportunities.²¹

In December 1920, Dan was permitted to return to Moscow to attend the VIII All-Russian Congress of Soviets, where he was one of a handful of opposition figures allowed to participate. His impression of the congress is one of lifeless tedium, owing to the fact that all important questions had already been decided by the Bolshevik leadership. He claims that “the only times the audience livened up and listened with attention and interest were when the opposition was speaking”.²² Dan further remarks that the irrelevance of the entire congress was demonstrated less than three months afterwards with the introduction of the New Economic Policy.

At the end of 1920, the question of what to do about the remnants of the socialist opposition parties was causing the Bolsheviks some difficulties. They still had not finally decided on outright prohibition, yet they were determined not to allow them any chance to organise freely. These problems were particularly acute in relation to the Mensheviks, many of whom had been in the same party organisations as the Bolsheviks, in some cases as recently as 1917. There were numerous ties of acquaintance and even friendship between individual members of the two parties. Menshevism was not yet a capital offence, even in Bolshevik rhetoric.²³ Yuliy Martov and Rafail Abramovich had been allowed to leave Russia in the autumn of 1920 to attend the USPD congress in Germany, on the understanding that they would not be permitted to return. The Bolsheviks seemed to hope that the parties would disappear if their leaders were kept out of circulation.

In the light of this, it was not surprising that Dan’s request to be allowed to remain in Moscow was turned down. At that stage, he was probably the most senior Menshevik still at large in Soviet Russia. He was, however, permitted to go to Petrograd, G E Zinoviev’s fiefdom.

²¹ *ibid.*, pp. 67 - 68.

²² *ibid.*, pp. 92 - 93

²³ In March 1922 Lenin declared: “For the public advocacy of Menshevism our revolutionary courts must pass the sentence of death, otherwise they are not our courts, but God knows what.” (V I Lenin, *Selected Works*, Volume IX, Lawrence and Wishart, London, 1937, p. 343.) Such sentences remained unusual, however. At the show trial of “Mensheviks” in 1931, prosecutor Krylenko called for five death sentences, but none were pronounced.

Dan's descriptions of conditions in Petrograd on his arrival are not cheering. By February 1921 the city was half-deserted, run-down and crumbling. Almost all the shops were shut, as were the markets. Only the illegal street markets were flourishing. Dan also noticed the increasing prevalence of under-age girls among the prostitutes. The supply of foodstuffs, particularly bread, was "desperate" and "getting worse day by day".²⁴ It was in these circumstances that a mass strike movement broke out amongst what remained of Petrograd's workers.

Superficially, February 1921 appeared to resemble February 1917. Crowds of strikers came out onto the streets, to be joined by groups of sailors, and addressed by street-corner orators. The strikers' demands included freedom of trade, the abolition of Bolshevik Party factory cells, freedom of speech, free elections to the soviets and so forth.²⁵ However, the Petrograd Menshevik organisation, already greatly enfeebled by persecution, arrests and political disillusionment, was not optimistic. On the one hand, they could not stand aside from the movement, and Dan writes that they worked "feverishly", addressing meetings, producing and distributing leaflets and newspapers, and so forth.²⁶ On the other hand, the Mensheviks' assessment was that the Petrograd workers alone could not possibly succeed in winning anything more than partial concessions. This, Dan notes, was in stark contrast to the optimism expressed by members of the Plekhanovist Edinstvo group, some of whom appeared to imagine that all the anti-Bolshevik forces in Russia could unite behind the striking Petrograd workers with the demand to reconvene the Consituent Assembly.²⁷

The Mensheviks' pessimism was well-founded. The Bolsheviks responded to the movement with a combination of concessions (slightly better supply of goods to Petrograd, followed shortly thereafter by NEP), and repression, which involved mass arrests of all suspected ringleaders and of all known political oppositionists. Dan claims that one of the tasks given to Komsomol members at that time was to follow orators and prominent strikers home, and then inform the Cheka where they could be found.²⁸ The strike wave – an act of desperation by an exhausted and demoralised workforce – rapidly subsided. By the time of the Kronstadt revolt, it was already more or less over.

²⁴ Dan, *op. cit.* p. 104.

²⁵ See *ibid.*, p. 106.

²⁶ See *ibid.*, p. 114.

²⁷ See *ibid.*, p. 112.

Inevitably, Dan was arrested in the round-up of political oppositionists in Petrograd. The second half of his memoir is devoted to his experiences and observations in various Soviet penal institutions. His status was somewhat peculiar, in that he and other Petrograd Mensheviks had been detained as a precautionary measure, and were not charged with any particular crime. This did not mean that they enjoyed any guarantees – the taking and execution of hostages had been a perfectly normal activity for the Soviet state – but it did give Dan and his comrades a certain leverage in their dealings with the prison authorities. Other groups of prisoners were considerably less fortunate.

One such group were the Kronstadt mutineers, people identified by the Soviet authorities as the “ringleaders” of the rising which had broken out shortly after Dan and his comrades had been arrested. He encountered some of the rebels, including the secretary of the Kronstadt Revolutionary Committee, Perepelkin, in the Petrograd remand prison (*dom predvaritel'nogo zaklyucheniya*). Perepelkin was able to convey to Dan the festive atmosphere of the first days of the rising, before its suppression. This section of the book contains some of its most moving passages, as Dan recounts his encounter with Savchenko, a young Kronstadt sailor who shared his surname with a Tsarist general, and had therefore been wrongly numbered among the ringleaders. He was haunted by the fear that he would be shot. Dan tried to reassure him, saying that it would make no sense for the Bolsheviks to execute the mutineers in cold blood, two months after the suppression of the rising. “Alas!” Dan continues, “I turned out to be a poor prophet.” Over forty Kronstadt mutineers were taken out one night, including Perepelkin and the young sailor, to be executed. As they were loaded onto lorries to be driven to their deaths, they sang the traditional Russian revolutionary funeral song *Vy zhertvoyu pali*.²⁹

For Dan, one of the worst aspects of the Soviet penal system was its completely arbitrary nature. Once arrested, a person had no enforceable rights. He or she might be released, dealt with by the Cheka, handed over to a revolutionary tribunal, sentenced in absentia, or held as a hostage. At any stage, he or she might be shot. “An inmate of a Bolshevik prison is taking part in a kind of lottery, in which the stake is his own life. You can imagine what nervous tension that leads to in prison and the serious effects it has on the prisoners’ psychology!”³⁰

²⁸ See *ibid.*, pp. 106 - 107.

²⁹ See *ibid.*, p. 157.

³⁰ *ibid.*, p. 179.

For the Menshevik detainees, the reasons for extreme anxiety passed shortly after their arrest. Dan claims that his wife, who knew only that he had been arrested, was telephoned by a leading Bolshevik in Moscow to reassure her that he was safe. Zinoviev, apparently, had requested permission to shoot him and other hostages in reprisal for Kronstadt, but had been overruled by Moscow.³¹ Here again, in this telephone call, we can see the complex relationship between Bolsheviks and Mensheviks, where the fiercest political enmity coexisted with long-standing networks of comradeship. This is further illustrated by a remark made to Dan in early 1922 by a Chekist: "Do you think we can forget that we were once in the same party as you Mensheviks and worked together? We shall never take the same attitude to Mensheviks as we do to SRs and anarchists."³²

However, the fact that Dan and his comrades were not to be shot did not resolve the question as to what *was* to be done with them. They faced the uncertainty and arbitrariness of the Soviet prison system, while the Soviet authorities faced the problem of how to justify their continued detention without charge now the immediate crisis in Petrograd and Kronstadt was over. In July 1921 Dan had been transferred from Petrograd to Butyrki prison in Moscow, and towards the end of that year the Cheka began hinting that the Mensheviks were to be released. This presented the Soviet authorities with another problem: wherever leading Mensheviks were released, they would immediately set about reorganising their party.

The Bolshevik authorities attempted to resurrect the time-honoured Tsarist practice of internal banishment. As Dan points out, "this was the first time the Bolsheviks had used administrative exile on a large scale against socialists."³³ Various places of residence were offered, including Turkestan, the Mari oblast' and some remote areas of the Arkhangel'sk gubernia. All these options would have condemned them to political impotence, and the latter two could have meant a death sentence, given the famine conditions in much of Soviet Russia at that time. Worse still, the conditions under which they were to be released changed from day to day. The 45 Butyrki Mensheviks held a meeting at the beginning of 1922 and decided on a desperate step – they declared a hunger strike. Within seven days Unshlikht, the deputy head of the Cheka, offered them Vyatka, Severodvinsk, or exile abroad, with seven days at liberty to prepare for their departure. The hunger strike was called off.

³¹ *ibid.*, p. 138.

³² *ibid.*, p. 258.

³³ *ibid.*, p. 233.

Dan chose exile abroad. On 26 January 1922 he left Moscow for the last time. He worked in the Menshevik Delegation Abroad in Berlin, Paris, and finally New York, and helped edit *Sotsialisticheskii vestnik*, which for many years was one of the best-informed journals about events in the USSR. In his final years he adopted a more conciliatory attitude towards Bolshevism, founded his own journal *Novyy put'*, and broke with official Menshevism.³⁴

Twenty-five years after leaving Soviet Russia, Dan died of lung cancer. Had he chosen to remain in Russia, it is most unlikely that his death would have been as late as 1947, or of natural causes. *Dva goda skitaniy* is an important and neglected part of his legacy, one which richly deserves to be rediscovered.

Francis King

John Holloway: "Die Welt verändern, ohne die Macht zu übernehmen"

Westfälisches Dampfboot, Münster 2002, 255 Seiten

Um es vorweg zu nehmen: Die Frage, wie die Welt verändert werden kann, ohne die Macht zu übernehmen, beantwortet Holloway nicht. Denn gegen Rezepte, Modelle und Schematismus ist der Autor vollkommen allergisch. Was im Buchtitel formuliert wird, ist als Herausforderung zu verstehen. Als Herausforderung der weit verbreiteten Ansicht, dass wir am Ende der Geschichte angekommen sind. Und als Herausforderung dessen, was Holloway als *traditionellen Marxismus* bezeichnet, der auf eine Eroberung der Staatsgewalt setzte, um diese dann im Namen des Proletariats (bzw. des "Volkes" u.s.w.) zu benutzen. Um zu verstehen, wie ein Professor der Autonomen Universität in Puebla/Mexiko auf die Idee kommt, ein ganzes Buch solchen Herausforderungen zu widmen, hilft es vielleicht, etwas über seinen politischen und theoretischen Bezugsrahmen zu erfahren.

Zunächst ist für Holloways Selbstverständnis von ganz zentraler Bedeutung, dass er Theorie als Teil einer emanzipatorischen Praxis versteht. Er möchte raus aus dem Elfenbeinturm, sich der Absonderung

³⁴ For a useful short biography of Dan, see Boris Sapir, "Fedor Il'ich Dan (1871 - 1947)" in Boris Sapir (compiler and editor), *Theodore Dan: Letters (1899 - 1946)*, Stichting IISG, Amsterdam, 1985

der "Theorie" verweigern. Theorie ist für ihn eine Form der Praxis, die nicht wichtiger oder bedeutender ist als andere Formen. Der akademische Diskurs und – beispielsweise – die Bewegung der Zapatisten in Mexiko sind nach seiner Auffassung zwei Seiten desselben Prozesses. Immer wieder betont Holloway den "gesichtslosen", anti-hierarchischen Charakter der Rebellion in Chiapas. Es ist ihm wichtig, dass diese Bewegung, zumindest bisher, auf die "Eroberung der Macht" ebenso verzichtet hat wie auf die Forderung nach einem "indigenen" Staat. Aus seiner Sicht sind diese Elemente in den 1990er Jahren auch in Streikbewegungen und in der Anti-Globalisierungsbewegung hervorgetreten, als Beispiele nennt er die Kämpfe der Liverpools Dockers sowie die Anti-WTO-Proteste von Seattle. Doch seine Kritik am Verhältnis marxistischer Theorien zu den neuen sozialen Bewegungen wurde selbstverständlich nicht erst durch die Ereignisse in Chiapas, Liverpool oder Seattle ausgelöst.

Bereits in den 1970er und 1980er Jahren provozierte der weltweite Aufbruch (und Niedergang) der Emanzipationsbewegungen eine Neuorientierung des akademischen Marxismus: Unter anderem wurden in dieser Zeit die KritikerInnen des Partei- und Staatsmarxismus aus der ersten Hälfte des 20. Jahrhunderts neu entdeckt. So betonten einige Marxisten unter Hinweis auf Schriften des italienischen Kommunisten Antonio Gramsci gegenüber mechanisch-ökonomistischen "Ableitungen" die relative Eigenständigkeit der kulturell-politischen Sphäre. Der Zusammenhang von ökonomischer Basis und kulturell-politischem Überbau wurde im Begriff der *Formation* gefasst. Als "Fordismus" wurden die kapitalistischen Nachkriegsgesellschaften von anderen "Formationen" abgegrenzt. Als Resultat der Klassenkämpfe der Vergangenheit stellte der "Fordismus" letztlich einen "historischen Kompromiss" dar.

Holloway war skeptisch. Er sah den "historischen Kompromiss" eher als Tragödie denn als "Errungenschaft". Er meinte, dass sich die marxistische "Staatstheorie" Illusionen über ihren Gegenstand machte. Ihre Begriffe waren wie "Fotografien": Hegemonie, Fordismus, Taylorismus etc. Diese Begriffe betonten bestimmte Muster der Nachkriegsgesellschaften, wie etwa die Bedeutung der Fließbandarbeit und des Massenkonsums, gleichzeitig aber waren sie historisch unspezifisch. Es entstand ein Bild von einer Gesellschaft, die eine stabile Form gefunden hatte, ein Rezept gegen Krisen. Natürlich musste dieses Bild, auch von der "Staatstheorie", in dem Augenblick in Frage gestellt werden, in dem sich die Stabilität der Nachkriegsgesellschaften immer mehr auflöste. Allerdings bot die Theorie der "Formationen", zumindest nach Holloways Auffassung, hierfür keinen

geeigneten Ausgangspunkt. Für Holloway war und ist von zentraler Bedeutung, die Vergänglichkeit von Herrschaft zu begreifen. Er vertritt die Position, dass dies nicht möglich ist, wenn theoretische Modelle auf die übergeordneten Strukturen der Gesellschaft fixiert bleiben.

”Im Anfang ist der Schrei”

Wenn sich John Holloway auf die Kämpfe in Chiapas, Liverpool und Seattle bezieht, so sieht er diese weniger als Vorbilder und Modelle, sondern als Beispiele für einen Protest, der sich ständig unter der Oberfläche der bürgerlichen Öffentlichkeit abspielt. Der Protest gegen die herrschende Ordnung beginnt also viel früher als mit der offenen Rebellion. Holloway beschreibt dies in den ersten Worten des vorliegenden Buches: ”Im Anfang ist der Schrei. Wir schreien” (Seite 10). Nicht der Rückzug und die Kontemplation, sondern die *Negativität*, die Unzufriedenheit, die Wut und die Verweigerung sind der Beginn des Nachdenkens. Aber bereits dieser erste Satz des Buches ist irritierend: Wer ist mit ”Wir” gemeint? Welche Identität wird hier vorgegaukelt? Ist ein ”Schrei der Verweigerung” nicht eine höchst individuelle Angelegenheit? Ist es nicht eine Anmaßung des Autors, seine LeserInnen ungefragt in ein Kollektiv einzubeziehen?

Holloway geht es darum, darzustellen, dass er die Illusion der bürgerlichen Wissenschaft, ihr Standpunkt sei ”objektiv”, nicht teilt. Deshalb schreibt er nicht: ”man schreit”. Das ”Wir”, das er dieser Illusion entgegen setzt, stellt sich allerdings als brüchig heraus. ”Der Schrei”, von dem Holloway ausgeht, wendet sich gegen Klassifikationen. Emanzipation bedeutet, die Festlegung bestimmter gesellschaftlicher Rollen im Rahmen der vorhandenen Arbeitsteilung zu durchbrechen und aufzuheben. Ziel sei insofern zum Beispiel nicht, und hier schließt Holloway an eine alte Idee von Marx an, dass die ’Arbeiterklasse’ die Macht übernehme, sondern dass das Elend beendet wird, das grundlegend darin besteht, ’Arbeiterklasse’ zu sein. Das ”Wir”, von dem Holloway spricht, existiert lediglich in der Form des Widerstands gegen die ”Klassifikation” oder, er zitiert hier einen Satz Adornos, als ”konsequente(s) Bewußtsein von Nichtidentität” (18). Anders als für viele marxistische AutorInnen wird dieses Problem aus Holloways Sicht jedoch nicht erst *nach* der Revolution aktuell. Vielmehr ist der Widerstand gegen die herrschenden Klassifikationen eine *Voraussetzung* für das Entstehen von Befreiungsbewegungen.

Aus dieser These ergibt sich sofort die Frage, wer ”TrägerIn” dieses Widerstandes sein könnte, also was ”Subjektivität” unter kapitalistischen Bedingungen ist bzw. wie sie produziert wird. Holloway folgt hier bis zu

einem bestimmten Punkt Auffassungen Foucaults, der Macht als Verhältnis sah, in dem die "Unterdrückten" eine aktive Rolle spielen. Foucault interessierte sich für den Mikrokosmos, in dem die Integration der Beherrschten in Herrschaftsverhältnisse organisiert wird. Zwar ist, wie Holloway betont, "jegliche Definition des Subjekts (...) widersprüchlich oder sogar gewalttätig" (38). Aber diese Gewalttätigkeit ist nicht nur durch ein *gegenüber* vermittelt, das uns beherrscht, ist kein nur *äußerliches* Phänomen. Im Gegensatz zur "vorherrschenden Sozialwissenschaft", die "kreative Macht" als "bereits emanzipiert ansieht", betont Holloway, dass "Subjektivität" nur antagonistisch, als "Anti-Macht", existieren kann (52/53). Zwischen der Gewalttätigkeit der "Subjektivierung", also der Unterordnung der "kreativen Macht" unter den kapitalistischen Verwertungsprozeß und einer "Subjektivität" als "Bewegung gegen Begrenzungen, gegen Eindämmung, gegen Einschließung" (38) gibt es einen Widerspruch, der nach Holloways Meinung keineswegs entschieden ist. Nicht zuletzt gegenüber der "indirekten Steuerung" und ähnlichen topaktuellen Herrschaftstechniken ist es sicherlich wichtig, diesen Widerspruch zu betonen.

Im Folgenden geht Holloway über Foucault hinaus, für den *nichts* außerhalb einer bestimmten Konfiguration von Herrschaft existiert. Holloway betont, dass das Ausbrechen aus dem Herrschaftszusammenhang dauernd zu beobachten ist. Zwar sieht er wie Foucault Macht als etwas Unsicheres, Flüchtliges: Macht kann man nicht *haben*, sondern nur immer wieder erobern. Doch ist dies für Holloway eine hoffnungsvolle Botschaft: Der Kreislauf der Herrschaft könnte nicht nur irgendwann (nach der Revolution...) durchbrochen werden, er wird Tag für Tag in Frage gestellt. So lässt die Rebellion der Lohnarbeit gegen das Kapital zwar keineswegs "unvermeidbar" eine "andere Gesellschaft" entstehen, ja, sie erneuert gegebenenfalls sogar den Kreislauf der Unterwerfung. Aber sie ist ein Ansatzpunkt für die Hoffnung auf Emanzipation. "Anti-Macht" existiert, sie ist nichts Esoterisches. Denn auch das Gefängnis, in dem Foucault die Subjekte gefangen sieht, ist nur ein Provisorium.

Diese These versucht Holloway zu untermauern, indem er analysiert, welche Folgen die permanente Ausdehnung des Kapitalverhältnisses hat. Mit Lukács ist er der Auffassung, dass das Kapitalverhältnis "dem ganzen Bewusstsein der Menschen (seine) Struktur aufdrückt" (73). Dabei geht Holloway von einem Widerspruch zwischen "dem Tun" und "dem Getanen" aus: "Das Kapital basiert auf dem Einfrieren vergangenen Tuns von Menschen in Eigentum" (44). Die Auswirkungen der Ausdehnung des

Kapitalverhältnisses sind nicht auf den Produktionsprozess im engeren Sinne beschränkt. In seiner Analyse des "Einfrierens des vergangenen Tuns" geht es Holloway also nicht lediglich um entlohnte Arbeit. Denn das "Einfrieren vergangenen Tuns" führt zu einem Paradox, das gesamtgesellschaftliche Auswirkungen hat.

Marx hat dieses Paradox als "*Fetischisierung*" bezeichnet. Holloway bezieht sich auf die entsprechenden Ausführungen im ersten Band des "Kapital" und fasst Marx' Gedanken zusammen: "Dinge (Geld, Kapital, Maschinen) werden zu Subjekten der Gesellschaft, Menschen (Arbeiter) zu ihren Objekten. Gesellschaftliche Verhältnisse sind nicht nur scheinbar, sondern tatsächlich Verhältnisse zwischen Dingen" (67).

Voraussetzung für die "Fetischisierung" ist, dass die Vielfalt gesellschaftlich notwendiger Tätigkeiten aus ihrem kollektiven Zusammenhang gerissen wird. Mit der damit einher gehenden Individualisierung ist gleichzeitig eine "Identifikation" und eine "Klassifizierung" verbunden. Die Menschen spielen ihre Rolle, als Arbeiter, Frau, Mann, Mexikaner, Deutscher u.s.w. Staatliche Gewalt zielt wesentlich auf die Erhaltung dieser Klassifikationen. Emanzipatorische Bewegungen müssen versuchen, die verdinglichten Verhältnisse als Beziehungen zwischen Menschen aufzudecken. Notwendig ist eine Art "Rekonstruktion" des schöpferischen, kreativen "Tuns", das zunächst nur als Widerstand gegen die Verdinglichung zu denken ist: "Der Kampf des Schreis (der Negation) ist der Kampf um die Befreiung der kreativen Macht von der instrumentellen Macht" (51).

Es gibt keinen Mond

Aber wie ist das möglich, in einer Gesellschaft, deren Grundlagen "Beziehungen zwischen Dingen" und die Instrumentalisierung und Objektivierung der menschlichen Tätigkeiten sind? Schließlich handelt es sich, wie Holloway betont, nicht nur um einen einmaligen Vorgang, sondern um einen permanenten Prozess, der mit der Ausdehnung des Kapitalverhältnisses immer mächtiger wird. Und wenn es kein "außerhalb" der kapitalistischen Welt gibt, keinen "Mond", wie Holloway schreibt, von dem aus man die gesellschaftliche Entwicklung "sachlich" und "objektiv" analysieren könnte, wie kann die "Fetischisierung" dann überhaupt als Problem *erkannt* werden? Wenn "die Macht des Kapitals alles durchdringt" (93), die "individuellsten" Lebensäußerungen eingeschlossen, wie kann man dann überhaupt noch von der Möglichkeit von "Befreiung" sprechen?

Holloway bleibt an dieser Stelle bei einer strikten Ablehnung der Vorstellung, dass "die Wissenschaft" in dieser Hinsicht erweiterte

Erkenntnismöglichkeiten habe. Im Gegenteil: Im Rahmen der gesellschaftlichen Arbeitsteilung ist der Wissenschaftsapparat dafür zuständig, die Naturhaftigkeit der gesellschaftlichen Erscheinungen darzustellen.

Holloway orientiert sich stark an Ernst Bloch, um einen Ausweg aus dem Dilemma zu formulieren: "Hoffnung" als Prinzip einer Kritischen Theorie. Er will sich auf *Situationen* beziehen, in denen sich eine Verweigerung von "Identifikation" und "Klassifikation" zeigt. Im Gegensatz zur "positiven" marxistischen Tradition (138) wendet er sich deshalb gegen die Vertröstung auf eine Eroberung der "Kommandohöhen" des Staates, die vollzogen wird, wenn die Partei einmal stark genug geworden ist.

Holloway teilt hier, bis zu einem gewissen Punkt, Positionen des so genannten Operaismus. Diese Richtung innerhalb des italienischen Marxismus hat seit Beginn der 1960er Jahre die in den Arbeiterparteien stark vertretenen fatalistischen Tendenzen angegriffen. Die Auffassung, man müsse nur auf die Zuspitzung des Widerspruches zwischen "Produktivkräften" und "Produktionsverhältnissen" warten, verschob die Revolution praktisch auf den St. Nimmerleinstag. Die "Operaisten" setzten dagegen die These, dass nicht die abstrakte "Entwicklung der Produktivkräfte", sondern die verschiedenen Formen der alltäglichen Verweigerung der Arbeit das Kapitalverhältnis bestimmen. Die Umwälzung der technischen und räumlichen Organisation der Produktion ist aus dieser Perspektive letztlich auf diese Verweigerung zurück zu führen. In Anlehnung an die "Operaisten" betont Holloway die aktive Rolle, die die "lebendige Arbeit" bei der "Neuzusammensetzung" derselben spielt. Dies schließt jedoch eine dezidierte Kritik an Texten früherer Operaisten nicht aus. So wird in Negri und Hardts "Empire" nach Holloways Auffassung die "Subjektivität" fetischisiert. Für Negri und Hardt gibt es die "reine Subjektivität" des "Militant", die der tendenziell "totalen Herrschaft" der "biopolitischen Kontrolle" starr gegenüber steht (200f.). Holloway betont dagegen, dass sich beide Formen gegenseitig durchdringen: "Das Bild des "Militant" hat überhaupt nichts mit der Erfahrung derjenigen von uns zu tun, die wir im dreckigen, unreinen Morast der Fetischisierung leben" (201). Die große Herausforderung emanzipatorischer Politik besteht vielmehr in der Verweigerung solcher fixer Identitäten.

John Holloways neues Buch beginnt mit einer Frage und endet mit einem Problem: Die greifbare, an Erfahrungen zu überprüfende Seite der "Negation" kann, wenn überhaupt, nur bruchstückhaft und vorläufig

formuliert werden. Holloway spricht, sehr allgemein, von einer "Würde", die zwischenmenschliche Beziehungen bestimmen könne. Der Aufstand von Chiapas (und anderswo) sei ein "Fest" und ein "Ausbruch des Lustprinzips" (247). Im letzten Teil des Buches formuliert Holloway, dass Proteste auf Alternativen verweisen sollten, "alternative Formen des Tun bekräftigen". Er benennt "kostenlosen Nahverkehr" und eine "andere Form der Gesundheitsversorgung" als Beispiele (245).

Holloways "Negation" und Rosas "Zwischenräume"

Allerdings erscheint die Protestbewegung am Ende des Buches als arg idyllische Angelegenheit. Es mag sein, dass die "Fetischisierung" für alle Individuen in einer kapitalistischen Gesellschaft prägend ist, auch für diejenigen, die größere Bewegungsspielräume haben. Das mag auch erklären, warum sich ein Professor in Puebla mit den Zapatistas solidarisieren *kann*. Aber es erklärt nicht hinreichend, warum sich nicht alle Professoren mit den Zapatistas identifizieren. Holloways neigt dazu, den "Schrei" zu einer einheitlichen, gleichzeitigen Angelegenheit zu machen (oder jedenfalls darauf zu hoffen, dass die verschiedenen Proteste auf die eine oder andere Art "zusammenkommen"). Der Text negiert die Widersprüche und Ungleichzeitigkeiten der Proteste zwar nicht, er geht aber auf die Hierarchien, die in diesen Widersprüchen erscheinen, so gut wie nicht ein. Zuschreibungen wie "Deutscher" oder "Mann" sind "Konstruktionen", aber diese werden durch die Spaltung der Arbeitsmärkte, durch die ungleiche Verteilung von Existenzmöglichkeiten bedeutend. Solche Spaltungen müssen aktiv überwunden werden, wofür ein Bewusstsein der *Ungleichheit* (und der Untragbarkeit dieser Ungleichheit!) ebenso wichtig ist wie ein Bewusstsein von Gemeinsamkeit, Gleichheit und Würde (dessen Bedeutung Holloway sehr betont).

Eine andere Schwäche des Buches ist, dass Holloway den *traditionellen Marxismus* über einen Kamm schert. Über so unterschiedliche Figuren wie Eduard Bernstein und Rosa Luxemburg heißt es beispielsweise, dass beide "den Staat als geeigneten Ausgangspunkt zur Veränderung der Gesellschaft ins Zentrum ihrer Überlegungen" stellten (21). Die Partei wurde aufgebaut, um in einer de facto nicht definierbaren Zukunft die Staatsmacht zu erobern. Die "Befreiung der Arbeiterklasse" stellte man sich laut Holloway als Abfolge von Stufen vor, als eine kontinuierliche "Höherentwicklung". Der Kampf um eine andere Gesellschaft hatte sich diesem Modell unterzuordnen: "Die Elemente des Kampfes, die nichts (zur Erlangung der Macht) beitragen, werden entweder für nachrangig erklärt oder ganz unterdrückt" (27).

So instruktiv dies ist – die Gleichung Kautsky=Lenin=Luxemburg verwischt einige wichtige Widersprüche innerhalb der "alten Linken".

Obwohl sicher richtig ist, dass Rosa Luxemburg die Parteiform als solche nicht abgelehnt hat, kann man ihr kaum vorwerfen, dass sie ihre Kritik an der Verselbständigung und Bürokratisierung der Partei (und später der jungen sowjetischen Regierung) nicht scharf und grundsätzlich formuliert hat. Auch mit der These, Rosa Luxemburg hätte die "sozialen Bewegungen" nur "transformatorisch" verstanden, liegt Holloway falsch. Vielleicht ist dies ein Missverständnis, denn Luxemburg schrieb, beispielsweise im Zusammenhang mit den Streikbewegungen von 1905, über "Zwischenräume" in einem ganz anderen Sinne: Ihre berühmt-berüchtigte Spontaneitäts-These benennt nichts anderes als den konstitutiven Charakter der sozialen Bewegungen, die zunächst lange unsichtbar sind, um schließlich, für diejenigen, die der gesellschaftlichen Entwicklung naturhaften Charakter attestiert haben, *überraschend* auszubrechen. In Rosa Luxemburgs *Zwischenräumen* wird die leere, homogene Zeit *angehalten* (vgl. die Schüsse auf die Kirchturmuhren während der Pariser Kommune). Dieses Anhalten oder Einhalten ist ein Element dessen, was Holloway als *Negativität* bezeichnet.

Holloway meint, dass es nach dem Ende der Sowjetunion möglich geworden sei, das "revolutionäre Denken zu befreien" (31). Vielleicht hängt seine Wahrnehmung der SozialistInnen von Luxemburg bis Lenin als *traditionell* mit dieser These zusammen. Problematisch an dieser Wahrnehmung ist der Impetus des *objektiv Neuen*, der sich hier zeigt. Es scheint fast so, als sei das Aufkommen anti-hierarchischer, anti-staatlicher Bewegungen erst seit 1990 möglich bzw. denkbar. Neben der Tatsache, dass sich in der Geschichte der sozialistischen Bewegungen zahlreiche Beweise für das Gegenteil finden – jeder LeserIn kann sich sein/ihr Lieblingsbeispiel selbst denken – widerspricht diese Vorstellung auch grundlegenden Thesen des vorliegenden Buches, dessen Stärke u.a. ist, immer wieder die Bedeutung eines Handelns zu betonen, das nicht durch die Entwicklung der Produktionsverhältnisse einseitig vorbestimmt ist. Wie dem auch sei: Das Buch, in der deutschen Übersetzung von Lars Stubbe, ist unbedingt lesenswert. Obwohl es komplexe Zusammenhänge diskutiert, ist es in einer sehr bildhaften und klaren Sprache verfasst. Der Verlag bietet es, nicht ganz zu Unrecht, als Einstieg in den "kritischen Marxismus" an. Kein leichter, aber vielleicht ein lohnender Einstieg.

Peter Birke

Inge Lammel: Arbeiterlied – Arbeitergesang. Hundert Jahre Arbeitermusikultur in Deutschland.

Aufsätze und Vorträge aus 40 Jahren 1959-1998. Mit einem Geleitwort von Günter Benser, Hentrich & Hentrich, Teetz 2002, 319 s.

From 1954 to 1985, Inge Lammel was the director of the Arbeiterliedarchiv [Labour and Working-Class Songs] at the Academy of the Arts in Berlin. Throughout its life, the Archive remained a small institution with few resources, but in the course of the 35 years leading up to 1990, it had collected considerable volumes of printed and unprinted material, scores, songbooks, memoirs, (long before “oral history” had been recognised as a special type of material), gramophone records, tapes, etc.- an effort led by Inge Lammel from the time when Archive was first established. In 1990, the Archive was closed down, despite the fact that at the time it was the centre of vigorous research activities, not just in the GDR, but also in the Federal Republic of Germany. This component in research into labour and working class evolution has now largely been discontinued; one of the aims behind this publication is to provide any emerging renewed interest with a point of departure.

From the outset, Lammel had realised the importance of making the material come alive, to contribute towards the recreation of a music culture which had brutally been uprooted by the Nazi regime in 1933-1945. In principle this notion was given a warm welcome in the GDR, historian Günter Benser (elected as director in 1990 of the former Institute of Marxism-Leninism) emphasises in his thought-provoking and self-critical introduction; but attempts to translate official good-will into the creation of a living tradition came up against a wall of indifference among the leading social groups. They displayed their reverence for a gloriously heroic past, but had no political use for it, and, therefore, many of the cultural forms of expression congealed – labour songs became pure *bel canto*. Benser finds that this duality is characteristic of many phenomena in the GDR.

In the present volume, it is only hinted at here and there that the Archive took an interest in collecting songs of protest from Western Europe and the USA, and that Lammel knew something of developments there (she had been in exile in the United Kingdom during the Nazi years). There is no effort to analyze the question of whether there was any connection at all between, on the one hand, western songs of protest, which can surely be seen as a continuation of the working-class song, and, on the other, the

evolution of the culture of songs in the *Free German Youth*, the GDR youth organisation, which did, at least for a time, have the function of being an organ for protest songs.

The 15 articles, all of which, with the exception of an article on the revolutionary songs of 1848 (No. 11), date back to the time of the GDR, are characterized by strong inner coherence (a fact that is underlined by the cross-references between the individual articles). There are few repetitions, and as a whole the articles provide a good overview of the evolution of this tradition until 1945. The introductory article is a sort of inventory of the development of the Archive during its first decade, an inventory which is carried forward to other articles on the proletarian song as an expression of working-class perceptions of life, and of the importance and meaning of songs in the concentration camps (Nos. 8 and 9). In the article, "Zum Verhältnis von Arbeiterlied und Volkslied" (No. 2), an attempt is made to categorise these two types of songs, a categorisation which has an impact on several subsequent contributions. The difference between the two types will seemingly tend to disappear again under certain circumstances, for example, in the concentration camps and in the resistance movement (Nos. 9 and 10). In this article as well as the one discussing the proletarian song, the working class is fundamentally perceived monolithically (p. 44, p. 152: the worker is always described in the singular), an approach which does not recur in other articles in which the internal divergences in the working class – especially those of a political nature – are stressed.

Dialectical unity between working-class songs, labour movement, and political struggle emerges very clearly in the articles dealing with working-class songs and the role of the working-class choirs in the early decades of the labour movement (it is, for example, in these texts that parallels to developments in other countries can be established, and which lends relevance to the volume beyond a specific relevance for the German labour movement). In these articles (Nos. 3-6), Lammel examines those choirs which co-operated in the *Deutscher-Arbeiter-Sängerbund* [German Working-Class Choral Association], and the conflicts which arose already before WW 1 in this great association between the politically active members and those who were, in the main, interested in cultural matters. Conflicts peaked in the inter-war years during the ultra-left period of the Communist Party of Germany (the time of the Class-Against-Class slogan), but apparently the discussion is pursued to the same high degree in the parts of the working-class choral movement dominated by the Social-Democratic party. However, an essential part of the innovative

contributions to the repertoire was generated in the Communist movement, and Hanns Eisler in particular played a prominent role. Apart from a separate article analysing his role (No. 7), he is referred to in many places in the collection of articles.

Three songs are given their own separate analysis: *Brüder seht die rote Fahne* (the German version of *Hold the Fort*), *Dem Morgenrot entgegen* and *The International* (Nos. 12-14). Article 11 analyses the revolutionary songs of 1848 and includes an update from 1975, and article 15 deals with the German labour movement's reception of French revolutionary songs. Unfortunately the article does not go beyond 1920, and thus fails to take on board new trends especially as regards their impact on events in the German Federal Republic in the 1960s.

Finally, the volume publishes an extensive documentation on the international, revolutionary music movement in the years 1932-36. Internationales Musikbüro (IMB) [International Music Bureau] with Hanns Eisler as one of the leading personalities did not survive for long – Stalinism is cited as the reasons for this – and its activities were limited. The influence enjoyed by the IMB outside of the Soviet Union was not considerable. Despite the fact that in the USA there was a comprehensive popular working-class choral tradition, the IMB affiliate, Workers' Music League, only had limited contacts with this movement (p. 242-246). The IMB had a certain amount of influence in the German speaking regions in France and Czechoslovakia where, in 1935, two large-scale anti-Fascist choral festival were successfully held under the aegis of the Popular Front. In addition to its directly political effect, the Popular Front period had another more long-term effect, viz. the transformation of independent working-class music movements into general music associations (p. 280, 282). It would have been rewarding to have further light shed on this problem, something which is, for example, the case for the relationship of intellectuals, artists, and politicians with the Soviet Union during the inter-war years (p. 307, note 190). In connection with the first festival, reference is made to the newspaper the *Neue Welt* in Strasbourg (p. 262-63) which already then was being financed by the Third Reich, but was, nevertheless, still expressing working-class views – the paper was originally a Communist publication. There were contacts in other countries but plans to develop a revolutionary movement largely remained just that – plans. However, it is important that by means of this article such efforts have been documented for the first time. Eisler's activities in the IMB were important and has an impact on his biography.

Some of the central issues in this collection of articles are questions in

relation to the development of working-class songs and workers' choirs; had they in general been capable of innovating either in form or in content, i.e., was it a tradition which it was worth-while pursuing, or was it linked to a particular period in history (the 19th century), and was it already moribund in the interwar years? Workers' choirs in today's western countries do not seem to have any role to play in the development of working-class culture – in this context *bel canto* seems to be the order of the day. Benser touches upon the question in his introduction by referring to the dissolution of the working-class environments in the 1920s, when new forms of mass and leisure time activities began to make themselves felt (and – you might add – the 1950s and '60s when many workers moved away from their old neighbourhoods and to new surroundings, a fact that also contributed to the dissolution of working-class environments, a type of experience which might not have been so general in the GDR).

These are questions that Lammel raises in several articles and in her documentation of the IMB. Workers' choirs had an important role to play in the early phase of the movement, they constituted a form of agitation which had an immediate appeal, and which contributed to strengthening a sense of solidarity in the emerging labour movement. The problem consisted in finding suitable lyrics and tunes for the workers' choirs so that they could fulfil a function in the labour movement beyond this early phase despite the changing circumstances. Lammel puts this into the context of workers' education, i.e., politically relevant workers' education. Thus, she touches upon the entire evolution of the labour movement and the split which arose within the movement between the revolutionaries and the reformists. The problem was considerable, because in developing its own cultural position, the labour movement had to base itself, partly, on the best elements in the culture handed down (it was, as Lammel explains in the articles on the Beethoven and Händel reception, not a problem), and partly, had to develop new elements and forms reflecting the movement's own political and cultural stance. At least in the field of music, this proved to be quite difficult. One of the very early working-class composers, Gustav Uthman, insisted that choirs were an integral part of the movement and produced choral works with a political content. However, they did not have much artistic merit, but they were much loved by the choristers, as documented by Lammel, because of the political substance.

During the inter-war years, the schism between the political *Kampflied* or *Tendenzlied* and artistic merit became more pronounced; only to some extent was this schism coincidental with the split between Social-Democrats and Communists. The opposition in the Arbeiter Sängerbund

consisted of Social-Democrats as well as Communists. Communist choirs only constituted a minority among the opposition, and were, as Lammel points out, affected by revolutionary impatience. However, she fails to explain the reasons for the revolutionary choristers' impatience, i.e., she does not touch upon the politico-theoretical development of the Communist Party of Germany or Comintern during the ultra-left years, and subsequently during the Popular Front years when new types of flawed assessments saw the light of day. However, no clear explanation is provided of the way in which the Communist inspired chorister opposition acted during the ultra left period. The guidelines of the opposition reject a split of the Arbeiter Sängerbund, something which is in stark contrast to what happened in the trade-union field (p. 300, note 107).

The main lines in the Arbeiter Sängerbund and the a-political-artistic choral tradition definitely coincided. It is true that the main line was Social-Democratic politically speaking, but it took no interest in acting politically – this state of affairs became very obvious in the years after WW 2 when the German working-class choirs broke all ties with the rest of the labour movement (and, similar to what happened to the working-class sports movement, relinquished its independence). This lack of functionality, which was characteristic of the artistic and a-political line, has certainly contributed to the decline of working-class choirs: if people wanted to sing, they might as well join a non-political, bourgeois choir. Working-class culture is only emancipatory if it is political. Examples of this can be seen in many countries.

In the GDR, too, such lack of functionality was the destiny of working-class choral singing to the point of it becoming purely *bel canto*, as indicated above. The articles do not reveal this, so this is a subject still open for discussion. This is true of a number of other problems – Lammel's articles constitute an important point of departure for allowing this discussion to be pursued while, at the same time, being a central source of inspiration for understanding the meaning and role of working-class choral activities before 1945. The volume should be read in parallel with another of Lammel's publication, "Arbeitermusikultur in Deutschland 1844-1945. Bilder und Dokumente", Leipzig 1984.

Gerd Callesen

**Wolfgang and Petra Lubitz (eds):
Trotsky Bibliography. An International Classified
List of Publications about Leon Trotsky and
Trotskyism 1905-1998.**

*Third completely revised and enlarged edition, vols. 1-2, Munich:
K.G. Saur, 1999, 840 p.*

This bibliography is quite an impressive effort. It is extensive, thorough, structurally sound, and contains excellent indexes. In short, it is a truly useful tool for anyone who, for scholarly or political reasons, take an interest in Trotsky and Trotskyism. Of course, the definition of Trotskyism is somewhat blurred; too many people have used the concept subjectively, either with a positive or a negative connotations, for it to signify anything unambiguous. The Lubitzes have done their utmost to remedy this state of affairs by disregarding the sectarian restraints and by choosing a broad approach to the subject; they have even gone to the extreme of including some anti-Trotskyist effusions of no real scholarly or current political value.

This, the third edition, has been enlarged considerably in comparison with the first edition: from 3227 entries to 9534, including an annex of texts most of which date from 1998. It could probably grow even further since Latin America in particular seems to be sparsely covered, especially considering the relatively strong Trotskyist groups that have had a presence in several Latin American countries, something that is not reflected by the bibliography. This does not, however, detract from the value of the material registered; we have been provided with an extensive and useful tool.

The bibliography strives to cover all aspects of Trotsky's biography, his theoretical oeuvres, and political endeavours and assessments, including Trotsky's legacy, which is what Trotskyism largely represents. Trotskyism originated as a line of thought within the SUCP and the Comintern, later growing into an independent grouping which, even before the founding of the 4th International in 1938, had split into several mutually antagonistic organisations. The bibliography includes entries in 25 European languages, many of which are, of course, also spoken outside Europe. Approximately forty percent of the entries are in English, though most of the non-English language titles have been translated into English in a note. Russian, German, and French represent seventeen, fifteen, and fourteen

percent respectively. In terms of geographical distribution, the United States leads the field with twenty-one percent of the entries, followed by the Soviet Union, Great Britain, France, Germany, and Italy . Other countries account for about one percent or less.

There is a clear time factor involved; the period between 1920-29 covers ten percent of all entries, whereas each of the three decades from 1970 to 1998 cover twenty-three, twenty-one, and twenty-four percent respectively. A few Trotskyist organisations have, in fact, achieved a degree of influence in recent years , most notably in France, but this will not suffice to explain the renewed surge in interest. In the introduction the compilers point to a possible explanation: Trotsky and Trotskyism have become suitable subjects for academic theses (p. X).

It is essential that a bibliography have a sound structure and good indexes to enable users to find the articles they are looking for. Here these requirements are amply fulfilled. There are nine main chapters with over one hundred sub-chapters and references to titles found under other headings. The six indexes cover authors, titles, sources (periodicals, anthologies, etc.), series, dissertations, and conferences; there are many ways of finding the information one is looking for. Finally, there is a list of abbreviations used in the bibliography. Each entry contains all the requisite bibliographical information. In some cases an additional note provides a list of contents, the original title, references to any translations, other publications of the same text, and finally, in chapter eight, a reference to reviews.

Chapters eight and nine deserve special mention. Chapter eight registers reviews of individual publications of the many different essays by Trotsky, on Trotskyism, and the writings of individual authors, so that it is, for instance, possible to compare the different assessments of Robert J. Alexander's *International Trotskyism* (Durham, NC, 1991), or Isaac Deutscher's Trotsky-biography. In addition to allowing interesting publications to be found, it is fair to say that this chapter demonstrably digs deep to include relevant reviews, despite the fact that not all of them have been included.

Chapter nine contains biographical material, often obituaries, on approximately one hundred deceased Trotskyist, some of whom were no longer Trotskyist at the time of their death: C.L.R. James and Ernest Mandel take up a great deal of space, although others may for good reasons be more interesting. Hal Draper, for example, whose scholarly work and political analysis deserve a degree of attention beyond what is devoted to him as yet, is one of these. What we do get is, therefore, all the more

important. Again it is fair to say that the bibliography does not impose upon itself any inappropriate restraints.

The editors deserve considerable recognition for having prepared this work, in a similar fashion to the recognition they received for their formidable editorial survey of the Trotskyist press (*Trotskyist Serials Bibliography, 1927-1991*, K.G. Saur, Munich 1993). Recriminations are sure to be voiced by some of the Trotskyist sects, which might seem only fair from a narrow, sectarian position, but in this case the point of the exercise as far as the editors are concerned, has been precisely that of transgressing sectarianism.

Gerd Callesen

Michael Newman: Ralph Miliband and the Politics of the New Left

(The Merlin Press, London, 2002).

John Saville: Memoirs from the Left

(The Merlin Press, London, 2003).

Both these books will be of interest to those concerned with the history and significance of the Left in Britain. They concern the ideas and writings of two figures important in the academic and intellectual scene, who collaborated with each other in jointly editing the *Socialist Register*, founded in 1964, and who were both involved in somewhat different ways in the crisis of 1956, and in the formation and development of the 'New Left' in Britain. It should be noted, however, that these are books of a rather different kind. Newman's study is an intellectual biography of Ralph Miliband (1924-1994), covering his life and works, and analysing his ideas and the debates to which they gave rise. Miliband taught political science for many years at the London School of Economics (LSE), before moving in 1972 to Leeds as Professor of Politics, and subsequently taking up professorships at various universities in the USA and in Canada. John Saville (born 1916) was, like Miliband, educated at the LSE, where as a student he joined the Communist Party. Also like Miliband, he followed an academic career, in the field of economic history, becoming Professor of Economic History at the University of Hull in the north of England. While both combined academic work and scholarship with political engagement

and socialist commitment, Saville's political formation was strongly marked by his membership of the Communist Party. He remained a member until the great crisis of 1956, when he collaborated with the historian E.P. Thompson in producing a journal, *The Reasoner* (subsequently *The New Reasoner*), critical of Communist orthodoxy and of the refusal to allow free debate on the issues raised by the events of 1956. Saville's book is very much a personal memoir rather than an academic study, and each book must therefore be judged on somewhat different criteria.

Ralph Miliband was an important figure on the British Left, in academic and intellectual circles. His writings were very influential and became significant points of reference in debates on the problems of socialist theory and practice, not only within Britain but internationally. As a teacher at the London School of Economics, Miliband established his reputation through the publication in 1961 of his book *Parliamentary Socialism, a study in the politics of Labour*. This book presented a history of the Labour Party from its formation to the present day. It criticised the Labour Party for its political timidity and excessive concentration on the parliamentary sphere, and argued that this perspective of 'labourism' prevented it from being a serious agent of socialist and radical politics.

His most influential book was *The State in Capitalist Society*, which appeared in 1969. This offered a Marxist analysis of the role of the contemporary state, presented through a sustained critique of pluralist theories which tried to argue that the state was a neutral referee in social and political conflicts. Miliband's book attempted to demonstrate that the state acted in the interests of an economically dominant ruling class, though the state was certainly not directly controlled by those interests. This book stimulated a wide-ranging international debate on the nature of the contemporary state and provoked a revival of Marxist theory. These issues were widely followed in Europe and North America, particularly through the controversy between Miliband and the Greek philosopher Nicos Poulantzas on the extent and nature of the role of the state and its 'autonomy' with regard to the ruling class.

One of Miliband's chief preoccupations, both theoretically and in his political interventions, was the relationship between socialism and democracy. He was concerned to establish and defend a form of Marxist politics that was free of the distortions of Leninism and Stalinism, on the one hand, and which on the other hand could break through the limitations of social-democracy, which he criticised for its lack of radicalism and adaptation to the existing capitalist order. This

preoccupation with a democratic and open form of Marxist politics, appropriate to modern liberal-democratic societies, was a major theme of Miliband's later writings. It was clearly expressed in his 1977 study of *Marxism and Politics*, and also in a number of books on British politics, notably *Capitalist Democracy in Britain* and *Divided Societies, class struggle in contemporary capitalism*. In his last book, *Socialism for a Sceptical Age*, which appeared in 1994, Miliband sought to defend the relevance of his type of Marxist socialism against a range of sceptical attacks. Against those who pointed to the weakening of class struggle, the declining significance of the working-class in 'post-modern' society and the difficulty or even impossibility of any politics of general emancipation, Miliband asserted the continuing necessity of the Marxist critique of capitalism, and the persisting relevance of those core values of socialism: egalitarianism, cooperation, and democracy.

Newman's book is a very full and thorough intellectual biography of this influential figure on the British and international intellectual Left, and offers important material for all students of socialism and the Left. Newman relies heavily on Miliband's private correspondence and personal archive (which is now deposited in the Brotherton Collection of The University of Leeds). Much of the interest of the book comes from Newman's use of Miliband's letters. Miliband was a prolific letter writer and corresponded with a wide range of friends and colleagues. His letters give a good picture of the difficulties with which Miliband wrestled on the issues of the day, ranging from the question of Israel and Jewish identity, the Soviet invasion of Czechoslovakia in 1968 and the nature and prospects of Communist society, the Vietnam war, academic freedom, and the nature of the student 'revolutions' of 1968. This last issue was one which confronted Miliband very personally, because as a teacher at the London School of Economics the student revolution there and the lack of understanding shown by his fellow academics permanently soured and poisoned his position at that institution. Miliband had come to the LSE as a student in war-time Britain, a refugee from Belgium who like so many others was captivated by the teaching and personality of Harold Laski. After taking his degree at the LSE and embarking on his Ph.D. there, he obtained a teaching position at that institution, where he remained until 1972, when he left to become Professor of Politics at the University of Leeds. Newman's book gives a good picture of Miliband's growing alienation from the London School of Economics which intensified chiefly because of the heavy-handed and uncomprehending way in which student

protests were dealt with by the administrators and senior academics of that institution.

As a study of the life and work of an inspiring teacher and influential socialist academic and public intellectual on the British Left, Newman's book is excellent, and contains much material which is illuminating for students of socialism. He gives full and accurate summaries of all of Miliband's writings and the debates to which they gave rise. He explains Miliband's position as an independent Marxist socialist, for much of his life independent of any direct involvement in the organised parties and structured formations of the Left. Miliband was active in the left-wing of the Labour Party, the Bevanite 'faction', in the late 1950s and early 1960s. However his main political influence was as a teacher and writer, and especially through his editorship, jointly with John Saville, of the annual *Socialist Register*. From its first issue in 1964 this journal brought together a range of international contributors writing articles on both theoretical questions and the issues of the moment. It was in the pages of the *Socialist Register* that several articles first appeared which later were recognised as 'classics' of socialist debate, such as E.P. Thompson's polemic with Perry Anderson and other editors of *New Left Review*, his essay 'Peculiarities of the English'. Newman's book therefore provides a good introduction to some of these debates concerning socialist strategy and analysis, in so far as they were raised by Miliband's writings and by his personal interventions. Newman writes in a clear and lively way, and his book is enjoyable to read, though his theoretical analysis is often limited to a presentation of Miliband's ideas and subsequent discussion. Newman rarely develops his own perspective on these issues.

In terms of the wider significance of the debates covered in this book, what can one learn from it? Does Newman's book go beyond a thorough presentation of the life and ideas of an influential socialist academic to illuminate wider problems of the history of the Left, and New Left, in Britain, and more general problems of what Miliband called 'the socialist project'? Of course, the primary aim of Newman's book is to present the intellectual biography of a particular individual, his milieu and his writings, and this task is accomplished with great success by the author. Newman does also provide some interesting more general thoughts at the end of his study of Ralph Miliband, in an attempt to evaluate the influence which he had. Clearly, Miliband's significant and very individual contribution was to emphasise the necessary link of socialism and democracy, and the damage inflicted on socialism by the distortions of Communism and its development. Newman quotes an article written in

August 1989, when the crisis of Communism was very evident, in which Miliband clearly stated that 'capitalist democracy, for all its crippling limitations, has been immeasurably less oppressive and a lot more democratic than any Communist regime, whatever the latter's achievements in economic, social and other fields'. Miliband's aim therefore was to open up a path for a Marxist analysis of politics that was highly critical of the limitations of capitalist democracy, and yet insistent on the value and importance of the democratic rights and opportunities afforded by such systems. More critically, Newman notes some of the limitations of Miliband's analysis: he observes that some of Miliband's later writings on class struggle in contemporary Britain and more widely did not meet with the same resonance as his earlier writings. With the coming to power of Thatcher in Britain the whole climate of opinion changed, in ways less favourable to a critical Marxist-oriented analysis of politics. But apart from that, some of Miliband's later writings, as Newman notes, seemed not very receptive, indeed almost hostile, to styles of political action represented by what are called new social movements, and to rest on a rather traditional form of Marxist analysis that struggled to make sense of a rapidly transformed world. The insistence on the primacy of class conflict and an understandable reluctance to enter into discussions of the 'politics of identity' and its shifting appeals, possibly limited the appeal and relevance of Miliband's analysis to the latest phase of capitalist and liberal-democratic politics.

While such debates and issues are naturally not the main focus of Newman's work, they are raised by his concluding chapter, which certainly provokes reflection on the prospects of traditional socialism and Marxism in the contemporary world. As a biography and study of an inspiring teacher of politics, whose writings exercised a great influence internationally in circles well beyond those of traditional left-wing politics, this book is excellent. It will be instructive reading for all those interested in socialist thought and debate in Britain, and in the history of socialist ideas and movements in the 20th century.

Comparing it with the volume of Saville's *Memoirs from the Left*, it has to be repeated that this is a book of a different kind from Newman's academic study. This is very much a personal memoir, of reflections by Saville on his life of study and political engagement. He observes at the end of the book that 'these are memoirs of a political kind', and this is true in the sense that the book chronicles his political path, from his earliest days and education as a student at LSE and through his membership of the

Communist Party and his war service. There is an interesting chapter on 1956. This covers Saville's collaboration with E.P. Thompson and with other communists critical of the orthodoxy of British communism. Saville, like many others, left the British Communist Party in 1956, though he was never tempted either to retreat from his socialist ideals nor to join any other political formation of the Left, whether that of the Labour Party or any sectarian grouping. These memoirs of Saville are written in an engaging, lively and personal style, with sketches of people he has known, and anecdotes of his life and career, both academic and political.

In a sense one could wish for more political analysis: for example, the chapter on 1956 gives an entertaining and personal account of the way in which he and Thompson worked together to produce and distribute *The Reasoner*, and the encounters and disciplinary procedures invoked by the Communist Party officials. Of course in this kind of personal memoir one would not expect lengthy theoretical disquisitions or analyses. Yet this chapter does not go very far in explaining in any detail why Saville, along with so many others, felt impelled to break with the Communist Party, what the resonance of his stance was among his wider circle of political comrades and acquaintances, nor indeed what his ideas of socialism were. For a volume of political reflections it is rather lacking in a deeper consideration of what prompted Saville to membership of the Communist Party in the first place, and what he gained from it.

He does however make it clear that it was the intellectual stimulation provided by an active group of communist students at the LSE that attracted him to party membership, and that he had 'a growing sense of excitement at the widening intellectual horizons that Marxism offered.' In this sense his experience was different, as he notes, from people like the late historian Raphael Samuel, who claims that his membership of the Communist Party was a way 'by which the children of the ghetto entered the national culture' (Samuel's own words) and satisfied their craving for recognition. Saville explains that this was not his own experience, and that his participation in British Communism had nothing in common with any religious conversion or emotional immersion. Judging by his account, he was motivated by the wish to be involved in an intellectually lively milieu which offered a network of comradeship, internationalism, and which seemed the only serious force against the threat of fascism and mass unemployment, internationally and also nationally. Saville gives a brief account of the demonstrations against Mosley's 'Blackshirts' in London, and the participation of his student group in this activity. He also describes the movements of the unemployed, notably the National Unemployed

Workers' Movement, and the demonstrations against mass unemployment.

These are all described quite briefly, though it is made clear that they had a formative impact on Saville as a young man. He then gives a full account of his war-time experiences, above all his war-time service in India and the links he established there with other Communists, both Indians and fellow servicemen. It is clear that these years were crucial for his development, and that some of his later research interests as a historian, notably in Labour Party foreign policy and its slavish following of imperial and conservative interests, emerged from these personal experiences.

He also has an interesting, though again short, passage on the impact of the Historians' Group of the British Communist Party. Saville notes that this group's activities 'were not of a dogmatic and sectarian kind', and that it was free from any interference from the party centre. The debates on British history which took place within this historians' group were not of a nature to arouse interest or concern in the Soviet Union, since these discussions did not challenge any 'sacred cows' of international communist orthodoxy. This was all the more true since, as Saville observes, there was no member of the British Historians' group who specialised in Russian history, so there was no risk of the group straying on to 'dangerous' territory. It might be seen as a sad reflection on British (and international) Communism that it was only by such fortunate accidents that a lively and intellectually stimulating discussion group, free from dogmatic orthodoxy, could flourish. It was this group that included some of the most influential figures on the British intellectual Left, not just Saville himself but figures such as Hobsbawm, Hill, Thompson. While this group has been the subject of other academic studies, it seems a pity that Saville's description is quite short, and does not give much detail on the themes and discussions of this group, nor indeed of his own contributions to it.

The rest of the book deals with Saville's academic career and professional activities at the University of Hull, his reflections on a number of political events including the miners' strike of 1984-5, and concludes with a vehement attack on the policy of Tony Blair. Saville concludes that Blair will 'very properly be damned by history' for his role in supporting Bush's Iraq war and in aligning the British government with that policy. Saville's book is an attractively written and engaging personal memoir. For students of the Left in Britain it contains a useful full bibliography of Saville's writings. His reflections on history and current politics are penetrating, though rarely developed to any length. This is a pity, because it gives the book as a whole a somewhat anecdotal and too personal

approach. However, this no doubt was its aim, and it should not be judged by the standards of a fully-documented weighty academic study. It succeeds on the terms which it was intended to satisfy: a reflection on his life and political involvement by a leading scholar of economic history and an expert on the history of the British working class movement. It is interesting for his observations and reflections on the many other colleagues and activists Saville has encountered in his long career, and for the consistency of his socialist perspective.

In this sense both these books, in quite different ways, provide material useful to those reflecting on the role of intellectuals and academics on the British Left. They raise the question of whether the British Left has in the present situation any figures and intellectuals of the stature and intellectual weight of Miliband and Saville. It is difficult to think of any contemporary figures who are their equivalent in their fusion of scholarly knowledge and socialist commitment. If this absence of heavyweight intellectuals continues, then this does not bode well for the future of the Left as a critical force in British or international politics. The generation of left-wing intellectuals represented by such people as Saville and Miliband, and including E.P.Thompson and E.J.Hobsbawm, has passed, and is at the stage of writing their memoirs and drawing up a balance sheet of their life and times- or they are themselves the object of biographies and studies like that of Newman's book on Miliband. It is difficult to think of other figures in contemporary British academic and intellectual life who are taking on a similar role, and who maintain this same tradition. If we follow Gramsci's analysis of the important role of intellectuals in history and politics, then the lack of 'successor figures' to the generation of socialist scholars and intellectuals described in these two books could be a further sign of a crisis of socialism and the difficulties facing its ability to continue as a movement of intellectual vitality and opposition to the dominant logic of the capitalist market.

John Schwartzmantel

Comintern Conference in Hannover

Between 28th and 30th of April, 2004 a conference was organized in Hannover by the project that studies the history of the Communist International that functioned between the First and the Second World War.

Participants arrived from Germany, France, Belgium, Switzerland, Austria, Chile, Poland, and myself from Hungary.

The host of this project is the university of Hannover, and its main target is to elaborate the „biographical reference book of the Comintern“. Nevertheless – as one of the main lecturers, Michael Buckmiller noted – this aim is still far from realization.

The topic of the conference was the analysis of the structure, apparatus and cadre personnel of the Communist International. More precisely to bring out and first synthesize the results, which during the five-year existence of the project were revealed in Moscow archives, and are apt documents to draw new conclusions, or maybe to clarify still problematic observations.

The conference was divided in five topics.

In the *first* part associates of the Moscow archive (Valeri Fomitschov, Yuri Tutotschkin and Svetlana Rozental) presented the sources of the biography researches, the structure of the archive and the character of the documents. Next the authority of the German studies on communism, Hermann Weber summarized his experiences with biographies. (He also presented his recently published biographical book: Hermann Weber – Andreas Herbst: Deutsche Kommunisten. Biographisches Handbuch 1918 bis 1945. Dietz Verlag, Berlin.)

The title of the *second* part was „Biographical destiny of world revolutionaries“. The participants studied those parts of the life carrier of three personalities – of the German party leader Ruth Fischer, of Herbert Wehner, who had become main theoretician of the social-democratic party, and of Georgi Dimitrov – that linked to the Comintern, or – in case of the latter two – Stalinist terror. The debate after the lectures made evident, that some of the younger participants are unable to understand the contemporaneous situation, are incapable to see that many of the defendants of the Stalinist trials were both victims and forced associators or even denunciators; and potential victims sometimes found themselves in astonishing situations to save their fellows or even their own lives – enough to mention the life carrier of Herbert Wehner.

In the *third* part reports were presented about „national“ biographical reference books. José Gotovitch from Belgium introduced a biographical book of the communist leaders acted in the francophone countries (Komintern: L'histoire et les hommes. Dictionnaire biographique de l'Internationale communiste. Les éditions de l'atelier, Paris, 2004), in which one of the longest biographies is the one of Andor Berei, from 1934 one of the leaders of the Belgian party, and one can read an extensive text

about Ernő Gerő as well. In the same panel papers were presented on Latin America and Hungary as well – the title of my presented studies was „Hungarians in the Comintern”.

In the *fourth* section the topics of the lectures were the leaders of the Comintern (Peter Huber), the party organization of the Russians worked in the Comintern, and the percentage of certain nationalities in the leadership of the International (Olaf Kirchner). The lecture about the International Lenin School was rather shallow, as during the following debate it was mentioned.

The *fifth* panel was about Stalinist terror. Alexander Vatlin presented the russification of the Comintern that begun in the early 1930's and later got a stimulus by the trials, while Fred Firsov spoke about the purges in the apparatus of the Comintern and the following trials. The topic of the paper of Wladislaw Hederer, editor of numerous books and author of excellent studies was the GULAG – based on the archive documents the lecturer tried to reconstruct the biographies of some prisoners.

Each panel was followed by debate – outstanding experts of the topic, researchers and university teachers commented, often strongly criticized the lectures. The well-known Polish historian, Feliks Tych, formulated one of the incisive judgments; he criticized Olaf Kirchner, maybe the most assiduous researcher of the panel. According to Tych the great effort of Kirchner to clarify the changes of the percentage of certain nationalities in the apparatus of the Comintern is totally senseless. He especially disputed the value of such „results”, when Kirchner demonstrates that in average the Russians entered into the Comintern in 1927, the Hungarians in 1922, while the Polish in 1924.

The sharpest debate was erected around the question of the victims and „butchers”. Basically everybody accepted that the „butchers” could be victims as well, as sometimes they really were. The disagreements centered round the judgment of the behavior of the victims: the confesses, „self-criticisms”, and generally their acts (denunciation of friends, retire into themselves) in the atmosphere of fear. Two basic opinions were formulated about the beginning of terror. Some noted that the question was already decided in the debate between Rosa Luxemburg and Lenin – that is to say, according to the Russians to keep the power violence was inevitable. Others refused this opinion as a simplification, since violence is not equal to terror. Another, generally more accepted opinion was that Stalinist terror was completely different from the measures of the era of the civil war. In 1921 Lenin recognized that the chance for the world revolution was over; both with foreign policy and the introduction of NEP he sought

to consolidate the economy and domestic politics, instead of violence he urged compromise with the peasantry, took a strong line against arbitrariness, and especially against Great Russian chauvinism, concretely against the abuses of Stalin himself. However, from 1923 onwards Stalin was ready to use even the dirtiest means to get the power. From 1934 he not only pushed into the background the majority of the former party leadership and all of the old Comintern leaders, but destroyed them physically, and sent millions to the GULAG, to establish the total dictatorship of lie in the country called the land of workers and peasants, the land of socialism and freedom.

During the conference as well as a book exhibition was organized. Interesting are the books based on huge archive materials, like Reinhard Müller: *Menschenfalle Moskau. Exil und stalinistische Verfolgung* (Moscow, the Mantrap. Exile and Stalinist Persecution. Hamburger Edition 2001. 501 p.), or the book edited by Wladislaw Hedeler: *Stalinscher Terror 1934-1941. Eine Forschungsbilanz.* (Stalinist Terror. A Balance of Research. Basis Druck, Berlin 2002.); the latter contains studies about the inner affairs of the NKVD, the terror against Germans and Polish, „purges” in the apparatus of the Comintern, and women in the GULAG. Remarkable book is the 1940 – *Stalins glückliches Jahr* (1940 – The Happy Year of Stalin. Basis Druck, Berlin, s.a.), which associates each months with an event or person to present the contemporary situation: March is associated with Katyn, December with the case of Mátyás Rákosi, based on new sources. Staggering is the book of Sergej Shurawljow: *Ich bitte um Arbeit in der Sowjetunion. Das Schicksal deutscher Facharbeiter in Moskau der 30er Jahre* (I am Applying for a Job in the Soviet Union. Lives of German Skilled Workmen in Moscow in the 30's. Ch. Links Verlag, Berlin 2003. 187 p.)

Although no publication is planned from the materials of the conference, some of the lectures will be published in the annual *Jahrbuch für Kommunismusforschung* (Mannheim).

Gábor Székely

E számunk külföldi szerzői

Agosti, Aldo – a Torinói Egyetem professzora

Benn, Tony – a Labour Party évtizedes vezető tagja, volt miniszter és képviselő

Birke, Peter – hamburgi történész, PhD

Buharin, Nyikolaj – az Oroszországi Tudományos Akadémia (RAN) moszkvai Összehasonlító Történeti Intézetének tudományos főmunkatársa

Callesen, Gerd – dán történész, a koppenhágai Munkásmozgalomtörténeti Intézet főmunkatársa

Chakravarti, Sudeshna – a Calcuttai Egyetem tanára

Elorza, Antonio – a madridi Complutense Egyetem professzora

Hobsbawm, Eric – brit történész, a Londoni Egyetem emeritus professzora

Hudson, Kate – a londoni South Bank University tanára

Jazsborovszkaja, Inessza – a RAN moszkvai Összehasonlító Történeti Intézetének tudományos főmunkatársa

Jevzerov, Robert – a RAN Összehasonlító Történeti Intézetének tudományos főmunkatársa

King, Francis – a Norfolk-i Egyetem tanára

Mészáros István – a Sussex-i Egyetem emeritus professzora

Mironov, D. A. – a jekatyerinburgi Urali Állami Maxim Gorkij Egyetem professzora

Narihiko Ito – a stockholmi Munkásmozgalmi Levéltár (Arbetsrörelsens Arkiv) munkatársa

Parsons, Steve – angol történész, dániai egyetemi tanár

Schwartzmantel, John – a Leeds-i Egyetem tanára

Skrzypczak, Henryk – a berlini IWK folyóirat ny. főszerkesztője, egyetemi tanár

Wangermann, Ernst – a Salzburgi és a Leeds-i Egyetem tanára, emeritus professor

Weill, Claudie – a Párizsi Egyetem tanára

TARTALOM

RENDKÍVÜLI ÉLETUTAK

Dan (Gurvics), Fjodor Iljics (1871–1947)

Jemnitz János: Fjodor Dan	5
Claudie Weill: A mensevikek egységfikciója 1917-ben	15
Francis King: Fjodor Dan önéletrajza a hadikommunizmus éveiből: „Za dva goda szkitanyij”	17
André Liebich: Mensevikek a túlparton (Könyvismertetés) Henryk Skrzypczak	20
Fjodor Dan: A háború veszélye és a Szovjetunió (Szocializmusból)	26
Részletek Dan levelezéséből	28
Dan utolsó üzenete	30

Gorkij, Maxim (Peskov, Alekszej Makszimovics) (1868–1936)

Jemnitz János: Néhány adalék és gondolat Gorkijről	33
--	----

TANULMÁNYOK

Tony Benn: <i>Old Labour (A régi Munkáspárt)</i>	40
Peter Birke: „Mi vagyunk a 21. század szociáldemokráciája”	45
Nyikolaj Buharin–Inessza Jazsborovszkaja: Lengyelország: a szociáldemokraták kísérlete belső válságuk leküzdésére	54
Kate Hudson: Tito évei. Az el nem kötelezettség	60
Borisz Kagarlickij: Oroszország, a választás, a kommunista párt válsága és az Új Baloldal	64

1905

Varga Lajos: Szociáldemokraták az orosz forradalomról	69
Vadász Sándor: Orosz levéltári dokumentumok	75
Jemnitz János: Töredékek az 1905-ös orosz forradalom visszhangjából	88
Judith Harrison–Lian O’Sullivan: A művészek felforgatók?	93

1927-1930

Aldo Agosti: Az Olasz Kommunista Párt 1927-1929 között	97
Jemnitz János: H. G. Wells és a „William Clissold világa”	108
Részletek Filippo Turati levelezéséből.....	110
Jemnitz János: Emlékeztető	112
Szende Pál: Pártharcok és pártélet Franciaországban II. (Századunk)	115
G. B. Shaw: Fábiánus vezérfonal a szocializmushoz (Századunk)	117
Érdi Lajos: A MEGA megjelenésének 75. évfordulója (Századunk)	118
Káldor György: Briand memoranduma (Századunk)	119
Kassák Lajos: Az ifjúság seregszemléjéhez (Századunk)	120

A JOSPIN-KORSZAK

Martine Aubry 2002-re munkához lát	121
A francia választások első fordulója, ahogy a brit baloldali labouristák látták	122
Michel Noblecourt: Franciaország június 16-a után	124
A baloldal egy hosszútávú rekonstrukció műhelyeit nyitja meg	125
Bernie Moss: A jobboldalnak sikerült Franciaországot a markába szorítania	127
Jean Pauls Dufour: Martine Aubry a kritikák tüzeiben	129
Michel Rocard: Hogyan lehet újra elindulni egy jó ballábbal?	132
Philippe Arnault: Jospin, Franciaország és a globalizáció	135
Hogyan újuljon meg a Szocialista Párt?	137
Fabius szónívői kinevezését az ellenzék lefokozásnak tekinti	141
Az „Új Világ” (Nouveau Monde) találkozója Jospin ellen	142
Hollandé: „Ha sokkal szocialistábbak lettünk volna, jobb eredményt értünk el”	144

A FRANCIA SZOCIALISTA PÁRT JOSPIN UTÁN

Mauroy azok ellen, akik mindent össze akarnak törni	147
Dijon, Marseille, Gourelle: a megfoghatatlan „újjáépítés” állomásai.....	148

IRAK

Robin Cook 2003. március 18-i lemondásakor tartott parlamenti beszédéből	153
A háború gyökerei (<i>Socialist, Chichago</i>)	155
Sudeshna Chakravarti levele Jemnitz Jánosnak	156
Richard Tyler: Nagy-Britannia. A parlamenti próba kimutatta a hazugságokat az iraki fegyverek ügyében	157
Julie Hyland: A Munkáspárt Cookjának és Mowlamjének gyűlése	159
Steve Parsons: Irak – a madridi események, Blair és Anglia	161

GLOBALIZÁCIÓ

Artner Annamária: Globalizáció-kritika a világban. Az „antiglobalizációs” mozgalmak céljai és tevékenysége	162
Robert Jevzerov: A globalizmus, az imperializmus és a világ mindennapjai	180
Esme Choara: Mumbai nem eladó	186
Alex Callinicos: A globális ellenállás karneválja	188

HÁTTÉR

Narihiko Ito: Háború és béke a globális korszakban. A koreai háború évfordulója	190
Steve Parsons: CND – Mozgalom a Nukleáris Leszerelésért	194

Paul Foot: A sokkal kevesebbhez illeszkedve	195
Keith Lee: Nagy-Britannia. A felmérések a szociális egyenlőtlenségek növekedését mutatják	195
Harsányi Iván: Elnökváltás az SPD élén	196
Dömény Zsuzsa: Bolívia, 2003 – az erőszak éve	200
Csapody Tamás: Mozgalom és ellenmozgalom	207
D. A. Mironov: Női munka Oroszországban a 20. század második felében ...	213
Koroncz Ágnes: A Szocialista Internacionálé XXII. kongresszusáról	215

DOKUMENTUMOK

David Howell: Interjú Eric Hobsbawmmal legújabb könyvéről: az „Interesting Times”-ről.....	221
Interjú Mészáros Istvánnal (Folha, São Paulo, <i>Tiago Ornaghi de Aguiar</i>)	224
Levelek a brit politikáról Jemnitz Jánosnak (John Schwarzmantel, Tony Benn, Mészáros István)	229
Új lendületet egy más Európáért! (Nyilatkozat)	231

ESEMÉNYEK, ÉVFORDULÓK

Rodrigo Cavalheiro: Interjú João Pedro Stédilével, a brazil Földnélküliek Mozgalmának vezetőjével	234
Gabriel García Márquez: Egy elnök halálának igazi története. Az 1973-as chilei puccs és a gringók.	236
Steve Parsons: Helyi időközi községi választások Angliában	238
Kevin Maguire: Jól véresre vertük az orrukat – dicsekednek a szakszervezetek	241
Hugh Lowe: A lezajlott francia sztrájkok példát mutatnak nekünk	243
A chilei militaristák „fordítani akarnak” a diktatúra lapján	245
Ernst Wangermann: Szociáldemokrata többség Salzburgban	246
Steve Parsons: A Munkáspárt 2003. októberi konferenciájához	249
Paul Foot: Kormányzás a gazdagok javára	250
Havas Péter: A Munkáspárt 2003. évi konferenciája	251
Koroncz Ágnes: A Spanyol Szocialista Munkáspárt választási győzelméhez	256

SAJTÓTÖRTÉNET

Critica Sociale (1891-1926) <i>Horváth Jenő</i>	263
The Labour Monthly (1930) <i>Jemnitz János</i>	268
La Revue Socialiste (1950) <i>Jemnitz János</i>	272
Gewerkschafts-Zeitung (1930) <i>Harsányi Iván</i>	282

ÉLETUTAK

Aveling, Edward (1849-1898) és Marx, Eleanor (1855-1898)II. <i>Jemnitz János</i>	293
---	-----

Buxton, Charles Roden (1875–1942) <i>Jemnitz János</i>	296
Enukidze, Abel Afronovics (1877–1937) <i>Jemnitz János</i>	306
Mayeras, Barthélemy (1879–1942) <i>Jemnitz János</i>	308
Pressemame, Adrien (1879–1929) <i>Jemnitz János</i>	310
Pressensé, Francis de (1853–1914) <i>Jemnitz János</i>	314
Tolain, Henri Louis (1828–1897) <i>Jemnitz János</i>	317

ELHUNYTAK

Anna Lindh (1957–2003) <i>(A szerkesztők)</i>	319
Luigi Pintor (1925–2003) <i>Pankovits József</i>	319
Paul M. Sweezy (1910–2004) <i>Mészáros István, Jemnitz János</i>	322

TÖRTÉNETÍRÓK

Hill, Christopher (1912–2003)	325
Szerkesztőségi nekrológ (Telegraph, 27 January 2003)	325
Martin Kettle: A marxista történész	329
Penelope J. Corfield: Christopher Hill	332
Hobsbawm, Eric J.: A történészek között	333
Justus Pál (1905–1965) <i>(Jemnitz János)</i>	335
Zévaes, Gustave Alexandre (1873–1953) <i>(Jemnitz János)</i>	339

KÖNYVISMERTETÉSEK

Agosti, Aldo: <i>Bandiere rosse</i> . Editori Riuniti, Roma, 1999. <i>(Pankovits József)</i>	348
Benn, Tony: <i>Free Radical</i> . New Century Essays <i>(Jemnitz János)</i>	351
Birnbaum, Norman: <i>European Socialism in the Twentieth Century</i> <i>(John Patrick Diggins)</i>	352
Curtis, Mark: <i>Britain' s Role in the World</i> <i>(Matthew Willgress)</i>	354
Galzerano, Giuseppe: <i>Angelo Sbardellotto</i> <i>(Harsányi Iván)</i>	355
Gramsci a Roma, Togliatti a Mosca. <i>Il carteggio del 1926</i> <i>(Pankovits József)</i>	360
Hudson, Kate: <i>Breaking the South Slav Dream</i> <i>(Jemnitz János)</i>	362
Lammel, Inge: <i>Arbeiterlied – Arbeitergesang</i> . Hundert Jahre <i>Arbeitermusikultur in Deutschland</i> <i>(Gerd Callesen)</i>	364
Michel Lefebvre–Rémi Skoutelsky: <i>Brigadas Internacionales</i> . <i>Imágenes recuperadas</i> <i>(Antonio Elorza)</i>	365
Subcomandante Marcos. <i>Selected Writings</i> <i>(Tim Golden)</i>	366
Newman, Michel: <i>Ralph Miliband and the Politics of the New Labour</i> , Saville, John: <i>Memoirs from the Left</i> <i>(John Schwartzmantel)</i>	367
Miralles, Ricardo: <i>Juan Negrín. La República en guerra</i> <i>(Harsányi Iván)</i>	369
40 Jahre. <i>Dokumentationsarchiv des österreichischen Widerstandes</i> <i>(Tihanyi János)</i>	375
Shepherd, John: <i>George Lansbury, At the Heart of the Old Labour</i> <i>(Jeremy Corby)</i>	378

Wright, Steve: Storming Heaven. Class Composition and Struggle in Italian Autonomist Marxism (<i>Peter Birke</i>)	379
--	-----

BESZÁMOLÓK

A CND 2003-ban. A Trident Nagy Britanniában (<i>Jemnitz János</i>)	383
A 39. Linzi Konferencia (<i>Jemnitz János</i>)	384
Az Ebro-offenzíva 65. évfordulóján (<i>Harsányi Iván</i>)	386
Kongresszus a Spanyol Kommunista Párt történetéről (<i>Harsányi Iván</i>).....	387
Globális Haladó Fórum (<i>Harsányi Iván</i>)	392
Komintern konferencia Hannoverben (<i>Székely Gábor</i>)	395

INTERNATIONAL SUPPLEMENT

Aldo Agosti: Il „terzo periodo” colse il Partito comunista d’Italia (PCI)	398
Peter Birke: „Wir sind die Sozialdemokratie des 21. Jahrhunderts,.....	406
Stefan Bollinger: Die PDS mit neuem Programm und alten Problemen.....	421
Николай Бухарин-Инесса Яжборовская: Польша: попытка преодолеть кризис правящей социал-демократической партии	427
Д. А. Миронов: Женский труд в России во второй половине XX века	434
Steve Parsons: British mid-term elections – the local elections in England, elections to the Welsh Assembly and to the Scottish Parliament, May 1 st 2003.	437

REVIEWS

A memoir of life under war communism – Fedor Dan’s Dva goda skitaniy. Berlin 1922. (<i>Francis King</i>)	440
<i>John Holloway:</i> „Die Welt verändern, ohne die Macht zu übernehmen” (<i>Peter Birke</i>)	447
<i>Inge Lammel:</i> Arbeiterlied – Arbeitergesang. Hundert Jahre Arbeitermusikultur in Deutschland (<i>Gerd Callesen</i>)	455
<i>Wolfgang and Petra Lubitz</i> (eds): Trotsky Bibliography 1905-1998. (<i>Gerd Callesen</i>)	460
<i>Michael Newman:</i> Ralph Miliband and the Politics of the New Left; <i>John Saville:</i> Memoirs from the Left (<i>John Schwartzmantel</i>)	462
Comintern Conference in Hannover (<i>Gábor Székely</i>)	469

KÜLFÖLDI SZERZŐINK	473
---------------------------------	-----

TARTALOM MAGYAR ÉS ANGOL NYELVEN	474
---	-----

Contents

EXTRAORDINARY LIVES

Dan (Gurvich), Fyodor Ivanovich (1871 – 1947)	
János Jemnitz: Fyodor Dan	5
Claudie Weill: Unity-fiction of the Mensheviks in 1917	15
Francis King: The autobiography of Fyodor Dan from the years of war communism: „Za dva goda skitaniy”	17
Henryk Skrzypczak: Book review on „Russian Social Democracy after 1921” of André Liebich	20
Fyodor Dan: An article from <i>Socialism</i> – 1935	26
From the correspondence of Fyodor Dan.....	28
Gorky, Maxim (Peshkov, Aleksei Maximovich) (1868 – 1936)	
János Jemnitz: Some additions and thoughts on Gorky	33

STUDIES

Tony Benn: Old Labour	40
Peter Birke: „We are the Social-Democracy of the 21 st century”. Comments on the upsurge of the right-wing parties in Denmark	45
Nikolai Bukharin – Inessa Iazborovskhaia: Poland. The efforts of the social-democrats to eliminate their inner crisis	54
Kate Hudson: Breaking the South Slav Dream. The Rise and Fall of Yugoslavia	60
Boris Kagarlitsky: Russia, the election, the crisis of the Communist Party and the New Left	64

1905

Lajos Varga: Social-democrats on the Russian Revolution in 1906 – 1907.....	69
Sándor Vadász: Documents of Russian archives on the 1905 Russian Revolution and revolutionary actions throughout Europe	75
János Jemnitz: Fragments from the West-European socialist echo of the 1905 Russian Revolution	88
Judith Harrison – Lian O’Sullivan: Artist as Subversive? Russian avant-garde and the state 1905 – 1924	93

1927 – 1930

Aldo Agosti: The Italian Communist Party between 1927 and 1929.....	97
János Jemnitz: H. G. Wells: „The World of William Clissold”	108
Fragments from the correspondence of Filippo Turati	110
János Jemnitz: Commemoration	112
Pál Szende: Party warfare and party life in France II.....	115

G. B. Shaw: Fabian guide to Socialism	117
Lajos Érdi: 75 th anniversary of the publication of MEGA	118
György Káldor: The memorandum of Briand on the European Confederation	119
Lajos Kassák: To the muster of the youth	120

THE JOSPIN ERA

Martine Aubry begins work in 2002	121
The first round of the French elections in the eyes of the British left Labourists („The votes on Le Pen shook France”)	122
Michel Noblecourt: France after 16 th of June. Hollande is trying to avoid inner struggles to restart the Socialist Party	124
The left opens the workshops of long-term reconstruction	125
Bernie Moss: The right successfully seized France by the collar	127
Jean Pauls Dufour: Martine Aubry in the crossfire of criticism	129
Michel Rocard: How to start again with a good left foot?	132
Philippe Arnault: Jospin, France and the globalization	135
How to renew the Socialist Party?	137
The designation of Fabius to the SP spokesman is a degradation in the opposition eyes	141
The participants of the meeting of the left SP „New World” (Nouveau Monde) multiply their criticism against the Jospin-gouvernement	142
Hollande: „If we were more socialists, we would gain a better result”	144

THE FRENCH SOCIALIST PARTY AFTER JOSPIN

Mauroy against those ones who want to destroy everything inside the Socialist Party	147
Dijon, Marseille, Gourelle: stages of the „elusive” reconstruction	148

IRAQ

Parts of the Parliament speech of Robin Cook on his resignation, 18 March 2003	153
The roots of war (Socialist, Chichago)	155
From the letter of Sudeshna Chakravarti to János Jemnitz	156
Richard Tyler: Great Britain. The Parliament survey pointed on the lies about the Iraqi weapons	157
Julie Hyland: Labour's Cook and Mowlam Rally.	159
Steve Parsons: Iraq – the Madrid events, Blair and England	161

GLOBALIZATION

Annamária Artner: Criticism on globalization around the world. Aims and activity of the „anti-globalization” movements.	162
--	-----

Robert Jevzerov: Globalism, imperialism and everyday of the world	180
Esme Choara: Mumbai is not for sale.....	186
Alex Callinicos: The carnival of global resistance	188

BACKGROUND

Narihiko Ito: War and peace in the global era. On the 50 th anniversary of the sign of the armistice that closed the Korean war	190
Steve Parsons: CND – Campaign for Nuclear Disarmament.....	194
Paul Foot: Adding up to much less	195
Keith Lee: Britain: Surveys shows increase in social inequality	195
Iván Harsányi: The changing of the chairman of the SPD	196
Zsuzsa Dömény: Bolivia, 2003 – the year of violence.....	200
Tamás Csapody: Movement and counter-movement	207
D. A. Mironov: Women labour in Russia in the second half of the 20 th century.....	213
Ágnes Koronc: On the XXII. Congress of the Socialist International.....	215

DOCUMENTS

David Howell: Interview with Eric Hobsbawm about his latest book, the „Interesting Times”	221
Interview with István Mészáros in the newspaper <i>Folha</i> , São Paulo (Tiago Ornaghi de Aguiar)	224
From letters to János Jemnitz about the British political life (<i>John Schwarzmantel, Tony Benn, István Mészáros</i>)	229
New drive for another Europe! (Declaration of European left-wing, Communist and progressive parties)	231

EVENTS, ANNIVERSARIES

Rodrigo Cavalheiro: Interview with João Pedro Stédile, leader of the Brazilian Movement of Landless People	234
Gabriel García Márquez: The true story of a presidents’ death. The 1973 Chilean coup and the gringos.....	236
Steve Parsons: Local by-elections in England.....	238
Kevin Maguire: The Trade Unions on Blair.....	241
Hugh Lowe: French strikes hold a lesson for us	243
Chilean militarists „wants to turn” the pages of dictatorship	245
Ernst Wangermann: Social-democrat majority in Salzburg	246
Steve Parson: On the conference of the Labour Party.....	249
Paul Foot: Governing in favor of the rich	250
Péter Havas: The conference of the Labour Party (28 September – 2 October 2003)	251
Ágnes Koronc: To the electoral victory of the Spanish Socialist Workers Party in April 2004	256

FROM THE HISTORY OF LABOUR AND SOCIALIST PRESS

Critica Sociale (1891 – 1926) <i>Jenő Horváth</i>	263
The Labour Monthly (1930) <i>János Jemnitz</i>	268
La Revue Socialiste (1950) <i>János Jemnitz</i>	272
Gewerkschafts-Zeitung (1930) <i>Iván Harsányi</i>	282

LIVES, BIOGRAPHIES

Aveling, Edward (1849 – 1898) and Marx, Eleanor (1855 – 1898) II. <i>János Jemnitz</i>	293
Buxton, Charles Roden (1875 – 1942) <i>János Jemnitz</i>	296
Enukidze, Abel Afronovitch (1877 – 1937) <i>János Jemnitz</i>	306
Mayeras, Barthélemy (1879 – 1942) <i>János Jemnitz</i>	308
Pressemame, Adrien (1879 – 1929) <i>János Jemnitz</i>	310
Pressencé, Francis de (1853 – 1914) <i>János Jemnitz</i>	314
Tolain, Henri Louis (1828 – 1897) <i>János Jemnitz</i>	317

DECEASED PERSONALITIES

Anna Lindh (1957-2003) <i>Editorial</i>	319
Luigi Pintor (1925-2003) <i>József Pankovits</i>	319
Paul Sweezy (1910-2004) <i>István Mészáros, János Jemnitz</i>	322

HISTORIANS OF THE LABOUR MOVEMENT

Hill, Cristopher (1912 – 2003)	325
Editorial necrology (Telegraph, 27 January 2003)	325
Martin Kettle: Christopher Hill. Whose radical interpretation of the 17 th century changed the way of our thinking about the English revolution.....	329
Penelope J. Corfield: Christopher Hill	332
Eric J. Hobsbawm: Among historians. Fragment from his autobiography, 2002	333
Pál Justus (1905 – 1965) <i>János Jemnitz</i>	335
Zévaès, Gustave Alexandre (1873 – 1953) <i>János Jemnitz</i>	339

BOOK REVIEWS

Agosti, Aldo: Bandiere rosse. Editori Riuniti, Roma, 1999. (<i>József Pankovits</i>)	348
Benn, Tony: Free Radical. New Century Essays (<i>János Jemnitz</i>)	351
Birnbaum, Norman: European Socialism in the Twentieth Century (<i>John Patrick Diggins</i>)	352
Curtis, Mark: Britain' s Role in the World (<i>Matthew Willgress</i>)	354
Galzerano, Giuseppe: Angelo Sbardellotto (<i>Iván Harsányi</i>)	355
Gramsci a Roma, Togliatti a Mosca. Il carteggio del 1926 (<i>Pankovits József</i>)	360
Hudson, Kate: Breaking the South Slav Dream (<i>János Jemnitz</i>)	362

Lammel, Inge: Arbeiterlied – Arbeitergesang. Hundert Jahre Arbeitermusikultur in Deutschland (<i>Gerd Callesen</i>)	364
Michel Lefebvre–Rémi Skoutelsky: Brigadas Internacionales. Imágenes recuperadas (<i>Antonio Elorza</i>)	365
Subcomandante Marcos. Selected Writings (<i>Tim Golden</i>)	366
Newman, Michel: Ralph Miliband and the Politics of the New Labour, Saville, John: Memoirs from the Left (<i>John Schwartzmantel</i>)	376
Miralles, Ricardo: Juan Negrín. La República en guerra (<i>Iván Harsányi</i>) ...	369
40 Jahre. Dokumentationsarchiv des österreichischen Widerstandes (<i>János Tihanyi</i>)	375
Shepherd, John: George Lansbury, At the Heart of the Old Labour (<i>Jeremy Corby</i>)	378
Wright, Steve: Storming Heaven. Class Composition and Struggle in Italian Autonomist Marxism (<i>Peter Birke</i>)	379

REPORTS

The CND in 2003. The Trident in Great-Britain (<i>János Jemnitz</i>)	383
The 39 th Linz Conference (<i>János Jemnitz</i>)	384
Peter Rau: Interview with José Luis Gamaró. Remembrance to the Ebro-offensive after 65 years: another tread on Aznar's corns? (<i>Iván Harsányi</i>)	386
First Congress on the history of the Spanish Communist Party (<i>Iván Harsányi</i>)	387
Global Progressive Forum (<i>Iván Harsányi</i>)	392
Conference on the Comintern in Hannover (<i>Gábor Székely</i>)	395

INTERNATIONAL SUPPLEMENT

Aldo Agosti: Il „terzo periodo” colse il Partito comunista d'Italia (PCI)	398
Peter Birke: „Wir sind die Sozialdemokratie des 21. Jahrhunderts,„	406
Stefan Bollinger: Die PDS mit neuem Programm und alten Problemen	421
Николай Бухарин-Инесса Яжборовская: Польша: попытка преодолеть кризис правящей социал-демократической партии	427
Д. А. Миронов: Женский труд в России во второй половине XX века	434
Steve Parsons: British mid-term elections – the local elections in England, elections to the Welsh Assembly and to the Scottish Parliament, May 1st 2003.	437

REVIEWS

A memoir of life under war communism – Fedor Dan's Dva goda skitaniy. Berlin 1922. (<i>Francis King</i>)	440
<i>John Holloway:</i> „Die Welt verändern, ohne die Macht zu übernehmen” (<i>Peter Birke</i>)	447

<i>Inge Lammell: Arbeiterlied – Arbeitergesang. Hundert Jahre Arbeitermusikultur in Deutschland (Gerd Callesen)</i>	455
<i>Wolfgang and Petra Lubitz (eds): Trotsky Bibliography 1905-1998. (Gerd Callesen)</i>	460
<i>Michael Newman: Ralph Miliband and the Politics of the New Left; John Saville: Memoirs from the Left (John Schwartzmantel)</i>	462
<i>Comintern Conference in Hannover (Gabor Székely)</i>	469
OUR FOREIGN AUTHORS	473
CONTENTS	474